

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

СТУДЕНТСЬКИЙ науковий вісник

Випуск №10

Тернопіль – 2005

ББК 74.480.278
С.88

Студентський науковий вісник. – Випуск №10. – 2005 р. – 248 с.

*Друкується за поданням Студентського наукового товариства
Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка*

*Випуск підготовлено студентами-науковцями факультетів:
історичного, підготовки вчителів початкових класів, психолого-
педагогічного, філологічного, факультету іноземних мов*

*Видрук оригінал-макету
у науковому відділі Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

ББК 74.480.278
С.88

© Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, 2005

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	7
Василь Герасимчук. НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМ І КОМУНІЗМ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ).....	7
Уляна Безпалько. ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ В ПОЛЬЩІ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ.....	9
Михайло Вівчар. СУЛЛА: ДРУЗИ І ВОРОГИ.....	11
Ірина Гавліч. ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ У ЛЬВОВІ І ЛИСТОПАДА 1918 РОКУ.....	15
Мар'яна Доценко. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ КІНЦЯ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	18
Дмитро Єлісеєв. КІННІ ПЕРЕГОНИ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ	21
Галина Жулковська. "ЧЕРВОНИЙ ТРАВЕНЬ" 1968 РОКУ. ВІДСТАВКА ШАРЛЯ ДЕ ГОЛЛЯ.....	24
Наталія Заставецька. ВИВЧЕННЯ КУЛЬТОВИХ ПАМ'ЯТОК ЯК ОБ'ЄКТ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ.....	27
Наталія Заставецька. ВИСВІТЛЕННЯ ПАМ'ЯТКОЗНАВЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ СХІДНОГАЛИЦЬКОГО КРАЮ У ХІХ СТ. НА СТОРІНКАХ ТОГОЧАСНОЇ ПРЕСИ.....	30
Надія Зьомко. ВИЯВЛЕННЯ СТУПЕНЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ТА ЇХ ОБІЗНАНОСТІ ПРО НАЯВНІСТЬ ЦИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	33
Володимир Іващук. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТА ПОЛІТИЧНА СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРОГРАМІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В 1943-51-х РР	35
Олександр Калашник. УКРАЇНЦІ І ПОЛЯКИ ГАЛИЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ І ПІД ЧАС ВЕСНИ НАРОДІВ (30 – 40-І РР. ХІХ СТ.)	39
Андрій Киданюк. УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКІ ВІДНОСИНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАЦІОНАЛЬНО ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ ПІД ПРОВОДОМ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (1648 – ЛІТО 1649 РР.)	43
Наталія Людкевич. ПОСТАТЬ МИКОЛИ КОПЕРНИКА В ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ.....	48
Зоряна Матвійко. БАЛКАНСЬКА ПРОБЛЕМА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	51
Віталій Михайлиця. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	53
Людмила П'єх. ПОЕТ-СЕЛЯНИН ПАВЛО ДУМКА – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ.....	55
Роман Паньків. АРИСТОТЕЛЬ ПРО ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ПОЛІСІВ.....	58
Олександр Русняк. РЕФОРМА ЕФІАЛЬТА	62
Лілія Химич. ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ РОСІЇ.....	64
Андрій Цьох. ІРЛАНДСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ	67
Юрій Чаїнський. КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА ФРАНЦУЗЬКОГО АБСОЛЮТИЗМУ ПРОТЯГОМ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІ – 80-Х Р. ХVІІІ СТ. СТ.	71
Вікторія Чернописька. ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА ТА ЇЇ РОЛЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ	73
Ігор Гордінок. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ХХІ СТ.	75

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	79
Іванна Безкоста. ПРИЧИНИ НЕУСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ОЧИМА УЧНІВ І ВЧИТЕЛІВ	79
Олександра Данилюк. ФОРМУВАННЯ МИСЛИТЕЛЬНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	81
Ірина Денчик. РІЗНОРІВНЕВА ДОПОМОГА ВЧИТЕЛЯ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ	84
Лілія Кравчук. "ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ"....	86
Олена Корнійчук, Анастасія Вихрущ. ОРГАНІЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	89
Ольга Левченко. ПІДРУЧНИКИ З ПРИРОДОЗНАВСТВА: ТЕОРІЯ ТА РЕАЛЬНІСТЬ	91
Іван Лучка. ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ..	94
Ірина Овсянникова. ОСНОВНІ ПОМИЛКИ З ТЕХНІКИ ВИРАЗНОГО МОВЛЕННЯ ПІД ЧАС ЧИТАННЯ	96
Уляна Пачашинська. НЕСТАНДАРТНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	98
Олена Родинюк. ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	100
Тетяна Тимош. КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ АУДІАТИВНИХ УМІНЬ ПЕРШОКЛАСНИКІВ	102
Ганна Федчишин. ОПТИМІЗАЦІЯ КОНТРОЛЬНО-ОЦІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	105
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	108
Віталій Бойчик. "СТРЕСОВІ СТАНИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ: ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ І УПРАВЛІННЯ"	108
Соломія Бондар. КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД ПЕРВИННОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	110
Ірина Гайдамашко. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ З УЧНЯМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	111
Світлана Корусь. ДИНАМІКА МОТИВІВ ВИБОРУ ЮНАКАМИ І ДІВЧАТАМИ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА	114
Наталія Матвеева. ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ВІЛ/СНІДУ	118
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	121
Марія Бабій. ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ СМІХУ Й ГРОТЕСКУ В " ХИМЕРНИХ" РОМАНАХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА	121
Тетяна Бідованець. ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕМИ І. ДРАЧА "НІЖ У СОНЦІ"	123
Наталія Бриндас. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛИТОВНИХ ТЕКСТІВ.....	124
Ольга Вівчар. ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У 5-6 КЛАСАХ	127
Ігор Драч. ЕПІТЕТ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ У РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО ``СВІПРАКСІЯ``	128
Віталій Затильний. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ В ХРАМАХ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	130
Віталій Захаров. УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ РОСІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ І. ІЛЬФА ТА Є. ПЕТРОВА "ДВАНADЦЯТЬ СТИЛЬЦІВ" М. ПИЛИНСЬКОЮ ТА Ю. МОКРІЄВИМ	135
Катерина Іваніна. ПРИСЛІВНИК У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	137

Марія Ісаєва. УЛАС САМЧУК І ОЛЕНА ТЕЛІГА: ТВОРЧІ І ОСОБИСТІ ЗВ'ЯЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ СПОГАДІВ "НА БІЛОМУ КОНІ", "НА КОНІ ВОРОНОМУ")	139
Світлана Кучер. СПЕЦИФІКА ОСМИСЛЕННЯ ОБРАЗУ МАЗЕПИ У ТВОРЧОСТІ ДЖ. БАЙРОНА І Б.ЛЕПКОГО	142
Леся Лепко. ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ В РОМАНІ СТЕПАНА ПУШИКА "СТРАЖ-ГОРА"	144
Лець Марія. СТИЛІСТИЧНІ НАВАНТАЖЕННЯ ЗВЕРТАНЬ В РОМАНІ В. ЧЕМЕРИСА "ОЛЬВІЯ"	146
Тетяна Навроцька. ОБРАЗ ЗЕМЛІ У НОВЕЛІСТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА У ПОРІВНЯННІ ІЗ ТВОРАМИ ЕМІЛЯ ЗОЛЯ.....	148
Оксана Одородько. ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ.	149
Надія Олексюк. ВІДМОВА ЯК МОВЛЕННЄВА ДІЯ.....	152
Любов Панчук. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ, РОЛЬ ТА ГАЗЕТНИЙ КОНТЕКСТ КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ (НА ПРИКЛАДІ ПРЕСИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ).....	154
Алла Петрик. ПСИХОАНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ПРАЦІ К. ЕСТЕС " ЖІНКА, ЯКА БЖИТЬ З ВОВКАМИ" ТА РОМАНІ ВІКТОРА ДОМОНТОВИЧА "ДІВЧИНА З ВЕДМЕДИКОМ": ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	156
Ірина Слив`яна. СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ ПРИЗВИЩ РОМАНІВ І.БАГРЯНОГО "САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ" ТА " ТИГРОЛОВИ"	158
Наталя Соловій. ЗАСУДЖЕННЯ КОМПЛЕКСУ "НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШОВАРТОСТІ" В П'ЄСІ М.КУЛІША "МИНА МАЗАЛО"	161
Ірина Стецюк. КУЛЬТУРА МОВИ РАДІОЖУРНАЛІСТІВ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ	164
Андрій Стоцький. МІЛОРАД ПАВИЧ ТА ЙОГО ПОСТМОДЕРНІ РОМАНИ.....	166
Наталя Стрілець. ЖАНР БАЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.	169
Уляна Фарина. ПРОВОКАЦІЯ ЯК МОВЛЕННЄВА ДІЯ.....	172
Євгенія Цебрій. ГОГОЛІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У РОМАНІ Л. ДЕРЕША "КУЛЬТ".....	174
Ольга Буда. АВТОРСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ПОВІСТІ ЮЛІАНА ОПІЛЬСЬКОГО "ІДУ НА ВАС"	177
Людмила Ценюх. СВОЄРІДНІСТЬ ЖАНРУ БАЛАДИ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	178
Марія Козяр. СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА	181
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ	183
Тамара Лаврієнко. ПУРИТАНСЬКИЙ АСПЕКТ ТРАКТУВАННЯ МОРАЛІ ОЧИМА Н. ГОТОРНА.....	183
Анна Бабка. THE ILLUSION OF ARCHAIC PAST IN THE POEM OF S.T.COLERIDGE "THE RIME OF THE ANCIENT MARINER".....	185
Liubov Dudnyk. LINGUA CULTURAL ASPECT OF AMERICAN REALIA INVESTIGATION.....	187
Iryna Pukhalska. LANGUAGE ACQUISITION: INBORN OR SOCIALLY FOSTERED CAPACITY OF HUMANS.....	189
Анастасія Ятищук. ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК ГРАФІТІ.....	190
Бабка Анна. ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ГОЛОСНИХ ГОТСЬКОЇ МОВИ.....	193
Наталя Беднарчук. PHRASEOLOGICAL UNITS THAT INCLUDE NAMES OF ANIMALS	195
Ольга Бородай. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТІЙКИХ ПАР СЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	197

Богдана Була. SHORTENING OF WORDS AS PRODUCTIVE WAY OF WORD FORMATION IN MODERN ENGLISH.....	199
Ірина Бутова. THE PECULIARITIES OF FEMINIST DISCOURSE IN LITERATURE	201
Олександра Бутрин. LA SITUATION ACTUELLE ET DEVENIR DE LA LANGUE BRETONNE.....	203
Наталія Васірук. USAGE OF SYNTACTIC STYLISTIC DEVICES FOR RENDERING PECULIARITIES OF THE CHARACTERS_IN V.NABOKOV'S "LOLITA"	204
Наталія Васірук. USA GE OF SYNTACTIC STYLISTIC DEVICES FOR RENDERING PECULIARITIES OF THE CHARACTERS IN V.NABOKOV'S "LOLITA"	206
Марія Гаврилук. СПЕЦИФІКА МОВНИХ ЗАСОБІВ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ У РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ.....	208
Олена Кіндзерська. PHONO-GRAPHICAL PECULIARITIES OF RENDERING EVENTS AND CHARACTERS OF THE NOVEL "THE LOST WORLD" BY SIR ARTHUR CONAN DOYLE.....	210
Наталія Ктитор. ІГРОВІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ.....	212
Анна Кулиняк. DOMINANT MOTIVES IN JOHN FOWLES' FICTION.....	213
Леся Купин. TRANSLATION: BASIC METHODS OF RENDERING THE MEANING.....	216
Тамара Лаврієнко. PURITAN TRADITION AS PRODUCTIVE TENDENCY IN AMERICAN CULTURE	218
Ольга Лазурко. МАЛИЙ БІЗНЕС: СУТЬ І ХАРАКТЕРНІ РИСИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ.	220
Лілія Мамус. THE FUNCTIONS AND USAGE OF COLLEGE SLANG.....	222
Мар'яна Марец. ПОВТОРЮВАНІСТЬ ТА ВАРІАТИВНІСТЬ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ.....	224
Руслана Мацієвич. "THE NOTION OF SYMBOLIC PROPER NAMES IN MODERN LINGUISTICS"	228
Валентина Папарига. LINGUOCULTURAL PHENOMENON AS THE OUTER REALIZATION OF THE CULTURAL BACKGROUND KNOWLEDGE (ON THE BASIS OF THE EDUCATIONAL LEXICS).....	230
Наталія Пасемник. THE YOUTH SLANG: A LITTER OR AN ESSENTIAL HELPER OF THE LITERARY LANGUAGE.....	232
Ольга Петровська. THE ROLE OF MEANING CHANGES IN MODERN ENGLISH FIGURATIVE SPEECH.....	234
Оксана Поточняк. F. SCOTT FITZGERALD'S STYLE IN THE NOVEL "TENDER IS THE NIGHT"	236
Ольга Рибак. FUNDAMENTALS OF RENDERING SYMBOLICAL PERSONAL NAMES (SPN)	238
Olya Seniv. THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE AND CULTURE ON THE BRITISH ISLES.....	240
Алла Фенканін. PHONETIC PECULIARITIES OF REFLECTING THE HARMONY OF THE MAN AND THE NATURE IN ROBERT FROST'S POETRY "ACQUAINTED WITH THE NIGHT".....	241
Мар'яна Хоміцька. STRUCTURAL AND LEXICAL PECULIARITIES OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT THAT DENOTES "A PART OF THE HUMAN BODY"	243
Наталія Яремків. ОСОБЛИВОСТІ ЗАЙНЯТОСТІ ТА БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ	245

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

*Василь Герасимчук
наук. керівник – доц. В.Д. Шенетюк*

НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМ І КОМУНІЗМ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Автор статті намагається з'ясувати відмінні і подібні риси комунізму і нацизму, проаналізувати співвідношення між теорією і практикою цих тоталітарних моделей, дати відповідь на запитання: яка все ж таки ідеологія була ближчою до практики, чи втілювалися в життя задекларовані ідеї цих тоталітарних систем?

Відмінності і подібності між націонал-соціалізмом і комунізмом давно цікавили і продовжують цікавити багатьох дослідників. Дослідженню і порівнянню цих ідеологій були присвячені праці таких вчених, як П. Дракар, К. Фрідріх, З. Бжезінський, Х. Арендт[2: 50]. На сьогоднішньому етапі продовжують виникати спроби відновлення екстремістських ідей комунізму і нацизму, що в свою чергу загрожує стабільності в суспільстві. Тому актуальною залишається проблема порівняння цих течій, а також одного з її аспектів – співвідношення теорії і практики. Чи втілювалися в життя задекларовані ідеї та принципи цих течій? Яка з цих ідеологій була ближчою до практики? Чи можна в чомусь ототожнювати комунізм і нацизм? Щоб відповісти на ці запитання насамперед слід згадати передумови виникнення комунізму і нацизму, їх основні постулати, подібні та відмінні риси.

Як відомо, виникнення та розвиток право – та ліворадикальних течій та ідеологій підживлювалося масовим незадоволенням, соціально-економічними та політичними потрясіннями суспільства. Втоплена розрухою і кризами "маса", прагнула порядку, дисципліни і харизматичного лідера-рятівника, бодай навіть і безособового, а також у всіх бідах та негараздах знайти винного. І цього винного було знайдено.

Для обох тоталітарних режимів існувала універсальна ціль. Для комунізму – це світле комуністичне майбутнє, перемога соціалістичної революції, для націонал-соціалізму – "Тисячолітній Рейх", порятунок німецької нації[2: 55]. Для досягнення мети слід було знищити як зовнішніх(міжнародний імперіалізм, світову єврейська плутократію), так і внутрішніх(ворогів народу чи нації",п'яту колону", куркулів, капіталістів-експлуататорів) ворогів[4: 42]. Для комуністичної ідеології було характерним розходження між метою і засобами її досягнення. Метою була соціальна справедливість, широкі свободи, рівність, знищення експлуатації, але засоби, що використовувалися для досягнення мети часто були антигуманними. У націонал-соціалізму такого розходження практично не було[2: 52].

Слід відзначити, що вся ідеологія марксизму-ленінізму виходила з таких категорій, як "клас" і "класова боротьба". Ідеологія націонал-соціалізму оберталася навколо термінів "раса", "расова чистота". Рушійною силою прогресу є класова боротьба. Причиною занепаду цивілізацій, "вищих" рас є "кровозмішування". Марксизм-ленінізм прагнув створення безкласового, ніби дистильованого суспільства. Насправді було створено двокласове суспільство: клас партійної бюрократії і клас рівних громадян. Націонал-соціалізм прагнув панування одної вищої арійської раси. Ідеологи комунізму апелювали до класової свідомості, націонал-соціалісти – до расової свідомості. Держава – це расовий організм у світогляді нацистів і соціально-економічний організм у світогляді комуністів. Якщо для нацизму існували етнічно чужі елементи, які псують чистоту арійської крові, то для комунізму були соціально чужі елементи("буржуї", "капіталісти-кровососи", "куркулі"), які експлуатують трудящих[3: 175]. Тому, націонал-соціалізм глибоко не втручався в соціально-класова сферу суспільства, на відміну від комунізму. Якщо держава – це організм, то логічно виходить так, що всі сфери суспільного життя слід уніфікувати.

Важливими категоріями для комунізму і нацизму були відповідно інтернаціоналізм і націоналізм. Якщо комунізм обіцяв щастя всім націям і народам і переслідування ворожим класам, то нацизм обіцяв щастя всім, хто належить до "арійської раси" і дискримінацію та знищення расово чужим елементам. В програмі націонал-соціалістичної партії були такі слова: "Націонал-соціалістична партія повинна потурбуватися про те, щоб незалежно від народження і походження сильний волею і талановитий німець міг би знайти доступ до вищих ступенів соціальної драбини[1: 11]. Бачимо, що нацистський режим прагнув показати свою соціальну

справедливість. Насправді ж у гітлерівській Німеччині вершин кар'єри могли досягти лише наближені до партії люди. Але принципи крайнього націоналізму все ж таки втілювалися в життя, оскільки всі важливі місця в суспільстві посідали лише "арійці". На фоні цього більшовицький інтернаціоналізм був цілковитою фікцією. Так інтернаціоналізм в СРСР завершувався великоросійським шовінізмом та денационалізацією неросійських народів під приводом створення єдиного радянського народу.

Комуністичні ідеологи твердили про те, що влада належить робітничому класу. Але фактично робітничий клас залишався так само безправним у сфері управління країною і відчуженим від засобів виробництва, як і інші класи та прошарки в СРСР[2: 55]. Тому насправді диктатура пролетаріату перетворилася на диктатуру однієї партії[5: 735]. Гітлер же прямо заявляв про те, що вся повнота влади і відповідальність за неї падає на одну авторитетну особистість, тобто на нього. "..." потрібно вибрати одну особу, яка потім відповідатиме за свої рішення всім своїм майном і життям." [6: 89].

Якщо Сталін ворожі класи і соціальні інституції знищував, то Гітлер просто взяв їх під свій жорсткий контроль. На відмінну від СРСР в III рейху ще існувала приватна власність і приватна ініціатива. Націонал-соціалізм був спробою об'єднати всіх членів партії, ігноруючи будь-яке протистояння між групами та інтересами[4: 43]. Це звісно утопія, оскільки неможливо побудувати уніфіковане єдине суспільство, в якому всі його представники всім задоволені навіть тоді, коли об'єднуючим фактором виступає національна ідея.

Обидва режими декларували свій високий рівень демократичності. Але кожен трактував демократію по-своєму. Це " справжня німецька" демократія, яка відстоює інтереси нації і протиставляються "єврейській світовій плутократії", і пролетарська справжня демократія рад, яка протистоїть "гнилій буржуазній парламентській демократії". Хоча про ніяку демократію не може бути й мови, оскільки для втілення своїх ідей обидва режими використовували такі засоби, як перманентний терор, потворна лицемірна пропаганда, культивування нетерпимості до альтернативної точки зору, знищення у концтаборах інакодумців. До того ж були відсутні будь-які плюралізм, багатопартійність і громадянські свободи. Обидва режими мали свої декоративні кишенькові парламенти, хоча до парламентаризму ставилися зі зневагою. Комуністи часто використовували термін "гнилий парламентаризм". Нацисти називали парламенти галасливими крамничками[5: 773]. Вибори до парламенту зводилися до чистої формальності, позбавленої будь-якого елемента свободи вибору[7: 37].

Насамперед вражає схожість пропагандистських прийомів, до яких вдавалися ідеологічні епігони усіх тоталітарних режимів. Головною цементуючою силою режиму, як правило виступає постать вождя-керманіча, носія найвищих цнот нації[7: 33]. В обох тоталітарних утвореннях культ особи визначав політику держави і, прикриваючись партією, правив країною. Але якщо невід'ємною рисою культу вождя в СРСР було підкреслювання нерозривного і закономірного зв'язку Сталіна з Леніном(авторитет якого вважався незаперечним), то Гітлер ніколи не потребував подібного "рукопокладення"[2: 50].

Нацизм декларував цінність життя кожного "арійця", але насправді воно було знецінене під час Другої світової війни[2: 55]. Подібне можна сказати і про комунізм. Особистість ідеологи марксизму-ленінізму підпорядковували державним та пролетарським інтересам. А нацистські ідеологи підкоряли її інтересам нації. Індивід завдячує народу всім, чим він є, і всім, що він робить. Найкраще виховання індивіда – підготовка до служби на благо народу, а найвища честь прислужитися до для його збереження і зростання[5: 790]. Обидва тоталітарні режими зневажливо ставилися як до людини зокрема, так і до народу загалом. Кожен з цих тоталітарних режимів прагнув виховати "нову", ідеальну свідому людину-громадянина, на практиці – безликого і фанатичного виконавця розпоряджень та вказівок влади. "Нова" людина змушена виконувати офіційні обов'язки, що схвалюються офіційно ідеологією, але придушують її особистість. На практиці це породжує своєрідний подвійний стандарт в поведінці тоталітарної людини[1: 21]. Характерною рисою більшовицької і нацистської партій є зневага до загальнолюдських цінностей, принципів моралі. Морально усе, що послуговується "справі партії". Найвищим уособленням моралі і віри є вождь-фюрер[7: 34].

Економіка в комуністичній теорії повинна підпорядковуватися пролетарським інтересам. Робітники "володіють" фабриками і заводами[5: 749]. Насправді економіка належала повністю державі. В нацистській теорії економіка підкорялася інтересам нації. Насправді промислові підприємства належали підконтрольним державі великим власникам, що стали членами НСДАП).

Обидва режими робили все, щоб мати прямий вплив на всі сфери суспільного і культурного життя. Комунізм і нацизм нещадно експлуатували в інтересах пропаганди літературу, мистецтво, театр, освіту, пресу, засоби масової інформації, кіно і навіть науку. Право на існування мали лише відповідно "пролетарська" та "арійська" культура.

Кожен з режимів прагнув поширити свої ідеї якомога далі поза межами території свого панування. Нацизм виношував теорію розширення життєвого простору німецької нації, марксизм-ленінізм – теорію світової соціалістичної революції. Все ж таки на практиці цим утопічним планам не вдалося здійснитися.

Отже, з усього вище сказаного можна зробити такі висновки. Між нацизмом і комунізмом можна помітити разючу схожість як і в методах, так і в засобах досягнення мети, а також провести багато паралелей. Якщо забрати основні категорії цих тоталітарних моделей, форма-оболонка залишиться спільною, хоча ідеологічно комунізм і нацизм стоять діаметрально протилежно. Тому, комунізм і нацизм дві сторони однієї медалі, ім'я якої тоталітаризм. Обидві ідеології, на мою думку, мали насправді дві мети: декларована і справжня. Націоналістична теорія вищості арійської раси глибоко приховувала справжню мету: втілення манії величчя нацистських лідерів. Теорія безкласового суспільства, пролетарської рівності і демократії також приховувала справжню мету: перерозподіл власності і прагнення до безмежної влади. Тому обидва режими по своїй суті були наскрізь егоїстичними. Але все ж таки ближчою до практики була ідеологія націонал-соціалізму, оскільки вона практично не оперувала лицемірними деклараціями про свободу, рівність та демократію. Ідеї обидвох тоталітарних систем не могли бути втілені в життя також через те, що не враховувалися ні соціально-економічні, ні культурно-історичні умови. Будівництво держави і суспільства починалося з чистого аркуша.

Література

1. Гаджиев К. С. Тоталитаризм как феномен XX века // Вопросы философии. – 1992. – №2.-с. 3 – 26.
2. Дем'яненко Б. Особливості структурування та схожість практичного прояву нацистської та сталінської моделей тоталітаризму// Нова політика. – 1998.- № 1. – с. 50 – 56.
3. Куртуа С., Верт Н., Панне Ж-Л., Пачковский А., Бартошек К., Марголен Ж-Л. Черная книга коммунизма: преступления, террор, репрессии. – М.: Три века истории, 1999.- 778 с.
4. Мирський Г. Ушел ли тоталитаризм вместе с двадцатым веком?// МЭМО. – 2002.- №1. – с. 40 – 51
5. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. – К.: Основи, 1997. – 838 с.
6. Соколов Б. В. Адольф Гитлер. Жизнь под свастикой. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. – 384 с.
7. Трубайчук А. Три іпостасі тоталітаризму // Нова політика .- 1998. – № 4.- с. 31 – 40.

*Уляна Безпалько
наук. керівник – доц. Л.М Алексієвець*

ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ В ПОЛЬЩІ: ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ

Період кінця 80-х – початку 90-х рр. минулого століття ознаменувався драматичною смугою революційних перетворень та радикальних змін практично в усіх сферах суспільного життя, які змінили обличчя Центрально-Східної Європи. Виключно мирними, легітимними методами був здійснений колосальний процес усунення від влади комуністичного режиму, на місце якого прийшли альтернативні політичні сили.

Більшість сучасних дослідників в оцінці процесів, які відбулися на зламі 80-90-х років у країнах колишньої соціалістичної співдружності дотримуються концепції "демократичних революцій". На користь такої точки зору свідчать як багатотисячні демонстрації, мітинги та інші масові акції протесту, так і цілком мирний, ненасильницький розвиток подій, результатом яких стало проведення практично в кожній країні ЦСЄ всенародних виборів на демократичній основі та утвердження тут нової суспільно-політичної моделі розвитку [1:290].

Польща однією з перших країн на теренах соціалістичного простору прийшла до демократичної революції. Її досвід є надзвичайно цінним для нас, оскільки на сучасному етапі в Україні існують реальні підстави для застосування тих позитивних надбань, що зробили можливою динамічну трансформацію Польщі на шляху демократизації та євроінтеграції.

Чому ж саме в Польщі на той момент стали можливими такі успішні прогресивні зміни соціально-політичної системи? Перш за все необхідно зазначити, що польська демократична

революція, як і будь-яке суспільно- історичне явище, виникла не спонтанно, а мала свої причини і передумови. Серед найголовніших причин можна виділити економічні, соціальні, політичні, ментально-культурні фактори.

Командно-розпорядча система управління суспільством поступово вичерпувала себе і демонструвала свою неспроможність пристосуватися до процесу структурних змін у світовій економіці. Кризові явища, розпочавшись з економічної сфери, поступово перекинулись на весь спектр суспільного життя, викликаючи недовіру до послабленої владної верхівки, яку представляла Польська Об'єднана робітнича партія (ПОРП). Для припинення спроб висловлення народного незадоволення влада застосовувала брутальні та жорстокі методи: силові втручання, ідеологічне цькування тощо [2:29].

Починаючи з 60-х років економіка Польщі зазнала ряду потрясінь. Остання криза 1980 – 1981 років дала поштовх певним спробам реформування соціалістичної системи господарювання.

Однак половинчасті господарські реформи, які не виходили за межі традиційної системи економіки, давали тільки короточасний ефект. По суті, в жодній із країн соціалістичного табору, в тому числі в Польщі, не вдалося забезпечити збалансований розвиток народного господарства та хоча б наблизитись за показниками життєвого рівня до розвинутих країн. На фоні чергової невдачі в економіці в широких верствах суспільства зміцнювалась впевненість у тому, що ПОРП не здатна не тільки створити ефективну економіку, але й вивести країну з кризи [3:72].

Велику роль зіграв психологічний чинник. Польська специфіка у тому, що навіть у соціалістичний період тут була збережена хоча б видимість багатопартійності (поряд з Польською Об'єднаною робітничою партією (ПОРП), що відіграла провідну роль, існували Об'єднана Селянська партія (ОСП) і Демократична партія (ДП). Значним залишався вплив католицької церкви, що була оплотом традиційних національних цінностей і моралі, яка не приймала комуністичного атеїзму. Польське суспільство було готове до змін і прагнуло до них, оскільки, зберігаючи стійкі традиції приватної власності, політичного плюралізму та особистої свободи, поляки понад усе бажали позбутися гніту заяложеного режиму. Високою була їхня громадянська і політична зрілість [4:47].

Потужного поштовху розвитку опозиційного руху в Польщі дістав у 1980 році, коли на судноверфі імені Леніна в Гданську була створена профсоюзна організація "Солідарність". Масове розчарування в комуністичній системі, зумовлене погіршенням економічної ситуації, привело до того, що новостворений рух набув популярності, завоювавши майже половину дорослого населення Польщі. Більше того, престиж компартії був таким низьким, що навіть комуністи записувались в члени "Солідарності" [5:836].

Демократичні ідеали, які декларувала "Солідарність", не дозволили їй перетворитися на брутально-агресивний марш протесту. З самого початку "Солідарність" стала чимось набагато більшим, ніж трудово-профсоюзно-ургінний рух: без насильства і крові, не порушуючи законів, поляки відстоювали свою самоідентичність, традиційні цінності і соціальні орієнтири [6:94].

Слід зазначити, що еволюція "Солідарності" на шляху до реальної політичної сили відбувалася поетапно. Процес політизації супроводжувався внутрішньою поляризацією руху. Однак очікуваний розкол опозиції не відбувся. Велике значення для інтеграції "Солідарності" мала постать її лідера – Леха Валенси. "Робітник, один із організаторів незалежних профсоюзів, зразковий католик, батько численного сімейства, селянський син, він був також і демократом, добре розумів значення політичної опозиції... ", – так характеризували Валенсу французькі соціологи, які в той час проводили свої дослідження в Польщі [7:115].

Тим часом економічне становище Польщі погіршувалось і 13 грудня 1981 року новий партійний лідер Войцех Ярузельський оголосив воєнний стан в країні, утворивши Воєнний комітет національного порятунку. "Солідарність" була оголошена поза законом, а сотні її членів були арештовані. Короткочасного арешту зазнав і сам Лех Валенса. Інші керівники опальної організації були змушені піти в підпілля. Одним із найжахливіших злочинів режиму стало викрадення і вбивство співробітниками держбезпеки популярного серед народу священика Єжи Попелюшка, чия парафія стала центром опозиції [5:836].

У 1985 році наступив період підняття активності підпільної організації, постало питання її легалізації. Розпочався процес важливих змін в обох елітах – владній та опозиційній. У першій з них розмірковували над межами компромісу, необхідність якого вже не потребувала

доведення, і мірою поступок на користь "Солідарності", у другій – над можливістю співпрацювати із владою [8:348].

Спроби уряду Ярузельського поліпшити економічне становище країни за рахунок зменшення субсидій спровокували в 1988 році нову хвилю страйків. Кількість лише активних учасників сягала до 15 тис. чоловік. В цих обставинах "Солідарність" проявила непересічну швидкість політичної реакції. 45-річний Валенса зумів здобути реальне лідерство серед нового покоління бунтівників. У середині грудня було створено громадський комітет при Валенсі зі 135 інтелектуалів – щось на кшталт "тіньового кабінету". 15 комісій – "генеральних міністерств" – мали розробити програму дій. Відбулося те, що англійський "Економіст" назвав другим пришествям "Солідарності" [9:14].

Польське суспільство знаходилося на порозі радикальних змін. Завершальним поштовхом став вплив зовнішнього фактору. Загроза інтервенції з боку СРСР зникла. Радянський Союз, заклопотаний власними проблемами, не міг надалі залишитися гарантом непорушності комуністичної системи в Польщі. ПОРП, втративши останні bastiони, була змушена піти на переговори з опозицією. Це стало початком нової доби в історії Польщі, доби демократії і плюралізму, ринкової економіки і євроінтеграції [8:349].

Таким чином, не можна дати певної односторонньої відповіді на питання, чому соціалістична Польща прийшла до демократії? Цю проблему слід розглядати комплексно, як і кожне історико-суспільне явище. Демократична революція в Польщі не виникла спонтанно, вона стала наслідком цілого ряду назрілих передумов, основною з яких була, безперечно, глибока економічна та політична криза, яка десятиліттями роз'їдала правлячу систему, щоб врешті остаточно знищити її. Потужним важелем протесту польського народу стала профсоюзна організація "Солідарність", діяльність якої стимулювала пробудження революційних настроїв у суспільстві. Ім'я опозиційного лідера Леха Валенси стало символом відродження польської демократії та становлення Третьої Речі Посполитої.

Духовним провідником польської революції стала католицька церква – оплот традиційних ментально-культурних цінностей народу з його категоричним неприйняттям комуністичної ідеології, з ідеєю національної єдності та стійким досвідом індивідуального господарювання. На додачу, зовнішньополітична ситуація, яка склалася наприкінці 80-х років, сприяла поширенню радикальних настроїв серед поляків, вивільнивши весь революційний ресурс суспільства. Усі вищезазначені чинники та передумови зробили можливим дієвий початок та успішне завершення демократичних перетворень польської держави.

Література

1. Політична історія ХХ ст. / Салабай В.Ф., Панчук Л.О., Титаренко Л.А., Чуб М.П. – К.: КНЕУ, 2001. – 374 с.
2. Дем'янець В. Політична та соціально-економічна трансформація в Польщі у 90-х роках // Людина і політика. – 2000. – № 4. – С. 29-35.
3. Шоковая терапия в Польше: опыт и выводы // Международная жизнь. – 1992. – № 5. – С. 71 – 81.
4. Майорова О.Н. Эволюция партийной системы в постсоциалистической Польше // Славяноведение. – 2004. – № 2. – С. 47 – 58.
5. Гренвилл Дж. История ХХ века: люди, события, факты. – М.: Аквариум, 1999. – 896 с.
6. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Соседи России: Польша, Литва, Эстония. – М.: Прогресс – Традиция, 2003. – 384 с.
7. Веденева Г. Алгоритмы надежды и самообмана // Полис: Политическое исследование. – 1991. – № 5. – С. 107 – 123.
8. Tymowski M. Historia Polski. – Warszawa, 1991. – 381 s.
9. Павлова-Сильванская М. Польша: ради национального примирения // Литературная газета. – 1989. – № 5. – С. 14.

Михайло Вівчар
наук. керівник – доц. І.І. Шумський

СУЛЛА: ДРУЗІ І ВОРОГИ

В будь-якій державній організації існують суперечності, причиною яких стають ряд визначних політичних діячів. Не виключенням є і римська республіка, яка є центром даного дослідження. Для характеристики даної ознаки візьмемо двох політичних діячів Луція Корнелія Сулли і Гая Марія. Пересіклися ці дві особистості на службі у римській армії. Дослідження конфліктів між Суллою та Марієм, на наш погляд, є актуальним і сутнісним по дальшому

вивченні історії римської держави.

Об'єктом даного дослідження є політичні процеси, які відбувались у римській республіці.

Предметом наукового дослідження є військово-політичні події за участю Луція Корнелія Сулли і Гая Марія та безперечно римської армії.

Метою даного наукового дослідження є вивчення причин, які привели до розгорання конфліктів між обома воєноначальниками в римській армії. Цікаву та змістовну інформацію, яка цінна своїми відомостями несуть першоджерела.

Аппіан у своїй праці "Римське військо" вказує на військовий шлях обох воєноначальників від простих солдатів до справжніх командирів [2].

Крісп Гай Селюстій автор відомої праці "Історія", один із розділів цієї праці має назву "Югуртинська війна". Праця містить зародки конфліктів в середині римської армії між обома її воєноначальниками [5].

Не менш відомий римський історик Гай Светоній Тарнаквілл написав знамениту працю "Дванадцять цезарів".

Перший розділ цієї праці називається "Божевільний Юлій". Ця праця мало відноситься до обох римських воєноначальників та стосунків у римській армії. Однак, на сторінках своєї праці Транквілл згадує Суллу як вже визначного римського воєноначальника, на наш погляд, буде не зайвим використати дані цієї праці для дослідження даної проблематики [10].

Плутарх автор відомої праці "Знамениті життєписи". Праця наповнена біографічними даними про Суллу і про його конфлікт з іншим римським воєноначальником Гаєм Марієм, цим праця, на наш погляд, є змістовною для даного дослідження [9].

Безперечно широкую інформацію для даного дослідження несуть і праці сучасних авторів. Колектив авторів під керівництвом М.Н. Ботвінника створив працю "Знамениті греки і римляни". За основу колектив російських авторів взяв праці визначного історика античності Плутарха, цим і пояснюється на наш погляд важливість цієї праці для даного дослідження [3].

Своєрідну військову енциклопедію видав Ю.Н. Лубчиков. У її структурі подвиги великих особистостей різних періодів. Можна з цієї праці зробити спробу виявити причини військових конфліктів між обома великими постатями римської республіки [6].

Не менш цікава і важлива інформація міститься у праці багатомного викладу "Історія Риму". Автор цієї праці Теодор Момзен у другому томі висвітлює події, що відбувались в римській республіці і могли привести до конфлікту між обома воєноначальниками [7].

Досить корисну інформацію для даного дослідження дають також художні твори, зокрема твір грузинського автора Георгія Гуліа, який має назву "Сулла". Свою книгу грузинський автор розпочинає з вигнання Сулли прибічниками Марія з Риму і завершує останніми роками життя Сулли. Даний твір містить фактично розв'язок конфлікту між обома полководцями, але і це не мало важливий фактор у даному дослідженні.

Американська письменниця Колін Макалоу написала книгу "Травяної венки", яка відіграє не останнє місце у даному дослідженні. Дана праця тією чи іншою мірою торкається конфлікту Сулли і Марія, що є важливим для даного дослідження.

І ще один художній твір Міллія Мізерського, який так і називається "Марій і Сулла". Автор в даному творі помістив причини конфлікту його розгорання і розв'язання пов'язаного із смертю Марія. Цим дана праця є на наш погляд корисною для наукового дослідження.

Вперше Сулла зустрівся з Марієм коли був відправлений родичами офіцером в його штаб, який саме відправлявся в африканський похід. Римська держава являла собою напередодні Югуртинської війни сильну політичну військову організацію. Але контроль не був досконалим над всіма завойованими територіями. Цей фактор власне привів до ряду війн, які кардинально змінили ситуацію в Римській державі. Югуртинська війна ще й до того першим етапом піднесення військової майстерності Лугрія Корнелія Сулли, водночас це була деякою мірою втрата позицій ще одним визначним політиком Риму Гаєм Марієм.

Перші спроби війни з Югуртом успіху не дали. І тоді до командування у римській армії усунувши консула Метелія приходив Гай Марій, провівши перед тим реформу у військовій галузі. Його помічником був нікому невідомий Луцій Корнелій Сулла. Але не дивлячись на брак досвіду у військовій справі, Сулла за словами Азімова "був дуже вправним воєначальником", далеко у розумових властивостях переважаючи Марія, чії симпатії були на стороні консерваторів [1:181].

Римляни розбили нумідійську армію і за допомогою войовничих якостей Луція Корнелія Сулли, скованого Югурту було доставлено в римський табір. Важкий африканський похід

закінчився [3:336;9:39;6:326;5:10].

Югуртинська війна завершилася перемогою Риму, але чи були задоволені самі римляни цим успіхом? Командував армією у Нумідії Гай Марій, природньо лаври переможцям повинен був отримати саме він. Але по іншому думали прості жителі Риму (війну виграв Сулла а не Марій), – говорили вони [1:182].

Гай Марій планував успішними завершенням Нумідійської війни здобути титул консула, а натомість отримав втрачений авторитет і повагу в римському суспільстві а на додаток політичного опонента і в майбутньому незмінного ворога – Луція Корнелія Суллу. Римський уряд після завершення війни з Югуртою мав два досвідчених військових командири і завдання уряду полягало в тому, щоб знайти компроміс між цими двома політичними діячами, як покажуть подальші події римський уряд зробити це був не в силі. Пояснюється це тим, що у римському уряді існували прихильники, як Сулли так і Марія. І через ці суперечки в середині самого уряду у римській державі в майбутньому, ще не раз прозвучали військові постріли і не завжди на користь Риму.

Саме в цей час коли в римській державі назрівав конфлікт з вчорашніми героями Югуртинської війни, Риму почала загрожувати нова небезпека. З боку германських племен кимвірів і тевтонів [3:337].

Азі мов називає навалу варварів грубими нетесаними людьми з північних країн Європи, які ніколи не чули про Рим.

Римляни – продовжує Азімов називали їх кімрами. Вони двічі перемагали римські армії, які були направлені, щоб зупинити їх, але не здійснювали ніяких спроб увірватись на територію самої Італії. Вони задовольнялись тим, що вбивали воїнів, які ставали в них на шляху: заявляли, що шукають землю, в якій вони могли б поселитися. В пошуках такої землі вони прийшли в Іспанію [1:183].

В 102 р. Марію вдалося знищити майже усіх варварів біля міста Акви Секетієві, так закінчилася діяльність союзників кимвірів – тевтонів, а в 101 р. біля міста Верцелли, були розбиті кимври. Римляни перемогли, але саме після цієї перемоги конфлікти між героями війни з Югуртою, Суллою і Марієм розгорнувся з новою силою [1:184-185;3:337;11:157]. Дійшло навіть до того, що Марій перестав довіряти Суллі важливі завдання, що призвело до остаточного розриву між ними і Сулла опинився у штабі другого консула аристократа Катула, який відкрив йому шлях до слави [3:337].

На наш погляд саме в цей період Корнелій Сулла і Гай Марій заклали фундамент майбутньої громадянської війни. Потрібно сказати що підчас війни, описаної вище Сулла підвладнив велику частину англійських варварів, а коли у римлян за словами Плутарха вийшло продовольство, прийняв цю турботу на себе заpastись стільки, що воїни Катула (нового начальника Сулли) не тільки самі не знали нівчому потреби, а й змогли поділитися з людьми Марія. Цим Сулла, по його власних словах, розізлив Марія. І ось ворожнеча, така не значна по дитячому дрібна в своїх витоках, але потім через криваві міжусобиці і жорстокі смуги привела до тиранії і повного руйнування справ в державі [9:39-40;3:337].

Після претури Суллу посилають в Каппадокію пише Плутарх, як було повідомлено, щоб повернути туди Аріобарзана, а насправді щоб втихомирити Мітрідата, який не в міру дійовий ледь не вдвоє збільшив свою могутність і державу. Військо, яке Сулла привів з собою, було невелике, але за допомогою ревних союзників він перебив багато каппадокійців і ще більше тих, що приймали на допомогу арм'ян, вигнав Гордія і висунув на царя Аріобарзана [9:40].

Повернувшись зі Сходу на батьківщину зразу попав в хвилю тривожних подій. Спочатку була спроба у Римі взяти владу народною партією. Але прихильники цієї партії діяли нерішуче, ще й до того їх зрадив Гай Марій, який заслужив славу у війні з кемвірами і тевтонами, перетворився на зрадника і збанкрутілого політика. Таким чином спроба залишилась лише спробою.

Незадовго після цього, в Римі вибухнуло повстання італіків, яке ще носило назву "Союзницької війни". Це було важким випробуванням для римського народу. Італіками люди, які пройшли римську військову виучку, і власне нівчому не поступались римській армії.

Командування армією було доручено Суллі. Сулла переміг самнітів – одного з найбільш войовничих італійських племен, остаточно відкинув в тінь славу Гая Марія. Він на цьому не зупинився і взяв навіть столицю самнітів місто Бувіан. Після цього повстання пішло на спадок [3:338].

В 87 р. до н. е. Сулла, як пише Лучченков був вибраний консулом і дістав наказ вести

війська на першу війну з понтійським царем Мітрідатом[6:326]. Але прихильники народної партії висунули на головнокомандувача римської армії Гая Марія. Однак уряд вибрав Суллу головнокомандуючим як було вже сказано вище.

Лубченков пише, що Сулла вже встиг відправити Компанію до війська, щоб звідти відплисти до Понту, як несподівано взнав що в Римі партія під керівництвом народного трибуна Публія Сульпіція Руфа звільнила Суллу від командування і передала консульську владу Марію[6:326]. В ході вуличних заворушень Сулла був змушений передати командування армії своєму політичному противнику – Гаю Марію. Радості прихильників народної партії не було меж. Але ця радість була занадто рання: Сулла приславши пильність противника рядом поступків, втік до своєї відданої армії, яка пройшла з ним через усю "Союзницьку війну" [3:339-340]. Саме Сулла, за словами Момзена, був людиною з холодним і чітким розумом. В його очах суверенний римський народ був зборищем черні, герой битви при Ави Скетієві – збанкрутілим лихварем, формальна законність пустою фразою, а сам Рим місто з напівзруйнованими стінами[7:187].

Перебуваючи в оточенні своєї армії Сулла, за словами Гуліа, відносно подій, які відбувались у Римі сказав "Так, я не чекав цього. Бо така логіка речей. Така філософія зради" [4:513]. Сулла перебуваючи в Неаполі – за словами Гуліа готувався до походу на Рим[4:519]. До цього моменту жоден генерал, жоден військовий командир не смів навіть подумати про такий вчинок. Айзек Азімов згадує що до цього часу лише Коріолан, за чотири століття до цього атакував своє рідне місто, але він стояв на чолі ворожої армії[1:199;10:2]. Але Сулла чудово розумів, що саме таким сміливим кроком можна здобути повагу й авторитет у Римській державі. На чолі шести легіонів Сулла увірвався в Рим, розгромивши на вуличних боях наспіх зібрані Марієм сили. Також він змусив народні збори і сенат об'явити своїх найголовніших противників зрадниками батьківщини. Для забезпечення спокою в період своєї відсутності Сулла залишився на деякий час в Римі, де до наступного року дочекався консульських виборів[3:340;6:326;1:199;7:188-189]. Після цього Суллі вдалося отримати перемогу у війні з Мітрідатом. Римська держава певною мірою вирішити свої зовнішні проблеми. Але Мітрідат був хитрим і мудрим політиком і ще не раз загрожував інтересам Римської держави. Але з початку був підписаний Дарданський мир і почалися міжусобиці в середині самої римської державної організації. Сулла отримав ряд важливих для римської держави перемог. Однак перемоги Сулли, пише Батвінник, були зведені до нуля подіями які в цей час розвивались в Римі[3:342]. У той час як Сулла боровся з Мітрідатом у Рим повернувся Марій, якого визвали з заслання за словами Азімова, Канаул Цинна[1:201]. Однак Марій в цей час мав уже біля 70 років і його ослаблений різними життєвими негараздами організм почав давати збої. Він захворів лихоманкою, під час хвороби яка тривала сім днів, він марив битвами та перемогами над Мітрідатом. Помираючи Марій заздрив своєму більш щасливому супернику[8:504].

Після цього Сулла легко переміг своїх супротивників, прихильників Марія і в результаті важких боїв Суллі вдалося знищити консула Цинну, і покінчив життя самогубством ще один ворог Сулли Марій молодший. Це була повна перемога Сулли і після цього, а у Римі була встановлена його військова диктатура.

Прийшовши до влади Сулла щедро винагородив своїх воїнів. Із конфіскованих земель учасників сулланських походів наділяли земельними наділами. Кожен воєн дістав до 30 югерів родючої землі.

Так фактично завершилися стосунки Сулли з його ворогом Гаєм Марієм із його хорошими добрими відданими друзями в обличчі римської армії. Коли Сулла помер на його могилі був помічений напис "В цій могилі лежить людина, яка зробила багато зла своїм ворогам і багато добра своїм людям" [9:51]. Але все ж таки варто зазначити, що його злі вчинки були велінням часу і були направлені проти його ворогів. Сулла мав авторитет серед своїх друзів, він був готовий будь-якої хвилини прийти їм на допомогу, що й показує Суллу, як справжнього, якщо можна так сказати справедливого політичного діяча римської республіки.

Література

1. Азімов Айзек. Римська республіка, от семи царей до республиканского правления / Пер. с англ. Ю.А. Алакиной. – М.: ЗАО центр. полиграф, 2003. – 300 с.
2. Аппиан. Римские войны: Изд-во "Алетейя" – СПб. – 1994.
3. Знаменитые греки и римляне. Авторы и составители: Ботвинник М.Н. и Рабинович М.Б. – СПб.: издательство "Эпоха", 1993. – 446 с.
4. Рулиа Г. Фараон Эхнатон. Человек из Афин. Сулла. – М.: Советский писатель, 1973. – 784 с.
5. Крисп Гай Селлюстий. "Сочинения". – М.: Ладомир, ООО "Фирма издательство АСТ", 1999. –

750 с.

6. Лубченков Ю.Н. Все полководцы мира. Древний мир. Средние века. – М., 2001. – 432 с.
7. Момзен Т. История Рима. Т.2: От битвы при Пидне до смерти Суллы. – СПб: "Наука", "Ювента", 1994. – 336 с.
8. Остерман. Римская история в лицах. – М., 1997. – 623 с.
9. Плутарх. Избранные жизнеописания. В 2 т. Т.2, – М.: Правда, 1990. – 608 с.
10. Транквилл Гай Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. – М.: Ладомир, ООО "Фирма издательство АСТ", 2000. – 944 с.
11. Шофман А.С. Древний мир в лицах и образах. Книга для чтения. – Казань: Издательство казанского ун-та, 1999. – 213 с.

*Ірина Гавліч
наук. керівник – доц. В.Д. Шенетюк*

ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ У ЛЬВОВІ 1 ЛИСТОПАДА 1918 РОКУ

Розбудова незалежної держави можлива лише за умови поваги до власних сторінок історії, повернення із забуття сотень імен і історичних фактів з історії українського народу. У продовж десятиліть офіційна радянська історіографія поставила поза законом історію західноукраїнського визвольного руху. Ця ж доля спіткала і його керівників. Не оминув гіркої участі і Дмитро Вітовський – ідеолог стрілецької політичної думки, державний і військовий діяч Західно-Української Народної Республіки. Але ще й сьогодні роль Дмитра Вітовського часто не дооцінюється в реалізації листопадового повстання 1918 року в результаті якого виникла ЗУНР. Саме тому нам слід ще раз звернутися до дослідження тих величних, але водночас і трагічних подій.

Перша світова війна та жовтневі події в Росії стали факторами, які кардинально змінили співвідношення міжнародних сил та геополітичне обличчя світу. Багатівіковій імперії захиталися під потужним тиском революційних вітрів. Восени 1918 року Австро-Угорщина стояла на порозі розпаду. Намагаючись врятувати ситуацію, імператор Карл видав 16 жовтня маніфест "Моїм вірним народам" про перетворення монархії у федеративну державу, в якій кожний народ, на території свого проживання, створив би власний державний організм. В маніфесті закликалися парламентських послів різних народів створити власні сейми, які мали б представляти новостворені держави. Але маніфест мав загальний характер. В ньому нічого не говорилося про конкретну ситуацію в Східній Галичині. Хто має бути там при владі: поляки, які твердять про свої права на цей край, чи українці, що становлять абсолютну більшість місцевого населення? [4:135]

За таких обставин законопослушні українські послы австрійського парламенту, депутати галицького й буковинського сеймів, лідери політичних партій і греко-католицького духовенства 18 жовтня 1918 року утворили у Львові Українську Національну Раду, головою (президентом) якої став Євген Петрушевич. Нове представницьке утворення одразу поставило питання про об'єднання західноукраїнських земель в одне ціле і проголошення Української держави. Така позиція українців вступила в протиріччя з намірами поляків, які вже 28 жовтня у Кракові створили Польську Ліквідаційну Комісію, що мала на меті перейняти владу від Австрійської адміністрації Галичини у свої руки (в тому числі і в Східній Галичині) та передати її польському урядові у Варшаві.

За таких обставин на передній план боротьби за Українську державу виступили українські військові сили, очолювані Центральним Військовим Комітетом. Заснування таємної Української військової організації сягає першої половини вересня 1918 року. До керівної групи, яку пізніше назвали ЦВК увійшли поручник Рудницький, четар Караван, хорунжий Ватран і хорунжий Бараник та четар Огоновський. Метою створення таємної військової організації було завдання "повести серед доступних військових частин пропаганду на користь української справи й організувати українське вояцтво з різних формацій австрійської армії в одну таємну військову силу, яка на випадок розвалу Австро-Угорської держави виступила би на захист українських земель". [9:31]

Стрілецькі представники висували кандидатом на посаду керівника української військової сили сотника УСС Дмитра Вітовського. Збори старшин УСС у Вишніці 20 жовтня підтримали його кандидатуру і висловились за те, щоб у Львові на випадок перевороту полк січових стрільців на Буковині перейшов під керівництво отамана Осипа Букшованого, а не

залишався під командуванням архієпископа Вільгельма. Таємні старшинські збори стрілецьтва 24 жовтня у Чернівцях доручили Дмитру Вітовському негайно вирушати до Львова і брати владу в свої руки. В окремій резолюції таємна старшинська нарада проголосила, що метою національних змагань є Соборна Самостійна Українська Республіка. [2:130]

Вибір Дмитра Вітовського на військового керівника національного виступу не був випадковим. Офіцер мав 31 рік, був відомий як організатор студентського руху за український університет у Львові, а також організатор втечі зі станіславської в'язниці Мирослава Січинського, активний учасник січового руху, бойовий старшина легіону УСС, організатор української школи на Волині. Вітовський був одним з найпопулярніших стрілецьких старшин. 29 жовтня Дмитро Вітовський приїхав із Буковини до Львова. За короткий час він опанував складну політичну і воєнну ситуацію. За підрахунками військово-організаційного рефрента, станом на 25 жовтня під впливом ЦВК перебувало приблизно 2400 осіб. Однак багато з них належало до допоміжних (вартових, інтендантних та інших) військових служб і не мали бойової підготовки. [10:43]

Незважаючи на певний рівень української військової підготовки для боротьби за захоплення влади силовими методами, львівська делегація продовжувала орієнтуватися на правові методи одержання влади від Австрії, в умовах Львова – від намісника Гуйна. Та результат "правової" боротьби був поки що нульовим.

За цих умов у Народному Домі 31 жовтня відбулася спільна нарада політичного військового керівництва українськими силами. Під час виступу Д.Вітовський сказав:

- Справ може вдатися тільки зараз. Якщо цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра його візьмуть поляки...

- Чи ви справді підготовані до виконання військового перевороту? – хотів ще раз переконатися д-р К. Левицький.

- Цілковито! – відповів сотник Д. Вітовський.

- Чи маєте настільки військової сили щоб оточити місто і тримати його?

- За теперішніми обрахунками, маємо!

- Чи будете розпоряджатися потрібною кількістю зброї, щоб завдати удар польському опору?

- Без найменшого сумніву.

- Коли ви думаєте приступити до перевороту?

- Сьогодні вночі біля 4 години. Українські стрільці під проводом старшин роззброють всі не українські військові частини і оточать будинки всіх державних, крайових, і міських установ. Так само має статися у цілому краї. Впевнений у перемозі, – відповідав Д. Вітовський. [6:53]

Доброю підготовкою своєї промови, рішучістю і впевненістю в успіх він зміг переконати навіть найбільш нерішучих членів національної ради і та доручила йому приступати до акції. Саме цим Д. Вітовський відіграв велику історичну роль в реалізації Листопадового чину.

Згідно з планом повстання, який розроблявся і удосконалювався на ходу, Д. Вітовський із своїм начальником штабу С. Горуком негайно розіслали кур'єрів, переважно студентів-гімназистів, з наказом в ніч на 1 листопада брати владу у руки міських, повітових комісарів-українців. У наказі до командира легіону УСС О. Букшиваного керівник повстання вимагав: "Всі частини УСС-ів мають переїхати до Львова. Бойові частини, що знаходяться в Чернівцях, мають виїхати зараз, не гаючи часу". Командиру Б.Загайкевичу у Перемишлі Д. Вітовський наказав силами 9 полку піхоти зайняти місто і негайно зірвати мости через Сян та "не пропустити через Сян ні одного поляка". [3:308]

Після наради практична підготовка до захоплення влади зосередилась тільки в руках українських військових. Центральний Військовий Комітет був реорганізований в Українську Генеральну Команду, перейменовану пізніше у Начальну Команду. До неї ввійшли сотник Д. Вітовський, отаман УСС С.Горук, поручники Б. Гнаткевич, І. Цьокан, П. Бубела, четар І. Іванчук і підхорунжий д. Паліїв. Всі члени УГК були старшинами УСС. [7:21]

Однак сил було недостатньо. О 8 годині вечора у великій шкільній кімнаті на 3 поверсі Народного Дому зібралося 35 старшин. Наряду відкрив Д. Вітовський, повідомивши, що ЦВК має у своєму розпорядженні 1400 стрільців. З них 800 передбачалося використати для оточення команд і різних урядових будинків та складів, 500 – як залоги казарм та патрульні служби на вулицях. На захоплення деяких об'єктів не виділили військових підрозділів, оскільки їх не вистачало. [13:42]

На нараді кожен командир отримав конкретні завдання по роззброєнню військових

частин і підрозділів та захопленню найбільш важливих об'єктів міста. Цікаво відзначити, що Вітовський використав при цьому австрійський план оборони Львова, розроблений на випадок повстання поляків, – про те, що це можуть зробити українці ніхто й допустити не міг.

Повстання розпочалося коли на ратушевій вежі пробила 4.00. Невдовзі Д. Вітовський приймав перші рапорти. І. Цюкан домовився про нейтралітет угорських і німецьких частин. О 5.00 старшини Мартинець і Сендецький із своїми підрозділами зайняли намісництво і ратушу, арештували генерала Гуйна. Зв'язковий четаря Г. Труха повідомляв, що захоплено австрійську комендатуру і арештовано генерала Пфефера. А. Огоновський сповіщав, що зайняв будинок поліції. Також українські сили оволоділи головним вокзалом, поштою, станцією Підзамче і військовими складами на Янівській, забезпечено варту площі Святого Духа, міського театру тощо. [5:4]

О 7.00 ранку Дмитро Вітовський доповів К. Левицькому про взяття Львова в українські руки. Українське збройне повстання перемогло. На вежі ратуші цю перемогу символізував український синьо-жовтий прапор. Перемогу декларувала відозва Української Національної Ради 1 листопада 1918 року в якій проголошувалось створення Української Держави на українських землях колишньої Австро-Угорської держави. 9 листопада створено уряд – Тимчасовий Державний Секретаріат під головуванням К.Левицького, а 13 листопада видано Тимчасовий основний закон в якому проголошувалось, що держава має назву Західно-Українська Народна Республіка. До неї входять всі українські етнографічні землі, що перебувають під управлінням Австрії, влада має належати всьому українському народові, що обирає своїх представників до Установчих Зборів ЗУНР на основі загального рівного таємного голосування. [11:52]

Звістка про переможне повстання у Львові швидко поширилась по всій Галичині. Згідно з планом ЦВК в містах, містечках та селах краю протягом одного-двох днів теж було взято владу. Хорунжий Дем'янчук сказав про цей чин чи не найголовніше: "Коли б українці того 1 листопада не зголосилися про своє поляки б мали право твердити, що це їхня земля".

Отже в листопаді 1918 року в Східній Галичині відбулася національно-демократична революція, в ході якої було повалено монархічну владу Габсбургів, ліквідовано іноземне поневолення і на давніх теренах Галицько-Волинського князівства відродилася Українська держава – Західно-Українська Народна Республіка.

Як відомо, у зв'язку з багатьма несприятливим обставинами західним українцям у той період не вдалося відстояти своєї держави. На це були і внутрішні і зовнішні причини. Перші великі успіхи породили передчасну ейфорію. Було знехтувано можливість польської відповіді у Львові, що викликала бездіяльність Військового Комітету. Шанс не допустити польського повстання або ліквідувати його у зародку Комітет і Д. Вітовський не використали. Чимало стрільців, вважаючи, що перемога досягнута, вже на другий день почали розходитися по домівках. Після взяття влади українці ніяких насильницьких дій чи переслідувань щодо поляків не застосовували, обмежившись патрулюванням вулиць. Не було заборонено випуск польських газет, які, до речі, тут же почали відкриту антиукраїнську кампанію. Не чинилось жодних перешкод підготовці польських військ для боротьби з українською владою. Ще одним суттєвим недоліком стала відмова Січових Стрільців переїхати з Наддніпрянщини в Галичину для збройної допомоги ЗУНР.

Стосовно зовнішніх причин слід відзначити агресію Польщі проти ЗУНР, а також воєнно-дипломатичне втручання Антанти і Росії. На Паризькій мирній конференції країни Антанти віддали перевагу Польщі, як більш надійному партнеру у боротьбі проти більшовицької Росії. Охоплена полум'ям громадянської війни Україна вважалася не надійним союзником, тому Антанта пожертвувала державну незалежність та єдність українців задля побудови "санітарного" антибільшовицького кордону. [13:49]

Та все ж утворення і навіть таке коротке існування Західно-Української Народної Республіки стало яскравим виявом прагнення галицьких українців реалізувати право на самовизначення, державну незалежність та соборність України.

Література

1. Арсенич П. Листопадовий зрив. // Галичина, 1991. – 1 листопада. – с. 4.
2. Горак Д. Дмитро Вітовський – політичний портрет. // Дзвін. – 1992. – № 11. – С. 130-143.
3. Гошуляк І. ЗУНР.// Історичний календар. – К., 2001. – С. 307-309.
4. Грицак Я. Й. Нарис історії України. – К., 1996. – 356 с.
5. Думін О. Полковник Д. Вітовський у спогадах.// Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч.11. – С. 4-6.

6. Заклинський М. Д. Вітовський – Нью-Йорк – 1967. – 124 с.
7. Карпенко О. Д. Листопадова 1918 р. Національно-демократична революція на західноукраїнських землях.// УДЖ 1993. – № 2. – С. 21.
8. Кузьма О. Легенда листопада: ЗУНР.// Свобода. – 1995. – 17 січня. – С.3.
9. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. – Львів. 1931. – 443 с.
10. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – 181 с.
11. Литвин М., Науменко К. Західна Україна. – 1991. – №9. – С. 52.
12. Макарич С. Українська республіка Галичини. Нарис про ЗУНР / Львів, 1997. – 192 с.
13. Полянський О. Західна Україна у двох революціях 1848-1918. – Тернопіль, 1998. – 52 с.

Мар'яна Доценко
наук. керівник – асист. Л.В. Ковалишин

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА БАРВІНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ КІНЦЯ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Олександр Барвінський – один із провідних галицько й загальноукраїнських суспільно-політичних діячів останньої чверті ХІХ та першої чверті ХХ століття. Це була особистість із широким спектром зацікавлень та впливів на життя українства свого часу.

Ми обрали громадсько-політичну діяльність Олександра Барвінського як тему нашої статті з огляду на її актуальність у сьогоднішні. Нинішні стосунки із Польщею та Росією потребують багатьох змін та нових ідей. Автор статті вважає, що багато нових думок можна почерпнути з минулого, а саме з життя та діяльності видатних галицьких вчених, політичних і громадських діячів в тому числі О. Барвінського.

Як казав про нього д-р Кирило Студинський: "Помилятися міг, бо є чоловіком, але злої волі в помилках у нього не було. Олександр Барвінський звісний загальною своєю непохитністю у національних пересвідченнях та зі своєї незвичайної совісності, точності та ідейності у праці. Можна би тільки побажати нашій суспільності, щоби таких витривалих і безкорисних робітників було якнайбільше" [18:234].

О. Барвінський був особистістю, яка дотепер деким вважається контраверсійною у нашій історії. Та коли приглянутися до його кожної документованої дії, він вражає усебічністю діяльності і знань, великою ерудицією, а загалом – глибокою любов'ю до свого народу, сином якого він був [17:17].

Актуальність дослідження також продиктована необхідністю створення цілісної наукової біографії О. Барвінського як громадського і політичного діяча Галичини та потребою всебічного й об'єктивного дослідження українсько-польських стосунків кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Основною метою даної статті є дослідження громадської та політичної діяльності Олександра Барвінського у контексті розвитку українського національного руху та з'ясування основних напрямків його діяльності у боротьбі з москвофільством, участі його в якості представника Галицької України в Австрійському парламенті, при цьому також встановлення найцінніших аспектів цієї діяльності, важливих для сучасного національного відродження української нації й держави.

Завданнями даної статті є:

- простежити основні віхи життя і діяльності О.Барвінського як політичного діяча;
- прослідкувати процес формування суспільно-політичних поглядів О.Барвінського;
- розкрити специфіку громадсько-політичної діяльності вченого.

Дана тема є малодосліджена. Перші спроби оцінити життя і діяльність О. Барвінського робилися ще за його життя. Тому слід згадати праці таких українських дослідників: І. Левицького [14], Є. Олесницького [19], Б. Лепкого [15], Хроніка НТШ [23], Календар Просвіти [14] та інших. Це короткі описи, які дозволяють комплексно оцінити діяльність О. Барвінського, його вклад у розвиток української нації. Автори висвітлюють діяльність Олександра Барвінського у Науковому товаристві імені Шевченка, його вклад у діяльність християнсько-суспільного союзу, а також політичну діяльність діяча у Австрійському парламенті та Галицькому сеймі. Вони також оцінюють з позиції сьогодення політику "нової ери", яку активно підтримував та запроваджував у життя Олександр Барвінський.

Багатим джерелом про рід Барвінських є "Спомини з мого життя" [18], два томи яких

вийшли друком у 1912-1913 рр. У "Споминах..." він описує походження своїх предків, батьків, сестер та братів. Чимало рядків автор присвятив рідному селу Шляхтинцям та видатним постаттям, що там гостювали.

Значно ширша джерельна база і більш повно зібрано матеріал у монографії С. Павлишин "Олександр Барвінський" [19]. Даючи ґрунтовний аналіз основним періодам життя і діяльності Олександра Барвінського, вона також розглядає його громадську, політичну та просвітницьку діяльність. Це дає автору підстави зробити висновок про визначну роль, яку відіграв Олександр Барвінський у суспільному житті, насамперед, у політичному житті Галичини. Також невичерпну інформацію ми можемо черпати з архівних матеріалів – це листування, спогади сучасників О. Барвінського, програми, статuti організацій в яких брав сам О. Барвінський. Використання цих матеріалів дало змогу поновому подивитися на життя О.Барвінського, оцінити його погляди, міркування та політичні позиції.

Незважаючи на багатогранну діяльність Олександра Барвінського і його великий вклад у розбудову української науки до сьогодні не з'явилася жодна цілісна праця, яка була б присвячена його науковій діяльності. Діапазон її охоплював не тільки просвітництво, а й політику, громадську роботу, діяльність у НТШ, але в даній роботі більше звернуто увагу на громадсько-політичну діяльність О.Барвінського.

Оцінка діяльності Олександра Барвінського не є однозначною, тому працюючи над дослідженням, автор намагався дотриматися об'єктивності при написанні і використати якомога більше матеріалів різних часів та різних позицій з огляду на час та постаті авторів творів про Олександра Барвінського. Наприклад, книга К.Студинського "Олександр Барвінський"[22], видана у 1996 році, описує О.Барвінського як видатного громадського та політичного діяча Галицької України, його внесок у подальший розвиток української нації, розкриває його роль в історії міжнародних стосунків.

У дев'яностих роках у розвитку історіографії розпочався найновіший період, позначений творчим підйомом у праці вчених. Тому кількість видань присвячених видатним науковим та громадським українським діячам минулих років збільшилась, в тому числі й про Олександра Барвінського. Є широким потік публікацій, які фрагментарно охоплюють питання наукової спадщини О. Барвінського і з'являються протягом кількох десятків років, журнал "Сучасність", збірник НТШ[23], календар – альманах " Дніпро"[16] та інші.

Отже, на превеликий жаль в українській історіографії питання громадсько – політичної діяльності Олександра Барвінського не набули належного висвітлення.

Олександр Барвінський – один із найвидатніших галицьких діячів останньої чверті ХІХ та першої чверті ХХ ст., який відіграв особливу роль в українському політичному житті Галичини, її суспільному та культурологічному розвитку, є провідним освітньо-педагогічним діячем свого часу.

Народився Олександр Барвінський 8 червня 1847 року в с. Шляхтинцях, що під Тернополем, у родині священика. Після Шляхтинців Олександр Барвінський навчався у Тернопільській гімназії.

Склавши іспит зрілості, Олександр Барвінський записався восени 1865 року на філософський факультет Львівського університету. Після закінчення університету О.Барвінського призначають учителем Бережанської гімназії, а далі – Тернопільської семінарії. 1886 року його обрано радним міста Тернополя. Тоді саме він почав промовляти у громадській раді українською мовою та зобов'язав до того й інших радних українців. У 1888 році О.Барвінський став членом Тернопільської повітової ради [22:43]. Того ж року в зв'язку з переїздом до Львова починається зоряний час Олександра Барвінського. Насамперед відзначимо цього особливий внесок у розбудову Наукового товариства ім. Шевченка. Він – активний ініціатор перетворення Товариства з літературного в наукове, що сталося у 1897 року, а також Олександр Барвінський редактор чотирьох перших томів славетних сьогодні "Записок НТШ".

Олександр Барвінський – це діяч унікального соборницького спрямування: багатократно відвідував Наддніпрянську Україну, де мав найтісніші контакти з В. Антоновичем, Т. Рильським, О. Кониським, І. Нечуєм-Левицьким, М. Лисенком, П. Кулішем, М. Сирицьким.

З 1891 року протягом 16 років він – український посол до австрійського парламенту, з 1894 року по 1904 рік – теж посол до галицького сейму. Завдяки його високому державному авторитетові він іменований у 1917 році пожиттєво членом австрійського Сенату, себто Палати панів.

Спільно з Юліаном Романчуком Олександр Барвінський став автором політичної концепції примирення з поляками, відомої за назвою "нова ера". І незважаючи на те, що політика "нової ери" зазнала в кінцевому підсумку фіаско, у зв'язку із загалом шовіністичним сприйманням поляками українського фактора на теренах Західної України, усе ж налагоджені О. Барвінським під час переговорів зв'язки з його політичний тиск дали можливість йому досягнути великих національних здобудки. Серед них: організація двох нових українських кафедр в університеті, одну з яких за сприяння О. Барвінського очолив М. Грушевський; розбудова українського народного шкільництва; введення фонетичного правопису та створення базових підручників; створення тиску супроти москвофільства.

Усі ці здобутки врешті-решт мали історичне значення як складові, що формували націю, її західноукраїнське крило, без якого сьогодні, і ми це бачимо, не було б України.

Олександр Барвінський ніколи не зраджував українських інтересів, і коли він переконувався, що політика компромісів не досягає цілі, то приєднувався до опозиції, засуджував політику поляків проти українців. Докази тому дають численні акції проти польських експанційних дій у парламенті. Він став членом Української конституанти, яка проголосила ЗУНР, в її уряді йому довірено пост двох секретарів: віровизнаних і освіти.

Характеризуючи Олександра Барвінського, варто відзначити, що цього світогляд ґрунтувався на глибокій релігійності, і він намагався створити в суспільстві ліберально-консервативну течію із залученням до неї широких кіл св'ященників та мирян.

Навіть у складних умовах Першої світової війни Олександр Барвінський багато працював. Його публікації, громадська і політична праця свідчать, що він намагався ще більше зробити для свого народу.

В період війни продовжив серію статей, викладених ним ще в 1905 році "Die Eraie Presse" погляди ("Чи Австро-Угорщина є зацікавлена в розвитку українського народу?"). ось заголовки цих статей: "Українське плем'я в Галичині, його культурне і господарське значення" (Відень-Берлін, 1913); "Світова війна і українська проблема" (Берлін, 1915) та інші. Від початку війни О. Барвінський працював у Червоному Хресті, у крайовій комісії опіки інвалідами і у школі для інвалідів та комівтеті захисту від війни.

Вершиною його громадської і політичної діяльності була участь в уряді Західно-Української Народної Республіки (1918). В першому Державному Секретаріаті він обіймав посаду державного секретаря, тобто міністра у справах віровизнання та освіти.

Очевидно, що потім прийшли розчарування, та його роки давалися взнаки. Але Олександр Барвінський майже до останньої хвилини брав участь у громадському та політичному житті. У 1920-ті роки продовжували виходити друком його підручники, сам він постійно виступав в пресі, був активним членом Наукового Товариства ім. Шевченка.

Усіх цих здобутків добувся Олександр Барвінський не широким жестом, грізною поставою та ефектом, як більше важкою, невтомною, по українськи впертою роботою протягом шестидесяти літ життя.

Олександр Барвінський залишається не тільки в нашій історії. Він – вічно жива і незабутня постать. Це зразок того, яким повинен бути українець: працюючим витривалим, незламним, гордим і скромним. І як освітянин, і як політик, він працював не для себе, а для свого народу. Без таких, як Олександр Барвінський, не було б сьогодні України. У нього і тепер можуть багато навчитися і політики, і громадські діячі.

Ми маємо всі підстави стверджувати, що Олександр Барвінський був визначним українським лідером, патріотом, який у конкретних історичних обставинах провадив державотворчу працю у різноманітних сферах освіти, науки і політики. Він був одним із великих архітекторів Українського Поступу, а його будова, складена з твердого граніту, назавжди залишиться підмурівком української державності.

Література

1. Фонд Державного Тернопільського Архіву Барвінський О. Носові самозвуки в слав'янських мовах // Записки НТШ. - 1900. - Т.35. - 3-5с.
2. Фонд Державного Тернопільського Архіву Барвінський О. [Некролог] // Культура товариства "Просвіта" на 1928. – 264с.
3. Фонд Державного Тернопільського Архіву Барвінський О. Відзначені за заслуги почесні члени "Просвіти". – 1985. - 98с.
4. Фонд Тернопільського Державного Архіву Будар Т. Будитель українського духу [О.Барвінський] // Бережанське віче. – 1997. – 21 червня.
5. Фонд Тернопільського Державного Архіву Гаврильцьо І. На Батьківщині О. Барвінського //

- Тернопіль вечірній. – 1997. – 28 червня.
6. Фонд Тернопільського Державного Архіву Гречин Б. Олександр Барвінський // Вільне життя. – 2001. – 4 грудня.
 7. Грушевський М. З соціально-національних концепцій Антоновича // Український історик, 1984. – №3. – 140 с.
 8. Демкович-Добрянський М. Україна і Росія – Львів – Краків – Варшава, 1993. – 76 с.
 9. Дорошенко Д. Володимир Антонович: його життя, наукова й громадська діяльність. – Прага, 1942. – 504 с.
 10. Фонд Державного Тернопільського Архіву Зозуляк Є. У Шляхтинці – з шляхів у безсмертя // Вільне життя. – 1997. – 27 червня.
 11. Кебар С. Один погляд на життя // Календар "Просвіти" за 1928р. – Л. – 1928. – 86 с.
 12. Фонд Державного Тернопільського Архіву Кравець О. Ліберний О. Слова та окраса галицького роду : До 150-річчя від дня народження О. Барвінського // Дзвін. – 1997. – №7. – С. 133-138
 13. Кровицька О. Чи важко просто бути? // Календар товариства "Просвіта" – 1928 – Л. – 1927. – 93 с.
 14. Ксешинський С. Тернистий шлях. // Календар товариства "Просвіта" за 1918р. – Л. – 1917. – 75 с.
 15. Левицький К. Історія думки Галицьких українців 1848-1914 р.р. – Львів, 1926. – 198 с.
 16. Левицький К. Історія політичної думки – Львів, 1923. – 156 с.
 17. Левицький К. Українські політики Галичини – Тернопіль, 1996. – 368 с.
 18. Невинський К. Шлях до свободи // Нова зоря. – 1926 – 31 грудня.
 19. Павлишин С. Олександр Барвінський. – Львів, 1997. – 278 с.
 20. Фонд Державного Тернопільського Архіву Погребенник Ф. Сподвижник : [До 150-річчя від дня народження О. Барвінського] // Українська слава. – 1997. – 17 липня.
 21. Фонд Державного Тернопільського Архіву Романів О. Архітектор українського п'ємонту : [О. Барвінський] // Шлях перемоги. – 1997. – 3 липня.
 22. Фонд Державного Тернопільського Архіву Рудка Б. Олександр Барвінський і " Пасіка " // Золотий колос. – Львів, 1997. – С. 110-111.
 23. Студинський К. Олександр Барвінський. – Львів, 1996. – 169 с.
 24. Хроніка Наукового товариства ім. Т.Шевченка. За роки 1926-1930. – 1930. – Ч.69-70. – 613 с.

Дмитро Єлісєєв
наук. керівник – доц. І.І. Шумський

КІННІ ПЕРЕГОНИ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Як і де зародились кінні перегони? Чи мали вони першочергово релігійний характер? Чи могли вони грати в тогочасному римському суспільстві, крім розважальної, ще якусь роль? Багато запитань, але сучасна наука і, зокрема, дане дослідження дають на них відповідь.

Для розкриття даних питань поставимо перед собою відповідні завдання:

З'ясувати як і де зародились кінні перегони;

Визначити структуру даного виду розваг;

Прослідкувати трансформацію характеру кінних перегонів та встановити роль цих ігор у римському суспільстві.

Джерельна база цієї проблеми є надзвичайно великою. Досить сказати, що про кінні перегони згадується майже в кожному історичному джерелі тих часів.

Найбільш інформативними з даного питання є наступні історичні джерела: "Листи" Плінія Молодшого, "Історія Риму від заснування міста" Тіта Лівія, "Життя дванадцяти цезарів" Гая Светонія Транквілла та інші.

Серед науковців, які займались даним питанням, варто назвати наступних: Немировський А.И. "Ідеологія і культура Раннього Риму" (1964 р.), Винничук Л. "Люди, мораль і звичаї Древньої Греції і Риму" (1988 р.), Поль Гіро "Побут і мораль древніх римлян" (2000 р.), Сергієнко М. "Життя Стародавнього Риму" (2000 р.) та інші. На жаль, дана тема не опрацьовувалась окремими монографіями, але той матеріал, який нам дають численні історичні джерела, є достатнім, щоб зрозуміти ту важливу роль, яку ігри взагалі, і кінні перегони зокрема, грали в житті стародавніх римлян.

В історії культури, а особливо римської, нічого ніколи не виникало просто так, на пустому місці. В праці "Рим і індоєвропейські ритуали" видатний дослідник Георг Думецль доводить, що такі ігри не могли зародитись у Римі самі по собі, без зовнішнього впливу. Але який народ дав Риму цю традицію? Відповідь на це запитання знайшлась в одному з древніх

цирків. Відомо, що такі будови перебудовувались і оновлювались багато разів. Так, під час одного з таких ремонтів барельєфи з зображенням перших ігор були просто замазані шпаклівкою, завдяки чому чудово збереглися до наших днів. Ці зображення стилізовані під етрусські картини і були датовані VI ст. до н.е. Ось один з сюжетів: *один наїзник скидає іншого, третій лежить на землі, а поряд корчаться його коні. Жах застиг на його обличчі: коли вцілілі підуть на наступне коло. А попереду несеться преможець . . .*

Навряд таку жорстоку розвагу римляни могли успадкувати від висококультурних греків. Скоріше їх звичай заклали основу гонок, а все інше – кров і біль – справа рук етрусків. Крім того, є згадки, що подібні ігри етруски проводили біля легендарних "Брам Пекла", місця, де, як вони вважали, знаходиться вхід до царства мертвих. Подібні стилізовані споруди знаходять і в древніх цирках, де можна побачити статуї древнього бога Кноса, який був покровителем Пекла (пізніше він став покровителем врожаю). Цікавий факт: вівтар цього бога знаходився під землею, і відкривався лише 2 рази на рік (21 серпня і 15 грудня) на свято Консуалій, тоді йому приносили жертви і проводили кінні перегони. [1:351]

Таким чином, у етрусків це була свого роду компенсація богу Пекла за живих (так вони просили не забирати багато живих, а приймати кров, пролиту біля його дому), а у римлян – вдячність богам за це свято, яка включала жертвопринесення. [3:207]

Однак, існує і інша думка, згідно з якою, ці ігри першочергово не були присвячені богам, а, навпаки, завдяки своїй жорстокій природі, отримали таких покровителів, як боги смерті. Але цьому суперечить той факт, що у римлян не було поділу на хороших і поганих богів, були лише сильніші і слабші на "Раді богів".

Найбільш популярним є твердження про те, що ці ігри походять від культу плодоріддя, і завжди були тісно з ним пов'язані. Смерть – протиположна життю, а звідси і плодоріддя. Роблячи жертвопринесення, смертний намагався таким чином умилювати богів. Згадаємо відому давньогрецьку легенду про те, як Аїд, цар мертвих, вкрав Персефону, дочку Деметри, богині плодоріддя. Подібна легенда є і у римлян (за легендою, під час Консуалій були викрадені дочки, запрошені Ромулом на свято сабіян). Можливо, що через умилювання бога Пекла (Кноса) римляни хотіли заручитись підтримкою дочки богині врожаю, а через неї і самої богині. До того ж, циклічний характер ігор може свідчити і про наслідування змінам пір року, що також пояснюється міфом про Персефону. Тепер про колісницю. Чи не на ній Аїд (Кнос) їхав, крадучи дочку богині плодоріддя? Пізніше, через те, що з часом Кнос став покровителем врожаю, участь коней у святі пояснювалась їх участю у зібранні врожаю. [5:231]

Є ще один факт на користь цієї теорії. Овідій пише: *"... Спочатку ігри проводились за традиціями, з врахуванням усіх правил. В упряж запрягали коні чи мули. Їх кількість мала бути рівною чотирьом, як в класичній колісниці – квадризі. Але потім правила почали змінюватись. Колись це знищить наші чудові ігри"*. Чому саме чотирьох коней? Можливо, це і є ті пори року, а Овідій гнівається на те, що римляни починають змінювати порядок, встановлений богами! [3:206-208]

Таким чином, кінні перегони першочергово все ж таки мали сакральний характер, а вже згодом перетворились у засіб для розваги.

Для проведення перегонів місця не бракувало. Це могла бути навіть галявина, де арену обмежували увігнані в землю мечі. Та найбільшим і найулюбленишим місцем проведення забігів був **Великий Цирк** -монументальна споруда, розміщена між двома пагорбами (Авентинським і Палатинським), яка сягала в ширину 150 м. і в довжину 600 м. Традиція приписує Тарквінію Старшому (за іншою теорією – Тарквінію Гордому) вибір цього місця для забігів і перетворення схилів Авентину і Палатину в деяку подібність справжнього амфітеатру. Про це пише Тит Лівій: *"Тоді вперше відведено місце для цирку, який тепер зветься Великим. Були визначені місця для батьків і вершників, щоб кожен з них міг зробити для себе сидіння. Дивились з помостів, покладених на підпорках висотою в 12 футів"*. [6:43] Однак точні свідчення про цей цирк датуються 329 роком до н.е. *"В цьому році (329) в цирку були вперше встановлені загородки"* – пише Тит Лівій. [6:384]

Навпроти напівкруглої сторони розміщувались по дузі **carceres**: 12 конюшень (загородок), з яких виїжджали колісниці, і які відкривались усі одночасно. Посередині між конюшнями знаходились ворота, через які входила святкова процесія – **Pompa** (звідси – porta Pompaе). Вона була відголоском тих часів, коли кінні забіги були частиною релігійного святкування. Процесія спускалась з Капітолія на Форум, перетинала Велабр і Бичий ринок, вступала через Ворота Помпи до цирку і обходила його довкола. Над воротами була ложа для

магістрата, який проводив ігри, він і давав сигнал для початку заїзду – кидав білу хустинку.

Слід сказати, що коней римляни любили, і спеціально їх розводили. Деякі райони Італії вирощували чудових бігових коней, а саме Апулія, Калабрія і країна Гірпінів (біля Аппенінських гір на схід від Кампанії). Були великі табуни і в Сицилії. Привозили чудових коней і з Африки, Мізії і Фессалії.

Справжні фанати знали імена найкращих коней, їх родовід, вік і бігові якості.[2:216] Любов до коней іноді переростала у справжню манію. Наприклад, Гай Светоній Транквілл таке пише про Калігулу: *"Свого коня Бистроногого він так оберігав від усякої турботи, що кожен раз перед гонками посилав солдат наводити тишу по-сусідству; він не тільки зробив йому конюшню з мармуру і ясла із слонової кістки, не тільки пурпурові покривала і намиста, але навіть відвів йому палац зі слугами та меблями, куди від його імені запрошував і приймав гостей; кажуть, він навіть збирався зробити його консулом"*. [7:167]

Нерон утримував на пенсії бігових коней, які через похилий вік не могли брати участь у змаганнях.

Спочатку постачанням коней для ігор займалась держава. Але згодом таке право було дане на відкуп, і через деякий час такі відкупщики утворювали справжні організації, що займалися усіма питаннями щодо гонок. До цієї спільноти входили сотні людей. Технічною назвою таких бігових спільнот було **factio** – "партія"; її голова і господар називався **dominus factionis** ("власник партії"). В республіканський період таких "партій" було дві, і щоб переможця на змаганнях було видно зразу, "партії" стали одягати своїх візничих в різні кольори: візничі з'являлись в одязі білого кольору (**factio albata** – "біла партія"), а інший в червоному (**factio russata** – "червона партія"). За імперії з'явилося ще дві партії – "блакитні" (**veneta**) і "зелені" (**prasima**). Імператор Доміціан додав ще два кольори, а звідси і партії: *"До чотирьох попередніх кольорів циркових візничих додав два нових – золотий і пурпуровий"*. (Гай Светоній Транквілл).[7:278] В час пізньої імперії відбувається об'єднання цих партій: "білі" з "зеленими", а "червоні" з "блакитними", в IV ст., наприклад, згадуються тільки ці останні. [5:237]

Римляни навіть готували арену відповідно. Гай Светоній Транквілл про це: *"... посипали арену суриком і чорною зеленню ("зелена" і "червона" партії)..."*. [7:166]

Люди підтримували ту чи іншу партію. Ось що про це каже Пліній Старший в своїх "Листах": *"... любили ганчірку, боготворили ганчірку, і якщо в самий напружений момент суперники могли б обміняти своїм кольоровим одягом, то глядачі поміняють і предмет свого захоплення і зразу покинуть тих візничих і тих коней, котрих вони впізнають здалеку, чиї імена вони викрикують"*. [4:159] Частково таке відношення можна пояснити тим, що римляни ставили гроші на кольори партій, чиї колісничі змагаються. Але можливі і інші пояснення. Відомо, що і офіційна влада мала свої вподобання в цьому. Для прикладу: Калігула, Нерон, Доміціан, Л.Вер, Коммод, Гелеогабал надавали перевагу зеленій партії. Навіть Марциал мав добре виражену симпатію до зелених. [5:238; 7:154,209] Чи не стали згодом гонки політичною ареною, на якій вирішувалось питання підтримки народом того чи іншого діяча? Причому успіх на політичній арені міг напряму залежати від успіху на кінних перегонах. Як приклад – намісник імператора в Германії, консул, командує рейнськими легіонами під час правління Гальби, а згодом і імператор, Вігелій, за декілька років до цього при імператорі Калігулі був ... конюшим! [3:216]

Ця емоційна опозиція була, можна сказати, небезпечнішою за ідеологічну, сенатську; і смерть трьох імператорів (Калігули, Нерона і Доміціана) чи не була в деякій мірі підготовлена цим "цирковим незадоволенням"?

Таким чином, колісничні змагання, походячи від релігійних звичаїв етрусків, набувають у римлян великого розмаху та популярності, і перетворюються на арену великої політики. Вони починають грати не тільки релігійну (на початку), розважальну (протягом усього часу проведення), але й політичну функцію. Змагання на колісничях стають таким собі обов'язком популярного громадського діяча перед народом, завдяки чому він отримував у останнього визнання і пошану.

Література

1. Гладкий В.Д. Древний мир: Энциклопедический словарь. В 2т. Т.1. – Донецк: МП Отечество, 1996. – 512с.
2. Гиро Поль. Быт и нравы древних римлян. – Смоленск: Русич, 2000. – 576с.
3. Непомнящий Н.Н. Тайны древних цивилизаций. – М.: Вече, 2001. – 464 с.

4. Плиний Младший. Письма. – М.: Изд-во Наука, 1982. – 405 с.
5. Сергеенко М. Жизнь древнего Рима. – СПб издательско-тогр. дом Летний сад, журнал Нева, 2000. – 368 с.
6. Тит Ливий. История Рима от основания города. В 3 т. Т.1. – М.: Изд-во Наука, 1994. – 575 с.
7. Транквилл Гай Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. – М.: Правда, 1990. – 512

*Галина Жулковська
наук. керівник – доц. І.М. Боровська*

"ЧЕРВОНИЙ ТРАВЕНЬ" 1968 РОКУ. ВІДСТАВКА ШАРЛЯ ДЕ ГОЛЛЯ

У житті кожного народу періоди слави і могутності чергуються з періодами упадку та зневіри і цей невлотимий закон історії не обминув Францію. Тому завданням історичної науки будь-якої держави, в даному випадку Франції, полягає у тому, щоб зафіксувати події та імена тих людей, які не стояли осторонь долі своєї нації, а вклали у різні періоди більшу чи меншу частку своєї діяльності у її розквіт. Роль, перш за все, студентів Франції в травні-червні 1968 року в цьому аспекті для історії Франції особлива, адже саме вони першими виступили за демократію, за повагу особистих прав, за підвищення матеріального рівня життя французів. У цьому й полягає актуальність даного дослідження.

Однак, певна частина молоді схильна до радикальних та екстремістських поглядів, а іноді й дій. Так, переважна більшість учасників "студентської революції" у Франції в травні 1968 року перебувала під впливом анархічних ідей [1:24]. Пояснити це можна тим, що екстремістська свідомість характеризується імпульсивністю, конфліктністю, внутрішньою напругою, нетерпимістю. І саме цей екстремізм став передумовою пролиття крові, став причиною "червоного травня" 1968 року в Франції. Мабуть, немає на світі такої країни, територія якої не була б полита кров'ю. Чому саме так склалися обставини 1968 року в Франції, яка реакція була президента П'ятої республіки на ці події? Дане питання вивчали та аналізували такі науковці як Айвазова С.Г., Арказян М.Ц., Руссель Е., Новиков Г.Н., Смирнов В.П. та ряд інших дослідників. Актуальність даного наукового дослідження зумовлюється й тим, що події травня-червня 1968 року стали причиною краху політичної діяльності Шарля де Голля.

Отож, в середині 1968 року Франція пережила глибоку соціально-політичну кризу [4:111]. Влітку цього ж року відбулися великі соціальні потрясіння, початок яких покладали виступи студентів. Саме виступи студентів дали поштовх масовому рухові робітників і державних службовців [7:185]. Демократичну частину студентства, всіх вихідців з дрібної буржуазії, робітників і службовців не задовільняла стара система французької вищої освіти, яка склалася ще за Наполеона І. Біля половини студентів повинні були поєднувати навчання з роботою. Відсутність необхідних матеріальних умов і складна система екзаменів призводили до того, що 70-80 % студентів, прийнятих на перший курс, не могли закінчити навчання. Але навіть ті, хто отримав диплом про вищу освіту, на відміну від довоєнного часу і післявоєнних років, не мали гарантій на працевлаштування і не могли розраховувати на забезпечене майбутнє [10:217].

На початку 1968 року Франція переживала також соціально-економічне напруження: вартість франка впала, кількість безробітних досягла 500 тисяч. Проте оцінювати події травня 1968 року, як суто соціальну кризу, як вияв "класової боротьби" було б надто по-марксистськи. Адже основним компонентом травня 1968-го року ставали ідеологія та рух молоді, зокрема студентів. Справа в тому, що у 1960-х роках у життя увійшла генерація людей, не пов'язаних з воєнним лихоліттям, його психологією, традиціями. Це була молодь з новим світобаченням. Цей процес мав глобальний характер [6:201].

З початку 1968 року в Парижі і в ряді інших міст все частіше і частіше проходили студентські хвилі [11:57]. Студенти відмовлялися здавати екзамени, в яких вони бачили засіб соціальної дискримінації, протестували проти класового характеру системи вищої освіти, промовляли: "Ні буржуазному університету!". Вони закликали перейти "від критики університету до критики суспільства" і оголосили своїм завданням всезагальне відхилення. Провідну роль серед студентів почали відігравати гошисти, яких очолював 23-літній виходець з Німеччини Даніель Кон-Бендіт. Гошисти зривали заняття, влаштовували сутички з поліцією, пропонували неодмінно ліквідувати "класовий університет" і уряд. "Кажи "ні" всьому", –

закликали їх керівники [10:270].

3 травня 1968 року у відповідь на погрозу виключення Кон-Бендіта і його друзів із університету студенти організували мітинг протесту у дворі старої установи Сорбонни. Університетська влада, всупереч багатовіковій традиції, звернулася до поліції, яка почала вдаватися до арештів та побиття студентів. Тоді Національний союз студентів і Національна профспілка робітників вищої школи оголосили страйк. У Парижі почались масові студентські демонстрації, які супроводжувались сутичками з поліцією. Студенти будували барикади, засипали поліцію градом каміння, підпалювали на вулицях автомашини і направляли їх проти поліцейських. Поліція била студентів палицями, за волосся тягли в поліцейські фургони, використовували сльозоточивий газ [12:277]. За одну ніч 367 чоловік було поранено і 460 арештовано [10:270].

Де Голль не зрозумів запитів молоді, яка вимагала демократії, самоврядування, свободи. Хоча президент твердив, що перед бунтівниками не відступають, та водночас визнав своє безсилля: "Я незнаю, як реагувати. Я не розумію, що треба робити не для того, щоб узяти в руки цей народ, щоб він сам узяв себе в руки. Я не знаю, що робити"[6:201].

Всезагальна конфедерація праці та інші профспілкові центри закликали до демонстрацій і страйків солідарності зі студентами. Їх ініціативу підтримала Комуністична партія та інші ліві угруповання. 13 травня 1968 року на демонстрацію в Парижі вийшло біля 600 тис. чоловік, які вимагали припинення поліцейських репресій, звільнення арештованих студентів, демократизації вищої школи, відставки міністра внутрішніх справ і начальника поліції. Пригадуючи, що де Голль знаходиться при владі майже 10 років, частина демонстрантів несла плакати "Десять років достатньо! Прощай, де Голль!" [6:271].

Одночасно з демонстрацією 13 травня почались страйки, які швидко переросли у всезагальний виступ. По всій країні робітники припиняли роботу. Вони вимагали підвищення заробітної плати, покращення соціального забезпечення, прийняття відповідних заходів проти безробіття, гарантувати права профспілкам, поважання демократичних свобод, підвищення пенсій, скорочення робочого дня, скорочення пенсійного віку. Через декілька днів кількість страйкуючих досягла раніше не віданої цифри – 10 млн чоловік. Більшість підприємств і банків припинило роботу. Зупинився транспорт, на протязі багатьох тижнів займалися бездіяльністю учбові заклади, заняті страйкуючими студентами [5:75].

Разом із студентами та робітниками почали протестувати селяни. 24 травня вони провели національний день боротьби проти сільськогосподарської політики уряду. Вони вимагали зниження податків і підвищення закупівельних цін на сільськогосподарські продукти. Селяни організовували демонстрації, перегороджували дороги [6:271].

Уряд розгубився і вирішив піти на поступки. 27 травня 1968 року в резиденції Ради міністрів на вулиці Гренель представники профспілок, підприємців та уряду підписали "Гренельські угоди", які підвищували заробітну плату на 15%, мінімум заробітної плати – на 35 % в промисловості і на 56% в сільському господарстві, пенсії – на 15-20% [10:272].

Усі ліві партії та профспілки брали участь у масовому русі, проте їх позиції були різними. Компартія вимагала відставки де Голля і створення "народного уряду" за участі комуністів. ФДСЛС виступала за відставку де Голля, але відмовлялась підтримувати лозунг "народного уряду" [3:198]. 28 травня Міттеран заявив, що "влада вакантна" і висунув свою кандидатуру на пост президента Республіки. Він заявив, що у випадку успіху доручить Мендес-Франсу сформувати тимчасовий уряд, однак не запропонував комуністам брати участь в ньому [9:66].

В керівництві профспілковим рухом також виявились глибокі протиріччя. ВКТ відстоювала економічні і політичні вимоги робітників, а "Форс уврієр" заявила, що підтримує лише економічні вимоги і рекомендує своїм прихильникам не приймати ніяких дій політичного характеру. Керівництво ФДКТ, навпаки, оголосило економічні вимоги робітників, які підтримували ВКТ і "Форс уврієр", "потребуючими" та несуттєвими. На перший план ФДКТ висунула лозунги "профсоюзної влади", самоуправління і "демократичного соціалізму" [10:273].

Основна частина студентства підтримувала гошистів. Їх лідери пропонували встановити "студентську владу" під гаслом "Заборонено забороняти!". Деякі з них висували політичні вимоги, які нагадували комуністичні лозунги 20-х років: "Вся влада робочим Радам!" [6:201].

Усі гошистські групи нападали на компартію, ВКТ і робочий клас, звинувачуючи їх в "консерватизмі" і "втраті революційного духу" [2:262]. Вони запевняли, що в Франції склалась революційна ситуація і тому необхідно негайно почати повстання для захоплення державної

влади.

Тим часом уряд перейшов в контрнаступ. 30 травня 1968 року генерал де Голль виступив з промовою по радіо і телебаченню, в якій застеріг, що над Францією нависла загроза комуністичної диктатури і оголосив про розпуск Національних зборів та проведення дострокових виборів [6:202]. При цьому де Голль погрожував у випадку спроби помішати проведенню виборів використати інші шляхи для підтримання порядку. До столиці були підтягнуті військові частини. Прихильники де Голля організували велику маніфестацію в центрі Парижу. Відбулася демонстрація на заклик солідарності з де Голлем. Прихильники уряду вийшли під гаслами: "Де Голль не один!", "Комунізм не пройде!". Маса населення, які не хотіли громадянської війни, налякані ексцесами гошистів і довгим страйком, підтримали де Голля. Страйковий рух почав слабнути і до середини червня припинився [6:203]. 12 червня 1968 року уряд розпустив гошистські організації і вислав із Франції найбільш активних гошистів на чолі з Кон-Бендітом [10:273].

30 червня відбулись вибори до Національних зборів, які називали "виборами страху", тому що вони проходили в атмосфері страху перед можливістю громадянської війни. Голлістська партія, яка виступила під час травневих подій як партія порядку, отримала майже 300 депутатських мандатів і завоювала у парламенті більшість. Комуністична партія втратила біля 600 тис. голосів і більше половини мандатів, але, зібравши 20% голосів виборців, зберегла становище першої партії опозиції. ФДСЛС втратила більше 500 тисяч голосів та більше половини мандатів і швидко після виборів розпалась. Усі ліві групи разом взяті зібрали менше 5% голосів і не отримали ні одного місця в парламенті [10:244].

Таким чином, хоча Шарль де Голль і отримав перемогу на виборах, але згодом він переконався, що травневі події у Франції 1968 року не пройшли безслідно.

Розуміючи, що рух травня-червня 1968 року свідчить про глибоке незадоволення існуючої суспільно-політичної системи, де Голль заявив, що він приступає до "великої французької реформи ХХ століття", суть якої полягає в "системі участі": участі робітників у прибутку підприємств, службовців – в управлінні установами, студентів – в керівництві вищими навчальними закладами [2:264]. За думкою де Голля, "система участі" повинна була покласти кінець невдоволенню і створити новий суспільний порядок, який замінив би класову боротьбу класовим співробітництвом [1:148].

Першим кроком у здійсненні цього плану став малозначущий на перший погляд законопроект про нове районування, реформі Сенату і місцевих органів самоуправління. Замість 90 департаментів де Голль запропонував створити 22 більш великих регіонів, керівництво якими мало зосередитись в руках регіональних префектів, призначених урядом. В кожному регіоні повинні були діяти регіональні ради, частково вибрані населенням, а частково призначені зверху. В їх повноваження входило оговорення місцевих бюджетів і співпраця між представленими в рада "соціально-професійними групами" (робітниками, селянами, ремісниками, промисловцями, делегатами від осіб вільних професій, від "сім'ї" і системи вищої освіти). Сенат, який нерідко ставав в опозицію до де Голля, втрачав свої законодавчі функції і перетворювався в консультативний орган. Бажаючи підкреслити значення законопроекту як початку більш глибоких перетворень, Шарль де Голль виніс його на референдум (хоча Конституція цього не вимагала) і попередив, що у випадку відхилення законопроекту він покине пост президента Республіки [10:275].

Законопроект зустрів протидію зі сторони лівої і правої опозиції. Комуністична партія та інші ліві угруповання були проти розширення повноважень префектів і обмеження прав виборчих органів місцевого самоуправління. Партії правої опозиції не хотіли втрачати свої традиційні впливи в Сенаті та органах місцевого самоврядування. Проти законопроекту висловився навіть Жіскар д'Естен і послідовно за ним Національна федерація "незалежних республіканців", яка зазвичай блокувалась з ЮДР [7:232].

Референдум відбувся 27 квітня 1969 року і вперше в історії Франції приніс поразку уряду, який його підготував: 53,2 % виборців проголосувало за відхилення урядового законопроекту. Після цього де Голль дотримав свого слова і неодмінно склав із себе повноваження президента і віддалився в улюблений заміський маєток в Коломбі-ле-дез-Егліз в Шампані [3:168].

В листопаді 1970 року, не доживши 13 днів до свого 80-річчя, перестало битися серце Шарля де Голля [9:65]. Засновник П'ятої республіки відійшов у вічність. Відпроводжати його в останню дорогу приїхали представники 84 держав [8:48]. В пам'ять про нього відбулося

спеціальне засідання Генеральної Асамблеї ООН. У відповідності з проханням покійного, який не бажав жодних святкових церемоній, він був похоронений на скромному сільському кладовищі в Коломбі-ле-дез-Егліз [10:275].

Таким чином, з відставкою президента Шарля де Голля завершився перший період історії П'ятої республіки. Проте, голлізм після де Голля ніколи не зникав з політичного небосхилу Франції. Поступово з роками він ставав більш поміркованим і цілеспрямовано добивався реалізації своїх прагнень. І хоча голлізм допоміг прорватися через бар'єри стагнації, спрямувати енергію населення Франції на службу економічному розвитку; є втіленням національної самосвідомості та самоідентифікації; є прагненням до національного ідеалу, який уособлює віру в те, що всі, хто має спільну історію, культуру повинні бути автономними, об'єднаними на своїй батьківщині; все ж таки у нього були свої прорахунки і недоліки, які відбилися не лише на діяльності їхнього лідера, а й усьому французькому суспільстві.

Література

1. Айвазова С.Г. Левый радикализм в идейно-политической жизни Франции: 1958-1981. – М.: Наука, 1986. – 150 с.
2. Антюхина – Московченко В.И. Шарль де Голль и Советский Союз: политической портрет. – М.: Книга, 1990. – 288 с.
3. Арзаканян М.Ц. Де Голль и голлисты на пути к власти. – М., 1990. – 240 с.
4. Арзаканян М.Ц. Политическая история Франции XX века: Учебн. пособие. / М.Ц. Арзаканян. – М.: Высш. школа., 2003. – 157 с.
5. Дубинин Ю.В. О Шарле де Голле. // Новая и новейшая история. – 2001. – №1. – с.72-75.
6. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002). Навчальний посібник. – Вінниця: Фоліат, 2003. – 560 с.
7. История новейшего времени стран Европы и Америки: 1945-2000 гг.: Учебн. пособие для студентов вузов по спец. "История" / Л.С.Белоусов, В.П.Смирнов, А.И.Строганов и др.; под ред. Е.Ф.Язькова. – М.: Простор., 2001. – 480 с.
8. Лозовицький О. Голлізм – державотворча ідеологія П'ятої республіки Франції. // Історія України. – 2002. – №40-41. – с. 42-48.
9. Новиков Г.Н. Де Голль, голлисты и голлизм. // Новая и новейшая история. – 1990. – №3. – с.63-67.
10. Смирнов В.П. Франция в XX веке: Пособия для студентов вузов. – М.: Дрофа, 2004. – 352 с.
11. Смирнов В.П. "Человек бурь" (де Голль как личность). // Вестник Московского у-та. – Сер.8. – История, 2000. – №6. – с.56-58.
12. Социология молодежи: Учебник. / Отв. ред. проф. В.Т. Лисовский. – СПб.: Изд-во С-Петербургского ун-та, 1996. – 460 с.

*Наталія Заставецька
наук. керівник – доц. О.М. Петровський*

ВИВЧЕННЯ КУЛЬТОВИХ ПАМ'ЯТОК ЯК ОБ'ЄКТ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

В сучасних умовах державотворення кожен аспект історичного минулого України має неабияку вагу, особливо якщо це матеріалізоване втілення її духовного і культурного розвитку. Відтак, проблема вивчення й збереження культових пам'яток в системі пам'яткоохоронної роботи набрала доволі великої актуальності. Зазначена проблематика поставила перед суспільством цілий ряд нових завдань, серед яких – пропаганда вивчення й охорона культових пам'яток серед учнівської молоді з метою виховання національно й духовно свідомого покоління. Останнє, у свою чергу, зумовило потребу акцентування уваги на даній проблематиці в процесі підготовки сучасного вчителя історії.

Як зразок духовної культури, культові пам'ятки привертали увагу не одного покоління українців [36: 34-35; 37-38]. Витоки охорони і збереження пам'яток в Україні сягають часів Київської Русі [11: 143-144]. Дослідження церков, монастирів і каплиць з метою їх відбудови мали місце і в XVI – XVIII ст. [3: 74; 7: 56-69; 11: 143-144; 25: 43; 46: 22-23], однак особливої актуальності набули лише у XIX ст. [11: 145; 42: 243]. Саме тоді дослідницьку діяльність розгорнули численні товариства, комісії та гуртки [2: 102-103; 4: 16-30; 10: 58-59; 11: 146-148; 12; 17: 43-44; 18: 82-83; 21; 28; 30: 193-194; 44: 296-298; 52; 59]. Значною була пам'яткоохоронна діяльністю греко-католицької [5; 20] та православної [13-16] церковних інституцій [30: 193]. Більше того, у другій половині XIX – на початку XX ст. набуває

поширення тенденція до ознайомлення широких верств населення з історією та станом культових пам'яток [4; 21; 35; 39; 40; 58; 60].

У зв'язку з пріоритетом атеїстичного вчення тоталітарної радянської системи, вивчення культових пам'яток перейшло у заборонений формат [1; 19; 24: 44; 26-27]. Однак із здобуттям Україною незалежності дана проблематика поволі витіснила інші теми й зайняла перші шпальти газет та журналів [8; 9; 22-24; 31; 47-48; 54; 57]. Численні публікації не лише ознайомлюють читачів з історичним минулим пам'яток [24: 41-44; 31: 19; 41: 6; 56: 15; 57: 3], але й гіркими сторінками їх нищення [42: 243-251; 47: 46-78; 48: 48-51] та реаліями духовного, культурного й матеріального занедбання [9: 3; 34; 41: 6; 54: 2].

Як бачимо, розуміння значимості залишків матеріальної діяльності попередніх поколінь до нащадків, на жаль, приходило не одразу. Відтак, сьогодні відповідальність за виховання дбайливого ставлення до пам'яток і причетності до історичного минулого свого народу покладається на вчителя історії [43: 271-172]. Останній може впроваджувати визначені принципи й завдання в життя через систему позакласної та позашкільної роботи з історії в школі.

Застосовуючи дослідницький метод, позаурочна робота обов'язково повинна бути пов'язана із сучасністю [6: 303; 51: 94-96]. Досліджуючи культові пам'ятки спершу у формі рефератів та повідомлень [456: 154], учні можуть закріпити інтерес через систему екскурсій по давніх церквах та монастирях [51: 94-97, 103-104]. Однією з ефективних організаційних форм позаурочної роботи є історичний гурток [51: 68-80], напрямком якого може бути також вивчення й охорона культових пам'яток [45: 154]. Зібрані в такий спосіб матеріали вчителю доцільно використовувати при оформленні кабінету історії [45: 155].

Вивчення учнями певної території та сприяння більш глибокому розумінню суспільних процесів і явищ в загальноукраїнському та світовому масштабах на сьогодні є одним з головних завдань шкільного краєзнавства [32: 148-149; 45: 156-159; 50: 24; 53: 10-11]. У систему цих положень доволі логічно вписується дослідження та охорона пам'яток краю, у тому числі і культових. Остання може здійснюватися як через пропаганду педагогом потреби збереження історичної спадщини краю, так і через реальну пам'яткоохоронну діяльність вчителя й школярів [33: 202; 51: 145-159].

Таким чином, вивчення культових пам'яток, безперечно, є важливим елементом пам'яткоохоронної роботи, що доводять не лише завдання та принципи пам'яткознавства, але й тривала історична традиція. Остання, тим не менше, зауважує, що протягом десятиліть покоління, вихованні на атеїстичній традиції радянської ідеології, проявили значною мірою нігілістичне ставлення до пам'яток загалом, а культових зокрема. Відтак, сьогодні маємо дві проблеми: численні втрачені пам'ятки, що погано охороняються і тому швидкими темпами руйнуються з одного боку, і несвідоме суспільство без пристрасті од історичної пам'яті, втіленої в пам'ятках, – з іншого. Один із шляхів вирішення проблеми – вивчення культових пам'яток як об'єкт пам'яткоохоронної роботи в процесі підготовки сучасного вчителя історії. Останній має змогу вдало поєднати історичне минуле з сьогоденням через залучення шкільної молоді до різних форм роботи з пам'ятками, виховуючи тим самим національне свідоме молоде покоління.

Література

1. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні у 1917-1990 рр. – К.: Вища школа, 1991. – 276 с.
2. Алексівець М.М., Зуляк І.С. Діяльність "Просвіти" у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868-1914). – Тернопіль: Ред. вид. відділ іст. ф-ту "Літопис" ТДПУ ім. В.Гнатюка, 1999. – 175 с.
3. Анисимов А. Скорбное бесчувствие. На добрую память о Киеве, или грустные прогулки по городу, которого нет. – К.: Искусство, 1992. – 184 с.
4. Баженов Л.В. Становлення і розвиток історичного краєзнавства Правобережної України (кінець XVIII – перші десятиріччя XX ст.). – Автореф. дис. ... доктор. істор. наук: 07.00.01. / Інститут історії України. – Київ, 1996. – 32 с.
5. Бандрівський М.С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX – поч. XX ст.). – Автореф. дис. ...канд. істор. наук: 07.00.01. / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2001. – 20 с.
6. Берельковський І.В., Павлов Л.С. Методика преподавания в школе. – М.: Поматур, 2001. – 336 с.
7. Білодід О. Загадка Петра Могили // Київська старовина. – 1993. – № 3. – С. 56-69.
8. Вовканич С., Цапок С. Історико-культурна спадщина у системі державотворення // Розбудова

- держави. – 1997. – № 6. – С. 50-54.
9. Годзілевська Н. Пам'ятають стіни монастиря // Вільне життя . – 1992. – 4 вересня. – С. 3.
 10. Гирич І. Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва // Пам'ятки України. – 1988. – № 3. – С. 58-59.
 11. Горбик В.О., Денисенко Г.Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 143-151.
 12. Грицан А. "Просвіта" у боротьбі за збереження історичної пам'яті народу // Перевал. – 1999. – № 2. – С. 110-114.
 13. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 258. – Оп. 1. – Сп. 3767. – 33 арк.
 14. ДАТО. – Ф. 258. – Оп. 1. – Сп. 3767. – 2 арк.
 15. ДАТО. – Ф. 258. – Оп. 1. – Сп. 4082. – 109 арк.
 16. ДАТО. – Ф. 198. – Оп. 2. – Сп. 74. – 9 арк.
 17. Дуда Н. Збереження та охорона пам'яток на теренах Галичини у міжвоєнний період і участь у цій справі державних і громадських структур // Студентський науковий вісник. – 2004. – № 9. – С. 42-45.
 18. Заремба С. Церковно-історичне та археологічне товариство в Києві // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 82-83.
 19. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры. – К.: Высш. школа, 1990. – 222 с.
 20. Карсим І.А. З історії створення і перших часів існування церковного (згодом національного) музею м. Львова // Вісник Київського університету. Історія. – 2001. – № 55. – С. 43-47.
 21. Керецман В.Ю. Історичне краєзнавство на Закарпатті поч. ХІХ – 30-х рр.. ХХ ст. – Автореф. дис. ... канд. історич. наук: 07.00.02 / Ужгородський державний університет. – Ужгород, 1995. – 23 с.
 22. Клос С. Вишневецьке гніздо елітного українського роду // Місто. – 2004. – 4 серпня. – С. 13.
 23. Концепція комплексної програми збереження та використання пам'ятки архітектури національного значення – палацово-паркового комплексу ХVІ-ХХ століть у селищі Вишнівці Збарзького району // Свобода. – 2004. – 13 листопада. С. 3.
 24. Король В. Святыни Киева и Киевской Руси: прошлое и настоящее // Історія в школі. – 2004. – № 9. – С. 41-44.
 25. Костомаров Н.И. Мазепа. – М.: ИНФО, 1992. – 254 с.
 26. Культурне будівництво в Українській РСР 1917-1927: Зб. док. і мат. – К.: Наукова думка, 1979. – 665 с.
 27. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921-1939). – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.
 28. Лавренко В. Розвиток краєзнавства на Тернопільщині // Наукові записки: Зб. / Тернопільський краєзнавчий музей. – Тернопіль, 1993. – С. 57-65.
 29. Лесик О.В. Замки та монастирі України. – Львів: Світ, 1993. – 176 с.
 30. Логвин Н. До історії реставрації пам'яток в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Архітектура спадщина України: Питання історіографії та джерелознавства української архітектури / Держ. ком. України у справах містобудування та архітектури, Управління охорони та реставрації пам'яток містобудування та архітектури / Ред. В. Тимофієнко. Вип. 3. Ч. 1. – К.: Українознавство, 1996. – 271 с.
 31. Мельниченко Г. Матеріалізована пам'ять віків // Місто. – 2004. – 21 квітня. – С. 19.
 32. Методика историко-краеведческой работы в школе: Пособие для учителей / Под ред. Н.С. Борисова. – М.: Просвещение, 1982. – 223 с.
 33. Методика обучения в средней школе. В 2-х ч. Ч. 2. / Отв. ред. Н.Г. Дойри. – М.: Просвещение, 1978. – 239 с.
 34. Мичко С. Привиди також плачуть // Місто. – 2004. – 1 вересня. – С. 14.
 35. М.М. О каменных церквах в Галиции // Заря Галицкая. – 1852. – Ч. 71. – С. 715-717.
 36. Неживий О. Відцентровими шляхами // Пам'ятки України. – 1986. – № 1. – С. 34-38.
 37. Нестуля О.О. До питання про охорону пам'яток культури за Директорії // Український історичний журнал. – 1995. – № 1. – С. 115-121.
 38. Нестуля О.О. Охорона пам'яток за Гетьманату // Український історичний журнал. – 1994. – №1. – С. 101-112.
 39. О Тернопольских церквах и о самом Тернополе // Заря Галицкая. – 1852. – Ч. 82. – С. 803-1804.
 40. О Тернопольских церквах и о самом Тернополе // Заря Галицкая. – 1852. – Ч. 83. – С. 810-812.
 41. Парацій В. Монастир Бернардинців у Бережанах // Бережанське Віче. – 2003. – 1 січня. С. 6.
 42. Парацій В. Проблема збереження пам'яток історії та культури в Бережанах в контексті загальнодержавних культурологічних процесів // Археологія Тернопільщини. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 243-251.
 43. Петровський О. Археологічне краєзнавство як чинник пам'яткоохоронної справи (з досвіду роботи історичного факультету ТДПУ ім. В.Гнатюка // Археологія Тернопільщини: Джура, 2003. – С. 269-273.
 44. Петровський О. Пам'яткоохоронна справа у міжвоєнній Польщі як внутрішньополітичний

- чинник // Наукові записки серія: Історія. – 2003. – № 3. – С. 295-299.
45. Поліщук Ю.Й. Методика викладання історії в школі. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – 164 с.
 46. Січинський В. Заждитель храмів і скарбів духовних // Пам'ятки України. – 1991. – № 6. – С. 22-23.
 47. Слободян В., Бойко О. Втрачені пам'ятки сакральної архітектури Львівщини // Пам'ятки України. – 2004. – № 1. – С. 46-78.
 48. Слободян В. Нищення храмів // Пам'ятки України. – 1995. – № 3. – С. 48-51.
 49. Третяк К. Київ. Путівник по зруйнованому місту. – К.: Академія, 1998. – 98с.
 50. Тронько П.Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (Досвід, проблеми і перспективи). – К.: Альтернативи, 2000. – 310 с.
 51. Формы внеклассной работы оп истории / Сост. Е.М.Бердникова, И.З. Озерский, А.Н. Хмелев. – М.: Просвещение, 1965. – 267 с.
 52. Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 146. – Оп. 4. – Сп. 5852.
 53. Ходос М. Методичні засади краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі (на прикладі інтегрованого краєзнавчого курсу) // Історія в школі. – 2004. – № 4. – С. 10-11.
 54. Цимбалюк Р. Підгаєцький костел Святої Трійці у Червоній книзі України // Підгаєцька земля. – 2001. – 21 квітня. – С. 2.
 55. Шандра В. Охорона старовини в ретроспективі до 1917 р. та нереалізовані тогочасні проекти // Пам'ятки України. – 1996. – № 3-4. – С. 115-119.
 56. Швець В. Архітектурні дослідження храму Івана Хрестителя у Львові // Галицька брама. – 1996. – № 12 (лютий). – С. 15.
 57. Ющук А. Свято-Преображенська церква як пам'ятник архітектури // Новини Шумщини. – 1998. – 1 травня. – С. 3.
 58. Restauracja katedry lwowskiej // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 12. – S. 96.
 59. Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Opieki nad grobami Bohaterów (Towarzystwa Polskiego żałobnego krzyża) za rok 1925. – Lwów: Drukarnia Stanisława Küblera, 1926. – 31 s.
 60. Trzechsetlecie kościoła // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 4. – S. 28-30.

*Наталія Заставецька
наук. керівник – доц. О.П. Петровський*

ВИСВІТЛЕННЯ ПАМ'ЯТКОЗНАВЧОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ СХІДНОГАЛИЦЬКОГО КРАЮ У ХІХ СТ. НА СТОРІНКАХ ТОГОЧАСНОЇ ПРЕСИ

Здавна преса відігравала важливу роль у формуванні настроїв, а, зрештою, й свідомості суспільних мас. Популяризуючи ті чи інші ідеї, вона, з одного боку, виражала погляди певної категорії людей, з іншого – впливала на їх формування в другій. Відтак, вже у ХІХ ст. періодичні видання стали знаряддям боротьби за громадську думку і водночас одним із джерел її формування. У цій ситуації не була виключенням й Східна Галичина. І хоча на початку ХІХ ст. основна маса галичан – селянство – не могло піддаватись впливу преси через неписьменність, а нечисельна інтелігенція (в основному духовенство), вихована, як зазначив Володимир Гнатюк, "на чужій культурі" [13: 46], задовольняла свої незначні потреби чужими виданнями, тим не менше, преса відіграла доволі вагому роль як чинник пам'ятокознавчого руху та дзеркало відображення його реалій [13: 47-48], чим і зумовлюється актуальність піднесеної проблематики.

Публікації першої половини ХІХ ст., розраховані на широке коло читачів (в першу чергу інтелігенції), значною мірою носили прагматичний характер, відтак, доволі раціонально висвітлювали питання збереження історичної пам'яті східногалицького краю [58: 527], а пам'яткоохоронна діяльність, пропагована ними, мала, здебільшого, релігійно-культурний характер [40: 364-367; 41: 85; 42: 122-123; 51: 33].

Реалії суспільно-політичної та духовно культурної ситуації в краї в другій половині ХІХ ст. позначились і на тогочасних періодичних виданнях. московфільського, народовського та пропольського забарвлення.

Одним із напрямків діяльності московфілів був історико-культурний розвиток краю, куди логічно вписувалась й пам'ятокознавча проблематика. Остання знайшла доволі широке висвітлення на сторінках московфільської преси, орієнтири якої швидко підхопило греко-католицьке духовенство [2: 4-6; 40: 364-367]. Низка статей у "Временнику інститута Ставропигийского", в "Зорі Галицький" та ін. була присвячена історії пам'яток культового

характеру міст Львова [3, 5, 11-12, 17, 19-20, 26, 28, 34-37, 52-53], Тернополя [38-39], а також сусідніх з Галичиною українських земель [15, 21, 44]. Загальна тенденція публікацій зводилась до критичних оцінок тогочасного стану нерухомих пам'яток здебільшого некультового характеру. Більше того, для ширшого сприйняття пропагованої ідеї збереження та охорони пам'яток використовувались не лише статті науково-популярного, але й художнього характеру. Так, у вірші "Дума на розвалинах Галицького замку" [48] Григорій Страхоцький зазначив: "Тихие муры! Сведки славы нашей! Вы здесь в рунах!" [48: 104], а далі продовжив: "Прощай, ты, дряхлый памятнику жизни, старинной Руси гроб, покрытый мхом, скарб рознесенный моей отчизны, – прощай, Галицкий замок над Днестром!" [48: 105].

Шляхи вирішення проблеми збереження пам'яток москвофільська преса бачила у формуванні музейного фонду [13: 64-65; 27: 167-168; 29; 45: 203], а також матеріальній підтримці пам'яток охоронної діяльності широким колом громадськості [3: 291; 28: 183; 35: 73].

Окремі статті можна віднести в розряд просвітницько-пропагандистських. Вони публікувались з метою поширення й обґрунтування серед галицького населення ідеї збереження історико-культурних пам'яток та мотивування потреби пам'яток охоронної діяльності [9: 677]. Так, у підбірці "Наукова хроніка" за підписом "Ф. Ів.", що була опублікована в газеті "Зоря" [54], наголошувалось: "Выслеживание, преховување и наукове поясненне старинних археологических забутков донедавна ще зовсім неизвесне було в нашем краи. Тысячи ценных останков и пам'ятки глубокой старины пропадали або zostали понищены на неповоротну шкоду науки" [54: 146]. Більше того, у статті із "Зорі", присвяченій з'їзду археологічної комісії у 1883 р. [18], автор зазначив, що "здивувало немало членів комісії, особливо поляків, що на розкопках давнього міста Галича, окрім місцевого священника руського, ніхто більше не з'явився. Свідчить то о недостатку патріотизму у тамтешній інтелігенції та міщан" [18: 252].

Частина інтелігенції бачила вихід із становища у популяризації пам'яток охоронної діяльності та сприянні вихованню у населення поваги до історичної пам'яті краю [7, 24-25]. Відтак, окремі статті ознайомлювали читачів з пам'ятками іконопису [55], нумізматики [47], архітектури [3, 5, 6, 8, 10-12, 15, 17, 19-22, 26, 28, 35-39, 44, 52-53, 56], археології [9, 18, 30-33, 42-43, 45, 54] тощо [4: 168], а інші – давали практичні рекомендації щодо збереження та охорони пам'яток [9: 677].

Пропаганда потреби збереження історичної пам'яті логічно доповнювала й мету діяльності народовців [1: 94, 112; 14: 134, 165; 16: 501; 23: 200]. Як наслідок, окремі статті, опубліковані в "Правді", прямо чи опосередковано зачіпали проблеми збереження пам'яток археології [46], етнографії [49], історії [50], при цьому популяризуючи пам'яток охоронну діяльність [50: 341].

Що ж стосується польськомовної преси другої половини XIX ст., яка була доступна галичанам ("Nidziela", "Atenium. Pismo naukowe i literackie"), зауважимо, що пам'яток охоронна проблематика займала надзвичайно мізерну частину друкованих рядків. Власне, й більшість цієї частини зачіпала проблему лише опосередковано [57, 59-60, 63-72, 74-75]. Щоправда, окремі статті були присвячені опису пам'яток [62, 69] та особливостям їх архітектурних композицій [62], розповідям про нововідкриті пам'ятки [73], чи потребу відбудови давніх зруйнованих [61]. Однак незначна їх кількість дає підстави припустити, що в такий спосіб провідні польські кола намагались уникнути розвитку конфлікту з основними українським суспільно-політичними течіями з приводу відношення до пам'яток, а також визначення їх культурної (якоюсь мірою і національної) приналежності.

Таким чином, пам'яток охоронна проблематика у Східній Галичині на сторінках періодичних видань XIX ст. займала доволі вагоме місце, популяризуючи серед населення ідею охорони пам'яток та аргументуючи потребу їх збереження. При цьому останнє стало шляхом й полем розвитку та поширення москвофільських й народовських ідей, а також пропольських настроїв й сприяло розвитку пам'яток охоронної діяльності.

Література

1. Алексеев Ю.М., Вертегел А.Т., Даниленко В.М. История Украины. – К.: Каравелла, 2004. – 256 с.
2. Бандрівський М.С. Пам'яток охоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.). – Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2001. – 20 с.
3. Білоус Ф. Церков Успения Пресвятой Богородицы во Львове // Зоря Галицкая jako альбум на год 1860. – Львов: И-т Ставропигийский, 1860. – 285-292.
4. Важный забыток русской штуки // Зоря. – 1883. – № 10. – С. 168.

5. Вежа при церкве Волоской во Львове // Зоря. – 1880. – № 1. – С. 12-13.
6. Внутренняя известия // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 85. – С. 824-825.
7. Внутренняя известия // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 53. – С. 522.
8. Внутренняя известия // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 65. – С. 652-656.
9. Внутренняя известия // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 67. – С. 677-680.
10. Внутренняя известия // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 69. – С. 695-698.
11. Где стояла в городе Галиче Богородичная Церков и какое была она здание? // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 82. – С. 804-806.
12. Где стояла в городе Галиче Богородичная Церков и какое была она здание? // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 84. – С. 822.
13. Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880 рр.). – Відень: Накладом "Союза визволення України" з друкарні Ад. Гольцгавзена, 1916. – 65 с.
14. Гусев В.І., Камінцев Ю.О., Кульчицький В.С. Історія України. – К.: Вища школа, 2003. – 431 с.
15. Добрянский А. Короткие записки исторические о месте Самборе // Зоря Галицкая яко альбум на год 1860. – Львово: И-т Ставропигийский, 1860. – 350-355.
16. Довідник з історії України (А-Я) / Під заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
17. Догадки о дальней судьбе Галичобогородичного Собора по 1292 год // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 87. – С. 842-845.
18. Зъезд археологичной комиссии // Зоря. – 1883. – № 15. – С. 251-252.
19. Короткий проводник во Львове // Временник Института Ставропигийского с месяцесловом. – 1871. – С. 121-123.
20. Которому Богородичному празднику был посвящен Галицкий Богородичный Собор? // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 80. – С. 788-789.
21. Кралицкий А. Монастырь Св. о. Николая на горе Чернецкой возле Мукачева (в Угорской Руси) // Временник Института Ставропигийского с месяцесловом. – 1891. – С. 156-158.
22. Крепость Галицкая и ее окрестности // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 77. – С. 764-766.
23. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Ілюстрована історія України. Тернопіль: Джура, 2003. – 428 с.
24. Литературное известие // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 14. – С. 109-111.
25. Литературное известие // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 9. – С. 65-67.
26. М.М. О каменных церквах в Галиции // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 71. – С. 715-717.
27. М.М.К. Библиотека и музей "Народного дома" // Временник Института Ставропигийского с месяцесловом. – 1891. – С. 167-168.
28. М.М.К. Вторая городская церковь во Львове // Временник Института Ставропигийского с месяцесловом. – 1891. – С. 183.
29. М.М.К. Музей, типография и книгарня ставропигийского института во Львове // Временник Института Ставропигийского с месяцесловом. – 1891. – С. 198-199.
30. На котором месяце нынешнего Галича и его окрестности стояв старорусский княжый город Галич? // Зоря. – 1880. – № 10. – С. 127-129.
31. На котором месяце нынешнего Галича и его окрестности стояв старорусский княжый город Галич? (Дальше) // Зоря. – 1880. – № 11. – С. 140-143.
32. На котором месяце нынешнего Галича и его окрестности стояв старорусский княжый город Галич? (Дальше) // Зоря. – 1880. – № 12. – С. 155-158.
33. На котором месяце нынешнего Галича и его окрестности стояв старорусский княжый город Галич? (Конец) // Зоря. – 1880. – № 13. – С. 172-175.
34. О Галицких епископах с времен учреждения Галицкой епархии даже до конца XIII века // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 88. – С. 853-854.
35. О начале Львовской городской церкви Успения Пресвятой Богородицы и судьбе ее даже до наших времен // Временник Института Ставропигийского с месяцесловом. – 1864. – С. 69-74.
36. О соборной Богородичной церкви и святителях в Галиче // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 78. – С. 772-774.
37. О соборной Богородичной церкви и святителях в Галиче // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 79. – С. 781-782.
38. О Гарнопольских церквах и о самом Гарнополе // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 82. – С. 803-804.
39. О Гарнопольских церквах и о самом Гарнополе // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 83. – С. 810-812.
40. Полонська-Василенко Н. Історія України: Т. 2: Від середини XVIII століття до 1923 року. – К.: Либідь, 1992. – 606 с.
41. Полянський О. Курс лекцій з історії України. – Тернопіль.: Підручники і посібники, 2004. – 192 с.
42. Рибалка І.К. Історія України. Частина 2. Від початку XIX ст. до лютого 1917 року. – Харків: Основа, 1997. – 480 с.
43. Руины еще одной церкви на выжине Залуковской коло Галича // Зоря. – 1883. – № 18. – С. 288.
44. Русские монастыри на Угорской Руси // Временник Института Ставропигийского с месяцесловом. – 1872. – С. 114-120.

45. Справа розкопок старокняжого города Галича // Зоря. – 1883. – № 12. – С. 203-204.
46. Ставропігійський інститут у Львові // Правда. – 1891. – Т II. – Вип. V. – С. 325-330.
47. Старина Русская // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 32. – С. 261.
48. Страхоцький Т. Дума на розвалинах Галицького замку // Зоря Галицкая яко альбум на год 1860. – Львово: И-т Ставропігійський, 1860. – 104-105.
49. Сучасна хроніка // Правда. – 1890. – Т III. – Вип. V. – С. 157-159.
50. Сучасна хроніка // Правда. – 1891. – Т II. – Вип. V. – С. 339-342.
51. Терлецький О. Історія України від 1782 до 1917 р. – Львів: Накладом товариства "Просвіта" з друкарні Вид. спілки "ДІЛО", 1936. – 69 с.
52. Уцелела ли Богородичная церков во время Батыева нашествия на Галицкую Русь? // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 85. – С. 828-830.
53. Уцелела ли Богородичная церков во время Батыева нашествия на Галицкую Русь? // Зоря Галицкая. – 1852. – Ч. 86. – С. 836-838.
54. Ф.И. Хроника наукова (Нови розкопки дра Шараневича в Галиче. Зъезд археологичный в Одесе и огляд читаных там рефератов. Открытие старорусской мозаики в Киево-Софійском Соборе // Зоря. – 1880. – № 18. – С. 146-147.
55. Фр. И. Два образы в церкви Заваловской // Зоря. – 1883. – № 11. – С. 184.
56. Шараневич И. Стародавний Галич // Зоря Галицкая яко альбум на год 1860. – Львов: И-т Ставропігійський, 1860. – 295-335.
57. Fundusz na budowę kościołów i kaplic // Niedziela. – 1893. – № 35. – S. 575-576.
58. Kapkowski F. Odezwa do mieszkańców monarchii austriackiej a w szczególności do Galicyjanów // Gazeta Lwowska. – 1843. – №80. – S. 527-528.
59. Kościuszkowska tablica pamiątkowa // Niedziela. – 1896. – № 46. – S. 740.
60. Kościół Maryacki // Niedziela. – 1896. – № 15. – S. 233.
61. Ku chwale bożej // Niedziela. – 1896. – № 48. – S. 734-735.
62. Łuszczkiewicz W. Pionierowie gotycyzme w Polsce. Architektura cysterska i wpływ jej pomników gotycyzm krakowski XIV wieku // Atenium. Pismo naukowe i literackie. – 1882. – Т. II. – Zeszyt II. – S. 342-365.
63. Polskie Towarzystwo krajoznawcze // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 5. – S. 40.
64. Przybysławski K. Cerkiew w Horodence // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 7. – S. 56.
65. Przybysławskie K. Medal Speradnia // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 6. – S. 45-47.
66. R.M. Wykopalisko monet // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 13. – S. 104.
67. Restawracja katedry lwowskiej // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 12. – S. 96.
68. Rocznik Kółka Naukowego Tarnopolskiego za rok 1892. – Tarnopol: Drukarnia St. Kossowskiego, 1893. – 146 s.
69. Rogosz J.Z. Wycieczki po Galicyi: Wycieczka pierwsza, zakład Drohowyżki // Atenium. Pismo naukowe i literackie. – 1884. – Т. IV. – Zeszyt I. – S. 51-69.
70. Rozkopywanie kurhanów na Litwie // Na ziemi naszej. Dodatek literacko-naukowy "Kurjera lwowskiego". – 1910. – № 3. – S. 24.
71. Wojna za cmentarz // Niedziela. – 1896. – № 2. – S. 27.
72. Z pamiętników Leona Dembowskiego // Atenium. Pismo naukowe i literackie. – 1882. – Т. II. – Zeszyt II. – S. 298-341.
73. Zabytki dawnych czasów // Niedziela. – 1896. – №16. – S. 252.
74. Zamek na Wawelu i dzieci ludu // Niedziela. – 1896. – № 16. – S. 249-250.
75. Zamek w Krasieczynie // Niedziela. – 1896. – № 18. – S. 283.

*Надія Зьомко
наук. керівник – доц. Г.Р. Петришин*

ВИЯВЛЕННЯ СТУПЕНЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ТА ЇХ ОБІЗНАНОСТІ ПРО НАЯВНІСТЬ ЦИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Кожна людина в процесі свого життя і розвитку, на якомусь певному етапі прагне принести користь суспільству, зробити щось значуще для інших. Тоді вона починає шукати, у який вид праці влитися, щоби реалізувати себе повністю, і щоби іншим від цього була користь. На цьому ґрунті і відбувається створення молодіжних організацій, клубів за інтересами та ін...

Формування організаційних структур відбувається різними шляхами. Зважаючи на їхню

специфіку, можна навести два антиподи – добровільну і тотальну (примусову) організації. Прикладом добровільних організацій є професійні та релігійні об'єднання, політичні партії (за умов демократії)...

Н. Смелзер наводить три головні ознаки добровільних організацій: 1) вони створені для захисту спільних інтересів їхніх членів; 2) членство є добровільним. 3) організації цього типу не пов'язані з державними органами.

Громадські організації молоді в місті Тернополі можна поділити на три вітки: ті, що займаються суспільною, волонтерською діяльністю (ТУСК Обнова, МПХС Вервиця, ТМ МОВ Іскра любові, Українська Молодь Христові та ін.), громадські організації патріотичного спрямування ("Тризуб", Молодіжний Націоналістичний конгрес (МНК), Спілка української молоді (СУМ) товариство "Вертеп") та туристичні організації, які включають в себе також атрибут волонтерської та суспільно корисної діяльності ("Пласт", "Кристал", та ін.).

Але, на основі вищесказаного виникає запитання: як же співвідносяться на сьогоднішній день ці дві категорії – "молодь – громадські організації"? Чи можна сказати, що молодіжні рухи доповнюють життя людини? Чи може вона за допомогою них себе реалізувати, якщо це не вдасться в іншому місці?

Щоби відповісти на ці та інші запитання, було проведено соціологічне опитування в двох групах: випадковій, серед студентів II та IV курсів історичного факультету, та на базі молодіжної громадської організації (МОВ) "Іскра любові". Насамперед слід зауважити те, що серед студентів історичного факультету 10,4% опитаних є членами громадських організацій, і відповідно 89,6% не входять в будь яку організацію. Натомість у спільноті ТМ МОВ "Іскра любові" всі є 100% членами. Ці дані і будуть визначати результати соціологічного опитування.

Питання про обізнаність щодо діяльності різних громадських організацій дає наступну картину

В організації "Іскра любові" на I-му місці громадські організації (50%), на II – патріотичні (27,27%), на III – громадсько-релігійні (9,09%).

Серед студентів історичного факультету: на I-му місці – політичні організації (22,2%), на II – спортивні, на III – громадські (14,7%).

Можна вважати, що це пояснюється специфікою організації МОВ "Іскра любові", оскільки її провідним типом діяльності є волонтерська робота, через яку вона співпрацює з різними спільнотами громадського спрямування.

Студенти історичного ф-ту логічно і не можуть знати про діяльність всіх громадських організацій закритого типу, якщо вони з ними ніде не стикалися. Натомість вони брали участь і деяких заходах громадських кампаній та політичних організацій під час Помаранчевої революції.

Специфікою громадських організацій є й те, що діяльність їхня має певну локалізацію, тобто не всім про неї відомо, тому, можливо, загальмовується інформація про те, як потрапити в ту чи іншу організацію.

На запитання, чи хоче вступити в будь-яку громадську організацію, члени ТМ МОВ "Іскра любові" "так" відповіло 77,2%, "ні" – 9,16%. Студенти історичного факультету: "так" – 35,7%, "ні" – 65,3%.

Коментарі до цифр дасть наступне запитання про аргументи бажання (небажання) вступити в організацію.

Серед членів ТМ МОВ "Іскра любові" висуваються такі аргументи:

Для самореалізації – 40,9%, здобуття нових друзів та нової інформації – 18,18%, вже є в організації – 9,09%. Серед студентів історичного факультету висуваються свої аргументи: Нема часу – 15,15%, нема потреби – 9,09%, вже є в організації – 6,06%, вони нічого доброго для мене не дадуть – 18,18%, бути корисним суспільству – 12,12%, самореалізуватися – 12,12%, ефективно використати вільний час – 12,12%. Тобто, три перших відповіді пояснюють небажання взяти участь у житті будь-якої громадської організації, три наступні – пояснюють небажання.

Аргументи бажання вступити в організацію студентів історичного факультету фактично дублюють відповіді на це ж питання членів "Іскри любові". Серед аргументів про небажання фігурують такі, що нема потреби. Це можна розцінювати так, що відсоток людей, який дав дану відповідь має можливості для самореалізації та проведення вільного часу в будь-який інший спосіб і це створює йому позитивні умови для життєдіяльності. Однак, тут виникає питання: чи дає змогу навчальна діяльність повністю реалізувати і використати ті задатки і можливості, які має кожна людина. 9,09% сказали, що дає, а як же тоді решта 90,91%. Тобто, тут можливі

варіанти.

На питання про ступінь довіри до діяльності громадських організацій, члени МОВ "Іскра любові" відповіли: ніякої – 4,54%, незначна – 18,18%, значна – 63,64%, повна – 4,55%, важко відповісти – 9,09%.

Студенти історичного факультету: важко відповісти – 21,7%, ніякої – 17,5%, незначна – 43,75%, значна – 18,75%, повна – 2,1%.

Тут варто врахувати те, що деякі громадські чи, особливо, політичні організації своєю діяльністю могли себе скомпрометувати. Відомі приклади, коли старші члени використовували молодших для виконання неправомірних дій, які своїм наслідком мали санкції з боку держави. Але не варто всіх судити за одним прикладом. Недовіра може виникнути через незнання справжньої мети та діяльності громадських організацій. Водночас, високий ступінь довіри до їх діяльності з боку людей, що безпосередньо беруть у ній участь пояснюється тим, що вони знають про це не за чутками, а можуть безпосередньо впливати на той, чи інший фактор, який їм не подобається.

Висновки.

1. Молодь міста Тернополя не є обізнана з діяльністю громадських молодіжних організацій. Я вважаю, що на цьому шляху потрібно працювати і проводити якісь певні презентації організацій.

2. Попри незнання організацій, молодь все таки вважає, що через участь у їхній діяльності молода людина все таки може себе реалізувати, якого б спрямування не була дана організація.

*Володимир Іващук
наук. керівник – доц. В.Д. Шенетюк*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТА ПОЛІТИЧНА СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРОГРАМІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В 1943-51-Х РР

Соціальні відносини – це специфічний вид суспільних відносин, що відображає становище соціальних суб'єктів у суспільстві, їх роль в суспільному житті. Соціальні відносини (економічні, політичні) як основний чинник утворення соціальної системи пов'язані з різними благами, які існують в суспільстві – владою, власністю, матеріальним добробутом, можливостями реалізації життєвих інтересів і потреб. Тобто соціальна система – це сукупність індивідів, яка виникає і функціонує на основі певної єдності умов життєдіяльності людей, як визначального системоутворюючого чинника[9:332]. Права людини, що їх має кожна особа перед державою і суспільством, створюють підстави для формування політичної системи і встановлення стандартів політичної легітимності[2:5]. Таким чином, політична система суспільства – інтегрована сукупність політичної влади, суб'єктів, відносин, політичної організації і політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію. Головним елементом політичної системи є політична влада, тобто здатність, право і можливість політичних суб'єктів приймати рішення, здійснюючи вирішальний вплив на діяльність і майбутнє окремих людей та їх об'єднань (в тому числі й інституалізованих) [9:267-268].

Спробуємо оцінити політичну програму українського національного-визвольного руху 1943-1951 рр., з точки зору дефініцій соціально-економічної та політичної систем, на прикладі політичної думки ОУН. Спочатку розглянемо рішення III Надзвичайного збору ОУН(б). Там майбутня влада називається народною – без поміщиків і капіталістів. В Українській Соборній Самостійній Державі (далі – УССД) влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу. Крім загальних, ідейних положень, Програма містила цілком реальні обриси нового суспільного устрою. Вказувалось на єдність національного і соціального визволення, прагнення нового державного порядку та нового соціального ладу, хоч до того багато хто навіть із провідних діячів ОУН хибно розумів національне визволення як синонім соціального[6:230]. Цей новий погляд підтримував і один з ідеологів ОУН Я.Стецько. Розмірковуючи над проблемами стратегії і тактики національної революції, він вважає революцію органічним спрямованим масовим процесом, що йде за здійснення означених ідей бажаного масами образу всіх царин життя, відповідно до потреб і прагнень живої людини, до ідеалів

майбутнього. На його переконання, у цьому й полягає поєднання програми – мети з визвольним шляхом, з революційно-визвольною концепцією. Українська влада, переконаний Я.Стецько, узаконюватиме одразу всі соціальні здобутки української національно-визвольної революції. Одночасність національної і соціальної революції є аксіома української національно-визвольної боротьби. Я.Стецько стверджує: "Наша визвольна боротьба це національно-політична, духовна, культурна, релігійна, правова, соціальна, економічна революція. Це масова боротьба українського народу, організованого політичною передовою силою, авангардом народу, ОУН, а в збройному змаганні веденого революційною армією УПА. Це відкрита, що обіймає все і всіх боротьба в ім'я ясних, чітких і несумнівних цілей нації. Суттєвою її метою є боротьба за владу, як передумови здійснення свободи і справедливості"[11: арк.8-9].

Виходячи з Програми ОУН 1943 р., організація боролася за УССД, в якій мала бути знищена колгоспно-радгоспна система сільського господарства. Разом з тим, форми користування землею примусово не нав'язувались, хоч земля залишалася у власності народу, тобто, у державній власності. Допускалось індивідуальне і колективне користування землею. Програмою передбачалося, що велика промисловість мала б теж перебувати у національно-державній власності. Вільним проголошувалось ремесло, зорганізоване в артілі чи індивідуальне; великою торгівлею також мала би розпоряджатись держава, дрібна торгівля при цьому залишалась би кооперативною і приватною. Відповідно до критики капіталістичного ладу, в Програмі, крім згадки про дрібну приватну торгівлю, право приватної власності ніде не назване, хоч аналіз змісту дає підстави стверджувати, що воно не заперечувалось, але особливо і не пропагувалось[6:231].

Аналізуючи Програмові постанови III Надзвичайного збору ОУН(б), слід відзначити найбільший прогрес в питанні про загальнодемократичні права громадян (п.10 і 12), раніше їх зовсім не було в програмових положеннях ОУН. Визнаються свобода друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду, жодна ідеологія не може бути панівною в УССД (ОУН виступало "проти офіційного накидання суспільності світоглядних доктрин і догм"). Судячи з усього, тут було враховано досвід не лише тогочасних тоталітарних держав Німеччини й СРСР, а й самої ОУН. Важливим пунктом Програми можна вважати той, де проголошувалась рівність усіх громадян УССД "в державних та громадських правах та обов'язках" незалежно від національності, що фактично означало повну елімінацію націоналістичного гасла "Україна для українців!". Незважаючи на те, що ОУН в пункті 10в Програми виступала за відокремлення церковних організацій від держави, вільно визнавались і мали право виконуватись тільки ті культури, які не суперечать громадській моралі[6:232-233].

Є різні точки зору, щодо характеру всіх вищезазначених Програмових вимог ОУН. На думку деяких авторів, вони мають чи не марксистське, соціалістичне походження. На еволюцію політичної програми ОУН(б) вплинув і фактор домінування соціальних ідей у східноукраїнському суспільстві, і тому слід було адекватно відповідати на його запити[1:152,192]. Але напевно, найрезонанніше пояснення реформування Програми ОУН дає дослідник А.Русначенко. Він стверджує, що така принципова можливість була закладена вже в самій ідеології націоналізму ОУН, в ідеології, яка прагнула стати інтегральною. Тому вона вбирала в себе елементи інших ідеологій, пристосовуючи їх до своїх потреб. Не стала винятком у цьому сенсі й ідеологія нації, яка була бездержавною, поневоленою іншими державами. Вона, запозичуючи деякі конкретні здобутки панівних в них ідеологій, неминуче відкидала як ті держави, так і ці ідеології загалом: тоталітарний комунізм з марксистським змістом та націонал-соціалізм[10:90-93]. Власне, саме тому, як вважає А.Русначенко, що в країнах, які окупували українські землі, панівні ідеології були чи не крайнього характеру й тому, що вони були вороже налаштовані до незалежності Української держави, ідеологи ОУН(б) були змушені шукати їм альтернативу. Таким чином Програма ОУН(б) і була фактично такою ідеал-альтернативою, яка виявилась досить перспективною[10:94-95]. З цього приводу в 1948 р. В.Чайка у вступі до книги "Позиції українського визвольного руху" висловився таким чином: "Національно-визвольний рух, що прагне створити власну міцну державу, спроможну втриматися при житті, мусить пов'язувати творення цієї держави з новими формами суспільного устрою, перед якими лежить майбутнє, і не може пов'язувати його з відмираючими старими формами, бо в цьому разі вже в момент свого постання молода національна держава опинилася б перед лицем внутрішніх конфліктів, властивих старій системі, яких вона не зможе через свою слабкість подолати, а якщо й подолає, то впаде разом зі старою системою економічних і політичних відносин, і на тому падінні тяжко потерпить національний розвиток"[12:103]. Слід

зазначити, що старого системою тут названо систему імперіалізму, а сама ОУН чітко усвідомлювала і негативи капіталізму в найрозвинутіших державах світу. Відповідно усвідомлювалась необхідність нового соціально-економічного ладу, про що можна зробити висновок і з позиції українського націоналіста Я.Стецька: "Зі ствердження, що наша революція є антисоціалістичною, тобто антиреакційною і є антиреставраторською по відношенню до старого поміщицького і ліберал-капіталістичного ладу не впливає примат соціальної боротьби, але національно-політичної, бо щойно з прогнанням окупанта з наших земель можливо здійснити новий соціальний лад. Єдність національної із соціальною ідеєю, одночасність національної і соціальної революції не сміє приховати примату національного у стратегії революції. Революція в Україні йтиме від а не до соціалізму"[11: арк.9-10]. Учасник УГВР – політичної надбудови ОУН-УПА В.Чайка далі фактично стверджує соціал-демократичні цілі боротьби українського національно-визвольного руху: "Боротьба за такий новий прогресивний соціально-економічний і політичний устрій у майбутній Українській державі, устрій, який гарантував би свободу людині та неможливість її експлуатації будь-ким і давав би вільні і рівні для кожної людини можливості найкращого індивідуального розвитку та свободної діяльності". На його думку, суспільно-економічне визволення українських народних мас можливе лише при усуненні як приватно-капіталістичного так і державно-капіталістичного способу народно-господарчого виробництва, сполученого з класовою або державною експлуатацією народних мас, що гальмує їхній вільний розвиток" [12:104]. Аналізуючи документи III Збору ОУН(б) 1943 р., які стосуються внутрішньо-українських чинників боротьби, слід зазначити елімінацію в програмі ідеї націократії – концепції, яка базувалася на запереченні демократичних і соціальних форм державної організації нації і була націлена на побудову "авторитарної", тоталітарної УССД[3:215]. Так, в документі "Два роки боротьби" стверджується, що "ОУН не бореться за Україну для себе, вона бореться не за владу на Україні, а за форму влади. Про владу, її форму будуть вирішувати сам нарід". Хоча ще в травні 1941 р. ОУН(б), відкидаючи монопартійний принцип і не дуже прихильно поставившись до багатопартійності, не ставила собі за мету на тому етапі боротьби зайняти монопольне становище, то і в 1943 р. запевнялося, що "ОУН є передовим керівником визвольної боротьби народу, тому й кличе інших до боротьби[10:94]. Цю позицію продублювало й у п.17 частини "Б" Програми III Збору, і можна вважати її і як відмову від виняткового представництва українського народу тільки структурою ОУН(б). Демократизм, як стверджує А.Русначенко, ніколи не зраджував принципову мету і засоби досягнення організації та українського руху в цілому, демократизм не заперечував націоналізм. Р.Шпорлюк у своїй книзі "Комунізм і націоналізм. Фрідріх Ліст проти Карла Маркса" переконливо доводить цю тезу. Сучасний автор В.Іванишин вважає, що суть перелому, який стався на III Зборі ОУН полягала в тому, що в ОУН(б) взяв гору партійно-державницький принцип, а не орденський підхід до формування ідеології і політики[10:95]. Пояснення цього знаходимо і в позиції учасника націоналістичного руху Ю.Моряка: "УССД має служити для цілого українського народу. Вона ні в якому разі не сміє бути доменою чи експлуатаційним тереном якоїсь одної групи. ...Не Україна існує для ОУН, але ОУН для України. Коли у постановах III Збору ОУН є мова про те, що "ОУН є одиноким вповні незалежним, самостійницьким чинником революційно-визвольної боротьби українського народу за УССД", то це являється ствердженням фактичного стану, який існує зараз, але це ні в якому разі не означає претензій до диктатури в майбутньому. Про форму і підмет влади рішатиме народ у майбутній українській конституанті. Не приймаємо засади монопольності" [8:11-16]. Політична надбудова ОУН-УПА – Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) в 1944 р. в своїй прийнятій Платформі підтвердила основні політичні ідеї українського національно-визвольного руху, серед іншого проголосивши "забезпечення народно-демократичного способу визначення політичного устрою в УССД шляхом загального народного представництва", чим, фактично, остаточно підтвердила де-юре перехід до демократичної політичної системи Української держави[5:34-38]. На підставі Платформи, демократичний політичний устрій УССД підтверджує й розтлумачує і В.Чайка: "Демократичний спосіб визначення та характер побудови суспільно-економічних відносин... заздалегідь усуває можливість будь-якої форми політичної диктатури, яка не в'яжеться ані з настроями українських народних мас, ані з виразно окресленим демократичним характером суспільно-економічного устрою". Далі він постулює політичний характер українського національно-визвольного руху: "Одночасність національного, соціально-економічного та політичного визволення українських народних мас є основною концепцією визвольної

боротьби. Конечність цієї концепції української визвольної боротьби і сполученого з нею демократичного устрою майбутньої... держави впливає із сучасних історичних обставин, традицій, характеру української нації, а також організаційних вимог нашої визвольної боротьби, зв'язаних з особливостями суспільної структури української нації" [12:104].

Підсумовуючи, слід сказати, що предтечею ревізійністичних течій в ОУН був І.Мітрінга, який у довоєнні роки намагався скерувати націоналістичний рух на "ліві" соціалістичні гасла. Процес ідейного ревізійнізму захопив різні частини націоналістичного руху нерівномірно. Найдалі в цьому напрямку пішли ті націоналісти, яким довелося бути у підпільних похідних групах на Східній Україні. Визначальними були Програмові постанови III Збору ОУН 1943 р. і Платформа УГВР 1944 р. Основні відхилення щодо традиційної націоналістичної доктрини такі: 1) відмова від обов'язкового "ідеалізму" та допущення філософсько-світоглядного плюралізму, як у визвольному русі так і майбутній УССД; 2) відмова від расизму й етнічної винятковості та визначення засад рівноправності всіх громадян України незалежно від їх етнічного походження; 3) висунення досить детальної програми соціально-економічної системи, що накреслювала майбутній господарський лад на Україні як комбінацію державного, кооперативного й приватновласницького секторів [4:1727]. Шлях між тогочасним капіталізмом-імперіалізмом і комунізмом – головні пропозиції Програми III Збору ОУН і Платформи УГВР. Деякі з їхніх положень мають багато спільного з соціально-політичними ідеями західноєвропейського (французького, зокрема) Руху Опору того часу, і були реалізовані чи наближалися до втілення в політиці урядів, в т.ч. й соціал-демократичних повоєнної Західної Європи, в національних державах: від націоналізації цілих галузей промисловості до участі робітників у керуванні підприємством [7:765,774].

Аналізуючи можливу політичну систему УССД на основі політичних програм ОУН(б) 1943-51 рр., можна припустити, що влада у ній реалізовувалася би у формі керівництва і організації, де спочатку керівною силою була би ОУН(б), яка би мала відносну партійно-державну монополію влади; згодом, влада би еволюціонувала до управління і контролю, де існував би уже партійний плюралізм. Політичні відносини політичних суб'єктів з приводу набуття, використання і перерозподілу політичної влади спочатку відповідно мали би носити характер суперництва з ОУН(б), а згодом би переросли би у солідарні та компромісні або навіть співробітницькі. Помітну, або навіть вирішальну роль у політичній організації суспільства (система інститутів, в межах яких відбувається його політичне життя) в УССД, згідно із змісту політичної Програми III Збору ОУН(б) і Платформи УГВР, відігравала би церква. Загалом, політичну систему суспільства в УССД можна визначити як близьку до демократичної посттоталітарну систему, виходячи з української політичної думки того часу. Про це свідчить і те, що програмові зміни в ОУН(б) не були виразні й рішучі, відповідно твердження про те, що націоналістичний рух вже в 1943-44 рр. повністю перейшов на демократичні позиції, не має достатніх підстав.

Отже, матеріали III Збору ОУН(б), Платформа УГВР мали значний вплив і на український визвольний рух взагалі, й на українську суспільно-політичну думку зокрема: їх програмні постанови однак суттєво вплинули на повільний, але незворотній рух суспільно-політичної думки українського національно-визвольного руху від націоналістичної тоталітарної в бік демократичної політичної системи УССД, оскільки організація, що прагнула стати загальнонаціональною й провідною, змушена була б бути плюралістичною і демократичною настільки, наскільки це дозволяли обставини воєнного часу та еволюція політичних позицій лідерів ОУН(б).

Література

1. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич: Відродження, 1994. – 250 с;
2. Donnelly, Jack. International Human Rights. – Boulder, Colorado: Westview Press, 1993. – 120 p;
3. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю.І.Римаренко, І.Ф.Курас. – Київ, 1993. – 800 с;
4. Лисяк-Рудницький І. Націоналізм // Енциклопедія Українознавства. В 10 т. – Львів, 1996. – Т.5. – 399 с;
5. Літопис УПА. В 28 т. – Львів: "Літопис", 1992. – Т.8. – Кн.1. – 320 с;
6. Літопис УПА. В 28 т. – Львів: "Літопис", 1996. – Т.24. – 592 с;
7. Michel H. Les courants de pensee de la Resistance. – Paris, 1962. – 850 p;
8. Моряк Ю.М. Одним фронтом на зустріч майбутньому // Ідея і чин. – 1943. – №5. – 30 с;
9. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. –

К.:Генега,1997. – 400 с.;

10. Русначенко А.М. Народ збурений: Нац.-визвол. рух в Україні й нац. рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х рр. – К.: "Пульсари", 2002. – 519 с;
11. Статті Я. Стецька, видруковані в журналі "Визвольний шлях" (Лондон) 1951-59 рр. – Державний архів Тернопільської області. – Ф.Р3432. – Оп.1. – Спр.85. – 30 арк;
12. Чайка В. Соціально-політичні ідеї боротьби ОУН-УПА// Літопис УПА. В 28 т. – Львів: "Літопис", 1996. – Т.26. – Кн.4. – 300 с.

*Олександр Калашиник
наук. керівник – доц. Л.М. Алексієвець*

УКРАЇНЦІ І ПОЛЯКИ ГАЛИЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ І ПІД ЧАС ВЕСНИ НАРОДІВ (30 – 40-І РР. ХІХ СТ.)

30-40-і рр. ХІХ ст. – важливий етап в історії визвольних змагань поляків і українців Галичини, етап формування чи коригування програм їхніх національних рухів та інтенсивних пошуків шляхів їх реалізації. При тому кожна із сторін відчувала потребу й виявляла зацікавленість у надійних союзниках і партнерах та намагалась їх знайти. Саме від початку 30-х рр. у зв'язку із зростанням національної свідомості серед українців, посиленням українського національного руху й поступовою його політизацією почалися пошуки польсько-українського політичного партнерства.

Це був час значного громадського пожвавлення, викликаного польським визвольним повстанням 1830-1831 рр. Після його невдачі в Галичині опинилося чимало учасників, з ініціативи яких організувався ряд таємних антиабсолютистських організацій, що ставили своїм завданням відродження незалежної Польщі в кордонах 1772 р. як демократичної республіки з входженням до її складу українських земель. У конспіраціях поруч з польською молоддю нерідко, особливо на початках, брала участь і українська. Стимулом до їхніх спільних дій був принцип побудови майбутньої Польської держави на федеративних засадах, за які висловлювалася більшість учасників перших конспірацій, намагання їх засновників, за свідченням одного із них, Г. Дмоховського, "відроджувати велику думку Бестужева про союз слов'ян" [6 : 98].

Польські шляхетські кола Галичини солідаризувалися з Листопадним повстанням в Королівстві Польському; звідси до королівства прибули кілька тисяч добровольців. Після поразки повстання 1848 р. на терені Галичини опинилися тисячі втікачів, які знайшли співчуття і матеріальну допомогу місцевих землевласників. Австрійський уряд вдався до репресій проти повстанців і співчуваючих, заарештувавши сотні патріотично налаштованих осіб.

Отож, після поразки Листопадового повстання Галичина перетворилась на один з важливих осередків змовницької діяльності поляків з метою підготовки визвольного повстання. Перші спроби підняти повстання на території Галичини робилися ще у 1832 – 1833 рр. Тоді це намагалися вчинити емісари з еміграції В. Петкевич, Ю. Залінський. Їхні спроби закінчилися невдачою. У 1833 р. один з товаришів Ю. Зелінського Кароль Борковський створив таємну карбонарську організацію Союз друзів народу, яка була зв'язана з європейськими карбонарями. Члени Союзу організували гуртки, які провадили патріотичну пропаганду, намагаючись поширювати її також на селян. Центром діяльності був Краків.

У 1835 р. в Галичині з'явилися емісари еміграційної Молодої Польщі А. Жабіцький, Ш. Конарський, брати Залеські, які утворили нову організацію Об'єднання польського народу (ОПН), яка ґрунтувалась на засадах еміграційної Молодої Польщі [9 : 313].

Загальне громадсько-політичне піднесення 30-х рр. у Галичині спричинило активізацію й українського національного руху, започаткованого в 2-му й 3-му десятиліттях ХІХ ст., головним чином, діячами Перемишльського культурно-освітнього осередку.

Від 30-х – 40-х рр. центром національного руху став Львів, а в його авангарді – громадсько-культурне об'єднання романтиків "Руська Трійця". Засновники й лідери об'єднання М.Шашкевич (1811-1843), І.Вагилевич (1811-1866) та Я.Головацький (1814-1888), тоді студенти Львівського університету й одночасно вихованці греко-католицької духовної семінарії, глибоко переживаючи територіальну розчленованість України та щиро вболіваючи за долю народу, прагнули своєю власною діяльністю сприяти прискоренню його емансипації, національному самоутвердженню.

Свою громадсько-політичну діяльність засновники "Руської Трійці" розпочали в атмосфері польсько-українських конспірацій поч. 30-х рр., де задавали тон революційно

настроєні демократичні кола й прихильники міжслов'янської взаємності.

Співпраця української молоді з антиабсолютистськими конспіраціями та їх оточенням, з одного боку, розширяла фронт антиабсолютистських сил, радикалізувала його, спонукала їх організаторів до пошуків демократичних шляхів розв'язання поставленого життям на порядок денний національного питання, а з другого – була для цієї молоді справжньою школою політичного виховання. Тут вона проходила науку не тільки демократизму, а й національного патріотизму.

Приклад поляків був немалим стимулом до патріотичної діяльності й "Руської Трійці". У відповідності з основоположною засадою романтизму про визначальну роль духовного чинника в консолідації і забезпеченні життєдіяльності нації, діячі "Руської Трійці" вважали працю на ниві культури головною передумовою не тільки культурного, а й політичного відродження рідного народу.

Можна стверджувати, що внаслідок діяльності "Руської Трійці" на середину 40-х рр. XIX ст. в українському національному русі Галичини стала помітною тенденція до здобуття політичної самостійності українства та були сформульовані програмні засади її забезпечення, підтримані багатьма представниками тогочасної інтелігенції.

Погляньмо, як зреагувала на ці зміни польська сторона, зокрема, представлена конспірацією. Піднесення національного руху в Галичині, репрезентованого "Руською Трійцею", яка ставила своєю метою відродження українського народу до самостійного національного життя на ґрунті взаємності з іншими слов'янськими народами, не могло зустріти її схвалення. Від середини 1830-х рр. у конспіраціях вже намітився поступовий відхід від федеративних засад побудови майбутньої Польської республіки на користь ідеї унітарної держави. Це стало помічатися вже в останній період існування "Союзу друзів народу", коли в ньому, як свідчить у спогадах один з чільних конспіраторів Генрик Богданський, почала брати верх ідея централізованої республіки. У "Співдружності польського народу" ця тенденція посилювалася, всупереч програмному положенню про майбутню Польщу як федерацію, котра мала стати й "зародком єдності слов'янської, вільної, республіканської, без переваги будь-якого народу, що належить до слов'янського племені".

Керівні кола "Співдружності" зайняли неадекватну позицію щодо визначення національної ідентичності українців. Дотримуючись історичного принципу у визначенні "польська нація", ідентифікуючи їх з усім населенням, яке жило на територіях, підвладних у минулому Речіпосполитій, вони не помічали існування окремої української нації, що ставало реальністю, нації, котра заявляла про себе творчістю Т. Шевченка на Подніпров'ї і "Руської Трійці" в Галичині – і відтак відмовляли українцям у праві на окремий національний розвиток та державну незалежність, створення власної національної культури. Польські конспіратори із "Співдружності" й наступних конспірацій, висловлюючи нерідко на словах свої симпатії до українського народу, цінуючи визвольну боротьбу в минулому, не допускали думки про його право на незалежне політичне існування і про союз із ним як рівноправним партнером. У діяльності "Руської Трійці" вони вбачали не природний вияв галицько-українського національного відродження, а інтригу російського царизму, спрямовану на підрив польського визвольного руху, і відповідно намагались їй протидіяти.

Все це вносило дисонанс у життя конспірацій та спричиняло охолодження польсько-українських відносин у Галичині взагалі. Як засвідчив дослідник "Співдружності" Болеслав Лопушанський, брак реалізму в керівництві "Співдружності польського народу", як, зрештою, й наступних конспірацій щодо українського національного руху, цілковите нерозуміння його справжньої суті завдали шкоди, насамперед, самим конспіраціям, відштовхнувши від них значну кількість потенційних учасників з числа української молоді і, тим самим, звузивши їх шанси на успіх в українській частині Галичини [6 : 103].

Приблизно так само оцінив тогочасну ситуацію дослідник історії польсько-українських взаємин Владислав Серчик, який зауважив, що вперте й чимраз більш анахронічне перед обличчям національної свідомості українців, котра чимдалі зростала, підкреслювання необхідності відродити майбутню Польську державу в кордонах до 1772 р. порізніло обидві народності, спричинивши появу на схилі 1840-х рр. XIX ст. виразно антипольської української політичної програми. Треба сказати, однак, що позиція конспірації ще не виражала позиції всієї польської громадськості.

Ускладнення на шляху пошуків польсько-українського політичного партнерства, започатковані в 30-х рр., стали ще більшими в 1848 р. Революція дала поштовх демократичним

перетворенням (скасуванню панщини, декларуванню свободи преси, зборів, організацій і т.п.), що забезпечили небувале піднесення українського національного руху в Галичині й надали йому від самого початку явно політичного характеру.

2 травня 1848 р. у Львові засновано першу легальну українську політичну організацію – Головну Руську Раду, котра очолила національний рух. Головна Руська Рада в дусі традицій, що йшли від "Руської Трійці", стала на позицію визнання національної єдності 15-мільйонного українського народу і в той же час, ніби розвиваючи пакет вимог, викладених Я. Головацьким у статті "Становище русинів в Галичині" (1846), сформулювала програму, котра передбачала проведення демократичних реформ і забезпечення вільного національного розвитку українців у складі конституційної Австрійської монархії через поділ Галичини на 2 провінції і надання східній частині національно-територіальної автономії, з її об'єднанням у самостійну адміністративно-політичну одиницю з українським Закарпаттям. З ініціативи, за участю і при підтримці Головної Руської Ради та близько 50-и її філій – місцевих руських рад – у Східній Галичині набув поширення рух за створення українських військових та воєнізованих формувань (національної гвардії у містах, селянської самооборони на Прикарпатті, батальйону т.зв. гірських стрільців), за демократизацію народної освіти й запровадження в усіх навчальних закладах викладання українською мовою, проведено перший з'їзд української інтелігенції, засновано товариство "Галицько-Руська Матиця" для видання популярних книг, започатковано українські часописи, перші прилюдні українські аматорські театральні вистави, українські читальні, організовано український Народний Дім у Львові. Автономістські аспірації повноважні представники Головної Руської Ради маніфестували і відстоювали на міжнародних форумах: Слов'янському з'їзді у Празі та Віденському парламенті, а також зі сторінок європейської преси.

Розглядаючи Галичину як наріжний камінь у планах відродження своєї державності, поляки дивилися на появу проавстрійськи настроєного українського руху як на серйозну загрозу. Тому було зроблено спробу нейтралізувати Головну Руську Раду, утворивши конкуруючу "українську" організацію, настроєну пропольськи. 23 травня у Львові зібралась жменька остаточно полонізованої шляхти та інтелігенції українського походження – на зразок тих, котрі назвали себе "русинами польської нації" [15 : 222].

Таким чином, український національний рух періоду революції намагався якнайповніше реалізувати основні пункти своєї програми, сформульованої ще до 1848 р. і вдосконаленої в ході її реалізації.

Піднесення українського національного руху в Галичині на політичний рівень, створення ним власних національно-політичних і культурно-освітніх структур, висування й поступова реалізація їхнього компактного проживання – у східній частині Галичини в рамках конституційної Австрійської монархії – все це стало великою несподіванкою для польських громадських кіл, що продовжували уявляти себе єдиними повноправними господарями краю, а від початку революції виношували плани відродження польської державності, спочатку хоча б у вигляді крайової автономії для всієї Галичини, включно з її українською частиною.

Дії української сторони для них були тим більш незрозумілими, що ці кола продовжували дотримуватися застарілих стереотипів, згідно з якими українці вважалися частиною польського народу, яка відрізнялася від поляків тільки релігійним обрядом; їхня мова була діалектом польської, а культура й література – складовою частиною культури й літератури польської.

Розрив цього уявного зв'язку був визнаний польською стороною за зраду національних інтересів. Польська громадськість переважно опинилася в опозиції до українського руху. Щоправда, серед поляків мали місце й окремі спроби виваженого підходу до оцінки українського руху та ставлення до нього, пошуків розв'язання проблеми на шляху угоди або компромісу.

Офіційну лінію з польського боку в українському питанні провадила Центральна Рада Народова, що оголосила себе репрезентантом обох народностей Галичини – польської і української, зобов'язувалась усіма силами підносити їх на засадах рівності, закликала галичан-українців як частину українського народу впливати на Україні у пропольському дусі з метою створення спільної держави, ім'я якій Польща.

Внаслідок неадекватного сприйняття українського національного руху в польському суспільстві польсько-українські стосунки в Галичині під час революції значно загострилися, набуваючи інколи характеру міжнаціонального протистояння. Навколо українського питання виникла гостра полеміка. З польського боку в ній, крім авторів газети "Gazety Narodowej" і

"Driennika Narodowego" брали участь А.Домбчанський і К.Ценглевич, з українського – Т.Леонтович, А.Петрушевич, Т.Полянський, Є.Прокопчиць та ін. Якщо перші з них здебільшого захищали лінію Центральної Ради Народової і Руського Собору та їх періодичних органів, то другі – переважно позицію тих кіл, що гуртувалися навколо Головної Руської Ради [6 : 106].

Отож, 30-40-і рр. XIX ст. дали немало прикладів усвідомлення представниками дедалі міцніших польського й українського національних рухів, що набували політичного характеру, необхідності взаємного політичного партнерства у боротьбі за національну свободу й перших спроб його пошуків. Та все ж таки ці ініціативи були спорадичними, виходили від мало впливових суспільних сил, були позначені відбитком нелегітимності і, позбавлені підтримки впливових офіційних чинників, не мали шансів бути почутими й використаними в політичній практиці. Натомість впливові кола, як наприклад, Центральна Рада Народова й Головна Руська Рада, у 1848 р. через відмінність стратегічних політичних цілей і тактичних засобів очолюваних ними національних рухів, на компроміси не погоджувалися. В результаті польсько-українські взаємини під час революції 1848-1849 рр. зайшли в глухий кут і були приречені на нелегкі випробування у майбутньому.

І все ж вони не були позбавлені історичної перспективи. Далекоглядним виявився прогноз В. Подолинського, який на хвилі політичного піднесення доби "Весни народів" обґрунтував неминучість національної емансипації українців за умови підтримки їхніх аспірацій поляками в контексті здобуття національної свободи всіма слов'янськими народами та їх входження в коло вільних народів Європи. Історією було визначено так, що український народ, витримавши випробування, котрі принесло йому XX ст., подолавши круті повороти польсько-українських взаємин у минулому, в 1990-х рр. став на шлях відродження своєї національної державності, а незалежна Польща першою з незалежних слов'янських держав визнала незалежну Україну, і вони разом бачать своє майбутнє у складі Європейського Співтовариства. Ідеї автора "Слова перестороги", висловлені в середині XIX ст., стають реальністю на поч. XXI ст.

Література

1. Верига В. Нариси історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів: Світ, 1996. – 448 с.
2. Гончарук М. Українське національне відродження XIX ст. Етапи і постаті. // Вісник Академії Наук України. – 1993. – № 9. – С. 9-23.
3. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століть. – К.: Генеза, 2000. – 356 с.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів, 1991. – 575 с.
5. Іванова Л. Роль інтелігенції у формуванні етносоціальної свідомості у 30 – 40-х рр. XIX ст. // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – С. 84-94.
6. Історіографічні дослідження в Україні / Гол. редколегії В. А. Смолій; Відпов. ред. Ю. А. Пінчук. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2003. – Вип. 13. У 2 ч.: Україна – Польща: історія і сучасність: Збірник наукових праць і спогадів пам'яті П. М. Калениченка – Ч. 1. – 498 с.
7. Історія України / керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – 448 с.
8. Історія українського війська. – К.: Панорама, 1991. – 192 с.
9. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
10. Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. Ред. Ф. П. Шевченко. – Львів: Світ, 1992 – 560 с.
11. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Чернівецька обласна друкарня, 1993. – 199 с.
12. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.). – Київ – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2001. – 440 с.
13. Сарбей В. Етапи формування української національної самосвідомості (кн. XVIII – поч. XX ст.). – Український історичний журнал. – 1993. – № 7 – 8. – С. 3-16.
14. Смолій І. Історія України. – К.: Видавничий дім "Альтернативи", 1997. – 422 с.
15. Субтельний О. Україна: історія. / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
16. Украинский народ в его прошлом и настоящем / Под ред. Грушевского М. и др. – СПб, 1914. – Т. 1. – 360 с.
17. Україна крізь віки: В 15-ти т. Т.9: Сарбей В. Національне відродження України. – К.: Видавничий дім Альтернативи, 1998. – 336 с.

УКРАЇНСЬКО-МОСКОВСЬКІ ВІДНОСИНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАЦІОНАЛЬНО ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ ПІД ПРОВОДОМ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (1648 – ЛІТО 1649 РР.)

Становлення української Козацької держави у середині XVII ст. відбувалося в надзвичайно складних геополітичних умовах: в Європі якраз закінчувалася Тридцятилітня війна і лише в жовтні 1648 р. був укладений Вестфальський мир. Ця війна суттєво змінила розстановку сил у всій Європі. Були разом з тим послаблені й позиції Речі Посполитої, яка у внутрішньому житті переживала ослаблення центральної влади. Небажання сусідів визнати на перших порах будь-яку автономність українських земель робило проблематичним перспективи реалізації планів Б. Хмельницького стосовно ведення ним дипломатичної політики, спрямованої на пошук потенційного надійного союзника.

Надзвичайно важливим напрямком дипломатії українського гетьмана був московський, що визначався кількома чинниками. Це, насамперед, сприйняття Московського царства як військово-політичної сили, що разом з Козацькою державою могла б мати суттєвий вплив в східноєвропейському регіоні. А також однаковість віри, відносна схожість мови, близькість територій, що породжувала спільні економічні та культурні зв'язки та інтереси тощо. Ці фактори роблять дослідження українсько-московських відносин на початковому етапі національно-визвольної війни актуальними і сьогодні.

Проблема українсько-московських відносин доби національно-визвольної війни привертала до себе пильну увагу багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, науковий доробок яких досить вагомий. Разом з тим вона стала чи не найбільш політизованим сюжетом української історії нового часу, що зумовило не лише значні розбіжності в концепціях окремих істориків, шкіл і напрямків в історіографії, а й привнесло чимало суб'єктивізму, догматизму та ідеологічної упередженості в її висвітлення. Так, вітчизняні дослідники, які працювали в радянський час (В. Голобуцький, В. Касименко, О. Козаченко, Л. Олійник, Ф. Шевченко та ін.), у більшості своїй змушені були доводити, що Хмельницький вже з 1648 р. остаточно став на шлях приєднання до Москви. Натомість зарубіжні історики та науковці діаспори навпаки прагнули зобразити картину непримиренних перманентних непорозумінь і конфліктів, що раз у раз виникали у стосунках з московським царем, починаючи вже з 1648 р. Зрозуміло, що як перший, так і другий підхід не сприяють з'ясуванню наукової істини, пошук якої необхідно проводити, відмовившись від будь-якої упередженості та екстраполяції сучасних політичних доктрин на ґрунт середини XVII ст. [1;22].

Разом з тим проблемою українсько-московських відносин цікавилися майже всі історики, що досліджували період національно-визвольної війни. Серед самих відомих М. Костомаров, М. Грушевський, В. Липинський, І. Крип'якевич, В. Замлинський, О. Ярошенко, О. Апанович та ін. Серед сучасних істориків цю проблему досить детально вивчали В. Смолій, В. Степанков, В. Горобець, Я. Дашкевич, В. Сергійчук. В працях останніх давалася досить виражена та об'єктивна оцінка відносин між Козацькою державою та Московією.

Основною джерельною базою з даної проблематики є документи пов'язані з дипломатичними зносинами між Чигирином та Москвою. Це листи Б. Хмельницького російському уряду, листи гетьманського уряду російським воєводам, матеріали українських посольств в Росії, статейні списки російських посольств у Польщу з питань пов'язаних з Україною, листи порубіжних воєвод російському уряду, різні законодавчі акти та ін [2;14-15].

Московський напрям української політики був започаткований ще за часів оформлення козацької організації України. Наприкінці XVI ст. козацтво заявило про себе, коли піднялось на відкриту соціально-станову боротьбу проти Речі Посполитої, реально підкорило своїй владі значну територію України та стало самостійним гравцем міжнародної політики. Козацько-селянські війни виявили різноманітні вектори української політики, серед яких російський мав велике значення. Так, під час повстання гетьмана К. Косинського (1591-1593 рр.) повстанці встановили тісний контакт з російським царем Б. Годуновим. Із Запоріжжя козацький гетьман звернувся до московського уряду з проханням прийняття Запорозького Війська під владу Москви. За твердженням польських джерел подібні рішення висловлювала козацька рада на чолі з Северином Наливайком (1594-1596 рр.). Російсько-український кордон наприкінці XVI

ст. фактично був прозорим для козацько-селянських загонів, які відступали під ударами польських військ на російську територію, а потім, відновивши свої сили, знову повертались в Україну. Царські укази спонукали до активних дій донських козаків, які виступали союзниками запорожців, а також дозволяли українцям без перешкод переходити під московську юрисдикцію [3;13].

1620 р. гетьман П. Сагайдачний відправляє до Москви посольство з листом в якому пропонується російському царю взяти на службу запорозьких козаків. У лютому 1625 р. до Москви, за дорученням митрополита І. Борецького, прибув єпископ Луцький – Ісакій з проханням до царя та патріарха Філарета прийняти Україну та запорозьких козаків під високе "покровительство" московське [3;13]. Таким чином, ще до початку повстання Б. Хмельницького українська сторона мала досвід дипломатичних зносин з Московською державою.

Вихідною точкою українсько-московських відносин доби національно-визвольної війни слід вважати події пов'язані з появою татарської орди на чолі з Тугай-беєм на теренах українських земель, що були складовою Речі Посполитої. А поскільки ще в 1647 р. царський уряд уклав з Польщею союз для оборони від татар, то з початком визвольної війни польська сторона починає активно зноситися з московськими воєводами стосовно надання ними допомоги в боротьбі проти кримчаків та повсталих українців. Можна погодитися з думкою радянського дослідника В. Замлинського, що на початку повстання про Хмельницького в Москві знали лише з польських листів царю, в яких український гетьман іменувався не інакше як "розбійник", "простий холоп", "бунтар" [4;126].

Фактичним початком українсько-московських відносин за Б. Хмельницького всі дослідники вважають лист гетьмана, відправлений 8 червня 1648 р. до царя Олексія Михайловича. Основний його зміст полягає в тому, що гетьман, повідомляючи про свої перемоги під Жовтими Водами та під Корсунем, зазначає про смерть короля Речі Посполитої Владислава IV і пропонує зайняти польський престол московському царю: "Зичили бихмо собі самодержца господаря такого в своєї землі, яко ваша царская велможност, православний хрестиянский цар..." [5;49]. Далі в листі йдеться "если би была на то воля божая, а поспех твуй царский зараз, не бавячися, на панство тоє наступати, а ми зо всім Войском Запорозким услужить вашей царской велможности готовисмо..." [5;49].

На думку автора, в цьому листі гетьман хотів насамперед показати своє позитивне ставлення до московського царя з метою нейтралізації його як можливого союзника Польщі. Не можна вважати, що цей лист свідчить про бажання Хмельницького бути під царською рукою, як вважав М. Петровський, а тим більше про намір гетьмана "возз'єднати" Україну з Росією, про що твердив Ф. Шевченко. Хоча були певні сприятливі історичні передумови приєднання українських земель до Московської держави (однакова православна віра, певні економічні зв'язки, близькість територій тощо), проте перед тим ці території протягом трьох століть входили до складу польсько-литовської держави, а до того мали власну традицію державотворення в Галицько-Волинській Русі та Руській державі з центром в Києві.

Не має також натяків гетьмана стосовно прийняття підданства московського царя і в інших хронологічно близьких листах до севського воєводи З. Леонтєва (червень 1648 р.) [6;34] та путивльського воєводи Н. Плещеева (липень 1648 р.) [6;64]. Якщо ж забігти трохи наперед і пригадати лист Хмельницького Дьєрдю І Ракоці, датований жовтнем 1648 р. [5;78], в якому український гетьман пропонував трансільванському князю також посісти польський престол за підтримки козаків, то лист гетьмана до Олексія Михайловича слід розцінювати не що інше, як добре продуманий тактичний крок.

Певною мірою можна погодитися також з думкою українського історика В. Липинського, котрий вважав, що в умовах цілковитої незрілості будь-якої самостійності підвладних йому земель, гетьман міг мати на меті зміцнення становища українських територій за рахунок появи на польському престолі монарха-некатолика (тобто російського царя). [7;24] Тим більше, що практика зайняття одним монархом кількох престолів в середньовічній Європі уже була.

Ще більшого напруження та занепокоєння у гетьмана викликала позиція російських військ наприкінці другої декади червня 1648 р., коли значна їх кількість була зосереджена на російсько-українському кордоні та могла вторгнутися в українські землі. В листі Б. Хмельницького, датованому 20 червнем 1648 р. до хотмизького князя, воєводи С. Болховського козацький гетьман досить-таки прямолінійно заявив, що "не сподівалихмося того по царскому величеству великого царя і князя Алексія Михайловича і по вас самих православних хрестиян,

штоби есте віру нашу хрестиянскую, однакую з вашою, міли наступоват, а на нас ляхом помагат..." [5;54]. Далі гетьман пише якщо "...хочете ль нам бит приятелями, теди нам на помоч прибивайте, а ми вам также, кгда се в чом трафит може, повинни будемо, тим же способом на услугу вашу с кождим часом заділоват і одслужоват" [5;55]. Не можна не погодитися з думкою таких авторитетних сучасних дослідників доби національно-визвольної війни як В. Степанкова та В. Смоля, що в даному випадку гетьман пропонував Росії укласти союз для взаємодопомоги та просив надати військову поміч тепер, під час боротьби проти Речі Посполитої [8;132].

Разом з тим перші повстання на Україні співпали з складним внутрішньополітичним становищем Московської держави. У Москві на початку червня 1648 р. спалахнуло велике народне повстання. Потім воно поширилося на Козлов, Сольвичегодськ, Воронеж, Курськ та інші міста. Не кращі часи переживала Росія і на зовнішньополітичній арені. Виявлялись тяжкі наслідки російсько-польської війни, країна балансувала на межі війни з Туреччиною, ледве відбивала татарські напади, досить важкими та непередбаченими залишалися відносини з Швецією [3;14].

Якраз у цей час до московського уряду почали надходити повідомлення про розгром польського війська під Жовтими Водами та Корсунем. 19 червня 1648 р. в Москві отримали першого листа Б. Хмельницького до царя. Ситуація помітно змінювалася й московський уряд, утративши союзника в особі польського війська в Україні та переконавшись, що татарська орда не має наміру вдиратися на російські землі, а також будучи вкрай заклопотаним невтішними внутрішніми справами, відмовився від запланованого походу в Україну. Відповідне розпорядження надійшло й до воєводи С. Болховського. В листі від 11 липня 1648 р. до українського гетьмана він переконував, що російські війська зосереджені в прикордонних містах виключно для захисту від нападу татар: "И вы б и вперед от нас такого не мыслили и опасения никакова не имели; и от вас никакова дурна не чаем и опасеня не имеем потому, что вы с нами одное православные христианские веры" [8;133]. Безперечно, що основним змістом листа була нормалізація російсько-українських стосунків.

Більше того, московський уряд зацікавився подіями, що відбувалися в Україні. Тому в цей час була видана царська грамота, що забороняла воєводам самостійно вести листування з Б. Хмельницьким без санкції центрального уряду. Кожен лист, одержаний від козацького гетьмана, воєводи мусили негайно пересилати в Посольський або Розрядний приказ. Відповідно і текст відповіді, яку мав давати той чи інший воєвода надсилався з Посольського чи Розрядного приказів [9;147].

Принагідно слід зазначити, що тогочасний поштовий зв'язок (функції поштаря виконували гінці) був відносно повільним, тому Хмельницький міг отримати надіслану йому з Москви епістолярію не швидше як через півтора-два тижні. Через те, будучи стурбованим позицією московської сторони та не маючи ніяких новин від свого посольства у Варшаві, гетьман 11 липня 1648 р. надіслав до путивльського воєводи Н. Плещеева листа, в якому знову ж таки йдеться про те, що "...Ми не того зичимо осудареви православному, цареві хрестиянскому Олексієви Михайловичови, жеби он міл на нас воєвати, але зичимо его царскому величеству того, штоби он, – теперь час мает, – на ляхи ішов воєвати, азали би дал бог, штоби он ляхом і нам паном і царем бил однос віри греческое, яко православний цар хрестиянський..." [5;57].

На думку В. Степанкова та В. Смоля є підстави вважати, що саме тоді Хмельницький послав листа і цареві, схилиючи його до наступу на Річ Посполиту в районі Смоленська, тоді як гетьман ударив би по ворогові зі свого боку, щоб поляки "большей над нами, христиани, власти не имели и крови нашиє, которую от колких сот лет пролиять тиранско, сиречь мучительско почали, не проливали". Український гетьман висловлював бажання, "чтоб ваше царское величество был над нами государем, а не иноверцы, яко самодержца..." [8;142].

Лише на початку третьої декади липня 1648 р. Б. Хмельницький отримав вищезгаданого листа від С. Болховського, в якому український гетьман визнавався по-суті не як пересічний реабіліант, а як представник певної військово-політичної сили. Безперечно Б. Хмельницький радів з цього, проте відправляючи посла до путивльського воєводи Н. Плещеева застерігав, що не варто нападати росіянам на одновірних українців, бо після того як останні досягнуть примирення з Польщею, візьмуть і разом спрямують свої сили проти Росії. Разом з тим Б. Хмельницький продовжував свою дружелюбну політику до Росії: "Ми вам зичили всего доброго і цареві вашему пановання і королевства полского" [6;64-65].

В наступному листі козацького гетьмана до хотмизького воєводи С. Болховського,

датованому 29 липнем 1648 р. логічно прослідковується думка, що Україна не зможе знайти замирення з Польщею і знову ж таки пропонує Олексію Михайловичу підтримати Україну [6;66-67]. Зрозуміло, що на 1648 р. московський цар, безумовно мав велику спокусу позмагатися у боротьбі за польський престол, проте реальних сил для цього не мав.

Разом з тим досить серйозні занепокоєння українсько-московські зносини викликали в польському таборі. Так, в листі ксьондза А. Мокрського до польського короля Я. Казимира стосовно відносин України з Росією йдеться наступне: "Москва для него (тобто Хмельницького – А.К.), по слухам військо готовит. Сообщил [Хмельницький] также о том, что в Москву напишет, чтобы Москва под Смоленск приходила." [10;192-195].

Не можна не погодитися з думкою відомого дослідника Я. Федорука, що попри всі вищенаведені факти українсько-московські відносини протягом весни-літа 1648 р. залишалися надзвичайно невизначеними [11;28]. Великою мірою ця невизначеність була спричинена Річчю Посполитою, що, маючи юридичну підставу – договір 1647 р., суттєво впливала на позицію московського царя.

Кардинально змінився підхід московського царя Олексія Михайловича до московсько-українських відносин після переможної для української сторони битви під Пилявцями у вересні 1648 р. Безперечно, що в очах вищих владних московських кіл особистість Б. Хмельницького змушена була еволюціонувати від звичайного бунтаря та ватажка повстання до серйозного гравця міжнародних відносин в даному регіоні.

Наступного розвитку українсько-московські відносини набрали в грудні 1648 р., після ряду зустрічей Б. Хмельницького з єрусалимським православним патріархом Паїсієм в Києві [12;226]. На жаль, на даний час не має достовірних джерел, що могли б детально висвітлити зміст переговорів гетьмана з патріархом, пороте всі дослідники ставлять факт розмов між ними про взаємовідносини між Україною та Московією поза сумнівом.

Історики В. Смолій та В. Степанков не виключають, що саме під впливом цих бесід Б. Хмельницький вирішив відправити до Москви посольство С. Мужилівського з клопотанням перед царем надати воєнну допомогу. Разом з тим український гетьман просив Паїсія порушити перед московським царем питання про прийняття в його підданство Війська Запорозького. З словами патріарха "ныне они, гетман и все Войско Запорожское, велели ему, патриарху, бить челом царскому величеству, чтоб он, великий государь, изволил Войско Запорожское держать под своею государскою рукою, а они, черкасы, ему государю, будут как есть каменная стена, и чтоб он, государь, им помочь учинил ратными людьми, а они черкасы, ему государю, вперед будут надобны..." [8;196]. Отже, лише зараз ми можемо говорити про прохання Б. Хмельницького прийняти підданство московського царя.

Проте разом з тим це породжує нові проблеми та запитання. Насамперед, яку форму підданства бажав від царя Б. Хмельницький, а також наскільки цей крок був щирим з його боку. Як відомо, у 1648 р. Хмельницький прийняв підданство турецького султана, що не тягло за собою входження території українських земель до складу Туреччини, а передбачало лише опіку та протекторат над Військом Запорозьким. Якщо тлумачити бажання бути підданим російському царю в цьому сенсі, а на це вказує той факт, що в майбутньому козаки "вперед будут надобні" (оскільки в інакшому разі московський уряд мав би змогу розпоряджатися козацькою військовою силою без їх бажання та згоди), то це був надзвичайно вдалий тактичний крок українського гетьмана.

На початку лютого 1649 р. Б. Хмельницький прийняв Василя Михайлова, першого офіційного представника російського уряду. Цар через посланця переконував, щоб українці "в покое жили с ляхами и с княжеством Литовским и чтоб большеи кровь христьянская не разливалась..." [8;199].

8 лютого 1649 р. український гетьман написав відповідь. Подякувавши за одержаний лист, він доводив неможливість довготривалого миру між Військом запорозьким і Річчю Посполитою, бо "ляхи, те хитрыя и несправедливые в слове, до нас с миром ныне присылают, а там войско собирают на нас, несколько городов христьян высекли, попов и чернцов имаючи рубят и розные муки яко Ирод чинят..." [5;94-95]. Хмельницький нагадав, що минулого року він двічі марно звертався до царя з проханням наступати "на ляцкую землю" з військом в районі Смоленська, щоб ляхи "большей над нами, христьяны, власти не имели и крови нашия, которую от колких сот лет проливать тиранско..." [5;94-95].

Також нагадав гетьман про те, що він не отримав ніякої відповіді на своє прохання про підданство від московського царя. Тепер Хмельницький знову висловлював бажання щоб

Олексій Михайлович "нам найнижайшим слугам и подданным своим, государем и царем, яко православное светило и самодержцею, за благославлением Божиим учинился" [5;94-95], і просив, коли Польща розпочне військові дії проти України, надати воєнну допомогу, перейшовши в наступ у районі Смоленська [5;94-95].

Це знову ж таки є підтвердженням того, що у врегулювання українсько-польських відносин гетьман прагнув розіграти московську карту. Слід вважати і на те, що саме в цей час у Хмельницького остаточно викристалізувалася ідея створення на українських землях незалежної держави і зносини козацького гетьмана з Московією слід розглядати як один з можливих механізмів здійснення цих планів.

Надзвичайно несприятлива міжнародна кон'юктура на початку весни 1649 р. змусила Б. Хмельницького інтенсифікувати свою дипломатичну гру з Москвою. Не зовсім вдала місія українського посла С. Мужилівського разом з патріархом Паїсієм [13;14] засвідчила, що московський уряд фактично відмовився обговорювати питання про надання військової допомоги козацькій Україні.

16 березня 1649 р. до України було вислане московське посольство на чолі з Г. Унковським для кращого з'ясування ситуації. Разом з московським посольством вертався і С. Мужилівський. Посольство прибуло до Чигирин в середині квітня 1649 р., проте Б. Хмельницький, повідомлений Мужилівським про невдачу в Москві, першого дня, навіть, не зустрівся з його представниками. Г. Унковський разом з посольством привіз від Олексія Михайловича, грамоту, зміст якої, на жаль, невідомий.

В ході переговорів стало зрозуміло, що московський уряд не мав наміру розпочинати війни проти Речі Посполитої, де вже був коронований на правління Ян Казимир. Проте у випадку, коли козацька Україна зможе самостійно вирішити свої проблеми з Польщею, то Москва буде готова прийняти українців у підданство. На запитання Г. Унковського про характер стосунків Війська Запорозького з Кримським ханством, український гетьман запевнив російського посла, що він не має на меті використовувати військові сили цього союзу в північно-східному напрямку [8;211-212].

За таких зовнішньополітичних розкладів Хмельницький вважав необхідним подальший розвиток політичних відносин з Росією, тому вирішив направити до Москви посольство на чолі з чигиринським полковником Федором Вешняком. Основною його метою було засвідчення готовності Війська Запорозького служити "великому государю" та знову порушити клопотання про направлення царського війська на допомогу Україні.

В листі Б. Хмельницького до московського царя від 3 травня 1649 р. український гетьман прохав російського монарха належним чином прийняти посольство Ф. Вешняка та наказати московським військам перейти в наступ на Польщу. Разом з тим у листі вперше було сформульовано клопотання до московського царя прийняти в підданство не лише Військо Запорозьке, а й "всю Русь": "...и нас под милость и оборону свою и всю Русь, нине помилости Божий против ляхов совокупляючуся, возьми" [6;177-178].

24 травня 1649 р. козацьке посольство на чолі з Ф. Вешняком прибуло до Москви, а 5 червня полковника "по большому чину" прийняв цар. В середині червня йому було дано відпускну аудієнцію. В грамоті до Війська Запорозького цар дякував за готовність козаків служити йому, проте повідомляв, що за даної ситуації він не може розпочати воєнних дій проти Речі Посполитої [7;214-215]. Для української сторони це, по-суті, означало те, що перед новим військовим зіткненням з військом Речі Посполитої літом 1649 р. вона змушена буде покладатися лише на колишнього, досить непевного союзника – Кримське ханство.

Таким чином українсько-московські відносини протягом 1648 – літа 1649 рр. пройшли досить динамічний шлях та мали здебільшого не зовсім визначений характер. Козацький уряд зміг добитися в московському напрямі певних успіхів. Насамперед це нейтралізація Московської держави як можливого союзника Речі Посполитої, налагодження з нею добросусідських відносин, визнання молоді Козацької держави як повноправного суб'єкта міжнародних відносин, розвиток своєї дипломатичної служби. Поряд з цим Б. Хмельницькому протягом цього часу не вдалося створити разом з Московією військово-політичного союзу, що міг би суттєво змінити співвідношення сил в Південно-Східній Європі. Північний сусід, що в цей час переживав складне внутрішньо- та зовнішньополітичне становище, вирішив зайняти вичікувальну позицію, що в подальшому давало йому можливість ведення двозначної політики стосовно України.

Література

1. Горобець В., Струкевич О. Українсько-російські політичні відносини XVII – XVIII ст.: тенденції характер, етапи // УІЖ. – 1997. – №1. – С. 23-29.
2. Кучернюк М.Ф. Джерела про російсько-українські політичні зв'язки в роки визвольної війни українського народу (1648 – 1654). – Львів: Вища школа, 1980. – 179 с.
3. Левітас Ф. Російський фактор в зовнішній політиці Богдана Хмельницького // Історія в школі. – 2004. – №3. – С. 13-17.
4. Замлинский В. Богдан Хмельницкий. – М.: Мол. гвардия, 1989. – 336 с., ил.
5. Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) / Упорядники І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – 738 с.
6. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3 т. – М., 1953. – Т.2. – 490 с.
7. Липинський В. Україна на переломі 1657-1659 рр: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст. – К., 1997. – 167 с.
8. Смолій В., Степанков В. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. – К.: Знання, 1995. – 610 с.
9. Касименко О. Російсько-українські взаємовідносини 1648 – поч. 1651 рр. – К., 1955. – 430 с.
10. Документи об освободительной борьбе украинского народа 1648-1654 гг. – К.: Наукова думка, 1965. – 825 с.
11. Федорук Я. Зовнішньополітична діяльність Богдана Хмельницького та формування його політичного програми (1648 – серпень 1649 рр.). – Львів, 1994. – 65 с.
12. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990. – 509 с.
13. Всегоренко М. Богдан Хмельницький: історія його воєн та політики. – Львів: Дешева книжка, 1936. – 32 с.

*Наталія Людкевич
наук. керівник – асист. І.О. Федорів*

ПОСТАТЬ МИКОЛИ КОПЕРНИКА В ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Науково-технічна революція, яка проходить на наших очах і при нашій, від частини, безпосередній участі супроводжується глибокими змінами у сфері виробництва та людської діяльності. А між іншим кілька сот літ тому, люди жили в примітивних умовах, де основою механічної енергії були людські мускули, вітер та вода. Подорож між двома містами тривала довше, ніж зараз триває політ на літаку між двома материками. Однак, незважаючи на такий примітивний спосіб життя в минулому, вчені виділяють періоди бурхливого розквіту науки, її революційний процес перетворення кількості в якість, посилення зв'язку між теоретичною і практичною діяльністю [2: 6].

Як кажуть, революцію здійснюють люди, які є авангардом, титанами своєї епохи. До таких особистостей належать і великий польський вчений Микола Коперник, "перетворювач астрономії і математики", чудовий лікар і видатний економіст, талановитий адміністратор і дипломат.

Актуальність даної статті в тому, що Коперником були проведені дослідження, вплив яких, на подальший розвиток науки важко переоцінити. Вчений у своїх дослідженнях, кинув виклик церковному авторитету, здійснив революційний переворот не тільки в будові Всесвіту, а й в розвитку наукового світогляду, що призвело врешті до повалення релігійного тиску [4: 10]. Звідси і починається відлік звільнення природознавства від теології. Цей революційний процес в розвитку природознавства зараз часто називають природничо-науковою революцією Нового часу, поштовхом до якої став безсмертний твір -знаменита книга Миколи Коперника "Про обертання небесних сфер".

Основною заслугою Коперника було заснування положення про те, що видимий рух Сонця і зірок пояснюється не обертанням їх навколо Землі, а добовим обертанням самої Землі навколо власної осі і річним обертанням її навколо Сонця. Цим ідеї геліоцентризму було надано наукове обґрунтування і відкинута панівна в той час геоцентрична система Клавдія Птолемея [1: 13].

Видатний астроном і гуманіст з повагою ставився до мислителів минулого. Спочатку він мав намір лише удосконалити працю Птолемея, якого високо цінував. Ці виправлення мали засновуватись на основі теорії будови світу та принципів руху Землі. Однак вийшло по-іншому. Праця Коперника "Про обертання небесних сфер" не стала удосконаленою теорією Птолемея, а стала зовсім новим досягненням, що відрізнялось від вчень античного світу.

Розроблена М.Коперником теорія дозволила йому вперше в історії науки про небо

зробити перевірені висновки про дійсне розміщення планет в Сонячній системі і з великою точністю встановити їх відстані стосовно Сонця [1: 13].

Революційність вчення М.Коперника полягала і у методиці проведення дослідження та, власне, у висновках. Створення нової теорії будови світу він проводив у зв'язку з іншими науковими проблемами. Так, він пов'язував астрономічні проблеми з земними явищами. Вчений першим назвав Землю однією з планет і досліджені на Землі фізичні закони переніс на небесні явища. Одним з видатних досягнень методичної думки М.Коперника було введення в теорію будови світу принципу відносності рухів. Правда, цей принцип був в основному знайомий античним математикам, однак ніхто до М.Коперника не застосовував його з метою з'ясування рухів небесних світил, що спостерігаються.

Значні труднощі зустрілися на шляху М.Коперника, коли він застосовував принцип відносності руху при поясненні річного руху Сонця і планет. До Коперника по суті лише один Аристарх Самоський висловив конкретні думки про рух Землі навколо Сонця. Коперник же не тільки чітко висловив думку про рух Землі, але, послідовно застосовуючи принцип відносності руху, логічно пов'язував його з рухом планет, що спостерігається на небі.

Але значення відкриття Коперника виходить далеко за межі астрономії. З геоцентричною системою було тісно пов'язане віровчення, яке століттями насаджувалось церквою про те, що Всесвіт, у тому числі й Земля, створений та існує заради людини, бо, мовляв, людина – це "вінець творіння", створена вона "за образом і подобою божою" і головною турботою творця Всесвіту. Ось як висловився з приводу цього вчення середньовічний схоласт, богослов XII ст. Петро Ломбардський: "Подібно до того, як людина створена заради Бога, щоб служити йому, так і Всесвіт створений заради людини, щоб служити їй; тому людина вміщена в центрі Всесвіту, щоб вона сама могла служити і їй могли служити" [5: 20].

Отже, бачимо, що християнське богослів'я за часів Коперника було міцно "прикуте" до нерухомого центру Всесвіту.

Вчення Коперника руйнувало цю "споруду" церковних уявлень, завдавало нищівного удару по антропоцентризму, по євангельських міфах, та по релігійному світогляду в цілому.

Своїм ученням М.Коперник довів, що наша Земля – звичайнісінька планета і не тільки не є "центром Всесвіту", а, як і інші планети, обертається навколо Сонця. А раз так, то вся релігійна картина світобудови, всі біблійно-догматичні уявлення церкви зазнають руйнації. Ще в XIII ст. францисканець чернець-богослов Іоан Бонавентура, для якого теологія була "володаркою всіх світських наук", стверджував, що "Всесвіт без людини немислимий, бо без неї безцільний". Якщо ж Земля не центр Всесвіту, а лише одна з планет, то зникає сенс розуміння і про "обраність" її самим Богом і про "обраність" її жителів.

Мужній учений пішов проти догматів, положень Біблії і богослів'я. Він протиставив їм наукові докази, неспростовні аргументи [5: 21].

Микола Коперник усвідомлював сміливість висловлених ним тверджень, а також те, що його будуть цькувати за невідповідність його суджень тексту Біблії. Так, в 1616 році за вимогою Конгрегації святого індекса (церковної установи, що розглядала питання дозволу і заборони) 11 богословів розглянули вчення М.Коперника і прийшли до висновку: "Твердження, що Сонце знаходиться в центрі світу і нерухомо, є помилковим (...). Воно суперечить сказаному в Святому письмі (...). Твердження ніби Земля не знаходиться в центрі світу і рухається помилкове з філософської точки зору, з богословної точки зору є помилкою в питанні релігії" [2: 457].

На основі цього висновку геліоцентричне вчення було назване єретичним, а книга М.Коперника "Про обертання небесних сфер" одночасно внесена в список заборонених. Першим проти нового вчення виступив Мартін Лютер (1483-1546), ідеолог церковної реформації, який намагався "очистити" релігію і ганьбив людський розум як "блудницю диявола". Чутку про появу "астролога", який проповідує рух Землі, Лютер зустрів з глузуванням. Але коли зрозумів, що нове вчення може завдати релігії великої шкоди, Лютер різко виступив проти Коперника.

Інший діяч реформації Філіпп Меланхтон (1497-1560) дуже обурювався, що Коперникове вчення підриває підвалини астрології, і закликав відкинути його геть як безбожне і несумісне з астрологією.

Не менш завзято виступав проти геліоцентричної системи і Жан Кальвін – засновник протестантського віровчення, що називається його іменем. Ознайомившись з творами польського астронома, Кальвін, звертаючись до своїх послідовників, вигукнув: "Хто прагне

поставити авторитет Коперника вище авторитету святого духа?" Для протестантів, як відомо, догмати Біблії тоді були недоторканими [5: 23].

З наведених прикладів видно, що богослови залишались вірними своєму схоластичному методу, який полягав переважно у висловлюваннях стародавніх авторитетів і на текстах "святого письма". Експериментально-дослідне пізнання природи як науковий метод для церковників залишалося неприйнятним. Однак, М.Коперник не відмовився від опублікування своєї праці. Великий автор книги "Про обертання небесних сфер" дав у своїй праці ретельний аналіз спостережень щодо розташування планет, зроблених давніми астрономами і проведених ним. Цим праця Коперника відрізняється від безлічі написаних до нього астрономічних робіт, автори яких не піклувалися про відповідність теорії фактам.

Без сумніву, не можна не дооцінювати праць Коперника, однак питання про те чи був Коперник першим вченим, що висунув ідею про створення геліоцентричної системи світу є суперечливим. Так В.В.Брутов в своїй статті: "Чи був Коперник першим?" вказує на те, що ще в часи античності були відомі подібні погляди. Ідея про відносність рухів небесних об'єктів неодноразово виказувалась ще давніми математиками і філософами: Філолаєм (470-399 рр. до н.е.), Євдоксом Книдським (408-355 рр. до н.е.), Гераклідом Понтійським (IV ст. до н.е.), Аристархом Самоським (310-230 рр. до н.е.) та ін [4: 41]. Таким чином, маємо визнати, що погляди про геліоцентричну будову світу існували задовго до праць Коперника. Проте перемогла очевидна геоцентрична модель. Відзначимо, що сам Птолемей (II ст. н.е.) підносить своє вчення лише як один з можливих практичних способів опису руху планет.

Не дивлячись на ряд недоліків теорії М.Коперника, значення його праці надзвичайно велике. Вона показала світу нові істини про Всесвіт, дала новий погляд на оточуючу нас дійсність і – як великий науковий твір істинно безсмертна.

Менш відома діяльність Коперника в галузі суспільних наук, в економіці. Ним були здійснені важливі відкриття в галузі теорії грошей та грошового обігу. Він відкрив економічний закон, за яким "гірші гроші витісняють з обігу кращі", що згодом був перевідкритий Грешемом і отримав його ім'я. Це мало і антитеологічне значення, бо Коперник показав, що вартість грошей залежить від вартості цінного металу, вміщеного в них і спростував освячену канонами церкви доктрину про те, що сила грошей визначається волею володарів, що їх випускають.

Важливою була діяльність М.Коперника в галузі математики. Він впорядкував апарат сферичної тригонометрії, зробив оригінальні висновки основних її теорем, уклав таблицю косинусів. Саме цим був зроблений істотний внесок в розвиток обчислювальних засобів.

Однак подальший розвиток його теорії, зокрема уточнення форми планетарних орбіт і характеру руху по них планет став неможливим без застосування якісно нових математичних методів. Так, вчення М.Коперника виявилось могутнім стимулом для створення принципово нових математичних методів. Активний прихильник вчення М.Коперника Йоганн Кеплер, використовуючи нові математичні методи, ним розроблені, відкрив знамениті закони руху планет, ставши засновником нової науки – небесної механіки. Інший прихильник коперниканізму, великий італійський учений Галілео Галілей, виконав цикл досліджень з динаміки, установив закони вільного падіння тіл, руху по похилій площині, руху тіл, кинутих під кутом до горизонту, закон ізохронізму коливань маятника, а спостерігаючи за небом за допомогою побудованих ним телескопів, знайшов нові факти, що підтверджують вчення М.Коперника [7: 129].

Нарешті Ісаак Ньютон відкрив універсальний закон всесвітнього тяжіння, що пояснив усі рухи, що спостерігаються, у Сонячній системі динамічно, після чого закони руху планет і відхилення, що спостерігаються, від них стали наслідками цього більш загального закону [7: 129].

Саме в той час почалася радикальна зміна у стосунках між наукою і технікою, відтоді вчені починають виявляти усе більшу увагу до рішення важливих задач практичної діяльності людини, а суспільство починає усе ширше залучати вчених для вирішення таких задач. Змінюється соціальна функція науки і вченого. Кардинальні зміни відбуваються і в організаційному плані – утворюються перші об'єднання вчених у державному масштабі – академії наук, з'являється наукова періодика.

Після відкриттів М.Коперника і його безпосередніх послідовників у XVII столітті періоди бурхливого розвитку науки з'являлися один за одним з все меншими інтервалами. Роботи Коперника поклали початок "ланцюгової реакції" чудових відкриттів і досягнень у все нових галузях науки. Науковий подвиг Коперника з часом не гасне, а сіє усе яскравіше – у цьому

безсмертя його імені.

Давно відшуміла запекла боротьба навколо Коперникової геліоцентричної системи світу. У цій боротьбі чимало вчених зазнало переслідувань, образ, катувань. А деякі з них віддали за неї своє життя. І все ж перемогла наука. Церква зазнала безславної поразки.

Першими видатними пропагандистами вчення М. Коперника в Росії і на Україні були Є. Славинецький, Ф. Прокопович, М. Ломоносов, Г. Сковорода. Пропагуючи геліоцентричну систему світу, Г.Сковорода писав:"Коперник є новітній астроном. Тепер його систему... весь світ прийняв" [5: 48].

Підсумком діяльності геніального вченого є напис на пам'ятнику:"Він зрушив Землю, Сонце й небо зупинив".

Життя і діяльність вченого досліджували А. Васильєв [1], в праці якого згадується про важливі відкриття в галузі астрономії, введення ряду аксіом, які мали важливе значення у світовій науці, Володарьов [2], що вивчав відносини між Коперником і церквою. Серед публікацій можна відзначити книги П.Ф. Дарманського"Він зрушив Землю", Веселовського І.В. і Белого Ю.А."Николай Коперник" [3], Рибки Е."Николай Коперник" [7].

Література

1. Васильєв А.Солнце остановил, сдвинул Землю (о Копернике) // Квант. – М. – № 2 – С. 13-15.
2. Володаров В. Великий еретик. 450 лет со дня смерти Николая Коперника // Вестник Российской АН. – 1993. – № 5. – С. 456-458.
3. Веселовський І, Белый Ю. Николай Коперник. 1473-1543. – М.: Наука, 1974. – 455 с.
4. Гребенников Е. Николай Коперник. К 500-летию со дня рождения. – М.: Наука, 1973. – 96 с.
5. Дарманський П. Він зрушив Землю... (До 500-річчя з дня народження М. Коперника).- К.: Т-во Знання, 1972. – 48 с.
6. Николай Коперник. [Сборник]. К 500-летию со дня рождения. 1473-1973. [Ред. коллегия: акад. В.А. Котельников (гл. ред.) и др.]. М.: Наука, 1973. – 222 с.
7. Рибка Е. Николай Коперник. Изд. 2-е, доп. – Варшава: Изд-во Интерпресс, 1973. – 131 с.

*Зоряна Матвійко
наук. керівник – асист. О.П. Валіон*

БАЛКАНСЬКА ПРОБЛЕМА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

90 років минуло з часу початку Першої світової війни, а її драматична історія продовжує й надалі привертати увагу дослідників. Це пояснюється як масштабністю подій того часу, так і публікацією нових, невідомих раніше документів, що привідкривають завісу таємничості над причинами її виникнення.

Першій світовій війні передувала значна кількість локальних війн і воєнних конфліктів різних масштабів і в різних районах земної кулі. Вони були своєрідною пробою сил між окремими країнами, а найчастіше між більш могутнішими імперіалістичними державами, що стояли за ними.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. одним із найнебезпечніших регіонів у світі були Балкани, які небезпідставно вважалися "пороховою бочкою Європи".

Актуальність даної проблеми зумовлюється не лише роллю Балкан як основного чинника в розв'язанні світової війни, але й місцем, яке вони займали в політиці великих держав, і звичайно в системі міжнародних відносин.

Адже як відомо, в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в міжнародних відносинах відбувалися складні й суперечливі тенденції. Можна з впевненістю заявити, що міжнародні відносини вступили в новий період – період переходу від розрядки міжнародної напруги до протистояння, конфронтації між великими державами. Тенденція посилення міжнародної напруги і похолодання політичного клімату у взаємовідносинах між імперіалістичними державами проявилася й на Балканському півострові.

Для розуміння даної проблеми слід з'ясувати основні причини напруги та зіткнень на цьому півострові. Адже Балкани, і досі є одним із вибухонебезпечних районів на нашій планеті і події останніх років це добре засвідчують. Етнічний конфлікт в Боснії і Герцеговині в 1992 р., не далека від нас у часі Балканська війна 1999 року ще раз змусили нас, усе світове товариство звернути увагу на важливі проблеми цього регіону.

Виходячи із місця і ролі Балкан в системі міжнародних відносин кінця ХІХ – початок ХХ

ст. ми поставили за мету: на основі комплексного й об'єктивного аналізу поглибити, розширити дослідження й зробити висновки щодо місця балканської проблеми в міжнародних відносинах наприкінці XIX – на початку XX ст.

Метою продиктовано основні завдання, які необхідно розв'язати у процесі дослідження даної наукової проблеми:

- висвітлити історико-політичні передумови виникнення суперечностей на Балканах;
- виявити і обґрунтувати основні закономірності розвитку балканської проблеми;
- розкрити основні напрямки політики великих європейських держав на Балканах.

Яким же чином відбувався процес формування суперечностей на півострові, і які можливі етапи його існують?

Вихідним пунктом формування суперечностей на Балканах була Близькосхідна криза 1875-1878 рр. Вона розпочалася збройними повстаннями в Боснії і Герцеговині, а потім і в Болгарії. Це були масові рухи за знищення феодальних порядків, національного гніту і утворення автономних чи самостійних національних держав [4:79].

Проте великі держави мали свої плани в цьому регіоні, тому їх не в повній мірі влаштувала ситуація, що там склалася. Австро-Угорщина й Англія не були зацікавлені в підтримці національних рухів на Балканах. Англія підтримувала Туреччину, імперія Габсбургів головне своє завдання вбачала в захопленні Боснії і Герцеговини для створення бар'єру, який би перешкоджав звільненню і об'єднанню південнослов'янських народів. Лише одна Росія відкрито виступила на захист християнських народів Османської імперії. Її правлячі кола переслідували єдину мету – вирішити питання, які виникли в результаті поразки імперії у Кримській війні, а саме повернути Південну Бессарабію, підняти свій престиж і вплив на Балканах, а також зміцнити свої позиції на Закавказзі.

Близькосхідна криза завершилась Берлінським конгресом, який відкрився 1 червня 1878 р. На ньому західні держави змушені були закріпити повну незалежність Румунії, Сербії і Чорногорії, Болгарія вперше отримала політичну автономію, а Східна Румелія – автономний адміністративний режим. Західні держави змушені були також погодитися на приєднання до Росії Західної Вірменії.

В той же час рішення Берлінського конгресу, прийняті за погодженням західних держав, ускладнили ситуацію між балканськими народами, загострили міжнародні відносини на Балканах і в Європі загалом. Конгрес завадив звільненню значної частини півострова від османського іґа і гальмував утворення єдиної національної Балканської держави. Боснія і Герцеговина потрапили під окупаційний режим Австро-Угорщини. Рішення конгресу послабили вплив Росії на Балканах, і взагалі ще більше загострили суперечності між великими державами в цьому регіоні. Крім того все більше давали про себе знати протиріччя між новими національними державами на Балканах – їх зіткнення через кордони, території із змішаним населенням, виходів до моря та комунікацій. Великі держави використовували ці конфлікти на свою користь, втягуючи балканські держави у свої військово-політичні блоки.

В цілому Берлінський конгрес сприяв поділу Європи на ворогуючі блоки великих держав, а відповідно, і назріванню Першої світової війни [4:83-84].

Наступною важливою причиною напруги в регіоні була насильницька анексія Австро-Угорщиною Боснії і Герцеговини, на які претендували Сербія і Чорногорія. Ця подія відома в історії, як Боснійська криза, ледве не привела до війни. Лише непередбаченість Росії до війни утримала Сербію від зіткнення з Австро-Угорщиною.

Французька газета "Аксьон" писала про наслідки кризи так: *"Замах 1914 р. – тільки трагічний рефлекс насильницького удару 1908 р. Коли зазнає утисків цілий народ, необхідно чекати і народного вибуху"*.

Якщо вести мову про Боснійську кризу, то треба зауважити й той факт, що саме вона стала однією із головних причин створення союзу між Сербією, Болгарією, Чорногорією та Грецією. Адже саме в цих держав анексія викликала різку та сильну реакцію, оскільки відбирала надію південного слов'янства на швидке звільнення цих земель.

Фактичні лідери Балканського союзу – Болгарія та Сербія – прагнули оволодіти більшою частиною Македонії, а також здобути вихід до Егейського та Адріатичного морів. Приводом до проголошення війни стала відмова Туреччини надати автономію Македонії та Фракії. Результати Першої балканської війни мали безумовно прогресивне значення: згідно з Лондонським договором, майже вся територія європейської Туреччини переходила в розпорядження переможців. Константинополь і узбережжя проток з невеликими територіями -

ось усе, що залишалося Європі від колись могутньої Османської імперії. Перемога Балканських держав означала падіння турецького панування майже над всією територією Балканського півострова. Крім того, Перша балканська війна послабила позиції австро-німецького блоку [2: 754].

Російська дипломатія, створюючи балканський блок, готувала зброю для світової війни, яка насувалася. Зброя вийшла з рук тих, хто її готував. Між учасниками Балканського союзу загострилися суперечності, насамперед через так зване Македонське питання і підривному діяльність Австро-Угорщини, і як наслідок в червні 1913 р. виникла міжсоюзницька, чи Друга балканська війна. [3:27]

Друга балканська війна означала нове співвідношення сил на Балканах. Замість єдиного балканського блоку, що об'єднався під егідою Росії тепер утворилися два табори: Сербія, Греція і Румунія – з одного боку, Болгарія, яка розпочала переговори з Туреччиною – з іншого. Сам факт розпаду балканського союзу був надзвичайно вигідним для Німеччини і Австрії. Проте ця перемога зменшувалася через перехід Румунії в табір Антанти. Після Бухарестського миру держави провели роботу, спрямовану на закріплення свого впливу на кожний табір. Російський уряд намагався примирити Болгарію з Сербією та Румунією і поновити попередній Балканський договір. Німеччина і Австро-Угорщина докладали зусилля для подальшого розколу Балканських держав, прагнучи протиставити Сербії турецько-болгаро-румунську комбінацію. Одним із головних засобів імперіалістичних держав у боротьбі за політичну орієнтацію Балканських держав було надання їм позик і постачання зброї. [2:758-759]

Крім того, Балканські війни призвели до загострення російсько-австрійських протиріч, продемонстрували безумовну підтримку Німеччини австрійської експансії на Балканах. Утримуюча дія Німеччини на імперію Габсбургів і Великобританії на Росію призупинили перетворення Балканських війн в європейську і в світову війну. Однак півострів продовжував залишатись зосередженням імперіалістичних протиріч великих держав і міжнаціональних конфліктів. Це і перетворювало його в "порохову бочку Європи".

Підводячи підсумок, можемо однозначно стверджувати, що російсько-турецька війна, Боснійська криза 1908 р., і, звичайно, Балканські війни були, по-суті, єдиним процесом поділу європейських володінь в Туреччині, і у вирішенні якого на свою користь була зацікавлена кожна із великих європейських держав.

Література

1. Всемирная история. Т. VII. – М., 1960.
2. История дипломатии. В 2 т. Т.2. – М., 1963.
3. Марущак М. Історія дипломатії ХХ століття: Курс лекцій. – Львів, 2003.
4. Нарочницкий А. П. Берлинский конгресс. Россия и ложные славяне // Новая и новейшая история. – М.: Наука, 1979. – №2.
5. Писарев Ю. Балканы и Европа на пороге Первой мировой войны // Новая и новейшая история, 1969. – №3.
6. Туполев Б. Происхождение Первой мировой войны // Новая и новейшая история, 2002. – №4-5.

Віталій Михайлиця
наук. керівник – асист. О.П. Валіон

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Зовнішні відносини впродовж тривалого часу відігравали важливу роль в історичному процесі, будучи невід'ємною частиною історії кожної країни. Характерною в цьому плані є доля Сполучених Штатів Америки, що пройшли шлях від колишньої заморської колонії до визнаного світового лідера, яким є досі. Цей процес не був одномоментним актом, а розтягнувся на два століття і складався з кількох послідовних етапів, кожен з яких відіграв визначену роль. Особливе місце належить періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст. Його ототожнюють з процесом виходу США на світову зовнішньополітичну арену й активізацією боротьби за сфери впливу та ринки збуту, що назавжди змінили міжнародний статус цієї країни.

Тому метою даної роботи є всебічне дослідження цього етапу, що може служити ключем до розуміння феномену Сполучених Штатів як глобального чинника в сфері міжнародних відносин.

Оскільки дана проблема не втратила своєї гостроти й сьогодні актуальність дослідження стає цілком зрозумілою.

Для розв'язання поставленої проблеми слід вирішити наступні завдання:

- визначити причини, що зумовили переорієнтацію зовнішньополітичної діяльності США;

- окреслити основні напрямки економічної і політичної експансії Сполучених Штатів;

- охарактеризувати основні шляхи і методи їх діяльності на даних напрямках.

Хронологічно дана проблема обмежена конкретними датами: 1898 рік – іспано-американська війна і 1914 рік – початок Першої світової війни.

Останнє десятиліття XIX ст. і перше XX ст. в історії Сполучених Штатів – це період імперської експансії, адже саме тоді держава поширила свій вплив, а подекуди і владу на віддалені території в Атлантичному і Тихому океанах, а також у Центральній Америці.

Джерела американського експансіонізму в цей період досить різноманітні. По світі прокотилася імперіалістична лихоманка: європейські держави поспішали поділити Африку, змагалися за сфери впливу та торгові інтереси в Азії. Багато американців почали відчувати, що для забезпечення власних інтересів Сполучені Штати теж мають визначити межі свого впливу[3:194-196]. Наступну групу факторів, які спричинили зміну зовнішньої політики США, становили економічні і соціальні проблеми, зумовлені бурхливим розвитком капіталізму. Саме в цей період особливо помітною була невідповідність між лідерством Сполучених Штатів у світовому промисловому виробництві та їх становищем на світовому ринку. Впливові підприємці стали активно вимагати нових ринків збуту і джерел сировини. З огляду на ці причини боротьба за переділ сфер впливу стає неминучою[5:201].

Першим кроком для реалізації цих задумів стала іспано – американська війна 1898 р. в результаті якої від ослабленої Іспанії США отримали, за Паризьким мирним договором, Філіппінські острови, острів Пуерто-Ріко, острів Гуам з групи Маріанських островів. Куба проголошувалась незалежною державою, але в текст її конституції було внесено "поправку Платта"- статтю, що надавала США право втручатися у внутрішні справи Куби і визначати її зовнішню політику. Таким чином, Сполучені Штати отримали під свій контроль острови в Карибському морі, центральній частині Тихого океану та поблизу Азіатського континенту [1:77].

Важливий вплив мала війна 1898 р. і на світову політику: якщо до цього часу йшов переділ територій ще не захоплених європейськими державами, то тепер США захопили колонії, які належали Іспанії. Відтак іспано-американська війна була першою війною не за поділ, а за перерозподіл уже поділених територій [2:140].

Після перемоги в цій війні Сполучені Штати досягли нового успіху. Активно втрутившись у венесуельський конфлікт 1902-1903 р., що розгорівся між цією латиноамериканською країною і Англією, а також Німеччиною та Італією, які вимагали від неї виплати боргів капіталістам цих країн і призвів до блокади венесуельських портів німецьким флотом. Президент США Теодор Рузвельт, захищаючи інтереси нафтових монополій своєї країни, пригрозив направити свій військово-морський флот до берегів Венесуели і розпочати військові дії. Німеччина була змушена зняти блокаду.

З цього часу вплив Сполучених Штатів Америки в районі Карибського басейну значно посилюється і не в останню чергу завдяки тому, що вони не обмежували себе у виборі методів його поширення.

Утвердившись в Карибському басейні і островах Тихого океану в Сполучених Штатах відчували потребу будівництва міжокеанського каналу, що мав відігравати важливе економічне і стратегічне значення. В 1901-1903 роках США під приводом посередництва втрутилися у громадянську війну в Колумбії на боці сепаратистів Панами, а вже 22 січня 1903 року уряд Сполучених Штатів нав'язав Колумбії угоду Хей-Ерана, згідно якої остання віддавала Штатам в оренду на 99 років територію Панамського перешийку для будівництва каналу. Під тиском колумбійського народу парламент відмовився ратифікувати договір. У відповідь США ініціювали повстання на Панамському перешийку та в 1903р. проголосили Панаму незалежною республікою. Її уряд без жодних зволікань задовільнив всі вимоги американської дипломатії. Американські війська залишались в Панамі, яка фактично знаходилася під протекторат США- всі перешкоди для будівництва майбутнього Панамського каналу було усунуто[6:122].

Така поведінка США за влучним виразом Теодора Рузвельта отримала назву політики "великої палиці".

Після захоплення Панамою розпочалася інтервенція Сполучених Штатів в інші країни Латинської Америки. 1905 року американський сенат прийняв рішення про збір податків в

Домініканській республіці і у відповідь на народний опір послав морську піхоту, яка окупувала країну. В 1909 році окуповано Нікарагуа, в 1911 взято під контроль Гондурас. В 1914 і 1916 рр. війська США двічі захоплювали територію і порти Мексики [4:588-589].

Дещо іншу форму вираження отримала американська експансія в цьому регіоні в період правління президента У.Тафта (1909-1913), зосередивши свою увагу на поширенні економічного впливу. В дипломатичних колах ця політика отримала назву "дипломатії долара". Її суть полягала в наданні на кабальних умовах позик, фінансово-економічної допомоги, сприянні вивозу приватного капіталу в Латинську Америку. Загальна сума цих надходжень в країні Латинської Америки (Колумбію, Аргентину, Бразилію та ін.) на 1913 р. становили 1,5 млрд. доларів. За допомогою "доларової дипломатії" Сполучені Штати намагалися вирішити два основні завдання: встановити контроль над економікою латиноамериканських країн і одночасно усунути вплив європейських країн в цих територіях [6:154-155].

Проте, навіть при такому значному розширенні зони впливу, стало зрозуміло, що американський континент не в змозі задовільнити вимоги і запиту північноамериканського капіталу. Саме тому в США почали розглядати Китай, як один з найважливіших майбутніх ринків для американських товарів і капіталу. Перший крок щодо цього було зроблено в ході іспано-американської війни – захоплення Філіппінських островів, що створило плацдарм для американського проникнення на Далекий Схід. Проте не маючи змоги протистояти тут могутнім європейським колоніальним державам (Англії, Франції, Німеччині, Росії) Сполучені Штати стали на шлях проголошення вільного доступу товарів і капіталів – "політика відкритих дверей", небезпідставно сподіваючись на конкурентоспроможність своїх товарів. Ця стратегія була викладена в "доктрині Хейя" 1899 р., в якій було викладено правила економічного суперництва й поведінки великих держав на китайському ринку. США пропонували керуватися джентльменськими принципами: сфери впливу, які вже склалися на той час, не порушувати, але в кожній з них дотримуватися єдиної тарифної політики, однакових зборів за портові послуги і залізничні перевезення; висувалися привабливі ліберальні принципи вільної торгівлі й рівних можливостей, що на думку американських підприємців і дипломатів посилювало б вплив Сполучених Штатів Америки в регіоні. І хоча жодна з провідних європейських держав однозначно не схвалила цієї пропозиції, США вже в 1900 р. оголосили про досягнення міждержавної угоди і введення в дію "стратегії відкритих дверей", що означало безперешкодне проникнення американських товарів і капіталу на китайський ринок [2:142-143].

Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. у зв'язку із вищевикладеними причинами Сполучені Штати рішуче змінили свій зовнішньополітичний курс в напрямку виходу на світову арену й вели боротьбу за сфери впливу, а саме поширення їхнього економічного і політичного панування на американський континент, простори Тихого океану та Азію.

Це були лише перші кроки в далеко неоднозначній історії експансіоністської політики США. Кроки, які гучно заявили на весь світ про те, що в боротьбу за "місцем під сонцем" вступила ще одна молода індустріальна держава., яка тоді, як показали наступні події перебувала лише на зорі свого розвитку.

Література

1. Всемирная история: В 24 т.- Т.19.Под ред. Бодак А.Н., Войнич И.Е., Волчек Н.М. и др.- Мн.: Литература,1997. – 512 с.
2. История дипломатии: В 2 т.- Т.2. Дипломатия в Новое время(1872-1919). -М.: Госполитиздат, 1945.
3. История США. Нарис. Інформаційне агентство Сполучених Штатів Америки. – К.,1994.
4. Новая история: В 3 т.-Т. 3.Учебное пособие для исторических факультетов. – М.,1960.
5. Новая история стран Европы и Америки. Второй период. Под ред. Кривогуза И.М. и Юрковского И.Ч. -М.: Высш. школа, 1998.- 316 с.
6. Согрин В.В. История США. Учеб. пособие. – Спб.:Питер,2003.- 193 с.

*Людмила П'єх
наук. керівник – проф. Б.Є. Трофим'як*

ПОЕТ-СЕЛЯНИН ПАВЛО ДУМКА – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

*А те зерно, що посіяв, не вмере, не загине,
Рознесеться геть широко по всій Україні.*

Павло Думка увійшов в історію України та нашої культури як талановитий поет,

полум'яний публіцист, видатний громадський діяч, посол до Галицького сейму, лідер української радикальної партії, щирий побратим геніального Каменяра, член уряду ЗУНР. Мало відомий тепер, але на той час талановитий селянський поет зробив великий вклад у національно-визвольний рух та культурне відродження краю кінця XIX – початку XX століття.

Вивчення та дослідження витоків та розвитку національно-визвольного руху на Галичині та його вплив на національне відродження краю, а також діяльність, у цьому контексті, відомих людей є досить важливим і актуальним на сьогодні. Як доказ може бути той факт, що недавно ми стали свідками великої ваги подій у нашій країні – Помаранчева революція. Це подія яка назавжди увійде в історію України як створення нової історичної доби, державницької нації – надійної, певної опори суверенної, незалежної і відродженої Української держави. Запорукою перемоги став революційний Майдан в Києві, а також майдани інших міст України, де оборонці української державності (з численною участю молоді) відстоювали свої національні та особисті права.

Феномен Майдану був пов'язаний з історичним тлом національного відродження, Визвольних змагань. Учасники грандіозного всенародного спротиву були гідними нащадками Героїв Крут, Базару, Листопадового зриву, боротьби УПА проти фашизму та більшовизму. Адже минуле XX сторіччя увійшло в історію України як епоха героїчної боротьби українського народу за відновлення втраченої незалежності наприкінці XVIII століття. Дана проблема піднімається через те, що на сьогоднішній день потрібно ґрунтовно дослідити і концептуально висвітлити зв'язок між поколіннями, оцінити та зробити певні висновки щодо виникнення та діяльності визначних постатей які зробили великий вклад у національне відродження краю.

У цьому контексті важливо було б дослідити діяльність, на сьогодні маловідомих, людей Галицького краю, на прикладі яких можна прослідкувати розвиток боротьби за Українську самостійну соборну державу, за культурне піднесення усіх верств населення, в тому числі і селян, своєю діяльністю які показали прагнення істини, свободи, щастя, національної гідності, добра, любові... Одним із таких людей був Павло Думка, поет селянин. Моральні цінності які йому були притаманні, також були виплекані в думках поневолених віками українських людей і які не вдалося знищити колоніальним режимам. Вони завжди жевріли і були властиві ментальності українського етносу і нарешті заговорили на повний голос Помаранчевої революції, яка і завершилась крахом безславної, бездарної епохи старої влади.

Досліджуючи національно-визвольний рух та його роль у культурному пробудженні української нації у період 1870-1918 років використано існуючу і доступну монографічну і довідкову літературу, матеріали Тернопільського державного архіву. Серед авторів праць присвячених даній проблематиці слід назвати роботи: Володимира Хоми, Богдана Трофим'яка, Богдана Савака, Миколи Черевішника, Віктора Каліни, Мирослави Коваль, Іванни Блажкевич та інших.

Джерельну базу становлять листи і спогади Павла Думки, Іванни Блажкевич, Івана Франка, які надруковані у періодичних виданнях. Також були опрацьовані посібники та монографії, історико-мемуарні збірники, енциклопедії, пам'ятні книги, енциклопедичні словники, численні праці та історико-краєзнавчі дослідження.

Аналізуючи існуючу літературу на дану тему, можна побачити ряд проблем. Зокрема те, що до цих пір не має жодної концептуальної праці яка б висвітлювала витоки та розвиток національного відродження та діяльності визначних, але мало відомих, людей нашого краю. Існуючі статті з даних проблем не є численними, тому нашим завданням є узагальнення існуючого матеріалу та концептуальний його виклад.

Отже, Павло Думка органічно зв'язаний із такими селами Козівського району як Купчинці, Денисів і Драгоманівка в культурному та економічному житті [3: 134].

Павло Андрійович Думка народився 21 березня 1854 р. у с. Купчинцях на Тернопільщині в хліборобській селянській родині. Він був шостою і останньою дитиною в сім'ї його батьки скоро помирали від важкої праці, і малий Павло залишився жити в свого старшого брата Михайла.

Здібний, допитливий хлопчина успішно закінчує початкову школу в Купчинцях, далі тягнеться до науки. Деякий час працює і навчається в купчинецького дяка, самотужки оволодіває різьбою. Вчиться на майстра упорядника по дереву в Тернополі, згодом опановує столярство і різьбярство у двох приватних школах у Львові [9: 3].

Зі Львова повертається знову додому, займається майстернею у рідного брата Михайла і поповнює свої знання самоосвітою.

У 1876 р. наймається на роботу до відомого москвофільського письменника і громадського діяча Івана Наумовича у місті Скалаті. Робить вулики для пасіки, привчається практично до бджільництва, читає різноманітні літературні видання з багатой бібліотеки Наумовича.

Повернувшись додому, заробляє гроші із своєї майстерні, веде пасіку разом з братом Михайлом. А коли заробив трохи грошей, то вирішив купити хату, частину якої згодом відасть для читальні "Просвіти". З ініціативи П. Думки при купчинецькій читальні "Просвіти", що була заснована в 1895 році, були організовані невдовзі хорівий, драматичний і сільськогосподарський гуртки. Діяло тут активно і товариство тверезості. Ще молодим та енергійним він приймав діяльну участь у славному хорі пароха Вітошинського (1838-1901) у сусідньому селі Денисові [4: 37].

За ініціативою П. Думки 28 червня 1892 р. у с. Купчинцях вперше було організоване товариство "Сокіл". [9: 4].

Діапазон багатогранної діяльності Павла Думки помітно розширювався, його ім'я стало відоме у Львові, Тернополі, Станіславі, Коломиї, у багатьох галицьких містах і селах. Його поезії та полум'яні публіцистичні статті друкувалися у львівських авторитетних журналах і газетах, календарях, а також шкільних читанках.

Перші поезії почав друкувати П. Думка у 1884 р. Ранні твори поета – це переважно сумні зітхання. У таких віршах, як "Восени", "Весняна думка", "Молитва рільника", автор з гіркотою малює страждання, нестатки, курні хати, важку хліборобську працю селянства.

У віршах "До руських хлопів" (1895), "До братів", "До братів хлопів" (1900), "До братів радикалів" (1907) П. Думка закликає до соціального і національного визволення українців, що терплять важкий гніт поневолювачів.

Поетичні твори П. Думки високо оцінював великий І. Франко у своїй статті "Із поезій Павла Думки": "Вірші наших поетів – селян, особливо таких талановитих та щирих як П. Думка, можуть мати важне значення в нашій народній розвою..." [7: 19].

Багатогранний письменницький талант П. Думки розкривається і в тому, що він писав також вірші для дітей. Про це переконливо свідчить лист П. Думки до О. Барвінського за 1890 р. Поет, як тільки організувався дитячий журнал "Дзвіночок", надсилає цілий зошит дитячих творів. Однак із них побачив світ у журналі лише вірш "Циганя".

П. Думка листувався з І.Франком, М. Павликом, а також з Лесем Мартовичем, Олександром Барвінським, Василем Стефаніком та ін.

У 1890 р. при сприянні і участі І. Франка, М. Павлика та інших однодумців створюється "Русько-українська радикальна партія". Партія прагнула домогтися корінних економічних реформ, поліпшення становища західноукраїнських трудящих і перш за все – селянства. Програма партії вимагала від членів "нести в народні маси свідомість його економічних, політичних і національних інтересів і публіцистично пояснювати їх інтереси та боронити їх, добиватись загального голосування на виборах, свободи друку, зменшення податків та ін." [1:77].

П.Думка зразу ж став членом радикальної партії. Разом із своїм старшим братом Михайлом, односельчанами С. Гарматієм, М. Южином та іншими проводив найактивнішу агітаційну роботу. Як досвідченого у громадській роботі, П. Думку майже на кожному з'їзді партії обирають в його керівні органи. В пресі радикалів – журналі "Народ", в газетах "Хлібороб", а потім "Громадський голос" друкуються промови, публіцистичні статті, інформації і вірші П. Думки. Природний розум, талант промовця і публіциста, відвертість і непідкупність роблять П. Думку улюбленцем хліборобів, викликають шану в І.Франка і М. Павлика.

З 1909 по 1914 р. П. Думка був послом у галицькому сеймі. Перебуваючи на цьому посту, він домагався від австрійського уряду, щоб держава асигнувала більше фондів на народну освіту і науку, щоб викладання в Львівському університеті велося на рідній мові, щоб селяни платили менші податки за свою землю, щоб давати професійну освіту жінкам та поліпшувати медичне обслуговування населення [5: 8].

Як поет Павло Думка виступив співцем і захисником селянської долі. Його літературними вчителями були Т. Шенченко, М. Шашкевич, Ю.Федькович, поезії яких він любив і знав напам'ять, стиль яких наслідував у багатьох своїх віршах; його наставником був, безумовно, і Іван Франко [1: 77].

Ім'я Павла Думки користувалося заслуженою популярністю ще при його житті. Його

любили селяни як активного громадського діяча, як доброго порадника і заступника. Вже поред Першою світовою війною П. Думка мав багату бібліотеку, в якій були твори українських, російських, польських, французьких, німецьких та англійських письменників, тодішні галицькі газети і журнали. Поповнювати бібліотеку письменникові допомагав І.Франко. Бібліотека поета була читальною для селян, до неї кожної неділі і зимовими вечорами приходили селяни позичати книжки і журнали. У вільний час сам поет читав їм свіжі газети, твори Івана Франка, П.Грабовського, В. Стефаніка, Г. Успенського, Л. Толстого, М. Горького, Л. Українки, Ю.Словацького, А. Міцкевича, також захоплював їх своїми цікавими розповідями на сільськогосподарські та економічні теми, а інколи чудово вигравав на лірі та залюбки співав народні пісні.

На превеликий жаль, бібліотека, рукописна спадщина і листи поета, які він одержував від багатьох письменників та громадських діячів, загинули ще в роки Першої імперіалістичної війни... Та не загинула пам'ять селян про свого співця і ватажка [9: 8].

Поетичну естафету Павла Думки прийняли його земляки – Іванна Блажкевич та Микола Косар (1897-1946 рр.) безпосередні вихованці та щирі шанувальники таланту свого вчителя. У наш час найкращі поезії П. Думки увійшли в "Антологію української поезії".

Як до недавнього часу вважав Володимир Хома, зараз назріває пора перевидати твори Павла Думки в широкому обсязі. Найближчим часом треба видати і літературний портрет Павла Думки як побратима геніального Каменяра. Та й можна назвати одну із вулиць в його рідному селі чи навіть у Тернополі іменем поста. Майбутній будинок культури в старовинних Купчинцях повинен, безперечно, теж носити його славне ім'я, бо ж Думка був першим засновником читалень в Купчинцях, Драгоманівці та й у багатьох селах золотого Тернопільського Поділля [9: 161].

Товариство української мови ім. Т. Шевченка вирішило створити пам'ятник П. Думці у с.Купчинцях.

Таким чином ми можемо зробити висновок, про рівень культурної обізнаності селян за часів Австро-Угорщини. На прикладі Павла Думки можна побачити прагнення українського народу до становлення незалежності та національно-культурного піднесення. Ми не повинні забувати про таких видатних людей нашого краю, пам'ять про них має жити вічно.

Також дослідження на подібні теми мають велику перспективу, адже ми знаємо, що до недавнього часу усе національно-патріотичне замовчувалось, тому потрібно більше займатись вивченням порівняно недавньої історії рідного краю, тому що це є важливо для науки і національного виховання народу.

Література

1. Богдан Трофим'як. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.) // Тернопіль. – Економічна думка, 2001. – 694 с.
2. Трофим'як Б. Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.): Навч. Посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 424 с.
3. Володимир Хома. Старовинні Купчинці / історико-краєзнавче дослідження/ – Тернопіль, 1998р. – 230с.
4. Володимир Хома, А Денисів село славне // Тернопіль, 1997р. – 72 с.
5. Володимир Хома. Увіковічним пам'ять героїв / видатні люди Козівщини //Свобода. – 1999. – 02 вересня.
6. В.І. Хома Літературна енциклопедія Козівщини // Радянське слово. – 1990. – 08 вересня.
7. Володимир Хома. Іван Франко в Купчинцях і Драгоманівці (Видання присвячене 140-річному ювілею геніального Каменяра). – Козова, 1996. – 36 с.
8. Гей, там на горі "Січ" іде!.. Пам'ятна книга Січей". Зібрав й упорядкував Петро Трильовський, – Київ, 1993. – 432 с.
9. Молитва рільника, 140 р. з дня народження П.Думки / В.Хома. – "Діалог", м. Тернопіль, 2003 р. – 168 с.

*Роман Паньків
наук. керівник – доц. І.І. Шумський*

АРІСТОТЕЛЬ ПРО ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ПОЛІСІВ

Вивчення та осмислення історії полісів Стародавньої Греції та й взагалі історії Європи неможливе без розгляду проблеми видів державного ладу у постановці Аристотеля, відомого філософа періоду античності.

Актуальність теми зумовлена постійним інтересом до цієї проблеми, який спостерігався в минулому, існує зараз та, мабуть, розвиватиметься в майбутньому, допоки буде функціонувати такий суспільний інститут як держава, а люди будуть займатися чи цікавитися політикою.

Про сталий інтерес до проблеми свідчить її величезна історіографія. Щоправда, вона в певній мірі не уникла таких негативних явищ, як неточність та невідповідність у висвітленні поглядів Арістотеля. Тому висновки з проблеми є різними та протилежними, бо детерміновані авторським суб'єктивізмом та соціально-політичною акцентуацією.

Метою статті є об'єктивний аналіз поглядів Арістотеля про види полісних ладів Стародавньої Греції. Відповідно до мети постають такі завдання: 1) з'ясувати характерні риси, особливості, суть, зміст та тенденції соціально-політичного зародження, становлення, розвитку та причини занепаду, що були характерні ладам полісів з точки зору Арістотеля; 2) проаналізувати та зробити науково обґрунтовані висновки про історичну цінність поглядів Арістотеля з порушеної проблеми.

Джерельну базу складають такі праці Арістотеля: "Нікомахова етика", "Політика", "Афінська політія". У "Нікомаховій етиці" філософ поставив проблему найкращого державного ладу з реально існуючих видів і коло питань, що з ними пов'язані, на які відповідає у праці "Політика" [1: 279]. Аналізуючи, мислитель висвітлює у ній суспільне життя полісів при монархії, аристократії, олігархії, демократії та тиранії і намагається визначити, при якому з цих ладів правителі дбають про благо і добробут всіх громадян.

Арістотель визначав монархію, як "владу одного" і відносив її до правильної форми правління, де правитель дбає про благо і добробут всіх верств громадян [2: 76]. У здійсненні своєї політики монарх керувався звичаєвим правом та опирався на відданих прихильників та друзів, з яких формував виконавчий апарат влади [2: 95-97]. Монарх разом з оточенням мали бути заслуженими, чеснотливими та шанованими громадянами [2: 102,150]. Правитель перш за все забезпечував інтереси заможних громадян: захищав власність та дбав про їхні права. Перед бідними мав обов'язок захисту їх перед багатими [2: 151].

Філософ розрізняв такі види монархічного ладу:

- патріархальний;
- тип архаїчних часів, де управління здійснювалось на основі звичаїв;
- військово-релігійний, що був спадковим або виборним;
- есемнетія – виборна тиранія, обмежена законодавством [2: 90-92].

Основними причинами державних переворотів Арістотель виділяв такі:

- несправедливість та зарозумілість монарха;
- конкуренція у боротьбі за владу, багатство та почесні;
- з метою зміни форми правління [2:152-156].

Заслугує на увагу такий висновок мислителя: "збереження монархічного правління залежить від обмежень, які накладаються на верховну владу, бо... що менше повноважень матиме..., то довше вона, очевидно, проіснує" [2: 152-156].

Аристократію Арістотель визначав як правильний вид державного ладу, бо його метою є "загальне щастя держави на засадах справедливості" [2: 75], при якому управляють кращі громадяни – аристократи, в першу чергу – за духом. Для них чеснотливість – це риса і критерій розподілу почесностей [2: 252], до якої вони схиляють всі верстви громадян [2: 98]. Посадження трьох чинників – свободи, багатства і чеснотливості є характерною ознакою аристократії [2: 112]. Аристократи особисто вільні, бо багаті, а багаті, бо чеснотливі, за що й отримали владу, яка приносить почесні й багатство, а останнє дає змогу поводитися морально, не чинячи злочинів, які скоюють бідняки [2: 110].

Аристократії хоч і домінували в полісах даного типу, але кількість таких громадян була обмежена [2: 131].

Державний апарат влади формувався тільки з аристократів шляхом виборів. Правда, компетенція їх повноважень не поширювалася на питання війни, миру, звітності правителів; їх вирішували всі громадяни [2: 122, 125-128, 147].

Суть аристократії Арістотель вбачав у поєднанні демократичних та олігархічних елементів [2: 142]. Тут змістом соціальних відносин була рівність, базована на знатному походженні, та багатство, що слугувало способом досягнення чеснотливих ідеалів. Завданням багатих, яким належала влада, був обов'язок дбати про збагачення їхнього народу. Порушення гармонії у цих принципах суспільних відносин призводило до зміни ладу.

Арістотель визначив формулу довготривалості аристократичного ладу – це

рівноправність в управлінні, незалежно від рівня багатства та нестворення перешкод народу для його матеріального збагачення.

Головною причиною краху аристократії було нехтування законодавством самими аристократами [2: 142-143].

Олігархія як державний лад, в розумінні мислителя, є відхиленням від аристократії, її несправедливою формою. Це вид правління, де влада належить не багатьом, а саме: заможній меншості громадян полісу [2: 77-78, 100-101]. Хибою цього ладу є неправильне розуміння тими, кому належить влада, що таке суспільна справедливість та рівноправність. Олігархи вважають, що повноправний лише той, хто володіє багатством [2: 78]. Тому основою олігархічного ладу є багатство. Хоча реально ця нерівність є відносною, але за олігархії вона переростає в абсолютну [2: 126], [3: 271-272].

Арістотель розрізняв чотири види олігархії.

Перший вид такого ладу полягає в тому, що нерухома власність в полісі не надто велика і зосереджена в руках більшості громадян. Це власники з правом участі в державному управлінні відповідно до майнового цензу. Оскільки таких громадян було багато, то влада керувалась законодавством [2:108-110]. Така олігархія, "спираючись на засади поміркованості, наближається до... політії"[2:122].

Другому вид – "досягнення посад, обмежене ще вищим майновим цензом. Хоча таких олігархів менше, та власність їх у порівнянні з першим видом олігархії – значніша. Правда, даний прошарок все ж обирає правителів з числа решти громадян, бо ще не володіє достатньою силою, аби обійти закон" [2: 109-110].

При третьому виді олігархії влада та всі державні посади зосереджувались в руках власників і ставали спадковими [2: 110].

Четвертий вид – династична олігархія – наставав тоді, коли вся власність сконцентрувалась в руках надто кількісно обмеженої групи. За рівнем соціальної несправедливості вона тотожна тиранії [2: 109-110, 122].

При перших трьох видах олігархії діяв закон, згідно якого заможні громадяни сплачували грошові штрафи у разі пропусків законодавчих зібрань чи судових засідань [2: 112].

Характерними рисами політичного життя при олігархії були чвари між самими олігархами, їх протистояння з народом, що в поєднанні були причинами державних переворотів. Так, утиски народних прав та створення умов, які перешкоджали демосу збагачуватися, призводили до готовності скинення ненависної влади багатіїв. Друга причина ставала умовою реалізації першої. Це здійснювалося, коли на чолі народу супроти багатіїв ставав олігарх (олігархи), якому не давали змоги реалізувати честолюбні устремління. Їх називали демагогами, що за рахунок підтримки народу добивалися усунення своїх політичних суперників [2: 131,144].

Знищення олігархії було можливим під час війни, коли владу захоплював стратег, що, вчинивши заколот, перетворювався на тирана. У час миру, коли самі олігархи, не довіряючи народу, доручали охорону полісу найманцям, стратег, користуючись міжусобицями олігархічних угруповань, використовував їхні протиріччя на власну користь [2: 145-149].

Арістотель вважав демократію неправильним видом правління, відхиленням від політії (республіканського ладу), бо правителі мають на меті лише захист бідних верств, а не всіх громадян. Вона встановлювалася тоді, коли народ перемагав олігархів і створював для себе переваги. Визначальною рисою демократичного ладу, на думку Арістотеля, є верховенство влади народу [2: 73, 76, 117].

Демократична форма правління визначалась пануванням більшості бідних, яку склали вільно народжені та ті, хто не мав ніякого майна. Арістотель критикував Платона за визначення демократії як влади народу (демосу), вважаючи його надто спрощеним [2: 103-104]. Хоча, як і Платон, визнавав засадою демократії свободу. Основною ж політичною умовою демократії була верховна сила рішення більшості від загальної кількості громадян полісу [2: 112]. Рішення, які вона приймала не були справедливими, бо мислитель звертав увагу на те, що там, де право на участь в управлінні надавалося окремим верствам, панувала олігархія. В даному випадку, це була олігархія бідних.

Арістотель розрізняв п'ять видів демократії.

Для першого виду він виділяв станову рівність – жодна верства не узурпувала владу. Його філософ визначав найкращим [2: 169]. Другий вид відмінний від першого тим, що при ньому діяв невисокий майновий ценз як умова, що давала право на участь в роботі органів

влади. Тут панували закони. Третій вид демократії істотно нічим не відрізнявся від другого. Характерною рисою четвертого був доволі високий добробут громадян, завдяки чому народ отримував оплату за участь в державному управлінні. Внаслідок того, що багаті не мали часу і нерідко пропускали народні зібрання, судові засідання, народ де-факто нехтував верховенством закону. П'ятий вид демократії дуже схожий на четвертий, але тут верховна влада належала не закону, а народу. Вирішального значення набували декрети демосу, а не закони. Досягалось це через демагогів, які були характерним явищем даного виду. Вони з'являлись там, де влада народної більшості абсолютно відкрито нехтувала законом і правила не кращі громадяни. Це був вид крайньої демократії – охлократії (влади натовпу). За своїм характером вона нагадувала тиранію, бо народні улесливі (демагоги) користувались пошаною. Тут жорстоко поводитись з аристократами, а постанови мали таке ж значення, що й розпорядження тирана. Народ діяв, як деспот, яким насправді маніпулював демагог, зосередивши в своїх руках всі владні повноваження [2: 111]. На догоду натовпу він віддавав накази про конфіскацію майна у багатих [2: 171]. Так з демагогії народжувалась тиранія. Тому Арістотель відмовлявся визнати даний вид правління демократією [2: 111]. Різноманітність видів демократії визначалась соціальною групою, що домінувала всередині демосу. Там, де домінували селяни, встановлювався перший вид, а де ремісники і поденники – п'ятий [2: 118]

Справжньою ж демократією він називав лад, при якому влада діяла в інтересах середніх прошарків громадян [2: 116], що становили більшість цього полісу, соціальна рівність є тотожна праву, а свобода не тлумачиться як сваволя [2: 150].

Склад апарату влади за демократії формувався шляхом виборів. Ніхто не міг перебувати на одній посаді двічі, за винятком декількох військових посад. Перебування на посадах обмежувалось терміном. Найвищим верховним органом влади були Народні Збори, що мали вищий законодавчий статус. Їх робота мала форму засідань. У компетенції Народних Зборів знаходились питання війни і миру, укладення і розірвання між полісних угод, прийняття законів, конфіскації майна, прийняття звіту посадовців, ostrakізму та смертного вироку [2: 166-167].

Про політію (республіканський лад) Арістотель знав мало. Він відносив її до правильних форм правління [2: 76]. Верховна влада належала більшості, яку складали громадяни простого походження з реально середніми статками [2: 151]. Мислитель постійно повторював, що політія – це поєднання олігархії та демократії, де переважають елементи останньої, що й робить її стабільною [2: 111].

Тиранію філософ вважав відхиленням від монархії, де метою правління тирана була реалізація та задоволення власних інтересів [2: 76]. Тут панувала повна недовіра до народу, через що він зазнавав обмежень у правах та різноманітних утисків, як при олігархії. А від демократії тиранія переймала тенденцію соціальної боротьби зі знатними шляхом розправ, переслідувань та ostrakізму з конфіскацією майна [2: 150-152].

Арістотель розрізняв два види тиранії. При першому влада здійснювалась деспотично й залежала від влади тирана. Другий відповідав абсолютній монархії. Влада тирана була над законом, а всі громадяни полісу були де-факто його рабами [2: 114].

Давньогрецький мислитель вважав, що тиранія народжується із демократії, маючи на меті захистити народ від кривд знаті. Майже всі тирані в минулому були демагогами. Тиранія могла також народитися при крайній олігархії або деспотичній монархії.

Тиранічним принципом правління була дискримінація всього величного та вільного, достойного поваги. Для утримання влади тиран постійно провокував конфлікти між верствами, аби посварити народ із знаттю, а заможних – між собою. Здирча політика тирана робила всіх громадян бідними. Характерною рисою зовнішньої політики тиранії є постійні війни. Вони були потрібні самому тирану, аби громадяни відчували у ньому потребу. Тому, щоб утримати владу, тиран повинен виконати три завдання: 1) вселити в суспільстві недовіру один до одного; 2) зробити його слабкодушним; 3) позбавити економічної сили [2: 157-158]. За часом правління тиранія є короткотривалою. Ненависть та презирство до особи тирана були причинами повалення даного ладу як знаттю, так і народом [2: 152]. Тиранія гинула ще й від зовнішніх чинників, коли вступала у конфлікти з могутнішою державою, де була демократична, монархічна чи аристократична форма правління [2: 157].

Абсолютно не применшуючи цінність ідей Арістотеля про види державного ладу давньогрецьких полісів, потрібно зауважити, що класифікація на шість видів із поділом на справедливі та несправедливі з підходом за кількістю правителів належить не йому, як це часто

подається в історіографії належить не йому, а Платонові (період пізніх поглядів), яку Стагірит лише теоретично доповнив [4: 767-769]. Тому цінність ідей Арістотеля про види державного ладу для історичної науки полягає в тому, що вони є критичною ілюстрацією та джерелом соціально-політичних відносин у давньогрецьких полісах. Філософ узагальнив тенденції, що спричинили становлення, розвиток та занепад описаних видів у полісах Стародавньої Греції.

Потрібно зауважити, що оцінка видів ладу зроблена мислителем з позицій орієнтації на високі моральні чесноти аристократії. Його висновки базовані на аристократичному підході до розуміння політичних процесів, законодавства, соціальної боротьби за владу, визначення суспільних цінностей, притаманному кожному з видів. Арістотель залишає поза увагою детермінізм економічного фактору в політичному розвитку, Проте багато з його ідей залишаються актуальними і сьогодні.

Література

1. Арістотель. Етика / Пер. Н. В. Брагинской, Т. А. Миллера. – М.: "Изд-во АСТ", 2002. – 492 с.
2. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюча. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
3. Арістотель. Політика. Афинская полития / Предисл. Е.И. Темнова. – М.: Мысль, 1997. – 458 с.
4. Платон. Государство. Законы. Политик / Предисл. Е. И. Темнова. – М.: Мысль, 1998. – 798 с.

*Олександр Русняк
наук. керівник – доц. І.І. Шумський*

РЕФОРМА ЕФІАЛЬТА

Історія Стародавньої Греції містить у собі багато цікавих фактів із життя стародавнього суспільства. Ця країна була відома своїми міфологічними персонажами, полководцями і політиками. Для жителів Греції притаманні різні погляди на життя своєї країни. Але варто згадати, що ця країна є колыскою демократії. Вплив цієї політичної системи жителі саме Афін відчували на собі протягом довгого часу. Процеси, що відбувалися в цій державі дуже цікаві і несуть у собі багато нерозгаданих таємниць. Однією з таких подій є реформа Ефіальта, яка призвела до наукових дискусій серед сучасних дослідників історії Греції і афінської демократії.

Сутність проблеми полягає в тому, що діяльність Ефіальта нам майже не відома, тому і суть його реформи дійшла до нас не в тому обсязі в якому нам хотілося б її бачити. Серед істориків існують різні думки щодо цього політика і його нововведення. Тому потрібно заповнити ці прогалини і надати їм історичного обґрунтування. Варто зазначити, що хоча нам і мало відомо про цю реформу, але її значення для афінської демократії важко переоцінити.

Звідси хронологічні рамки даної роботи є саме час проведення реформи Ефіальта – 462 р. до н. е.

Виходячи з актуальності теми, спираючись на досягнення історичної науки, в цій роботі було поставлено за мету: на основі комплексного і об'єктивного аналізу праць сучасних істориків, дослідити і проаналізувати суть реформи Ефіальта і її значення для подальшого життя суспільства.

Метою продиктовані основні завдання даної роботи:

- розкрити зміст реформи Ефіальта і обставини, що підштовхнули до її запровадження;
- з'ясувати значення даної реформи для афінського суспільства і демократії;
- надати аналіз змінам, які відбулися в процесі проведення запропонованих Ефіальтом нововведень.

Щодо праць істориків, які згадують реформу Ефіальта, то варто назвати книгу Дюранта Вілла "Жизнь Греции" в якій автор наводить власні факти, що стосуються звинувачень проти ареопага, а також причини виступу Ефіальта проти цього державного органу.

Наступною книгою є праця польського історика Кравчука "Перикл и Аспазия" де автор крім опису життя Перікла і його дружини характеризує життя афінського суспільства і процеси, які відбуваються в державі. Робота Зейдлера Г.-Л. "Політична думка Стародавнього світу. Правові доктрини імперіалізму" незважаючи на свою певну заангажованість є непоганим матеріалом для нашого дослідження.

Крім вище названих авторів варто назвати ще таких істориків як Віппер Р. Ю., Норман Дейвіс, Родс П. Дж. та інших. Хоча звісно дослідників, які займалися даною проблемою є набагато більше, але ми згадали лише тих, праці яких було використано при написанні даної роботи.

Керівник демократичної партії Ефіальт був людиною, про яку нам відомо дуже мало,

хоча його діяльність стала переломним пунктом в історії Афін. Він був бідний, але не підкупний, тому і не вцілів в гарячій атмосфері афінської політики [1:255].

В Афінах єдиною опорою консервативної політики був ареопаг, що складався з колишніх архонтів, які після закінчення своїх повноважень входили довічно до його складу. А тому, що починаючи з VIII століття до н. е. верховну владу в Афінах здійснювали виборні архонти, а потім – вибирані жеребкуванням з-поміж родової аристократії, то ареопаг проводив консервативну політику. Коли він почав рішуче чинити супротив політиці афінської демократії, то отримав удар у відповідь [2:136].

Ефіальт обрав слушний момент, коли лідер аристократичної партії Кімон вирушив з військом у Пелопонес. Відсутність вождя вже само по собі полегшувало проведення політичної компанії. Не менш важливим виявилось і те, що разом із Кімоном на допомогу Спарті відправилися тисячі його прибічників. Таким чином, літом 462 р. до н. е. перевагу в народному зібранні отримали бідні громадяни. Оскільки в той час афіняни не вели ніякої морської війни, мійже всі бідняки, які були прибічниками демократів залишилися в місті. Закони запропоновані народному зібранню Ефіальтом і Періклом були прийняті [3:93-94].

Вже біля 1850 р. Гроут сформулював аргументи проти ареопага, які дуже нагадують деякі критичні зауваження проти Верховного Суду США, висунуті в 1937 р.: "Вважається, що ареопаг – єдиний орган, який розпоряджався життям і смертю, – здійснював необмежене і широке керівництво, і кінець кінцем священне в силу давності років. Його оточувала релігійність. Його влада була величезна, необмежена і не витікала з якоїсь влади народу" [1:255].

Реформа привела до того, що в ареопага відібрали майже всі його повноваження. Він вів тепер тільки деякі судові справи: про навмисне вбивство, отруєння і підпали. Крім того, ареопаг наглядав за оливами – священними деревами богині Афіни – судив тих, хто насмілювався їх зрубати, а також спостерігав за священними регіонами божеств по всій Аттиці. Зате всі інші відповідальні привілеї ареопага перейшли до Ради п'ятисот, частково до народного зібрання і судів [3:94].

Реформа ареопага призвела до розширення компетенції Ради і до посилення її політичної ролі. Це було немовби подальшим розвитком Клісфенової установи, за якою Рада, в якості представництва справ, зайняла центральне місце в управлінні. Все це показує, в якій мірі елемент контролю був розвинутий в афінському політичному житті. Це був дуже складний, тонкий порядок, необхідно мати це на увазі при оцінці звичайних звинувачень проти афінської демократії, які підняті були її прямими ворогами, афінськими ж олігархами [4:196-197].

Деякі сучасні історики вважають тривожним симптомом те, що Рада п'ятисот після даної реформи почала відігравати все більшу роль в адміністративній системі і, що вона здобула все більше прав при розслідуванні злочинів проти держави та інших важливих правопорушень. Вони говорять, що в сучасній державі, де чимале значення мають законодавча і виконавча влада, вважається важливим мати незалежну судову систему, щоб і державу змусити підкорятися законам. Але в стародавності влада була значно слабшою, тому наділення адміністративних органів судовою владою, для того, щоб підсилити їхню адміністративну міць, приймалося як правильне рішення яке не суперечить законам [5:42].

Сучасна наука дуже далека від одноставності в оцінці реальних масштабів участі громадян в урядуванні навіть протягом років реформування Ефіальта, а згодом Перікла. Норман Дейвіс гадає, що афінська демократія, яка проіснувала 185 років, була далекою від досконалості. Влада народу обмежувалася махінаціями Ради п'ятисот, непокорою демів та впливом заможних патронів і демагогів. Щоб забезпечити потрібний кворум із 6 000 громадян на зборах еклесії, їх буквально запрягли з вулиці на мотузку, пофарбованому в червоний колір. Міра участі як у центральних, так і в місцевих органах урядування залишається предметом гострих наукових дискусій [6:148].

Та все ж на закінчення варто сказати, що реформа Ефіальта це справді переломний момент в розвитку афінської демократії. Вона мала на меті поширити владу народу, надати йому більше прав і свобод. Звісно важко судити чи вдалося Ефіальту здійснити все задумане, але одне можна сказати однозначно, його нововведення коштувало йому життя, адже воно не сподобалося багатим верствам населення і вважають, що саме через це він був вбитий.

Література

1. Дюрант Вил. Жизнь Греции / Пер. с англ. В. Федорина.- М.: Крон- Пресс, 1997.
2. Зейдлер Г.-Л. Політична думка Стародавнього світу. Правові доктрини імперіалізму. – Л., 1959.

3. Кравчук А. Перикл и Аспазия: Ист.-худож. хроника / Перевод с польск. А. В. Болдова; послесловия Т. В. Благоватской. – М.: Наука, 1991.
4. Виппер Р. Ю. Лекции по истории Греции. Очерки истории Римской империи (начало). Избранные сочинения в II томах. Том I. – Ростов Н/Д: издательство "Феликс", 1995.
5. Родс П. Дж. Афинская демократия. – Перм, 1998.
6. Дейвис Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К.: Основи, 2000.

Лілія Химич
наук. керівник – асист. І.О. Федорів

ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ РОСІЇ

Наприкінці XIII – на початку XVI ст. більш, ніж двостолітня героїчна боротьба російського народу за державну єдність та національну незалежність закінчилася об'єднанням російських земель навколо Москви в єдину Російську державу. Зміцнення Московської централізованої держави протягом XIII – XVI ст. було для російського народу та усієї Східної Європи актом величезної політичної ваги.

Дослідивши розвиток Росії в перші два століття після монгольського розорення, можна стверджувати, що на протязі XIV і першої половини XV ст. були створені умови для утворення єдиної держави. Боротьба за велике князювання йшла вже, як показала феодальна війна другої чверті XV ст., не між окремими князівствами, а в середині московського княжого двору. Активно підтримувала боротьбу за єдність російських земель православна церква. Процес утворення Російської держави зі столицею в Москві став незворотнім.

Однією із гіпотез щодо особливостей утворення Російської держави (кін. XIII – поч. XVI ст.), за визначенням Горського А.А., були: вигідне географічне положення, підтримка московських князів Ордою, перенесення в Москву резиденції митрополита, формування в Москві особливо сильного війська та активна колонізаційна політика московських монастирів. Платонов С.Ф. виділяє наступні причини: географічне положення, особисті здібності перших московських князів, їх політична спритність та господарність, вміння використовувати обставини. Головною умовою возвеличення Москви, на думку Соловйова С.М., є її вигідне положення, що дало політичні, торгові та церковні переваги, а на думку Туровського Р.Ф. – політика московських князів.

Визначення, дослідження та обґрунтування особливостей утворення Російської держави є метою даної роботи та однією з важливих проблем, які постають перед історичною наукою.

У сучасній історіографії процес утворення єдиної Російської держави умовно поділяється на такі етапи:

1. Кінець XIII – перша половина XIV ст.: посилення Московського князівства і початок об'єднання російських земель на чолі з Москвою.

Засновником династії московських князів був молодший син Олександра Невського – Данило Олександрович (1276-1303 рр.). За нього швидко росте територія Московського князівства. В 1301 р. в його склад увійшла відвойована у рязанського князя Коломна. В 1302 р. за заповітом його володіння перейшли до Москви. В 1303 р. із складу Смоленського князівства до Москви був приєднаний Можайськ. Таким чином, територія Московського князівства за три роки збільшилась в два рази і стала однією з найбільших в Північно-Східній Русі.

Боротьба Москви і Твері за великокняжий престол закінчується перемогою Московського князівства. Іван Данилович (1325-1340 рр.), розгромивши повстання у Твері, одержав ярлик на Велике князівство [3: 90]. Він приєднав до своїх володінь міста Углич, Галич і Білоозеро, купив ряд сіл в інших князівствах [4: 43-44]. Великий князь зумів добитися тісного союзу між великокняжою Москвою та церквою. Митрополит Петро довго і часто жив у Москві, а його приймак Феогност навіть переселився туди. Москва дуже скоро стала релігійним та ідеологічним центром російських земель.

Іван Данилович був розумним, послідовним, хоч і жорстоким у досягненні своїх цілей, політиком. За нього Москва стала найбагатшим князівством Русі. Звідси і прізвисько князя – "Калита" ("грошова сума", "гаманець").

Проаналізувавши значення правління Івана Калити для російської держави, можна відзначити, що:

- за нього посилилася роль Москви як центру об'єднання всіх російських земель;
- він добився необхідного відпочинку від ординських вторгнень, що дало можливість

- підняти економіку і зберегти сили для боротьби з монголо-татарами;
- він одержав право збирати данину з російських князівств і відвозити її в Орду;
- незастосовуючи зброї, значно розширив свої володіння (підкорив князівства: Галицьке, Углицьке, Білозерське) [3: 90-91].

На жаль, літописні звістки про Москву часів Івана Калити і його двох наступників нечисленні. Вони включені до "Іпатіївського літопису" серед інших джерел немосковського походження. Уривки цих повідомлень тут подаються за так званим "Симеонівським літописом", в якому збереглися літописні звістки першої половини XIV ст. в первісному вигляді: "Року 1326, місяця березня 30, князеві Івану Даниловичу народився син і названий був Іваном. Року 1328 сів великий князь Іван Данилович на великому княжінні всієї Русі, і була з того часу тиша велика протягом 40 літ, і перестали татари воювати руську землю і вбивати християн, ..., і була з того часу тиша велика в усій землі. Року 1333 благовірний великий князь Іван Данилович спорудив церкву кам'яну в Москві в ім'я великого архангела Михаїла... . Року 1339 князь великий Іван Данилович пішов в Орду, Того ж року і в Русь прийшов князь великий Іван, а в свою отчину, пожалуваний богом і царем. Року 1340 помер князь великий московський Іван Данилович ..." [5: 185; 188-189].

У XIV ст., в період князювання Івана Калити (1325-1341 рр.), почався ріст Московської могутності [1: 51]. Використавши ситуацію, що склалася в своїх інтересах, Московське князівство стало найсильнішим на Русі [4: 44].

2. Друга половина XIV – початок XV ст.: успішний розвиток процесу об'єднання і зародження єдиної держави.

При синах Івана Калити – Симеоні (1340-1353 рр.), який одержав прізвисько "Гордий" за своє високомірне ставлення до інших князів, та Івані Краснім (1353-1359 рр.) – в склад Московського князівства ввійшли Дмитровські, Костромські, Стародубські землі і райони Калуги.

Під час правління Дмитра Донського (1359-1389 рр.) співвідношення сил на Русі змінилося на користь Москви. Цьому процесу сприяло наступне:

- побудований всього за два роки неприступний білокамінний Кремль Москви (1364 р.) – єдина кам'яна фортеця на території північно-східної Русі;
- на р. Вожі об'єднаними російськими силами у 1378 р. розбиті монголи. З цього часу боротьба проти Орди набула характеру організованих воєнних поєдинків [3: 91].

У 1380 р. хан Мамай здійснив похід на Русь [3: 92]. Російське військо, куди ввійшли воїни із багатьох князівств, в ході кровопролитної боротьби все ж розбило військо Мамайя [5: 45]. "А погибло у нас дружини, победой от безбожного царя Мамайя, 250 тыс., а осталось только 50 тыс., а татар же побито 400 тыс. и лежали трупы мертвых на 40 верст" [5: 186].

Одержана на Куликовому полі перемога не принесла повного звільнення від гніту Золотої Орди, але все ж таки, вона мала велике значення для долі Росії:

- на Куликовому полі Золота Орда потерпіла першу велику поразку (однак Москва була знову розорена у 1382 р. Тохтамишем і змушена була платити данину);
- було зменшено розмір данини;
- в Орді було повністю визнано політичне верховенство Москви серед інших російських земель;
- розгром ординців значно послабив їх могутність;
- Куликовська битва показала міць і силу Москви як політичного та економічного центру – організатора боротьби за перемогу над золотоординським ігом та об'єднання російських земель.

Перед смертю Дмитрій Донський передав Велике князівство Володимирське своєму сину Василю (1389-1425 рр.) за заповітом, як "вотчину" московських князів, не питаючи права на ярлик в Орді. Відбулося злиття Великого князівства Володимирівського та Московського.

3. Друга чверть XV ст.: феодальна війна (1431-1453 рр.).

Процес об'єднання російських земель був призупинений жорстокою феодальною війною, яка почалася після смерті Василя I. До кінця XIV ст. у Московському князівстві утворилось декілька удільних володінь, що належали синам Дмитрія Донського. Найбільшим з них були Галицьке і Звенигородське, які одержав молодший брат Дмитрія Донського Юрій.

Після смерті великого князя, Юрій, як старший в княжому роді почав боротьбу за великокнязівський престол з племінником – Васиєм II (1425-1462 рр.). Боротьбу після смерті Юрія продовжили його сини – Василь Косий і Дмитрій Шем'яка. Якщо спочатку цю сутичку

князів можна було пояснити "старовинним правом" успадкування від брата до брата, тобто до старшого в роді, то після смерті Юрія в 1434 р. вона стала сутичкою прихильників і противників державної централізації. Московський князь виступав за політичну централізацію, Галицький князь – за самостійний розвиток [3: 93-94].

Війна тривала майже 30 років. За час її проведення стали застосовуватися масові страти [5: 46].

Боротьба йшла за всіма "правилами середньовіччя", тобто використовувалися і осліплення, і отруєння, і обмани, і змови. Двічі Юрій захопив Москву, але не зміг в ній втриматись. Найбільшого успіху противники централізації досягли за Дмитрія Шем'яки, який недовгий час був Московським великим князем.

Тільки після того, як московське боярство і церква повністю стали на бік Василя Васильовича II Темного (осліплений своїми політичними противниками, як і Василій Косий, звідси і прізвисько "Косий", "Темний"), Шем'яка втік в Новгород, де і помер.

Феодална війна закінчилася перемогою сил централізації. До кінця князювання Василя II володіння Московського князівства збільшилися в 30 разів порівняно з початком XIV ст. До складу Московського князівства ввійшли Муром (1444 р.), Нижній Новгород (1493 р.) і ряд земель на окраїнах Русі.

4. Друга половина XV – початок XVI ст.: утворення єдиної централізованої держави.

У цей період можна виділити такі основні напрямки реформ у системі державного управління, впровадженні за правління Василя II Темного:

- змінена територіально-адміністративна структура держави. Замість знищених уділів створювалися нові, але вже не на родовій (нащадки Калити), а на сімейній основі – всі вони належали дітям Василя II. Але основна територія залишалася підвладною великому князю;

- головною особливістю 50-х років XV ст. став перехід уділів до системи помість. Першочергово вони з'являються в московських землях, а в середині століття їх число збільшується за рахунок новоприєднаних земель;

- влада у помістях концентрується у руках намісників, якими, як правило, стають бояри великого князя. У міру приєднання до Москви уділів влада намісників поширюється на удільні землі (Галич, Углич, Можайськ та ін.);

- значно зросла роль боярства. Бояри очолювали Державний двір як воєнно-адміністративну корпорацію. Управління дворового апарату проходило із оточення вірного великокняжим інтересам старомосковського боярства. На дворові посади призначались, як правило, на все життя, представники одного боярського роду;

- в середині 40-х років XV ст. Державний двір поділився на Дворець, що залишився господарсько-адміністративною одиницею, яка забезпечувала потреби великого князя і його сім'ї, і Двір – воєнно-адміністративну корпорацію, що стала ядром збройних сил Московського князівства;

- до виконання державних завдань разом з боярами і дворянами стали прийматися і нащадки колись самостійних російських князів (суздальських, ростовських, ярославських та ін.), так звані служилі люди;

- певні зміни потерпіла судова система. Відбулося скорочення судових привілеїв землевласників і передачі справ про значні злочини у веденні апарату намісників;

- була проведена нова монетна реформа і відновлений випуск спільнодержавної монети на великокняжому дворі. За зразок були прийняті монети, що чеканилися в період феодалної війни галицькими князями, дещо збільшилася вага монети.

Всі ці заходи сприяли подальшому зміцненню влади князя Московського і були продовжені в період правління Івана III і Василя III [3: 94-95].

Отже, можна зробити висновки, що процес централізації Російської держави був складним і тривалим – період: від кінця XIII до початку XVI ст.

Головну роль в об'єднанні відіграла низка політичних, соціальних та економічних факторів. Адже, без них процес централізації не зміг би досягти таких великих успіхів. Але, разом з тим, сам по собі економічний, соціальний чи політичний розвиток країни в XIV-XVI ст. ще не міг би призвести до утворення централізованої держави.

Велика роль у формуванні Російської держави належить політичному (зовнішньому) фактору – необхідність протистояння Орді та Великому князівству Литовському. Внаслідок цього такі верстви населення, як феодали, міщани і селянство – були зацікавлені в централізації. Такий випереджуючий відповідно до соціально-економічного розвитку характер

процесу об'єднання обумовив особливості сформованої до кінця XV ст. держави: сильну монархічну владу, жорстоку залежність від неї панів, високий ступінь визиску незалежних виробників.

Слід відзначити, що монголо-татарські вторгнення мали значний вплив на російське суспільство – втрата величних культурних цінностей, тимчасовий занепад кам'яного будівництва, живопису, прикладного мистецтва, послаблення культурних зв'язків із Західною і Центральною Європою. Тобто найбільше постраждали соціально-економічна і політична сфери. Але попри ці негативні наслідки, Московська монархія була утворена не монголо-татарами, а навпаки, всупереч Орді і боротьбі із нею.

Література

1. Дацюк Б.Д., Кондрашев И.Ф., Кузьмин Г.В. История СССР: Учебное пособие. – М., 1960. – 958с.
2. Дебенко В. Генеза деспотизму і месіанства в Московській державі // Нова політика. – 1998. – № 6. – С. 25-27.
3. Деревянко А.П., Шабельникова Н.А. История России с древнейших времен до конца XX в.: Учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Право и закон, 2001. – 800 с.
4. История России с древнейших времен до конца XX века: Учебное пособие для студентов вузов. – 4-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2002. – 656 с.
5. Лебедев В.І., Тихомиров М.М., Сирочковський В.Є. Хрестоматія з історії СРСР. – К.: Радянська школа, 1956. – 487 с.
6. Рыбаков Б.А. История СССР с древнейших времен до конца XVIII в. – М.: Высшая школа, 1983. – 415 с.
7. Туровський Р.Ф. Проблема централизации и модели русской региональной политики в XIII – XVI вв. // Полис. – 2004. – № 1. – С. 125-139.

Андрій Цьох
наук. керівник – доц. І.М. Боровська

ІРЛАНДСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Актуальність даної проблеми зумовлюється тим, що саме з середини XX ст. і до сьогодні відбуваються якісно нові зміни у політичних та соціально-економічних відносинах між Ірландією та Великобританією. Уже з 20-х років XX ст. Ірландія перестала бути колонією Англії.

Новітня історія Ірландії почалася після Другої світової війни, коли в 1949 р. більша частина країни була проголошена незалежною республікою, а шість північних графств (Ольстер) залишилися під владою Великобританії. З того часу національне возз'єднання країни стало одним із головних завдань всіх ірландських політичних сил, але його практичне вирішення являє собою справу досить віддаленого майбутнього. До початку 90-х років XX ст. Ірландія, населення якої складає 3,6 млн. чол. (1994), залишалась однією з найменш розвинутих країн Європи, яку в пошуках кращої долі покинули сотні тисяч ірландців, переважно осівших в США.

Важливий крок в соціально-економічному розвитку Ірландії був зроблений в 1973 р., коли країна стала повноправним членом "Спільного ринку". Ірландські фермери почали отримувати з Брюсселя значні субсидії, а високі ціни на продукцію сільського господарства дозволили розширити виробництво, закупити сучасну техніку і використовувати новітні агротехнічні способи виробництва. Значно швидше почала розвиватися і національна промисловість.

Уряд Ірландії наполегливо проводив політику "відкритих дверей" по відношенню до іноземного капіталу і всіляко підтримував приплив кваліфікованої робочої сили. Внаслідок цього країна пережила самий справжній бум промислових інвестицій, а на її території виникли сотні передових підприємств і галузей промисловості, включаючи фармацевтичну, електронну, машинобудівну, кораблебудівну і т. д. [2: 195].

Виходячи з актуальності теми, спираючись на досягнення української історіографії у дослідженні ірландсько-британських відносин, я поставив за мету: на основі комплексного й об'єктивного аналізу поглибити дослідження щодо відносин Ірландії та Великобританії в кінці XX – на початку XXI століття.

Від найдавніших часів Ірландія була заселена кельтами. Приблизно в V ст. існували дрібні племінні держави, що утворювали п'ять провінційних федеративних королівств. В Ірландії було запроваджене християнство, виникли монастирі. Ірландія стала центром високої

культури, поступово впливаючи на Західну Європу. В IX – на поч. X ст. норвежці і данці завоювали значну частину Ірландії, заснувавши тут свої королівства.

В 1169 р., зміцнивши центральну владу в Англії, Генріх II в інтересах англійських феодалів вирішив завоювати Ірландію. Однак фактично англійцям вдалося підкорити собі лише невелику частину ірландських земель в прибережній південно – східній частині острова і утворити тут укріплений район. Звідси англійські феодали робили набіги і на інші області Ірландії [4: 200, 340].

З розвитком англійської промисловості і торгівлі в XVI ст. зріс попит на вовну, хліб і сільськогосподарські продукти. Зручні морські бухти, а головне, прекрасні пасовища острова приваблювали англійців в Ірландію. Вже Генріх VIII в 1541 р. прийняв титул короля Ірландії. При придушенні повстання в Ольстері і інших районах уряд Єлизавети захопив велику земельну площу, приблизно 1300000 акрів. Ірландія була перетворена в англійську колонію [5: 478].

Наприкінці жовтня 1641р. в Ірландії вибухнуло широке національне повстання під релігійним католицьким прапором, яке супроводилось винищенням англійців і шотландців. В Ірландію вирушив сам Кромвель на чолі спеціально спорядженої 12-тисячної армії. Поступово англійці захопили всі укріплені пункти і міста Ірландії, продовжуючи діяти при цьому з винятковою жорстокістю. Ірландськими землями уряд республіки розплатився насамперед з великими торговцями і промисловцями – поставщиками армії, яким держава загалом була винна понад 2 млн. ф. ст. Потім була проведена операція по сплаті заборгованості армії [7: 27, 68 – 69].

Ірландія у XVII – XVIII ст. і надалі являла собою колонію Англії. Законодавчими і митними заходами англійський уряд знищував в Ірландії паростки промисловості. Ірландський парламент був обмежений в правах: усі його рішення належали затвердженню Англії. Переважна частина ірландського селянства була позбавлена землі і змушена була орендувати її. Великі поміщики, як правило, були англійцями. Під впливом французької революції в Ірландії посилювався визвольний рух. Створене в 1791 р. "Товариство об'єднаних ірландців" поставило своїм завданням завоювання незалежності Ірландії і проголошення Ірландської республіки. В це товариство входили передові представники буржуазії, головним чином дрібної, селяни, дрібнобуржуазна інтелігенція. Проте англійський уряд посилював репресивні заходи проти національно-визвольного руху в Ірландії. "Товариство об'єднаних ірландців" було закрито, були проведені численні арешти. Англійський уряд вирішив знищити останні рештки державної відокремленості Ірландії в особі її парламенту. З допомогою підкупу англійцям пощастило примусити депутатів ірландського парламенту проголосувати за "унію" Ірландії і Англії: з 1800 р. Ірландія стала частиною англійського королівства.

Протягом XIX ст. національно-визвольний рух в Ірландії продовжувався. Його посилювали голод 1845 р., внаслідок неврожаю, та еміграція населення у США і в Англію, через жорстку колоніальну політику Англії. Проте трагедією визвольного руху було те, що ірландське селянство (орендарі), масова база і головна сила руху, не мало справжнього керівника [8: 104 – 105, 498].

У післявоєнні роки XX ст. почалася криза панування Англії в колоніальних і залежних країнах. 26 грудня 1921 р. після 3-х років збройної боротьби англійський уряд змушений був укласти з представниками партії Шинн фейн угоду, за якою Ірландія була розчленована: південна частина Ірландії (центр – Дублін) – 26 графств оголошувалися вільною Ірландською республікою і діставала права домініону. Північна Ірландія (центр – Ольстер) – шість графств залишалися в складі Англії. Договір передбачав збереження англійської воєнної присутності в цій частині Ірландії і контроль над її зовнішньою політикою. До 1945 р. Ірландія була членом Британської Співдружності [6: 73 – 74].

У другій половині 60-х років у Великій Британії загострилася ольстерська проблема. У жовтні 1968 р. в Белфасті – головному центрі Північної Ірландії (Ольстер) – почались міжобщинні сутички католиків і протестантів. Католики-ірландці виступали за возз'єднання Ольстеру з Ірландією, а протестанти – англійці, які почали селитися там ще з часів Олівера Кромвеля, вважали Північну Ірландію невід'ємною частиною Англії. В ольстерській проблемі наочно проявилися не тільки національні та релігійні, а й соціальні суперечності. Ірландці – католики (35% населення Ольстеру) були найбільш знедоленою частиною населення Ольстеру як у політичному, так і в соціальному плані. Обидві сторони вдалися до терору. З 1969 р. в ході сутичок загинуло кілька тисяч чоловік. Ситуація в Ольстері настільки загострилася, що в 1969

р. уряд Англії змушений був увести туди 30-тисячну армію. У 1972 р. в Ольстері було запроваджено пряме управління із Лондона та розпущено стормонт (парламент). Розв'язання проблеми вимагало неабияких зусиль, насамперед налагодження діалогу між обома общинами [1: 117 – 118].

Погіршення соціально-економічного становища до початку 90-х років ХХ ст. впливало на політичне життя країни. Рівень безробіття складав більше 13%, високі темпи інфляції (більше 23% в рік) знижували рівень життя, а по масштабах зовнішньої заборгованості на душу населення Ірландія твердо утримувала перше місце серед західноєвропейських держав. Дві найбільші політичні партії, які по чергово керували країною в післявоєнний час – Фіне гал (Партія об'єднаної Ірландії) і Фіанна файл ("Солдати долі") – практично вичерпали свої можливості ефективного управління в умовах економічної кризи і все частіше поступалися ініціативою коаліції ірландських лейбористів і представників лівоцентристської партії Шинн фейн ("Ми самі"). Лідери Шинн фейн (ШФ) строго притримувалися принципу возз'єднання Ірландії і наполегливо добивалися проведення мирних переговорів з Лондоном по цьому питанню, але їх нерішучість викликала все більше невдоволення рядових членів партії, і незабаром з неї виділилась група непримиренних противників Великобританії, які активно підтримували терористичну діяльність Ірландської республіканської армії (ІРА).

На початку 90-х років в Ірландії відбулося активне перегрупування політичних сил, а наполеглива політика широкої інтеграції в Європейський союз починає приносити свої плоди. Коаліційні уряди Фіне файл (ФФ) і лейбористів на чолі з Г. Фітуджеральдом і Фіне гал (ФГ) разом з Шинн фейн під керівництвом прем'єр-міністра Ч. Хохи приклали чимало зусиль для виходу країни із соціально-економічної кризи і перетворення її у високорозвинуту державу. Приплив іноземних капіталів і сприятлива ситуація на європейському ринку сільськогосподарських і промислових товарів дозволили Ірландії в повній мірі скористатися накопиченими за попередні роки перевагами і стати на шлях інтенсивного економічного розвитку [2: 196].

В середині 90-х років помітного успіху у стосунках з Північною Ірландією (Ольстером) досяг консерватор Джон Мейджор. Громадянська війна у цій провінції спричинила не тільки людські жертви, але й завдала великої шкоди її економіці, соціальній сфері, всьому громадському життю. Після довгих і виснажливих переговорів з прем'єром Ірландської республіки було погоджено проект угоди, за якою в Ольстері створювався повноважний парламент з правом розв'язувати не лише проблеми регіону, а й визначати його статус. У відповідь ІРА припинила терористичні акти і майже на півроку кровопролиття було зупинено. Вразливим місцем цієї угоди було те, що у її підготовці не брали участі ворогуючі сторони, в тому числі лідери наймасовішої протестантської громади [3: 170].

Ольстерська проблема в кінці 90-х років, що перетворилася на хронічну, могла створити серйозні перешкоди для лейбористів Англії у здійсненні їхніх внутрішньополітичних заходів. Тому прийшовши до влади вони приділили особливу увагу врегулюванню проблеми Північної Ірландії.

Уже в квітні 1998р. більшість політичних партій Ольстеру висловилися за мирне врегулювання конфлікту. У травні того ж року такий підхід схвалили на референдумі 94,4% жителів Ольстеру. Через місяць було вибрано асамблею Ольстеру і створено уряд. Його очолив лідер юніоністської партії Девід Трімбл, котрий виступає за збереження території в складі Великої Британії. До складу уряду ввійшли також представники політичного крила ІРА – партії Шинн фейн (лідер Джеррі Адамс). Однак найбільшу активність при цьому виявили Тоні Блер і прем'єр-міністр Ірландської республіки Берті Ахерн. 2 грудня 1999 р. Лондон передав урядові, сформованому з католиків та протестантів, свої повноваження. За Лондоном залишилися податкова система і безпека. Північна Ірландія здобула автономію у сфері економічної і соціальної політики, у правових питаннях, у галузі охорони здоров'я, культури і сільськогосподарства. Заява про вирішення питання об'єднання Ольстеру з Ірландією шляхом волевиявлення населення (якщо проголосує більшість) була суто риторичною. Ірландська республіка того ж дня вилучила зі своєї конституції статті 2 і 3 про включення Ольстеру до свого складу. Більша частина 15-тисячного британського військового контингенту виведена з Ольстеру. Проте залишилася проблема, яка не дає можливості стверджувати про остаточне врегулювання ольстерського питання. Йдеться про розпуск протестантських і католицьких воєнізованих формувань, насамперед ІРА. Проблема чи не найважча з огляду на необхідність тривалої ломки характерів, психології і стереотипів мислення багатьох людей, які тривалий час

звикли добувати для себе блага за допомогою зброї. Невдовзі це підтвердилось, й 11 лютого 2000 р. Лондон знову запровадив пряме правління в далекому від миру Ольстері [1: 129 – 130].

Соціально-економічні успіхи консервативних сил Ірландії і покращення політичного становища в країні визначили результат парламентських виборів в травні 2002 р. Як і очікувалось, впевнену перемогу отримала правляча партія Фіанна файл на чолі з її авторитетним лідером і діючим прем'єр-міністром країни Берті Ахерном.

Політичного успіху домоглася амбіційна і постійно лякаюча виборців своїми радикальними поглядами партія Шинн фейн на чолі з її беззмінним лідером Джеррі Адамсом, яку вже давно вважають політичним крилом підпільної терористичної організації ІРА. Бойовики ІРА проводять політику індивідуального терору і в якості своєї головної мети ставлять об'єднання Ірландської Республіки і британського Ольстера. Підтримка партії Шинн фейн завжди була незначною, але на останніх парламентських виборах число її прихильників збільшилося з 2,5 до 7%, майже в три рази. Цей успіх впевнено спростовував думки, що жителі Ірландії практично не проявляють інтересу до проблем сусіднього Ольстера.

Росту популярності партії Шинн фейн сприяла більш зважена позиція керівництва ІРА, яке погодилось роззброїти свої бойові загони і вступити в прямі переговори з британським урядом. В жовтні 2003 р. лідер Шинн фейн Джеррі Адамс підтвердив бажання відмовитись від насильницьких дій в Ольстері і забезпечити нормальне проведення справедливих і чесних виборів в Північноірландську асамблею (листопад 2003). Керівництво ІРА погодилось з такою позицією і заявило 21 жовтня 2003 р. в Белфасті, що продовжить процес роззброєння по погодженій раніше схемі. Прем'єр-міністр Тоні Блер намагається не втручатися в переговорний процес і продовжує наполягати на проведенні виборів в Північноірландську асамблею [2: 198-200].

Отже, завдяки членству Ірландії в Європейському союзі, міцним відносинам з Великобританією та злагодженій політиці уряду, до кінця 90-х років Ірландія добилася великого успіху в сфері новітніх наукових розробок і втілення інформаційних технологій і комп'ютерної техніки. В країні появилось декілька десятків великих підприємств, що випускають досить конкурентноздатну продукцію високих технологій. Економічний бум в Ірландії викликав великий приплив іноземної робочої сили. Країна, яку в минулі часи покинули мільйони жителів, тепер сама приваблює іноземних робітників (до 30 тисяч людей в рік) і кожний рік створює близько 100 тис. нових робочих місць. Одна із найбільш вдалих в недавньому минулому країна Європи досягла в 90-і роки небаченого успіху, стала експортувати високотехнологічну продукцію, піднялась на друге після Люксембурга місце в Євросоюзі по рівню річного прибутку на душу населення і заслужено користується репутацією "кельтського тигру" [2: 197, 198, 200].

Література

1. Газін В. П., Копилов С. А. Велика Британія // Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002 роки): Навч. посібник. – К.: Либідь, 2004. – С. 111 – 136.
2. Заболотний В. М. Ирландия // Новейшая история стран Европы и Северной Америки: Конец XX – начало XXI века: Учеб. пособие для студентов. – М.: ООО "Издательство Астрель", 2004. – С.195 – 201.
3. Іваницька О. П. Великобританія // Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002): Навч. посібник. – Вінниця: Видавництво "Фоліант", 2003. – С. 126 – 177.
4. История средних веков: В 2-х т.: Учебник / Под ред. С. П. Карпова. – Т. 1. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА – М, 2000. – 640с.
5. История средних веков: Учебник для студентов ист. фак. пед. ин-тов / Под ред. Н. Ф. Колесниченко. – М.: Просвещение, 1980. – 576с., ил.
6. Коріненко П. С. Англія // Новітня історія країн Європи та Америки (1918 – 1945 рр.) – Тернопіль: Астон, 2002. – С. 65 – 76.
7. Потьомкін Ф. В. Нова історія: В 2-х т. – К.: Радянська школа, 1960. – Т. 1. – 434с.
8. Потьомкін Ф. В. Нова історія: В 2-х т. – К.: Радянська школа, 1960. – Т. 2. – 748с.

КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА ФРАНЦУЗЬКОГО АБСОЛЮТИЗМУ ПРОТЯГОМ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVI – 80-Х Р. XVIII СТ.СТ.

Історія колоніалізму є невід'ємною складовою частиною як всесвітньо-історичного процесу, так і національної французької історії. Розвиток колоніальної експансії Франції був органічно пов'язаний з її економічною та політичною історією, боротьбою класів, а також її місцем в системі міжнародних відносин [5:3]. Колоніальній політиці Франції присвячено немало праць істориків, однак вони зосереджують увагу в основному на більш пізньому періоді колоніальної експансії – XIX столітті. Метою даної статті є виявлення перших кроків колоніальної політики французького абсолютизму, який взагалі проводив активну зовнішню політику, оскільки базувався на ідеології гегемонізму.

Самим географічним розташуванням Франції було зручно проводити активну політику морської і колоніальної експансії. Однак, протягом тривалого часу вона відставала в цьому від Іспанії та Португалії. Головна причина такої ситуації полягала в постійних тривалих війнах на континенті, в які Франція була втягнута в XIV-XV ст.ст., а згодом – в жорстоких релігійних конфліктах XVI ст. всередині країни. Лише з початку XVI ст. Франція приступає до відкриття і освоєння нових земель. Цей час припадає на період правління короля Франциска I, який любив повторювати: "Сонце світить для мене, як і для інших; я хотів би побачити статтю заповіту Адама, яка б виключала мене із розподілу світу" [5:11-13].

Французькі мореплавці неодноразово досягали берегів Південної і Північної Америки, здійснили плавання навколо Африки, доходили до Мадагаскару, і навіть до Суматри (в 1530 р.) та Китаю (в 1531 р.). В 1534 р. за наказом короля Франциска I була споряджена морська експедиція Жака Картьє, якому вдалось відкрити Канаду, названу Новою Францією, піднятиись вверх по течії ріки св. Лаврентія і проголосити ці землі володінням Франції. 15 січня 1541 р. Франциск I призначив гугенота Ж. Ф. де ля Рока-Роберваля віце-королем Канади. В французькій традиційній історіографії саме ця дата вважається днем заснування Французької Канади і французької колоніальної імперії [2:273-274].

В середині XVI під час релігійних воєн у Франції, колоніальна активність країни значно зменшилась. За підтримки вождя гугенотів адмірала де Коліньї, була здійснена спроба заснування колонії в Бразилії та у Флориді. Але після тривалих збройних сутичок французи були змушені залишити дані території за попередніми власниками – іспанцями і португальцями [3:275].

Незважаючи на те, що перші спроби створення французької колоніальної імперії не дали відчутних результатів, вони все-таки здійснили великий вплив на процес першочергового накопичення капіталу у Франції, що в свою чергу було імпульсом до подальшого розширення колоніальної експансії. На початку XVII ст. відбувається активізація колоніальної експансії Франції, яка була пов'язана з закінченням релігійних воєн та приходом на трон Генріха IV. Король регулярно посилав експедиції в Канаду, назначав віце-королів і направляв партії колоністів. В 1608 р. С. Шампленом було засновано м. Квебек, який став центром французького володіння в Канаді. Він зумів встановити вплив Франції на великій території в басейні р. Св. Лаврентія і Великих озер, ввів нову форму експлуатації колоній: замість добування золота розвивав сільське господарство, що сприяло напливу емігрантів-землеробів [3:275-276].

Наступна сторінка в історії колоніальної експансії Франції пов'язана з діяльністю Армана-Жана дю Плессі — герцога де Ришельє. Справою всього життя кардинала Ришельє була боротьба проти Габсбургів, які перетворилися на основних конкурентів Франції за панування не лише на континенті, але й на морях. Саме тому Ришельє був першим з французьких діячів, який серйозно звернув увагу на будівництві морського флоту, наголошував, що потрібно активізувати колоніальну експансію і сприяти розвитку колоній. Він закликав до більш активної імміграції французів в заморські володіння та всіляко сприяв створенню і діяльності торговельних компаній, яким надавалися широкі привілеї в колоніях [5:15]. Починаючи з 1625 р. одна за одною виникають торговельні компанії, які розвинули велику активність в Північній і Південній Америці, в Сенегалі та Гамбії, на Мадагаскарі і островах Зеленого Мису [2:179-182]. Саме за час правління кардинала морська і колоніальна експансія набула не лише торговельного, але й політичного характеру [3:276].

Період Регенства і Фронди, який наступив після смерті Рішельє та Людовіка XIII, був свого роду паузою в розвитку французької колоніальної експансії. Однак, в другій половині XVII ст. позиції Франції у цій сфері діяльності знову активізуються. Велику роль в цьому процесі відіграв Жан-Батіст Кольбер, перший міністр "короля-сонця" Людовіка XIV. На відміну від Рішельє, він розглядав колонії виключно з економічної точки зору, вбачаючи в них лише господарські додатки метрополії. Як і його попередник, він розумів, яке важливе значення відіграє морський флот. Так, завдяки його зусиллям, в 1683 р. Франція вже мала 117 фрегатів, 30 галер і легких суден [5:16-17]. В 1664 р. Кольбер заснував Вест-Індську і Ост-Індську, а згодом й інші компанії для колоніальної експансії [2:179-182].

В 70-х роках XVII ст. була встановлена пряма форма колоніального управління, а колонії перетворились в своєрідні заморські провінції Франції [5:17]. В Північній Америці французькі володіння постійно збільшувались. Французькі загони досягли Огайо і Іллінойса, а в 1682 р. території басейну р. Міссісіпі були оголошені володінням Франції під назвою Луїзіана, де в 1718 р. був заснований Новий Орлеан. До середини XVIII ст. її володіння охопили значну частину Північної Америки, хоча до того часу деякі райони довелося віддати Англії. З другої половини XVII ст. важливу роль в колоніальній політиці Франції починають відігравати Антильські острови. Так, вже з того часу на Антильських островах почали організовувати плантації цукрової тростини, тютюну, індіго, пізніше кави. Для роботи на цих плантаціях вербувались бідняки із портових міст Франції. З часом основну робочу силу на плантаціях почали становити негри-раби. Широкі розміри работоргівлі досягли в другій половині XVII ст., а особливо в XVIII ст. [3:277].

Французька експансія відбувалась і в інших районах світу. Так, в 1686 р. Мадагаскар було оголошено володінням Франції. Одночасно створювались інші бази на шляху до Індії, а саме на Маскаренських островах Бурбоне (Реюньоне) і Іль-де-Франс (Маврікія). Феодально-абсолютистська Франція намагалась закріпитись і в Індостані [4:152].

Активність французької колоніальної експансії на рубежі XVII-XVIII ст.ст. помітно знизилась. Війна за Іспанську спадщину виявилась невдалою для Франції. Це був перший серйозний удар по колоніальній імперії Франції, яка незважаючи на це залишалась другою колоніальною державою після Англії. За час правління Людовіка XV Франція все більше втягувалась у європейську політику, не приділяючи уваги колоніальній експансії. В ході Семилітньої війни (1756-1763 рр.) англійці розбили французькі війська в Індії і в Карибському морі, а в Північній Америці було втрачено Луїзіану і Квебек. Спроба Франції конкурувати з Англією на морях, також виявилась невдалою. Після ряду відчутних поразок, морський міністр Людовіка XV Берсьє віддав наказ продати королівський флот та всі запаси Адміралтейства приватним особам [5:20]. В листопаді 1762 р. Франція була змушена просити миру, за яким вона віддавала Англії всю Канаду, лівий берег Міссісіпі та володіння в Індії. Вдалося зберегти за Францією лише Антильські острови, Гвіану і невелику територію на узбережжі Сенегалу. Це був відчутний удар по французькій колоніальній імперії, більша частина якої перейшла до Великобританії [1:112].

Таким чином, колоніальна експансія Франції за часів абсолютизму досягла значних результатів. Французькі королі та політичні діячі — Франциск I, Генріх IV, Людовік XIV, Рішельє, Кольбер – всіляко сприяли колоніальній експансії, вбачаючи в ній один із засобів підвищення міжнародного престижу французької монархії. Колоніальна імперія Франції, створена в епоху первинного накопичення, включала в себе Канаду, Луїзіану, Антильські острови, володіння в Індії та опорні пункти на узбережжі Африканського континенту. Однак конкурентна боротьба між Францією та іншими європейськими державами, перш за все з Великобританією, за панування на континенті і на морях у XVIII ст. закінчилось поразкою французької абсолютної монархії. Це був один з факторів, що наближав Велику французьку революцію.

Література

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початку до кінця 18 ст.). Серія "Історія країн світу". – Львів: вид-во УКУ, 2002. – 412 с.
2. История Средних веков: Хрестоматія. Пособие для учителей / Составители В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещения, 1980. – 303 с.
3. История Франции. В 3 т./Под ред. А.З. Манфреда. – М.: Наука, 1973. – 657 с.
4. Петров В., Владимиров Ю. Кэ Д'орез (краткий очерк дипломатической службы Франции). – М.: изд-во "Международные отношения", 1966. – 208 с.
5. Черкасов П.П. Судьба империи: Очерк колониальной экспансии Франции в XVI-XX вв. – М.: Наука, 1983. – 183 с.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА ТА ЇЇ РОЛЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Після проголошення Акту про незалежність України інтерес широкої громадськості до української держави Богдана Хмельницького і українсько-російського договору 1654 року надзвичайно зріс. І хоча минуло вже 350 років від часу проведення козацької ради в Переяславі, ставлення суспільства до укладення міждержавної угоди між Україною і Росією залишається неоднозначним. Для того, щоб відтворити правдиву картину історії договору, необхідно з'ясувати передумови і процедуру його укладення, розкрити його державно-політичний характер, показати наслідки договору в історії України та Росії.

Шість років тривала Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького проти панування Польщі в Україні. У ході війни влада чужоземної польсько-литовської держави-Речі Посполитої в Україні була повалена, але Польща всіляко намагалась повернути Україну.

Ще в 1648 році, розпочинаючи війну Богдан Хмельницький шукав союзників. Першим, до кого він звернувся був кримський хан (хоч, як показав час він виявився невірним союзником), через нього Б. Хмельницький намагався заручитись підтримкою Туреччини. Прагнув встановити тісні зв'язки із васалами султана – Молдавією, Волощиною, Семиградям [2:5].

Природним було й прагнення встановити союзні відносини з єдиновірною Московією, яка теж не одноразово вела війни з Польщею, хоч і невдало. Спроби вступити у переговори з царським урядом робились уже наприкінці першого року Визвольної війни через посередництво східних ієрархів. Усі вини гостро засуджували братерство козаків з татарами й турками, підштовхуючи до спілки з володарем-одновірцем задля спільної боротьби за християнську віру [7:195].

Взагалі за період з 1649 року до початку 1654 року в Україні перебувало 13 посольств із Москви. Водночас із неї також відправлялись посольства до Москви.

Богдан Хмельницький і далі намагався схилити Москву до війни з Польщею, на кожному етапі переговорів виступав із пропозицією: Москва надає військову допомогу Україні для протистояння польському натиску, а за це Україна приймає протекторат Московської держави. В документі зазначено: "... нам наказано царському величеству бити челом – как наперед сего царское величество был к нему, гетману, и ко всему Войску Запорожскому милостив..." [4:492]. Після Зборівського договору з Польщею у 1649 році гетьман активніше домагається московської допомоги [2:75].

У 1651 році через порушення поляками Зборівського договору відновилась україно-польська війна, і водночас почали псуватись і московсько-польські відносини. В лютому 1651 року відбувся Земський собор на якому було прийнято рішення про взяття гетьмана з Військом Запорозьким під царський протекторат [10:82]. Але реальних кроків зроблено не було.

Військові дії продовжувались. Виснаження українського народу дійшло до краю, міста були зруйновані, ззовні-ніякої допомоги.

22 квітня 1653 року до Москви прибуло посольство від Богдана Хмельницького. Вони знову повторили прохання козацького гетьмана виступити на захист України, прийняти її "під високу руку" і послати на допомогу військові сили [7:72].

В жовтні за рішенням Земського собору Московський уряд посилає в Україну надзвичайну дипломатичну місію для підписання угоди. Місію очолив Василь Васильович Бутурлін. Місцем для підписання договору було обрано місто Переяслав. Вранці 8 січня Хмельницький скликав старшинську раду, яка й ухвалила прийняття царської протекції.

Опис Переяславської ради маємо у "Статейному списку", тобто звіті В. В. Бутурліна царю, що насичений подробицями. Протокольного документального запису Переяславської Ради не існує. Взагалі щодо статейних списків, що склалися послами і які зосереджувались потім у Посольському приказі у Москві, то їх об'єктивність і правдивість уже поставлена під сумнів істориками.

Вже під час урочистої присяги в Успенській соборній церкві, як зазначає М. Грушевський, між сторонами виникли серйозні ускладнення [3:729]. Гетьман поставив вимогу, щоб послы присягнули від імені царя Олексія Михайловича в

тому, що він не видасть їх польському королю, не порушить їх прав і вольностей. Царські послы категорично відмовились присягати за царя.

Богдан Хмельницький і козацька старшина вперше відчували, що це означає – абсолютистка тоталітарна царська держава. Але вони поклали великі надії на допомогу Москви у війні з Польщею і, щоб не зірвати переговорів, погодилися на односторонню присягу.

"Статейним списком" Бутурліна був закладений початок московської версії міфа про Переяславську раду. Бутурлін зображує картину ніби масовості Переяславської ради, всенародного рішення: "весь народ", "собралось великое множество всяких чинов людей", у церкві було "всенародное множество мужского и женского полу" [9:517]. М. Грушевський подає знайдені іменні списки тих, хто присягав у Переяславі, всього лише 284 особи [3:742].

Отже, взагалі в природі не існувало переяславського договору. Відбулась у 1654 році малочисельна Переяславська рада, яка носила декларативний характер. В Переяславі український уряд не одержав жодного офіційного документального акту, який би визначив умови об'єднання двох держав, жодної письмової грамоти виконання царським урядом усних запевнень московських послів.

Тому стає зрозумілим, чому гетьман з старшиною виявили таку енергійну ініціативу в укладанні міждержавного договору з Московією. Договір між Україною і Московською державою сформувався не за звичною для наших часів моделлю міждержавних договорів, тобто не як єдиний акт за підписом обох сторін. Умови договору 1654 року містяться в двох різних за формою актах. Отже, українсько-російський договір 1654 року в його остаточному московському тексті складається з 11 статей від 21 березня і узагальнюючої царської жалувальної грамоти гетьманові й Війську Запорозькому від 27 березня, які складають одну цілість [5:62].

Коли укладався українсько-московський договір 1654 року, Україна вже була незалежною державою-вона мала всі ознаки, притаманні поняттю "держава". Для Хмельницького договір 1654 року був насамперед звичайною угодою про військову допомогу в боротьбі проти Польщі. Крім того, уряд Богдана Хмельницького цим договором ставив завдання закріпити за Україною її права та вольності і не допустити в майбутньому їх порушень та обмежень царизмом. В умовах даної історичної доби було використано звичну для того часу форму договору між двома державами, так звану протекцію, коли вдаються за допомогою до сильнішої держави.

Самостійність України визнавалась і в аспекті міжнародних відносин. Гетьман проводив розгалужену міжнародну діяльність, мав дипломатичні зносини із Швецією, Австрією, Угорщиною та іншими державами. Чужоземні монархи, незважаючи, на договір 1654 р., трактували Україну як окрему від Москви державу, а гетьмана-як самостійного правителя. Значення цього договору вини оцінювали тільки як "протекцію" в тодішньому розумінні і договір не стояв на перешкоді їх дипломатичних відносин з Україною [11:151].

Оцінка договору московським урядом з часом змінювалась, спочатку він погоджувався з "протекційним" характером договору і вважав Україну вільною державою. Її відокремлював від Москви державний кордон і митниці.

Але Московське царство за своєю природою і характером було унітарною, феодално-кріпосницькою державою, для якої Українська Гетьманська держава з її республіканським ладом і сильними демократичними елементами була своєрідною історичною протилежністю. Отже, неминуче рано, чи пізно царський уряд мав почати наступ на автономію України.

Наступ Москви на державність України, на українську автономну систему, економічно – соціальний лад, церковну незалежність почав розгортатись передусім у двох напрямках: поступове обмеження влади гетьмана та впровадження царських воєвод в українські міста.

Для України настали трагічні часи. Її подальша історія – це поступове обмеження, скорочення, знищення її суверенності московським самодержавством, а далі – Російською імперією, яка 1764 р. остаточно скасувала Гетьманську державу.

Історія українсько-російських відносин не пішла шляхом угоди 1654 року. Надто різні були національно-державні інтереси, цілі й прагнення двох союзників. Договір 1654 року, складений для забезпечення української державності став пасткою для неї.

Дана тема покликана стимулювати подальші зусилля істориків, сприяти подоланню поширених у суспільстві переконачень, фальсифікацій, міфів, нав'язаних радянською історіографією, а також пошуком нових, конструктивних підходів до оцінки нашого спільного з росіянами історичного минулого, яке виразніше бачиться саме з часової дистанції, і безперечно, потребує глибокого переосмислення і всебічного об'єктивного висвітлення, що є запорукою

взаєморозуміння, а також, й зближення українського та російського народів на засадах взаємоповаги і визнання права кожного на самовизначення і самостійне державне існування.

Література

1. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. – К.: Варта, 1994. – 93с.
2. Горобець В. Переяславсько-московський договір 1654р.: результати і наслідки \\\ Доба Богдана Хмельницького. Збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1995.-С.73-94
3. Грушевський М. Історія України – Руси. В XI т. – К.: Наукова думка, 1995-Т.IX.-880с.
4. Из записи переговоров в посольском приказе М. Суличича посла Б. Хмельницкого к русскому правительству \\\ Воссоединения Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах.- М., 1953. – Т II. С 490-492.
5. Лашенко Р. Переяславський договір 1654 року між Україною і царем московським \\\ Ювілейний збірник в честь проф. С.Дністрянського.- Прага, 1923 – С51-75.
6. Мицик Ю. Полин-корінь. Скільки діяв українсько-російський договір 1654р.? \\\ Старожитності, 1994 – 41.-С.17-19.
7. Петровський М. Визвольна війна українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії(1648-1654). -К.: Наукова думка, 1991.- 364с.
8. Смалій В., Степанков В. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. – К.: Наукова думка, 1993.-624с.
9. Список украинских полков и городов, в которые были посланы представители русского правительства для приведения поселения к присяге на верность русскому государству \\\ Воссоединения Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах.- М., 1953.-Т III. С.517-518.
10. Яковенко Н. Нарис історії України. – К.: Генеза, 1998.-385с.
11. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII – XVIII віках. – Варшава, 1934-283с.

Ігор Гордіюк
наук. керівник – асист. О.В. Ятищук

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ХХІ СТ.

Якість освіти, якщо брати її в площинах різної значущості – це своєрідна візитка цивілізованості соціуму будь-якої країни. І таке бачення її ролі цілком виправдане. Адже якість освіти завжди зав'язується як на характері культури, так і опануванні нею людиною на особистісному рівні. Інакше кажучи, це той фермент освітянського людинотворення, без наявності якого не доводиться серйозно говорити про стан народження в країні соціального капіталу та зміцнення морально-психологічного здоров'я людності.

На жаль, зараз дійсно існує цілий ряд проблем в українській освіті, які потребують нагального вирішення. Ситуація в сучасній українській школі революційна: "низи" не хочуть по-старому, "верхи" не можуть по-новому. Учні не хочуть вчитися, бо суспільний досвід показує, що люди з вищою освітою, які намагаються жити чесно, ледве зводять кінці з кінцями; у престижні вузи, на престижні факультети не поступити без репетиторів та знайомства, а отже, потрібні гроші, а не шкільні знання, які не гарантують якісного результату на вступних іспитах, оскільки далекі від тих вимог, що їх вузи ставлять перед абітурієнтами. Учителі не хочуть працювати, бо безглуздо триматися лише на ентузіазмі. Зарплата, нижча від середньої по Україні, ледве дозволяє виживати фізично. Передплата журналів, газет, нові книги, театр – усе це можливо хіба що уві сні. Батьки, принижуючись на Батьківщині і по світах "за кусень хліба", втратили віру в потугу нації, в ідею державності, а школу розглядають лише як заклад для догляду за дітьми, своєрідну "камеру зберігання" для своїх чад до часу їх повноліття. Українці, окрім хіба "народних обранців", уже добре усвідомлюють відсутність в освіті рівних можливостей, оскільки приватні школи, елітні вузи, престижні спеціальності не для тих, чий батьки бідні.

Освіта сьогодні не тільки сприяє диференціації українського суспільства на злидарів та маєтних, вона стала засобом його деморалізації, оскільки провокує хабарництво (купівля в школі оцінок, атестатів, медалей; хабарі за вступ до вузу, студентська плата за екзамени і заліки викладачам та ін.).

Міністерство освіти і науки в Україні досі не виробило стратегічного бачення окремих проблем, які виникають в освіті сьогодні, коли саме суспільство, сам час вимагають змін. Це реалії, над якими нам варто замислитись, бо ми живемо вже у ХХІ столітті, і сьогоднішній учень житиме в 50-х роках цього століття у світі, події в якому відбуваються шаленими

темпами і який буквально заливає океан інформації: щоденно виходять тисячі газет, кількість сторінок веб-сайтів збільшується на більш як мільйон у день, друкуються щорічно 800 тис. різних назв книжок, телепортація лазерного променя закладає підвалини квантового комп'ютера, який дасть ще більше можливостей для отримання цих потоків інформації [1: 132].

Очевидно, що такі поняття, як знання, вчитель та навчання потребують нових підходів, нової філософії, тому що зараз у ці поняття вкладають зовсім інше, ніж 20 чи навіть 10 років тому. І стимулює нас те, що знання стають найважливішим зняряддям ХХІ ст.

Освіта в сучасній Українській державі не сприяє розвитку її в напрямі демократії. Вона успадкувала від радянської школи, школи, що працювала для тоталітарного режиму і забезпечувала соціалізацію підростаючих поколінь в традиційному (непрогресуючому) суспільстві, наступні риси.

1. Закритий характер системи і, як наслідок, нездатність еволюціонувати і адаптуватись до нових умов та потреб суспільства. Освіта становить сьогодні більш-менш самостійну сферу життя, яка до певної міри протистоїть існуючому суспільству, оскільки нібито орієнтується на "вічні" цінності та ідеали. У результаті випускники школи не здатні повною мірою реалізувати себе в суспільному житті: більшість колишніх "слабких" учнів, тобто ті, хто "пас задніх" в школі, краще влаштували своє життя, ніж "відмінники", яким довелося взяти на себе ролі, що їх існуюче суспільство реально не визнає вартісними (невисокий престиж і низька зарплата у вчителів, службовців, працівників культури і т.п.).

Традиційно для закритої системи реальні цілі її функціонування та механізми, що забезпечують їх реалізацію, обирають лише працівники освіти. Суспільство і навіть держава сьогодні не мають дієвих чинників впливу на роботу освітніх закладів. Громада, батьки, як і раніше, не наділені правом контролю над школою. Практично зберігається лише державне регулювання освіти, а значить – всевладдя освітньої бюрократії, яка, в умовах обмеженості коштів на потреби системи і відсутності дієвих стимулів ефективної роботи вчителів та інших працівників освіти, орієнтується в своїй діяльності на формальні показники та власні інтереси. Недостатнє фінансування потреб освіти також гальмує розвиток системи і знижує її потенціал [3: 51].

2. Авторитаризм та ієрархія відносин у системі. Авторитаризм та ієрархія зумовлені тим, що з радянських часів школа перебуває, по суті, в ролі частини адміністративного апарату держави і має поруч з офіційним "прихований навчальний план" (І.Ліч), тобто "неписані правила" школи, які забезпечують засвоєння учнями певних поведінкових норм і цінностей, часто протилежних декларованим у ході навчально-виховної роботи. Школа прищеплює дітям пасивне споживання – некритичне сприйняття існуючого соціального порядку засобами дисципліни та регламентації: дітей привчають, що їхня роль у житті – "знати своє місце і тихо сидіти на ньому" [2: 283].

Авторитаризму та ієрархії сприяє організація освіти та закритий характер цієї системи. Оскільки провід у ній належить працівникам освіти, освітній бюрократії, цілі школи реально є проекцією особистих та корпоративних інтересів цієї групи, а інтереси й потреби учнів та батьків враховуються мінімально. У результаті в школах поширюються: орієнтація на формальні показники, озоамілювання, вручення "знаків уваги у формі матеріальних цінностей вчителям і управлінцям, призначення на посаду за протекцією, а не відповідно до кваліфікації та рівня професійної майстерності, хабарі.

3. В українській школі домінують недобросовісна конкуренція та ситуації конфлікту. Конфронтація породжується розходженнями цілей учнів, вчителів, управлінців. Ці розходження пояснюються тим, що школа реально не сприяє рівності та розвитку індивідуальних творчих здібностей дітей. Учні з нижчих суспільних прошарків раніше чи пізніше виявляють свою "меншовартісність" за результатами навчання порівняно з дітьми елітних груп і починають розглядати школу як вороже середовище, намагаючись або пристосуватись до нього, або вступають в конфронтацію з учителями та іншими учнями. Більшість учнів класу, однак, залишається на "центристських" позиціях, конфронтуючи з системою лише пасивно. Вони намагаються ухилитись від виконання "непомірних", на їх думку, вимог вчителів, часто підтримують активних учасників конфлікту в організації тиску на "слабких" вчителів та однокласників [5: 3].

Подібні відносини складаються і в колективі педагогів. Конфронтацію та недобросовісну конкуренцію можна спостерігати й на рівні районних та обласних освітніх структур, і в Міністерстві освіти України. Конфронтація обмежує можливості для розвитку здібним учням,

перешкоджає професійному зростанню педагогів, примушує талановитих, ініціативних, критично мислячих вчителів та управлінців залишати систему освіти. Сьогодні в освіті найкраще, найзручніше почуває себе не майстер-фахівець, а лояльний до керівництва виконавець, не здібний і активний учень, а байдужий середнячок.

4. Українська школа орієнтована не на продуктивне навчання та виховання, а на забезпечення формального протікання навчально-виховного процесу: на "виконання програм", проведення визначеної нормативами кількості занять, ведення обов'язкової документації і т. п. До перевірки цих та інших зовнішніх ознак існування навчальної і виховної діяльності зводиться сьогодні й моніторинг освіти в українській школі. Навченість учнів, їх активність на уроках і в проведенні позакласних заходів, інтерес до тих чи інших предметів, розвиток інтелектуальних та інших здатностей (вмін) у кращому випадку поцінують на рівні з вказаними формальними показниками, в гіршому – навіть не оцінюють.

Орієнтація на формальні показники зумовлена, як вже було сказано, надмірною абстрактністю і розмитістю цілей діяльності освітніх закладів, пануванням в системі освіти бюрократії, конфронтацією та недобросовісною конкуренцією учнів, вчителів, управлінців [6: 5].

Не сприяють продуктивній роботі школи й надмірний контроль та регламентація роботи вчителя, низька зарплатня педагогів, недостатнє фінансування потреб школи в навчально-методичному забезпеченні, а також прогресуюче зубожіння українців та стагнація в сфері культури.

5. Інформуючий характер навчання та виховання теж в значній мірі зумовлений нездатністю української школи забезпечити ефективність навчально-виховного процесу. Виховання, як правило, зводиться до т.зв. моралізаторства, яке в багатьох випадках навіть лягає в основу викладання курсу "Християнська етика" в школах західного регіону [9].

Процес навчання в нашій школі найчастіше являє собою монолог-розповідь вчителя або учня, причому і той, і інший орієнтуються на відтворення "програмного матеріалу", який міститься в підручнику. Таким чином, навчання в цілому не сприяє розвитку здібностей та інтелектуальних здатностей дитини і не забезпечує формування у випускника школи системних знань з основ наук. Його освіта має фрагментарний характер [7: 4].

Слід зазначити, що матеріально-фінансові передумови для швидкого удосконалення і розвитку системи освіти України залишаються поганими. Економісти і політики утримуються від конкретних вказівок щодо можливої дати початку зростання валового національного продукту, а отже – розширення фінансування освітнього сектору [8: 16].

Тому в групі внутрішніх факторів головним рушієм змін в поточній діяльності системи освіти буде брак бюджетних коштів. Міністерство освіти (штат менше 200 осіб) разом з підпорядкованими структурами (понад 400 осіб) намагатиметься діяти у межах законодавства, яке покладає на нього всі повноваження у сфері освіти. Його ж бюджет складає менше 4%, наприклад, бюджету освітнього міністерства Франції (яка має приблизно таку ж кількість учнів і студентів, як Україна). Іншими внутрішніми факторами впливу на освіту лишиться бажання завершення "деколонізації" і деідеологізації, відновлення домінуючого місця української мови та ін [10].

Автор вважає позитивним явищем постійне посилення впливу на зміни в освіті України зовнішніх факторів – "відкриття" нашої системи освіти не лише на Схід, але й на Захід, глобальних економічних і освітніх тенденцій, необхідність врахування явища формування європейського освітнього простору і певних стандартів тривалості, змісту і якості освіти.

Потрібно пришвидшити запланований прийнятим Законом України "Про загальну середню освіту" перехід на європейські характеристики школи; введення багатоступеневої вищої освіти з освітніми кваліфікаціями, що порівняно точно відповідають системі кваліфікацій розвинених країн; реформування всієї системи профілів підготовки зі зміщенням центра ваги з технологічно-інженерних профілів (другий сектор зайнятості) на економічні та гуманітарні (третинний сектор зайнятості); різке підвищення якості і результативності вивченні іноземних мов (в першу чергу – англійської); помітний прогрес молоді в оволодінні сучасними засобами перетворення інформації та ін.

Та ще важливіше формування нового інтелектуально-культурного поля, початок рівноправного включення системи освіти України в європейський освітній простір, перетворення її науки в частину світової. Це значно зміцнює наші сподівання на початок стабільного розвитку України, на суспільну злагоду, формування демократичного суспільства з регульованою ринковою економікою, реальне поліпшення якості життя і нашого національного

людського капіталу.

Література

1. Закон України "Про загальну середню освіту" // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1999. – №15. – С. 130 – 135.
2. Гіденс Е. Соціологія. – Київ, 1999. – 485 с.
3. Колесникова Й.А. Педагогические цивилизации и их парадигмы // Педагогика. – 1995. – №6. – С. 50 – 56.
4. Основні засади освітньої політики міста Львова (стратегічний документ) – Львів, 1999. – 48 с.
5. Про стан виконання постанови Кабінету міністрів України від 03.11.93 р. № 896 "Про державну національну програму "освіта" (Україна ХХІ століття)". Рішення колегії Міністерства освіти України 28.11.98 р. № 16/8-3// Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1999. – № 6. – С. 3.
6. Про стан освіти в Україні та головні напрями її розвитку на зламі століть. Рішення колегії Міністерства освіти України. 17.03.1999. №4/1-4// Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1999. – №10. – С. 5.
7. Про стан освіти в Україні та головні напрями її розвитку на зламі століть. Рішення колегії Міністерства освіти України. 17.03.1999. №4/1-4// Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1999. – №10. – С. 4
8. Комплексний план заходів щодо розвитку загальної середньої освіти в 1999-2012 роках // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1999. – №9. – С. 12 – 25.
9. Forum Osvitnih Inicjativ – Lviv 1999;
10. http://www/fio.interklasa.pl/foi/foi_5.htm
11. Visnyk School Exchanges Newsletter:
12. <http://visnyk.iatp.org.ua/print;230/>

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Іванна Безкоста
наук. керівник – проф. В.О. Вихруц

ПРИЧИНИ НЕУСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ОЧИМА УЧНІВ І ВЧИТЕЛІВ

Вчителі початкових класів нерідко стикаються з дітьми, які відчуваються певні труднощі у засвоєнні знань, набутті практичних умінь і навичок, в адаптації до шкільного життя. Проте, труднощі в навчанні проявляються не тільки в учнів початкових класів, а й у старшокласників.

Власне, особливої уваги потребують молодші школярі. Педагогічними аспектами невстигання учнів даного віку займалися такі дослідники, вчені і педагоги, як Ю.К. Бабанський, С.М.Лисенкова, Ш.О.Амонашвілі, В.Ф.Шаталов та інші [2,3,6,7].

В.О.Сухомлинський зазначав, щоб надати "важкій" дитині індивідуальну допомогу, розбудити допитливість, цікавість, знайти засоби розумового розвитку, слід систематично, уважно, терпляче вивчати рівень її розумового, емоційного розвитку, шукати і знаходити причини, через які учень став невстигаючим [6].

Глибоке вивчення особистості невстигаючих учнів, всіх факторів, що впливають на навчально-виховний процес у школі, привело Ю.К.Бабанського до постановки завдань оптимізації навчання. Суть цих завдань полягає в тому, щоб забезпечити створення найкращих умов для успішного навчання. Як стверджує автор, саме ці завдання попереджуватимуть явище неуспішності серед молодших школярів [2].

Так, С.М.Лисенкова, встановила, що пасивність школяра виникає на етапі переходу від конкретного до узагальненого. Відомо, що невстигаючих учнів у С.М.Лисенкової не було. Опорні схеми, коментоване управління навчальним процесом, випереджувальне навчання, – все це є засобом успішного навчання.

Повністю розв'язана проблема неуспішного навчання учнів у В.Ф.Шаталова та його послідовників. Розроблена ним методика введення знань великими блоками завдяки опорним сигналам сприяє не тільки поглибленому розумінню навчального матеріалу, а й закріпленню його у пам'яті через пряму установку на запам'ятовування [7].

Метою нашого наукового дослідження є визначення причин невстигання молодших школярів. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що кількість невстигаючих учнів, у порівнянні з 90-ми роками, збільшилась у 1,5 рази [1]. І саме дані цього дослідження допоможуть визначити причини неуспішності та систему заходів для вдосконалення навчально-виховного процесу з метою запобігання неуспішності.

Дослідження названих вище педагогів, власні результати наукової роботи дозволяють виокремити такі причини невстигання школярів початкових класів:

- несприятлива спадковість;
- незадовільний стан здоров'я;
- складні сімейні стосунки;
- збідніле духовне життя;
- недосконалість навчального процесу;
- педагогічна занедбаність.

Для проведення наукового дослідження були обрані школи: ЗОШ №7, ЗОШ №9, ЗОШ №16 м. Тернополя. В анкетуванні з метою визначення причин невстигання школярів молодшого шкільного віку, брали участь як учні початкових класів, так і вчителі згаданих шкіл.

На запитання, які навчальні предмети подобаються самим учням, були отримані такі результати: 68% опитуваних учнів назвали математику, а 54% – читання. Ці уроки подобаються школярам тим, що їх цікаво проводять вчителі, чимало корисної для них інформації, матеріал чіткий і зрозумілий. Контроль заміри успішності учнів початкових класів свідчить, що саме з цих предметів в учнів формуються чіткі уявлення, поняття, а також спостерігається розуміння фактичного матеріалу. Навчальними предметами, які викликають труднощі в навчанні за визначення м самих учнів є англійська мова (65%), як і Україна (35%). Контроль заміри неуспішності учнів свідчить, що саме з цих предметів спостерігається в учнів нерозуміння фактичного матеріалу, важкість у його засвоєнні.

Учнями були названі і причини невстигання у навчанні:

- небажання вчитися (22%);
- нерозуміння навчального матеріалу (25%);
- неухважність (35%);
- лінивість (22,8%).

Особливо було цікавим запитання для учнів "Щоб ви порадили однокласникам, які не встигають у навчанні?" Учні, які встигають радили наступне: слухати пояснення вчителя (65,3%), готуватись до уроків (54,3%), бути уважним, наполегливим і старанним (74,9%), більше читати (38%), а також додатково займатися з тих предметів, які викликають труднощі (79,2%).

Невстигаючі учні спрямували власні поради не на однокласників, а на вчителя: увага вчителя (45%), індивідуальна допомога (72,2%).

За результатами проведеного анкетування серед вчителів початкових класів з даної проблеми, можна зробити такі висновки. Учні молодшого шкільного віку більше встигають з таких предметів як математика (68%), а також рідна мова (53%). Причиною цього вони вважають:

- цікавий навчальний матеріал (54,4%);
- потреба в знаннях (35%);
- наочність (41,1%);
- новизна (65,5%);
- індивідуальний підхід вчителя (33,4%);
- розуміння учнями фактичного матеріалу (75%).

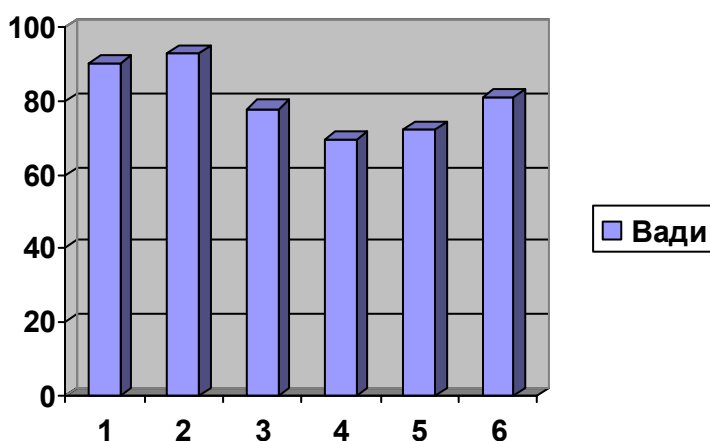

Рис.1

Вади: 1) біологічні; 2) психологічного розвитку; 3) виховання особистостей; 4) в освіті; 5) досвіду впливу школи; 6) впливу позашкільного середовища.

Причини неуспішного навчання, згідно проведеного анкетування серед вчителів, представлені у рис.1.

Найпоширенішою формою роботи вчителів з невстигаючими учнями є індивідуальні заняття (86,4 %).

Позитивно ставляться вчителі початкових класів (98,9%) щодо проведення психолого-педагогічної діяльності під час прийому дітей до школи.

Грунтуючись на висновках вказаних вище педагогів та власних даних нашого наукового дослідження, систему заходів для вдосконалення навчально-виховного процесу, з метою запобігання неуспішності школярів, становлять:

- профілактика типових причин неуспішності;
- широке ознайомлення вчителів із типовими причинами неуспішності, засобами запобігання і подолання відставання учнів у навчанні;
- забезпечення єдності дій усього педагогічного колективу щодо запобігання неуспішності;

- проведення психолого-педагогічної діагностики майбутніх першокласників;
- узагальнення передового досвіду роботи з запобігання неспішності та його широке обговорення.

На основі одержаних даних можна стверджувати наступне. Вчителям початкових класів слід знати: низька якість викладання, невміння організувати активну навчально-пізнавальну діяльність школярів і керівництво нею, негативне ставлення до учнів, несприятливий психологічний клімат у класі породжують явище неспішності, а деякі діти переводяться до категорії "педагогічно занедбаних", "важких". Разом з тим, успішність учнів молодшого шкільного віку, безпосередньо залежить від такої організації процесу навчання, яка забезпечує радість пізнання нового, а вчитель одержує задоволення від своєї праці.

Література

1. Агапова І. Подолати неспішність//Завуч.-2003.-Березень.-№7.-С.4-5.
2. Бабанський Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: Методические основы.-М.: Просвещение, 1982.-180 с.
3. Бондар В.І. Вчителю про дітей, які мають труднощі у навчанні//Початкова школа.-1995.-№10-11.-С.6-9.
4. Ілляшенко Т. Як допомогти дітям із труднощами у навчанні//Початкова школа.-2004.-№5.-С.5-8.
5. Морозова І. Рятівна соломинка для "дівчинки". Ще раз про причини шкільної неспішності//Освіта.-1997.-3-10 грудня.
7. Сто порад учителю / Сухомлинський В.О. Вибрані твори: Ут.т.-Т.5.-С.525-585.
8. Цетлін В.С. Предупреждение неуспеваемости учащихся . – М.: Знание, 1989.-.80с.
9. Шклярська С.М. Індивідуальна робота з слабо відстаючими//Початкова школа.-1988.- №2.-С.29-30.

*Олександра Данилюк
наук. керівник – доц. З.М. Онишків*

ФОРМУВАННЯ МИСЛИТЕЛЬНИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Важливе значення для підвищення ефективності навчального процесу має формування у молодших школярів умінь і навичок. Значний вклад у розв'язання даної проблеми внесли дослідження Н.О. Менчинської,

М.Д. Богоявленського, Ю.К. Бабанського, Н.Ф. Тализіної, О.В. Скрипченка, В.Ф. Паламарчук, О.Я. Савченко, В.О. Сухомлинського та ін.

В.О. Сухомлинський, у своїх працях, присвячених проблемі розумового виховання учнів, неодноразово підкреслював, що знання мають засвоюватися під час активного, самостійного виконання учнями мислительних операцій: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та конкретизація. "Дуже важливо, щоб мислення учнів ґрунтувалося на дослідженні, пошуках, щоб усвідомленню наукової істини передували аналіз, зіставлення й порівняння фактів."[4, С. 142].

У програмах для початкової школи у розділі "Формування загальнонавчальних умінь і навичок" виділено групу загальнопізнавальних умінь і навичок у розділі кожного класу. Нами проведено структурний аналіз цих умінь (див. таблицю 1).

Таблиця 1

**Структурний аналіз мислительних умінь
учнів початкових класів**

<i>1 клас</i>			
<i>Аналізувати</i>	<i>Порівнювати</i>	<i>Узагальнювати</i>	<i>Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки</i>
Виділяти в предметах певні ознаки, розрізняти розмір, форму, колір, смак.	Знаходити у двох об'єктах однакові, схожі і різні зовнішні ознаки. Зіставляти групи предметів за однією суттєвою ознакою, помічати зміни в	Робити (з допомогою вчителя) висновок-узагальнення після виконання навчального	

<i>Аналізувати</i>	<i>Порівнювати</i>	<i>Узагальнювати</i>	<i>Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки</i>
	спостережуваних об'єктах за орієнтирами, вказаними вчителем.	завдання.	
2 клас			
Виділяти в предметах ознаки та якості, розрізняючи їх за значущістю (головні, постійно притаманні об'єкту, і другорядні, які за певних обставин можуть з'являтися, а за інших-зникати).	Встановлювати тотожність, схожість і відмінність між кількома предметами.	Визначати за допомогою вчителя найістотніші ознаки у виконуваний роботі.	Встановлювати логічну послідовність викладу подій, застосовувати деякі прийоми смислового заучування.
3 клас			
Виділяти в об'єктах внутрішні ознаки і якості, розрізняти серед них основні та другорядні.	Порівнювати конкретні об'єкти за різними ознаками (абстрактні за орієнтирами, визначеними вчителем).	Зробити висновок - узагальнення за допомогою вчителя.	Встановлювати зв'язок між причиною і наслідком; добирати факти, які підтверджують висловлену думку або суперечать їй.
4 клас			
Користуватися прийомами осмисленого запам'ятовування (план, зіставлення, опорні слова); класифікувати і групувати вивчений матеріал. Знаходити нове, досі невідоме, ставити запитання.	Користуватись порівнянням та аналогією як засобами встановлення нових ознак і якостей.	Визначати головне, самостійно робити висновок з пояснення вчителя.	Знаходити і пояснювати причинно-наслідкові зв'язки; доводити правильність певного судження та власної думки; виконувати творчі завдання (доповнити задачу, продовжити розповідь, відтворити початок розповіді, запропонувати новий спосіб розв'язування та ін.).

Аналіз підручників, методичних посібників з різних предметів початкової школи для вчителів показав, що ідея формування мислительних умінь у молодших школярів знайшла в них певне відображення. Слід зазначити, що в програмах з окремих предметів певною мірою враховуються вимоги щодо формування мислительних умінь. Методичний апарат підручників з рідної мови і математики та ін. предметів орієнтує вчителя на формування і розвиток даної групи вмінь учнів, але реалізує ці вимоги не завжди послідовно і не досить повно. У методичних посібниках для вчителів початкових класів звертається увага на це питання, проте рекомендацій щодо цього немає.

Заслуговують на увагу навчальні посібники О. Я. Савченко "Умій вчитися" та "Розвивай свої здібності", в яких наведено завдання для розвитку мислення учнів. Ці завдання допоможуть учителю зацікавити учнів, і тим самим, покращити і активізувати роботу класу на уроці. Ось, наприклад:

Спробуй дати чітке, коротке визначення речей, якими користуєшся:

Що таке стіл? Стіл – це ...

А ліжко? Ніж? Парта?

Хто такий слюсар? Машиніст? Таксист? Бухгалтер?

Заверши перелік понять, які можна об'єднати спільною назвою:

Коло, трикутник, овал,... – це ... ;

Карась, йорж, короп,... – це ... ;

Хвилина, година, рік,... – це ... ; та інші. [3, С.33].

О.Я. Савченко у формуванні вміння порівнювати рекомендує дотримуватись таких вимог: доцільно порівнювати однорідні, взаємозв'язані об'єкти; предмети, які порівнюються (чи хоч би один із них), мають бути добре знайомі учням; при зіставленні виявляти істотні ознаки подібності, а при протиставленні – істотні ознаки відмінності; подібність і відмінність бажано спостерігати на достатньому фактичному матеріалі [2].

Н.Ф. Тихомирова для формування вміння порівнювати пропонує завдання виду:

Чим схожі ці слова?

- а) книга, кішка, кришка;
- б) ніч, піч, річ;
- в) морж, йорж, ніж;
- г) число, весло, крісло.

Назвіть загальні ознаки:

- а) яблуко і гарбуз;
- б) кішка і собака;
- в) книга і зошит.

Чим відрізняються?

- а) ручка від олівця;
- б) книга від зошита.

Прочитайте числа кожної пари. Чим вони схожі і чим відрізняються?

- а) 5 і 50;
- б) 6 і 600;
- в) 17 і 170;
- г) 201 і 2010 та ін. [5].

Н. Захарова рекомендує у формуванні мислительних умінь дотримуватися певної послідовності. Це, зокрема:

Створення мотиваційної готовності до виконання певного виду діяльності.

Засвоєння зразка дій.

Первинне застосування вміння.

Виконання тренувальних вправ в умовах близького переносу вміння в межах одного навчального предмета та більш віддалене перенесення вміння, що передбачає його використання вже на іншому предметному матеріалі. [1, С.68]. Ми розділяємо такий підхід.

На нашу думку, з метою формування мислительних умінь, доцільно проводити з молодшими школярами спеціальні вправи, уроки на формування мислительних умінь ("Конкурс юних математиків", "Хвилинка цікавої математики", "Сторінками рідної мови", та ін.). Потрібно також навчити дітей складати казки, розвивати їхню творчу уяву ("Що розповіла мені пташка взимку?", "Пісня весняного струмочка", "Пригоди зеленого листочка", та ін.), навчати складати вірші. Можна влаштовувати мандрівки до "Словникової скарбнички", розв'язувати завдання Робота Словознайченка.

Таким чином, систематична і послідовна робота з формування мислительних умінь і навичок в учнів початкових класів, використання з цією метою різноманітних пізнавальних завдань, дотримання поетапності у цій роботі в значній мірі впливає на підвищення результативності навчальної діяльності учнів.

Література

1. Захарова Н. Пізнавальні завдання формують в учнів загальнопізнавальні вміння // Поч. школа. – 2001. – №1. – С.68.
2. Савченко О. Я. Порівняння у навчанні учнів початкових класів. – К.: 1977. – 151 с.
3. Савченко О. Я. Умій вчитися: Навч. посіб. для молод. школярів. – 2-ге вид. – К.: Освіта, 1998. – 192с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. // Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 3.- С.142.
5. Тихомирова Л. Ф., Басов А. В. Развитие логического мышления детей. – Ярославль: ТОО "Гринго", 1995. – 240с.

РІЗНОРІВНЕВА ДОПОМОГА ВЧИТЕЛЯ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

Гуманітаризація освіти передбачає збереження фізичних та розумових можливостей дитини. Тому очікуваний педагогічний результат треба завжди зіставляти із зусиллями, якими він досягається, щоб запобігти фізичному, інтелектуальному та емоційному перевантаженню дітей. Не варто поспішати "вкласти" в учнів якомога більше – адже обсяг знань і поінформованість не гарантують розвитку і вихованості. Крім того, надмірне статичне розумове навантаження провокує нервові зриви і агресію.

Тут доречно нагадати думку В.О.Сухомлинського про те, що навчання – не механічне перекладання знань з голови вчителя у голову дитини, а складні моральні взаємини, в яких провідною, визначальною рисою є виховання почуттів гідності і честі. Постійна турбота про емоційне благополуччя дитини, вміння виявити і реалізувати перспективи її розвитку, гуманне спілкування – найважливіші передумови мотивації умінь [3, с.91].

Гуманна початкова школа працює на засадах співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу.

Важливим результатом такої співпраці є усвідомлення спочатку педагогами, а потім і батьками першооснов сучасної методики: "Допоможіть дитині зробити це самій".

Тому метою нашого дослідження стало вивчення умов і факторів пізнавальної потреби учнів, а не їх очікування того, що навчать, підштовхнуть, підкажуть самі дорослі.

Значення самостійності і розумової ініціативи як для інтелектуального, так і перспективного розвитку дітей підкреслювали Сухомлинський, Логачевська, Унт [2, 3, 5]. Ще К.Д.Ушинський стверджував, що професійний обов'язок вчителя – бачити насамперед особистість конкретної дитини, якомога точніше визначити її пізнавальні здібності, а потім обирати відповідний засіб впливу [6, с.50]. Він підкреслював, що розподіл класу на групи, з яких одна сильніша за другу, не тільки не шкідливий, але й потрібний, якщо наставник уміє, працюючи з однією групою сам, дати іншим корисну самостійну вправу [6, с.54].

Ця теза і лягла в основу нашого дослідження, яке здійснювалося на уроках математики.

Базою дослідження були Білозірська ЗОШ I-III ступенів та ЗОШ №7 м.Тернополя. Всього у експериментальному дослідженні було задіяно 128 учнів, проанкетовано 40 вчителів початкових класів.

Завданням дослідження було виявити вплив різнорівневої допомоги вчителя згідно з даним поділом на процес закріплення знань, умінь і навичок учнів розв'язувати математичні задачі.

На початку експерименту до експериментальної роботи 36% учнів можна віднести до I групи – це учні, які потребують мінімального втручання вчителя у розв'язання ними математичних задач. 39% потребують більшої вчительської допомоги і належать до II групи за рівнем самостійності. Решта 25% потребують найбільш повної допомоги вчителя.

Усім учням пропонувалися завдання однакового змісту, проте кожній групі надавалася різна за змістом і організацією допомога вчителя, зокрема кількість інформації про хід розв'язування дозувалася від найбільш повної до найменш повної. Інформація також варіювалася за характером: конкретизація завдання, вказівка на прийом розв'язання, допоміжні запитання, наочне підкріплення.

У завданнях для I групи зазначалася лише мета, а шляхи її досягнення учні шукали самі. Учням II групи до завдань давалася підказка (на що слід звернути особливу увагу, працюючи над завданням). З учнями III групи детально розбиралася послідовність мислительних операцій, необхідних для пошуку розв'язання.

Така робота над завданнями дає можливість учням оволодівати раціональними прийомами розумової діяльності. Поступово кількість необхідної інформації для учнів II і III груп зменшується. Але зменшення залежить від сформованості в учнів певних навичок розв'язування пізнавальних завдань. Тому значну увагу школярів треба приділяти навчанню прийомам аналізу і синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення [2, с.73].

Під час диференціації класу на групи учням можна пропонувати ті самі завдання або

завдання однакової складності, але у різній інтерпретації [2, с.72]. Для I групи можна дати інструкцію – вказівку на зразок способу дії, теоретичну довідку, пам'ятку тощо. Учні II групи – запропонувати розв'язати те чи інше завдання з елементами допомоги: з репродуктивними питаннями, з додатковою конкретизацією, з виконанням певної частини, з допоміжними вказівками, порадами. Учні III групи отримують допоміжні питання, які вимагають порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнень і доведень, тобто їм необхідно буде виявити осмислене застосування знань.

У завданнях з вказівкою на зразок способу дії вчитель безпосередньо показує операції, з яких складається прийом обчислення. Наприклад:

Виконай дії за зразком:

$$76 - 24 = \square$$

$$70 - 20 = 50$$

$$6 - 4 = 2$$

$$50 + 2 = 52$$

Зразок способу дії може подаватися і у вигляді тексту. Наприклад:

Міркуй так: кожне число (зменшуване і від'ємник) розкладемо на десятки і одиниці. Віднімемо спочатку десятки, а потім одиниці: 70 мінус 20 буде 50. 6 відняти 4 буде 2. До 50 додати 2 дорівнює 52. Отже, різниця чисел 76 і 24 дорівнює 52. Міркуючи так само, розв'яжи приклади:

$$87 - 34 =$$

$$37 - 23 =$$

$$54 - 12 =$$

Пам'ятаючи, що мова і мислення тісно пов'язані між собою, до наведених завдань ефективно вводити словесний опис способу дії і його здійснення. Цим самим попереджується механічне копіювання зразка.

Коли діти достатньо засвоять усі етапи роботи над прикладами даного типу, зразок способу дії для сильних дітей пропонується у більш стислому вигляді.

Таким чином, перехід від дії до зразка, поданого в розгорнутому вигляді, далі – до завдань із стислим зразком, потім – до завдань без зразка, учні узагальнюють обчислювальний прийом і переносять його в аналогічні умови [2, с.80].

На першому етапі дослідження учням пропонувалося розв'язати задачі одного рівня складності, але відповідно із диференціацією на групи. Допомога вчителя надавалася поваріантно:

I варіант (36%)

Розв'яжи задачу:

Сашко зібрав 7 кг полуниць, а Оленка – на 5 кг більше. Скільки кілограмів полуниць зібрали діти разом?

II варіант (39%)

Склади задачу за коротким записом і розв'яжи її:

Оля – 10 саджанців

Петрик – ?, на 3 більше

} ?

1) + =

2) + =

З учнями III групи (25% – III варіант) вчитель працює індивідуально. Сідає біля них, тихенько складає і розв'язує з ними задачу даного виду за допомогою унаочнення.

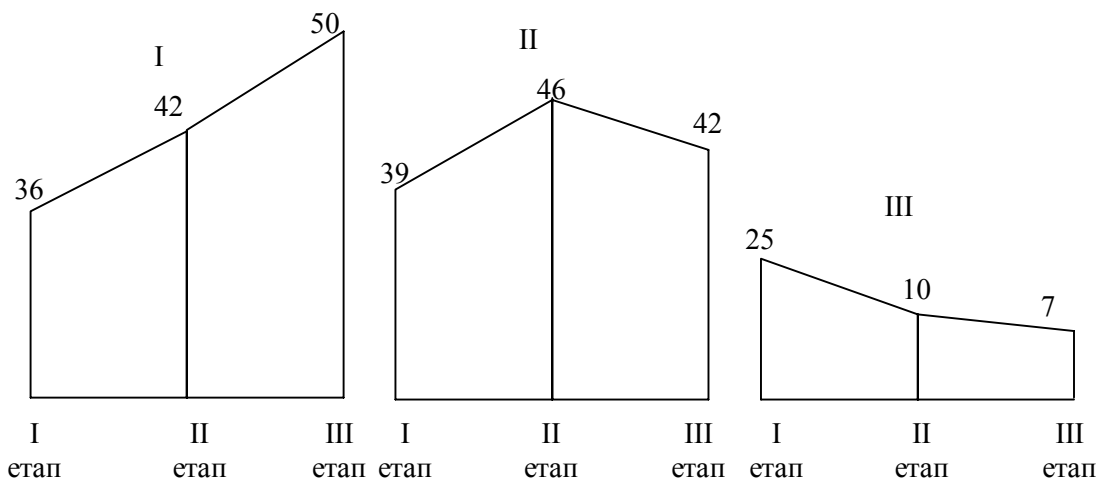
Усі завдання швидко перевіряються і коментуються. Слухають усі учні, бо знають, що вже на цьому уроці будуть виконувати аналогічне, трохи складніше завдання I чи II варіанту. Відбувається ніби "передача" естафети знань.

На другому етапі завдання ускладнилися, зменшилася міра допомоги вчителя. Першій групі (I варіанту) пропонувалося скласти задачу за виразом: $9 + (9 - 6)$. II варіант розв'язував задачу за даною умовою. III варіант складав задачу за коротким записом і розв'язував її.

На третьому етапі дослідження учні виконували запропоновані їм завдання вже на вищому рівні самостійності: I варіант складав задачу зі словом "більше", II варіант складав задачу за виразом: $13 + (13 - 9)$, а III варіант розв'язував задачу за даною умовою.

Як бачимо, завдання однієї групи через деякий час виконували учні іншої групи, тобто слабші учні підтягувалися до рівня сильніших. Важливо, що завдання добиралися таким чином, щоб усі учні змогли одночасно їх виконати.

Узагальнений аналіз результатів експерименту представлений нами у схемах

Слід зазначити, що відбулося нове переформування складу груп за рівнем самостійності виконання учнями навчальних завдань і рівнем допомоги.

Таким чином, можна стверджувати, що різнорівнева допомога вчителя на уроці може стати важливим компонентом навчального процесу, адже вона спрямована на один кінцевий результат – забезпечення успішності навчання в єдності розвитку і виховання. Так само взаємопов'язані і засоби досягнення результатів повноцінного навчання – активність і самостійність учнів, урахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення потреби в емоційній підтримці розумових зусиль.

Література

1. Данилов М.О., Скаткин М.М. Дидактика средней школы. – М.: Высшая школа, 1976. – С.46-50.
2. Логачевська С.П. Дійти до кожного учня / За заг. ред. О.Я.Савченко. – К.: Радянська школа, 1990. – С.70-134.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів // Вибрані твори. – Т.2. – С.504-505.
4. Страчар Е. Система і методи керівництва навчальним процесом. – К.: Радянська школа, 1982. – С.130-145.
5. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. – С.15-23.
6. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання // Твори. – Т.4. – С.50-61.

Лілія Кравчук

Наук.керівник – доц. І.П. Задорожна

"ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ"

Соціально – економічні зміни у нашому суспільстві, такі як широке використання інформаційних технологій, збільшення попиту на знання сучасних європейських мов на ринку праці призвели до необхідності інтенсифікації і вдосконалення навчання іноземної мови. Потреба глибоких та якісних знаннях хоча б однієї іноземної мови кожним випускником школи зумовило запровадження її вивчення з молодшого шкільного віку.

За періодизацією, прийнятою в українській психології та педагогіці [1, 76; 3, 464; 4, 456], молодшим шкільним віком вважається вік дітей від 6 до 10 років.

Психологічні та фізіологічні особливості цього віку, такі як пластичність мозку, гнучкість мозкових механізмів мовлення, підвищена активність, яскраво виражені імітативні здібності, що підкреслюють здатність до наслідування, визначають специфіку навчання іноземних мов молодших школярів.

Одним із недоопрацювань навчання іноземної мови в початковій школі є неврахування психологічних особливостей шестирічних школярів. Багато вчителів, які викладають іноземні мови в початкових класах, недостатньо знають про психологічні можливості дітей молодшого шкільного віку, умови, закономірності та особливості їхнього фізіологічного розвитку;

механічно переносять прийоми і методи, які використовуються в старших класах, на учнів початкової школи. Крім того, в сучасній школі не дотримується принцип наступності між дошкільною та початковою ступенями освіти. Вчителі початкової школи забувають про специфічні дошкільні види діяльності: гра, різноманітні види творчості (конструювання, ліплення, переказування казок, творення віршів), які формують творчу уяву – основу навчальних можливостей дитини, те підґрунтя, на якому пізніше базується весь навчальний процес [1, 76].

Проблему використання гри та ігрової ситуації як одного з методів навчання на початковому і середньому етапах досліджували багато вчених- психологів та відомих педагогів (О.М. Виготський, Д.Б.Леонтьєв, Ф.Ельконін, М.Гребель, О.Монтессорі), і вчених – методистів (Г.В. Рогова, И.Н. Верещагіна, П.І.Зінченко М.Л. Вайсдбур).

Проте в зв'язку із запровадженням вивчення іноземних мов з другого класу середньої загальноосвітньої школи зростає необхідність розробки шляхів практичного використання ігрової діяльності для формування іншомовної компетенції, зокрема лексичної.

Мета даної статті: полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичній розробці методики формування лексичної компетенції учнів початкової школи на основі використання навчальної гри.

У нашій країні шкільне навчання розпочинається з 6-ти років. Вступ дитини до школи – це різка зміна її життя і діяльності. Дитина йде до школи з фізичною і психологічною готовністю до цієї зміни. У шкільному навчанні використовуються і продовжують розвиватися фізичні й розумові сили, формуються психічні властивості молодших школярів. [2, 27].

Перший рік навчання англійської мови в початковій школі відіграє особливу роль. У цей період закладаються основи для практичного засвоєння учнями усного мовлення і читання, сприймання і породження висловлювань, на якому буде подальше навчання англійської мови в середній школі.

Знання іноземної мови асоціюється зі знанням слів, в той час як володіння мовою з лексичними навичками. [9, 373; 8, 319] Лексичні навички слід розглядати, як найважливіший і невід'ємний компонент змісту навчання іноземної мови, а їх формування саме і є метою навчання лексичного матеріалу. Лексичний запас учнів 2-го класу, який вони повинні засвоїти в усному мовленні і читанні, становить 350 лексичних одиниць. До нього входять більшість структурних лексичних одиниць (артиклі, займенники, прийменники, сполучники і частина найбільш частотної лексики, необхідної для здійснення усного спілкування учнів за ситуаціями в межах шкільної програми; учні засвоюють також слова, які складаються з відомих їм елементів [9, 373].

Аналіз науково-методичної літератури[8,9,10], свідчить, що навчання лексики на початковому етапі має свої особливості:

відсутність в учнів будь-якого мовного запасу, навичок і вмінь спілкуватися даною мовою, що називається "абсолютним початком навчання іноземної мови";

через нестійкість уваги і більшу стомлюваність учнів вправи для навчання лексики мають бути різноманітними і невеликими;

вік учнів зумовлює необхідність широкого застосування у навчальному процесі вправ з елементами змагання та ігрових прийомів навчання.

Щоб робота над лексичним матеріалом була ефективною, вчитель повинен знати принципи відбору навчального словника, до яких відносяться: семантична цінність слів та їх тематична відповідність програмі навчання, частота вживання лексичних одиниць, їх сполучуваність та словотворча цінність. Цікавим є досвід заучування нових лексичних одиниць, запропонований вчителем іноземної мови Н. Б. Марчан. У її класі стоїть велика яскрава коробка. Закінчивши перевірку результатів виконання командами певних завдань і виправивши усі помилки, вчитель пропонує дітям подумати і згадати, які слова є для них важкими або погано запам'ятовується. Але вголос воно не вимовляється. Це буде "секретне слово". Дитина пише "секретне слово" на аркуші паперу і кладе в коробку. Наступні кілька уроків вчитель з дітьми працюють над новою лексикою, виконують тренувальні вправи, не відкриваючи коробки [5, 24].

Проте коли учень заходить у клас і бачить яскраву коробку, всередині якої лежить його "секретне слово", він починає думати про нього і відповідно легко запам'ятовує. Результат навчання свідчить про ефективність описаного ігрового методу.

Аналіз науково- методичної літератури [11,17,25,] показав, що у шкільному віці гра все

ще залишається важливою діяльністю в житті дитини. Відповідно задовольняючи потребу дитини гратися, перевтілюватися, рухатися, ми забезпечуємо умови для вивчення іноземної мови. Така форма навчання не виснажує нервову систему та організм дитини, а реалізується головним чином за рахунок мимовільних процесів сприйняття і довільної уваги.

Дидактична гра – це різновид гри за правилами [6, 42; 7, 23; 12, 68]. Вона належить одночасно до двох сфер людської діяльності – гри й навчання.

У сучасній педагогічній науці розрізняють такі види дидактичних ігор: сюжетно-рольові ігри, ігри-вправи, ігри-драматизації, ігри-конструювання. У своїй роботі ми наводимо приклад ігор-вправ, які використовуються для формування лексичної компетенції учнів молодшого шкільного віку та автоматизації їхніх дій з лексичними одиницями.

Як показали дослідження вчених-психологів Д.Б.Ельконіна, Л.В.Артемова та ін. [2], і педагогів І.О.Школьної, О.Я.Савченко [13] та ін., гра не забезпечує стійкого позитивного ставлення молодших школярів до навчального процесу, якщо використовується епізодично. Дидактичні ігри необхідно включати в систему уроків. Це передбачає попередній відбір ігор та ігрових ситуацій для активізації різних видів сприймання та обмірковування, де їх використання є найбільш своєчасним і ефективним порівняно з іншими методами.

Дослідження

К. Грейса [7] дали можливість виділити оптимальні способи використання ігрової діяльності в системі уроків:

весь урок будується як сюжетно-рольова гра (наприклад, деякі уроки навчання грамоти, що мають на меті ознайомити дітей з новим звуком і літерою; уроки-мандрівки);

під час уроку як його структурний елемент;

під час уроку кілька разів створюються ігрові ситуації (за допомогою казкового персонажа, іграшки, незвичного способу постановки завдання, елементів змагальності тощо).

Наведемо приклад вправ, які допомагають формувати іншомовну лексичну компетенцію учнів.

Вправа 1

Мета: Систематизація знань учнів в межах теми "Acquaintance."

Спосіб виконання: Вчитель і діти сідають у коло на килимок. Вчитель бере в руки м'ячик і котить до того, з ким хоче "познайомитися".

Завдання для класу: полягає в тому щоб учень, до якого підкотився м'ячик, сказав своє ім'я, стать і вік. Після цього теж покотив м'ячик до іншого учня, і поставив йому відповідні запитання.

Зразок відповіді: – What is your name? How old are you?

My name is Ann. I am a girl. – I am seven.

Вправа 2

Мета: Формування лексичної компетенції учнів в межах теми "Teaching aids."

Спосіб виконання: Вчитель показує дітям малюнок, на якому зображено Незнайку, який збирається в школу.

Завдання для учнів: назвати зайві предмети, які поклав Незнайко у портфель, і потрібні предмети.

Зразок відповіді: – Pen is important for school. Ball is not important for school.

Вправа 3

Мета: Автоматизація дій учнів з лексичними одиницями в межах підтеми "Flowers."

Спосіб виконання: Вчитель показує дітям малюнок із зображенням Білосніжки, якій гномики подарували букет квітів. Вчитель пропонує назвати квіти, з яких складається букет, а квітку, яка найбільше сподобалась, намалювати у зошит.

Зразок відповіді: – There are a rose, a pink, a tulip, a poppy, a violet, a daisy, a daisy-wheel, a bluebell. I like a rose.

Вправа 4

Мета: Формування лексичних навичок в межах теми "Parts of body."

Спосіб виконання: Вчитель роздає дітям малюнки із зображенням семи гномиків, у яких неухважний художник "забув" домалювати деякі частини тіла.

Завдання для класу: полягає в тому, щоб уважно роздивитись малюнки і виправити "помилки" неухважного художника – домалювати простим олівцем частини тіла, яких не вистарчає, та назвати їх англійською мовою.

Зразок відповіді: a nose, a hand, a fingers, a leg.

Вправа 5

Мета: Формування лексичних навичок в межах теми "Food."

Спосіб виконання: Вчитель розкладає на столі муляжі овочів, фруктів, свіжі продукти, або картинки з їх зображенням і каже дітям: "Зваримо обід для мавпочки", потім по-черзі змішує продукти або підносить їх і опускає у тарілку.

Завдання для класу: назвати по-англійськи назви овочів і фруктів, з яких "варили обід".

Зразок відповіді: – It is an apple, a plum.

Таким чином, з приходом дитини у школу змінюється її соціальний стан, становище у сім'ї, колективі, і відтепер саме учбова діяльність стане провідною у її житті. Вікові особливості молодших школярів, такі як переважаюче наочно-образне мислення, мимовільне запам'ятовування, потреба у зовнішньому вираженні активності дозволяють учителю за допомогою навчальної гри та ігрових ситуацій зробити процес семантизації та опрацювання лексичних одиниць цікавим та результативним.

Література

1. Актуальные проблемы возрастной и педагогической психологии /Под. ред. Ф.И. Иващенко, Я.Л. Коломыйського – Минск: Высш. школа, 1980. – 76с.
2. Л.С.Выготский. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка. – М.:Просвещение, 1966. – С. 27-33.
3. Возрастная психология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под. ред. И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. - М.: Сфера, 2002. – 464 с.
4. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество, юность. – М.: Академия, 2002. – С. 456
5. О. Чернякова. Вивчення англійської мови через гру // Поч. шк.. – 2002.
6. №4. – С.24-26
7. Эльконин Д. Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.
8. Грейс К. Психология развития. – Питер, 2001. – 992 с.
9. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник (коло авторів під кер. С. Ю. Ніколаєвої). – К: Ленвіт, 1999. – 319 с.
10. Методика обучения иностранным языкам в средней школе /Под ред. Н. И. Гез, М. В. Ляховицкого, А. А. Миролюбова и др. -М.: Высш. школа, 1982. – 373 с.
11. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе /Под ред. А. А. Миролюбова, И. В. Рахманова, В. С. Цетлин. – М.: Просвещение, 1967. – 504 с.
12. Програми для середніх загальноосвітніх шкіл. Іноземні мови 1-11 класи. – К.:Перун, 1996.-5 с.
13. Е.А.Степанова. Игра как средство развития интереса к изучению иностранного языка //ИЯШ. – 2004. – №2. – С.66-68.
14. П.Стрекозий. Актуальные проблемы начального обучения. Пособие для учителя. – М. : Просвещение, 1976. -207с.

Олена Корнійчук

Анастасія Вихрущ, філологічний ф-т ТЕІПО

наук. керівник – проф. В.О. Вихрущ

ОРГАНІЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Колективна навчально-пізнавальна діяльність учнів є одним із найважливіших факторів не тільки у формуванні особистості школяра, а й у забезпеченні продуктивного характеру процесу пізнання в цілому. На цьому наголошували відомі вітчизняні та зарубіжні психологи (А.К.Дусавицький, А.В.Петровський, Л.В.Занков, Д.Б.Ельконін, Л.Б.Ітельсон, А.А.Леонтьєв, Л.М.Фридман) та педагоги Х.Й.Лійметс, А.В.Мудрик, В.К.Дяченко, І.В.Страхов, Е.Страчар, В.Оконь та інші. Разом з тим, проблема використання колективних форм учбової діяльності у початковій школі була і залишається актуальною й достатньо не вивченою. У науково-методичній літературі зустрічаються лише окремі її розробки, разом з тим вивчення іноземної мови у школі I ступеня передбачає саме колективну пізнавальну діяльність як основу нової комунікативної методики.

Метою нашої наукової роботи є розробка теоретичних та методичних засад використання колективної навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів під час вивчення ними англійської мови в умовах білінгвізму.

Колектив (від лат.collectivus – збираючий) – це соціальна спільність людей, об'єднаних на

основі суспільно значущих цілей, спільних ціннісних орієнтацій, спільної діяльності і спілкування. Колективна учбова діяльність – це безпосередня взаємодія учнів, об'єднаних суспільно значущими і суспільно оцінюваними цілями і мотивами діяльності, спрямованої на розв'язання колективом учбових завдань [3].

Дослідження в галузі педагогіки колективу та дидактичного потенціалу колективної учбової діяльності стали особливо інтенсивними у 60-х – 70-х роках ХХ століття. Основою інтеграції знань про дитячий колектив став і системний підхід до нього як до об'єкту дидактичного дослідження. Він дав змогу з'єднати наявні в науці дані в єдину систему уявлень про дитячий колектив як мету, об'єкт і суб'єкт навчання[4].

Маючи чітке уявлення про структуру і закономірності малої групи, вчитель одержує засіб дидактичного впливу на колектив класу в цілому (спрямовує взаємостосунки суб'єктів навчального процесу, впливає на пізнавальну мотивацію навчання та на пізнавальні інтереси окремого учня і всього класного колективу тощо). А для уроків з іноземної мови особливо важливим є те, що на цій основі здійснюється вільне спілкування молодших школярів новою для них мовою, що надає такому засвоєнню функціонального характеру і позитивно впливає на мовлення учнів[6].

Така робота педагога дуже складна і завжди потребує творчого підходу. Отже сам творчий акт у діяльності вчителя та учня під час вивчення іноземної мови спирається на обдарування і ініціативу кожної творчої особистості, на чому у свій час наголошували класики вітчизняної педагогіки А.С.Макаренко та В.О.Сухомлинський.

Результати нашого наукового дослідження дозволяють стверджувати, що ніякі педагогічні зусилля не перетворять групу учнів у колектив, якщо ця група не залучена до спільної дидактичної діяльності: навчальна праця один заради одного, заради групи в цілому, на благо суспільства.

У проведеному дослідженні з'ясувалось, як краще організувати спільну учбову діяльність, щоб вона сприяла виникненню у школярів потреби у взаємному спілкуванні іноземною мовою, у взаємодопомозі на уроках англійської мови вже починаючи з I класу, сприяла формуванню колективу і товариських взаємин в ньому. З цією метою здійснювалось вивчення змісту і форм спілкування в процесі учбової діяльності школярів-першокласників, ставлення учнів до них. З цією метою нами було проведено попереднє опитування учнів у перші дні їх перебування у школі, яке виявило потребу у спілкуванні із новими товаришами у 93% опитаних і страх перед незнайомим оточенням у 7% першокласників. Побоювання перед спілкуванням із вчителем мали 21% учнів. Це підтверджувало нашу попередню гіпотезу про те, що майбутні першокласники більш схильні до звичного для них спілкування із своїми однолітками, ніж до спілкування із незнайомою дорослою людиною.

Аналіз відповідей учнів під час опитування, проведеного через місяць після початку занять, дозволив виділити два аспекти розуміння ними поняття "спільна робота". Перший – емоційно-комунікативний, який характеризує неформальну структуру спілкування в класі. Даючи оцінку значущості колективної (спільної) роботи, лише 45% учнів контрольних і експериментальних класів підкреслювали її цінність для налагодження товариських, дружніх відносин у навчанні. Таку діяльність вони переважно пов'язують із дозвіллям та стосунками у позаурочний час: "Спільна робота необхідна для вірної дружби, допомоги, для веселої розмови" (Олександр К.); "Спільна робота потрібна для того, щоб ніхто не був самотнім" (Грина С.); "Колективна робота потрібна, щоб ми краще розуміли один одного, щоб могли знайти справжнього друга" (Тарас П.).

Другий аспект стосується спільної організації праці. Він був названий практичним. Характеризуючи колективну (спільну) роботу, лише 32% учнів підкреслювали її позитивний вплив на темпи, якість роботи, значення її результату для колективу, не включаючи навчальний процес: "Одному важче зробити те, що легко зробити разом" (Денис Р.); "Колективно можна зробити більше і краще" (Оксана Л.); "Колективно працювати-значить не мати відстаючих" (Микола К.). Визначаючи вид спільної роботи, школярі, як правило, називали суспільно корисну і громадську: збирання макулатури, прибирання шкільного подвір'я, підготовка до концертів і т.д.

Лише в окремих випадках вони торкались спільної учбової діяльності. В основному це стосувалося небагаточисельних завдань (видів роботи), які вчитель доручав зробити вдома.

На формуючому етапі нашого дослідження була розроблена система завдань (вправ, дидактичних ігор, вікторин, кросвордів, діалогічних ситуацій тощо), які потребували

використання засвоєного лексичного матеріалу у пропорованих вчителем ситуаціях співпраці між учнями на уроках англійської мови. Детальний аналіз результатів виконання підсумкових завдань у експериментальних класах та порівняння їх із результатами контрольних груп дозволяє зробити попередні висновки щодо рівня мовленнєвої діяльності першокласників в процесі спілкування англійською мовою і з'ясувати, чи залежить він від врахування особливостей взаємодії у системі "учень-вчитель-клас".

Підведення підсумків опитування, експериментальної роботи та порівняльний аналіз навчальних досягнень першокласників у засвоєнні англійської мови як мови спілкування дозволяє стверджувати, що:

– за умов системного використання колективних форм учбової діяльності першокласників на уроках англійської мови більш активно відбувається засвоєння лексичного словника (у експериментальних класах успішність становить 75%, а у контрольних – 47%);

– за умови включення першокласників у процес спілкування іноземною мовою змінюється мотивація навчальної діяльності (в експериментальних класах у 95% учнів улюбленим є урок англійської мови, а додатково бажають відвідувати ці уроки 100%; у контрольних лише 27% виявили бажання додатково відвідувати уроки англійської мови і ніхто з учнів не назвав серед улюблених урок іноземної мови);

– виявили потребу у постійному спілкуванні із однокласниками на уроках англійської мови, наголошують на потребі у взаємодопомозі під час її засвоєння у експериментальному класі 100% першокласників, а у контрольному – 24% (в основному йшлося про просту підказку);

– не відчувають страху перед спілкуванням із вчителем іноземної мови у експериментальному класі 100% першокласників, а у контрольному бояться задавати запитання, попросити про допомогу тощо 84% опитаних.

Отже колективні форми учбової діяльності молодших школярів є ефективним засобом формування колективу першокласників, якщо вони використовуються у системі зокрема, під час вивчення англійської мови. Такий підхід до організації діяльності учнів сприяє активному формуванню у них позитивного ставлення до іноземної мови як до засобу спілкування та інтенсивно збагачує лексику дитини.

Література

1. Зинченко С.Н. Почему детям бывает трудно учиться вместе? – К.: Радянська школа, 1990. – 213 с.
2. Дьяченко В.П. Сотрудничество в обучении. – М.: Просвещение, 1991. – 245 с.
3. Коллективная учебно-познавательная деятельность школьников/ Под ред. И.Б.Первина. – М.: Педагогика, 1985. – 265 с.
4. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1989. -118 с.
5. Лиймегс Х.Й. Групповая работа на уроке. -М.: Знание, 1975. – 78 с.
6. 6 Страчар Е. Система і методи керівництва навчальним процесом.-К.: Радянська школа, 1982.- С. 243- 280
7. Цукерман . Г.А. Зачем детям учиться вместе?- М.: Знание, 1989. – 96 с.

Ольга Левченко
наук. керівник – доц. М.І. Майхрук

ПІДРУЧНИКИ З ПРИРОДОЗНАВСТВА: ТЕОРІЯ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Пріоритетною метою природничої освіти стає не тільки озброєння учнів певним обсягом сучасних природничих знань, умінь і навичок, а й розвиток особистості учня засобами кожного з природничих предметів, формування загальної культури, національної свідомості, високоморальної громадянської позиції тощо [3, 24]. Цим, власне, й визначаються основні концептуальні положення, на яких має ґрунтуватися розробка сучасних підручників з природничих дисциплін.

Підручник — це своєрідна модель процесу навчання на конкретному етапі розвитку суспільства, тобто він є виразником педагогічної технології.

У сучасній початковій школі впевнено впроваджуються ідеї особистісно орієнтованого та розвивального навчання, які вимагають створення відповідних підручників. Адже особистісно орієнтоване навчання – це особлива індивідуальна діяльність учнів, процес спрямований на розширення можливостей вибору особистістю життєвого шляху. Це передбачає також посилення психолого-педагогічного супроводу шкільного підручника.

Отже, підручник нового покоління – це той, який створений на засадах нової філософії

освіти; має оновлений трансформований зміст, структуру, методичний апарат, розроблений у такий спосіб, аби сприяти особистісно зорієнтованому навчанню, основне призначення якого полягає в тому, щоб підтримувати і розвивати природні якості та індивідуальні здібності учнів, допомагати в становленні їх суб'єктивності, соціальності, культурної ідентифікації, творчої самореалізації [1, 9].

Це, в свою чергу, зумовлює зміни в призначенні підручника. Якщо раніше традиційний підручник являв собою спеціально створену навчальну книжку, призначену для відтворення й закріплення знань, здобутих у класі, то сучасний підручник, окрім цього, ще й має бути придатним для самонавчання. З цього випливає, що він поряд з традиційними дидактичними функціями – інформаційною, трансформаційною, систематизуючою, розвивальною й виховною та функцією закріплення знань – повинен виконувати ще й функції самоосвіти й самоконтролю [2].

Зміст підручника має відображати зміст природничої освіти, окреслений навчальною програмою, а не просто віддзеркалювати її [4]. Адже підручник не тільки представляє програму, а й розвиває, уточнює та вдосконалює її.

Звідси підручники з природознавства у школі першого ступеня "Я і Україна" та "Я і Україна. Віконечко" покликані розширювати елементарні знання учнів про предмети і явища природи, розкривати в доступній формі зв'язки між живою і неживою природою у самій живій природі, а також природою і трудовою діяльністю людей, виховувати любов до рідного краю, сформулювати уявлення про залежність людини від навколишнього середовища; виховувати в учнів громадянську відповідальність за збереження природного середовища як важливого фактора існування людини [6; 7].

За І.Я. Лернером, зміст сучасного підручника з природничих дисциплін має бути чотири компонентним, тобто вмщувати чотири взаємозв'язані види змісту: систему знань з основ конкретної природничої науки; систему умінь спеціальних предметних і загально навчальних – інтелектуальних та організаційно-пізнавальних; досвід творчої діяльності, нагромаджений людство у галузі природничої науки; досвід ставлення до навколишньої дійсності, ціннісні орієнтації [8].

Для змісту сучасного підручника, як і для традиційного, усталені дидактичні принципи науковості й доступності та новий дидактичний принцип – принцип гуманітаризації [3, 24]. Він також має бути науково точним, вірогідним, об'єктивним і будуватися на основі наукової методології з орієнтацією на загальнолюдські моральні цінності та українознавчий аспект.

Зміст підручника має відповідати вимогам сьогодення, забезпечувати мінімальний, але достатній для загальнокультурної підготовки громадянина рівень освіченості з природничих дисциплін, тобто забезпечувати відносно високий і разом з тим посильний для опанування учнем рівень природничих знань. Обов'язкова вимога до підручника – варіативність, завдяки якій під час навчання можна враховувати реальну нерівність здібностей, інтелектуальних можливостей та пізнавальних інтересів учнів [3, 25].

Необхідно зауважити, що природознавство – це предмет, який об'єднує знання з великої кількості предметів природничого циклу. Особливо це простежується у підручниках для початкової школи, оскільки вони відображають інтегрований навчальний курс. Саме тому на даний момент підручники з природознавства – це інтегровані підручники, які інтегрують зміст освіти у межах одного навчального предмета.

Відомо, що під час створення підручника знання, що мають ввійти в його зміст, зазнають педагогічної трансформації і перетворюються на навчальний матеріал. У цьому разі неприпустимі перекручення, спеціально зроблені заради методичної мети, не повинні бути у змісті підручника й нічого випадкового [4].

Зміст кожного параграфа підручника повинен бути інформаційно насичений і невеликий за обсягом, але не за кількістю сторінок. Це означає, що потрібно дотримуватися золотого правила дидактики, адже доведено, що протягом одного уроку більше, ніж сім одиниць нової інформації учень не сприймає.

Принцип цілісності передбачає послідовне структурування навчального матеріалу, використання внутрішньо- й між-предметних зв'язків з природничими й іншими дисциплінами і зведення окремих рис об'єкта вивчення в єдину природничо-наукову картину [3, 26].

В науці не існує єдиного погляду на структуру підручника. Інтегрування результатів досліджень вчених дозволяє вичленити в аналізованому аспекті три напрями.

Представники першого (Г.М.Донський, Є.Й.Перовський, К.Сосинський та ін.) трактують

структуру підручника тільки як побудову його предметного змісту, а основними структурними компонентами вважають розділи й параграфи. Інші вчені (В.Г.Бейлінсов, Д.Д.Зуєв) під структурою підручника розуміють вираження за допомогою книжкових засобів, способів подачі навчального матеріалу і як структурні компоненти виділяють тексти, завдання, ілюстрації та ін.

Модель структури шкільного підручника найбільш повно представлена у дослідженні Д.Д.Зуєва. Обґрунтувавши положення про те, що між структурою і функціями підручника існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність, відомий вчений виділив структурні компоненти навчальної книжки з урахуванням найбільш суттєвої ознаки домінуючої функції. Під структурним компонентом він розуміє "необхідний структурний блок (систему елементів), який перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими компонентами одного підручника (утворюючи в сукупності з ними цілісну систему), має певну форму і виконує свої функції лише йому притаманними засобами" [4, 95].

На сучасному етапі спостерігається тенденція ускладнення функціонального навантаження підручника. Тепер він сприймається не лише як навчальна книга для закріплення знань учнів, а як засіб навчання, виховання та розвитку учнів. Тобто, він вважається лідером навчальної літератури.

Проте деякі науковці рахують, що підручник втратив свою полі-функціональність, бо частина його функцій перейшла на інші засоби навчання у системі навчально-методичних комплексів.

Отже, проаналізувавши думки науковців у структурі підручника можна виділити текстовий та позатекстові компоненти (апарат орієнтування, апарат організації засвоєння, ілюстративний матеріал). Велике значення має також поліграфічне оформлення та місце підручника у системі навчально-методичного комплексу.

Враховуюче все вище сказане, нами була зроблена спроба дослідити сучасні підручники з природознавства "Я і Україна" та "Я і Україна. Віконечко". Для цього було проведене анкетування вчителів початкових шкіл Тернопільського, Буцацького, Гусятинського та Чортківського районів.

З'ясувались питання щодо відповідності підручників навчальній програмі, кількості навчальної інформації, реалізації функцій підручника, місця та ролі текстів у навчальних книгах, доцільності та значення апарату організації засвоєння, якості ілюстрацій, впливу апарату орієнтування на роботу учнів, значення поліграфічного оформлення та взаємозв'язок підручника з іншими компонентами навчально-методичного комплексу.

Результати дослідження засвідчують, що лише для 25% вчителів вважають, що інформації у підручнику достатньо для розкриття теми, а 75% вчителів користуються додатковими джерелами; 66% вважає, що підручник відповідає навчальній програмі; 58% рахують, що завдань практичного характеру у підручниках достатньо, а 66% вказують на те, що у навчальній книзі недостатньо завдань, які формують навички самостійної роботи; щодо реалізації функцій підручника, то найбільше вважається реалізованою виховна функція (83%). Матеріал для більшості тем поданий в недоступній формі, мова текстів також є незрозумілою для учнів в багатьох текстах – з цією думкою погодились 66% опитаних, така ж кількість вчителів говорить про те, що підручник не дозволяє диференціювати навчальну інформацію, та 50% вказало на те, що у підручниках не достатньо інформації для розв'язання завдань у зошиті з друкованою основою.

Стосовно навчальних завдань думки розділились: 33% стверджують, що їх є достатня кількість, 25% – недостатньо, 41% – це залежить від теми. На те, що більшість завдань носить суто репродуктивний характер вказало 66%, 33% стверджують, що мають місце завдання розвивального характеру. На недоцільність розташування завдань вказало 75% опитаних.

Стосовно ілюстративного матеріалу, то лише 33% вчителів регулярно використовують його для пояснення навчального матеріалу, а 25% – для подачі деяких тем. Проте більшість (75%) учасників дослідження вважає, що ілюстрації відповідають віковим особливостям учнів, хоча тільки 50% ствердили, що підручник подобається дітям в естетичному плані.

Думки вчителів зійшлися у питанні, щодо апарату орієнтування: 83% вважає, що звернення до читачів та сигнали-символи використані у підручнику раціонально.

Отже, хоча підручники нового покоління є досконалішими за попередні, проте необхідно продовжувати роботу над покращенням якості підручника як в поліграфічному, так і в змістовому аспекті. Адже лише покращення поєднання внутрішньої та зовнішньої структур

сучасного підручника дасть змогу одержати найвищий освітній, розвивальний та виховний результат у навчанні.

Література

1. Аузіна М. Теоретико-методологічні аспекти створення навчальної літератури для вищих навчальних закладів// Педагогіка. Наукові записки ТДПУ ім.В.Гнатюка. – Тернопіль, 2003. Вип.1. – С. 7-13.
2. Беспалько В.П. Теория учебника: дидактический аспект. – Москва: Педагогика, 1988. – 160 с.
3. Буринська Н.М. Дидактичні основи підручника з природознавства//Педагогіка і психологія. - 1999. -№3. -С.23-28.
4. Зуев Д.Д. Школьный учебник. – Москва: Педагогика, 1983. – 240 с.
5. Кодлюк Я.П. Підручник для початкової школи: теорія і практика. – Тернопіль: підручники і Посібники, 2004. – 288 с.
6. Програми середньої загальноосвітньої школи 1-2 класи. Київ: Початкова школа, 2003. – С.175-187.
7. Програми середньої загальноосвітньої школи 3-4 класи. Київ: Початкова школа, 2003. – С.170-185.
8. Теоретические проблемы современного школьного учебника: Сб. науч. тр./Отв. ред.: И.Я.Лернер, Н.М.Шахмаев. – Москва: Издательство АПН СССР, 1989. -172 с.

Іван Лучка

наук. керівник – асист. С.О. Лещук

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Природним є прагнення людини до творчості, гармонії, любові, тобто тих елементів, що складають естетичного виховання. Фундамент цього виховання закладається у початковій школі. Великий потенціал при вивченні предметів творчого характеру у початкових класах містить, на нашу думку, використанням нових інформаційно-комунікаційних технологій. Це питання тісно пов'язане із проблемами взаємодії "дитина – комп'ютер" та використанням вчителя початкових класів комп'ютерів у своїй діяльності.

Метою статті є розгляд можливості використання комп'ютера на уроках творчого циклу в навчальному процесі початкової школи.

Аналіз друкованих джерел показав, що на жаль, питання естетичного розвитку при роботі з комп'ютером ще не одержали належного висвітлення в педагогічній літературі. Однак у вітчизняній та закордонній періодичній пресі все частіше розглядаються питання, що зв'язують у єдиний ланцюжок мистецтво, виховання і комп'ютер. На Україні питаннями впровадження основ інформатики в початкову школу займаються Є. Белкіна, О. Козленко, Ф. Рівкінд, Й. Рівкінд, Е. Кривич, Г. Ломаковська, С. Колесніков та інші.

Не достатньо розглянуте питання про використання комп'ютера на уроках творчого циклу в процесі навчання молодших школярів. Друковані видання про комп'ютерні технології в більшості випадків розглядають чисто технічні питання: програмне забезпечення, роботу з конкретною програмою, в конкретному середовищі, мультимедіа і т.д. На сьогоднішній день хороший вчитель інформатики повинен знати та вміти працювати з великим об'ємом інформації. Важливим завданням є і підвищення інформаційної культури вчителя початкової школи. За цими показниками визначається і внутрішній світ дитини, її емоції, інтереси, естетичний розвиток.

Сьогодні перед нами, звичайно, вже не стоїть питання: "Чи варто вчити дітей працювати з комп'ютером?". Необхідно вчити дітей грамотно "спілкуватися" з комп'ютером, з метою пропедевтики навиків його використання на роботі або у повсякденному житті. А от над запитаннями: "З якого віку слід вчити користуватися комп'ютером? Як вчити працювати з комп'ютером? Які знання і навички повинні мати діти?" – є достатньо актуальними зараз. [1].

Сучасна школа, крім озброєння учнів конкретними знаннями основ наук, повинна наділити їх також визначеними уміньми і навичками в постійному самостійному поповненні своїх знань, тобто створювати умови для саморозвитку особистості учнів. Одним зі шляхів досягнення зазначеної мети є послідовне використання обчислювальної техніки у навчанні. Однак, пошук нових шляхів вироблення елементів комп'ютерної грамотності дітей, потребує глибокого психолого-педагогічного обґрунтування. Необхідна особлива методика і випробувані програмні засоби для навчання учнів початкових класів.

Проблема використання комп'ютерних технологій у навчанні молодших школярів не

вирішена навіть на теоретичному рівні, а це, у свою чергу, негативно позначається на вирішенні і практичних завдань використання комп'ютера безпосередньо в навчанні. У зв'язку з цим особливу роль для інформатизації початкової освіти в нашій країні мають дослідження, спрямовані на виявлення факторів ефективного використання комп'ютера в навчанні і проектування технології навчання молодших школярів за участю комп'ютера.

Теоретичною основою раннього ознайомлення дітей з елементами комп'ютерної грамотності може стати концепція розвивального навчання, розроблена П.Я.Гальперініним, Д.Б.Ельконініним, В.В.Давидовим, Н.Ф.Тализіною та ін., у якій психологи підкреслюють виняткову важливість молодшого шкільного віку для формування творчого мислення.

Важливими аспектами комп'ютерного навчання дітей залишаються безпечність, корисність та цікавість. Можливість використання комп'ютера у навчальному процесі вимагає врахування наступних факторів:

- вплив комп'ютера на здоров'я дітей (неприпустимо вчити молодших школярів на машинах, які не відповідають основним санітарно-гігієнічним вимогам, а також перевищувати допустимі часові терміни);
- відповідність програмного забезпечення, що є у наявності, санітарно-гігієнічним та психолого-педагогічним вимогам;
- наявність навчальних ігрових середовищ, а також програм, які допомагають конструювати завдання;
- забезпечення умов підготовки фахівців, які можуть на високому рівні забезпечувати навчальний процес із використанням комп'ютерів.

Вирішення цих аспектів забезпечить можливість впровадження, на відповідному рівні, комп'ютерної техніки в молодшу школу.

Колишні спроби вести регулярне навчання за допомогою комп'ютерних програм зазнавали невдачі в першу чергу тому, що через недосконалість програмних засобів не вдавалося дістати явну перевагу комп'ютерних технологій перед традиційними формами навчання.

Позитивні зміни відбуваються завдяки тому, що як кількість, так і якість навчальних програмних засобів, які випускаються на ринок, настільки велика, що комп'ютерне навчання можна вважати новою освітньою галуззю, і школа зобов'язана рахуватися з цим. Комп'ютер стає зовсім природним засобом пізнання навколишнього світу, як для попередніх поколінь ним була книга.

Про що ж в першу чергу повинні дізнатися діти на уроках з комп'ютером? Іноді дітей молодшого шкільного віку вчать працювати з простими текстовими редакторами або з програмами для розробки презентацій. З одного боку – це сучасне і корисне програмне забезпечення, а з іншого – навіщо воно не потрібне дітям цього віку і є достатньо складним, що вимагає тривалого перебування дитини біля монітора? Дітей достатньо привчити використовувати комп'ютер, впроваджувати елементи комп'ютерної грамотності засобами ігрових середовищ для вивчення різних предметів. Особливу користь приносить використання програмних середовищ на базі мультимедіа, що розвивають творче мислення, увагу, увагу. [2].

Для вирішення цих питань перш за все потрібно провести аналіз прикладних програм, які можуть використовуватись вчителем на уроках образотворчого мистецтва, трудового навчання, музики, тобто предметах художньо-естетичного циклу. Саме там і необхідно максимально використовувати можливості інформаційно-комунікаційних технологій.

Особливу увагу слід приділяти найбільш поширеним програмам, використання яких можливе за посередньої матеріальної бази школи. Наприклад, графічного редактора Paint, що знаходиться у стандартному пакеті програм Microsoft Office. Аналогічно беруться до уваги музичний і текстовий редактори, які теж можна використовувати в дидактичних цілях при побудові інтегрованих уроків.

Також необхідно продумати шляхи використання комп'ютера у початковій школі, розробити систему інтегрованих уроків художньо-естетичного циклу із використанням інформаційно-комунікаційних технологій і забезпечити її впровадження у роботу вчителя.

Комп'ютер на уроках варто використовувати тільки тоді, коли він несе щось нове, корисне і цікаве, коли його використання доцільне і виправдане.

Найрозповсюдженіша форма роботи – урок, і навряд чи є причини думати, що в найближчому майбутньому вона зміниться. Тому доцільно доповнювати уроки комп'ютерною підтримкою.

Зараз в Україні склалася досить суперечлива ситуація: незважаючи на позитивні фактори, комп'ютер при вивченні навчальних предметів початкової школи, на жаль, використовується рідко, безсистемно і переважно з метою контролю знань чи організаційної роботи вчителя, не торкаючи, як правило, інших сфер навчання. Основними причинами цього можна вважати недостатній рівень фінансування загальноосвітньої школи, недолік на ринку педагогічних програмних засобів, що відповідають дидактичним вимогам, відсутність методичних розробок по використанню комп'ютера в цілому (і конкретних програм навчального призначення, зокрема), невисокий рівень інформаційної культури більшості вчителів початкової школи.

Серед безлічі проблем застосування інформаційно-комунікаційних технологій, варто особливо виділити проблему впливу роботи з комп'ютером на здоров'я дитини. Її значимість і актуальність визначаються стрімкістю і глибиною проникнення інформаційних технологій в усі сфери життя і діяльності сучасного суспільства.

Охорона здоров'я дитини-користувача персонального комп'ютера – проблема багатогранна, котра може бути вирішена на основі збалансованого комплексного підходу, що враховує цілий ряд факторів: педагогічних, медичних, правових, технічних, організаційних. Однак, незважаючи на те що цим питанням займаються багато фахівців, їхня робота дотепер ще малоефективна. Причина цього бачиться в тім, що проблеми здоров'я людини в контексті комп'ютеризації вирішуються на основі принципів і підходів, що мають стосовно охорони здоров'я приватний або зовнішній характер. Повною мірою це належить і до педагогічних розв'язань даного питання, потенціал яких ще далеко не вичерпаний.

Висновки. Педагогічно обгрунтоване використання інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку творчості може перевести на новий рівень навчальний процес у початковій школі. Комп'ютер потрібно використовувати тільки тоді, коли він вносить щось нове у вирішенні навчальних завдань.

Література

1. Ірина Стеценко. Для чого дитині комп'ютер. //Інформатика. – 2003. – № 21-24. – С.15-17.
2. Жук Ю.О. Вплив ІКТ на формування особистості школярів. //Інформатика. – 2003. – № 9. – С.3-.

*Ірина Овсянникова
наук. керівник – доц. М.М. Юрків*

ОСНОВНІ ПОМИЛКИ З ТЕХНІКИ ВИРАЗНОГО МОВЛЕННЯ ПІД ЧАС ЧИТАННЯ

Від самого народження людину оточує мова. Вона задовольняє потреби повсякденного спілкування, функціонуючи в усіх сферах суспільного життя. Багато людей не замислюються над самим процесом мовлення, що часто спотворює не лише їх мову, а й ті твори, які вони читають. Адже високому результату словесної дії мають передувати добрі знання техніки мовлення та відповідно підготовлений, розвинений мовленнєвий механізм. Удосконалення мовної майстерності сприйняття кращого засвоєння інформації, також надає усній мові мелодійності, краси. Потрібно навчитися причаровувати мовою слухачів, дати змогу зрозуміти їм найголовніше – те, що за заслуговує на увагу.

Недосвідчений читач помиляється, вважаючи, що не потрібно працювати над голосом, а можна пустити цей процес на самотік. Насправді, сам собою голос може розвиватися лише до певної міри і, якщо не працювати над його постановкою, то можна спостерігати хиби в техніці мовлення. Основні помилки трапляються при порушенні правил орфоєпії, неправильній дикції, недоліках тембру, неправильному диханні, неправильному керуванні голосом. А як зазначав К. Станіславський: "погана мова створює непорозуміння одне за одним . Їх набирається стільки, що вони затуманюють зміст" [5, 22].

Отже, над майстерністю мовлення необхідно працювати. Потрібно володіти не лише знаннями теорії і методики, навичками та уміннями виразного читання, а й знати можливі помилки з техніки мовлення для їх виявлення та викорінення. У своїх працях цю проблему частково розглядали Б. Буяльський [2], С. Дорошенко [3], Н. Бабич [1], Г.Олійник [4] та інші мовознавці.

Наведемо приклади основних помилок з техніки виразного читання, які трапляються і потребують виправлення. Насамперед вони виникають при неправильному диханні, що є основою звукотворення. Від економного і рівномірного використання повітря залежить правильність дихання, а отже, краса мовлення. Неправильне, невміле керування мовним

апаратом призводить до таких помилок:

Часте набирання повітря під час читання створює нічим не виправдані паузи, порушує ритм мовлення, спричинює уривчастість.

Дихання з широкими інтервалами призводить до монотонного мовлення, позбавляючи читця можливістю робити необхідні за змістом паузи.

Шумний вдих і видих привертає увагу слухачів і спотворює якість звуку.

Надмірне підсилення голосу призводить до розладу всього мовленнєвого апарату.

Отже, потрібно навчитися керувати диханням так, щоб воно під час читання не заважало читцю і не відвертало уваги слухачів.

Важливим для виразного читання є й голос, який виникає внаслідок проходження струменя видихуваного повітря через дихальні шляхи гортані, де внаслідок змикання і розмикання голосових зв'язок він утворює звук.

Ось основні помилки, які виникають при неправильному керуванні голосом:

Напружена зміна темпу, сили звучання призводить до втрати переконливості, органічності сприйняття прочитаного слухачем.

Лише тихе або голосне читання справляє враження одноманіття.

Частини тексту, в якій треба читати голосніше, викрикують, забуваючи про повнозвучність голосу, невимушеність.

Не скоординована робота органів дихання і резонаторних порожнин призводить до втрати краси і сили голосу.

Окрему увагу треба приділити хибам специфічного забарвлення голосу – тембру. Вади, які виникають, – це хрипота, придих, різкість, гортанність. Вони спотворюють виразне читання. Подаємо основні помилки, які спричиняють їх виникнення:

Унаслідок недостатньої вібрації голосових зв'язок виникає хрипота.

Коли приплив повітря в ніс більш вільний, чим його вихід через ніздрі (останнє відбувається, якщо м'яке піднебіння, розміщене в задньому положенні стосовно переднього і при підніманні закриває носові шляхи, а потім опускається, і завдяки цьому пропускає значну частину повітряного потоку в ніс), то виникає так зване "закрите" звучання – гугнявість. У деяких випадках необхідне лікування, в інших – тренувальні вправи і самоконтроль.

Не використовуючи певної частинки видихуваного повітря на голосотворення, воно коли виходить створює зайві шуми – придих.

Дуже тісно зімкнуті голосові зв'язки чи глотка, яка знаходиться в здавленому стані. Це призводить до різкого, поверхового дихання, а також до загальної висоти тону, що спричинює різкий чи пронизливий слух.

"Проковтування" звуків, тобто локалізація його у глибині порожнини рота, і безжиттєвість звучання виникає так звану гортанність.

Тембр відіграє важливу роль не тільки як загальна окраса звуку, але і як можливість голосом варіювати залежно від почуттів і думок, які висловлюються.

Важливим компонентом культури усного мовлення є дикція – чітка правильна вимова кожного мовного звука. Хиби вимови бувають різного характеру і виникають вони внаслідок певних органічних (природжених) і неорганічних (неприроджених) вад у побудові мовного апарату. Окремі з них можуть бути усунені лише завдяки медичному втручання, або через виправлення артикуляційною гімнастикою.

Наведемо ті помилки, які спричиняють до порушення дикції :

Неправильно завчені раніше рухи органів артикуляції.

Ковтання в словах останніх складів, інтонаційне згасання останніх слів у реченнях.

У зв'язку з діалектними відступами від норми літературної вимови трапляються ускладнення з артикуляцією звуків [і], [о], [и]. Наприклад, вимовляють бик замість бік, він замість він і т.д.

Неправильне вимовлення в українській мові звука [и], уподібнення його звучання російському [ы]. В українській мові він голосний переднього ряду, високого (але обмеженого) піднесення, а в російській мові звук [ы]- голосний середнього ряду, високого піднесення, тому він звучить більш напружено.

5.Неправильна артикуляція приголосних, яка призводить до шепелявості, суюкання, гаркавості.

Ще більше значення, ніж дикція, для техніки мовлення має орфоепія – система загальноприйнятих правил, що визначають єдино правильну літературну вимову. До

орфоепічних норм також зараховують норми вимови звуків у певних позиціях: голосні – в ненаголошеному чи наголошеному складі, приголосні – у кінці слова чи складу, у сусідстві один з одним. Багатьом властиве серйозне порушення орфоепічних норм, як-от:

Під впливом діалектичного оточення вимовляють *мать(мабуть)*, *мона(можна)*, *зара(зараз)* і т.д.

Вимовляють слова так як і пишуть, зокрема сполучення *-ться*, *-жся*, *-шся*, *-чся*(сміється замість *сміє[ц'а]*), *-здн*, *-стн* та ін. (поїздці замість *пої[з'ц'і]*).

М'якістю вимовлення шиплячих(*щьо*, *чъасто* замість *що* і *часто*).

Вимова ненаголошеного [o] як звука [y], а не наближено до у [o^y] у словах, в яких цей звук стоїть перед складом з ненаголошеним [y] ([г у л у б к а], [з у з у л' а] замість [г о^y л у б к а], [з о^y з у л' а]).

М'яке вимовлення звуку [p] у кінці слова чи складу ([ц а p'], [с е к р е т а p'] замість [ц а p], [с е к р е т а p]).

Неправильне наголошування слів (*одинадцять*, *заняття*, *навчання* тощо замість *одинадцять*, *заняття*, *навчання*).

Отже, мистецтво виразного читання вимагає від виконавця вміння досконало володіти мовним апаратом, слідкувати за правильністю і частотою вимови, свідомо ставитися до своєї мови. Адже мовленню кожної людини властива "своя" мелодія голосу, відповідна тональність, звукове забарвлення. Проте потрібно покладатися не лише на природні дані голосу, а й працювати над його вдосконаленням, над постановкою голосу, викорінюючи наявні помилки.

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. – Львів: Світ, 2003.
2. Буяльський Б.А. Поезія усного слова: Азбука виразного читання, – К., 1990.
3. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки мовлення. – Х., 2002.
4. Олійник Г.А. Виразне читання: Основи теорії. – К., 1995.
5. Станіславський К.С. Робота актора над собою. – К.: Мистецтво, 195с., – С. 22.

Уляна Пачашиїнська
наук. керівник – доц. О.П. Корчевська

НЕСТАНДАРТНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Формування в учнів навичок самостійної пізнавальної діяльності і невіддільного від них стійкого інтересу до навчання є одним з найважливіших завдань сучасної національної школи. Інтерес у навчанні є своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної самостійності школярів, формування в них позитивного ставлення до процесу й результатів своєї праці. У навчальному процесі пізнавальний інтерес проникає у всі його функції (освітню, розвивальну, виховну), створює сприятливий клімат учіння і підвищує його ефективність.

Проблема розвитку пізнавальних інтересів завжди цікавила вітчизняних психологів і педагогів. Її присвячували свої праці А.М.Алексюк, Н.М.Бібік, В.К.Буряк, С.У.Гончаренко, Л.А.Гордон, О.І.Киричук, Л.В.Кондрашова, Б.І.Коротяєв, Г.С.Костюк, В.І.Лозова, В.Ф.Паламарчук, О.Я.Савченко, С.В.Скрипченко, В.О.Сухомлинський та ін.

Дослідження в галузі педагогіки і методики початкового навчання в останні роки спрямовувалися на максимальну активізацію пізнавальної діяльності дітей у процесі навчання, на розвиток у них самостійності і творчості. Вивчалися засоби формування в учнів пізнавальних потреб, прийоми активізації процесу засвоєння нових знань, розвитку творчої уяви, особливого значення надавалось впровадженню в навчальний процес системи пізнавальних завдань, побудованої з урахуванням прийомів розумової діяльності, цілеспрямованому формуванню пошукових умінь (М.В.Богданович, М.С.Вашуленко, Н.С.Коваль, О.Я.Савченко, Н.Ф.Скрипченко та ін.).

Таким чином, проблема виховання пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання не нова, багато аспектів її вивчено. Однак через багатоплановість і різноаспектність ця проблема не підпадає під просте й однозначне вирішення. **Мета статті** – визначити умови ефективного стимулювання пізнавальних інтересів молодших школярів при розв'язуванні нестандартних завдань.

У психолого-педагогічній літературі вживаються різні назви завдань розвивального характеру: "пізнавальні завдання" (В.О.Онишук, О.Я.Савченко), "пізнавальні задачі" (Г.О.Балл,

І.Я.Лернер, Т.В.Напольнова), "евристичні задачі" (Д.С.Фонін, І.І.Цилищева), "пошукові вправи" (О.Я.Корисін), "нестандартні, або нешаблонні задачі" (Ю.М.Колягін, Л.М.Фрідман), "завдання підвищеної складності" (М.В.Богданович), "завдання підвищеної складності" (О.П.Корчевська) тощо. Ми користуємось терміном "нестандартні завдання", оскільки зміст пошукової діяльності молодших учнів складають різноманітні завдання у формі нестандартних задач, творчих вправ, логічних завдань, проблемних запитань, задач-проблем, розв'язання яких вимагає від учнів різного рівня пошукової діяльності. Завдання вважаємо нестандартним (несаблонним, пошуковим), якщо його розв'язування вимагає певної незалежності мислення, творчих пошуків, оригінальності, винахідливості. Домінуючим видом завдань, які найбільшою мірою сприяють розвитку пізнавальних інтересів, є різні види задач, оскільки "мислення реально здійснюється як розв'язування задач" [7;124].

Творчою або пошуковою (нестандартною) називають вправу, приступаючи до виконання якої учні не знають заздалегідь ні способу її розв'язування, ні того, на якому навчальному матеріалі ґрунтується розв'язання. Щоб виконати таку вправу, треба всебічно врахувати взаємозв'язки між даним і шуканим, правильно оцінити окремі компоненти завдання, поданого в нестандартній формі, зрозуміти властивості величин та залежності між ними, які безпосередньо не зазначені в умові, але впливають з певних закономірностей, причинних або функціональних залежностей.

Щоб навчити учнів розв'язувати нестандартні задачі, перш за все, треба розв'язувати багато таких задач. Але якщо розв'язувати їх без системи, без узагальнень, без акцентування уваги учнів на окремих методах, на часто повторюваних прийомах, то бажаного результату досягти не можна.

Успішність розв'язування учнями нестандартних завдань залежить від рівня попередньо сформованих знань і ступеня володіння специфічними прийомами навчальної праці та загальними інтелектуальними вміннями (спостерігати, ставити пізнавальні запитання, уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, доводити).

Сформулюємо основні рекомендації для пошуку розв'язання нестандартної задачі. Як ми вже зазначали, загальних правил для розв'язування нестандартних задач немає (тому ці задачі і називаються нестандартними). Якщо задача не є стандартною, то слід діяти в таких напрямках:

- вичленити із задачі або розбивати її на підзадачі стандартного виду (спосіб розбиття);
- ввести до умови допоміжні елементи: допоміжні параметри, допоміжні побудови (спосіб допоміжних елементів);
- переформулювати її, замінити її іншою рівносильною задачею (спосіб моделювання).

Щоб легше було здійснювати зазначені способи, корисно попередньо побудувати наочну допоміжну модель задачі – її схематичний запис. Але ці вказівки не можуть носити обов'язкового характеру, вони лише вказують на можливі шляхи пошуку.

Аналіз результатів досліджень О.І.Киричук, А.К.Маркової, Н.Г.Морозової, О.Я.Савченко, Г.І.Щукіної та інших науковців дають змогу виділити умови ефективного стимулювання пізнавальних інтересів молодших школярів при виконанні нестандартних завдань:

- органічне включення в зміст початкового навчання спеціальної системи нестандартних завдань з різних предметів;
- озброєння молодших учнів системою інтелектуальних умінь, загальних та спеціальних прийомів розв'язання нестандартних завдань. Необхідно на різному змісті формувати у дітей прийоми постановки пізнавальних запитань, самостійного стимулювання учіння. Учні вчать розв'язувати нестандартні задачі, розвивати свої творчі здібності на основі евристичного пошуку;
- добираючи творчі вправи до того чи іншого уроку, вчитель насамперед повинен дбати про те, щоб вони стосувалися певної теми, допомагали краще осмислити і закріпити її, щоб нестандартні завдання були посилюючими для учнів даної вікової групи, забезпечували поступове зростання складності в змісті та способах їх виконання, були достатньо варіативними в межах кожного типу;
- варіативність нестандартних завдань на вибір. Найбільш ефективними є так звані ступеневі задачі, які складаються з однієї умови та кількох вимог, що поступово ускладнюються. Це дає змогу кожному учневі оволодіти відповідним фактичним матеріалом саме на тому рівні, на який він здатний в той чи інший момент;
- уміння вчителя ставити нестандартні завдання в такий спосіб, коли останні

переходять із зовнішнього у внутрішній план і стають задачами для учнів. Компонент цільового роз'яснення, поглиблення мотивації є передумовою позитивного ставлення учнів до виконання нестандартних завдань. Контроль школярами своїх дій у ході розв'язування часткових пізнавальних завдань, усвідомлення своїх досягнень на фоні успіхів класного колективу заохочує дитину до активної навчальної діяльності. Створення атмосфери зацікавленості до дитини, яка має високий інтелектуальний і творчий потенціал, надання їй свободи вибору видів інтелектуальної творчої діяльності; публічне визнання результатів такої діяльності;

- кваліфіковане використання вчителем широкого діапазону засобів зацікавлення учнів навчальним матеріалом, з урахуванням їхньої індивідуальної готовності до участі в пошуковій діяльності.

Дуже корисними для стимулювання інтересів молодших школярів є такі прийоми роботи з нестандартними завданнями: доповнення задачі даними, яких не вистачає; розв'язання задач "без запитань", коли учні самостійно встановлюють, які величини можна відшукати за допомогою даної умови задачі; кількаразова зміна числових даних для узагальнення способу розв'язання задачі; складання задачі за даною схемою, за заданим запитанням; ускладнення умови задачі так, щоб утворилася нова задача. Створення таких умов на уроках забезпечує глибоку зацікавленість учнів навчальною роботою.

Висновок. Таким чином, у навчальному процесі нестандартні завдання відіграють важливу роль. По-перше, розв'язуючи творчі вправи, учні вчаться застосовувати набуті теоретичні знання, власний інтелектуальний досвід для практичних потреб. По-друге, розв'язування нестандартних завдань дає учням дуже багато для розвитку їх мислення та уяви, адже при цьому доводиться аналізувати, зіставляти, будувати іноді досить довгі ланцюги силогізмів і т. ін. Важко знайти інший матеріал, більш придатний для розвитку мислення і уяви, ніж розв'язування нестандартних задач. По-третє, виконання системи нестандартних завдань, якщо його добре організувати, сприяє вихованню учнів, особливо вихованню волі, наполегливості та інших корисних якостей, а в кінцевому результаті розвиває пізнавальні інтереси молодших школярів.

Література

1. Богданович М.В., Маланюк К.П. Творчі завдання з математики. – Тернопіль, 1995. – 80 с.
2. Гальперин П.Я., Данилова В.Л. Воспитание систематического мышления в процессе решения малых творческих задач// Вопросы психологии. – 1980. – №1. – С. 31-38.
3. Друзь Б.Г. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання. – К.: Радянська школа, 1978. – 126 с.
4. Колягин Ю.М., Оганесян В.А. Учись решать задачи. – М.: Просвещение, 1980. – 96 с.
5. Корчевська О.П. Методи фронтальної роботи із завданнями підвищеної складності на уроках математики в початкових класах// Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Педагогіка. – 2000. – №3. – С. 21-25.
6. Развитие познавательной активности и самостоятельности учащихся: Сб. тр. – Куйбышев, 1978. – 65 с.
7. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1973. – 423 с.
8. Хабіб Р.А. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках математики. – К.: Радянська школа, 1985. – 153 с.

*Олена Родинюк
наук. керівник – доц. В.О Вихрущ*

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Для того, щоб забезпечити успішний та ефективний навчальний процес, вчителю необхідно врахувати ряд факторів. Серед них важливе значення має визначення впливу мотивації учіння школярів на їх успішність, її динаміку на різних етапах навчання в школі, ролі оцінки-бала, а також тих видів робіт, які позитивно впливають на учбову діяльність учнів і навпаки – пригнічують їх пізнавальний інтерес.

Проблему мотивації досліджували Л.І.Божович, С.О.Мусатов, В.Чириков, безпосередньо у початкових класах – О.В.Скрипченко, М.В.Святогорова, І.В.Вочков [2;3;5;6]. Результати їх робіт показали, що мотиваційні складові учіння мають великий вплив на успішність школярів.

Наше дослідження було проведене на базі школи – дитсадок №35, м. Тернополя. Метою дослідження є вивчення динаміки формування мотивації учбової діяльності молодших

школярів.

Що ж спонукає сучасних молодших школярів до навчання в школі? Більшість першокласників на запитання "Навіщо ти вчишся?" відповідь: "Щоб навчитися писати, рахувати, читати". Дані їхні відповіді, як зазначив О.В. Скрипченко, в основному, відображають судження дорослих, побажання батьків. 62% опитаних учнів відвідують школу для того, щоб чогось навчитися, одержати певні знання, уміння та навички. Великий вплив на учіння школярі першого класу мають і такі широкі соціальні мотиви, як прагнення в майбутньому займатися певною професією (18,2%) (зазвичай, хлопчики хочуть стати міліціонерами, банкірами, футболістами, а дівчата – вчительками, співачками, моделями), а також престижні мотиви ("Хочу бути розумним") (11,5%). Близько 6% опитаних першокласників не зацікавлені ні самим навчальним процесом, ні його результатами, а навчаються в школі тільки через те, що від них цього вимагають батьки.

Чи суттєво змінюється ситуація у другому класі? На запитання "Чому ти вчишся в школі?" учні дали наступні відповіді: "Щоб мати знання" (53,4%), "Щоб бути розумним" (22,5%), "Щоб потім піти на роботу" (12%), "Щоб мати хороші оцінки" (6,8%), "Щоб навчитися читати, писати, рахувати" (2,7%), "Тому, що в школі цікаві уроки" (1,2%). Таким чином, дані відповіді ілюструють незаперечну перевагу зовнішніх мотивів, орієнтування школярів на результат, а не на процес учіння.

Аналогічні результати і в учнів третіх класів, тільки збільшується відсоток школярів, які мають мотиви одержання особистих переваг (30,5%) та тих, що мають на меті досягнення практичних цілей (прагнення добре закінчити школу, продовжити навчання, мати хорошу роботу) (15,9%).

У четвертому класі домінуючими залишаються мотиви, які стають самоціллю учнів (67,3% школярів спрямовані на одержання знань), а також престижні мотиви (18%). Значну роль відіграє спрямованість на досягнення високих результатів у майбутньому.

Отже, для учнів молодшого шкільного віку провідні мотиви пов'язані не безпосередньо із змістом, процесом учіння, а із його результатами, які діти чітко визначають – отримання знань, вмінь та навичок (62,1%), а також розуміють їх практичне значення (16,04%).

Перед вчителем стоїть важливе завдання: зацікавити учнів самим процесом учіння, сформувати в них учбово-пізнавальні мотиви.

В. Чирков, провівши дослідження, відзначив, що значно успішнішим буде те навчання, яке ґрунтується на внутрішній зацікавленості школярів. Так, учні, яких приваблює сам процес навчання, схильні обирати складніші завдання, що позитивно впливає на розвиток їх пізнавальних процесів, а відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню напруження, зменшенню спонтанності, що має пригнічуючу дію на креативність дитини [5].

Яка ж роль належить оцінці в процесі учбової діяльності молодших школярів? Внаслідок того, що у дітей даного віку емоційна сфера ще недостатньо добре сформована, школярі, як правило, сприймають оцінку-бал не як фактичний показник їх успішності, а як особисте ставлення вчителя до них, і надають оцінці провідного значення у навчальному процесі. За результатами проведеного нами опитування, 75,3% учнів, які брали у ньому участь, відповіли, що маючи можливість обирати школу, в якій діє система оцінювання балами, чи школу, в якій вона відсутня, надають перевагу тій, де вони можуть одержати оцінки. Учні другого класу пояснюють це тим, що їм цікаво одержувати бали, за високі бали їх хвалять батьки. Школярі третіх і четвертих класів прагнуть одержати оцінки для того, щоб знати рівень своїх знань (39,4%), як винагороду за їх працю (21,03%), а також, щоб порадувати батьків (13,3%).

Ті діти, які надають перевагу навчанню без оцінки-бала (більшість з них посередньо та слабо встигаючи учні) пояснюють, що їм неприємно одержувати погані оцінки, що через низькі бали їх можуть покарати (19,04%). Незначний відсоток четвертокласників, які брали участь в опитуванні, відповіли, що головне – це не оцінка, а знання, важливо, щоб одержання оцінки не стало основною метою учіння (4,5%).

Як стверджує Ш.О. Амонашвілі, щоб забезпечити успішний навчальний процес, вчителю необхідно досягти того, щоб оцінка-бал не займала провідного положення для учнів. Важливо, щоб вона стала фактором, який формує позитивне ставлення дітей до навчання, адекватне ставлення до самих себе. Оцінка-бал не повинна стати для школярів основною ціллю їх учбової діяльності [1].

Які ж види занять у школі приваблюють учнів молодшого шкільного віку найбільше, а які навпаки – для них нецікаві, викликають труднощі? Більшість опитаних першокласників на

запитання "Чим тобі найбільше подобається займатися в школі?" відповідають, що, перш за все, гратися, малювати, розв'язувати цікаві завдання з математики (62,1%). 24,5% учнів першого класу, які брали участь в опитуванні, не люблять читати. Другокласники також надають перевагу ігровим видам роботи, їх цікавить розв'язування прикладів, задач. Близько 15% опитаних учнів відповіли, що в школі їм найбільше подобається вчитися. Більшість школярів другого класу нецікавими вважають завдання не безпосередньо пов'язані з процесом навчання, а виконанням обов'язків чергового, дотримання режимних моментів (54,6%).

Учням 3-4 класів подобається виконувати різні види робіт пов'язаних з навчанням: і розв'язувати завдання з математики, і робити вправи з рідної мови, англійської, вивчати про природу, читати (76,8%). За ігрові заняття висловилися лише 9,03% учнів даних класів. Найбільш не привабливим видом роботи учні вважають виконання домашніх завдань (47,6%).

Улюбленим уроком для 63,9% опитаних учнів 1-4 класів є математика значний відсоток школярів найцікавішим уроком обирають художню працю, фізичне виховання, англійську мову та читання. Найменш приваблює дітей урок рідної мови (8,4%).

У 3-4 класах можна прослідкувати таку особливість, що більшість учнів вважають цікавими для себе ті навчальні предмети, з які у них кращі оцінки. При цьому, відмінники обирають урок математики, а слабо встигаючі учні – фізичне виховання.

Школярі молодшого шкільного віку як легко захоплюються тим чи іншим видом роботи, так само легко і перестають ним цікавитися. За результатами нашого опитування 73,2% першокласників, 65,1% другокласників, 57% учнів третього та 45,2% четвертого класів змінюють гурток щонайменше три рази. Для вчителя дуже важливо пробудити навчально-пізнавальний інтерес в учнів на кожному уроці і сприяти його поглибленню та стійкості.

Отже, за результатами дослідження провідне місце для учні молодшого шкільного віку займають зовнішні мотиви, що безпосередньо не пов'язані зі змістом і процесом учбової діяльності. З 1-4 клас для школярів характерна тенденція все більшого захоплення ними результатами учіння, його практичним значенням. Для вчителя завдання полягає у формуванні в учнів навчально-пізнавальних мотивів, які сприяють підвищенню їх успішності. Щодо оцінки, вона, перш за все, повинна стати для школярів стимулом для навчання, для досягнення вищих результатів, а не основною метою їх учбової діяльності. Аналізуючи результати дослідження, ми дійшли висновку, що, як правило, саме від педагогічної майстерності вчителя, його творчості залежить інтерес дітей молодшого шкільного віку до того чи іншого виду занять, а також і мотиваційні складові їх учбової діяльності.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Обучение. Оценка. Отметка. – М.:Знание, 1980. – 315с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Волинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – С.121-123
3. Возрастная и педагогическая психология / Под ред.М.В. Гамезов, М.В.Матюхиной. Т.С.Михальчик. – М.:Просвещение, 1984. – С.84-131
4. Волошина В.В. Мотиви, як психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів // Психологія: Збірник наукових праць НПУ ім.М.П.Драгоманова – К.:Вид.НПУ ім. Драгоманова, 2001- Вип.13-С.266-273
5. Проблема формування мотивації у навчальній діяльності // Завуч. – 2004. – №5. – С.9-11
6. Святогорова М.В., Вачков І.В. Динамика мотивации учения и адаптации к школе в младшем школьном возрасте // Психологическая наука и образование. – 2000. – №3. – С.26-31

*Тетяна Тимош
наук. керівник – доц. М.М. Наумчук*

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ АУДІАТИВНИХ УМІНЬ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Одним з найважливіших завдань сучасної початкової школи є формування мовленнєвої особистості молодшого школяра. З огляду на значущість цього завдання у Державному стандарті початкової освіти і навчальній програмі з української мови для 1-4 класів визначено основну змістову лінію – комунікативну, яка передбачає розвиток усного й писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу на іншу особистість.

Відповідно до програми з рідної мови мовленнєвий розвиток молодших школярів необхідно забезпечити у процесі формування й удосконалення усних і писемних видів мовленнєвої

діяльності. Процес спілкування передбачає наявність у кожного із співрозмовників уміння сприймати й усвідомлювати пропоновану інформацію (на слух, якщо співрозмовник знаходиться поруч, і завдяки зоровому аналізатору, якщо він віддалений у просторі або часі).

У лінгводидактиці рецептивну діяльність, що являє собою одночасне слухове сприймання і розуміння цієї інформації, називають аудіюванням (Гудзик І., Ткаченко О., Хорошковська О., Потапова Т.). Необхідно наголосити на такій ознаці аудіювання (слухання-розуміння), як одночасність процесів сприймання та усвідомлення певного повідомлення. На жаль, діти молодшого шкільного віку недостатньо підготовлені до паралельної реалізації двох процесів-слухового сприймання й оперативного запам'ятовування інформації та виконання з нею мислительних операцій (встановлення причинно-наслідкових зв'язків, класифікація ознак, зіставлення й порівняння, узагальнення уявлень тощо). Тому вчителям початкової школи слід реально оцінювати рівень підготовки вихованців до аудіативної роботи на уроках та в позаурочний час.

Як відомо, проблема аудіювання у процесі спілкування є надзвичайно важливою, оскільки вміння слухати значною мірою забезпечує ефективність комунікативної діяльності людей. За допомогою аудіювання відбувається передача знань, обмін інформацією, ним пронизаний весь процес навчання в школі, адже аудіювання є основою для оволодіння іншими видами мовленнєвої діяльності (читанням, говорінням, письмом).

Необхідність розвитку аудіативних умінь учнів пов'язана з соціальними потребами, адже в україномовних школах навчаються не лише етнічні українці, тому діти мають різні рівні підготовки до сприймання усного мовлення, а відтак потребують навчання і розвитку аудіативних умінь.

Вирішальну роль у мовленнєвому розвитку учнівської молоді відіграє загальноосвітня школа, оскільки саме тут формуються комунікативні вміння і навички, необхідні для виробничої і суспільної діяльності, зокрема для навчання у вищих навчальних закладах і самоосвіті.

Загальновідомо, що рівень мовленнєвої підготовки, а отже, й культури випускників школи є соціальне недостатнім. Адже вміння говорити логічно, доречно і правильно – показник загальної культури людини, одна з передумов її участі в суспільному житті. А вміння сприймати, відтворювати почуте або прочитане, вміння спілкуватися з людьми для багатьох професій просто обов'язкові.

Проблема сприймання і розуміння взагалі та розуміння усних висловлювань зокрема не нова. Це підтверджує З. Кочкіна, яка зазначає що, незважаючи на давність постановки проблеми, вона до цього часу є майже недослідженою.

Як наголошують вітчизняні психологи (Г.Костюк, Д.Ніколенко та інші), "велике значення має сприймання усного мовлення, яке посідає основне місце в мовленнєвому спілкуванні. За останніми науковими даними, воно дорівнює 45% загального спілкування, в учнів досягає навіть 75%".

У школі під час уроку вчитель часто пропонує учням послухати висловлювання, ставить запитання, просить пояснити, проаналізувати почуте (або дати рецензію). Взагалі більша частина інформації на уроці подається вербально і відповідно якість її засвоєння залежить від рівня аудіативних умінь і навичок учнів.

У працях учених-методистів і психологів (В.Артемів, Б.Беляєв, І.Гудзик, І.Зимняя, Т.Ладженська, І.Синиця та інші) наголошується, що успішне оволодіння учнями говорінням, читанням і письмом значною мірою залежить від рівня опанування ними вміннями та навичками слухання і розуміння усного мовлення. Зокрема, І.Гудзик зауважує, що говорити, читати і писати можна навчити тільки того, хто вміє слухати.

Яке ж місце відведено аудіюванню в навчально-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи?

Щоб дати відповідь, треба було з'ясувати думку вчителів про доцільність формування розвитку аудіативних умінь учнів, виявити, наскільки ефективна така робота в школі і чи проводять її взагалі, який рівень цих умінь і навичок в учнів. Для цього було проведено анкетування вчителів початкових класів, індивідуальні бесіди з учителями та учнями, спостереження за навчальним процесом, вивчення шкільної документації.

З опитаних 35 вчителів 97,2% відповіли, що невміння учнів вдумливо слухати – проблема актуальна, аргументуючи свої слова такими доказами:

- через невміння сприйняти почуте учні не здатні продуктивно засвоювати навчальний матеріал;

- невміння сприйняти призводить до невміння відтворити почуте;
- наслідком невміння сприйняти почути є нерозуміння матеріалу;
- учні, які не сприймають почуте, не можуть правильно сформулювати основну думку, визначити власне ставлення до почутого;
- брак аудіативних умінь негативно позначається на спілкуванні;
- невміння слухати-розуміти, виділяти головне призводить до того, що вчитель змушений пояснювати матеріал кілька разів.

Проводився також навчальний експеримент з дослідження комплексного підходу до формування аудіативних умінь першокласників. Після проведення низки уроків з навчання грамоти, на яких приділялася велика увага розвитку в учнів слухання і розуміння усної інформації, було проведено опитування дітей в експериментальному та контрольному класах. Кількість школярів однакова. Контрольних питань 15. Кількість загальних відповідей показано нижче у таблиці. Оцінювання відповідей визначалось за такими критеріями:

- повні відповіді (високий рівень);
- допущені незначні неточності (середній рівень);
- значні помилки у відповідях (достатній рівень);
- не було відповідей (низький рівень).

№ п/п	Експериментальний					Контрольний				
	Повні відповіді	Незначні неточності	Значні помилки	Заг. к-сть відповідей	Не було відповідей	Повні відповіді	Незначні неточності	Значні помилки	Заг. к-сть відповідей	Не було відповідей
1	3	13	5	21	4	3	10	7	20	5
2	5	12	4	21	4	2	11	9	22	3
3	5	13	4	22	3	4	9	8	21	4
4	4	14	4	22	3	3	11	6	20	5
5	3	16	3	22	3	2	14	5	21	4
6	4	15	2	21	4	3	14	4	21	4
7	4	16	3	23	2	3	12	4	19	6
8	4	14	3	21	4	4	12	4	20	5
9	3	15	2	20	5	2	13	3	18	7
10	4	14	3	21	4	3	11	6	20	5
11	5	14	2	21	4	4	12	4	20	5
12	5	11	4	20	5	4	9	6	19	6
13	4	13	4	21	4	4	11	6	21	4
14	6	12	6	24	1	5	10	7	22	3
15	6	12	5	23	2	5	9	5	19	6

Отримані дані показали, що учні добре розуміють зміст оповідань, обсягом 3-5 речень, вміють визначати кількість вимовлених одиниць, співвідносять прослухані речення з малюнками. Важче їм даються запитання на класифікацію слів за вказаною ознакою.

На підсумковому етапі дослідження бачимо, що результати опитаних дітей були трохи нижчі в тому класі, де не використовувалось спеціальних вправ для розвитку аудіативних умінь. Отже, на уроках потрібно вводити систему завдань, дидактичних ігор, щоб в учнів розвивалось вміння сприймати і розуміти почуте висловлювання.

Навчання аудіювання повинне проводитись як на уроках розвитку зв'язного мовлення, так і на інших уроках. Таке навчання учнів передбачає уточнення обсягу знань і умінь, необхідних для ефективного сприймання усних повідомлень, урахуваючи вікові особливості школярів і їхні можливості.

Література

1. Беляева О.В. Навчання аудіювання на початковому етапі // Початкове навчання та виховання.- Харків, 2004.- №13.- С.1-8.
2. Коломійченко О. Про аудіювання та шляхи вдосконалення навчання рідної мови в початкових класах // Українська мова і література в школі.- К., 2004.- №5.- С.55-57.
3. Цінько С. Аудіювання в навчально-виховному процесі // Педагогіка і психологія.- 1999.- №2.- С. 10-16.
4. Цінько С. Навчання слухання (аудіювання) як виду мовленнєвої діяльності на уроках рідної

ОПТИМІЗАЦІЯ КОНТРОЛЬНО-ОЦІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Після отримання державного суверенітету Україна стала на шлях відновлення усіх ланок життя. Демократичні зміни мали значний вплив і на сферу освіти. У зв'язку з децентралізацією навчальної системи виникла необхідність у створенні чіткої державної системи контролю.

Гострою проблемою сьогодні є також визнання національних сертифікатів, які б відповідали світовим стандартам. Однією з причин ускладнень у визначенні аналогів освітніх документів є недосконалість системи контролю та оцінювання в середніх навчальних закладах України. Контроль та оцінювання залишилися суб'єктивними, методи їх реалізації – застарілими.

Отже, виникає необхідність впровадження системи контролю максимальної об'єктивності та можливості вимірювання оцінки за допомогою якісних та кількісних показників. Впровадження сучасних методів контролю та оцінки у практику навчання в українських навчальних закладах забезпечило б дотримання вимог щодо контролю, – об'єктивність, надійність, цілеспрямованість, систематичність тощо, – і дозволило б зробити навчання ефективним та наблизити його до світових стандартів.

Про **актуальність даної теми** говориться також і в документі "Система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи (методичні рекомендації)"[3]. Цей документ ще раз дає підтвердження, що проблему оцінювання рівня підготовки учнів варто і потрібно досліджувати та вирішувати не тільки теоретично, а й практично у процесі навчання.

Важливою умовою підвищення ефективності навчального процесу є побудова такої системи контролю, перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів, яка б забезпечувала систематичне отримання об'єктивної інформації про їх навчально-пізнавальну діяльність.

Проведений **аналіз наукової літератури** засвідчив, що проблема оцінювання рівня знань завжди була актуальною, як для педагогіки, так і для методик навчальних предметів. Саме тому вона найбільш досліджувана. Амонашвілі Ш.О., Бабанський Ю.К., Лозова В.І., Савченко О.Я., Сухомлинський В.О. та інші вивчали та вдосконалювали систему оцінювання та контролю в початковій школі.

Підвищення ефективності навчального процесу залежить певною мірою від правильної організації контролю навчальних досягнень учнів, що передбачає перевірку, контроль та оцінювання. Без чітко налагодженої системи контролю, яка забезпечувала б отримання та аналіз необхідної інформації про процес і результат навчання, неможливе керування ним.

Експериментальній перевірці підлягали форми і методи контролю, їх функції та специфіка з урахуванням конкретного навчального предмету, віку, навіть типу навчального закладу (Амонашвілі Ш.О., Сухомлинський В.О.). Прагнення відшукати єдиний і правильний еталон щодо підходу до оцінювання, знайти оптимальну кількість і якість оцінок, яка необхідна для контролю знань, умінь і навичок учнів примусила вчених, зокрема Ш. О. Амонашвілі і В. О. Сухомлинського, розробити свої підходи до вирішення проблеми [1;2;4;5].

У зв'язку із введенням 12-ти бальної системи оцінювання реальних навчальних можливостей учнів, а також через особистісно зорієнтоване спрямування навчального процесу, дану проблему слід віднести до тих, що потребують не простого вдосконалення, а інноваційних підходів, знаходження оптимальних шляхів щодо її вирішення.

Отже, наслідком проблеми якісного контролю є виникнення проблеми одержання об'єктивної оцінки навчальної діяльності молодших школярів.

Експериментальне дослідження шляхів оптимізації контрольно-оцінної діяльності, зокрема, опитування, проведене на базі Голгочанської ЗОШ Тернопільської обл., ЗОШ № 7, 14, 15, м. Тернополя та ТНПУ ім. В. Гнатюка, показало погану обізнаність вчителів у використанні форм контролю. Більшість (87 %) назвали лише такі форми, як диктант, усне опитування та комбінована контрольна робота. І лише 13 % опитаних змогли виділити ще й інші. Звертають на себе увагу і критерії, на основі яких вчителі оцінюють навчальні досягнення учнів. У 74 % вчителів вони мають суб'єктивний характер (старанність, охайність, уважність, чемність, скромність тощо), оскільки не мають чітких вимірів, або безпосередньо обумовлені особистістю школяра (неспокійний, погано вихований, неуважний, балакучий тощо). Отже

учні, практично, стали об'єктом оцінювання в школі.

А школярі скаржаться, що висока оцінка залежить не від знань (умінь і навичок), а в деякій мірі, навіть, від особистого ставлення вчителя до них (48 %), або ще гірше – вчителя до батьків (17 %). Також учні неодноразово зауважують, що на оцінку має вплив і їхня поведінка на уроці (69 %). Слід також зауважити, що вони не вважають оцінку основним стимулом для навчання (78 %), а основною причиною незадовільної оцінки називають ті чи інші дії вчителя (56 %). Не можна не погодитись також із твердженням, що велика кількість дітей нічого не розповідають батькам стосовно справ у школі. Одержані у школі оцінки 25 % учнів обговорюють із своїми батьками. Предметом цих розмов, як правило, буває не сама оцінка-бал, а те, чому вона є саме такою.

Аналізуючи відповіді батьків, можна зробити наступний висновок: батьки (77 %), вважають оцінку-бал стимулом до навчання, звертають на неї багато уваги та контролюють дітей у цьому. Переважна більшість відповідей батьків свідчить, що в тих чи інших випадках вони схильні критикувати оцінки, які виставляють вчителі, називаючи їх несправедливими (71 %). Та разом з тим, батьки ухиляються від конфлікту з педагогом (64 %): причиною цього в деяких випадках називають як наслідок – ще більше погіршення у ставленні до дітей з боку вчителя.

На нашу думку, причини цих проблем криються у невмотивованості контролю, у його невідкритій формі. Якщо б вчителі мотивували і пояснювали свої оцінки, причому пояснювали не тільки учням, але і їх батькам, то вдалося б уникнути багатьох проблем у цьому плані. Адже тоді б батьки знали, за що виставляються саме такі оцінки їхнім дітям, а для вчителів це було б стимулом надавати характеристику і аналізувати кожний поставлений бал (як під час підсумкового, так і, особливо, під час поточного контролю). Не залишалось б місця і для особистого, а від того – і особливого, ставлення до учня при оцінюванні його знань і вмінь.

Чи відчувають потребу у мотивації оцінки-балу самі вчителі? Варто згадати відповіді на запитання, в якому їм пропонувалося назвати особливості оцінювання знань В.О. Сухомлинським і Ш.О. Амонашвілі, – провідними педагогами, що розробили і вдосконалили цю систему на основі ідей демократизації, практично по-новому розглянули базові поняття. "Вчителі-початківці" у своїй переважній більшості (89 %) не спромоглися назвати навіть основних думок педагогів щодо оцінювання. Причиною цього явища вважаємо саме формалізм контрольної-оцінної діяльності у сучасній школі. Вчителі через великий обсяг документації, якої від них вимагають (журнали, звіти, контрольні роботи тощо), просто забувають справжню сутність оцінки і для чого вона потрібна взагалі. Величезною причиною цього, на наш погляд, є і неабиякий контроль дирекції школи, міських, районних та обласних відділів освіти за роботою вчителів. Вищезгадані органи, в першу чергу, беруться за перевірку саме шкільної документації: чи всі види контролю виставлені, чи оцінені учні протягом семестру поточним контролем. Іноді трапляються навіть парадоксальні ситуації – від вчителів вимагають протягом уроку оцінити і виставити оцінки в журнал саме 25-30% учнів класу. Про яку ж вмотивованість і об'єктивність може йти мова? Вчителі через призму цього, невідомо ким і для чого вдуманого стандарту, справді забувають істинну сутність оцінки. Формалізм у таких випадках неминучий.

Враховуючи вищезгадані недоліки, **на формуючому етапі** дослідження нами були попередньо експериментально перевірені шляхи оптимізації контрольної-оцінної діяльності, що можуть дозволити розв'язати проблеми її занепаду в початковій ланці освіти:

- посиленна мотивація системи контролю у школі на кожному уроці;
- урізноманітнення форм і прийомів контролю знань, умінь та навичок учнів із врахуванням їх вікових особливостей;
- використання ігрової діяльності;
- використання прийомів взаємоконтролю, взаємооцінювання;
- цілеспрямоване і систематичне формування самоконтролю як важливої складової навчальної діяльності молодших школярів.

Система оцінювання у вигляді балів, не зважаючи на всі недоліки, до сьогоднішнього дня не знайшла собі гідної заміни. Разом з цим традиційна система оцінювання, на нашу думку, ще далеко не вичерпала своїх можливостей і має багато резервів, пов'язаних із посиленням уваги до мотиваційної і змістової сторони контрольної-оцінної діяльності.

Отже, проблема оцінювання в початковій школі, попри те, що її досліджували багато років, потребує вдосконалення.

Література

1. Амонашвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 327 с.
2. Амонашвили Ш. А. Обучение. Оценка. Отметка. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
3. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи (методичні рекомендації) // Початкова школа. – 2001. – №10. – С. 11-69.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.3. – С. 7-300.
5. Сухомлинський В. О. Урок і знання / Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.5. – С. 366-371.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Віталій Бойчик
наук. керівник – доц. М. І. Дідора

"СТРЕСОВІ СТАНИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ: ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ І УПРАВЛІННЯ"

Не дивлячись на те, що слово "стрес" звучить буквально на кожному кроці, зміст, цього поняття на побутовому рівні, часто дуже розходиться із науковим уявленням про стрес, як універсальну реакцію організму, неспецифічний адаптаційний синдром, відкритий лауреатом Нобелівської премії фізіологом Г.Сельє. Парадокс у тому, що, хоча всі жаліються на стрес, проте не всі ставляться до нього серйозно. Невсі усвідомлюють, що наслідком хронічного стресу поприцілу низку загальновідомих – втоми, зниження нвстрою, дратівливості або апатії, порушення сну, існують ще й багаточисельні захворювання, так звані "хвороби адаптації" (за Сельє), або "хвороби цивілізації", або психосоматичні захворювання. А відносять сюди і гіпертонічну хворобу, і стенокардію, і гастрит шлунку, і бронхіальну астму, і цукровий діабет, і деякі шкіряні захворювання (екзема, нейродерміт, псоріаз), і коліти, і ще багато ін. Виходить, що відома народна мудрість "Всі хвороби від нервів" має під собою реальну основу. Більше того, дане прислів'я, схоже легко трансформується у вислів "всі хвороби від стресів". І не без підстав.

За даними Всесвітньої організації здоров'я, 45% всіх захворювань пов'язано зі стресом, а деякі спеціалісти вважають, що ця цифра в два рази більша.

Як стверджують українські спеціалісти (Карапута І.В., Криловець Ю.М.), на сьогодні 2/3 населення України мають серйозні проблеми з нервовою системою. А як же інакше, коли наші нерви випробовуються майже кожного дня, навіть кожної хвилини. Та проблема полягає в тому, що далеко не всі в змозі витримувати щоденні нервові напруження і, як результат в кращому випадку, зіпсований настрій, в найгіршому – нервові зриви, різноманітні розлади нервової системи.

Можна сказати, що сучасний стиль життя став основним джерелом стресу. Він став ціною, яку необхідно платити за багатство і успіх. Люди з низьким прибутком відчують нервові напруження в два рази рідше, ніж люди із високим рівнем прибутку. Також доведено, що чим вищий рівень освідченості, тим більш імовірно, що людина буде страждати від стресу.

То що ж таке стрес? В чому ж полягає ця "чума сьогодення"?

В літературі існують різні трактування поняття "стресу". Одне із них, яке не викликає заперечень більшості вчених:

"Стрес – це неспецифічна системна адаптативна відповідь організму на будь-який подразник".

Ганс Сельє описав чотири види стресу, давши кожному виду свою назву: еустрес, дистрес, гіперстрес і гіпострес. Коли події чинять шкоду організмові, стрес правильніше називати дистресом. Нажаль більшість стресогенних подій в сучасному світі викликають саме дистрес. Однак, стрес може робити і позитивний вплив. Приступити до нової роботи, створити сім'ю або розпочати займатися якимось збуджуючим видом спорту, наприклад, стрибками з парашута, – все це може надати стимулюючого, який призведе до особистісного зростання. Для цього випадку Сельє пропонує використовувати в даному випадку назву еустрес, або хороший стрес. Також існують ще дві різновидності стресу. Гіперстрес, або надмірний стрес, зазвичай виникає, коли події, в тому числі і позитивні, самі по собі накладаються одна на одну і виходять за межі наших пристосувальних можливостей. Гіпострес, або недостатній стрес, може виникнути, коли ми відчуваємо недостатність стимуляції. В результаті у людей, що страждають від нудьги, може виникнути поведінка, яка пов'язана із пошуком нових вражень, наприклад, вони можуть захотіти попробувати наркотики.

Також, Г.Сельє виділив три основні стадії стресу:

1. Реакція тривоги. Перша відповідь на стресогенний вплив, є спробою організму відтворити нормальне функціонування. При цьому людина мобілізує всі свої сили для боротьби з небезпекою, що вимагає великих енергетичних затрат організму, які реалізуються в короткий час.

2. Стадія опору. Якщо стресогенний вплив продовжується, реакція тривоги змінюється

стадією, на якій людський організм розвиває зростаючий опір по відношенню до стресора. Симптоми стадії тривоги щезають і фізіологічний опір підвищується відносно нормального рівня, щоб справитись із тривалим стресом. Однак, за це приходится розплачуватись збільшенням секреції різних залоз, пониженням опору по відношенню до інфекцій і "порушеннями адаптації".

3. Стадія виснаження. Якщо хронічний стрес зберігається надто довго, настає стадія виснаження. Організм виявляється уже не в стані продовжувати виділяти підвищену кількість гормонів і вже не може більше адаптуватися до хронічного стресу. Захисні механізми виходять з ладу.

З огляду на це, можна зробити висновок, що стрес є дуже небезпечним для людини будь-якої професії та будь-якого віку. Надзвичайно сприятливим для виникнення стресу є юнацький вік.

Юність – це період життя після підлітковості до дорослості. Це період, коли людина може пройти шлях від невпевненого, непослідовного підлітка, до серйозного, відповідального та впевненого в собі дорослого. В юності у молодій людині виникає проблема вибору життєвих цінностей та пріоритетів, а тому цей період дуже чутливий до різних зовнішніх впливів, в тому числі – і негативних.

Все це і зумовило провести дослідження для виявлення можливості подолання стресу у юнацькому віці.

Дослідження проводилось з учнями 11-А та 11-Б класів ЗОШ №10 м.Тернополя. Вибірка становила 46 чоловік.

Мета дослідження: На основі теоретичного аналізу і практичного дослідження обґрунтувати методи управління стресовими станами в юнацькому віці.

Дослідження складалося із двох частин – діагностичної та корекційної. В діагностичну частину входило два тестових зрізи. Перший – перед проведенням корекційної програми, другий – після її закінчення. Корекційна частина проводилась лише на учнях 11-Б класу, тоді, як діагностична частина експерименту проводилась на учнях двох класів. Таким чином, в експерименті були наявні експериментальна та контрольна групи.

Ми враховували, що стрес виявляє велику ступінь кореляції із тривожністю людини. Так, чим вищий рівень тривожності у людини, тим нижчий її опір стресу. Тому для діагностичної частини було використано тест на визначення тривожності Спілберга.

В ході експериментального дослідження виявилось:

В контрольному класі до експерименту 67% учнів показали "середній рівень" тривожності; 24% учнів показали "високий рівень" тривожності і 9% учнів показали "низький рівень" особистісної тривожності. Під час другого тестування показники практично не змінилися (за виключенням не значного коливання показників ситуативної тривожності).

В експериментальній класі до експерименту 60% учнів показали "середній рівень" тривожності; 30% учнів показали "високий рівень" тривожності; і 10% – "низький". Після проведення формуючого експерименту кількість учнів із "високою тривожністю" скоротилась до 21%.

Таким чином, можна побачити, що корекційна програма дала певний позитивний результат. Вже той факт, що, на відміну від контрольного класу, в експериментальній класі зменшилась кількість учнів із високою особистісною тривожністю, дає змогу говорити про ефективність корекційної програми.

В основу цієї програми було покладено цикл тренінгових занять, які включали в себе: вправи на релаксацію, вправи на підвищення рівня самооцінки та впевненості у собі, інформаційні повідомлення, самостійну роботу по подоланню власних негативних емоцій.

Таким чином, говорячи про шляхи корекції та подолання стресу у молодшому юнацькому віці, то слід виділити наступне: молоді люди повинні зрозуміти, що саме від них, а не від кого іншого залежить ступінь піддатливості стресогенним факторам. Слід приймати життя таким, яким воно є. Коли виникають труднощі, потрібно усі свої сили спрямовувати на їх подолання, а не на жаління себе та обмірковування безвихідності ситуації. Коли ж емоції уже "ллються через край", слід постаратися заспокоїтись. Допомогти ж у цьому можуть вправи на релаксацію і вправи на подолання тривожності.

Література

1. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса – М.: Наука, 1983.- 368с.
2. Мясисщ В.Н. Личность и неврозы. – Л,1980. – с.63 -68.

*Соломія Бондар
наук. керівник – доц. Г.К. Радчук*

КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД ПЕРВИННОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

На сьогодні надзвичайно загрозливого характеру для нашої країни набуває проблема зловживання наркотичними речовинами. Найбільшу тривогу викликає той факт, що значно "помолодшали" ті, хто їх уживає. Проте найдраматичнішим при вживанні наркотичних речовин є те, що з часом виникає залежність від них. Швидкість її виникнення залежить від виду наркотичної речовини, індивідуальних особливостей конкретної людини, зокрема схильності до вживання наркотиків[1, с.67].

Для вирішення цієї проблеми необхідно організувати ефективну системну профілактику наркоманії, де головний акцент повинен ставитись на первинну профілактику, яка має бути найбільш масовою і ефективною.

У первинній профілактиці вчені виділяють два основних підходи: інформаційний (пропаганда медичних і правових знань з цієї проблеми, наочна агітація та емоційний вплив на слухачів) та поведінковий, який набув великого поширення останнім часом. Його мета – формування певного типу поведінки молоді в масштабах суспільства. Саме одним з методів профілактики за поведінковою моделлю є методика освіти "рівний – рівному", яка передбачає здійснення просвітницької роботи ровесниками серед ровесників у формі інтерактивного спілкування[2, с.118].

У методиці "рівний – рівному" враховуються психологічні особливості підліткового віку:

- прагнення позитивної оцінки з боку однолітків та дорослих;
- намагання бути прийнятим у групу однолітків і відчувати себе комфортно в ній;
- можливість самореалізації та самоствердження серед ровесників;
- відчуття себе дорослим, рівним педагогам та фахівцям, які разом із підлітками займаються пропагуванням здорового способу життя; потреба в активному, самостійному, творчому пізнанні світу і себе як особистості тощо[1, с.25].

Первинна профілактика наркоманії, яка здійснюється у рамках поведінкового підходу, повинна обов'язково враховувати особливості смислової сфери особистості, її особистісні смисли і смислові установки, які регулюють дії і вчинки в різних проблемно-конфліктних ситуаціях морального вибору.

Особистісний смисл – суб'єктивно сприйнята підвищена значущість предмета, дії чи події, які опинилися в полі зору провідного мотиву. Ступінь усвідомлення дійсного смислу визначається виявленням зв'язків даного предмета з мотивами, потребами і цінностями індивіда. Смислові установки виражають ставлення особистості до об'єктів, які мають особистісний смисл. Це ставлення, яке проявляється в діяльності[3, с.879].

Як зазначає А.Г.Асмолов, в особистісних смислах світ постає перед людиною в світлі тих мотивів, заради досягнення яких вона діє, бореться і живе. В особистісних смислах відкривається для людини значення світу, а не байдуже знання про дійсність. Можна скільки завгодно знати про світ, але до того часу поки знання не втілиться в щире віру, воно не обумовить поведінку особистості, не перетвориться в орієнтир, який вказує на вибір правильного шляху в ситуації вибору. В особистісних смислах чужий біль завжди переживається як свій.

З метою дослідження психологічних особливостей первинної профілактики наркоманії в старшому підлітковому віці було розроблено та проведено цикл тренінгових занять, спрямованих на формування у підлітків навичок самопізнання, ефективного спілкування, відповідальної і впевненої поведінки.

При розробці тренінгових занять враховувались такі основні теоретичні положення:

- основні психологічні принципи виховання особистості за А. Г. Асмоловим (принцип включеності особистості учня у значущу для нього діяльність; принцип демонстрації наслідків вчинку особистості для референтної групи; принцип зміни соціальної позиції особистості в групі; принцип врахування провідної мотивації при побудові виховного процесу).

вікові особливості підлітків, зокрема переважаюча потреба у спілкуванні з однолітками, бажання бути прийнятими референтною групою, почуття дорослості, спроби самоствердитися

будь-яким способом, розвиток самосвідомості тощо).

Перед реалізацією нашої експериментальної програми профілактики ми ставили наступні завдання:

- 1) допомога підліткам у пізнанні себе, формування позитивного ставлення до себе, адекватної самооцінки;
- 2) вироблення навичок ефективного спілкування;
- 3) навчання підлітків конструктивно поводитись в конфліктних ситуаціях і знаходити продуктивний вихід з них;
- 4) розвиток навичок асертивної поведінки;
- 5) навчання підлітків визначати життєві цінності та принципи, сформувати в них відповідальне ставлення до власних вчинків.

Наше експериментальна програма профілактики наркоманії апробувалась на групі старших підлітків і складалась із 10-ти занять. Весь модуль поділений на три основних частини:

- вступна, яка мала за мету знайомство учасників, налагодження сприятливого психологічного клімату для роботи, розвиток рефлексивності;

- основна, метою якої є розвиток комунікативних навичок, формування позитивної Я-концепції та адекватної самооцінки, формування навичок асертивної поведінки, вміння оцінювати ситуації ризику і приймати відповідальні рішення, визначення позитивних ціннісних орієнтацій;

- заключна, яка покликана закріпити отримані на попередніх заняттях результати та сприяти формуванню мотивації до подальших позитивних змін.

Кожна вправа має серйозне психологічне підґрунтя. Результати показали високу ефективність програми щодо профілактики негативних явищ в молодіжному середовищі: спостерігалось покращення комунікативної компетентності учасників, переосмислення ними ставлення до власного життя; у багатьох відбулася переоцінка цінностей, зміна пріоритетів, знизилась тривожність, зросла впевненість у собі тощо.

Тому, підсумовуючи результати, отримані нами в ході дослідження, слід зацентувати увагу на тому, що при розробці програм профілактики негативних явищ у підлітковому середовищі, слід мати на увазі, що підліток, у якого будуть сформовані навички ефективного спілкування і не буде проблем у цій сфері, який буде вміти оцінювати ситуації ризику і протистояти соціальному тиску, який буде володіти навичками асертивної поведінки, у якого буде адекватна самооцінка та позитивна Я-концепція зможе знайти продуктивний вихід із складної ситуації, зуміє відмовитись від негативних спокус. В нього буде чітка позитивно життєва позиція, тому він ніколи не звернеться до наркотиків і буде відмовляти від них інших. Це і є кінцевою метою нашої експериментальної програми профілактики.

Література

1. Превентивна робота з молоддю за методом "рівний – рівному": Навч. посібник / За ред. І. Д. Звереві.-К.: Навч. книга, 2002. – 256с.
2. Психологический аспект профілактики алкоголізму и наркомании подростков: Метод. пособ. – К.,1995. – 144с.
3. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, М.: ООО "Издательство АСТ", 2001. – 800с.

*Ірина Гайдамашко
наук. керівник – доц. М.М Шпак*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ З УЧНЯМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Останнім часом гостро постала проблема зростання конфліктності серед педагогів та учнів загальноосвітніх шкіл, яка спричинена соціально-економічними умовами нашого сьогодення та специфічними проблемами педагогічного середовища. Деформується установка вчителів навчати, а учнів вчитися, відбувається падіння престижу освіти, переоцінка цінностей. Шкільна практика свідчить про те, що відчуження до школи відчують і вчителі, і учні. Перевантаження педагогів заважає задовольнити їх потреби у саморозвитку, повноцінному відпочинку, а падіння рівня життя викликає знервованість, підвищення тривожності та агресивності[3]. З цього приводу актуальними є слова Президента України Віктора Ющенка : "Сьогодні ми повинні побудувати школу, яку б полюбили і учні, і вчителі. Це велика

місія"[1,с.7].

На необхідність вивчення конфліктів у педагогічному процесі звертали увагу відомі вітчизняні психологи і педагоги: Афонькова В.М., Бехтерев В.М., Блонський П.П., Бородкін Ф.М., Лурія А.Р., Макаренко А.С., Мудрик А.В., Рибаківа М.М., Сухомлинський В.О. та інші. Дослідженням конфліктів в підлітковому віці займалися Драгунова Т.В., Первишева О.В. [4]. Вчені зазначали, що конфлікти можуть здійснювати різний вплив на дитину.

Аналіз теоретичних джерел з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що конфлікт – це суперечність, яка виникає між людьми у зв'язку з розв'язанням питань виробничого, суспільного або особистого характеру. Конфлікти виникають під час зіткнення поглядів, інтересів, прагнень різних осіб чи груп людей. Учасники конфлікту називаються *опонентами*, суперниками, противниками. Опоненти, що вступають в конфлікт, мають різну "вагу", "силу", яка і визначає можливість перемоги. Цю характеристику "сили" в теорії і практиці конфлікту називають *рангом опонента*.

Будь-який конфлікт починається з *конфліктної ситуації*, яка складається з учасників конфлікту і об'єкта конфлікту, тобто тієї реально існуючої об'єктивної причини, через яку опоненти вступають у "боротьбу". Початком конфлікту є *інцидент*, тобто дія, спрямована на створення конфлікту. Під час інциденту одна із сторін починає діяти всупереч інтересам іншої сторони. Якщо протилежна сторона відповідає тим самим, то конфлікт із *потенційного* переходить в *актуальний*. Дослідники виокремлюють також *предмет конфлікту*, тобто ту внутрішню причину, яка є у кожного опонента, що вступає в конфлікт[5].

Слід зазначити, що у психолого-педагогічній науці немає єдиної класифікації конфліктів через різноманітність форм їхнього прояву, різниці в характері їх протікання, можливих наслідків тощо. Саме поняття конфлікту ширше, ніж просто незгода між людьми, сварка чи погіршення стосунків. Адже вони бувають різні :

Конструктивні конфлікти, які позитивно впливають на життя людей і суспільства – є джерелом самовдосконалення й саморозвитку особистості, згуртовують членів групи, стимулюють ефективний вихід з проблемних ситуацій.

Деструктивні конфлікти – призводять до воєн, насильства, розриву стосунків, до самотності та самогубств. Вони виявляються у дрібних і великих сварках, непорозуміннях. Тому такі конфлікти потрібно швидко залагоджувати і ліквідувати.

У психологічній структурі конфлікту виділяють *стратегічні і тактичні дії*, які розрізняються за ступенем узагальненості. Якщо стратегія – це набір віддалених макроцілей, то тактика – це засоби їх досягнення.

Найбільш часто виділяють такі *стратегії* конфлікту:

Суперництво- нав'язування одній стороні бажаного для іншої розв'язку ;

Співробітництво- кооперативний пошук розв'язку, який задовільнив би обидві сторони;

Поступливість – зниження однією з конфліктуючих сторін чи обома своїх прагнень та вимог ;

Приниження – вихід переможеним із ситуації конфлікту;

Пристосування – тенденція залагоджувати суперечності, поступаючись власними інтересами;

Пасивність – участь у конфліктній ситуації без здійснення будь-яких дій щодо її розв'язання.

При чому одна і та ж тактика може бути використана в межах різних стратегій і, навпаки, одна й та ж стратегія може реалізовуватись різними тактиками[6].

Необачність у конфліктній ситуації може призвести до накопичення пристрастей, некерованої поведінки, відкритого протистояння і бажання розірвати стосунки. Тоді спалахує конфлікт, за яким – тяжка і велика праця щодо відновлення ділових стосунків. Мудрою є заповідь учителя: "Перш ніж стукати дверима, подумай, як зайдеш знову до класу"[2, с.221].

Аналіз теоретичних джерел з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що **педагогічний конфлікт** – це розбіжність позицій та поглядів на навчання та правила поведінки в школі.

Охарактеризуємо **особливості педагогічних конфліктів**:

Професійна відповідальність вчителя за вирішення конфліктної ситуації: адже школа – модель суспільства, де учні засвоюють соціальні норми відносин між людьми;

Учасники конфлікту мають різний соціальний статус (учитель – учень), чим і визначається різна поведінка в конфлікті;

Різниця віку і життєвого досвіду учасників розмежовує їхні позиції в конфлікті, зумовлює різний ступінь відповідальності за помилки при їх вирішенні;

Різне розуміння подій та їх причин учасниками, тому вчителю не завжди легко зрозуміти глибину переживань дитини, а учню – справитися зі своїми емоціями і підкоритися розуму;

Присутність інших учнів під час конфлікту робить їх не свідками, а учасниками, а конфлікт набуває для них виховного змісту; про це завжди потрібно пам'ятати вчителю;

Професійна позиція вчителя змушує його брати на себе ініціативу в його вирішенні і на перше місце зуміти поставити інтереси учня як особистості, яка формується;

Будь-яка помилка вчителя при вирішенні конфлікту породжує нові ситуації в конфлікті, в які включаються інші учні.

Педагогічний досвід свідчить, що конфлікти в педагогічній діяльності легше попередити, ніж успішно вирішити[4]. Тому вчителям слід опанувати технологію поведінки у конфліктній ситуації.

Розрізняють такі **види педагогічних ситуацій і конфліктів**:

Конфлікти діяльності – виникають з приводу виконання учнем навчальних завдань, успішності, позанавчальної діяльності;

конфлікти поведінки – виникають з приводу порушення учнем правил поведінки в школі, частіше на уроках, і поза школою;

конфлікти відносин – виникають в сфері емоційно-особистісних відносин учнів і вчителів, в сфері їх спілкування в процесі педагогічної діяльності.

Досвід показує, що скільки людей, стільки і причин для виникнення між ними конфліктів. Опитування, проведені нами у школах, дозволили узагальнити і зробити висновок про те, що основними причинами виникнення конфліктів у класі є:

Вчителі багато задають і вимагають, а думки і проблеми учнів до уваги не беруть;

Відсутність у вчителів зацікавленості до особистості дитини, небажання і невміння пізнати її внутрішній світ;

Конфлікти з учителями через оцінки;

Нерівне соціальне становище, розумові та творчі здібності;

Різні моральні цінності, різна мета отримання знань;

Конфлікти між "сильними" і "слабкими" учнями;

Відсутність організованості у колективі;

Поділ на "кращий – гірший";

Діти сміються над фізичними вадами однокласників;

Конфлікт небезпечний своїми наслідками для особистості і для групи. Педагогам і лідерам груп важливо знати і розуміти небезпеку наслідків конфліктів для групи:

Конфлікти створюють напруження, яке переживає весь колектив.

Внаслідок конфлікту можливе вимушене чи стихійне усунення одного або декількох членів, що також може послабити напруження в групі.

Конфлікт може змінити групову мету; змінити стиль управління групою (від авторитарного до демократичного і навпаки); можлива поява нового лідера або зміна керівника.

Конфлікт може спричинити розпад колективу[1].

Особливо гостро проблема педагогічного конфлікту постає у підлітковому віці. Як відомо, підлітковий вік – вважається одним із найбільш кризових і важких вікових періодів життя людини. Підліток об'єктивно не може ввійти в доросле життя, але прагне до нього і до рівноправності з дорослими. Нова позиція проявляється в різних сферах, частіше всього – в зовнішньому вигляді та в манерах поведінки.

У підлітковому віці виникає **почуття дорослості**, яке проявляється в прагненні до самостійності, бажання відгородити певні сторони свого життя від вторгнення батьків і вчителів. Після пошуків себе, особистісної нестабільності у підлітка формується "Я-концепція" – система внутрішніх узгоджених уявлень про себе, образів Я, що відображають все багатство його життя.

Конфлікти неминує супроводжувати та доповнюють все шкільне життя. Саме тому, педагог повинен опанувати технологію поведінки у конфліктних ситуаціях. Для кращого порозуміння з учнями, вчителю пропонується ряд етапів і шляхів вирішення та попередження конфліктів:

- встановити дійсних учасників конфліктної ситуації;
- вивчити, наскільки це можливо, мотиви, цілі, інтереси, особливості характеру,

- професійну компетентність всіх учасників конфлікту;
- вивчити міжособистісні відносини учасників конфлікту, які існували до конфліктної ситуації;
- визначити справжню причину виникнення конфлікту;
- виявити ставлення до конфлікту осіб, які не приймають участі в конфліктній ситуації, проте зацікавлені в його ефективному вирішенні;
- визначити і застосувати способи вирішення конфліктної ситуації.

З метою гармонізації взаємовідносин вчителя і учнів, нами розроблено правила поведінки педагога в конфліктних ситуаціях :

Використовуйте метод "мозкової атаки" – це сучасна технологія для пошуку альтернативного вирішення проблеми.

Дотримуйтеся педагогічного такту.

Під час діалогу утримуйтеся від залякування, погроз або тиску. Роздратований тон, особисті образи, приниження гідності особистості не сприяють вирішенню питання.

Використовуйте компроміс або співробітництво.

Слідкуйте за тривалістю діалогу. Якщо він затягується ви ризикуєте говорити самі з собою; якщо він переривається раніше, ніж дитина розуміє ваші слова, то він стає марним.

Намагайтеся контролювати власні емоції.

Зміст розмови бажано зберігати в таємниці. Чутки лише розпалюють конфлікт і віддалять успіх.

Не можна карати учня за поведінку поганими оцінками з навчального предмету – це призведе не до позитивного результату, а лише до затяжного особистісного конфлікту з вчителем, що обов'язково викличе зниження інтересу до предмету.

Ніколи не слід звинувачувати учня за неблагополуччя в сім'ї, за поведінку батьків, братів, сестер – цього учні вчителям не пробачають, оскільки кожен має святі почуття до батьків, якими б вони не були.

Нічого немає вічного, тому кожен конфлікт має свій фінал, хоча й може здаватися безкінечним. Варто жити щодня так, наче він у вас останній. Тоді більшість проблем, які спричинили конфлікт, зникнуть самі собою. А сам конфлікт мудра людина використає як джерело досвіду, самовиховання і самонавчання.

Література

1. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі. – Т., 2001. – 96с.
2. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність. – К., 1997. – 349с.
3. Кушнірук Т.Д. Подолання конфліктності серед педагогів// Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – №6-7. – С.54-57.
4. Монов Н.И. Конфликтология. – Москва, 2002. – 192с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління. – Івано-Франківськ, 2001. – 695с.
6. Савчин М.В. Соціальна психологія. – Дрогобич, 2000. – 274с.
- 7.

*Світлана Корусь
наук. керівник – доц. М.І. Дідора*

ДИНАМІКА МОТИВІВ ВИБОРУ ЮНАКАМИ І ДІВЧАТАМИ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА

В сучасних умовах суспільна практика потребує все більшої кількості фахівців з базовою психологічною освітою, які можуть здійснювати консультативну, експертну, діагностичну та колекційну роботу. Усе це є свідченням високих вимог до роботи практичного психолога, з одного боку, і значної відповідальності за результати праці – з іншого.

Хочеться звернути увагу на особисту відповідальність майбутнього психолога практика, життєві домагання якого підштовхнути його до відповідного професійного вибору. Надзвичайно важливо, щоб в психологію приходили люди, які спрямовані на ефективну роботу з надання психологічної допомоги людям. Як справедливо зазначає психолог Титаренко Т.М.: "Якщо професійний вибір був не ситуативним, зрілим, то молода людина багато у чому сама забезпечить собі гідний професійний розвиток" [3, 22].

У зв'язку з цим особливо актуальними є дослідження основних мотивів, що спонукають юнаків і дівчат до вибору професії психолога. Мотив – це спонукальною причиною дій та вчинків людини. [1, 215]. Вибір професії молодою людиною є змотивованим. Мотиви орієнтують

старшокласника у світі професій, допомагають самовизначитися у відповідності до своїх здібностей, можливостей, інтересів тощо.

Дослідження проблеми мотивації вибору професії психолога займалися такі науковці, як: О.Н. Родіна, П.Н. Прудков, А.К. Кирєєва, Т. Данимова.

Об'єктом нашого дослідження був процес професійного самовизначення юнаків і дівчат, а предметом – динаміка вибору професії психолога юнаками і дівчатами. Мета дослідження на основі теоретичного аналізу наукових джерел та експериментального дослідження встановити особливості динаміки мотивів вибору професії психолога. Основним методами дослідження був діагностичний питальник, розроблений О.Н. Родіною і П.Н. Прудковим [2, 53].

Наше дослідження складалося з чотирьох етапів.

На першому етапі ми здійснюємо аналіз психологічних джерел з проблеми дослідження. На другому – визначали основні мотиви вибору професії психолога першокурсника психолого-педагогічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка у 2003 році. Вибірка встановила 51 обстежуваний. Кількості результати дослідження наведену в таблиці 1.

Таблиця 1.

№	Запитання	Варіанти відповідей	Відсоток першокурсників 2003 року що вибрали певний варіант	Відсоток першокурсників 2004 року, що вибрали певний варіант
1	Перед вступом на ППФ я	тільки навчався в школі	86	97
		працював	0	0
		Навчався у ВУЗі	4	0
		Навчався в училищі	10	3
2	Бажання стати психологом прийшло	Приблизно пів року	27	45
		Приблизно рік тому	30	27
		Приблизно два роки тому	11	21
		Більше трьох років тому	32	7
3	Я вирішив стати психологом	щоб розібратися в собі	32	31
		за порадою родичів, друзів	14	18
		тому що спостерігав, як психологи працюють і теж захотів	10	19
		психологія – це цікаво	44	32
4	Ще до вступу я	читав популярну літературу з психології	42	48
		Читав навчальні підручники для вузів з психології	28	10
		читав наукові праці з психології	14	6
		нічого з переліченого не робив	16	44

№	Запитання	Варіанти відповідей	Відсоток першокурсників 2003 року що вибрали певний варіант	Відсоток першокурсників 2004 року, що вибрали певний варіант
5	Я хочу оволодіти професією психолога	щоб зрозуміти свої дії	24	24
		щоб робота мені підходила	8	16
		щоб допомагати людям	58	53
		Щоб вирішувати наукові проблеми	10	7
6	Якби я не вибрав професію психолога, став би	На перших місцях стояли професії з високим рейтингом	60	44
		Всі професії оцінені низьким балом	40	66
7	Якби я не поступив у цьому році, то через рік:	Став би потупати знову	42	45
		не став би	12	15
		не знаю	46	40
8	З пропозицією отримати високооплачувану роботу ви б?	швидше всього погодився	53	48
		швидше всього не погодився	20	31
		відкласти рішення	27	21
9	Чи потрібно збільшувати кількість екзаменів?	зменшити кількість екзаменів	88	82
		збільшити їх кількість	2	7
		нічого не змінювати	10	11
10	Як ви думаєте де будете працювати у 2022 році?	невизначена відповідь	31	29
		недостатньо конкретна відповідь	18	11
		конкретна відповідь	51	60

Якісний аналіз одержаних результатів свідчить, що більшість наших респондентів на момент опитування було 17 років. 86 % обстежуваних прийшли навчатися на факультет після школи. Аналіз відповідей на запитання №2 показав, що в однієї частини дітей бажання стати психологом прийшло у 15-річному віці, тобто задовго до закінчення школи, а в іншої – у 16-річному віці і пізніше. Головна причина такого бажання – професійний інтерес, а на другому місці – прагнення розібратися у собі, своїх знайомих. Причому ті, хто вирішив стати психологом, щоб розібратися у собі і своїх знайомих вважають це своєю метою, тоді як респонденти, для яких важливий професійний інтерес, ставлять своєю метою допомогу людям та розвиток науки.

Лише половина першокурсників чітко розуміє, чого вона хоче добитися у вибраній професії, ставлячи перед собою конкретну мету; тобто вони прагнуть бути психологами у певній службі або мати свою психологічну фірму. Більшість студентів ще до вступу займалися самоосвітою в області психології. Найважливіше джерело інформації служила науково-популярна література.

Варто відзначити, що у 60% першокурсників вибір професії був не випадковий. Також

90% обстежуваних зорієнтовані на практичну діяльність.

Отже, на основі отриманих нами результатів можна зробити висновок, що інтерес до психології неглибоко вкорінений в когнітивних та особистих особливостях майбутніх психологів. 43% обстежуваних мають високий рівень мотивації, відповідно 57% – низький.

На третьому етапі дослідження ми визначили мотивацію вибору професії психолога першокурсниками психолого-педагогічного факультету у 2004 році. Вибірка становила 62 обстежуваних. Кількісні результати дослідження наведені у таблиці 1.

Таким чином, більшість обстежуваних на момент опитування виповнилося 17 років. 97% респондентів прийшли на факультет одразу після школи. В середньому бажання стати психологом у цих першокурсників виникло за рік до вступу. Головна причина вибору професії психолога є професійний інтерес, а відповідно на другому місці стоїть бажання розібратися в собі і своїх знайомих, вважають це і своєю метою. Тоді як обстежувані, для яких важливий професійний інтерес, ставлять за мету допомогу людям і розвиток науки. Першокурсники чітко розуміють, чого вони хочуть досягнути у вибраній професії, тому що 60% респондентів ставлять перед собою конкретні цілі.

Більшість обстежуваних ще до вступу займалися самоосвітою, але значною частка тих, хто нічого не робив – 44%. Найчастіше джерелом інформації слугувала науково-популярна література. Значна частка дітей відвідувала факультатив з психології в школі, що говорить про те, що школа все більше сприяє формуванню у старшокласників інтересу до психології.

Варто відзначити, що у 66% першокурсників вибір професії був випадковий. 82% обстежуваних вважають що потрібно зменшити кількість екзаменів на факультеті, 86% респондентів становлять дівчата.

Отже, на основі отриманих нами даних можна зробити висновок, що інтерес до психології неглибоко вкорінений в когнітивних та особистісних особливостях першокурсників. Лише третина обстежуваних мають високий рівень мотивації.

На четвертому етапі нашого дослідження ми здійснювали порівняльний якісний аналіз результатів, одержаних на другому і третьому етапах. Серед першокурсників 2004 року набагато менше студентів, в яких інтерес до психології виник більше двох років тому, ніж серед першокурсників 2003 року. Професійний інтерес більше виражений у студентів 2003 року. Відповідно на другому місці і в одних, і в других досліджуваних стоїть бажання розібратися у собі і своїх знайомих. Цілі вибору професії психолога суттєво не відрізняється в обох групах. Досліджувані прагнуть надавати допомогу людям і пізнавати себе та оточуючих.

Поряд з цим варто зазначити, що першокурсники 2004 року краще розуміють, чого вони хочуть добитися в обраній професії, ніж їх попередники, оскільки у них вираженні більш чіткі плани на майбутнє. Водночас значна частина обстежуваних 2004 року нічого не робила перед вступом, що вказувало б на зацікавленість психологією, на відміну від студентів 2003 року.

У більшості першокурсників 2004 року вибір професії був випадковий. В той же час у 60% опитуваних 2003 року вибір професії не був випадковим. В обох групах респондентів переважає практична спрямованість, бажання здавати меншу кількість екзаменів. Більшість обстежуваних становили дівчата.

Отже лише третина першокурсників 2004 року має високий рівень мотивації. Цей показник дещо гірший, ніж в їх попередників, половина з яких мала високий рівень мотивації. Студенти з високим рівнем мотивації зорієнтовані на активну роботу, готові долати труднощі у навчанні і прагнуть стати справжніми професіоналами. Студенти з низьким рівнем мотивації будуть відчувати в процесі навчання все більше розчарування в професії. Вони погано розуміють свої перспективи, не хочуть постійно працювати. Значна їх частина після навчання надає перевагу роботі не за спеціальністю, скоріше всього високооплачуваній.

Таким чином, з більшою частиною студентів необхідно проводити роботу по зацікавленню психологією, по підвищенню рівня позитивної мотивації в оволодінні професією "Психолог". З цією метою необхідно:

а) проводити ефективну профорієнтаційну роботу в школі, що включає професійну інформацію, профдіагностику, професійний відбір, професійний добір, профконсультацію.

б) створювати в школі психологічні факультативи для зацікавлених дітей психологією.

в) здійснювати зарахування на факультет психології не лише шляхом визначення рівня знань, але й профдіагностичного обстеження абітурієнта, спрямованою на визначення ступеня його придатності до оволодіння професією "Психолог".

Література

1. Психология. Словарь /Под общей ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського,- 2-е изд-во, исп. и. доп. М. Политиздат, 1990.- 494с.
2. Родина О.Н., Прудков П.Н. Как стать психологи выбирают профессию// Вестник МГУ, сер. 14. Психология. – 2002.- №3. – с. 52-66.
3. Титаренко Т.М. Життєві домагання і професійне становлення особистості практичного психолога у вищій школі// Практична психологія і соціальна робота. – 2003.- №4.- ст.. 21-23.

Наталія Матвєєва
наук. керівник – асист. О.М. Кормило

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ВІЛ/СНІДУ

Усе частіше у засобах масової інформації ми зустрічаємо жахаючі слова: "Чума ХХ-ХХІ століть – ВІЛ/СНІД!".

ВІЛ – це вірус імунodefіциту людини, який розвивається та розмножується в організмі людини і призводить до повної втрати його захисних сил та розвитку СНІД (синдрому набутого імунного дефіциту). СНІД – це хвороба, яка в ста випадках зі ста призводить до смерті.

ВІЛ/СНІД стрімко поширюється, набирає глобальних масштабів, уражаючи різні верстви населення, країни і континенти, та становить реальну загрозу соціально-економічному розвитку для всіх країн світу. Масштаби кризи перевищили всі найгірші прогнози десятилітньої давності. Згідно останніх статистичних даних, сумарна кількість дорослих і дітей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, у світі становить 40 млн. [3; 5].

У нашій країні ситуація не менш втішна. У 1986 році в Україні і гадки не мали про ВІЛ-інфекцію, а в 1996 році ВІЛ було зареєстровано в усіх її областях. За оперативними даними Українського Центру профілактики та боротьби зі СНІДом щодо результатів серомоніторингу поширення ВІЛ в Україні станом на 01.10.2004 року виявлено 128430 ВІЛ-позитивних осіб. Найбільш ураженими є східні та південні області, але і в Тернопільській області картина є невтішною. За даними Обласного центру профілактики і боротьби зі СНІДом міста Тернополя епідемічна ситуація по ВІЛ/СНІДу в Тернопільській області у 2004 році значно погіршилася. За 10 місяців 2004 року зареєстровано 37 випадків ВІЛ-інфекції, 7 випадків СНІДу проти 25 випадків ВІЛ-інфекції, зареєстрованих у 2003 році.

Занепокоєння викликає той факт, що переважна більшість ВІЛ-інфікованих – молоді люди віком від 20 до 39 років, при цьому постійно зростає кількість інфікованих підлітків[3; 5].

Як бачимо, статистика наводить нам жакливі цифри, і ці цифри зростають шаленими темпами. Проблема ВІЛ-інфекції/СНІДу гостро постала перед суспільством і вимагає вжити негайних ефективних засобів. Досить широко і масово проводяться різноманітні профілактичні заходи, та вони не приносять очікуваних результатів. Тому необхідно вдосконалювати існуючу профілактику, запроваджувати новітні методи, форми, засоби.

До сучасних стратегій профілактики ВІЛ-інфікування серед молоді належать:

- стратегія зміни філософії та психології життя, яке ґрунтується на стереотипах поведінки та раціональності в напрямку ствердження здорового способу життя;
- залучення підлітків до розробки та реалізації профілактичних програм, спрямованих на їх однолітків;
- профілактичні стратегії, які ґрунтуються на гендерних, субкультурних, почуттєвих особливостях і відносинах підлітків;
- використання вікових психологічних особливостей підлітків для підвищення ефективності профілактичних програм [1;95].

Особливо ефективно у просвітницькій роботі із запобігання негативних явищ зарекомендувала себе методика "рівний – рівному". У час, коли знизився інтерес до здорового способу життя, а знання, поширювані дорослими, залишалися лише гаслами, новий підхід до забезпечення превентивних знань за допомоги самої молоді став рятувальним. Навчання здорового способу життя за методом "рівний-рівному" – це освітній метод, завдяки якому в процесі комунікативної діяльності між підлітками та молоддю відбувається обмін знаннями і вміннями, що, в свою чергу, сприяє формуванню достовірних знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій щодо здорового способу життя.

Ознайомившись і проаналізувавши безліч профілактичних програм, стратегій та методів ми виділили серед них соціально-психологічний тренінг. Саме з його допомогою, на нашу

думку, можна найефективніше надати молоді необхідні знання про ВІЛ/СНІД і разом з тим, сприяти формуванню навичок відповідальної, безпечної поведінки.

Адже, переваги передання знань від однолітків до однолітків полягають у тому, що:

- молодь більше часу спілкується між собою;
- глибше розуміє потреби свого оточення;
- на відміну від дорослих розуміє субкультурну мову;
- більше довіряє один одному, більше готова до розуміння і наслідування поведінки[2;6].

Мета нашого дослідження полягала у аналізі існуючих способів профілактики ВІЛ, СНІД; розробці та експериментальній перевірці ефективності використання соціально-психологічного тренінгу з метою профілактики ВІЛ, СНІД.

З цією метою, на етапі констатуючого експерименту ми провели анкетування серед студентів психолого-педагогічного факультету щодо перевірки їх проінформованості з проблеми ВІЛ/СНІДу. Анкетуванням було охоплено 65 студентів першого курсу психолого-педагогічного факультету. За результатами анкетування виявили студентів, які найменше володіють інформацією про ВІЛ/СНІД.

Формуючий експеримент полягав у наданні інформації стосовно умов передачі ВІЛ, способів запобігання інфікуванню, формування навичок відповідальної та безпечної поведінки в учасників тренінгу. З цією метою ми розробили програму соціально-психологічного тренінгу, який протягом 2,5 місяців проводили зі сформованою групою. Заняття проводилися один раз у тиждень. Тривалість кожного заняття від півтори – до двох годин.

Розроблені тренінгові заняття у руслі уже вищезгаданої стратегії "рівний-рівному". Вони опираються на один з семи модулів, що є складовою частиною програми "Сприяння просвітницькій роботі "рівний-рівному" серед молоді України щодо здорового способу життя". Це модуль "Прояви турботу та обачливості". Наша програма соціально-психологічного тренінгу складається із 10 взаємопов'язаних між собою занять, кожне з яких присвячене тій чи іншій темі з проблеми профілактики ВІЛ/СНІДу. Вправи, що входять у програму характеризуються навчальною метою, спрямовані на формування навичок безпечної відповідальної поведінки. Коротко подамо структуру тренінгових занять, які на нашу думку, є найбільш інформативними, а також за відзивами учасників, у ході проведення експерименту, виявилися найбільш цікавими.

ЗАНЯТТЯ I. Тема: Знайомство учасників з тренінговою формою роботи.

ЗАНЯТТЯ II. Тема: Любов та дружба в нашому житті.

ЗАНЯТТЯ III. Тема: Інфекції, які передаються переважно статевим шляхом (ІППСШ)

1. Вправа "Лінія" (10 хв.)
2. Інформаційне повідомлення "Що таке ІППСШ?" (15 хв.)
3. Вправа "Найпоширеніші ІППСШ" (45 хв.)
4. Вправа "Мозаїка" (15 хв.)
5. Вправа "Чарівна паличка" (5 хв.)

ЗАНЯТТЯ IV-V. Тема: Вірус імунодефіциту людини (ВІЛ) і синдром набутого імунодефіциту (СНІД)

1. Вправа на активізацію "Не хочу хвалитися, але я....." (5 хв.)
2. Інформаційне повідомлення "Жити поруч" (5 хв.)
3. Вправа "Кроки" (15 хв.)
4. Вправа "Що ви мені порадите?" (35 хв.)
5. Гра розминка "Друкарська машинка" (10 хв.)
6. Інформаційне повідомлення "Як запобігти ВІЛ-інфікуванню?" (10 хв.)
7. Вправа "Інформаційний вісник" (35 хв.)

ЗАНЯТТЯ VI. Тема: Ризикована поведінка.

1. Вправа на активізацію "Тотем" (10 хв.)
2. Вправа "Що таке ризик?" (15 хв.)
3. Вправа "Стоп-кадр" (60 хв.)
4. Вправа "Брехня" (5 хв.)

ЗАНЯТТЯ VII. Тема: Дошлюбні статеві стосунки.

ЗАНЯТТЯ VIII-X. Тема: Формування відповідальної (безпечної) поведінки.

1. Гра-розминка "Ураган" (5 хв.)
2. Вправа "Малювання одним олівцем" (10 хв.)

3. Мозковий штурм "Альтернатива" (20 хв.)
4. Інформаційне повідомлення "Етапи набуття навичок упевненості".
5. Інформаційне повідомлення " Шість способів говорити "Ні!" " (10 хв.)
6. Рольова гра "Гідна відмова" (30 хв.)

Розробляючи тренінгові заняття ми намагалися акцентувати увагу не лише на інформації про ВІЛ/СНІД, а й на необхідності відповідального ставлення до себе і до оточуючих.

На етапі констатуючого експерименту, з метою перевірки ефективності проведеного нами соціально-психологічного тренінгу, ми отримали результати, які виправдовують ефективність навчання та подання подібної інформації саме у такій формі.

Отже, проблема ВІЛ/СНІД гостро постала в нашому суспільстві. Для її вирішення недостатньо випускати буклети та брошури і займатися "залякуванням", говорячи що це погано та страшно. Для усвідомлення цієї проблеми молодими людьми необхідно щоб у них сформувалося власне бачення на вирішення даної проблеми. Ми вважаємо, що саме соціально-психологічний тренінг може стати одним із дієвих методів профілактики ВІЛ/СНІДу.

Література

1. Варивончик Д.В. Сучасні аспекти медико-соціальної профілактики ВІЛ-інфікування серед підлітків // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2000. – №2. – с. 94-97.
2. Концепція освіти "рівний-рівному" щодо здорового способу життя серед молоді України ./ Оржеховська В.М., Пилипенко О.І., Андрущак Л.І. – К.: Міленіум, 2002. – 20с.
3. Оцінка можливостей розвитку в Україні програм профілактики ВІЛ в середовищі споживачів ін'єкційних наркотиків/О.М.Балакірева (науковий керівник проекту), М.Ю. Варбан, О.О. Яременко, Л.І. 4.Андрущак, О.Р. Артюр. – К.: Центр "Соціальний моніторинг", 2003. – 230 с.
4. Прояви турботу та обачливість /Ворник Б,М., Оржеховська В.М., Голоцван О.А. – К.: Міленіум, 2002. – 156с.

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Марія Бабій
наук.керівник – проф. М.П. Ткачук

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ СМІХУ Й ГРОТЕСКУ В "ХИМЕРНИХ" РОМАНАХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Трилогія Є. Гуцала "Позичений чоловік", "Приватне життя феномена" і "Парад планет" виходила у світ упродовж 1980-1984 років, коли "химерний бум" у нашій прозі досяг свого апогею, і вже інтерес критики навколо нього поволі почав спадати.

Всі три романи повністю присвячені дещо незвичайному життю і "подвигам" селянина Хоми Прищепи. Наскільки пересічний сам по собі Хома, настільки ж непересічні епізоди його "трудів і днів" постають зі сторінок трилогії: позичка його власною дружиною спекулянтці на півроку в обмін на теличку ("Позичений чоловік"), перебування його в США, незвичайні властивості й можливості цього селянина. Саме в цих параметрах розгортається тематика трилогії – простий трудівник має, справді, виняткові можливості. Відтак і проблеми трилогії постають на вістрі цих ножиць.

Євген Гуцало зізнався: "Років п'ять- шість тому я прочитав у "Правде" фейлетон, як справді-таки одна жінка позичала іншій жінці свого чоловіка саме з такою метою, як Дармограїха в Мартохи. Вже згодом, коли роман було опубліковано, кілька людей розповідали мені, що в тому чи іншому селі траплялись такі історії – і саме в обмін на корову. Так що ніякої вигадки у мене нема, хоч, звичайно, такі обміни-позички не в традиціях нашого села"[2;12].

До цього можна додати, що подібна ситуація у різних варіантах "моделюється" і в жартівливих народних піснях. К. Ламазова називала в цьому зв'язку "Ой там на точку, на базарі" [3;154]. Можна навести ще пряміші пісенні аналоги. "Здоров була, кумасенько, ще й добрий день, позич мені чоловіка хоч на тиждень", – співається в одній з пісень, що має численні варіанти. До них тематично примикають і пісні про кума та куму (найпопулярніша – "Ой кум до куми залицявся") [3;165]. Отже, у фольклорі, в народній сміховій культурі, а відтак і в народній психології, така "емансипаційна" тема все-таки має свої традиції. Цікавих художніх вимірів набуває вона у поєднанні з повідомленими Є. Гуцалом фактами "реальної дійсності".

Саме такий стильовий сплав побутових індексів та народнопоетичної їх інтерпретації є характерною рисою трилогії. Тож, хоча саме до творів цього жанрового різновиду найменше підходять мірки так званої реалістичності, "зображення дійсності у формах самої дійсності", все ж "вилущення" реального змісту навіть із ірреальних ситуацій і колізій, деякі обережні й не "лобові" аналогії цілком можливі.

Скажімо, в покладеному в основу сюжету мотиві "позички чоловіка" можна вбачати і своєрідну художню інтерпретацію життєвої колізії, подібно до тієї, що обіграна у популярній гуморесці С. Олійника "Де Іван?" [4;62]. В Олійника в реалістичному ключі, а в Гуцала – з використанням засобів умовності, фантастики, насамперед гротеску, Хомі додано надзвичайно важливе доповнення – недооцінений. І коли поет-гуморист наприкінці твору подає його мораль у відверто-публіцистичному тоні, то в Гуцала – відповідно до "правил гри", вимог жанру й умовності – зовсім інше художнє вирішення: Одарка Дармограїха "оцінила" Хому як ширму для свого неробства. Щоправда, оцінила лише на півроку, а у "вимірах" трилогії – до кінця її першої частини, бо вже у другій ця okazія набуває суто гротескового оформлення. Хома набуває всесвітнього "визнання" і стає знаменитим "П'єдесталом", який також освітлюється гротесковою символікою і засвідчує, що надмірність навіть у визнанні шкодить не менше, аніж невизнання.

На початку твору цей мотив тримався на упокоренні чоловіків Одарці, цьому просто-таки однозначному символі міщанства, голого споживацтва: "краще жити, щоб краще їсти", "я – тобі, ти – мені". Така її алегорична трафаретність, педальована "лозунговість" потрібна була для розшифрування прямолінійної залежності чоловіків, про яких Одарка заявляє: "беру всіх хмільною чаркою і повною ложкою".

Прямолінійно в романі зображені тільки Дармограїха та представники "вільного світу", що спонукає до розшифрування цих алегоричних фігур та узагальнень – від всеїдності міщанства і його чіпкого пристосовництва (вміння негайно заповнити будь-який вакуум) до

символу П'єдесталу, гротеску в чистому вигляді. Невипадково Одарка, відходячи на задній план у другій частині, прагне "реабілітувати" Хому від буржуазних наклепів перед усім світом через пресу, з появою і П'єдесталу, і страшенних безпідставних ревнощів Мартохи, накладає на факт позички як такий ще більше абсурдних рис. Вихід романної дії на міжнародні орбіти, поява образів-алегорій "акул вільного світу" знижує напругу "домашньої" проблематики загалом, так і загрозливу прямолінійність у моделюванні образу Одарки.

Загалом "химерний роман" широко використовує прийоми гротеску, іронії, пародіювання, навіть травестії й бурлеску. Становить безсумнівний дослідницький інтерес показ як генези цього мистецького явища, так і його сучасного стану та можливих перспектив. Витоки його сягають творчості мандрованих дяків XVI- XVII ст.

У трилогії, по суті, головним героєм виступає народ, якого репрезентує аж ніяк не ідеалізований Хома, "плоть від плоті, кість від кісті з моря яблунівського люду".

"Дивак і характерник, гуманіст і пройдисвіт, ловкач і народний умілець, джигун і мудрець", "майстер магічного реалізму", "Гомер із Яблунівки" – далеко не повний перелік тих постійних епітетів, якими наділяється Хома. Найвиразнішими героями такого типу в українській літературі були: Еней Котляревського, Марко Проклятий Стороженка та ін. Навіть цей далеко не повний ряд дає змогу простежити еволюцію образу, що полягає в нарощенні позитивних рис. Впродовж майже двох століть так здійснювались спроби створити народного героя. З цього погляду цікавішим є образ Хоми Є. Гуцала своєю неоднорозмірністю і неоднозначністю, чого не вистачило, наприклад, цікавому і самотньому образу Козака Мамаю, все ж дещо ідеалізованому.

Герой Є. Гуцала, попри всі притичини і придибенції, пригоди й okazji та ще безліч іншого, цілком звичайний і по-своєму достовірний. Чимало зазнавши пригод впродовж розгортання романної дії з їх примхливою і надзвичайно перебільшеною подієвістю, Хома ніскільки не змінився в своїх людських якостях. Матеріалізація минулого завдяки уяві Хоми підносить ці випробування від сфери локальної подієвості до "монументальних" узагальнень. Виняткова умовність цих та багатьох інших смислових моментів твору вимагає наполегливо уважного прочитання.

Образ Хоми змальовується у своєрідній еволюції. Помітний перелом стався після сидіння на злощасному ланцюгові. Автор іронізує над вдячністю цьому сидінню, яке втримало героя від звершення світових катаклізмів і так званим товариським судом, що "відкрив очі" Хомі. Перед нами постало "вічне", "прокляте" питання "Хто ти еси?". Весь розділ формально побудований на загадках, надто ж на наполегливих спробах досягнути глобальні проблеми буття. У цих міркуваннях Хома химерно переплітаються стихійні натурфілософські уявлення із загальною поінформованістю нашого сучасника. Думки про незнищенність, безсмертя, "невичерпність людського життя", туга за плодом і насінням, порівняння себе з деревом, птахами і квітами, врешті-решт намір обезсмертити себе книжкою засвідчують характер мислення героя в нерозривному зв'язку з рідним народом і природою.

Панування сміхового начала виявилось у палітрі Є. Гуцала традиційним і новаторським водночас. Мотиви перелицьовування загальноприйнятого, переінакшення його для виявлення зворотності ціннісної ієрархії, стихія ярмаркового дивакування та інші форми народної сміхової культури бурхливо виливаються на сторінки твору. Гра в світ, вигаданий у формі вивернутого "навпаки" дійсного, захоплює і веде далі – за логікою нестримної фантазії. Насамперед, це виявляється в різноманітних формах, сказати б, "позитивного гіперболізму". Структура трилогії перенасичена подіями, що зближує її з драматургічними жанрами. Причому більшість епізодів, в яких змодельовано цілком позитивні за своїм значенням випробування героїв, надання незвичайної ваги "старшому куди пошлють", як вияв зворотної ціннісної ієрархії ззовні, підкреслено і внутрішньою структурою образу: наскільки Хома звичайний у людських проявах, настільки ж виділяється незвичайними властивостями. Цей прийом спрямований на руйнацію закритості, незмінної даності реальних об'єктів, їх визначеності на обов'язкові властивості й форми. За цією формулою зображуються інші персонажі трилогії – Одарка, Мартоха.

Комізм трилогії багатогранний і охоплює стандартні уявлення марновірів, нормативність трафаретів поведінки і розумових реакцій на побутовому рівні, фантастика виступає тут як їх комічне заперечення, тобто охоплює всю сферу "духовного стандарту". Але й подолання стереотипів теж комічні, – якщо це ствердження, то не серйозне, а сміхове. Стверджуються не фантастичні незграбності поведінки, зовнішності, психіки, а атмосфера веселої відносності

цінностей, в котрій позитивна і ствердна загальна ідея переваги природного над будь-якою односторонністю є формою вираження народного світосприймання без аскетичних догм.

Буржуазний світ США вияскравлюється через аномалії, гумор тут спрямований проти норми жадливого викривлень і гіпертрофії виродження людського. Тим-то й пояснюється незвичайний інтерес до пересічної людини "феномена "старшого куди пошлють". За допомогою гіпербол, гротеску увиразнюється аномальність стосунків людини і буржуазного суспільства.

В зображенні сучасної Америки Гуцало відштовхується від засад просвітительського гротеску, недарма згадується й головний його представник – Дж. Свіфт. Гротеск у зображенні США – це й спроба апелювати до розуму, унаочнити протиприродність і антилюдянність антигуманних сучасного світу відносин.

Було б необ'єктивно не завважити в трилогії Є. Гуцала надмірного захоплення автора експериментуванням, коли ці прийоми починають драгувати й набувають антиестетичного відтінку. Зокрема, у третій частині – "Параді планет" – чимало випадків "педальювання" прийомів гротеску (натуралістичне оживлення сільськогосподарських машин, балет і шефи-"академіки" на фермі, надерудиція Хоми), що переходить у відверто бурлескне нагнітання щонайкарколомніших трюків.

Та все ж визначальною рисою трилогії є романтичний за своєю природою гротеск, використаний як адекватна форма вираження народного світосприймання.

Література

1. Гуцало Є.П. Ментальність орди: статті.- К.: Просвіта, 1996. – 176с.
2. Гуцало Є.П. Приватне життя феномена. Парад планет. – К.: Рад.п-к. 1984. – С.479
3. Гуцало Є.П. Портрет //УМІЛШ. – 1989. – №2. – С.11-15.
4. Жартівливі пісні. Збірник. – К.: Дніпро, 1971. – 176 с.
5. Олійник С. Гуморески. – К.: Рад. п-к. – 1982. – С. 100.

*Тетяна Бідованець
наук. керівник – проф. М. П. Ткачук*

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ПОЕМИ І. ДРАЧА "НІЖ У СОНЦІ"

На межі 1958-1961 років в українській літературі проходили ресталінізації, пов'язані з так званою "хрущовською відлигою". Саме в цей час в поезію разом з Ліною Костенко прийшов цілий гурт "новобранців" – поетів. (В. Симоненко, М. Вінграновський, Б. Олійник, І. Драч та ін.) Це були шістдесятники.

Художня дискурсивна практика "новобранців" позначена духом оновлення, що був за маніфестований уже в творчості Ліни Костенко, тільки у молодших митців він набув виразної експресії, модерністського дерзновення і експериментів.

Саме до таких "новобранців" і належить І. Драч – один із найвидатніших митців нашого часу.

Рідко хто з поетів так неповторно входить у літературу, як І. Драч: поет не видав ще жодної збірки, а його лірика набрала гучного резонансу. Такою сенсацією була його поема "Ніж у сонці", що з'явилася 18 липня 1961 року в київській "Літературній газеті". Офіційні критики оголосили поему складною, назвали манірною, а прагнення поета до оригінальності, стильову манеру – нескромністю, анти поетичними вправами. Посипалися звинувачення в деструктивній естетиці, в тому, що "все це вже було", що автор "Ножа в сонці" наслідує футуристів, що він – "поет для поетів", елітарний штукар, який воскрешає мертві й забуті в 20-х роках прийоми формалізму. До речі, якщо й воскрешав Іван Драч щось із набутого і призабутого в 20-х роках, то це – революційний підхід поезій молодого П. Тичини та інтелектуально – світовий розмах поезій молодого М. Бажана.

Драч руйнує соцреалістичну систему образності, побудовану на фальшивій засаді, що належить до колективного вжитку всіх поетів, і на спрощені до загальнозрозумілості (пишеться, мовляв, для народу), сам виходячи з протилежної та єдино сприйнятої засади – неповторності образу. Цим він найбільш вирізняється серед усіх шістдесятників. У нього раз-по-раз такий образ, який, справді, виражає вишуканість: "лаконічність штиблет", "оранжеве шептання", "хрустить повітря вафлями сипкими", "збираю я в долоні сині тіні", "жовта розлука" тощо.

Отже, вже на початку свого творчого шляху Іван Драч виступає як поет сучасної теми, сучасного світосприйняття, сучасної поетичної мови. Все це аспекти одного більш широкого

поняття – поетичного світу Драча, де проблематика і поетика перебувають у нерозривній єдності.

"Спрага людяності", проголошена І. Драчем у поемі "Ніж у сонці" як поетичне кредо, впливала зі самої атмосфери того часу і виражала процес гуманізації у всіх сферах суспільного життя, зростання громадянської активності людей.

Естетичний зміст і художня структура поеми "Ніж у сонці" визначається передусім характером переживання історичної епохи, конкретними фактами і обставинами буття народу.

Естетичні, ідейно-філософські пошуки молодого поета вилились у систему образів, надзвичайно розмаїтих, рухливих і водночас константних. Це образи Сонця, України, Дніпра, образи-архетипи української ментальності Сковороди, Залізняка, Шевченка як символи вічного бунтарства, духовної незалежності, волелюбства, протесту проти напасників України.

Сюжетна основа поеми проста й прозора. Ліричний герой твору, одержавши земне благословення, полетів у космос рятувати Сонце від підступного ножа Мефістофеля. Цей "вічний чорт" у модерному костюмі заповзязяв також влити в серце героя отруту зневіри, відібрати в нього історичну пам'ять. Але герой, ідучи на подвиг, бере з собою все земне, готовий переможцем умерти "на золотім щиті" врятованого ним Сонця.

Конфлікт "сонячного" гуманістичного, творчого і руйнівного, "мефістофельського" начал становить основний стрижень цього твору, саме тут сходяться точки перетину символічно-узагальненого і життєво-конкретного начал, що, з одного боку, роблять сонце втіленням моральних категорій краси, правди, самопожертви заради великої мети, а з другого – підносять явища реальні ("Божевільна, Врубель і мед", "Похорон голови колгоспу") до філософського узагальнення, де рівна символу. Саме від поєднання предметної реальності і символіки народжувалась своєрідна образність, яка була сприйнята як новаторське явище в літературі.

Надзвичайно незвичним, своєрідним є жанр твору "феєрична трагедія". Так, саме "феєрична трагедія", адже у творі знаходимо безліч трагічних нот: загроза атомної війни – "ніж у сонці". Найбільш трагічної ногою є трагедія українців ХХ століття: репресії, голодомор 1933 року. І. Драч сміливо йшов на зближення з правдою життя, не припудреного риторикою тодішніх комуністичних гасел, прагне проникнути в історичні, соціальні, морально-етичні площини епохи, хотів збагнути трагедію українського народу у ХХ столітті.

Поема побудована за фаустівським зразком: чорт, прагнучи зневіри ліричного героя поеми, звичайно ж показує від'ємні аспекти тодішнього життя, які змальовано в поетиці феєрії. Проте ліричний герой, всупереч усім старанням чорта, не тільки не здається, а й перемагає його. Отже, сила цієї поеми в тому, що її трагічність оптимістична в самій своїй основі.

Феєричність виявляється виразним структуровим жанровим началом, зіставленням природного і людського, використанням міфічних, фольклорних образів. Феєричною певною мірою постає і сама назва твору "Ніж у сонці".

"Ніж у сонці" – феєрична трагедія, волення про небезпеку, що загрожує людству з боку темних сил життя. У ній знаходимо розсип чудесних поетичних відкриттів, новаторство Драча, яке полягає не у відриві від традицій, навіть принципів поетики його попередників, а в збагаченні, оновленні цих традицій, зануренням у нову реальність світу, в прагненні естетично освоїти її прикмети, ввести їх в саму молекулу метафори.

Література

1. Драч І.Ф. Вибрані твори: В 2т. Т.1.: Поезії/ Передм. Л.Новиченка. – К.: Дніпро, 1986.
2. Драч І.Ф. Вірші та поеми / Авт. Передм. І.М. Дзюба. – К.: Дніпро, 1991.
3. Драч І.Ф. Храм сонця: Поезії. – К.: Рад. письмен., 1988.
4. Ільницький М.М.Іван Драч: Нарис творчості. – К.: Рад. письмен., 1986
5. Ткачук М.П.Українські коні над Парижем/ Інтерпретації: Літературно-критичні статті, творчі портрети українських поетів ХХ ст. – Т.,1999.
6. Ткачук М.П. Іван Драч //Українська мова і література. – 2001. – 15(223) квітень.

*Наталія Бриндас
наук. керівник – доц. С.Л. Лісняк*

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛИТОВНИХ ТЕКСТІВ

Молитва є сокровеним виявом релігійного духу. Будучи фундаментальною складовою всякого ритуально-культового дійства, вона осмислюється як апеляція людської душі до Бога.

За одним із визначень релігієзнавчого словника дізнаємось, що молитва, невід'ємна частина релігійного культу в ісламі, буддизмі, християнстві тощо – це канонізований текст

подібного звернення або ж вільна імпровізація віруючих у спілкуванні із надприродним. Молитва є дієвим засобом емоційно-психологічного впливу на віруючих, самогенерування релігійності [1; с.270].

Словник церковно-обрядової термінології подає таке визначення молитви – це усталена словесна формула, змістом якої є звернення до Господа Бога, Пресвятої Богородиці та святих із проханням чи подякою або прославлення священних осіб і подій [2; 77].

Об'єктом нашої уваги є мовні особливості молитви як сакрального тексту. Джерело дослідження – збірник молитов "Отче наш"// Молитовник. – Ужгород: Карпати, 1992. – 352 с. [3]

Молитва має свою форму – початкове звернення, основний текст і обов'язково "Амінь" (від гр. і лат. amen – "хай буде істинно, правильно").

У центрі релігійного стилю – Бог – безплотний і втілений. Цим вже відтворена засобами мови думка людини (апостолів, пророків, святих) протиставляється усім іншим формам мовлення. В жодному подібному стилі немає такого епіцентру, смислового стрижня, як у цьому: Старий або Новий Заповіт, Євангелія чи Псалом, кондак чи тропар, молитва чи проповідь і так далі – обов'язково звернені до Бога.

Велич Бога і його діянь, нищість перед Ним людини і її вчинків, кара Господня і безмежна Його любов до свого творіння – Людини, постійно будують текст на антитезі (антонімії), контрастності, що вимагає спеціальних мовних засобів та їх комбінацій. Оскільки об'єкт звернення – вічний, нетлінний, безсмертний, а промовець не лише смертний, а й еволюціонуючий, то при збереженні змісту, форма звернення може змінюватися.

Завдання цього стилю – бути засобом єднання людини з Богом, мирського з духовним, причому словесний зв'язок лише однобічний з метою самовдосконалення. Тому у цьому стилі багато важать інтонація, пауза темп мовлення, емоційність (експресивність) фрази, навіть кожного її компонента (фрагмента). До цього активно залучаються інші екстралінгвістичні й психологічні засоби, як-от: ситуація спілкування, обстановка, приміщення церкви, каплиці, вдома перед іконою, режисура, диригування, музика, спів, одяг і т.п.

Ця форма мовлення в усіх її жанрових виявах має свою термінологію, свої стилістичні фігури синтаксису, прийоми організації тексту.

У контекст молитовних творів конфесійного стилю майстерно влітаються численні зразки синонімів та антонімів. Розлого представлена синонімія. Прикметною рисою є те, що багато одиниць цього типу лексико-семантичних відношень у сфері релігії вживаються попарно: величати, славити; веселитися, радуватися; жорстокий, холодний; ласка, милосердя; непорочна, пречиста; подяка, славословлення тощо.

Мають місце синоніми з подвійним трактуванням. Наприклад: "...*Ти Бог наш, а ми, люди Твої, всі творіння рук Твоїх...*" [3; 19]. З погляду богослов'я, синоніми *люди Божі, творіння рук* тлумачаться як звичайні загальномовні, людина ж невіруюча розглядатиме представлені лексеми як контекстуальні утворення.

Представлені у творах релігійно-церковного культу, молитвах і протиставлення. Вони становлять чималу групу серед лексичних об'єднань стилю. Наприклад: *життя – смерть; свідомо й несвідомо; в умі й думці; вдень і вночі; душевний – тілесний; рай – пекло; небо – земля; день – ніч; добре – зло; святий – грішний; самохіть – несамохіть і под.* У системі виразових засобів антоніми виконують важливі функції зіставлення або протиставлення, іноді поєднують їх.

Важливу роль у молитвах відіграє словоповтор. Найяскравіша його функція – це художнє забарвлення. Пов'язаний із канонічними особливостями:

- *В ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь (Зр.) [3; 5];*
- *Господи помилуй (Зр.) (с. 5,7);*
- *Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий безсмертний, помилуй нас. (Зр.) (с. 6);*

Особливо цікавий вид словоповтору – це модифікований повтор із словопорядком. Він вражає своєю експресивністю. Наприклад: *Святий Ангеле, Хоронителю мій! – Святий Ангеле, мій вірний Хоронителю! Мій Боже! – Боже мій!*

Дуже важливу роль відіграють і звертання, оскільки молитва – це звертання до Бога, розмова з Ним. У молитвах вони бувають різні. Досить поширеними в живій мові є епітетні звертання, які можуть видозмінюватися. У деяких структурах маємо подвійні звертання, тобто із допоміжними епітетами:

Небесний Царю, Потішителю, Душе правди, Ти що всюди є і все наповняєш, Скарбе добра й Давче життя, прийди і вселися в нас...

Преславна Вседіво, Богородице Маріє, Мати Христа, нашого Бога, прийми наші молитви...

Епітетних звертань може бути кілька при одному основному. Вони розташовані в градаційному порядку і в такий спосіб згущують епітетну характеристику:

Богородице Діво! Радуйся, благодатна Маріє, Господь з Тобою.

Пресвята Богородице й Мати Божя, моя найліпша Заступнице!

Пресолодкий Ісусе, мій Спасителю й Боже!

Ось я, добрий і пресолодкий Ісусе, припадаю на коліна перед Твоїм лицем.

Ісусе, моя розкоше й моє життя, зроби Твоєю ласкою, щоб моя покора була без облудного вдавання.

Звертання, виражені цілим підрядним реченням, особливо виразні й оригінальні, вони є носіями широко узагальненої особовості:

Найсвятіший Боже, що у Пресвятій Тройці єдиний!

Отче наш, Ти що є на небесах, нехай святиться ім'я Твоє...

О Ісусе, розп'ята за нас Любове!

Деякі молитовні тексти побудовані так, що звертання в них служить домінуючим засобом створення напруженої емоційної мови. Це зразки особливо піднесеного тону, створеного звертаннями:

Душе Христова, освяти мене. Тіло Христове, спаси мене. Крове Христова, напій мене. Водо з ребра Христового, обмий мене. Страсті Христові, скріпій мене. Добрий Ісусе, вислухай мене...

Пречиста Маріє, Непорочна Діво, Мати моя! До Тебе, Матері мого Господа, Цариці Світу, надії і пристані грішників, я найнужденніший із усіх, сьогодні прибігаю.

Ампліфікування прикметникової однорідності – засіб показу різноманітної ознакової характеристики або описування яскравої різнобарвності:

В єдину, святу, католицьку й апостольську Церкву.

Аналогічно й ампліфікування іменникової однорідності підсилює уявлення предметної різноманітності і складності: *Жертвую Тобі всі мої молитви, діла, слова, думки й страждання сьогоднішнього дня, щоб винагородити за всі обиди, що Ти їх досі зазнав. Прошу в Тебе також благословення моїх родичів, братів, сестер, кривих, добродіїв, учителів та приятелів. Нас усіх хорони від нещастя, журби, біди, нужди, щоб ми, живучи спокійно, Тебе більше пізнали, а згадавши Діву Марію й усіх святих, ліпше Тобі служили через ціле своє життя.*

Впадає в очі й розташування однорідних членів, яке можна назвати симетричним. Воно надає реченню експресивного забарвлення: *якому з Отцем і Сином належить однаковий поклін і однакова слава. Умениши гріхи, сподіяні вдень і вночі, самохоть й несамохоть, словом і вчинком, в умі й в думці, – все нам прости.*

Що стосується частин мови, найбільше вживаються – якісні (відносних практично обмаль) прикметники з різними ступенями порівняння, вжиті тільки в прямому значенні; загальні назви іменників, дуже багато назв істот, хоча є й неістоти, які пишуться з великої літери: *Серце; Тіло, Кров тощо;* із займенників найпоширеніші присвійні: *Мій Боже, Твоє Серце, наші гріхи, воля Твоя, Царство Твоє;* із дієслівних форм – дієприкметники: *скрушений, роджений, створений, притемнений, одержаний, скатований, праведничий;* дієприслівники: *вповаючи, обернувшись, впавши, сотворивши.*

Оскільки молитва – це звертання до Бога, розмова з Ним, своєрідний діалог між тим, хто молиться (І особа) і Творцем (ІІ особа), найпопулярнішою серед трьох осіб є ІІ. Наприклад: *Маріє Мати найтерпеливіша! Випроси мені ласку, щоб я полюбив хрест і бачив у всьому Божу волю (с.280), Отче наш, Ти що є на небесах (с.250).*

З односкладних речень найпопулярніші означено-особові: *Чекаю воскресіння мертвих. Під Твою милість прибігаємо, Богородице Діво. Умениши, прости, відпусти, Боже, наші гріхи. Вірю в єдиного Бога Отця Вседержителя...*

Отже, серед мовних особливостей молитовних текстів можна виділити звертання, які посідають найчільніше місце, як особлива форма спілкування з Богом, словоповтор, антонімічні й синонімічні утворення, однорідні члени речення.

Література

1. Релігійнознавчий словник / За ред. професорів А.Колодного і Б.Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
2. Бетко І. Молитва як релігійно-філософський жанр // К., 1997. – № 3-4. – с.23-34.

ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ІНШОМОВНИХ СЛІВ У 5-6 КЛАСАХ

До лексичного складу української мови входять і слова іншомовного походження, що не мають широкого загальнонародного вжитку, значна частина їх дітям не зрозуміла. Така лексика потребує поглибленого опрацювання, наслідками якого має бути розуміння слів, засвоєння та збагачення словникового запасу учнів.

Мета нашого повідомлення полягає у теоретичному обґрунтуванні методики вивчення іншомовної лексики у 5 – 6 класах та створенні відповідної системи вправ.

Роботу над збагаченням мови учнів словами іншомовного походження треба проводити протягом усього навчання в школі. Адже, тільки систематичне, одночасне вивчення вимови правопису слів іншомовного походження, постійне з'ясування лексичного значення нових слів забезпечить глибоке засвоєння учнями мовних особливостей цієї групи лексики, сприятиме вмілому її використанню в їхній мові.

У шкільній практиці робота з іншомовними словами в основному зводиться до пояснення їх змісту. Але такий спосіб заняття зі словами не може бути єдиним при вивченні іншомовної лексики і не завжди поповнює активний словниковий запас школярів. Якщо й дитина запам'ятає запозичене слово, то механічно, а не усвідомлено. Тому вчитель має використати такі прийоми навчання з іншомовною лексикою, які б сприяли усвідомленому її засвоєнню через предмети, явища, події, що їх називають, та інші слова. Ми можемо виділити основні з них: добір синонімів; тлумачення слова; показ зображень предметів, позначених іншомовними словами.

Приєм добору синонімів допоможе зрозуміти смислове значення не лише нового слова у конкретному контексті, а й зміст тексту, у якому це слово вжите. Наприклад, індустрія – промисловість, лінгвістика – мовознавство, інтервал – проміжок. Проте цей прийом не завжди ефективний, через те, що діти ототожнюють нове слово з уже відомим українським; а дізнавшись, що іншомовне слово означає те саме, що й відоме з рідної мови, звертаються в майбутньому в основному тільки до вже відомого українського. Через деякий час іншомовне слово забувається і сприймається як цілком нове. Вчителю необхідно знати про ще одну незручність користування прийомом добору синонімів. Як правило, синоніми неоднозначні і замінювати один одного у всіх випадках не можуть. Наприклад, слова **крейсер** і **трайлер** можуть означати корабель, але останнє має узагальнене значення морського судна, а крейсер і трайлер його різновиди: перше – велике військове морське судно, а друге – судно, призначене для буксирування інших суден. Отже, заміна можлива далеко не у всіх випадках, а тільки тоді, коли виникає потреба передати не конкретне, а загальне значення морського судна.

Другим прийомом роботи з іншомовною лексикою є коротке пояснення значення слова. Використання цього прийому займає небагато часу і дає позитивний результат: учні зацікавлюються новим словом й активно вживають його у своєму мовленні.

На основі аналізованого нами мовознавчого матеріалу можемо зробити висновок, що у лінгвістиці та лінгводидактиці питання формування умінь використовувати іншомовну лексику висвітлюється лише побіжно, у загальних рисах. Цій проблемі приділено мало уваги і зі сторони вчителів-методистів. Тому ми пропонуємо нижче розроблену систему вправ, яка допоможе учням 5 – 6 класів правильно розуміти і доречно використовувати слова іншомовного походження у власному мовленні.

Мовленнєво-стилістичні вправи, спрямовані на правильне розуміння та доречне використання іншомовної лексики учнями 5 – 6 класів.

Комунікативна мета засвоєння української мови, що передбачає засвоєння мови як функціональної системи, вимагає під час організації процесу навчання орієнтуватися на принципи системності (системна організація мовного матеріалу, взаємозв'язок усіх аспектів мовної системи) і **комунікативності** (сфера застосування мови, тема, ситуація, функціонування мовних явищ у мовленні).

Такий взаємозв'язок комунікативних і власне мовних системних принципів засвоєння мови найбільш доцільним вбачається саме в лексиці через те, що лексика пов'язана з позамовною дійсністю, зі світом предметів, явищ, понять, з культурно-історичним досвідом народу – носія мови.

Із самого початку вчитель має чітко уявляти, що більшість випадків будь-яке, навіть найпростіше висловлювання, лише коротко ілюструє результат складної розумової діяльності, є її заключним моментом. Навіть якщо репліка ніби миттєво злітає з уст, шлях її від думки до завершеного повідомлення довгий. Початком слугує мотиваційно-спонукальний рівень мовленнєвої діяльності.

Говоріння як вид діяльності спрямований на розуміння слухача і через нього певний вплив, який складає мету висловлювання, обов'язково супроводжується комунікативним наміром. Мовленнєва діяльність є нічим іншим як виразником комунікативного наміру, який поряд з предметним змістом обов'язково присутній в акті спілкування.

Говорячи про мотиви мовленнєвої діяльності, торкнемося і загальної мотивації засвоєння лексичної системи української мови, адже досконале володіння лексикою сприяє кращому розумінню програмового матеріалу і, таким чином, позитивно впливає на успішність навчальної діяльності загалом. Якщо засвоєння лексики, в тому числі й іншомовної, мотивується потребою або необхідністю читати наукову та художню літературу, зацікавленістю до питань культури та історії, успіх навчання буде більшим, ніж тоді, коли провідним мотивом виступає одержання позитивної оцінки.

Ми створили систему вправ, спрямованих на правильне розуміння та доречне використання іншомовної лексики учнями 5 – 6 класів. При розробці вправ ми орієнтувались на критерії доступності завдань та їх посильності для учнів даного віку з одного боку, а з другого – підбирали такі завдання, які б мали розвиваючий вплив на школярів.

Вправа 1. До поданих іншомовних слів дібрати українські відповідники:

Шосе – дорога; стимулювати – заохочувати; диференціювати – розрізняти; інтуїція – передчуття; орфографія – правопис; інтервал – проміжок; персональний – особистий; популярність – відомість, добра слава.

Вправа 2. Прочитайте текст. Знайдіть речення, у яких неправильно вжиті слова іншомовного походження.

Велетенські розміри і сучасний дизайн приміщень нового супермаркету вражають його відвідувачів. На чотирнадцяти поверхах цього торгівельного закладу розташовані тридцять шість відділів. З поверху на поверх покупці піднімаються за допомогою сучасного екскаватора. До послуг відвідувачів – затишне кафе, у якому вони можуть випити філіжанку кави чи з'їсти порцію коктейлю.

Вправа 3. користуючись словником іншомовних слів, пояснити значення лексем: мораторій, реактор, атом, альтернатива, радіація, енергія.

Напишіть невеликий твір на тему "Україна – без'ядерна держава", використовуючи подані іншомовні слова.

Запропонована нами методика вивчення слів іншомовного походження сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, а отже, і успішному засвоєнню програмового матеріалу.

Отже, запропонований процес навчання позитивно впливає на розвиток пізнавальних можливостей та інтересу до вивчення лексики іншомовного походження, на усвідомлення можливостей оволодіння засобами ефективної мовленнєвої комунікації у різних ситуаціях спілкування.

*Ігор Драч
наук. керівник – доц. В.А. Буда*

ЕПІТЕТ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ У РОМАНІ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО ``ЄВПРАКСІЯ``

``Епітети призначені підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища``[1;245]. Найчастіше епітетом називаємо художнє означення, виражене прикметником(рідше іменником). Слово ``художнє `` вказує на стиль, в якому троп найширше виявляє своє функціонування і властивості, а також на те, що епітет обов'язково повинен здивувати незвичністю сполучуваності(поєднання) з означуваним словом. Художній епітет вирізняє предмет з-поміж інших, має здатність уточнити думку, виділити ознаку, доповнити опис, надати емоційності тексту. Зазвичай епітети відзначаються оригінальністю, але нерідко і широкоживані формули в контексті набувають нових асоціацій, перетворюючись на яскравий образ[2;6].

Автори``Словника епітетів...`` відзначають, що``найбільш розгалужені епітетні ряди

формують слова-поняття, пов'язані із характеристикою людини, її зовнішності та внутрішнього світу`[2;7]. Отже, при творенні образу героїні значне навантаження падає саме на епітети.

Особливістю мови П.Загребельного є те, що найчастіше поряд з іменем героїні стоїть кілька означень, нерідко вони формують навіть цілі градаційні ряди, щоб якнайточніше підкреслити якусь рису, настрій, стан і т.д. Аналізуючи епітети, використані письменником, основну увагу звертатимемо на особливості їх вживання у тексті: частота, оригінальність, стилістична роль. Епітети в складі перифраза до уваги не братимуться.

Основна мета автора- повернути середньовічну германську імператрицю українського походження Євпраксію вітчизняній історії і обґрунтувати її позитивний образ для сучасного читача, адже, як пише В.Фащенко у книзі `` Павло Загребельний``: ``В Євпраксії було стільки незвичайного і незрозумілого, що протягом століть ім'я її обросло легендами та кривотлумаченнями... ``[3;155]. Реалізація цього завдання і зумовила добір художніх означень, які задекларовують найбільш поціновувані людські якості. Помітне місце займає означення ``чиста``, котре зустрічаємо при описі основних етапів життя героїні: *чисте й чесне мале дитя(27)*; *були мертві[...]*ще не кинувшись на цю *чисту й неторкану* ніким жінку(179); *була чиста не самим тілом- душею(241)*; *непорочна(45)*, *неторкана ніжна жона(45)*. Для підсилення відчуття чистоти Євпраксії у читача автор часто використовує поряд ще один епітет. Деякі з названих лексем зафіксовані в ``Словнику епітетів``, але автор їх вживає в нестандартній позиції, внаслідок чого утворюються оксюморонні словосполучення *неторкана(чиста) жінка*.

Зважаючи на те, що в романі переважає авторська мова, текст надзвичайно багатий ілюстраціями до портрета Євпраксії. Як бачимо, письменник надає великого значення зовнішності героїні, її вроді, адже саме незвичайна краса була і дарунком долі, і найбільшим прокляттям жінки.

Першу підгрупу становлять слова на означення вроди в цілому, вони витворюють загальне враження від героїні: *гарна на вроду(120)*; *смішно говорити про це, будучи вродливою(111)*; *дивно вродлива(134)*; *неймовірно принадлива жінка(234)*; *прекрасна(320)*; *врода рветься з її лиця(174)*; *неповторна (198)*. Другу підгрупу формують епітети на позначення певних дистрибутивів: *ріст: висока(88)*; *гарна на зріст(120)*; *статуру: тонка(88)*; *стрункотіла(173)*; *ставна(134)*; *груди: красноперса (120)*; *брови, ніс, обличчя: прекрасні(120)*; *волосся: жовторусяве(120)*; *великокоса(120)*; *прекрасне золоте волосся(174)*; *біляве(188)*; *очі: величезні, сірі(288)*; *шкіра: білоколінна, білолокотна(173)*; *бліда(288)*; *білі руки(174)*.

Описуючи отроцтво і юні роки Євпраксії, письменник будує епітетні ряди з обов'язковим компонентом ``молода``, який доповнює наше уявлення про героїню: *молода прекрасна жінка(129)*; *гарна молода жінка, добра й незіпсована(129)*; *ось лежить перед ним ніжна, молода(174)*; *мати поряд таку молоду жінку, незалежну(102)*; *молода, дивно біла, неповторна жона(198)*; *молода й гожа жінка(266)*.

Взагалі ця лексема вжита автором понад тридцять разів в багатьох своїх значеннях і виступає засобом індивідуалізації образу Євпраксії, облаштовує їй окреме місце в ряду жінок-володарок. Павло Загребельний виявляє майстерність, застосовуючи один і той самий епітет у кількох різних ситуаціях: а) *для підкреслення принадності: радили маркграфу, аби він в обіймах молодої дружини п'янів од невістиної розкоші(514)*; *мати поряд таку молоду жінку(102)*; *ось лежить перед ним ніжна, молода(174)*; б) *для окреслення молодості як причини вразливості Євпраксії: нещасна молода жінка не мала сподівань; молода й гожа жінка, oprіч того- нещасна, безпомічна(266)*; *[Генріх] безповоротно втратив серце своєї молодої жони(221)* ; *[Генріх] захочував своєю мовчанкою, своєю байдужістю до горя своєї молодої прекрасної жони(220)*; в) *для позначення віку: молода імператриця(136)*; *молода жінка(225)*; *молода жона(230)*.

В. Дончик у монографії `` Проза Павла Загребельного`` стверджує: `` Основна концепція твору- випробування людської гідності в умовах експлуатації духу і вихід із цього випробування із збереженням достоїнством...``[4;177]. Подібну думку висловлює і В.Фащенко: `` ...увагу зосереджено не на приватній долі героїні, а на психології особистості.``[3;157] Далеко не останню роль в реалізації авторського задуму відіграють епітети, що вживаються письменником в трьох основних аспектах: а) зображення душевного стану, б) характер поведінки, в) вплив на внутрішній світ Євпраксії невдалого кохання:

а) *розпачена (171)*; *глибоко нещасна жінка(301)*; *нещасна Євпраксія(310)*. В останньому

випадку спостерігаємо оксюморон, адже в перекладі українською ``Євпраксія`` означає ``щаслива``;

б) *гнола обоз, кваплива(44); вперто-невблаганна(43); обдарована найвищими чеснотами(125); чужа покорі(242); горда, навіть зухвала, обурливо зухвала(324)*. Тут автор віддає належне впливу влади та усвідомленої вроди на поведінку Євпраксії.

в) *лишалася байдужою(152); Євпраксія була байдужа(182); холодна, неприступна (150); стала ще загадковішою та неприступнішою(217)*. Водночас автор підкреслює стійкість і психічну вивищеність Євпраксії: *непідвладна його словам(156); була незнищима, непідвладна його силі(234)*.

``Художнє пізнання дійсності,-пише Н.Сологуб,-стимулює пошук письменником нових мовних засобів в естетичному освоєнні світу. Мові художнього твору взагалі протипоказаний шаблон, і тут допомагають багаті можливості словотвору, бо авторські неологізми все ж примушують більше долучатися до твору і виводять з автоматизму сприйняття слів.``[5;77]. Та й добір вже існуючих лексем теж є цікавим для дослідника, оскільки дозволяє побачити деякі закономірності цієї операції. Так, формула ``не+прикметник`` найчастіше підкреслює чесноти Євпраксії: *неторкана(52,179); неприступна(217); непорочна(7), незіпсована (234)*. Типовістю творення відзначаються означення-характеристики душевного стану:(``без+іменник``): *безсила(180); безпорадна(342); безпомічна(266)*, або буде їх за моделлю ``дієслово+ен``: *спустошена(342); змучена(180); ув'язнена(266)*; . Трапляються епітети-іменники: *: повна сил і бажань(175); жадібна до краси і добра(311)*. Щодо власне авторських новотворів, то вони є, але в невеликій кількості: *роззначена(171); зроззначена(180); стрункотілість, білоколінність, білолікотність(173)*.

Отже, епітети, використані П. Загребельним, відзначаються багатством та оригінальністю і, незважаючи на те, що не дають повної картини образу Євпраксії, відіграють серед інших тропів провідну роль.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник Р.Т.Громяк та ін.-К: ВЦ Академія, 1997.-752с.
2. Бибик С.П.,ЄрмоленкоС.Я.,ПустовітА.О.Словник епітетів української мови.-К.:Довіра,1998.-431с.
3. Фашенко В.В.Павло Загребельний:Нарис творчості.-К.:Дніпро,1984.-207с.
4. Дончик В.Істина-особистість:Проза Павла Загребельного.Літературно-критичний нарис.-К.:Рад. Письменник,1984.-236с.
5. Сологуб Н.М.Мовний світ Олеся Гончара.-К.:Наукова думка,1991,-140с.

Віталій Затильний
наук. керівник – доц. С. Л. Лісняк

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ В ХРАМАХ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сьогодні в зв'язку з національним і релігійним відродженням в Україні перед нами постає проблема спроектування своїх духовних пріоритетів. Саме тому за останні роки посилюється інтерес до дослідження церковнослов'янської мови з боку науковців-лінгвістів, духовних осіб, культурологів.

Дослідження церковнослов'янської мови на сучасному етапі носить двоякий характер: її можна розглядати і як історико-лінгвістичну, і як сакральну-конфесійну категорію. Це залежить від ініціативи та інтересу дослідника. Ми вважаємо, що дослідження церковнослов'янської мови сьогодні вкрай необхідне, оскільки воно дасть змогу виявити, наскільки віки змогли стерти церковнослов'янську мовну традицію. Досить важливим при цьому є ставлення самих священнослужителів, богословів, перекладачів церковної уставної літератури, спеціалістів з галузі сакраментального мистецтва та архітектури.

Об'єктом нашої уваги є церковнослов'янська мова, як конфесійна мова в українських храмах та особливості її сучасного функціонування в церквах, монастирях, духовних і світських навчальних закладах Тернопільської області, ставлення до її використання богословів та віруючих-мирян, зв'язок церковнослов'янської мови з церковною архітектурою і малярством.

Джерелом дослідження послужили храми, монастирі, вищі навчальні заклади, де викладається церковнослов'янська мова; сучасні культові богослужбові книги, які сьогодні використовуються у літургічній практиці, а також оригінальні церковнослов'янські

молитвеники. Ця дослідна робота спрямована на визначення кількості і форми залишків церковнослов'янської мови у середовищі сучасної церкви та їх значення. Тому метою праці є ґрунтовний аналіз особливостей функціонування церковнослов'янських мов у храмах.

Під час проведення аналізу використання церковнослов'янської мови велике значення приділяється спостереженню за сучасними богослужбовими відправними різних конфесій; переглядаються і зіставляються новоперекладені та оригінальні тексти, якими користуються у своїй практиці священнослужителі; особлива увага звертається на орфоепію (вимову) під час церковного співу. В сферу дослідження входять храми Тернопільської області, в яких проводилось дослідження.

Відомо, що мова – основа і твердий ґрунт для духовності людини. Саме через мову людина зносить свої молитви до Бога, розуміє повчальне слово свого пастиря-духівника, читає молитвеники та інші богослужбові книги. Це означає, що церква тісно пов'язана з мовою, і мова – з церквою. В процесі історичного розвитку у кожній нації формуються певні норми у використанні мови, як священної, конфесійної, "гідної". Для українців це була – і є нині – церковнослов'янська мова, але паралельно з нею функціонує й українська літературна мова, теж сакральна. Тут варто процитувати вислів І.Огієнка: "Рідна мова – шлях до Бога". Дійсно, саме через рідну мову віруючі можуть повністю зрозуміти суть Богослужіння. Як ми вже наголошували, церковнослов'янська мова була малозрозумілою, а народ прагнув виразити свої духовні почуття в храмі через рідну мову. Це бажання всього народу здійснилось з 2-ї пол. ХІХ і цілого ХХ ст., коли почались масові переклади церковнослов'янських богослужбових книг українською літературною мовою.

Сьогодні ми живемо вже в ХХІ ст. Сучасна українська мова використовується практично в усіх сферах нашого життя, в тому числі і в церкві. Це означає, що ця мова набула статусу церковної, священної, хоча церковнослов'янська традиція зберігає свої особливості в церковному середовищі. В УПЦ МП церковнослов'янська мова вживається у дещо спрощеному варіанті і зберігає московську (російську) вимову. Це підтверджує

дослідження-спостереження за мовою Великого Повечір'я в Тернопільському Кафедральному Соборі св. мучениць Віри, Надії, Любові та їх матері Софії Київської Митрополії УПЦ МП. Богослужіння тут проводилось церковнослов'янською мовою, і тому досить багато слів були для нас незрозумілими. Ще до того вимова богослужбового тексту тут

була російською. Так, графічний напис ХЛ\БЪ (так він записується у всіх церковнослов'янських богослужбових текстах різних конфесій) тут вимовляли як сучасне рос. – хлеб [хлеб], тобто простежується характерна для російської орфоепії вимова \ як е [є]. Ми зафіксували ще багато інших прикладів, а саме: НА В\КИ В\КОВЪ (пор. укр. варіант – і [віків]), КР\ПКЫИ (рос. – е, укр. – і), ПОМИ\УИ – И вимовлялося як і (пор. укр. и), СПАСЄНІ- – рос. е [є], а укр. – е, ПРИИДИ И ВСЄЛИС- ВЪ НЫ (така форма займенника

сьогодні в богослужбових текстах УГКЦ не використовується), МИЛОСЕРД2 ДВЄРИ ОТВЄРЗИ (рос. вимова – [мілосердя двері отверзі]), СПАСИТЄЛЬ МОИ (пор. укр. – мій),

ОУСЛИШИ М- (в українських богослужбових текстах функціонує переважно форма вислухай мене), ЧТЄНІЄ (читання), ВНИДЕ (зайди), ПО ВЄЛИЦИ МИЛОСТИ ТВОЄИ – рос. [па веліци міласті тваєй]. Досить цікавим є приклад використання в Богослужінні молитви Отче наш, особливо його фрагменту: ...ИЖЄ ЄСИ НА НЕБЄСИ..., ...ВЪ ИСКУШЄНІЄ... (рос. вимова – [іже есі на небесі; во іскушеніє]). Можна цей уривок зіставити з українським церковнослов'янським варіантом, який сьогодні вже практично не використовується, але інколи простежується в мовленні старожилів (укр. вимова – [іже еси на небеси; во іскушеніє]). Це свідчить про різні орфоепічні особливості ц.с.м. укр. і рос. редакцій. Так склалось, що в помісних українських церквах вживання церковно-слов'янських мов звелось до мінімуму. Якщо на початку 1990-1991 рр., коли наша держава офіційно здобула незалежність, у всіх конфесіях УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ широко використовувалась церковнослов'янська мова, оскільки ще не було нових україномовних богослужбових книг, то наприкінці ХХ ст. (десь з 1998 р. і по сьогоднішній день) мало хто видає конфесійну літературу церковнослов'янською мовою. Треба

визнати, що найплідніше у відновленні і збереженні тисячолітньої церковнослов'янської традиції працює УПЦ МП, але тут є ще одна проблема, і досить важлива для України: використання російської вимови. Тільки в храмах, підпорядкованих МП, ми можемо сьогодні почути: ... НЫН\ ПРИСНО И ВЪ В\КИ В\КОВЪ. АМ\НЬ [...ныне присно і во веки веков. Амень]. Риси російської вимови церковнослов'янських текстів ми простежили ще в одному визначному оазисі духовності – Святоуспенській Почаївській Лаврі, яка підлягає юрисдикції УПЦ МП. Тут теж зберігається традиція відправи Богослужінь церковнослов'янською мовою. Крім того, в різних публікаціях релігійно-дидактичного характеру часто фіксується велика кількість церковнослов'янізмів. Редакційна колегія Почаївського монастиря здійснила передруки (причому церковнослов'янською мовою) богослужбових книг та іншої конфесійної літератури. Наприклад, сьогодні священики і ченці Лаври користуються церковнослов'янським Псалтирем, хоча є і російськомовний, а також рекомендують до вжитку своїм вірним "Краткий церковнославянский словарь" для з'ясування значення певних незрозумілих слів.

Отже, з вищесказаного ми з'ясували, що церковнослов'янська мова російської редакції сьогодні існує і активно використовується на теренах всієї Тернопільщини, хоч в досить вузькому ареалі – конфесіях УПЦ МП.

Нас більше цікавить функціонування церковнослов'янської мови української редакції. Вона також сьогодні не затратилась і не занепала. Середовище функціонування українізованої церковнослов'янської мови значно ширше, ніж в попередньому випадку, оскільки вона чи її окремі елементи вживаються в Богослужіннях і УГКЦ, і УАПЦ, і УПЦ КП. З найбільшою пошаною і навіть глибоким духовним ентузіазмом поставились до праатьківської церковнослов'янської традиції отці Студити, що визнають її нині гідною для наслідування. Цей монаший чин, згідно із спостереженнями, використання в храмах церковнослов'янської мови зводить більш до символічності, грації, урочистості, ніж до практичного щоденного використання. Отці Студити проявляють глибокий інтерес і пильну увагу до збереження канонів церковного співу, уставу, літургії і, безперечно, церковнослов'янської мови. За останні роки в їхній душпастирській діяльності простежується тенденція чи навіть своєрідний проект, щоб в кожному храмі УГКЦ на празник Воскресіння Господнього Свята Літургія (Служба Божа) відправлялась церковнослов'янською мовою, на зразок римо-католицької церкви, де раз на рік у Великодньому часі Свята Меса ведеться латинською мовою. Тому сьогодні українізовану церковнослов'янську мову можна почути в Колодіївському чоловічому монастирі чину св. Теодора Студита. Щодо проповідей та повчань, то вони ведуться тут, звичайно, українською мовою.

Цікаво, що тільки в середовищі однієї УГКЦ по-різному ставляться до проблеми збереження церковнослов'янської мови. Для аналізу і визначення кількості церковнослов'янських слів у сучасних богослужбових текстах, які активно використовуються в УГКЦ, ми взяли текст Вечірні церковнослов'янською мовою, тобто оригінал (у всіх конфесіях ідентичний), а також Вечірню з молитвеників "Хвалім Господа" і "Прийдіте поклонімся". Звичайно, при дослідженні кількості церковнослов'янізмів ми повинні враховувати і час видання вищевказаних молитвеників, оскільки з відновленням незалежності України почалися масові переклади богослужбових книг українською мовою. Якщо десь в межах 1991-1997рр. (дати – умовні) ще в новоперекладених молитвениках частотність церковнослов'янізмів була високою, то на сьогоднішньому етапі вона істотно знизилась. Правда, це ще значно залежить і від видавництва, і від погляду певного монашого чину на цю проблему. Як ми уже зазначали, найбільше підтримують позицію щодо використання церковнослов'янської мови оо. Студити. Це засвідчено у їхньому виданні молитвеника "Прийдіте поклонімся", який багаторазово перевидавався і доповнювався. Ми будемо використовувати для дослідження цей молитвеник, опублікований у 2002 р. у видавництві оо. Студитів "Свічадо", оскільки він зараз найбільше вживається в церкві і є настільною книгою священнослужителів (з нього співаються Молебні, Панахида, Акафісти, тропарі тощо).

Що стосується молитвеника "Хвалім Господа", то він теж яскраво свідчить про використання церковнослов'янської мови від періоду легалізації діяльності українських церков.

Для нашого дослідження ми ще використали також досить унікальне джерело: "Молитвослов", виданий оо. Василями у 1990 р. за кордоном (Рим – Торонто). Це перше україномовне видання богослужбової книги, можна навіть сказати, сучасне, яке

використовується практично в усіх храмах УГКЦ. Правда, у цій конфесійній книзі простежується досить багато скорочень і упущень, порівняно із перекладами в УПЦ КП і УАПЦ. Але "Молитвослов" має ще досить великий "плюс". У ньому зібрано колись окремо існуючі богослужбові книги – Часослов, Октоїх, Богослужби з Великопісної Тріоди, з Квітної Тріоди, з Мінеї (Місяцеслова), загальна служба святих, тропарі тощо. Це дає можливість за короткий проміжок часу підготуватися до відправи чи то Вечірні, чи то Утрені. Можливо, систематизація цих книг в одному цілісному виданні і спричинила певні скорочення. Взагалі, видання "Молитвослова" не було офіційним, але воно значно полегшило духовну діяльність священиків, півців, читців своєю "портативністю".

Отже, для аналізу кількості церковнослов'янських ми взяли звичайний текст Вечірні, а саме Псалом 103 ("Благослови, душе моя, Господа..."). На першому місці ми фіксуємо церковнослов'янський текст (оригінал), від якого походять інші, потім поміщені тексти з Василянського "Молитвослова", з молитвеників "Прийдіте поклонімся" і "Хваліте Господа".

Ми будемо використовувати окремі стихи із псалма.

Церковнослов'янський текст	Текст із Василянського "Молитвослова"	Молитвеник "Прийдіте поклонімся"	Молитвеник "Хваліте Господа"
Благослови душе моя, Господа*, Гди Боже мой, <u>возвеличилс- еси s\лw.</u>	Благослови, душе моя, Господа!* Господи, Боже мій, ти вельми великий!	Благослови, душе моя, Господа, Господи, Боже мій, Ти <u>возвеличився еси вельми.</u>	Благослови, душе моя, Господа. Господи, Боже мій, <u>возвеличился еси зїло.</u>
Во <u>испов\данїе</u> и въ <u>велел\потў</u> облеклс- еси*, од\ - йс- св\ томъ 4kw ризою.	Ти одягнувся <u>величїю і красою*</u> , ти світлом, наче ризою, покрився.	В <u>їсповідання</u> і <u>велич-красу</u> загорнувся ти:*одїваєшся світлом, як ризою.	Во <u>їсповіданїе</u> і в <u>велелїпоту</u> облеклся еси; одїяйся світлом, як ризою.
Простира- й небо, 4kw <u>кожў</u> , покрива- й водами <u>превыспренна</u> сво- .	Ти розпїяв, <u>неначе намет</u> , небо, ти збудував свої <u>горниці</u> в водах.	Ти <u>простираєш</u> небо, <u>як кожу</u> ;* покриваючи водами <u>височини</u> свої.	Простирайай небо, <u>яко _____ кожу</u> , покриваяй водами <u>превыспренная</u> своя.

Як бачимо, в кожному тексті наявні свої особливості. Цікаво, що в "Молитвослові" і молитвенику "Прийдіте поклонімся" не збігаються значення окремих слів, чи й навіть граматична структура речень. От в прикладі (стиху) під номером 1 ми спостерегли, що слово

ВОЗВЕЛИЧИЛС- як дієслово перекладається в "Молитвослові" прикметником великий. Але це не означає, що змінилось значення цілого речення. В тексті молитвеника "Прийдіте поклонімся" дане слово перекладається як возвеличився. В сучасній українській мові ця лексема в своєму первісному вигляді не використовується, оскільки префікс воз- не є українським. Але якщо вживати це слово в Богослужінні, то воно надасть висловлюванню надзвичайної пишноти, урочистості, навіть піднесе дух віруючого.

Загалом же, церковнослов'янська мова використовується сьогодні в храмах, як засіб урочистості, піднесеності. Наприклад, "І Тобі славу возсилаємо з Безначальним Твоїм Отцем, і Сином, і Св. Духом ...", "Блажен муж ...". Іноді у неділі і свята хори деяких церков виконують пісні "Ми херувимів" і "Щоби Царя" церковнослов'янською мовою ("Иже херўвими" і "4kw да Цар- "). Але знову ж таки ця традиція поступово відходить у небуття.

Церковнослов'янська мова у великій мірі збереглась у старовинних хвалебних піснях релігійного змісту, а також в деяких колядках, гайках тощо. В цьому випадку новий український переклад пісень знівелював би ритміку та мелодіку твору. Для прикладу ми взяли досить цікаву в семантичному розумінні пісню "Согласно заспіваймо". Цей, здавалось би, невеличкий пісенний твір наскрізь просякнутий церковнослов'янськими:

Согласно заспіваймо, веселїмся разом днесь,

*Ісуса прославляймо, Він бо із мертвих воскрес.
Христос Воскресе із мертвих,
Воскресе, Воскресе, Воскресе із мертвих,
Смертію, смертію смерть поправ,
І сушим во гробі (гробіх – у тексті "Церковних пісень". Вид. оо. Василян. – Львів, 1996).
Живот, живот дарував.*

У молитовнику "Прийдіте поклонімся" теж вміщений текст цієї пісні, але з певними змінами:

*Христос Воскрес із мертвих,
Воскрес, Воскрес, Воскрес із мертвих,
Смертю, смертю смерть подолав
І тим, що в гробах, життя дарував.
Цей текст позбавлений церковнослов'янських елементів.*

В пісні "Просимо тя, Діво" теж простежуються окремі церковнослов'янзми: "Просимо тя, Діво, шлем до тебе глас".

Якщо вищевказані в піснях церковнослов'янські лексеми більш-менш зрозумілі, то в деяких творах їх розуміння значно ускладнюється. Це стосується пісні "Глагол Господень", яку співають в деяких церквах Тернопільщини. Особливо вражає манера її виконання в Улашківському чоловічому монастирі св. Івана Хрестителя чину св. Василя Великого (Чортківський район) і Буцацькому монастирі Чесного Хреста Господнього ЧСВВ. Тут спів цієї пісні здійснюється на празник Богоявлення Господнього. Варто навести кілька прикладів церковнослов'янських лексем, які ми спостерегли в цьому творі:

"Глагол Господень на водах глашаєть, пророк Владичню верху ся касаєть, простер длань во Йордан, со небесе всім ізнеє торжєство";

"Будеш зряц нань сходяц, Той єсь крестай, Духа даяй Всім вірним";

"Бог-человік Йоану преклонив главу";

"Крєц ся видія отверзенну Божію славу, в небесіх";

"Скочить хромий аки єлень";

"Прийдут оттоль і обіймут радованіє, отбіжит їх печаль, болізьн, воздыханіє в Сіоні".

У багатьох піснях ми досить часто зустрічаємо іменники із флексією -и, що властиво для українізованої церковнослов'янської мови: *милости, небеси, очи* тощо.

До сьогоднішнього дня в Святоуспенській Почаївській Лаврі використовують в богослужіннях на Воскресіння Господнє церковнослов'янську пісню "Іграй, Єрусалиме новий", хоч і в російській редакції. Але цей же твір за останні роки набув поширення і в інших конфесіях українських церков. Відрадно й те, що ніхто не наважується перекласти цей твір, бо тут стільки церковнослов'янзмів, що їх зміст практично неможливо передати українською мовою; навіть якщо б і спробувати перекласти пісню, то ритміка зміниться неодмінно: *"Воспівайте піснь прєсвятую Христу воскрєсїу такуюю: Вопіюще, глаголюще: Аллилуя!"*

Бачимо, що в цьому висловлюванні наявні дієприкметники *вопіюще* і *глаголюще*, а як нам відомо, активні дієприкметники не є характерними для української мови.

Хоч багато церковнослов'янзмів є для пересічних віруючих малозрозумілими, однак переплітаючись із україномовним перекладом вони творять єдиний неповторний конфесійний стиль. Важко собі уявити пісню "Взбранная Діво Мати" у виконанні сучасною укр. мовою: *"Взбранная Діво мати, пучино благодати ..., ісполненна благости от вишнія сладости".*

Використання окремих лексем церковнослов'янської мови спостерігаємо в колядках. От наведемо кілька прикладів, взятих із молитовника "Прийдіте поклонімся": *"Бог предвічний народився, прийшов днєсь із небес ...".* Зустрічається і форма аориста: *"Звізда ста".*

"Бог ся раждає"; "Прожити мирно в долгодєнствїї, служачи Йому в єдиненїї" (колядка "Возвеселімся всі купно нині"); "О необійменний, о непостижєнний, спи ти довго, рости скоро, младєнчє блаженний" ("Дивная новина").

Церковнослов'янзми можуть виступати і фразеологічними зворотами у сучасній українській мові і виходити поза межі церковного ареалу. Наприклад, *"Многая літа, во здоровїє, во спасєніє, сотвори, Господи, многая літа".*

Отже, підсумовуючи вищесказане, ми переконані, що не лише теоретично, але і практично, утилітарно церковнослов'янська мова не може затратитись і вийти з ужитку, оскільки це спричинить масу проблем у церковному конфесійному стилі і уставі, пов'язаних із дослівним перекладом богослужбових книг.

Література

1. Кікіс І., Павлишин Л. Наспіві вечірні. – Чортків, 2002. – 105 с.
2. Молитвослов. Вид. отців Василян. – Рим – Торонто, 1990.
3. Прийдіте поклонімся. Молитовник. 4-е вид., виправл. – Львів: Монастир Свято-Іванівська Лавра: Видавн. Відділ "Свічадо", 2002. – 960 с.
4. Христос – моя сила. Вид. 2-ге, доповн. – Львів: Місіонер, 1997.
5. Церковні пісні. – Львів: Місіонер, 1996. – 412 с.
6. Церковно-славянський словарь для толкового читенія протоієрея А. Свирылина. Изд. седьмое. – Москва – Петроград, 1916. – С. 200 (перевидання. – М.: Паломникъ, 2000).
7. Церковнослов'янські тексти із богослужбових книг, що знаходяться в Чортківській Дяківсько-катехитичній Академії ім. священномученика. Г. Хомишина, у Василянському чоловічому монастирі св. Предтечі і Хрестителя Івана в Улашківцях, у Студійському чоловічому монастирі в Колодіївці, у Василянському монастирі Чесного Хреста Господнього в Бучачі, в Святоуспенській Почаївській Лаврі та інших.

Віталій Захаров
наук.керівник – доц. М. С. Заборона

УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ РОСІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ І. ІЛЬФА ТА Є. ПЕТРОВА "ДВАНАДЦЯТЬ СТІЛЬЦІВ" М.ПИЛИНСЬКОЮ ТА Ю. МОКРІЄВИМ

Явище перекладу цікавить людей з давніх часів. У 20-30 рр. ХХ ст. воно одержало гідне наукове обґрунтування. Саме в цей час сформувалось перекладознавство як синтез історії, теорії, практики і критики перекладу. Ця загальнофілологічна дисципліна виникла на межі лінгвістики, літературознавства, естетики, історії та теорії культури.

Проте досі ніхто не дав остаточної відповіді на, здавалося б, просте запитання: що таке переклад? Найбільш загальну і слушну дефініцію дала відома українська дослідниця Р.Зорівчак: "Переклад – це завжди сплав двох культур, двох мовних традицій, двох літературних основ, і в цьому його неповторна привабливість" [3, 41].

Проблему відтворення національно-культурної самобутності оригінального тексту намагалися розв'язати представники різних перекладацьких шкіл (структуралісти, семантисти і т. д.). Найоптимальніший підхід розробили прихильники так званої постнеокласичної методології перекладу, які створили концепцію тоталогії, зосередженої на вивченні цілісностей, що, трансформуючись, зберігають свою ідентичність [6, 148].

Проблема вдалої передачі національного колориту пов'язана з бажаннями читати переклад як оригінал, але при цьому відчувати риси ментальності носіїв іноземної мови. У цьому плані особливо актуальним постає питання коректності фразеологічних відповідників. Певною мірою це спричинено тим, що фразеологічна система тої чи іншої мови тісно пов'язана з національно-образною картиною світу того чи іншого етносу.

Національно-образні картини народів світу є надзвичайно різноманітними і самобутніми, кожен етнос по-своєму сприймає навколишню дійсність, і це виражається в традиціях, звичаях, мові. Почасти фразеологізми є згустками інтелектуально-духовної енергетики, показником міфологічного та/або філософського підходу до освоєння реальності. Своєрідність фразем ускладнює переклад тексту, в який вони "вшиті". Можна говорити і про переклад ізольованої фразеологічної одиниці, але, як правило, перекладач має справу з фраземою, введеною в текст. При цьому саме фразеологізми додають висловлюванню експресивності, образності, часто створюють стилістичну канву.

Класичним зразком твору, насиченого фразеологізмами, є гумористично-сатиричний роман І. Ільфа та Є. Петрова "Дванадцять стільців". Образність, лаконічність мови цього роману зумовлені вимогами стилю та жанру.

Текст роману репрезентує всі семантичні різновиди фразеологізмів, зокрема:

фразеологічні зрощення: *дать дуба* (Так про них и говорят: "А наш-то, слышали, *дуба дал*");

фразеологічні єдності: *вытягиваться в струну* (Полесов *вытянулся в струну*);

фразеологічні сполучення: *держат язык за зубами* (Ты, голубка, пока что *держи язык за зубами*);

фразеологічні вирази: **не густо** (*Да и денег у Вас, кажется, не густо*);

фразеологічні оказіоналізми: **скоро только кошки родятся** (*Скоро только кошки родятся, – наставительно заметил Остап*).

Окреслені фразеологічні одиниці побутують і в тексті перекладу. Порівняй: *Так про них і кажуть: "А наш, чув, дуба дав". Полесов випнувся, як струна. Ти, голубко, поки що держи язик за зубами. Та й грошей у Вас, здається, не густо. Скоро тільки коти плодяться, – зауважив повчально Остап.*

У такій ситуації видається цікавим зіставити російські фраземи з українськими відповідниками та з'ясувати закономірності перекладу фразеологічних одиниць. У статті "Типи потенційної і фактичної інтерференції в російському мовленні в Україні" С. Гужанов запропонував відносно нову класифікацію російсько-українських фразеологічних відповідників. Він виділяє 4 класи фразем [1, 168]:

- 1) повністю подібні – ідентичні на лексичному і граматичному рівнях;
- 2) частково подібні – різняться компонентами, граматичним оформленням;
- 3) різні – відмінні за формою, але позначають одні і ті ж реалії;
- 4) специфічні – не мають еквівалентів у перекладі.

Така класифікація релевантна для виділення українських відповідників російських фразеологізмів роману "Дванадцять стільців". У цьому контексті простежуються:

повністю подібні фразеологізми:

а) *в ящик сыграть – в ящик зіграти*; порівняйте: *Вы, считается, ежели, не дай Бог, помрёт, что в ящик сыграли. – Ви, вважається, коли, не дай Боже, помрете, немовби в ящик зіграли*;

б) *сбиться с ног – збитися з ніг*; порівняйте: *Сыщики сбились с ног. – Агенти розшуку збилися з ніг*;

2) частково подібні фразеологізми:

а) *видеть собственными глазами – бачити на власні очі*; порівняйте: *Сегодня он был, я видел его собственными глазами. – Сьогодні він був, я бачив його на власні очі*;

б) *пустить по ветру – пустити на вітер*; порівняйте: *– Как же было дать вам брильянты, когда вы пустили по ветру имение моей дочери? – Як же було дати вам діаманти, коли ви пустили на вітер маєток моєї дочки?*

3) різні фразеологізми:

а) *божья коровка – невинне ягнятко*; порівняйте: *Не будьте божьей коровкой. – Не будьте невинним ягнятком*;

б) *остаться на бобах – з'їсти дулю*; порівняйте: *Он пуце огня боится того, что выиграют они, а он, всегдашний неудачник, снова останется на бобах. – Він більше від вогню боїться того, що виграють вони, а він, вічний невдаха, знову з'їсть дулю*;

4) спеціальні фразеологізми:

а) *попадать впросак*; порівняйте: *Среди кустарей с мотором, которыми избобиловал Старгород, Виктор Михайлович Полесов был самым неповоротным и чаще других попадавшим впросак. – З-поміж кустарів з мотором, на які багатий був Старгород, Віктор Михайлович Полесов був найбільш неповороткий і частіше за інших осоромлювався*;

б) *с лёгким паром*; порівняйте: *– Ну, желаю вам, лёгкого пара. – Ну, доброго здоров'я Вам, помившись*.

На цьому фоні можна простежити, чи виявляються якісь закономірності у перекладі фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей, фразеологічних сполучень, фразеологічних виразів та оказіональних фразеологізмів. Загалом при перекладі фразем простежується кількісна нисхідна градація від ідентичних до специфічних відповідників. Велика кількість саме тотожних відповідників свідчить про споріднену картину світу носіїв споріднених мов. Проте осмислення світу українцями і росіянами позначене і певною специфікою.

Варто зазначити, що в зіставній парадигмі виділяється група фразеологічних зрощень, бо найменше не специфічних, а частково подібних відповідників цих одиниць. У фразеологічних зрощеннях найбільш сконцентровані риси ментальності росіян, що певною мірою ускладнює переклад і позначається на образності тексту. За частковою подібністю компонентів простежується своєрідне зміщення семантичної енергії фразеологізму в перекладі. Можливо, описовий переклад краще вписувався б у текстову структуру. З іншого боку, це вимагає від перекладача особливої майстерності. У цьому плані виправдовує себе відсутність специфічних відповідників авторських (оказіональних) фразеологізмів. Водночас це видається легшим з

огляду на часовий контекст (автори і перекладачі – люди ХХ ст.).

Довгий час українців і росіян об'єднувала радянська держава, що дає підстави говорити про адекватне сприйняття українцями гуманістично-сатиричного пафосу "Дванадцяти стільців". Навіть наші найближчі західні сусіди – поляки – не розуміють комізму цього роману.

В цілому українські відповідники фразеології роману Іллі Ільфа та Євгена

Петрова "Дванадцять стільців" у тексті М. Пилинської та Ю. Мокрієва узгоджується з образністю оригіналу та коректно вписується в художню канву перекладу.

Література

1. Гужанов С. Типы потенциальной и фактической интерференции в русской речи на Украине //Двуязычие в советском обществе. – К., 1978. – С. 168 – 169.
2. Зайченко Н., Коваль-Костинська О., Паламарчук О. Національно-культурний компонент мовної семантики як перекладознавча проблема //Мовознавство. – 1998. – № 2 – 3. – С. 179-186.
3. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). – Львів, 1989. – 216 с.
4. Ільф І., Петров Е. Дванадцять стульев. Золотой телёнок. Романы. – Одесса: Маяк. 1990. – 608 с.
5. Ільф І., Петров Е. Дванадцять стільців; Золоте теля: Романи /Пер. з рос. М. Пилинська, Ю. Мокрієв. – К., 1989. – 598 с.
6. Малиновська І., Воїнов В. Переклад як метаморфоз //Вісник Київського національного університету. Іноземна філологія. – К. – 2003. – № 34 – 36. – С. 148-150.
7. Олійник І., Сидоренко М. Українсько-російські і російсько-український словник. 2-е вид., доп. та перероб. – К., 1978. – 448 с.

Катерина Іванина

наук. керівник – доц. Т.П Вільчинська

ПРИСЛІВНИК У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО:ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Українську поезію сьогодні важко уявити без Ліни Костенко. В її дивовижному за красою і силою поетичному голосі гармонійно поєдналися зворушлива ніжність і твердість духу справжнього борця. Вона прийшла у світ української поезії в обнадійливий час, коли молоде покоління шістдесятників потужно заявило про світанок нового дня в мистецтві і суспільстві. Довгих шіснадцять років Л. Костенко була відлучена від читача, та ніщо не могло змусити мужню жінку писати на догоду можновладцям. Поетеса писала за велінням власного серця і робила все можливе, аби прорватися до читача.

Л. Костенко входить до невеликого кола тих митців, які завжди, попри всі перешкоди, несли слово правди своєму народові. І це дуже важливо. Адже національну самосвідомість не можна формувати без почуття національної гордості. Поетеса не уявляла себе поза інтересами народу, її слово падає "зерням у рідній борозні". У цьому поетичне кредо Л. Костенко. Справді, нелегко, але й вельми почесно бути "біографами народу". Ця думка повторюється у різних її поезіях і часто поєднується з твердженням: творчість художників слова повинна посідати важливе місце в духовному світі людей.

Поезія Л.Костенко – справжня, неповторна в найглибшому сенсі цього слова. Але виявляється, що неповторність індивідуальної манери Л. Костенко якраз закорінена в українській мові. В цьому прихований певний парадокс не тільки ідіостилю поетеси, а й поетичної творчості взагалі. Як би настійно не звучало відречення поета від слів. Мови, але справжній талант розкриває у цій мові невідомі раніше смислові та естетичні цінності. Моделюючи семантику можливих світів, поетеса визначає еволюцію самої мови як національного скарбу. Мова в даному контексті постає у двох іпостасях: поетична мова і загальнонародна мова.

Поетична мова – традиційна за своєю природою, з "нервовими вузлами", "образами нічиїми, Божими". Взяти хоча б образ храму, що становить собою метафору світу. Сполучуваність узагальненого слова-образу з присвійним займенником розкриває потенції його нюансування, що й ілюструють рядки Л. Костенко:

Мені сниться мій храм. Мені сняться золочені бані

У високому небі обгорілої віри хрести [2;535].

Індивідуальний стиль Л. Костенко простежується у її вмінні відчувати і передавати семантичні глибини звичайних слів, що лягають в основу образності порівнянь:

Я втомлена, як квіти восени, –

Котрі вже часом хочуть залишитись

Лише в далекій пам'яті дощів... [2;535],

а також метафор, епітетів:

І тільки зорі сяяли незвично,

Напівпритомно марила душа... [3;143].

Як неперевершений знавець української мови, Л.Костенко вміло, талановито використовує не лише її багаті лексико-стилістичні можливості, що проявляються у використанні різних тематичних груп лексики, різноманітних тропів, а й широко представляє у своїх віршах різні лексико-граматичні розряди слів, або частини мови. Якщо іменники і дієслова традиційно є ядерними частинами мови, то цікаво було простежити, яке місце у її творчості займають прислівники.

Проведені спостереження засвідчили, що прислівники у поезіях Л. Костенко характеризуються значною семантико-стилістичною гнучкістю, активним функціонуванням в галузі стилістичних явищ та здатністю збагачувати виразові засоби мови. Виконуючи у процесі мовлення свої власні семантико-стилістичні функції, вони разом з тим значною мірою розвивають певні якості інших слів, словосполучень та речень, вносять нові відтінкові елементи, увиразнюють їх функціональні можливості.

У віршах Л.Костенко майже однаковою мірою представлені означальні та обставинні прислівники. Серед перших домінують якісно-означальні, нерідко вжиті у формі ступенів порівнянь. Наприклад:

Отак як є. А може бути гірше.

А може бути зовсім, зовсім зле [2;43].

Серед обставинних переважають прислівники часу і місця, що називають зовнішні обставини дії. Наприклад:

Чого дивлюся в море у тумани,

Чого, як тінь, блукаю уночі [3;376].

Подібний висновок можна зробити і про структурні особливості прислівників у віршах Л.Костенко. Знову ж таки майже однаково розподіляються у її поезіях первинні прислівники і вторинні. Первинні традиційно вважаються займенникового походження, це такі, як: *там, тут, так, коли, інколи, туди, куди, сюди, тоді, звідки* та інші. Наприклад:

І так нам вільно, так повільно,

Таке роздолля степове! [3;65].

Вторинні є результатом адвербіалізації, хоча на сучасному етапі розвитку мови вони розглядаються нерідко як приклади морфологічного словотворення. Наприклад:

Я по-латині: аморе, амо!

Невже від цього рятунку немає? [3;120].

Пислівники виявляють свої синтаксичні функції насамперед у тому, що служать своєрідними означеннями до прикметників, дієслів та інших прислівників. Прилягаючи до інших слів, вони конкретизують їх значення, диференціюють, вказують на певні деталі, виділяють окреме від загального тощо. Наприклад:

Умер проїздом. Корсунь спав, байдужий,

Що десь сьогодні, вчора чи торік [3;240].

Прислівники підсилюють назви ознак, уточнюють, підкреслюють, перетворюють їх на експресивні факти мовлення. При дієсловах вони підсилюють вираження певної акції, діяльності, а при прикметниках створюють відтінок епітетного типу, виносячи іноді на поверхню їх метафоризовані ознаки. Наприклад:

Пасуться тіні вимерлих тарпанів,

Навшпиньки ходять сутінки і сни [2;44].

Виступаючи у функції означень до прикметників, прислівники увиразнюють ступінь ознаки. Наприклад:

Так багато на світі горя,

Люди, будьте взаємно красивими! [2;193].

Заступаючи іноді прикметники, прислівники виконують їх безпосередні функції – пояснення іменників. Вони виступають своєрідними значеннями-епітетами навколо іменників, що створює значний стилістичний ефект. Наприклад:

Так ніжно, так беззахисно, так віддіно,

Так всупереч тверезому уму [2;287].

У складі прислівників є досить велика група слів, виразних за своїм семантико-

стилістичним наповненням, які функціонують переважно в художньому та розмовному стилях. Паралельно з ними існують стилістично більш нейтральні слова чи словосполучення (*добре, зненаціка, несподівано, раптом* та інші). Ці прислівникові структури як готові та відстояні утворення осмислюють контексти, увиразнюють та художньо забарвлюють їх. Наприклад:

І раптом, – Боже! – після того чаду,

І тарапати, рівної нулю, –

Я чую дощ. Він тихо плаче правду.

Що я когось далекого люблю [2;44].

Загалом, мова творів Л.Костенко насичена, експресивна, звучить природно, переконливо. Завдяки вмілому використанню різних за структурно-семантичними особливостями прислівників, авторка створює неперевершені описи природи, сцени кохання тощо. Читаючи її поезію, не можна приховати захоплення красою і вишуканістю поетичного вислову. А вона, справді-бо геніальна поетеса, боїться слів, їй страшно взяти в руки перо і почати віршувати:

Страшні слова, коли вони мовчать,

Коли вони зненацька причаїлись,

Коли не знаєш, з чого їх почать.

Бо всі слова Були уже чиймись [2;75].

Література

1. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова. – К.: Наук.думка, 1984. – 250с.
2. Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1984. – 551С.
3. Костенко Л.В. Над берегами вічної ріки. – К.: Рад. письменник, 1977. – 158с.
4. Пономарів О.Д. Стилістика української мови: Підручник. – 3-тє., вид., перероб.і доповн. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248с.

*Марія Ісаєва
наук. керівник – доц. В.Т. Боднар*

УЛАС САМЧУК І ОЛЕНА ТЕЛІГА: ТВОРЧІ І ОСОБИСТІ ЗВ'ЯЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ СПОГАДІВ "НА БІЛОМУ КОНІ", "НА КОНІ ВОРОНОМУ")

У статті йдеться про видатного українського письменника Уласа Самчука і яскраву поетесу, громадську діячку Олену Телігу. Вони були знайомі – спочатку, сказати б, "заочно" – Олена читала романи У. Самчука, а він добре знав, високо цінував творчість молоді поетеси. Єднало їх і те, що в переддень знайомства обоє були емігрантами, пильно стежили за перебігом подій у Європі, де вже пахло війною, погляди обох скеровувались на схід, Уласа – до рідної Волині, Олени – до Києва. Особливе місце в творчості У. Самчука посідає диалогія мемуарів – "На білому коні" (1972) і "На коні вороному" (1975), обидві вийшли у Вінніпегу у Товаристві "Волинь". Через усі спогади чи не наскрізною лінією проходять взаємини двох видатних українців. "До цього часу ми не були близькими, мало про себе знали, ніколи не зустрічалися, не були особисто знайомі, ніколи навіть не листувалися. Я знав її лише як авторку невеликої кількості віршів, і це все. Мало що більше Олена знала про мене" [5, 73].

Отже, переддень війни, Прага. Тут у 20-30-х роках згуртувалось чимало політичних діячів доби УНР, борців за незалежну Україну, діячів культури, письменників, працював Вільний український університет. У вільні години багатьох вабила екзотична кав'ярня із назвою "Полтава". Тут можна було зустріти, щиро погомоніти з Володимиром Кубійовичем, Святославом Гординським, Олександром Кандибою, більше знаним як Олесь, його сином Олегом Ольжичем, Едвардом Козаком, одним з ватажків Холодноярської республіки, письменником Горліс-Горським та багатьма іншими. У той час Олена з чоловіком Михайлом Телігою жила у Варшаві та Кракові, але й навідувалася до Праги. Тут після втечі з Києва Оленин батько професор І.Шовгенів працював ректором Української господарської академії і вже читав лекції українською.

Познайомились Улас і Олена перед самою війною – у тій самій "Полтаві". Пригадую цю зустріч, зазначав письменник, у подробицях. Надворі накрапає. Біля третьої години по обіді. Гостей небагато. І враз по сходах вниз легко збігає, здалося, дівчина років двадцяти у прозорому пластиковому плащі. Хтось шепнув: "Олена!" Та Олена, що писала: "*Залізну силу, що не має меж. / Дихання Боже в сльози перетопить*" [4, 720]. виявилось – елегантна пані років тридцяти, з темно-бронзовим волоссям, злегка кирпатим, кокетливим носиком,

виразними зеленавими очима. Підійшла до нашого столика, запитала. "То це так виглядає Самчук?" – "Ви, здається, розчаровані?" – "Я думала, ви гігант, – зізнається щиро. – "Волинь", "Кулак". Між іншим, Ви для мене не "Волинь", а "Кулак". Читала його два рази." Не сподівалися, що зустріч ця буде для нас судьбоною. Я почав бувати у Теліг вдома з кубанським уенерівським козаком Михайлом, від якого вона дістала своє картинне прізвище. Звідтоді запам'яталися її емоційні рядки: *"Але для мене у святім союзі: / Душа і тіло, щастя з гострим болем. / Мій біль бринить, зате коли сміюся, – / То сміх мій рветься джерелом на волю..."* [4, 729]. Сміх її справді був щирим, прозорим. На дружньому шаржі Є.Козака вона зображена грайливою дівчиною у стрічках, за якою біжить юрба парубків. Як-то мовиться, "А за мною, молодою, сім пар хлопців чередою", її, мабуть, тишила така чередою, але разом, зазначає письменник, уміла чітко і дуже категорично розрізняти людей від людей, ставити між ними "гострі межі" [5, 121].

Пані Олена спілкувалася добірною українською мовою. Хто не знав обставин її життя, мабуть, не мав і гадки, що виховувалася вона в російській атмосфері. Та професор Шовгенів, потрапивши до Праги, в українське середовище, вже викладав українською. Олена, одружившись із щирим козаком Михайлом, дала обітницю говорити тільки українською. Ось як про це згадує сама Олена. "Це було на великому балу у залах Народного дому... Я була тоді у товаристві блискучих кавалерів, ми сиділи при столику і пили вино. Невідомо хто і не відомо, з якого приводу, почав говорити про нашу мову за відомими "залізяку на пузяку", "собачій язик"... "мордописня"... Всі з того реготалися... А я враз почула в собі гострий протест. У мені дуже швидко наростало обурення. І я не витримала цього напруження, миттю встала, вдарила кулаком по столу і обурено крикнула: "Ви хаами! Та собача мова – моя мова! Мова мого батька і моєї матері! І я вас більше не хочу знати!" [5, 71]. Згодом, близько спілкуючися з Є.Маланюком, Ю.Липою, познайомившись з творами Д.Донцова, вона стала викінченою українською патріоткою, палким, без докору й сумління, поборником відновлення державної України. Писала, що: російська імперія весь час колеться, розсипається, як розсохла бочка, і не тому, що вона різномовна, а тому, що вона вперто хоче бути одномовною. Насилувана правда, зневажена гідність помститься у поколіннях. Тут не допоможе НКВД... Не здамося ганьбі ніколи і нізашо.

У цьому товаристві зустріла звістку про початок війни з СРСР, палко обговорювала її наслідки, насамперед щодо майбутнього України. З приймача лунав патетичний голос Геббельса, що в історії німецького народу відкривається нова епоха... Фронт стрімко просувався на схід і скоро надійшла звістка, що "у Львові була проголошена самостійність України" [5, 67]. Багато хто почав збиратися в дорогу, до рідних країв, щоб прислужитися відродженню держави. На мій перший натяк, згадує письменник, Олена палко відгукнулася, бо сама, напевне, виношувала такий намір. "

- То значить війна, Уласе! Ідемо на Україну! – Ідемо, Олено! – Перейдемо убрід бурхливій воді, – нагадував Улас Самчук її вірша" [5, 56]. Мене кликала рідна Волинь, думки ж Олени сягали далі – до самого Києва. Отож – у дорогу! Щоб полегшити перехід Сяну, О.Ольжич порадив нам знайомого супровідника. Уявімо собі, мовила Олена, що вже десь за тиждень йдемо з Вами Хрещатиком. Ще зовсім недавно я в таке ніколи б не повірила. Мені віриться, що вже сюди не повернуся, зостанусь там назавжди, що б не сталося. Без пригод перебралися через Сян. *"Подумать тільки: наші села й люди, / А завтра прийдемо до свого міста. / Захоплять владно зголомділі груди / Своє повітря – тепле та іскристе"* [5, 81].

У Спілці письменників у Львові прибульців зустріли прохолодно, коли не сказати більше. І все через трагічний та безглуздий поділ на "Ме" і "Бе", як казали тоді. Проте палкий виступ Олени, схоже, трохи підтопив лід. Втішили гостини у Юрка Стефаніка. Особливо ж – зустріч з митрополитом А.Шептицьким. На своєму святоюрському троні вітав нас по-княжому. Читав "Волинь", пригадав Олениного батька, спитав, де він... [5, 98]. Тут же, у Львові, вперше обмірковували склад редакції газети в Києві. Головним редактором бачили О.Ольжича, заступником У.Самчука, літературний редактор – Олена Теліга...

Тут же, у Львові, шляхи Уласа й Олени розійшлися. Вона, як мовилось, поривалася до Києва, Улас, особливо після зустрічі з Тарасом Боровцем, згодом ватажком "Поліської Січі" Тарасом Бульбою, прагнув до Рівного, рідної Дермані, де невдовзі за його редагування почала виходити газета "Волинь". При тому не обійшлося без палких емоцій. Ми з Оленою, зазначає автор спогадів, хоч і різнилися в поглядах, проте ніколи не розходились остаточно. Нас в'язало щось міцніше, хоч і доходило до того, що Олена не витримувала, затинаючись од хвилювання,

заявляла, що нога її більше не ступить на цей поріг, але це ніколи не тривало довше, як одну ніч або кілька годин... Думалось – чи буде Київ безпечним для Олени з її ідилічною уявою про нього. До зустрічі з Києвом вона готувалася, як наречена до шлюбу, скільки шилося, примірялося – і все для нього. Олена ж не розуміє слова обережність, воно не для неї створено, її стихійна щирість й простота можуть стати для неї фатальними, але такі аргументи вже годі було повторювати. Коли Київ здався на досяг руки, яка сила могла її втримати!

Проте скоро їм судилося радісна зустріч. Одного жовтневого дня до редакції "Волині" увійшла Олена. "Виходжу назустріч, бачу розчервонілу, усміхнену, у знайомому сірому костюмі Олену в товаристві Олега Штуля. Кидаємось в обійми, ніби не бачились вічність" [5, 74]. Кілька днів погостювала, але ж одразу заявила про намір їхати далі, до Києва. Та, як дізналися у військовій комендатурі, в'їзд туди цивільним особам заборонений. Та що могло стримати її! Разом з Тетяною Праховою, яка працювала у "Волині", мою майбутньою дружиною, теж киянкою, рушили в дорогу. "Тетяна залишила в моєму письмовому столі кілька слів з вірша Олени: *"Ти відходиш? Що ж, не плачу... Не сумуй і ти, подорожній. Хтось незнаний нам шлях призначив і спинити його вже не можна"* [5, 217]. – Олена не залишила ні слова". За кілька днів надійшов лист від Тані: "В'їздили ми до Києва того ж дня, він осяйний і прозорий, як у вірші Олени. Коли проїздили повз Політехніку, вона так розхвилювалась, що мало не випала з авто. Пересіли на трамвай і рушили на Володимирську".

Уже в перших рядках спогадів "На білому коні" Улас Самчук визначав провідне гасло теми своєї розповіді – "Зудар двох гострих, фанатичних протиположностей комунізм – націоналізм визначив наш світогляд". І визначив цю непримиренну боротьбу рядками О.Стефановича й Олени Теліги: *"Щоб Бог післав мені найбільший дар: / Гарячу смерть – не зимне умирання"* [5, 5].

Про подальший перебіг подій, спілкування Олени й Уласа повідує письменник у книжці "На коні вороному": "Крізь дощ, сніг, вітер, перевірки наш фіят вривається в околиці Святошина. Це вже Київ. Неділя. 26 жовтня, рік Божий 1941..." Зустрічі з близькими, друзями, мандрівка по місту, і, нарешті, відвідини редакції "Українського слова" на Бульварно-Кудрявській. "Гомоніли з редактором І.Рогачем, Олегом Ольжичем, обідали в їдальні редакції в товаристві Рогача і нашої чарівної Олени Теліги, яка чекала нас у почекальні, одягнута у сірий з темними смужками костюм, в якому вона переходила "наш" Сян. Олена була в настрої, сміялися, згадували. По обіді прийшли у сквер Шевченка, гомоніли про справи, Олена задекламувала свого вірша "Поворот". Дивилась на пам'ятник Шевченку. Згадалися його слова – "Серце холоне, як подумаю, що, може, мене похоронять на чужині, – і ці думи зо мною сховають". Вийшли до Хрещатика. Звалище, кладовище, смерть". Репортаж про відвідання Києва, вміщений у "Волині", закінчувався рядками: "Прощайте, київські друзі – Таня, Олена, Іван Петрович, пан Багазій, знайомі й редакція. За все дякую. За кожне добре слово, за кожний потиск приятельної руки" [5, 193].

Повернувшись до Рівного, у хаті господар застав гостя – Михайла Телігу. З цілою купою валіз і кошиків він прямував до Києва, аби все те з варшавської, а потім краківської квартир перевезти до дорогої Оленочки. Я порадив, згадує Улас, частину цього жіночого скарбу залишити у нас, бо Олена обіцяла прибути сюди на Різдво. Хто міг тоді подумати, що цей загартований вояк армії УНР, який пережив страхітливий "трикутник смерті" Української армії 1919 року, скінчив Українську господарську академію у Подєбрадах під Прагою, працював інженером, був гарним бандуристом, загине в Києві від гітлерівського окупанта, маючи всього 44 роки.

На Новий 1942 рік одержано листа від Олени з Києва. "Дорогий Уласе! Вітаю Вас з Новим Роком та бажаю... самі знаєте чого. Бачила я Таню та розмовляла з нею, і то довго, бо вона ночувала у мене. Вирішили ми з нею їхати до Рівного, ледве Ви приїдете сюди або пришлете авто. Отже – чекаємо! У мене наразі все гаразд, лише "Літаврів" уже не маю, але зате у Спілці повно роботи, отже скучати не доводиться. Пишу лише кілька слів, бо хочу їх конче передати через пана Олега, який вже ось-ось поїде до Вас. Вітаю Вас сердечно та стискаю щиро Вашу руку. Олена" [5, 220].

На мені тяжіло завдання, яке я обіцяв Олені виконати і до цього часу не зміг обіцянки виправдати ділом, згадує автор. Тим часом з Києва надходили чутки про наближення катастрофи. Шукав засобів для уможливлення переїзду сюди Олені і поки що нічого такого не знаходив. Дістаю листа, датованого 23 січня: "Дорогий Уласе! Пишу до Вас уже третього листа без відповіді, а натомість од Вас дістаю ось лист, з якого бачу, що Ви не маєте від мене

відомостей. Що це все значить?! Гадаю, що цього мого листа Ви вже дістанете напевно. Дорогий Друже! Як я на Вас не гавкаю, але на мою приязнь Ви завжди маєте розраховувати, як і на мої обіцянки. З "нею" (Танею Праховою. – В.К.) розмовляла на цікаву для Вас тему, не раз і не два. Все гаразд! Її відношення до Вас незмінне, вона лише хоче, щоб і Ваше було таке. Дуже хоче Вас бачити. Задоволені? Напевно! Отже, цілуйте мені за це в своїх думках ручки і погасайте на radoшах по своїй кімнаті. А пізніше напишіть їй гарного листа з найсердечнішими привітаннями для мене. У мене наразі все гаразд. Спілка існує, літературний клуб відбувається щосуботи, стягаючи багато публіки... Відношення (публіки) до мене добре... В помешканні тепло, бо гріє теплоцентрал, з їжею можливо. Отже, я себе почуваю цілком у формі і збираюся виступати в клубі зі своїми поезіями. Приїздіть! Прочитайте нам щось і як не маєте нового, то з "Волині" або "Марії"... Ваша Олена" [5, 137].

Згадує У.Самчук. Я написав Олені захопленого листа: (Мила, хороша Оленочко!), в якому повідомляв, що справу з приїздом розв'язано. Кілька днів жодних відомостей. І раптом, як грім з ясного неба, наглий лист від Штуля: "Ради Бога – рятуйте! Наша мила, дорога, хороша Оленочка заарештована разом з іншими нашими друзями, і треба їх рятувати" [5, 202].

Ще витяг зі спогадів: "Згодом ми довідалися, як все це сталося. Морозного понеділка, 9 лютого, в годинах передобідніх, гештапівці зробили засідку в приміщенні Спілки Українських Письменників на вулиці Трьохсвятительській, 23 (по советському, здається Героїв Революції), де відбувались клубові сходи і всіх, хто туди заходив, арештовували. До години третьої по обіді ця процедура була закінчена. До гештапо на вулиці Короленка було відвезено кілька десятків людей, а в тому числі Олену й Михайла Телігів... Казали, що Олена прийняла це приречення з піднятою головою і усмішкою на устах,...; хто її знав, міг у це повірити, її бажанням, життєвим гаслом було: "Щоб Бог післав мені... гарячу смерть – Не зимне умирання"... Нашою провиною було те, що ми були патріотами землі наших предків. Найбільша провина, якої не дарують людині ніякі загарбники" [5, 234].

І, нарешті, остання згадка. Знайомий У.Самчука поручник Кох, який обіцяв привезти до Рівного Таню та Олену, привіз лише Таню. З нотатки Уласа Олексійовича 18 лютого 1942 р.: "Цей день ми з Танею провели у спогадах про Олену. В її речах знайдено зшиток віршів, написаних її рукою, фотографії з друзями. Також наші знімки, зроблені під час мандрівки до Львова. Знайшли три грамофонні платівки, награні Михайлом на бандурі, які ми відразу, три рази, на їх пам'ять переграли на нашому патефоні. Мила, добра, хороша Олена. Шаную твою пам'ять" [5, 229].

Література

1. Дороговказ. Поезії О. Теліги та О. Ольжича. – К.: вид-во ім. О. Теліги, 1994.
2. Муза любові й боротьби. Українська поезія пражської школи. – К.: Укр. письменник, 1995.
3. О краю мій. Збірник. – К.: вид-во ім. О.Теліги, 1999.
4. Українське слово. – К.: "Аконіт", 2001. – С.729.

Світлана Кучер
наук. керівник – асист. Т.М. Івашина

СПЕЦИФІКА ОСМИСЛЕННЯ ОБРАЗУ МАЗЕПИ У ТВОРЧОСТІ ДЖ. БАЙРОНА І Б.ЛЕПКОГО

Постать українського гетьмана Івана Степановича Мазепи є чи не найяскравішою і найсуперечливішою в історії України. На дивно тому, що образ цього історичного діяча, а також колізії його особистого життя викликали і викликають цікавість у творчості представників різних епох і народів – Франсуа Вольтер, Віктора Гюго, Проспера Меріме та багатьох інших.

У межах даного наукового викладу ми зупинились на творах про Мазепу, що належить перу англійського поета-романтика Джорджа Гордона Байрона та українського письменника Богдана Лепкого, відповідно поемі "Мазепа" та тетралогії з однойменною назвою. Належачи представникам різних національних культур та літератур, ці твори дають можливість яскраво відтінити відмінності потрактування та інтерпретації образу Мазепи у західноєвропейській та українській літературах.

Отже, поема Байрона була написана у 1818 році. Сюжет для неї англійський поет знайшов в "Історії Карла XII" Вольтера (1731), в її IV розділі, де йдеться про Україну та гетьмана Мазепу. Тут Вольтер характеризує Україну як "країну, що завжди прагнула свободи й

наполегливо боролася за її здобуття". Поема Дж. Байрона складається з розповіді самого героя про незвичайну пригоду його молодості та нічної сцени в степу після битви під Полтавою. В науковій літературі здебільшого вважається, що основний сюжет твору – розповідь героя, а нічна сцена – це лише її сюжетне обрамлення. Насправді ж композиція поеми набагато складніша, і визначити, яка із згаданих її складових концептуально основна, а яка підпорядкована, не так просто.

У поемі Байрона маємо дві сюжетні лінії і, відповідно, два образи Мазепи – в юності та в старості, але смисловий акцент перенесено на другу його іпостась. В структурі поеми розповідь Мазепи про події його молодості має експлікаційний характер, що розкриває його "шлях до трону", щойно втраченого під Полтавою. В нічній сцені розкодовується вищий провіденційний сенс шаленої скачки героя, прив'язаного до дикого коня, в Україну. З цієї ж картини виводиться типово байронівський мотив незбагненності людської долі.

Образ Мазепи-гетьмана змальовується в поемі скупими, але виваженими й на свій лад точними штрихами. В трагічну ніч після Полтави він розповідає Кардові XII історію із своєї молодості, щоб відвернути його від тяжких дум та фізичних страждань (напередодні битви король був поранений) і допомогти перепочити уві сні. Тут подається колоритна портретна характеристика гетьмана, в якій не забуті й козацькі риси його характеру, як вони уявлялися англійському поету-романтику. Однак істотношою є характеристика психологічна, чи, точніше, духовно-психологічний образ Мазепи. Змальовується він Байроном із безперечною симпатією, наголошуються такі риси, співзвучні байронізму, як мужність, стоїчна витримка й самовладання у найтяжчих, випробуваннях, а також незламність під ударами немилосердної долі.

З суто художнього погляду Байронові у цій поемі особливо вдалася динамічна картина шаленої скачки героя, зв'язаного на дикому коні. Ця ефектна картина вражала читачів і найбільше привертала їхню увагу. Звідси поява інтерпретацій, які фактично зводили зміст твору до цього поетично-живописного сюжету.

В поемі "Мазепа" маємо сліди конкретної української історії. Спершу кінь проносить героя повз руїни давніх фортець, які колись оберігали країну від татарських орд. Далі з'являються й свіжіші "сліди історії", що їх залишили турецькі походи в Україну в 70-х рр. XVII ст., які стали апофеозом сумнозвісної Руїни.

Д.Наливайко вважає, "що в художньому плані це один з найдовершеніших і найяскравіших творів Байрона, що не оспорювалося в західному літературознавстві й глухо замовчувалося у радянському. Написано поему енергійним, стрімким і водночас карбованим чотиристопним ямбом, який чудово передає бурхливу динаміку оповіді, несамовитий галоп дикого коня, навальний ритм образів і картин, що проносяться перед очима героя, прив'язаного до спини степового скакуна. Цьому ж завданню відтворення бурхливої динаміки підпорядкований образний лад твору, його структура".[4,с .5]

По-іншому осмислює і подає образ Мазепи Б.Лепкий, якому доводилося долати з одного боку – стереотип "зрадника, справедливо відлученого від церкви", що був створений російською історіографією, а з іншого – показати Мазепу не стільки романтичним героєм (авантюристом, викрадачем чужих жінок), як це робилося в літературі західноєвропейській. Письменник змушений був доводити, що Мазепа – не зрадник і не перелюбник, але національний герой, який перш за все опікується долею України, дбає про освіту, будує храми. Особливість тетралогії в тому, що автор виводить перед нами Мазепу вже цілком сформованою особистістю.

Тетралогія "Мазепа" складається з чотирьох частин (I. "Мотря", II. "Не вбивай", III. "Батурина", IV. "Полтава") і створювалася впродовж 1926-1929 років. Кожна з чотирьох частин, виходячи з тодішньої традиції, визначається письменником як історична повість, яка складається з багатьох іменованих (із назвами) частин. Перший і четвертий романи відповідно "Мотря" і "Полтава" мають по дві книжки. Особливістю стилю романів тетралогії є наскрізний ліризм, який, до речі, властивий для усієї прози Б.Лепкого.

I.Мазепа є центральною постаттю у тетралогії Лепкого. Він змальований різнобічно, широковимірно. Інші характери, що виписані письменником, не позбавлені індивідуальних ознак, і все ж вони призначені скоріше для "фону", розкриття епохи, у якій живе, страждає, діє гетьман. Мазепа, за своїм складом – романтична натура, принаймні таким він увійшов у свідомість тих читачів, що знайомилися з творами про Мазепу долепківського часу. Він сприймається як постать самоцінна, незалежна, з високою організацією психіки – чутливий,

уважний, емоційний, в міру розважливий, особливо у державних справах, у збереженні реноме далекоглядного гетьмана.

Твір Лепкого насичений фольклоризмами. Найбільш вживаним фольклорним елементом у тетралогії є прислів'я і приказки, які значною мірою розкривають національний характер українського народу.

У "світі" історичного роману Богдана Лепкого "Мазепа", тобто в його стилі органічно злилися гострий реалізм і яскрава символіка, прозорий, витончений ліризм оповіді і м'яка іронія, що часом переходить у ідкий сарказм. Саме ці риси й надають романові Богдана Лепкого неповторності, яскраво вирізняють його з-поміж інших творів, присвячених Мазепі. В усьому відчувається його небуденний талант портретиста, пейзажиста, баталіста.

Підводячи підсумок усього вище сказаного, слід наголосити: якщо Байрон зображував Мазепу як суто романтичного героя, представника екзотичної для західного європейця України, то Б.Лепкий, відійшов від усталеної в західноєвропейській літературі традиції зображувати І.Мазепу як романтичного героя, захопленого, переважно, своїми любовними авантюрами. Письменник зробив спробу показати його як державного діяча, політика й дипломата, який своє особисте життя зумів підпорядкувати вищим інтересам, і тому намагався піднести його як національного героя.

Література

1. Білик Н. Б.Лепкий. Життя і діяльність. – Тернопіль: Джура, 2001.-172 с.
2. Литвиненко Т. Фольклор в епопеї Б.Лепкого "Мазепа" //Народна творчість та етнографія. -1999. - №4.-С.114-118.
3. Литвиненко Т. Історіософська концепція пенталогії Б.Лепкого "Мазепа" та її художня реалізація. -Суми: "Слобожанщина", 2001.-164 с.
4. Наливайко Д.С. Поема "Мазепа" у контексті творчості Байрона і європейського романтизму //Зарубіжна література у навчальних закладах.-2004.-№4.-С.2-9.
5. Улас Самчук. На білому коні. Нью-Йорк – Мюнхен, 1965.

Леся Лепко

наук. керівник – доц. Г.Д. Панчук

ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ В РОМАНІ СТЕПАНА ПУШИКА "СТРАЖ-ГОРА"

Походження українських говорів (діалектів) давно цікавить багатьох дослідників, провідних діалектологів. Питанням української мови, її походженням і розвитком цікавилися відомі мовознавці О.Шахматов і А.Кримський. Цю проблему не оминув і український діалектолог, професор Федот Жилко у своїй праці "Про виникнення діалектних груп української мови"[4, 239].

Існують різні класифікації діалектизмів. П.Ю.Гриценко зосереджує свою увагу на діалектизмах акцентуальних, фонетичних, словотвірних, граматичних, лексичних, семантичних, фразеологічних.

З.Бичко поділяє діалектизми на лексичні, словотвірні, семантичні, фразеологічні. В окрему групу він відносить етнографічні – слова, що називають реалії, притаманні побутові носіїв окремого якогось говору.

В.М.Лесин подає свою класифікацію діалектизмів, виділяючи лексичні, фонетичні, морфологічні, синтаксичні, фразеологічні [3, 52].

С.Пушик у романі з народних уст "Страж-гора" використав близько 210 діалектизмів (лексичні, фонетичні та граматичні).

Найпомітніше у творі, за кількісним складом і за частотністю вживання, представлені лексичні діалектизми, які поділяються на три групи – власне лексичні, етнографічні та семантичні [2, 137].

Зокрема, у складі власне лексичних ми можемо відокремити такі предметно-тематичні групи діалектів, що у романі С.Пушика "Страж – гора" використовувались на означення:

- назви тварин і рослин (*когут* – "півень", *пес* – "собака", *чіча* – квітка") [1, 213];
- назви людей за їх статтю, віком, зовнішністю, рисами вдачі, родинними стосунками (*парубок*, *леїнь* – "хлопець", *тета* -"тітка", *стрий* -"дядько", *гарувати* -"бідувати", *нищота* – "біднота", *файна* – "вродлива", *маючий* -"багатий", *втішний* -"радісний", *паскуда* -"негідник", *плохоумна* -"божевільна");
- назви людей за родом їх занять (*пняк* -"п'яниця", *газда* -"господар", *баржа* -

- "охорона", *знахар* – ворожбит");
- назви речей побуту і споруд (*баняк* -"каструля", *рискаль* -"лопата", помело -"віник", *ослін* -"лавка", *лахи, монатки* -"речі", *ровер* -"велосипед", *стодола* -"хлів");
- назва установ (*кооператив* -"магазин", *поліція* -"міліція", *лазарет, шпиталь* - "лікарня");
- діалектизми на позначення часу (*нині* -"сьогодні");
- назви частин тіла людей і тварин і його складових (*писок* – "рот", *капшук* -"сечовий міхур тварини") [1, 90];
- назви продуктів харчування (*бульба* -"картопля");
- назви абстрактних понять (*мислі* – "думки").

Привертають до себе увагу й дієслова діалектного походження, які стоять на межі діалектної і розмовної лексики загальнонародного вживання, наприклад: *причаланати* - "прийти", *бавитися* -"гратися", *мацати* -"пробувати на дотик", *дурити, брехати* - "обманювати", *спустити дух* – "вмерти", *лемент* -"крик", *вздріти* -"побачити", *тарабанити, ковтати* -"стукати", *влупив* -"вдарив", *скапарати* -"зіпсувати", *позирати* -"дивитися", *видіти* -"бачити", *тайти* -"ховати", *шпрехати* -"говорити", *зрихтував* -"приготував", *мордує* - "мучить", *мешкати* -"жити", *заслонити* -"закрити" та ін.

Всі ці діалектизми зрозумілі без пояснення або ненав'язливо і тонко пояснені контекстом, справляють враження невимушеної розмови.

У систему загальнонародної лексики творів С.Пушика, особливо у "Страж-горі", увійшли етнографічні діалектизми – назви місцевих реалій, що не використовуються на решті національної території [2, 137]. Їх, у свою чергу, можна також поділити на тематичні групи:

- 1) назви людей (*нанашечка* – "хрещена мати") [1, 139];
- 2) назви одягу та його складових (*кептар* -"хутряна безрукавка"[1,93], запаска – "жіночий поясний одяг з двох полотнищ" [1, 77], *кафтан* -"шита або в'язана камізелька"[1, 91], *бенкети* – "мережка на рукавах святкової сорочки"[5, 98]);
- 3)назви предметів побуту (*гальба* – "кухоль", *ринка* -"невелика чавунна посудина на трьох ніжках" [1, 163], *коцюба* – "кочерга", *коновка* – "відро, дерев'яна посудина з одним вухом для води" [1, 100], *пакташі* – "шкіряні мішки, сумки"[5, 25], *клевець* – "молоток" [1, 95], *чепелик* – "невеликий ніж" [5, 92], *цельта* – "брезент"[1, 206], *клямка* – "дверна ручка", *тареля* – "велика мілка тарілка");
- 4) назви місцевих реалій (*чепаги* – "гірська стежка"[5, 68], *ителюнок* – "саморобна печера"[5, 69], *коноарь* – "груба гілка листяного дерева" [1,100], *лиштва* – "дерев'яна планка"[1, 112], *кагла* – "отвір, через який дим із печі виходив у сіни"[1, 88]);
- 5) діалектизми на позначення місця знаходження (*подря* – "горище у стаї"[1, 152]);
- 6) назви приміщень, споруд (*комора* – "приміщення для зберігання збіжжя", *пивниця* – "льох", *дворак* – "великий будинок особняк"[5, 188]);
- 7) назви грошей (*грейцар* – "австрійська розмінна монета; гріш, копійка"[1, 54]).

Цікавими, на наш погляд, є і семантичні діалектизми – слова, що в діалекті мають значення, відмінне від загального [2, 137]. Наприклад, дієслово *кадити* вжито у значенні "палити люльку", тобто воно зумовлене контекстом роману.

Серед семантичних є такі слова: *літа* – "роки", *туго було* – "було важко", *облатали добре* – "обікрали", *розпороти* – "розрізати", *лагодити* – "ремонтувати", *гадати* – "думати", *вартує* – "означає"("...що ваша дитина для нас вартує" [5, 41]), *проба* – "репетиція".

Як можна було зрозуміти з вище написаного, в основу цих діалектизмів вкладено семантику того чи іншого слова, а найважливішим компонентом у розумінні його значення є контекст, у якому воно вживається.

Отже, у романі С.Пушика "Страж-гора" є лексичні діалектизми для передачі етнографічних і побутово – професійних назв предметів, що виступають предметом зображення у художніх творах, переважно при змалюванні минулого.

Серед лексичних діалектизмів у романі "Страж-гора" найбільшу кількість становлять власне лексичні діалектизми на позначення назв людей за їх статтю, віком, зовнішністю, рисами вдачі, родинними стосунками.

Друге місце займають етнографічні діалектизми, яких налічується близько 45. Найбільшою кількістю тут представлена тематична група назв предметів побуту.

Незначну групу становлять семантичні діалектизми, їх близько 10.

Література

1. Гуцульські говірки: короткий словник // Укл. Г. Гузар та ін. – Львів, 1997. – 232 с.
2. Лисенко Ю.В., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. Сучасна українська мова: Довідник. – К.: "Либідь", 1993. – 336 с.
3. Літературознавчі терміни / В.М.Лесин. – К.: "Рад. школа", 1985. – 251 с.
4. Німчук В. Про походження українських діалектів // Україна: Наука і культура. – К., 1993. – Вип.26. – С.233 – 250.
5. Пушик С. Страж-гора. – К.: "Рад. письменник", 1982. – 190 с.

Лець Марія
наук. керівник – доц. В.А. Буда

СТИЛІСТИЧНІ НАВАНТАЖЕННЯ ЗВЕРТАНЬ В РОМАНІ В. ЧЕМЕРИСА "ОЛЬВІЯ"

Одним із засобів стилізації мови персонажів у дусі зображуваної епохи є звертання. Епоха, середовище, життя висувають перед письменником проблему вибору мовних засобів для історичного роману. Г. Й. Винокур зазначав, що "при зображенні віддаленої епохи мова історичного роману може бути орієнтована більшою чи меншою мірою на загальні, постійні моменти історичного розвитку мови, або навпаки, на такі моменти, які роз'єднують окремі етапи мовної історії" [3, 412].

Звертання у мові сучасних історичних романів і є тим "моментом", що допомагає як читачеві, так і дослідникові мови виявити етап розвитку мовної одиниці.

Із функціонально-стилістичними властивостями звертань у сучасному історичному романі пов'язана й проблема імітації стилю певної історичної доби. Диференційною ознакою "неімітуючого" стилю є різке розмежування мови автора і персонажів [3, 408, 415]. Оскільки звертання властиве мові персонажів, функціонує у діалогах і невластиве прямій мові, то можна говорити про естетичні функції звертань.

Через мову персонажів "звертання вносить у речення виразні стилістичні ознаки. Ним часто визначається ставлення мовця до співрозмовника чи іншої особи, що про неї йде мова, воно може виражати ласку, докір, зневагу. Звертання іноді стає емоційним центром речення" [2, 381].

У гостросюжетному історичному романі відомого письменника В. Чемериса "Ольвія" зустрічаються одно- і двослівні типи звертань.

Звертання у романі розрізняються за змістом і функцією. Передусім їх можна розділити на дві великих групи: власне звертання і риторичні звертання.

Найчастіше власне звертання в романі емоційно нейтральні, але в деяких випадках вони набувають яскравого емоційного забарвлення.

У ролі власне звертань у романі "Ольвія" виступає кілька груп слів:

1. Звертальні слова, пов'язані із соціальним устроєм суспільства, його традиціями. Звертання цієї групи можна поділити на звертання до вільних громадян і звертання до рабів.

Наприклад:

"Не розпускай язика, рабине, – скрива озвався господар того раба – Ти така ж рабиня, як і мій ледар. Хоч з тобою і спить полемарх. Геть звідси!.. [4, 98].

Виняток становить лише Мілена, рабиня Ольвії, до якої остання звертається на ім'я. Це, по-перше, дає змогу краще розкрити характер головної героїні, по-друге, підкреслює особливе місце самої Мілени у романі.

До заможних скіфів та вождів використовуються в якості звертань ввічливі та шанобливі слова.

Наприклад:

- Я слухаю вас, господине [4, 71];
- Раді вітати тебе, владико землі скіфської [4, 141];
- Слухаю, великий вождь [4, 69].

2. Власні імена людей. У романі "Ольвія" ці звертання мають особливе значення для передавання колориту епохи, адже вжиті саме ті імена, що використовувались у добу античності.

Наприклад:

- Що ти говориш, Мілено! [4, 70];
- Ольвіє, тікаймо! Я тільки чекав цієї хвилини! [4, 162];
- Говори, Тапуре, говори, – прохала вона. – Мені легше, як тебе слухаю [4, 173].

3. Невелику групу у романі становлять звертання, що виражаються родинними назвами. У переважній більшості вони вжиті у кличному відмінку.

Наприклад:

- Чи здоровий ти, батьку? – задзвеніли голоси [4, 67];
- Правда, синку,- зітхнув батько,- ти вмієш ходити найкраще [4, 97].

Використовуються звертання такого типу не лише до людей, але й до богів, щоб передати особливо шанобливе ставлення скіфів до надприродних сил.

Наприклад:

- Великий прабатьку наш! До стопи твоєї божественної прибув владика Скіфії[4, 141].

4. Особливу групу звертань у романі становлять звертання за національною ознакою. На початку роману і Ольвія, яку силою видали за скіфського вождя, і Тапур є абсолютно чужими людьми. Вони – уособлення різних народів, різних цивілізацій, тому і звертаються один до одного: " Скіфе!" або "Гречанко!"

Наприклад:

- Не кепкуй, гречанко,- застеріг Тапур невдоволено – Кінь для скіфа – що крила для птаха. [4, 7];

- Ти що сказав, скіфе? – перепитувала Ольвія [4, 49].

5. Ще одну групу власне звертань у романі становлять звертання типу "пташечко", "красуне", "варварко", "злючко".

Наприклад:

- Хто ти така, красуне? [4, 22];
- Чого тіпаєшся, злючко? [4, 8];
- Ластівочко моя, говорив він їй у пориві ніжності [4, 93].

Ці звертання передають різноманітні почуття героїв: любов до дітей, кохання, гнів...

Риторичні звертання не розраховані на те, що об'єкт, до якого звертаються, буде якось реагувати на це; вони призначені для вираження почуттів того, хто говорить, і служать для образного, емоційного, напруженого зображення подій, для створення у читача потрібного ставлення до розповіді.

У ролі риторичних звертань виступає декілька тематичних груп лексики:

1. Географічні назви.

Наприклад:

- Прощай, Тапуре, прощай, Скіфіє! [4, 191];
- Прощай тоді, Ольвіє! [4, 177] (Назва міста).

2. Назви міфічних осіб, імена богів.

Наприклад:

- " Арес! Долиною сини твої ідуть!.." [4, 75];
- " О, Папай!!! Хіба ти не посилав мені сина, щоб він народився людиною?!" [4, 189].

3. Родинні назви.

Наприклад:

- Ой мамочко, до кого ж вона потрапила!" [4, 7];
- Ох, батьку, батьку! Одна я в тебе, одна..." [4, 20].

Стилістична функція цих звертань, як й інших риторичних фігур, у романі – передача психологічного стану головних героїв.

Все зазначене дає право стверджувати, що основна функція звертань у романі " Ольвія" – називання. Також вони виступають засобом індивідуалізації властивостей характерів персонажів через їх мову. Так, через звертання деякою мірою відображаються сила, мужність, непохитність вождя скіфів Тапура, ніжність і разом з тим внутрішня сила Ольвії.

Література

1. Буда В.А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60-90 рр. XX ст.) – К.: Рідна мова, 1998. – 164с.
2. Ващенко Г. С. Ускладнені речення// СУЛМ: Стилістика. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 374-384.
3. Винокур Г. О. О языке исторического романа// О языке художественной литературы. – М.: Высш. школа, 1991.- С. 407-430.
4. Чемерис В. Ольвія: Роман.- К.: Дніпро, 1990. – 280с.

ОБРАЗ ЗЕМЛІ У НОВЕЛІСТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА У ПОРІВНЯННІ ІЗ ТВОРАМИ ЕМІЛЯ ЗОЛЯ

Земля як невіддільна субстанція людського існування здавна була невичерпним джерелом духовного натхнення. Не випадково саме із землею – годувальницею, засобом екзистенції людства, пов'язані давні міфи та легенди, а обожнювана земля, поряд із вогнем і повітрям, є однією з головних стихій світотворення. Наприкінці ХІХ ст. – внаслідок навального ритму змін, розвитку промисловості та швидкого формування урбаністичної цивілізації в Європі землеробство переживало гостру кризу.

Тому тема земля та долі селянства стали основною проблемою творів багатьох письменників таких як Е.Золя, В.Стефанік, О.Кобилянська, Г.Успенський та ін.

У межах даного наукового викладу ми зупинилися на творчості лише двох письменників, таких як відомий французький романіст Е.Золя та український новеліст В.Стефанік та на таких їхніх – відповідно – творах, як роман "Земля" та новела "Кам'яний хрест". Усвідомлюючи оригінальність, неповторність, абсолютну самобутність прози В.Стефаніка у порівнянні з творчістю Е.Золя, спираючись на художньо-психологічний образ землі і селянина, ми спробували дослідити у цих різних, на перший погляд, літературах жанрах точки дотику, моменти зближення.

Роман Е.Золя "Земля" був написаний 1887р., як 15-й том циклу "Ругон-Маккари", у якому змальовано історію однієї родини часів Другої імперії, тобто в період панування Наполеона ІІІ. Уже сам по собі цей задум, що виник майже за 30 років перед тим, ще у 1859 р., незвичайно характерний. У своїй статті, присвяченій творчості Е.Золя, І.Франко назвав цей роман однією з найголовніших повістей, де змальовано становище дрібного хліборобського селянства Франції, а "сила землі над людиною, що її обробляє і бореться з нею за своє існування, є дійсно майже всевладною" [3, т.28, с.183]

Центральним героєм роману Золя про французьких селян є земля – не абстрактна, символічна, а справжня земля, та яку обробляють селяни. Місцем дії свого роману автор обирає стару французьку провінцію Бос, околицю, безлісну, рівну, виснажену сонцем, яку тільки де-не-де прикрашають невеличкі села й ферми більших власників, тобто околицю виключно рільничу, де сила землі над людиною, що її обробляє і бореться з нею за своє існування, є дійсно майже всевладною, де "земля – річ і кінцева мета, до якої прагне все, що тільки діє у цьому романі" [3, т.28, с.184]. Земля виступає суб'єктивним і об'єктивним чинником існування селянина, формуючи його характер і світогляд. Праця як французького, так і українського селянина нерозривно пов'язана з природним циклом, порою року: сівбою, косовицею, жнивими, збором винограду, угноюванням поля. Цей землеробський побут визначає характер життєдіяльності героїв; злитість із природою є органічною для селянина-землероба. Але зв'язки на цьому не кінчаються. Земля повністю тримає своїх працівників у руках, вона має тисячі засобів, щоб зробити їх залежними від себе, щоб впливати на їхні радості і смутки, на їх повсякденні настрої, почуття і звички. Добрий чи поганий врожай, посуха, дощ, град, сніговиця – всі ці явища мають величезний вплив на долю селянства. Так, героїні Золя сестри Ліза і Франсуаза залишають померлого батька, щоб подивитись, які наслідки залишив на їхньому полі град, що випав у цю пору року. Так і Стефанікові герої нерозривно пов'язані з землею, відчувають її природний цикл, і тому всі їхні власні трагедії поступаються перед можливою "трагедією ниви", коли вона з якихось причин може залишитись незасіяною.

Земля, якою володіє селянин, виступає не тільки джерелом існування, а й вирішує ступінь його суспільного значення, тобто стає джерелом збагачення, самоутвердження, соціального честолюбства. Земля ділить селян на більших і менших власників, вона – основа боротьби й доволі частих зіткнень селянських інтересів. Позбутися частини землі, що досі була в його володінні, – це для землероба так само болюче, як втратити частину власного тіла. Усі вчинки – морально-етичні, громадянські, всі духовні здобутки і взаємини усвідомлюються героями Стефаніка і Золя через причетність до землі. Заради володіння землею селяни Золя ладні піти на найстрашніший злочин, не відчуваючи при цьому докорів сумління. Жадоба збільшення земельної власності доходять у них до найсильнішої пристрасті, оскільки від величини тієї землі залежить не тільки доля селянина і майбутнє його родини, а й гордість, радість, пошана в людей, становище в громаді, у сусідів і в цілому суспільстві. Адже селянин,

що має багато землі, користується загальною пошаною в громаді незалежно від його особистих якостей. Майже те саме спостерігаємо і у "Кам'яному хресті" В. Стефаніка. "Земля" для Стефаніка, - як слушно зауважував Д. Донцов, - це вже не "село", і не "лан", і не "горб", це великий символ. Не лише щось, що мужика осягає і гріє його тіло, але й щось, що "вичерпує долонями його душу"... Це вже не ґрунт, а *універсум* (курсив наш – Т.Н.), вартий великої жертви і великої посвяти" [1, с.76].

Проблема землі-батьківщини відображена у творчості Стефаніка і як трагедія людини, вирваної з корінням з родинного вогнища. Новеліст боляче спостерігав трагедії людей, які змушені були емігрувати за кордон, залишаючи свою рідну з діда-прадіда землю у пошуках кращої долі за океаном. У світовій літературі Стефанік увічнив образ рідної землі "Кам'яним хрестом" – символом історичної цілісності роду. Іван Дідух – герой новели, прощаючись із землею своїх предків, ніби хоче загладити свою провину перед вічністю і ставить кам'яний хрест на своєму відвойованому тяжкою працею в пустелі горбі.

Окремо щодо трактування художньо-психологічного образу землі у творчості Е. Золя та В. Стефаніка слід виділити позицію автора. У своїй статті, присвяченій творчості французького письменника, І. Франко зазначив, що Золя "дивиться на селян поглядом буржуа, міщанина. Він з гідною подиву гнучкістю підгледів найдрібніші деталі їх життя і побуту, мови і вчинків, *та не заглибився в душу селянина*"(курсив наш – Т.Н.) [3, т.28, с.194]

Натомість покутянин В. Стефанік, який постійно підкреслював своє сільське коріння, обіймає широке коло саме загальнолюдських, моральних, духовних та й соціально-психологічних проблем: граничне зубожіння селян і породжене ним моральне знелюднення; зв'язки, що еднають людину з землею, трагедію людини вирваної з корінням з рідного ґрунту.

Попри відзначені відмінності, спільне звертання представників двох різних національних літератур європейського регіону до теми землі та долі землероба пояснюється, головним чином, подібністю умов соціально-історичного розвитку та становища селянства у Франції та Україні: межовим зубожінням селянства, непосильною хліборобською працею на землі, внаслідок чого земля стає визначальним мірилом формування характеру і світогляду селянина.

У своїй статті ми зупинились лише на кількох, найбільш істотних аспектах осмислення теми землі та селянства у творчості Золя та Стефаніка. Але уже й вони свідчать, що художньо-психологічний образ землі та селянина займає одне з чільних місць у творчості обох письменників. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про паралелізм художнього мислення обох митців. Водночас відзначені сходження вказують на взаємозв'язок світового літературного процесу на рівні кругообігу ідей, образів, тем.

Література

1. Донцов Д. Поет твердої душі. // Альманах "Гомону України" на 1961р. – Торонто, 1961.
2. Наливайко Д.С. Типологія українського реалізму на європейському тлі // Українська література в системі літератур Європи та Америки.-К., 1997.
3. Франко І.Я. Збір. творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1981.

*Оксана Одородько
наук. керівник – проф. Р. Т. Гром'як*

ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ.

У статті зроблено спробу стисло окреслити провідні тенденції літературного життя в Криму за останні роки з перспективи їх вихідного концепту до осмислення історико-літературного процесу і зокрема творчості письменників, їх опублікованих текстів.

Кожна нація, кожен народ чи населення певного регіону Землі має свою фольклорну творчість, свою літературну історію і літераторів. Творчість письменників різних націй відрізняється оригінальною, специфічною забарвленістю, національною виразністю, а мова творів розгортає перед читачами широкий діалектний фон.

Літературний процес, як відомо з історії літератури, супроводжується виникненням різноманітних груп і об'єднань письменників. На Україні в 20-30-х роках, як і в Росії, їх було дуже багато. Літературні групи здебільшого виникають, як єдності творчих особистостей на основі "спільної естетичної програми", тому часто дуже швидко розпадаються. Запобігти цьому покликані структурні об'єднання, пов'язані прийнятими і добровільно схваленими статутами. В свою чергу, у країнах, де публічне життя і громадська діяльність населення централізуються і становиться під контроль влади, створюються літературні організації і межах держави. Вони ж,

з метою оперативного управління, розгалужуються за територіальним принципом.

Структурно-інформаційні параметри літературного процесу не повинні залишатися поза увагою літературознавців і пропагандистів художньої літератури, у тім числі і вчителів. Саме вони зобов'язані навчальною програмою займатися літературним краєзнавством і доносити до учнів інформацію про творчість тих літераторів, які вийшли з певного регіону, або постійно чи тимчасово проживають і працюють там, де функціонує навчальний заклад. Відзначене вище явище і зумовлює доцільність вибору і опрацювання теми даної праці. Її мета – вивчити історію та створити (у перспективі) короткий нарис про об'єднання письменників Криму. Наразі ставимо завдання і зібрати і систематизувати довідкові матеріали про літераторів, які проживають на території АРК; охарактеризувати основні форми їх роботи, тенденції тематично-жанрового розмаїття творчості сучасних письменників.

Літературні традиції Криму мають глибоку історію. Специфіка Криму полягає в тому, що здавна йому присвячували натхненні рядки колишні поети різними мовами. Південний берег Криму освіжали Адам Міцкевич польською мовою, Олександр Пушкін – російською, Леся Українка та Степан Руданський – українською, Максим Богданович – білоруською.

Зокрема Степан Руданський провівши в Криму, в Ялті значну частину життя, написав там свою п'єсу – "Чумак", переклав "Іліаду" Гомера. Однак система вивчення кримських мотивів у творчості письменників, зокрема українських ще тільки складаються.

Коли Кримська область увійшла до складу Української Радянської соціалістичної республіки, у літературному житті Криму намітились певні міни. З'явилися поети, прозаїки, публіцисти, які писали українською мовою. Відомий український поет Іван Іванович Недоха будучи головою правління Кримської організації Спілки письменників України, проявив активну заклопотаність у становленні та формуванні молодих літераторів, був їм щирим порадиником, авторитетним прикладом зрілого майстра. Слід враховувати, що І. Недоха до прибуття в Крим опублікував понад 20 збірок поезій. У нього знаходимо і поезії про Кримський період життя. У збірці "Тобі, кохана" (1960) вміщено цикл "Кримські спогади". 1946 року приїжджає до Криму Павло Дегтярьов, який іще в 30 роках заявив про себе як критик. Ставши головним редактором Кримвидаву, він сприяв виданню творів молодих українських авторів. У Криму почали свою творчість такі тепер відомі письменники, як Анатолій Логвиненко-Славута і Дмитро Шупта, поетеси Лідія Кульбак. Зараз вони мешкають у Києві.

Першими членами Спілки письменників України стали прозаїк, сатирик, гуморист Володимир Шахнюк та поет-лірик, сатирик, гуморист Дмитро Черевичний. Обидва були прийняті до спілки письменників за рекомендацією Івана Не дохи. Згодом поновила ряди Спілки і поетеса Валентина Невінчана.

Кримських письменників підтримували видатні майстри художнього слова України. Так, М. Рильський випестував поета Ореста Корсовецького. Розвиток української літератури в Криму цікавився Павло Григорович Тичина. Сам він помітив обдаровану поетесу Лідію Кульбак і писав про неї на сторінках всеукраїнської преси. За розвитком Невінчаної уважно стежив А. Малишко, який підтримував її пошуки у творчому використанні засобів пісенності, у виробленні власної поетичної манери. Своїм літературним учителем називає В. Симоненка кримський письменник Д. Конопенко. Крім того контакти з Кримською республіканською організацією Національної спілки письменників України (КРО НСПУ) підтримували О. Гончар, М.Бажан, О. Підсуха, П. Воронько, І. Муратов, Л. Забашта. Зараз Павло Мовчан, Олег Черноуз не раз у своїх виступах на сторінках часописів України торкаються проблеми розвитку української літератури в Криму.

Кримська письменницька організація була заснована як об'єднання у Сімферополі в березні 1943 року. Тоді до її складу увійшов невеликий колектив письменників, які жили на території півострова Крим. За роки існування були успіхи і негаразди, але загалом робота організації велася і поступово вдосконалювалася. Однак на території Криму функціонували, крім КРО НСПУ, ще "Союз писателів Крима" (СПК), Союз російських, українських і білоруських письменників. У зв'язку з тим ставилося питання про об'єднання названих організацій, яке вирішувалося важко. Зрештою Д.Конопенко пішов зі свого поста, висловивши тис самим протест проти російського шовінізму. Тоді головою КРО НСПУ вибрали Басирова Валерія Магафуровича, людина, якій важко дорікнути національною тенденційністю мати в нього українка, батько – татарин, а вірші і прозу він пише трьома мовами. Відтоді КРО НСПУ конструктивно будує свої стосунки з іншими творчими спілками.

У розпорядженні письменницької організації є журнали "Берега Гавриди", "Йылдыз" ("Зірка"), "Йылдызчынь – Зірочка", газети "Кримська світлиця", "Яньи дюнья" ("Новий світ"), які справляють помітний вплив на читачів. Також у розпорядженні КРО НСПУ видавництво "Доля". Тут щороку виходить понад 30 найменувань підручників і навчальних посібників українською, кримськотатарською і російською мовами.

Творчість письменників Криму є дещо особливою, бо і сама місцевість, де вони проживають, незвичайна. Південні вітри, морські хвилі та сяйво сонця завжди присутні в образній системі письменників.

Найвідомішими стали такі видання: "В'язні фашизму", "Кримськотатарський український словник" Аблязіза Валієва; "Кримськотатарська література" Л. Юну сова "Коран" кримськотатарською у перекладі Різи Фазила, "Обратная связь" О. Панкова (17-річний автор).

Активно розвивається у Криму і наукова література. За останній час були опубліковані дослідження: І. Заатов "Кримськотатарське образотворче та декоративно-прикладне мистецтво"; Севіль Кермова "Страницы крымско-татарского довоенного театра и драматургии"; Аділе Емірові "Російсько-кримськотатарський словник". Активною діяльністю займаються також Крїмов Ізмаїл Асанович – завідувач кафедри кримськотатарської мови і літератури Кримського державного інженерно-педагогічного університету, доктор філологічних наук, професор. Відомі його праці з дослідження історії мови кримських татар.

У широкому розмаїтті проблемно-тематичних пластів творчості сучасних кримських письменників одне із помітних місць належить образу Криму. Митців зачаровує і надихає дивосвіт природи краю, хвилюють сторінки його далекої і близької історії, людської долі сучасників, покликаних історією творити державність суверенної України, відроджувати її культуру, збагачувати рідну мову. Кожен з письменників свідомий того, що творчих успіхів не досягнути без засвоєння віковичного досвіду словесно-образного мислення народу. Цілком природним є використання теми мотивів і образів, прийомів і засобів дум, народних пісень про Крим, про подвигів предків. Кожен з сучасних письменників Криму, звертаючись до розробки кримської теми, спирається на досвід своїх попередників, вносить щось своє, індивідуальне.

Останнім часом КРО НСПУ поповнилось новими авторами, Членами спілки письменників України стали поети і Валентин Негода, Віктор Виноградов, Світлана Кочерга, Галина Хмільовська, критик. Публіцист, поет Федір Степанів. Прозаїк Д. Вітюк; кримськотатарські письменники Сейфі Сарайї, Хамім Мустафа Рахмій, Самад Шухур, Ділявер Осман, Шахір Салім.

Слід зауважити, що першим поетом з якого Україна почала відкривати для себе світ кримськотатарського красного письменства був Бора Герой Газайї. Цікаво, що Іван Франко ще у січні 1915 року написав статтю "Кримських хан Газі Герей (1588-1607) і дещо з його віршів". При цьому Каменяр скористався виданою у Відні книжкою австрійського сходознавця Гаммера – Пурчстеля "Вірші хана Криму" І. Франко, взявши з неї кілька газелей передав їх українською мовою.

Жанрове розмаїття поетичної творчості кримськотатарських письменників досить відрізняється від українського. Кримськотатарські вірші – це газелі, гіта, кошма, месневі, сімаї. Складаються вони з байтів (дворядкових строф).

Видаються у Криму такі газети: "Кримська світлиця" – українською мовою, "Йоньи дюнья" ("Новий світ") – кримськотатарською. Журнал для дітей "Йылдызчынь – Зірочка", в якому статті та твори друкуються з перекладом українською та кримськотатарською мовами. Особливою гордістю видавництва "Доля" став двотомник Лесі Українки (українською та кримськотатарською мовами). Велику популярність здобула книга "Далекий і близький Шевченко" також чотиримовна (українська, кримськотатарська, російська та англійська) книга – поема Т. Г. Шевченка "Кавказ".

Отже, історія літературного розвитку автономної Республіки Крим є складовою літературного процесу України і відчуває на собі впливи соціально-політичних процесів у пострадянському просторі.

Загалом, в даній роботі була розглянута діяльність найактивніших кримських письменників, практиковані ними форми роботи та найвідоміші видання. Це певним чином окреслило літературне життя Криму і його особливості.

ВІДМОВА ЯК МОВЛЕННЄВА ДІЯ

Сучасна лінгвістика позначена виокремленням синтаксичної прагматики як окремої дисципліни.

Прагматичний аспект володіння мовою передбачає вміння не тільки конструювати речення, але й вміння його правильно використовувати. Центральним поняттям синтаксичної прагматики є поняття висловлення, що може являти собою не тільки повідомлення інформації, але й здійснення багатьох інших дій. Так, у процесі спілкування люди не просто будують речення, а використовують ці речення для здійснення таких дій, як прохання, порада, попередження, обіцянка та ін. Усе це – мовленнєві акти, що становлять ситуацію безпосереднього спілкування мовця зі слухачем.

Поняття мовленнєвого акту вперше використали представники Оксфордської логіко-філософської школи: Дж. Остін, Г.Ф.Стросон та американець Дж. Сьорль, які є авторами теорії мовленнєвих актів. Згідно з їхньою теорією, мінімальною одиницею людської комунікації є не речення чи висловлення, а певна дія мовця, спрямована на досягнення тої чи іншої комунікативної мети.

Комунікативна мета висловлення втілюється в конкретному мовленнєвому акті ініціатора діалогу – акції й викликає у відповідь реакцію співрозмовника. Одним з видів мовленнєвих акцій-реакцій є відмова, що усвідомлюється як заперечна реакція на акцію спонукання.

В основі висловлень-відмов – небажання мовця виконати дію, реалізувати стан справ, до чого його спонукає співрозмовник. Наприклад:

[Послухай мене, Ганусю, – просила я її, – і пристань на те...] – Не хочу! Ліпше попродам усі свої образки! Оцеї і той, і он той (О.Кобилянська). У відповідь на прохання співрозмовника (пристати на певну пропозицію), мовець відкидає її здійснення і мотивує тим, що віддає перевагу зовсім іншій ситуації (продати свої образки). Тим самим реалізується акт відмови, за якого простежується невідповідність ситуації, яка імпонує співрозмовнику, і тої, якій віддає перевагу мовець. Отже, відмова – мовленнєвий акт реакції, який виникає при незбіганні інтересів мовця і слухача.

Актуальність дослідження мовленнєвого акту відмови в українській мові визначається відсутністю системних синтаксичних описів висловлень, що його реалізують. Водночас всебічний аналіз таких мовленнєвих дій актуальний і в аспекті психології людського спілкування.

У сучасній українській синтаксичній класифікації до кінця не з'ясовано місце відмови в системі прагматичних типів речень. Це пов'язано з відсутністю єдиної вичерпної класифікації мовленнєвих актів.

Найбільш визнаною є класифікація мовленнєвих актів, запропонована Дж.Сьорлем, який виділяє 5 прагматичних типів речень: репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви, декларативи [2]. У цьому контексті відмову можна кваліфікувати як різновид репрезентативів – висловлень, мета яких полягає в експлікації почуттів та ставлення адресанта до ситуацій, подій, фактів тощо, про які йдеться у його повідомленні.

Для кваліфікації того чи іншого мовленнєвого акту релевантним чинником виступає прагматична ситуація, яка детермінує комунікативний намір мовця і пов'язаний з ним тип змісту, що оформлений у певній реченнєвій структурі. У зв'язку з цим можна представити ознаки мовленнєвої ситуації, що реалізує відмову: 1) наявність мовця та слухача; 2) незацікавленість мовця у реалізації ситуації, до якої його спонукає співрозмовник; 3) довільний характер стосунків між учасниками комунікації

(як рівні, так і субординаційні); 4) довільний стиль спілкування (як офіційний, так і неофіційний).

Висловлення-відмови позначені бінарністю структури. Її утворюють: 1) власне відмова; 2) мотиваційний компонент.

Можна виділити такі основні способи репрезентації власне відмови:

а) заперечна дієслівна лексема у формі майбутнього часу, що тотожна вжитій у висловленні – акції. Наприклад: *[Дай два банки!] – Не дам!*

(О.Кобилянська);

б) дейктичне граматикалізоване дієслово **бути** у формі майбутнього часу з запереченням: *[Ти ж утомлена. Ходи їж з нами.] – Ні, не буду, не можу* (О. Кобилянська);

в) модальна лексема зі значенням небажаності (іноді у супроводі повнозначного дієслова). Наприклад: *[Сідай трохи!] – Не хочу* (О. Кобилянська).

Мотиваційний компонент експлікується у висловленні на зразок:

[Анунте, здирайтеся! Ходімо!] – Ні, я не піду. Щось мені нездужиться сьогодні. Буду вдома сидіти (Панас Мирний). У відповідь на прохання співрозмовника виконати певну дію (збиратися і йти) мовець категорично повідомляє, що він не виконає цієї дії (не піде). Щоб пом'якшити свою категоричність, відмова мотивується певними обставинами, які перешкоджають виконати прохання (не піде, бо щось нездужиться).

Мотиваційний компонент не завжди присутній у відмові, хоча людина завжди має якісь підстави для відмови. З огляду на експліцитність / імпліцитність мотиваційного компонента у структурі висловлення можна виділити два семантичні різновиди відмови, зокрема: 1) толерантна відмова

(з мотиваційним компонентом); 2) категорична відмова (як правило, без мотиваційного компонента).

З огляду на окреслену структуру висловлень-відмов можна говорити про два їх прагматичні різновиди:

1) пряма відмова – висловлення, у якому обов'язково експлікується власне відмова;

2) непряма відмова – опосередкована мовленнєва дія, де власне відмова заступається мотиваційним компонентом.

Проаналізовані раніше висловлення становили прямі відмови. Непряму відмову репрезентує висловлення: *[Дай сюди (гроші)!] – Еге, не можна – мамка битимуть* (М. Коцюбинський). У відповідь на вимогу співрозмовника виконати певну дію (віддати йому гроші) мовець наводить обставини, що унеможливають виконання цієї дії і тим самим відмовляє співрозмовників.

Як правило, непряма відмова водночас є відмовою толерантною.

Аналіз прямих та непрямих висловлень-відмов засвідчує функціональну значущість мотиваційного компонента у її структурі. При цьому можна простежити основні види мотивації, релевантні для відмови:

а) представлення своїх намірів як таких, що не збігаються з намірами співрозмовника. Наприклад: *[Рятуй людей на Загребеллі. Потопають, чув? – наказує він (поліцейський справник) батьку сиплим голосом. – У тебе човен на всю губернію, і сам ти мореплавець.] – Ой, рад би я людей рятувати. Та удосвіта Христове Воскресіння. Святої паски мушу з'їсти скибку і випити треба по закону* (О. Довженко). Співрозмовник хоче, щоб мовець виконав певну дію (рятував людей), але той має інші наміри

(святкувати Христове Воскресіння), а тому відмовляється виконувати цю дію;

б) представлення спонукуваної дії як такої, що не відповідає принципам мовця. Наприклад: *[Ти ж, Палажко, співаєш дуже багато пісень. Заспівай нашим панам якої-небудь гарної пісні!] – Оце! Узля б та отут співала, неначе дурна дівка* (І.С. Нечуй-Левицький). Палажка відмовляє, бо вважає, що в кухні перед панами співають лише дурні дівки, а вона себе до таких не зараховує;

в) представлення своєї особи як такої, що не надається до виконання приписуваної дії. Наприклад: *[Христе! Чого ж ти? Бач соромлива! Іди, заспівай хоч одну, я послухаю. Я люблю прості пісні.] – Та я не вмію, – одмагалася Христя* (П. Мирний). Співрозмовник спонукає мовця до виконання певної дії (заспівати пісню), мовець же представляє себе як особу, яка не надається до виконання цієї дії (не заспіває, бо не вміє співати пісень);

г) репрезентація власних преференцій. Наприклад: *[Помовчте, дядьку.] – І помовчав би, але любо мені із тобою погомоніти* (М. Стельмах). У відповідь на прохання співрозмовника виконати певну дію (помовчати), мовець відкидає її здійснення і повідомляє, що віддає перевагу зовсім іншій ситуації (погомоніти зі співрозмовником);

д) експлікація стану справ, який блокує (унеможливує) реалізацію приписуваної мовцеві дії. Наприклад: *[Ви б, тіточко, до нас ішли посиділи... Ідіть до нас, тітко!] – Спасибі, Одарко. Я б і прийшла, та ні на кого хати кинути* (П. Мирний). У відповідь на запрошення мовець репрезентує факт, який унеможливує прийняття цього запрошення (тітка охоче б погодилась, але той факт, що хата залишиться сама, змушує її відхилити запрошення).

Таким чином, окреслення ознак мовленнєвої ситуації, що реалізують відмову, та

визначення закономірностей організації цієї мовленнєвої дії дають підстави розглядати відмову як самостійний мовленнєвий акт, позначений прагматичними характеристиками. Водночас вже перше наближення до мовленнєвого акту відмови відкриває перспективи для його дослідження, зокрема: аналіз засобів непрямого вираження відмови; виділення прагматичних різновидів відмови; з'ясування ролі невербальних засобів спілкування у вираженні відмови; осмислення мовленнєвого акту відмови в контексті міжкультурної комунікації.

Література

1. Бачевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. – К.:Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
2. Остин Ж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М., 1986. – С. 22 – 130.
3. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М., 1986.

*Любов Панчук
наук керівник – доц. В.А. Буда*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ, РОЛЬ ТА ГАЗЕТНИЙ КОНТЕКСТ КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ (НА ПРИКЛАДІ ПРЕСИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ)

Мова засобів масової інформації, що відображає складні соціальні процеси, внутрішні людські надії і переживання, погляди, критику тих чи інших подій впливає на вироблення громадської думки, допомагає у формуванні певного типу соціальної людини. Формування словесної тканини газетно-публіцистичного матеріалу, сприйняття його адресатом і вплив на адресата становлять єдиний динамічний процес. До того ж мають значення не лише ідеї, думки, погляди, що проголошуються через пресу, а і способи їх донесення до читача. Для того, щоб формувати громадську думку, публіцистичний твір повинен мати чітку логічну побудову. Але водночас, як зазначає О. Пономарів: "Навіть найдетальніша в логічному плані річ не буде належно сприйнята, якщо вона викладатиметься безпристрасно, неоконечною мовою [3, 124.]

Саме тому для широких можливостей сприйняття у пресі часто використовуються фразеологізми, афоризми, крилаті вислови, сила яких у високому ступені узагальненості, експресивно-емоційній наповненості та стилістичному забарвленні.

В більшості випадків афоризми активно впливають на свідомість читача, деавтоматизують сприйняття контексту, підтримують загострену увагу, активізують мислення людини, викликаючи у неї відповідні асоціації. Часто можна зустріти фрагменти загальновідомих фразеологізмів, уміло вплетених у фразу. Так, наприклад, у газеті "Місто" (5.12.2004) зустрічаємо заголовок "Дамоклів меч боргу держави". Сам вираз виник із давньогрецького переказу, у якому розповідалося про Дамокла – одного із вищих підданих тирана Діоніса Старшого. Цей достойник почав заздрісно говорити про тирана, як про найщасливішого з людей. Діоніс, щоб провчити заздрісника, посадив на своє місце, і той під час балу побачив, що над його головою на кінській волосині висить гострий меч. Звідси вираз отримав значення небезпеки, що загрожує. І, звісно, читачі, вже тільки глянувши на заголовок, зможуть визначити зміст статті, якщо їм відоме значення цього афоризму.

Анологічним є і заголовок публікації у газеті "Свобода" (08.02.2005) – "Деколи корисно бути Хомою невірноючим", в якому вислів "Хома невірноючий" відразу наштовхує на думку, що це говорить про людину, яку важко примусити повірити чому-небудь без належних доказів чи самоперевірки. Але це тільки в тому випадку, якщо читач знає євангельську легенду про Хому невірноючого, який, коли йому розповіли про воскресіння розп'ятого Христа, заявив: "Якщо не побачу на руках його ран від гвіздків і не вкладу палець свій в рани від гвіздків, і не вкладу руки моєї в ребра його – не повірю!" [2, 127.]. Та водночас, якщо він чинив неправильно, то чому "корисно бути Хомою невірноючим?". Мабуть, якісь небезпечні реалії буденності спонукають бути ним. Які ж? І це вже сильний стимул для того, щоб стаття була прочитаною. А все досяглося лише через вдале вплетення фразеологізму у фразу-назву.

Іноді журналісти вдаються до часткової заміни компонентів відомих фразеологізмів. Наприклад: "Президент Президенту око не виклює" ("Вільне Життя" за 10.11.2004), і для порівняння в оригіналі: "Ворон ворону ока не виклює". Деякі заголовки будуються на експресивно нейтральній опозиції. Зокрема: "Храм спотикання. Чи можна зберегти духовність, поділяючи церковну нерухомість?" Де храм спотикання автоматично співвідноситься з камнем спотикання, що означає "камінь перешкоди, спотикання, спокуси" (вислів походить із

Біблії, "Книга пророка Ісайї", 8,14;) [1,145].

Подекуди в газетних текстах знаходимо посилання на історичну постать, яка збагатилася своїм влучним висловом світовий фразеологічний фонд: "Колись римський імператор Веспасіон, вводячи податок на громадські туалети, сказав: "Гроші не пахнуть." Наступна історія довела, що "пахнуть". Вони пахнуть кров'ю і потом" ("Нова Тернопільська газета" за 18.10.2004). Це фрагмент із статті про часто злиденне життя заробітчан, що виконують важку чорну роботу за копійчину, а подекуди і втрачають життя на чужині.

Вироково коротким підсумком завершується стаття про п'яного чоловіка, який завдав ножові поранення всім членам сім'ї: "Мета виправдовує засоби". Ця крилата фраза належить Макіавеллі і стосується політики держави. Та публіцист вдало вводить цей вислів у розповідь про жорстоке вирішення сімейних проблем.

Часто журналісти вдаються до використання крилатих висловів як епіграфів до публікацій. Вони, звичайно, дещо менше привертають увагу, ніж кричущі заголовки, та все ж при швидкому перегляді газети дають загальне уявлення про короткий зміст статті і дозволяють зробити вибір: читати чи ні (в залежності від того, наскільки зацікавила тема). Наприклад, епіграф: "До серця ввійде лише те, що йде від серця" (Ж.-Ж. Руссо) відразу наштовхує на щось лірично-сентиментальне, зворушливе, чистосердечне, вічно актуальне й незмінне, побудоване на почуттях, доповнюючи назву статті "Вона таки повірила..." І цієї розповіді ніколи не залишає поза увагою люди із тонкою ліричною душею, а меркантильні – зайвий раз не втрачатимуть час на читання нецікавої для них теми. Таким чином, крилаті вислови мають ще й практичне значення.

Епіграф до розповіді під назвою "Марійчине щастя" ("В Ж" за 16.02.2005) – "Хто стукає – відчиниться йому" (який є висловом з Біблії) --приводить до думки про чиюсь невтомну наполегливість, що таки

увінчалася успіхом. Це ж підтверджує і зміст статті про жінку, яка хоч і в сорок років, та знайшла свою рідну матір і стала незмірно щасливою. Завдяки безмежному терпінню і праці фортуна таки повернулася до неї лицем.

Часто загальновідомими крилатими висловами просто насичують газетний текст для посилення образності мислення та влучнішого, порівняльного змалювання ситуації. Наприклад: "Із цієї малої нісенітничі він просто бурю розбурхав у склянці води", що означає "галас, що не заслуговує на увагу"[].

Або фрагмент із іншої статті: "Так-так! Є в нас такі садочки, де все поставлено з ніг на голову, де все діє за принципом "розподіляй і владарюй" ("В Ж" за 15.07.2004). Цей відомий вислів належить царю Філіпу, батьку Олександра Македонського, і означає державну політику "кнути і пряника". В цьому ж випадку автор використовує його в статті, присвяченій місцевій проблемі.

У публікації про погляд на розвиток, спрямування та перспективи сучасної освіти за кордоном, що має вузькопрофільну орієнтацію, виділяється фраза Кузьми Пруткова: "Фахівець подібний до флюсу, повнота його однобічна" ("Свобода" за 05.04.2004р). Це вже ставить читача перед дискусійним вибором: бути тільки блискучим спеціалістом у своїй галузі чи орієнтуватися у всьому, але поверхово. Влучно, коротко, ясно, та ще й неодмінний роздум над правильністю вибору освітньо – професійного шляху.

Таким чином, вміле використання фразеологічних одиниць є досить ефективним засобом виразності, емоційного забарвлення мови періодичних видань. Сторінки газет – це полігон, на якому використовуються старі фразеологічні одиниці та проходять випробування новотвори. А щоб адекватно сприймати друковане слово і помічати його найтонші відтінки в сучасній пресі, потрібно підвищувати свій культурно-естетичний рівень, поглиблювати знання про те, що стало набутком рідної мови.

Література

1. Ашукин И.С. Ашукина М. Г. "Крилатые слова"-Москва, Художественная литература, 1998.
2. Коптілов В.У світі крилатих слів.-Київ, Веселка,1976.
3. Пономарів О."Стилістика сучасної української мови".-Тернопіль, Навчальна книга -Богдан.-С .120-130.

ПСИХОАНАЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ПРАЦІ К. ЕСТЕС " ЖІНКА, ЯКА БІЖИТЬ З ВОВКАМИ" ТА РОМАНІ ВІКТОРА ДОМОНТОВИЧА "ДІВЧИНА З ВЕДМЕДИКОМ": ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Проза модерністів часто апелювала до психології, до теорії психоаналізу, щоб краще пізнати внутрішнє ество особистості. Психоаналіз являє собою мистецтво розуміння й інтерпретації внутрішнього світу людини та його взаємозв'язків зі світом зовнішнім.

Доктор філософії Кларісса Пінкола Естес у праці "Жінка з вовками" пропонує новітній філософсько-психологічний метод пізнання внутрішнього світу жінки. Це здійснює вона за допомогою міфів та казок. Міфологія, на її думку вважається світоглядним психічним продуктом людини, тому є об'єктом та інструментом аналізу, оскільки містить в ірраціональній, символічній формі інформацію про людську психіку. Словом, казки, легенди та міфи, стають засобом дослідження змістів колективного несвідомого.

Саме казки заповнюють внутрішнє життя людини, несуть в собі інтуїтивні знання. Міфологія утворює масштабну психологічну проекцію змістів колективного несвідомого (за Юнгом). Тому у контексті глибинної психології міфологеми досліджуються як феномени психічного життя. Кожен архаїчний мотив, образ є символом квінтесенцією суті індивідуальних та колективних трансформацій лібідо.

На сьогодні, казки набули символічного прочитання та переносяться у підсвідомість людської психіки. Адже декодування інтрапсихічної площини (психічні комплекси всередині однієї псюхе) казки дає змогу проникнути у внутрішній світ однієї людини. За допомогою казок Кларісса Естес розглядає символічне вираження глибинних психічних процесів, досліджує підсвідомі аспекти душі. Тому, сценою, на якій розгортаються всі події казки чи міфу, є внутрішній світ, а героями казки у такому прочитанні є не конкретні персонажі а складові їхніх характерів. Психоаналітик К. Естес пропонує асоціативний аналіз який вона тлумачить як спосіб викликати давні розчленовані частинки самих себе, аспекти особистого життя.

Автор переконує, що згасаючу жіночу енергію, природу інстинкту можна відродити за допомогою активних "психоархеологічних" розкопок у руїнах містичного світу душі. Завдяки відображенню інстинктивної природи в архетипі Правічної Жінки можна побачити різноманітні прояви псюхе. Саме через архетип Дикої Жінки, дослідниця розбуджує давню пам'ять жінки і повертає її до повноцінного життя.

Поняття "архетип" постає як типові способи розуміння; за Юнгівською психологічною концепцією, архетип є відтворенням позасвідомого первообразу індивідуальною свідомістю. З точки зору архетипічної психології, Віковична Жінка інтерпретується як жіноча душа, джерело жіночості та репрезентує інстинктивні та інтуїтивні знання.

Наявність Дикої Жінки в душі є надзвичайно важливим явищем, адже вона потрібна для інтелектуального розвитку та душевного здоров'я кожної жінки. Прадавня Жінка є інтуїтивним, символічним та нормативним образом. Вона існує в душі будь-якої жінки, в тому місці, де зустрічається дух жінки та дух вовчиці, де зливаються воедино розум та інстинкт, Я і Ти.

Осягнення природи Правічної Жінки це не релігія, а психологія вивчення глибин псюхе, бо первинне значення слова: *psyche* – "душа"; *logos (logia)* – "зрозуміння". Без такого знання усіх аспектів та вимірів душі, кожна жінка позбавляється внутрішнього вуха, що дозволяє вслухатися в шепіт власного серця, без нього вона не живе, а лише функціонує, душа втрачає опорну силу, підґрунтя. Укріплюючи стосунки із первісною природою, жінка отримує в подарунок постійного внутрішнього наглядача, мислителя, мрійника, провідника, художника, віртуоза інтуїції, загалом, творця котрий дає потрібні та важливі поради, веде її до життя, яке як і на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні розквітає енергією, силою до творення нових цінностей, нового пізнання свого ества.

Для інтерпретації душевних візій та символічного прочитання внутрішнього світу жінки, К.Естес використовує у психоаналітичній практиці такі казки: "Синя борода", "Василина Премудра", "Тюленева шкіра", "Червоні чобітки" та інші. Для кращого розуміння

психологічного світу головної героїні роману В.Домонтовича "Дівчина з ведмедиком", ми використали казку "Дівчинка із сірниками", за К.Естес.

Свою безвідповідальную вдачею героїня роману Зина Тихменєва одразу нагадує Дівчинку із сірниками. Сама ж назва творів розкриває світоглядну суть теми, прикриту зовнішніми життєвими конфліктами. Образи "ведмедика" та "сірників" символізують психологічні елементи внутрішнього світу дівчат. Обом героїням притаманна крайня психічна однобічність, що не допускає сприймання дійсності інтуїцією. У дівчат в потаємному закутку душі ще не прокинулася Віковічна Жінка, тому необдумані вчинки виявляються врешті – решт нерациональними.

Дівчинку із казки оточують люди, які не турбуються про її життя. Єдиною її власністю є сірники, але вона невміло використала їх. Сірники інтерпретуються як зародки творчих можливостей. Дві героїні опинились у складній душевній ситуації, без допомоги та опіки Дикої Жінки їхнє життя завершується трагічно. Від холоду казкова дівчина замерзає, а від недостатнього душевного тепла, підтримки близьких людей, самогубством уривається життя берлінської повії. Життя зламало Зину, а для надії нічого не лишилося. Без внутрішнього порадики та наставника, дівчата не змогли духовно розвиватися, їх творчі можливості залишилися нереалізованими, в них не було рідних близьких людей, котрі б підтримали їх ідеї, надихали на нові креативні процеси. Дівчинка із сірниками була сиротою, а Зина Тихменєва не була зрозумілою ні батьками, ні сестрою, та й Іполит Миколайович не підтримав душевні переживання, світоглядні ідеї коханої. Ця "вітрогонна" дівчина так і не знайшла правдоподібних істин. Як зазначає Кларісса Естес без любові ближніх можна замерзнути, бо "пожива – це хор внутрішнього та зовнішнього голосів, яким виданий душевний стан жінки, і при необхідності вони намагаються підбадьорити та втішити її" (315).

Дівчата не мали того друга чи друзів, котрі б повірили в їх можливості. Перебуваючи при такому душевному холоді, героїні почали жити у світі мрій, фантазій. Марення їхньої душі – псюхе виявилися сильним знеболюючим засобом. Вони відчували себе самотніми та знедоленими у житті.

Головною метою Дівчинки із сірниками є пошуки тепла. Але вона, як і дівчина з ведмедиком, заплуталась у власному житті. Вона продає сірники, своє джерело тепла. Творчі душевні спалахи не досягають апогею, ідеї Зини залишаються ілюзорними. Від цього жіноче начало не є теплішим, ані багатшим, ані мудрішим. Тепло зцілює та відроджує політ свіжих та оригінальних ідей. Фантазії дівчат не мали нічого спільного із реальністю.

Будучи ресторанною повією, Зина кожен ніч виконує роль дівчинки із сірниками, усі ідеї, мрії на ранок зникають (розвіюються). Такі поняття, як безневинність, падіння, для дівчини є лише затурканими, безглуздими словами, котрі для її покоління не властиві, бо ж : "Падіння – це забобон, створений, з одного боку, боязкістю старих дівчат та, з другого боку, розпущеною чоловіків. Віддатись – це для дівчини ще не значить упасти" (74). Своїми вчинками бравадна дівчина з ведмедиком знищувала самий натяк на можливість шлюбу, кохання для неї поставало способом звільнитися від шлюбного акту, одруження, родини. Зина запалювала свої ідеї – сірники, котрі залишилися лише фікцією та зазнали повного фіаско. Обидві дівчини потрапили в біду, перебуваючи в душевній кризі.

У казці внутрішня бабуся зваблює дівчинку у світ фантазій. Віковічна Жінка спить у духовному вимірі дівчат їх фантазії та візії щодо неправдоподібних істин не дають душевного тепла.

Дівчинка із сірниками продає єдину річ, сірники, які дають бажане тепло. Для жінки жити без любові і турботи Дикої Матері, всеодно, що існувати у зовнішньому світі без харчування. Ексцентричне Его отримує від життя жалюгідні крихти, і кожен ніч знову і знов повертається до того, з чого почала.

У казці на матеріальному рівні зима трактується як поцілунок смерті, тобто холод. Холод прирікає на загибель будь-яке почуття, думки замерзають, а стосунки стають неможливими. Цей смертоносний холод присутній в глибинах душі дівчинки із ведмедиком. Героїня із казки, і Зина Тихменєва мають пошкоджений інстинкт, вони віддають власне світло за безцінь. Вогонь символізує відновлення душі.

Міфологічна дівчинка живе у великій нужді, просить милостиню, віддаючи надзвичайно цінніше – світло – отримуючи менш вартісне – гроші. Схожий обмін відбувається в душевному (внутрішньому) та в зовнішньому світі головної героїні роману В.Домонтовича, результатами постає втрата енергії псюхе. Коли дівчинка вирішує запалювати сірники, вона використовує

свої ресурси для фантазії. Вона витрачає свою енергію на побіжні цілі. Почуття Зини стали холоднішими, її кров не досягає усіх глибин душі, вона у відчаї, тому життя у мріях постало приємнішим, аніж сама реальність. Ці маленькі вогники спалюють душу дівчини. Душа псюхе починає обдурювати саму себе: вона живе у полум'ї фантазії, а у ньому усі мрії видаються здійсненими. Дівчинка із сірниками розпалює іскорки одну за одною. Кожна фантазія згоряє, а героїня, як і раніше, залишається на морозі. При запалюванні третього вогника, постає новорічна ялинка, мить, коли щось нове повинно відбутися. Але у випадку Зини та дівчинки із казки ця фікція прикриває собою реальність, довгождане очікуване не збувається, в духовній сфері відбулась деградація особистості Зини, вона не захотіла жити творчим життям, не повірила в творчу міць щоденної праці, в працю, що визволяє.

Отже, Зина у своєму житті шукала незвичайного й неправдоподібного, так і не знайшла можливості для самоствердження. Застосувавши міфологію як інструмент пізнання, як символічне вираження глибинних психічних процесів, ми проаналізували й інтерпретували підсвідомі аспекти та душевні переживання головної героїні роману В. Домонтовича "Дівчинка з ведмедиком".

Література

1. Государев Н. А. Треугольный человек. – М.: Мол. гвардия, 1991. 270с.
2. Домонтович В. Дівчина з ведмедиком. – К. Критика. 2000. – 412с.
3. Естес Кларісса. Жінка з вовками – "Софія" ИД "Геліос" – 2001.
4. Юнг К.Г. Психологія несвідомого. – М.: Вид. АСТ, "Канон+", 2001.- 400с.

*Ірина Слив`яна
наук. керівник – доц. Г.Д. Панчук*

СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ ПРІЗВИЩ РОМАНІВ І.БАГРЯНОГО "САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ" ТА "ТИГРОЛОВИ"

Будь-який літературний твір приваблює дослідника – ономаста перш за все тим, що в ньому відбивається "певна загальнономовна ономастична ситуація" [3;80].

Власні імена, виконуючи номінативну та ідентифікативну функцію, служать також і засобом вираження автором свого ставлення до того чи іншого персонажа, виступають своєрідною "характеристикою" героя. Усі антропоніми безпосередньо пов'язані із літературним текстом і виступають у ньому важливим стилістичним засобом.

Антропонімічна система романів І.Багряного "Сад Гетсиманський" та "Тигролови" представлена в основному прізвищами; імен та прізвиць нараховуємо менше.

Аналіз твірних основ прізвищ у романах І.Багряного проводимо за такою схемою:

- 1.Прізвища, утворені від антропонімів.
- 2.Прізвища, утворені від апелятивно – антропонімних назв.
- 3.Прізвища, утворені від апелятивних означень особи.

Певну частину прізвищ, з огляду на труднощі встановлення їх лексичної бази, кваліфікуватимемо як найменування з подвійною мотивацією.

1.Антропоніми в основах прізвищ романів І.Багряного

Базою для утворення прізвищ виступають як слов'янські автохтонні особові імена, так і християнські імена.

А. Прізвища, утворені від слов'янських автохтонних імен: *Нечаєва* < Нечай.

Б. Прізвища, утворені від християнських (чоловічих чи жіночих) імен становлять такі структурні моделі:

Повне офіційне ім'я + патронімний чи посесивний формант: Арсень – єв, Барбар – ов, Іван – енко, Лазар – енко, Кулин – ич, Льв – ов, Мокій – енко, Охрім – енко, Павл – юк, Петр – ов, Прокоп – ович, Сергей -єв, Фрол – ов.

В основах прізвищ, вжитих І.Багряним у його романах, виділяємо такі словотвірні варіанти імен:

- а) усчені імена;
- б) усчено – суфіксальні імена;
- в) суфіксальні імена.

А. **Усчені імена.** В романах знаходимо лише одне прізвище, утворене від основи усченого варіанту особового імені, яка виникла в результаті афери [4; 71] :

Фрей: *Фрей* < Онуфрей.

Б. **Усічено – суфіксальні варіанти імен**, які виникли в результаті апокопи [4; 57] спостерігаємо в прізвищах: Дахно < Данило (або Дарій), Іщук < Ісько < Ілля, Маневич < Маня < Марія (або від давньослов'янського Маниславъ); основи утворені шляхом синкопи [6; 538], присутні у прізвищах: Тищенко < Тишко < Тимофій, Юровський < Юрій.

В. **Суфіксальний варіант імені** спостерігаємо в основі прізвища Васильченко: Василько < Васильченко.

Відапелятивні імена в основах прізвищ романів І.Багряного.

А. Прізвища, в основах яких відображені назви знарядь праці, предмети повсякденного вжитку та їх частини: Бунчук, Жгут.

Б. Прізвища, в основах яких відображені назви звірів, птахів, риб, комах: Орлов, Сірко, Сокіл, Судаков.

В. Прізвища, в яких відображені назви рослин, їх частин та плодів: Дубенко, Чернуха (пор. чернушка – "рослина", – Грн., IV, с.458 або від давньо-слов'янського Чернислав), Ягельський (пор. ягель – "кущистий, сірувато-білий лишайник; оленячий мох", – СУМ, IX, с.622).

Г. Прізвища, в основах яких відображені назви видів їжі, продуктів харчування: Галушко.

Д. Прізвища, в основах яких відображені назви явищ природи: Мороз.

Е. Прізвища, в основах яких відображені родинні стосунки: Дядоров.

2. Прізвища, утворені від апелятивно – антропонічних назв.

У романах "Сад Гетсиманський" та "Тигролови" зустрічаємо чимало прізвищ, в основах яких відображені апелятивно – антропонічні найменування особи:

А. Прізвища, в основах яких відображені назви за характерними особливостями зовнішності людини: Великін, Головченко, Грязнов, Криворучко, Руденко, Рябий, Хорошун.

Б. Прізвища, в основах яких відображені назви за особливостями характеру, поведінки людини, її інтелектуальним рівнем: Виставкін, Гордий, Ігров, Многогіршний, Пересада (пор. пересада – "діал.: перебільшення", – ВТС СУМ, с.743), Потаюк, Халтурін.

В. Прізвища, в основах яких відображені назви за особливостями слуху чи дару мови: Гарькавенко.

3. Апелятивні назви часто зустрічаються в основах прізвищ. У аналізованих романах є велика кількість власних назв, в основах яких лежать апелятиви:

А. Прізвища, утворені від назв осіб за професією чи заняттям: Донець (пор. донець – "козак з Дону", – Грн. I, с.421), Мельник, Рибалко, Свистун, Чумак (пор. чумак – "на Україні в XV – XIX ст. – візник і торговець, який перевозив на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу", – СУМ, XI, с.382), Шклярчук.

Б. Прізвища, утворені від назв осіб за місцем походження чи проживання: Зарудний, Засулич, Копаев (пор. Копай Вн.) або від назви заняття (пор. копати), Краснояружський (пор. Красний Яр Харк. (пор. яруга – "глибокий, великий яр", – СУМ, XI, с.651)), Медвин (пор. Медвин Кв.), Петровський (пор. Петровське Вн., Вр., Днп.), Приходько, Чкалов (пор. Чкалове Днп.).

В. Прізвища, що походять від назв осіб за етнічною приналежністю: Бойко, Литвинов, Ляшенко, Печенізький (пор. печеніги – "тюркські племена, які у VIII – IX ст. кочували між Волгою та Уралом, а в середині IX ст. переселились у Причорноморські степи", печенізький – "прикм. до печеніги", – ВТС СУМ, с.757).

Знаходимо у романах також прізвища із непрозорою основою:

Маракуша, Прокуда, Сафигін; наявні прізвища іншомовного походження: Георгіані (груз.), Какасян, Карапет'ян, Саркісян, Узун'ян (вірм.), Кім – Гі – Сун (корейс.), Металіді (грец.), Розін (рос.), Шумахер (нім.).

Отже, більшість прізвищ (22), вжитих І.Багряним у романах "Сад гетсиманський" та "Тигролови" утворені від антропонімів, вагому групу становлять власні назви, утворені від апелятивних означень особи (18) та від апелятивно-антропонічних назв (15). Знаходимо у творах і прізвища іншомовного походження (11) та прізвища в основах яких лежать відапелятивні імена чи пізніші прізвиська (12), а також три прізвища із непрозорою основою.

Для словотвірно – структурного аналізу прізвищ романів І.Багряного ми поділяємо їх на дві групи:

Прізвища, утворені лексико-семантичним способом.

Прізвища, утворені афіксальним способом.

В межах цих двох груп ми виділятимемо підгрупи.

1.Прізвища, утворені лексико-семантичним способом.

Лексико-семантичний або семантичний спосіб словотворення – один із найважливіших способів утворення онімів. Суть його полягає в наданні словам нових лексичних значень.[5; 27].

У романах І.Багряного прізвища, утворені лексико-семантичним способом, становлять близько 17%. Їх ми поділяємо на групи:

А. Прізвища, утворені від антропонімів.

Б. Прізвища, утворені від антропонімно- апелятивних назв.

В. Прізвища, утворені від апелятивних означень особи.

А. Прізвища, утворені від антропонімів репрезентуються іменуваннями, які є тотожними із слов"янськими відапелятивними іменами, що співвідносяться:

а) із фауною: Сірко, Сокіл;

б) із назвами речей: Бунчук, Жгут;

в) із явищами природи: Мороз.

Наявні в романах прізвища, мотивовані антропонімами: Дахно (< Данило або Дарій), Фрей (< Онуфрей).

Б.Прізвища, утворені від антропонімно-апелятивних найменувань у семантичному плані охоплюють лексику на позначення назв осіб за зовнішніми чи внутрішніми особливостями. Ми виділяємо прізвища співвідносні із:

а) іменниками – апелятивами: Пересада, Хорошун;

б) похідними та непохідними якісними та відносними прикметниками: Гордий, Многогрішний, Рябий.

В.Прізвища, утворені від апелятивних означень особи є тотожними із :

а) назвою особи за професією чи заняттям: Донець, Мельник, Свистун, Чумак;

б) назвою особи за місцем походження, проживання чи етнічною приналежністю: Бойко, Зарудний, Медвин, Петровський, Печенізький, Приходько, Чкалов.

Інший спосіб утворення прізвищ – **афіксальний** – є найбільш поширеним та продуктивним в усіх слов"янських мовах. Суть його полягає у поєднанні афіксів із коренем або похідною твірною основою за певними словотвірними моделями, правилами, що діють у даній мові [5, 128]. Прізвища можуть утворюватися за допомогою різноманітних суфіксів:

а) патронімічних: – ич, – ович, – евич;

б) посесивно- патронімічних: – ів (-ів, -ов), – ин (-ін);

в) поліфункціональних: – ук (-"ук), – чук, – енко, -ко, -ськ (- зьк, -ськ), – уха (-уша) та ін.

У своїх романах І.Багряний вживає прізвища із різними суфіксами:

Прізвища із патронімічними формантами:

-ич, – ович, – евич: Засулич, Кулинич, Маневич, Прокопович.

Прізвища із посесивно – патронімічними формантами:

а) моделі із суфіксами – ів(-ів, – ов) представлені прізвищами, утвореними від:

- християнських (чоловічих та жіночих) та слов"янських автохтонних імен: Арсеньєв, Барбаров, Іванов, Львов, Нечаєва, Петров, Сергєєв, Фролов;

- апелятивно – антропонімних та відапелятивних імен і прізвицьк: Грязнов, Дядоров, Ігров, Орлов, Судаков;

- апелятивних означень особи: Копаєв, Литвинов.

б) моделі із суфіксом – ин (-ін): Великін, Виставкін, Сафигін, Халтурін.

Прізвища із поліфункціональними формантами:

а)суфікс – енко поєднується із :

- різними структурними варіантами християнських чоловічих імен: Васильченко, Іваненко, Лазаренко, Мокієнко, Охріменко, Тищенко;

- відапелятивними іменами: Дубенко;

-апелятивно-антропонімічними означеннями особи: Гарькавенко, Головченко, Руденко;

- апелятивними назвами : Ляшенко.

б) моделі із суфіксом – ук, (-чук): Ішук, Павлюк, Потаюк, Шклярук.

в) моделі із суфіксом – ко: Галушко, Рибалко.

Вживає у своїх романах І.Багряний прізвища із іншими поліфункціональними формантами:

-ськ: Краснояружський, Юровський, Ягельський;
-уха (- уша): Маракуша, Чернуха тощо.

Отже, в антропонімійній системі романів І.Багряного домінують прізвища афіксального способу творення (46). Найбільш продуктивними є суфікси – ів (-ів, -ов) та -енко. Серед прізвищ семантичного способу творення найбільшу групу становлять власні назви, утворені від апелювативних означень особи.

Список скорочень:

ВТС СУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови/Уклад. І голов. Ред. В.Т.Бусел. – К.; ІРПНЬ: ВТФ "ПЕРУН", 2001. – 1440с.

Грн. – Словник української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу

Борис Грінченко. – Київ, 1907 – 1909. – Т.І – IV.

СУМ – Словник української мови в 11 томах. – Київ: Наукова думка, 1980.

Література

1. Багряний І.П. Сад гетсиманський. – К.: Дніпро, 1992. – 528 с.
2. Багряний І.П. Тигролови: Роман; Огненне коло: Повесть. – К: Укр. письменник, 1996. – 350 с.
2. Карпенко Ю.А. Пушкинский ономастикон: " Повести Белкина" // Русское языкознание . – К., 1981. – Вып.2.
4. Літературознавчий словник – довідник / Р.Т. Гром"як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 752 с.
6. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979. – 403 с.
7. 6."Українська мова" Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В.М., Татаренко О.О. (співголови), М.П.Зяблюк та ін. – К.: "Укр.енциклопедія", 2000.- 752 с.:іл.
8. Українська РСР: Адміністративно – територіальний устрій: на 1 січня 1987р.
9. (Відп. ред.: Кирненко В.І., Стадник В.І. ; Упоряд.: Гриню П.М., Сидорін А.Я.К.: Голов. ред.УРЕ. – 1987. – 504 с. – (В опр.).

*Наталя Соловій
наук.керівник – доц. В.Л. Гижий*

ЗАСУДЖЕННЯ КОМПЛЕКСУ "НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШОВАРТОСТІ" В П'ЄСІ М.КУЛІША "МИНА МАЗАЛО"

"Все, що я пишу тут, як і в більшості своїх оповідань, пишу про себе. Все добре і все погане, все високе і все брудне, все брехливе і все правдиве – все це належить мені, все це моє. Не я перший і я останній чиню так. Той, хто починає писати про інших, не зрозумівши самого себе, приречений на поразку" [11; 94]. Ці слова Ю.Щербака могли б послужити епіграфом до інтерпретації творчості українського драматурга – Миколи Куліша.

В сучасному науковому контексті назріла необхідність повести мову про національну специфіку української літератури, яка визначається оригінальністю, самобутністю та неповторністю культурної ідентичності українського народу. Впродовж попереднього періоду радянської ідеократії все, що свідчило про національну своєрідність українця, намагалися викоринити, нівелювати, замінити фальшивими гаслами всезагального пролетарського інтернаціоналізму.

Протягом століть Україна йшла не своїм шляхом. Як влучно висловився Василь Стус, сміялася "божевільна Україна у смертнім леті на чужім крилі" [9; 162]. В умовах утисків, переслідувань, при пильній і невсипущій цензурі національна література не могла розвиватися за об'єктивними законами внутрішньої динаміки – вона була скована залізними лещатами системи, яка не терпіла свободи духу, творчої фантазії, вільного незалежного слова. Шлях її був тяжкий та страдницький.

Ще Дідро підкреслював: "У поневоленого народу все вироджується. Доводиться принижуватись у тоні і в рухах, щоб позбавити правду її ваги і вражаючої сили. Від цього поети перетворюються на блазнів при королівських дворах. До них ставляться з такою зневагою, що їм дозволяють вільно висловлювати свої погляди. Або, якщо це вам більше до вподоби, поети нагадують злочинців, яких притягують до суду і які тільки тому здобувають виправдання, що спромоглися удати з себе божевільних" [1; 162]. Однак Микола Куліш не став блазнем.

За стильовою манерою Микола Куліш – реаліст. Він детально обсервував навколишню дійсність. Але під тиском офіційних органів, прорадянських критиків, цензорів і рецензентів

змушений був шукати більш умовних художніх засобів – езопівської мови. Харківський період творчості Миколи Куліша Юрій Лавріненко вважав "неоромантичним". І в цьому є рація, бо основна ідея творів цього періоду не лежить на поверхні – вона закодована, немов прихована від пильного ока. Сьогодні перед нами стоїть завдання відшукати "український код" Миколи Куліша, розшифрувати його твори, виходячи з традицій, звичаїв, психології, умов життя української нації, змальованих у його тексті.

Микола Куліш – найвидатніший український драматург ХХ ст. Це митець великого масштабу і філософської глибини, який потребує сучасного прочитання і відповідного осмислення. "Якщо ми хочемо збагнути глибинно покоління 20-их років, якщо ми хочемо знати його вірою, його внутрішню трагедію дисгармонійності, його звитяжні шукання нових шляхів, нової людини і, нарешті, його започаткування в теорії і практиці нової доби модерного пореволюційного українського мистецтва, доби, яка ще й дотепер не завершена, – то ми повинні якнайглибше вивчити творчість і образи М.Куліша. саме в них ми знайдемо таємниці й розгадки цих "м'ятежних" років, що їх вірним, активним творцем і сином був М.Куліш", – підкреслював Григорій Костюк [5; 127-128].

Творчість Миколи Куліша привертала увагу багатьох дослідників. Найґрунтовніше досліджувала драматургію Миколи Куліша Наталя Кузякіна. Вона опублікувала дві монографії-дослідження творчості письменника: "Драматург Микола Куліш" (К., 1962) і "П'єси Миколи Куліша" (К., 1970). Проте авторці не вдалось вийти за межі класового підходу до аналізу драматургії Миколи Куліша, тому вона не змогла проникнути належним чином у творчу лабораторію митця. Такий підхід поставив більше проблем, ніж розв'язав їх. Так, найбільш вдалий харківський період 1927-1929 рр., коли Микола Куліш створив шедеври світового рівня – "Народний Малахій", "Мина Мазайло", – дослідниця, негативно оцінюючи, назвала "бездоріжжям". Вона не могла не знати справжньої їх ціни, однак в силу обмежень радянського літературознавства змушена була запропонувати недостовірну інтерпретацію.

Об'єктивну оцінку творчості Миколи Куліша дав Ю.Лавріненко, який багато зробив для українського літературознавства, намагаючись висвітлювати проблеми саме з урахуванням національної специфіки української літератури. Критик відразу помітив у творчості українського драматурга яскравий національний патріотизм і світовий міжнародний універсалізм. "Поринути у твори Куліша, – підкреслював він, – це значить поринути в український національний світ на всю його глибину і ширину. А що Куліш не був ніколи засліплений своєю безмежною любов'ю до України і української людини і викрив її найтрагічніші суперечності і слабості, то шлях через його український світ раз-у-раз виводить нас на вершини, з яких видно людство і вічність" [6; 656-657]. Ю.Лавріненко зауважив зв'язок драматургії Миколи Куліша зі світовою традицією. Він показав еволюцію драматурга від сучасного "експресіонізму (порив від серця до космосу, від факту – до суті явища) через імпресіоністичну драму (система розірваних сцен, ліризм, ритмізація прози, піднесення ремарок до поетичного рівня, прихований психологічний підтекст) і далі через драму романтичну (самовбивча іронія Гофмана, патетично-витончений діалог Мюссе, синкретизм античних елементів у Гюґо)" [6; 656].

Дослідник знаходить у п'єсах Миколи Куліша елементи барокової драми Лопе де Вега, сюжетних моделей та образів у творах Сервантеса, Шекспіра та ін. Але він переконаний: "Куліш не знав "чужеядія" – нічого не копіював чужого"[6; 655], хоч дуже добре засвоїв традиції українського вертепу, спадщини Івана Карпенка-Карого, високу патетику драматичних поем Лесі Українки. Тому він залишився суверенним, самобутнім і оригінальним митцем.

На три періоди поділяє творчість Миколи Куліша Г.Костюк. Він визначав їх, виходячи з жанрової специфіки, яка перетерпіла певну еволюцію впродовж десяти творчих років. Перший період (1923-1925) він характеризує як етап побутово-психологічної драми, другий (1926-1930) – трагікомедійного дійства, третій (1930 – 1934) – трагедійної драми. Г.Костюк вважав, що три етапи творчості Миколи Куліша є органічною неподільною сталевною і світоглядною єдністю активного романтизму.

"Проблема творення національного характеру в драматургії Миколи Куліша є надзвичайно актуальною і вимагає пильної уваги, – як відзначає В.Працьовитий. Вона ніколи фундаментально не досліджувалася. Якщо й були окремі праці, то вони стосувалися гомосовієткус – радянського характеру. Порушувати проблему характеру могли собі дозволити лише російські літературознавці, висвітлюючи "руський характер", а українця спрямовували на лжеінтернаціональну путь" [8; 103]. Постановка проблеми з позиції національно-суспільних

ідеалів вимагає певних методологічних підходів, зумовлених традиціями, звичаями, менталітетом та способом життя українського народу. Тут не можна обійтися без народної моралі українця, котрий тисячоліттями знаходився під впливом християнства і має своє уявлення про людину-творця, господаря, сім'янина, громадянина, патріота тощо.

Мета нашої наукової роботи – дослідити і проаналізувати особливості вираження комплексу "національної меншовартості" в середовищі персонажів п'єси Миколи Куліша "Мина Мазало".

Художня своєрідність комедії "Мина Мазало" полягає в тому, що за блискучими сатиричними виявами таланту митця відкривається глибина національно-психологічного аналізу дійства, у детально відтворених картинах сімейного побуту ховається тонкий ліризм, забарвлений гумором та іронією.

Для творення комічних характерів автор використовує дуже влучні репліки, почерпнуті з народного середовища, які свідчать про меншовартісний характер українця колоніальної доби. Зокрема, такими висловами оперує Мотрона Розторгуєва, яка відверто обурюється українізацією: "Боже!.. Помоему, прілічнее бить ізносілованной, нежелі українізованной" [т.2; 156]. Тьотя Мотя, як її любовно називають, ніяк не може погодитись з дядьком Тарасом з Харкова, що Тарас Бульба розмовляв тільки по-українському і висуває для цього аргументовані доведення: "Да етого не может бить, потому што етого не может бить нікода" [т.2; 131]. Цей образ російської шовіністки також певною мірою шаржований, але він загалом відповідає характерові російських урапатріотів.

Коли в домі Мазайлів вирішили провести засідання з приводу зміни прізвища глави сім'ї з участю комсомольців, то тьотя Мотя взяла керівництво у свої руки, що цілком відповідало її характерові, а також у пародійній формі відбило дискусії, які проводилися більшовицькою владою.

Картину соціального типажу доповнює дядько Тарас з Харкова, котрий десь думками залишився в історичному минулому гетьманщини і нічого доброго не сподівається від "советської влади": "Та який же дурень!..(Побачив як обнялися тьотя, Мазало, Мазайлиха, Рина). Так... Як був собі до революції у нас підрядчик один земський та будував він земству школи, лікарні, дороги. Ну, а собі за це – будинки. Хоч і крав, дак міцно ж будував, не те, що тепер для житлокоопів будують. Та не про це я хотів сказати. Як прийшла революція, то націоналізували його будинки. То він, через п'ять років із тюрми війшовши пішов просто до виконкому. Прийшов, двері прочинив та й пита: я ще вам не потрібний? Ні, кажуть... Ну, то я послі прийду... Так оце і я тепер спитаю (сумно-лукаво)- я ще вам не потрібний?"

Т ь о т я М о т я

- Ні!.. (До Мазайлів). Ходімо, я ж покажу газету мої милі. Ви не впізнаєте її!..

Д я д ь к о Т а р а с услід:

- Ну, то я послі прийду.

Т ь о т я М о т я

- Ба ні!.. Ви нам потрібний! Будь ласка, одчиніть двері, як хто прийде до нас поздоровити Мину Марковича... Будь ласка! (Пішли)" [т.2; 164].

Ця конфліктна ситуація засвідчує, що справжній патріот дядько Тарас не потрібний Україні, а якщо й знадобиться на щось, то тільки на роль прислужника, швейцара, бо бал в Україні вже правили шовіністи, запроданці та яничари.

Звичайно, Микола Куліш розумів, що справжнім патріотам, які виховувалися на святинях українського народу, немає місця на рідній землі. Їх зневажають, пригнічують і визискують. І найгірше, що цьому потурають самі українці. Проводирем такої лінії стала тьотя Мотя з Курська – неосвічена, малограмотна, але агресивна російська шовіністка, яка зуміла підкорити собі всю родину. За палку любов до народу і гордість за нього дядька Тараса прозвали шовіністом. В такий спосіб драматург, мов у краплі води відтворив складну ситуацію в Україні в епоху більшовизму.

Драматург, як завжди, відбивав правду життя, а ця гірка правда була в тому, що чимало українців згубили генетичний зв'язок з предками, обірвали родову нитку живодайного українського кореня і втратили почуття людської гідності, лицарської честі та національного гонору. Проте, це була не випадковість, зумовлена схильністю певної частини українців до малоросійства. Микола Куліш відтворив атмосферу продуманої, zdeформованої та зденатурованої політики, що сприяла поширенню епідемії малоросійства. Це робилося методом "систематичного впорскування "комплексу меншовартості" ("ніколи не мала держава", "темне

селянство", "глупий хохол" і т.п.), насмішкуватого ставлення до національних вартостей і святощів. Це – систематичне висміювання, національної етики, мови, літератури, з ознак національного стилю, реалізації якого ставляться систематичні, плянові й терором підперті перешкоди" [6; 788].

Але естетична позиція митця в ставленні до малоросійства цього потворного явища – чітка і безкомпромісна. Драматург досить дошкульно висміював українців, які не тільки не знають своєї мови, культури, історії, традицій, звичаїв, а й відрікаються від усього свого рідного, паплюжать самих себе.

Серед українських драматургів 20-30-х років ХХ ст. – М.Ірчана, І.Кочерги, І.Дніпровського, І.Микитенка, О.Корнійчука – найпомітнішою постаттю був Микола Куліш. Він збагатив українську драматургію новими засобами національно-психологічного письма і створив новий вид національно-політичної драми, відображаючи звичаї, традиції та побут українського народу. Письменник зумів вивернути "на зовню" душу українця, показати його достоїнства та недоліки, які виразно виявилися в складних умовах тоталітаризму.

Література

1. Дідро. Про драматичну поезію // Теорія драми в історичному розвитку. – К., 1950. – 201 с.
2. Дужий П. Степан Бандера – символ нації. – Львів, 1996. – С.9.
3. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша. – К., 1970.
4. Куліш М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – 460 с.
5. Костюк Г. У світі ідей і образів // Сучасність. – 1983. – № 4. С. 124-128.
6. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження. Антологія. 1917 -1939. – Мюнхен; Париж, 1959. – 910 с.
7. Панченко В. Арки і шибениці. Драматургія М.Куліша. -Кіровоград, 1997.
8. Працьовитий В. Український національний характер у драматургії Миколи Куліша. – Львів: Світ, 1998. – 272 с.
9. Стус В. Дорога болю: Поезії. – К., 1990. – 252 с.
10. Чапленко В. Пропаші сили. – Вінніпег, 1960. – 460 с.
11. Щербак Ю. Маленька футбольна команда. Оповідання. – К.: Радянський письменник, 1973. – 194 с.

Ірина Стецюк
наук. керівник – проф. Л. В. Струганець

КУЛЬТУРА МОВИ РАДІОЖУРНАЛІСТІВ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Інформація посідає вагоме місце у нашому житті. Цьому сприяє глобалізація суспільства. Радіо стало невід'ємною частиною інформаційного простору. Мова в радіоефірі – динамічний соціолінгвальний феномен, що реагує на всі зрушення у суспільстві та мовній свідомості індивідуумів.

Особливості мови засобів масової інформації (ЗМІ) і, зокрема, мовну культуру журналістів досліджували О.Сербенська, М.Яцимірська, С.Єрмоленко, О.Тимчишин та інші науковці.

Мета нашого дослідження – дати соціолінгвістичну характеристику мови радіожурналістів. Розглянемо типи спілкування радіоведучих із слухачами та додзвонювачами і проаналізуємо типові огріхи у мові ЗМІ. Актуальність наукової розвідки визначається важливістю мовної діяльності журналістів у соціумі, оскільки вона великою мірою детермінує формування загальнонаціонального мовного еталону.

Матеріалом дослідження послужили програми "Ніко FM" за лютий – березень 2005 року. Це кийвське мережеве україномовне радіо із частотою 101,5 FM. Воно має представництва у вісімнадцяти містах, серед яких і Тернопіль. Народне мовлення – це визначальна ознака "Ніко FM", тому часто його ще називають "Народним радіо".

Розглядаємо мову цього радіо у трьох ракурсах: прямий ефір, радіопередачі та реклами (схема 1). Проаналізуємо такі види спілкування радіоведучих: спілкування через sms-повідомлення, спілкування між ведучими, спілкування із додзвонювачами і віртуальне спілкування із слухачами (схема 2).

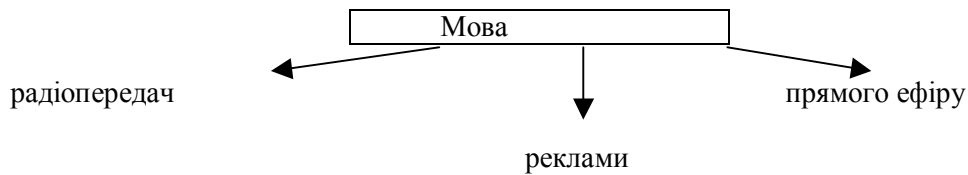

Схема 1. Мова радіоефірного часу

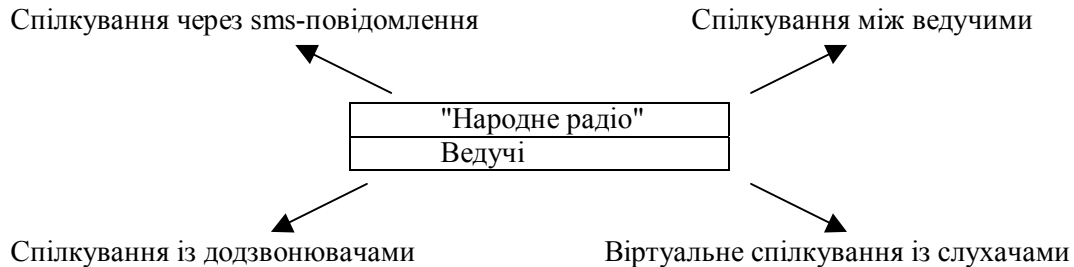

Схема 2. Види спілкування радіоведучих

Ефірний час на радіо поділяється на прямий і непрямий ефір, так званий "заготовлений". До прямого ефіру відносимо таке спілкування журналістів, коли, з погляду лінгвіста, ведучі користуються заздалегідь сформульованими фразами. Непрямий ефірний час репрезентують радіопередачі і реклама. Ведучі радіопрограм, як правило, знають, про що будуть говорити. Програми, які звучать в ефірі, заздалегідь підготовлені (окремі тексти, фрази). Але фрагменти усе ж можуть характеризуватися "спонтанною" мовною діяльністю, наприклад, коли ведучий спілкується з гостем студії.

Розглянемо конкретні огріхи у мові журналістів у різних ситуаціях спілкування.

До віртуальної (односторонньої) комунікації із слухачами ми відносимо новини. Ведучі уже мають готовий матеріал, тому їм залишається лише правильно озвучити його. Значних порушень орфоепічних та акцентуаційних норм нами не виявлено. Проте частотними є лексичні помилки. Наприклад, зустрічається тавтологія: *А в українському міністерстві оборони України готуються до дня захисника Вітчизни.*

У музичних новинах ведуча імітує народний тип мови, використовуючи русизми (*я з вами прощаюся – все буде чотко*); жаргонізми (*вони ні фіга не зароблять*). У жартівливій рекламі теж зустрічаються конструкції на російській кшталт (*да там мишей нікому ловити; чоловіки заради жінок здійснювали різні глупощі*).

У радіопередачі Кобіти Львівни "Мегаплюс" зустрічаємо англійські фрази, русизми, сучасну сленгову лексику, неправильно вжиті словоформи, незрозумілі слова: *Hello, I am Кобіта Львівна, в ефірі програма "Мегаплюс"; випуск найпрогресивніших новин світу музики і кіна; залабахала презентацію вже відомої збірки хітів; відтепер під "помаранчеві" пісні ковбаситимуться й німці*. Усі ці фрази ми почули протягом лише одного випуску передачі.

У програмі "Верховна Рада" на "Народному радіо" мова ведучих також є недосконалою. Порушуються в основному орфоепічні норми української мови. Спостерігаємо російський тип вимови слів: *Як Ви тепер будете любити своїх конкурентів; такою собі тихонькою; звикнути до нового коліктіву; і де Ваші спасіба?*

Експресивно забарвлена мова ще не говорить про належний культурний рівень. Журналісти повинні власним прикладом продемонструвати слухачам справжню культуру української мови. Наприклад, у програмі "Диканька" ведуча порушує різні норми рідної мови, серед яких орфоепічні, акцентуаційні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні, вживає незрозумілі або неприйнятні граматичні форми слова: *гуманістичною холерою; якщо Ви знаєте слова "скучно" і "нудно"; я говорила від стєгона* (замість стегна) *чи від лоба*. Дивує і зміст цих висловлювань.

Ще одним видом комунікації у прямому ефірі є спілкування із додзвонювачами, від культури мови яких теж багато залежить. Слухачі здебільшого розмовляють українською мовою, але часто вживають деформовані українські імена, як-от: *Вова, Альонушка, Іваннушка* (ім'я дівчини), неправильно утворюють найвищий ступінь порівняння прикметників (*бажаю*

всього самого найкращого), вживають грубі слова (нас якісь уроди хотіли перебити), жаргонізми (я розповідала про пациків). Найпоширенішою помилкою є русизми (катьонк, я люблю тебе). Відповідно і ведучі повторювали ці форми слів. Виходить так, що співрозмовник сам диктує закони мови у даний проміжок часу. Тому журналіст зобов'язаний зорієнтуватися у мовній ситуації, що склалася, повернути діалог у правильне русло. Щоб кожен із комунікантів отримав задоволення від розмови, діалоги повинні бути перш за все ввічливими. З погляду лінгвіста – відзначатися нормативним оформленням.

Велику частину займають спілкування через sms-повідомлення. Тут теж простежується вплив віртуального співрозмовника на куманікацію загалом:

- Привіт, Диканєчка (українською мовою). Меня зовут Даша, я просто обожаю твою програму, преклоняюся перед твоим умением располагать к себе людей. Ответь мне, буду ждать (російською мовою).

- Ой, Даш, ну це просто ви (українською мовою)... вы мне лестите (російською мовою).

Таких прикладів можна навести дуже багато. Хіба ж не простіше російськомовним слухачам давати відповідь їхньою ж мовою чи розмовляти завжди українською, а не створювати мовний покруч. Це дало б змогу уникнути багатьох вад, зберегти єдність мовної форми в радіоефірі, продемонструвати чистоту, виражальні можливості української мови.

Впливають на мову журналіста також пісні, що лунають в ефірі. Наприклад, після російської пісні ведучий використовує словосполучення із неї у розмові з віртуальними слухачами (самый нежный, самый лучший і тому подібні). Якщо русизми вже стали звичними, то англомовні слова набувають великої популярності:

- Привіт, Диканьочка. Ти казала вчора, що напишеш мені sms. Я чекала, но sms не було. Ображена Галя.

Галічка, насправді я тільки-що подивилася в history наших з вами переписок, там принаймні 3 есемески. Я дійсно писала, інколи зв'язок підводить, але провела випадок, пишу контрольну.

Хотілося б виділити ще один тип помилок – неправильне звертання до опонента. Українській мові властивий кличний відмінок, але, на жаль, багато з нас забувають про це:

- ... Привіт (українською мовою), **Ниночка** (російською мовою), сонечко, **зайчик**. Постав Пропаганду "Quanto costa" для Каті, класної дівчини, яку я люблю. Напиши мені sms, будь ласечка (українською мовою). Дуже жду (російською мовою). Петро.

- Тепер, **Петро**, я чекою на Вашу відповідь.

Культура мислення, культура мови, мовна свідомість є відображенням інтелектуального рівня людини, її загальної культури та інтелігентності [1, 13]. Прикро, що журналісти – люди, які повинні бути носіями мовної культури, дуже часто деформують її: перекручують усталені форми, вживають ненормативну лексику (русизми, жаргонізми, просторічні елементи), не дбають про багатство словника. Хіба не простіше забарвити діалоги фразеологічними зворотами, вдало дібраними синонімічними засобами? Діалогічна мова в радіоефірі реалізується в умовах негайної реакції на слова співрозмовників. За нашими спостереженнями, спілкування із додзвонювачами характеризується найбільшою кількістю огріхів. Зважаючи на роль ЗМІ в утвердженні статусу державної української мови та розширення її функцій, формування соціального престижу літературної мови, доцільно запровадити моніторинг за кількістю та якістю української продукції в радіопередачах на різних каналах.

Література

1. Яцимірська М.Г. Культура фахової мови журналіста. – Львів: ПАІС, 2004. – 332 с.
2. Яцимірська М. Психологічні засади сприйняття медіамовлення // Українська журналістика в контексті доби: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. С.Костя. – Львів, 2004. – С. 419-421.

Андрій Стоцький
наук. керівник – доц. В.Т. Боднар

МІЛОРАД ПАВИЧ ТА ЙОГО ПОСТМОДЕРНІ РОМАНИ

15 жовтня 2004 року видатний сербський письменник, поет, перекладач та історик Мілорад Павич відсвяткував своє сімдесятип'ятиріччя. Ця стаття присвячена ювілейній даті життя Павича та є спробою розглянути його постмодерні романи. Письменник народився в Белграді. Його батько був скульптором, а мати викладала філософію в гімназії. З 1949 до 1954 року Павич навчався в Белградському університеті на літературному відділенні філософського

факультету. Після закінчення навчання служив в армії. Потім працював в газетах, перекладав вірші з французької та німецької мов. Крім цих мов письменник володіє англійською та російською. Павич є спеціалістом з історії сербської літератури XVII – XIX ст., сербського бароко та поезії символізму. Викладав в університетах таких міст, як Париж, Відень, Фрайбург, Регенсбург, Белград.

Павич є автором таких семи збірок оповідань: "Залізна завіса" (1973), "Коні святого Марка" (1976), "Російський хорт" (1979), "Нові Белградські оповідання" (1981), "Вивернута рукавиця" (1989), "Страшні любовні історії" (2001) та "Сім смертних гріхів" (2002). Ці книги розвивали улюблені теми Павича: любов і смерть, таємничі сни і минуле, експерименти із часом та книгами, абетками, літерами, реальністю та ірраціональністю. Всі ці постмодерністські прийоми Павич використовуватиме і в своїх романах.

Паралельно із малою прозою Павич протягом п'яти років працював над своїм першим романом. Цим романом став славнозвісний "Хозарський словник". Сам Павич невиразно уявляв собі цей роман, коли був студентом, це було в 1953 році, тоді він торкнувся цієї теми, коли читав про хозарську місію Кирила і Мефодія. Він писав роман протягом 5 років, починаючи з 1978 і до 1983 року. Роман опублікований в 1984 році. Саме "Хозарський словник" і приніс Павичу світове визнання. Лише мовою оригіналу роман витримав понад сотню видань. Загалом книги Павича перекладено на понад вісімдесят мов світу.

"Хозарський словник" ("Словник словників про хозарське питання") – блискучий та класичний зразок постмодерної літератури. Це книга про книгу. Спроба реконструкції першого видання Даубманнуса від 1691 року (знищеного в 1692 році) з доповненнями до новішого часу. Словник складається із трьох книг: червоної, зеленої та жовтої. Відповідно до кольору, кожній із трьох книг відповідають християнські, ісламські та єврейські джерела про хозарське питання. Словник буквально переповнений снами, злочинами, дивовижними метаморфозами, легендами та переказами, які охоплюють часовий проміжок від початку світу до XX ст. Ще однією особливістю книги є те, що вона складається із двох версій: "чоловічої" та "жіночої". Кожна версія – це окрема книга. Однак парадокс полягає в тому, що, крім назви версій – відповідно чоловічої та жіночої, книги нічим іншим більше не відрізняються. Здається, ніхто до Павича не реалізував на практиці таких експериментів із текстами романів. Все це відсилає нас до легенд про гермафродита або Адама Кадмона.

Тому не є дивним, що нелінійність розповіді та гіпертекстуальність "Хозарського словника" дала змогу критикам цілком слушно та справедливо назвати роман "першою книгою XXI століття". Про Павича заговорили як про "одну з найвеличніших особистостей світової літератури", його називають "найважливішим письменником сучасності" та порівнюють з Гомером. Закономірно й те, що роман називають комп'ютерною одиссеєю. В інтерв'ю для часопису "Voyage" (2002 рік, березень), Павич сам прояснив це твердження: "На днях у Белграді вийшов CD ROM з прекрасно ілюстрованим текстом "Хозарського словника". Ця версія найкраще демонструє, як читач, користуючись клавіатурою, може сам прокладати собі шлях в романі"[1, С.276].

Після публікації "Хозарського словника" Павич прокинувся знаменитим. Наступні його романи лише підтвердили всі позитивні відгуки на його "Хозарський словник" та остаточно продемонстрували талант і експериментальність Павича-оповідача. Після 1984 року і до сьогодні Павич сприймається як живий класик постмодерної літератури.

Другий роман автора – "Пейзаж, що намалював чай" з'явився у 1988 році. Якщо "Хозарський словник" – це роман-лексикон, то "Пейзаж, що намалював чай" – це роман-кросворд. Роман складається із двох книг. Книга перша називається "Маленький нічний роман", а книга друга "Роман для любителів кросвордів". Павич демонструє читачам вражаючі експерименти зі своїм власним текстом. Персонаж твору складає оповідання із речень і фраз, які присутні у тексті і називає "своє" оповідання "Чотирнадцятий апостол".

"Читач, який не вірить, що можуть бути романи з подвійним закінченням, які завершуються щасливо і нещасливо одночасно, хеппі-ендом і трагічно, тобто читач, який хоче знати, вбита чи не вбита героїня роману Вітача Мілут, нехай і не чекає розв'язку в наступному номері, як інші розгадувачі кросвордів, і пошукає його у вказівнику на останній сторінці книги. Бо розв'язок роману – в його змісті" [2, С.380].

Далі автор примушує читача скласти розв'язок із слів, які використано в творі, і обіцяє кожному своє закінчення. І це справді так. Героїня бачить у відрі відображення читача, який читає книгу. Тому книга має два розв'язки: щасливий і трагічний водночас.

"Пейзаж, що намалював чай" – вражаючий постмодерний приклад книги, яка стає чимось більшим за реальне життя, а читач стає співавтором тексту та персонажем книги, яку він тримає в руках. Герої ж твору матеріалізуються і стають "живими людьми".

У 1991 році Павич публікує свій третій роман "Внутрішня сторона вітру. Роман про Геру і Леандра." Це роман – клепсида. Одна частина книги розповідає про Геру, а інша про Леандра. В епіграфах автор демонструє принцип автоцитуння: "Внутрішня сторона вітру та, яка залишається сухою, коли вітер віє через дощ" [3, С.7]. Власне, і сама книга оформлена із двох сторін. Павич знову реалізовує принцип нелінійної прози. За читачем залишається право вибору: читати одну сторону книги чи іншу. У 1994 році автор публікує свій четвертий роман під назвою "Остання любов у Царгороді" із підзаголовком "Довідник для ворожіння". До книги додається нерозрізаний комплект карт таро. Найкраще специфіку тексту пояснив сам автор: "Мій четвертий роман – "Остання любов в Царгороді" – по суті є романом-таро, складеним із 22 розділів, що відповідають картам старших арканів. Як відомо, за допомогою карт таро можна передбачати майбутнє, а роман "Остання любов у Царгороді" можна відчитувати у різних ключах, як і самі карти. Іншими словами, цей роман є інструкцією для ворожіння і може використовуватись багатьма різними способами. Він не передбачає долю своїх героїв. Він віщує долю своєму читачеві, і читач сам може її пошукати в книзі. Під час ворожіння можна вбачати значення карт у розділах роману (які мають ті ж назви, що й окремі карти), можна вбачати смисл розділів роману в значеннях карт, можна роман використовувати і без огляду на карти, і карти таро з нього без огляду на сам роман. А можна, керуючись тлумаченням карт таро, поданими у змісті, спочатку розкласти карти на столі, а вже потім читати розділи роману в тому порядку, як випало у прикупі" [4, С.113]. Вкотре Павич демонструє, чим є нелінійна проза. В "Автобіографії" митець лаконічно і чітко висловився про свої романи: "Я написав перший роман у вигляді словника, другий у вигляді кросворда, третій у вигляді клепсидри і четвертий у вигляді довідника для ворожіння картами таро. Я намагався якнайменше перешкоджати романам. Вважаю, що роман – це рак. Існує завдяки своїм метастазам. Із дня на день я все менше є автором своїх вже існуючих книжок, а все більше автором майбутніх, яких, можливо, так ніколи й не напишу"[5, С.115].

У 2000 році Павич публікує свій п'ятий роман під назвою "Зоряна мантия. Астрологічний путівник для невтаємничених". Епіграф до твору є ключем до розуміння поезики твору: "Пізнайте вчасно своє минуле, бо і в нього закінчується термін придатності..." [6,С.5]. На цей раз письменник використовує в творі всі знаки зодіаку і водночас знову примушує реципієнта бути не просто читачем, але й співавтором тексту: "Ви можете зараз зі спокійною совістю втрутитись у цю повість і якщо ви не вмієте вилікувати себе, вилікуйте хоча б Мінотая та його дівчину. Він не знає, що має зі свого сну усунути власне ім'я. Заберіть його зі сну Мінотая і відкрийте йому те, що у сні залишилось – прочитайте йому і повідомте ім'я його кохання. Воно написано червоними літерами. Так ви врятуєте їх зв'язок" [7, С.119]. Далі автор подає комп'ютерну адресу, де читач може реалізувати свою віртуальну допомогу. Але є і альтернативний варіант: "Або, якщо вам так більше до вподоби, залиште коханців там, де вони є, тобто серед війни, в одній сумній оповіді" [8, С.119].

Сам Павич розповів про цю книгу таке: "Два розділи мого роману "Зоряна мантия" існують лише в Інтернеті. В книзі їх просто немає" [9, С.277]. Ще один віртуозний зразок нелінійної прози.

У 2003 році Павич видав збірку під назвою "Ліжко на трьох". Це три п'єси та вісім оповідань, а також інтерв'ю. Власне, про п'єси. Вони написані Павичем у середині дев'яностих років. П'єса "Ліжко на трьох" демонструє, як глядач може брати активну участь у п'єсі. П'єса "Скляний слимак" має два закінчення: щасливе і трагічне. П'єса "Вічність і ще один день" демонструє три варіанти завершення твору.

Павич був номінований на Нобелівську премію в галузі літератури, але цієї престижної нагороди він так і не отримав.

Дружина Павича – Ясмiна Михайлович – є знаною письменницею та літературним критиком.

Свої погляди на життя, літературу і власну творчість Павич висловив лаконічно і актуально: "Я вважаю, що структура снів – це досконала матриця нелінійної нараці"[10, С.272].

"Від видавців я знаю, що у всьому світі чисельність моїх читачів перевищує чисельність армії будь-якої держави" [11, С.275].

"Я хотів, щоб читач співпрацював з письменником у створенні літературного твору, хотів би, щоб способи читання книги стали різноманітнішими, хотів би, щоб романи перестали бути подібними на вулиці з одностороннім рухом" [12, С.279].

Загалом ці висновки чітко демонструють те, що Павич – це не лише письменник – постмодерніст. Це перший письменник ХХІ століття, який став ним у 1984 році, після публікації свого "Хозарського словника". Його експерименти із способом читання творів, із нелінійною манерою оповіді, із використанням Інтернету – свідчать про те, що критики не помилилися, коли назвали його першим письменником ХХІ століття. Однак величезна заслуга в цьому є також і читачів. Словами Павича про читачів ми завершуємо статтю, яка присвячена стислому оглядові творчості Мілорада Павича. "Свого читача я повинен би любити, але у мене це не виходить тому, що неможливо любити власного ненародженого праправнука, навіть якщо ти на нього подібний. Проте в будь-якому випадку я знаю, що літературу в майбутнє ведуть не письменники, а читачі, оскільки талановитих читачів у світі завжди набагато більше, ніж талановитих письменників" [13, С.280].

Література

1. Павич М. Кровать для троих. – СПб, 2003. – 288 с.
2. Павич М. Пейзаж, нарисованный чаем. – СПб, 2002. – 384 с.
3. Павич М. Внутренняя сторона ветра. – СПб, 2001. – 192 с.
4. Павич М. Остання любов в Царгороді. – Л., 1999. – 120 с.
5. Там само.
6. Павич М. Зоряна мантия. – Л., 2002. – 120 с.
7. Там само.
8. Там само.
9. Павич М. Кровать для троих. – СПб, 2003. – 288 с.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само.
13. Там само.

*Наталя Стрілець
наук. керівник – проф. О.П. Куца*

ЖАНР БАЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Українські письменники вже на початку ХІХ ст. проявляли особливий інтерес до літератури інших народів, зокрема польської, німецької і, зрозуміло, російської. У першій третині ХІХ ст. літературні зв'язки стають постійними, набувають закономірного характеру. Сприяли цьому як загальнослов'янський рух до взаємного пізнання і вивчення, так і потреби внутрішнього розвитку нової української літератури. Початок її тісних контактів з польською пов'язаний, насамперед, з ім'ям А.Міцкевича, російською – з творчістю І.Крилова, О.Пушкіна, В.Жуковського, з німецькою – з творами Г.-А. Бюргера.

Проблема поетичного перекладу і загалом української рецепції інослов'янських творів у першій половині ХІХ ст. викликала зацікавлення таких авторитетних дослідників, як А.Шамрай, Є.Кирилюк, Г.Вервес, М.Яценко, Б.Деркач, Р.Гром'як, І.Качуровський та інші. Названі учені ввели до літературознавчого вжитку багато фактичних матеріалів, які дають можливість дослідити міру залежності переробок від оригіналу та їхній взаємозв'язок. Сьогодні важливо цікавитися не стільки виявленням окремих запозичень одного автора іншого, скільки втіленням спільного і відмінного в методах та прийомах перекладу чи наслідування оригіналу. Саме таке завдання ставимо перед собою у запропонованій статті.

Автори перших українських балад початку ХІХ століття (П.Білецький-Носенко, Л.Боровиковський, П.Гулак-Артемівський) орієнтувалися у своїй творчій діяльності на твори цього жанру у тогочасній польській, німецькій, російській літературах, хоча надавали своїм сюжетам національного колориту, передаючи його засобами української народнопоетичної творчості.

Загалом у становленні європейської літературної балади на фольклорній основі велике значення мала творчість німецького поета і критика ХVІІІ ст. Г.-А. Бюргера. Так, його славнозвісна балада "Леонора", що виросла на основі народнопоетичного сюжету про зустріч дівчини з нареченим-мерцем, мала широкий резонанс у багатьох літературах. Фактично

опрацювання названого сюжету дало поштовх розвитку національної балади у слов'янських літературах. Так, з вільного перекладу твору Г.-А. Бюргера з'явилася "Людмила", перша балада В.Жуковського, згодом "Ольга" П.Катеніна.

Першим українським автором, хто звернувся до жанру балади, був П.Білецький-Носенко. Він, як і тогочасні поети інших слов'янських народів, віддав данину певній моді: його "Ївга" була першою переробкою на український лад популярної тоді в Європі "Леонори" Г.-А. Бюргера.

В.Жуковський подав "Леонору" російському читачеві (перша переробка) у сентиментальних тонах, найперше з акцентуванням на релігійних мотивах. По новому опрацював сюжет "Леонори" П.Катенін. Його "Ольга" відзначалась простотою і навіть грубуватістю вислову. П.Білецький-Носенко у своїй переробці ("Ївга") теж зберігав риси німецького оригіналу, але, як художник, він не мав сил опанувати сюжет і надати йому бодай посередньої привабливості. Твір не виділявся художніми знахідками. Ритмічні перебої, що є наслідком частого вживання неправильних форм української мови, неухага до мелодики вірша, неприродність образного вислову, загалом низький поетичний рівень переробки були основними причинами того, що балада "Ївга" не зайняла належного місця в історії літератури.

На тему тієї ж "Леонори" Г.-А. Бюргера, але вже через переспів В.Жуковського ("Світлана"), Л.Боровиковський написав баладу "Маруся" – перший вияв свіжого, передусім ліричного таланту. Її коріння виходить із традиції романтичної творчості (Г.-А. Бюргер, А.Міцкевич, В.Жуковський) та українського фольклору, зокрема народних оповідань про жениха-мерця.

Л.Боровиковський зміст і форму своєї балади запозичив у В.Жуковського. Проте перекладом твору російського поета "Марусю" назвати не можна. Детальне порівняння обох балад вказує на значні відмінності і підтверджує свідчення самого Л.Боровиковського про те, що він у своєму творі опрацював вірування та легенди українського народу. Автор надав баладі місцевого українського колориту, вводючи українські реалії побуту, звичаї, пейзаж. Молодий поет, як зауважив І.Франко, "з інтернаціональної сфери псевдопейзажів переніс подію своєї балади на твердий реальний ґрунт" [5, 409 – 410].

Сучасники поета сприймали "Марусю" як цілком оригінальний твір. Наявність в українському фольклорі пісень-балад, казок, легенд про жениха-мерця давала можливість створити народну баладу з своїм національним сюжетом, зберігаючи традиційний для балад фантастичний колорит, розкриваючи коріння народного світогляду, народної психології. У статті І.Франка "Дещо про "Марусю" Л.Боровиковського та її основу" так визначено відмінність між двома баладами: "Маруся Л.Боровиковського, то не костюмована Світлана, то українська сільська дівчина, її суджений – то не сентиментальний коханок у костюмі, але український парубок, що приїздить до своєї коханої з "широю любов'ю" ". [5, 406]. Отже, у цілому, незважаючи на запозичений фольклорно-літературний сюжет, "Маруся" Л.Боровиковського переросла в оригінальний за своїм соціальним ґрунтом та національно неповторністю високохудожній твір.

П. Гулак – Артемовський також звертався до жанру балади. Він подав переклад, точніше вільну переробку балади А.Міцкевича "Пані Твардовська". Важливо підтвердити, що цей твір став популярним і одержав схвальну оцінку самого А.Міцкевича. Народно-фольклорний сюжет про Фауста, який запродав Мефістофелю – чорту – душу, поширений у літературі багатьох народів. Українська фольклористика теж знає твори з подібним сюжетом. Про близькість цієї теми з фольклором свідчить введення у баладу П.Гулака-Артемовського чисто казкових компонентів – чарівника, чарівного коня, перевертня, злої баби. І саме цю особливість творчої манери польського поета П.Гулак-Артемовський підмітив досить тонко, надавши своїй переробці українського національно змісту і форми. Саме це і викликало позитивний відгук і схвалення українського твору А.Міцкевичем. Нагадаємо сюжет балади А.Міцкевича: пан Твардовський запродав свою душу Мефістофелю з умовою, що останній виконає три його примхи. Мефістофель виконав дві з них, але останньої – стати чоловіком пані Твардовської – не наважився виконати і цим порушив домовленість.

Інше змістове наповнення має балада П.Гулака-Артемовського. Образ пана Твардовського наділяється характерними рисами українського багатого козака – гультіпаки, бешкетника, який звик усіма верховодити. Навіть змалювання чорта в П.Гулака-Артемовського ведеться згідно з народною уявою, як це відбулося в народній творчості, у гумористичному плані:

Ніс – карлючка, рот свинячий,
Гиря вся в щетині;
Ніжки курячі, собачий
хвіст, ріжки цапині [2, 40].

Вигляд корчми, весела гулянка, музики, танці мають виразно місцевий колорит. Мовними засобами поет майстерно і дотепно відображає ритм події, динаміку її розгортання. Переробка українського автора більша за текстовим розміром. Останніх двадцять рядків, де йдеться про злу жінку, від якої навіть біс утікає, немає у баладі А. Міцкевича. Польська балада закінчується зникненням Мефістофеля через щілину в замку дверей.

Баладою "Твердовський" П. Гулак-Артемівський ще не зміг досягти поставленого завдання – відобразити українською мовою "ніжні почуття". На перешкоді стояла бурлескна традиція, яка суперечила жанру романтичної балади. Українська переробка мала виразний гумористичний характер. Найбільш вдалою спробою створити жанр романтичної балади в українській літературі 20-х років XIX ст. став переспів П. Гулаком-Артемівським відомого твору Гете "Рибалка".

Балада "Рибалка" була написана одразу після "Твардовського". В основу сюжету твору покладено відоме у фольклорі багатьох народів казкове оповідання про морську діву-русалку, або водяницю, що своїми чарами і красою примушує мрійливого юнака кинутись у воду. П. Гулак-Артемівський використав образи українського фольклору і, скориставшись сюжетною схемою балади Гете, вклав у твір новий зміст, який цілком відповідає фольклорним традиціям. Образи і події у баладі набирають виразно українського національного колориту. Юнак-рибалка – український парубок. В змалюванні портрета русалки яскраво виступають риси вродливої української дівчини. Балада П. Гулака-Артемівського пройнята ліризмом народної пісні. Грубі слова, глузливі епітети, характерні для бурлескного стилю, поступаються місцем перед пісенно-пестливими зворотами, що властиві для народної поезії. Наприклад: "коханячко", "дівчинонька", "ніженьки". Поет намагався якнайширше використати народнопісенні стилістичні засоби.

У порівнянні з перекладами В. Жуковського текстові розміри української балади збільшено лише на вісім рядків. В той час, як В. Жуковський у своєму перекладі суворо дотримувався оригіналу, послідовності розповіді, розміру, загального тону, відповідного добору слів, П. Гулак-Артемівський же надав своєму твору нових змістовних і поетичних особливостей – згідно з українською фольклорною традицією.

Переклади романтичних творів з інших літератур на початку XIX ст. мали переважно характер ґрунтовних переробок або переспівів. При цьому передбачалось введення у текст специфічних національних рис, мотивів, а часто і цілком змінювався сюжет. Такі переробки надували виразних ознак оригінальних жанрів. До цього українська література ще не мала зразків подібних балад, і тому можна сказати, що перша спроба створити баладу такого типу належить П. Гулаку-Артемівському.

Отже, П. Білецький-Носенко, П. Гулак-Артемівський, Л. Боровиковський, враховуючи традиції європейських класиків жанру балади та досвід світової літератури, зокрема польської і німецької, запозичуючи сюжети опрацьовуючи теми і мотиви інших творів, наповнювали свої балади конкретно-історичним змістом української дійсності. Обробляли твори оригінально, по-своєму, в дусі народної творчості. Названі письменники на основі близьких сюжетних ситуацій намагалися розкрити українську національну самобутність в мистецтві слова, в способі художнього мислення, у трактуванні моральних проблем. Це було, безперечно, наскрізь позитивним явищем, збагачувало і кількісний, і якісний боки української літератури. Ці переклади, переспіви, переробки відіграли важливу роль у розвитку української літератури, довели високу літературну спроможність української мови.

Література

1. Вервес Г. Польська література і Україна. – К., 1985.
2. Гулак-Артемівський П. Твори. – К.: Дніпро, 1978.
3. Нудьга Г. Українська балада. – К.: Дніпро, 1970.
4. Ткачук М. Стиль балад Левка Боровиковського. Навчальний посібник. – Тернопіль, 1991.

ПРОВОКАЦІЯ ЯК МОВЛЕННЕВА ДІЯ

У сучасній лінгвістиці побутує вивчення динамічного аспекту речення. Відповідно актуалізується синтаксична прагматика, де зміст речення розглядається як такий, що безпосередньо пов'язаний з метою висловлення. Висловлення ж постає як акт мовлення, який передбачає мовця і слухача, а також намір мовця відповідним чином вплинути на слухача. Так, реалізуючи якусь інформацію, висловлення має мету попросити, наказати, спитати тощо. Отже, у процесі спілкування люди використовують речення для виконання таких дій, як інформування, прохання, наказ, питання та ін. Всі вони визначаються як мовленнєві акти. Поняття мовленнєвого акту вперше використали представники Оксфордської логіко-філософської школи Дж.Остін, Дж.Серль, П.Стросон, Д.Гордон та Дж.Лаокофф. Згідно з їхньою теорією, мінімальною одиницею спілкування є не речення, а мовленнєвий акт, спрямований на досягнення певної комунікативної мети. Мовленнєвий акт позначений певним наміром, силою і визначається умовами комунікативної ситуації. Основні типи мовленнєвих актів визначаються як репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви, декларативи [2]. З огляду на спосіб репрезентації виділяються прямі та непрямі мовленнєві акти. Прямий акт – це висловлення, в якому тип мовної структури відповідає комунікативному наміру мовця. Непрямий акт – висловлення, мета якого не відповідає особливостям його формальної організації. Наприклад: мовленнєвий акт наказу оформлюється структурою, в якій наявна наказова дієслівна форма. Відповідно висловлення *Виконуйте!* визначається як прямий мовленнєвий акт. Але не завжди існує повна кореляція між мовленнєвим актом і формою його вираження. Так, наприклад, питальна форма реченнєвої конструкції *Чи не могли б Ви це виконати?* не відповідає спонукальній семантиці висловлення (пор.: *Виконайте це, будь ласка*). Тим самим реалізується непрямий мовленнєвий акт, за якого мета висловлення не корелює з його формальним оформленням. Невідповідність між типами мовленнєвих актів і реченнєвими конструкціями, через які вони реалізуються, веде до активного функціонування непрямих мовленнєвих актів. Як наслідок, в сучасній прагматиці досі немає вичерпної класифікації мовленнєвих актів. Через це не всі мовленнєві акти зафіксовані в наукових працях і ряд їх ще не знайшов свого визнання і синтаксичного статусу. Одним із таких є провокація.

Провокація – мовленнева дія суб'єкта, що спонукає адресата виконати дію, яку той не намірений чи не схильний виконувати, або ж не виконувати дію, яку адресат намірений виконати. При цьому провокація реалізується таким чином, що мовець знімає з себе будь-яку відповідальність за провокування: він так будує своє висловлення, що адресат впевнений, ніби це він сам зробив свідомий вибір своєї поведінки. Наприклад: *[Патрокл-конокрад. Жив ти на селі? Жив. Що з тобою батько й брати зробили? А де ж твоє добро, що ти в гурті з ними заробив? Братик ріднесенький украв! Що тут треба зробити? Узять їх добро та й поділити так, щоб і тобі залишилося. Роман. А чому ж у заповідях написано : "Не укради"?]Патрокл. А як вовк у тебе теля вкраде, то ти не прийдеши та не вб'єши вовка, не віднімеш у його теля? Не укради у чесного, а в злодія своє одбери! А ти глянь: старшина і староста гарбають обчеські гроші – злодії!.. Пани хапають казюнні гроші – злодії! Брати замотали братову частку – злодії! Усі промишляють, як хто втне. Ти тепер он з голоду пухнеш, а вони там собі горілочку попивають, аж облизуються, та пундики-мундики тріскають, та з Романа сміються, – аж черевко догори дметься, – що такого дурня халдейського, таку лемішку гречеську знайшли, що не вміє свого добра в їх вирвати. Піди лиш, позивайся з їми! Випозиваєш? Роман. Чорта випозиваєш!* (Б. Грінченко). Комунікативна мета мовця – спровокувати Романа вкрати коней у рідного батька – реалізується специфічними конструкціями. Мовець прямо не вказує, що він хоче, аби Роман пішов красти. Натомість використовує градацію емоційно-експресивних речень, ніби виражаючи своє незадоволення і несправедливістю, яка панує в світі, і несправедливим поведінням сім'ї з Романом. Крім цього, він неодноразово запитує в Романа *Що тут треба зробити?* і сам дає відповідь, підказуючи ненав'язливо єдино можливі дії в конкретній ситуації – *Узять їх добро та й поділити так, щоб і тобі залишилося*. Інший аргумент у формі констатива звучить як непохитна і загальноприйнята істина – *Не укради у чесного, а в злодія своє одбери!* Врешті-решт висловлення починає набувати більшого емоційного напруження. З одного боку, мовець використовує жаргонну образливу лексику для характеристики слухача, – *дурень халдейський*,

лемішка гречеська, – що, безумовно, викликає в людини обурення і спротив, бажання довести протилежне; з іншого боку, вживає суміжну пару емоційного імператива *Піди лиш, позивайся з їми!* з риторичним запитанням *Випозиваєш?*, чим остаточно знецінює так звані цивілізовані засоби боротьби з несправедливістю. Отже, мовець не спонукає слухача прямо щось зробити, він лише представляє ситуацію так, що слухач приходить до думки, що вкрасти коней є справедливим і правильним вибором, єдино можливим в даній ситуації. При цьому за слухачем ніби залишається свобода вибору – він може це зробити, а може і не робити, але з ситуації мовлення видно, що мовець реалізував мету свого висловлення (**Роман. Чорта випозиваєш!**)

Провокація як мовленнєвий акт має свою специфіку. Особливістю є те, що провокація не має стандартизованого мовного вияву. Вона маскується під інші види мовленнєвих актів (прохання, докір, питання та інші), водночас відрізняючись від них інтенційним змістом – спровокувати до дії. Тому можна вважати, що провокація є різновидом директивів. Водночас відсутність специфічних конструкцій для вираження провокації дозволили визначити її як непрямий мовленнєвий акт, реальний ілюктивний намір якого є максимально (наскільки можливо) прихованим від слухача. Мовленнєвий акт провокації реалізується лише за певної комунікативної ситуації. Зокрема, мовленнєву ситуацію, що детермінує провокацію, визначають такі ознаки: зацікавленість мовця у виконанні слухачем певної дії; усвідомлення мовцем, що слухач не намірений виконати цю дію (про це мовець дізнається зі слів самого слухача, або ж це само собою зрозуміло з контексту); відсутність у мовця повноважень чи прав, аби прямо наказати чи вимагати виконання дії, або ж його переконаність у тому, що наказ чи вимога не будуть виконані належним чином. Провокація як мовленнєва дія має трикомпонентну структуру. Її компоненти визначаються як провокаційний директив, маніпуляційний компонент, зворотній зв'язок. Провокаційний директив – це компонент мовленнєвого акту, що являє собою висловлення прохання, рекомендації, поради тощо, під яке маскується провокація. При цьому директив у провокації не завжди вербалізується. Маніпуляція являє собою відсилання слухача до фонових уявлень про морально-етичні, релігійні загальноприйняті норми поведінки, світоглядні принципи чи переконання. Іншими словами, це апелювання до свідомості слухача, до тих фонових знань та загальноновизнаних оцінок, які в ній закладені. Зворотній зв'язок – реакція слухача на провокацію. Вона може бути вираженою словесно або ж мімікою, жестами чи конкретними діями слухача. Зворотній зв'язок слугує для мовця сигналом того, що мета провокації досягнута, або ж стимулом до її продовження. Наприклад: [**Гайнка.** *А тільки я не люблю, що через їх та ніколи й поговорити з тобою, мов у жнива!..* **Зінько.** *Не з-так то вже й ніколи...Гайнка.* *От бач! От бач! ... А я все сама, як вербиченько в полі.* **Зінько.** *Та ти ж із матір'ю... І добре ж знаєш, що я не з примхів те роблю, а задля громадської справи так треба... Гайнка.* *Задля громадської справи... – почала була щось непевне Гайнка, але Зінько перебив її, кажучи своє далі.] **Зінько.** *А ти ж у мене розумна, ти ж не така, як інші жінки, що їм байдуже, що там поза хатою робиться; ти розумієш, що кожному громадянину треба за добро громадське dbати.[В гарненькій голівці Гайнчиній оця штука – громадське добро – була якась надто невиразна... Але що Зінько її хвалив (вона так любить, як він її хвалить), то й вона подобришала задля того премудрого туману, задля того громадського добра і зараз же знову сіла біля самісінького Зінька, взяла його голову і положила собі на коліна.]* (Б. Грінченко) Чоловік прагне, щоб дружина перестала сперечатись і перечити йому, але не хоче гримати чи вимагати від неї чогось прямо, щоб не посваритись і не образити жінку, яку дуже любить і поважає. Тому мовець вдається до провокації. У наведеному висловленні директив ("*Не сперечайся зі мною!*") імпліцитний. Маніпуляційний компонент виявляється в тому, як чоловік вигідно представляє свою жінку на фоні інших, вирізняє її з-поміж інших жінок, використовуючи заперечно-видільну конструкцію *ти ж не така, як інші жінки*. Водночас він актуалізує її особисті якості (на це вказує лексема *розумна*) та апелює до загальнолюдських норм(*кожному громадянину треба за добро громадське dbати*), акцентуючи на суспільній свідомості жінки (*ти розумієш*). В цілому ж маніпуляція постає як невинний обман. Зворотній зв'язок у тексті не вербалізується, але з подальших дій жінки зрозуміло, що провокація досягла ефекту.*

Таким чином, провокація – це специфічний непрямий мовленнєвий акт, використання якого в мовленні є ефективним засобом маніпулювання поведінкою слухача, впливу на його вибір без усвідомлення цього впливу. Використання провокації мовцем вимагає від нього певних умінь і, можливо, здібностей, хоча провокування зустрічається і в мовленні маленьких дітей. Дослідження того, хто може провокувати і що для цього потрібно, є справою

майбутнього, як і вивчення власне акту провокації, чинників його використання, способів розпізнавання й того, як можна уникнути маніпулювання своєю поведінкою і свідомим вибором.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: "Академія".-2004.
2. Дж. Р. Серль. Что такое речевой акт //Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – М., 1986. – С. 151-169.

*Євгенія Цебрій
наук. керівник – доц. О.В. Лабащук*

ГОГОЛІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У РОМАНІ Л. ДЕРЕША "КУЛЬТ".

М. Гоголь і Л. Дереш – представники різних літературних періодів, люди з зовсім різними світоглядами. Один писав російською, але для України, другий творить виключно українською мовою. Їх розділяє майже два століття, та, незважаючи на це, простежується багато спільного між творами цих двох авторів, що, власне, і є предметом дослідження у цій статті.

Творчість М. Гоголя не обійдена увагою літературознавців. Досить згадати фундаментальні праці таких відомих дослідників як : Ю. Манн, М. Храпченко, В. Вересаєв, О. Стронецький, Н. Крутікова, С. Машинський, В. Жданов та ін. Але до таємниці гоголівського слова ще йти та йти. Існує ціла наука, яка досліджує творчість великого письменника – гоголезнаство. Натомість нам не відомо ніяких ґрунтовних досліджень творчості Л. Дереша. Детальніше про нього можемо дізнатись із газетних інтерв'ю та матеріалів Інтернету. Він ще не відомий широкій аудиторії читачів, але вже досить популярний серед книгоманів. Що ж спільного між М. Гоголем і молодим львівським письменником? Досліджень такого плану немає, тому наша тема є досить актуальною.

На основі праці Ю. Манна "Поетика Гоголя"[4] можемо виділити такі мотиви творчості М. Гоголя: карнавалізація зображуваного, персоніфікація в людському образі злої сили, втручання в сюжет вищих сил, сцени танцю, страх перед нечистою силою, розповіді у формі чуток, здогадів, сновидінь, передчуття недоброго. Незаперечним є і факт того, що основним джерелом творчості М. Гоголя є фольклор, тому фольклорні мотиви спостерігаються у всіх його ранніх творах. Важливо відзначити те, що такі ж мотиви спостерігаються і у романі Л. Дереша "Культ". У нашій статті ми не зможемо розглянути усі аспекти цієї багатогранної теми, тому зупинимось на окремих моментах які, на нашу думку, є досить важливими.

Містично-романтична традиція в українській літературі бере свій початок від творів Миколи Васильовича Гоголя. Його "Вечори на хуторі біля Диканьки" вперше відкрили світ романтичних, загадкових, а часом демонічних сюжетів та образів. Перш ніж ми спробуємо знайти зв'язок чи відмінності між творами М. Гоголя та Л. Дереша, зазначимо, що основна риса притаманна їх творчості – демонізм, який "базується на уявленні про існування потойбічних сил, втілених в постаті демона, котрий уособлює буття і силу трансцендентного світу, й втручання котрого здатне докорінно змінити життя людини" [5;142]. Сили зла у М. Гоголя представлені надзвичайно різноманітно: це чорти, русалки, відьми, чаклуни. Щодо творів Л. Дереша, то на нашу думку, сучасного читача русалками чи домовиками уже не здивуєш. Якщо читач 19 століття сприймав образ чорта в червоній свитині, русалку-потопельницю чи чаклуна як втілення моторошно-містичного потойбіччя, то для наших сучасників такі герої є уже комічними і годяться переважно для мюзикла, а не містичного роману. Усе це спонукає Л. Дереша написати дещо інший твір, створити персонажів, одні з яких є втіленням абсолютного зла, інші – намагаються боротися з цим злом.

В романі Л. Дереша "Культ" дуже чітко простежується такий гоголівський мотив, як передчуття недоброго. Після того як Хома Брут ("Вій") дізнався, що повинен три ночі читати молитви над мертвою сотниківною, його охопили дивні передчуття: "Філософ вздрогнув по какому-то безотчетному чувству, которого он сам не мог растолковать себе. Темное предчувствие говорило ему, что ждет его что-то недоброе"[2;158]. Аналогічні відчуття переслідують і Юрка Банзая ("Культ"), знаки, які він помічав не пророчили нічого доброго: "Знаки, вони почали з'являтися тут і там, у найнесподіваніших місцях... У Євки Навії в Мідних Буках корова отелилася двоголовим телям. Теля померло на третій день. Соби, яких мало хто бачив у міднобуківських лісах, стали юрмитися навпроти коледжу. Інколи ночами вони дико ухкали й кричали... О так! Знаки були всюди. Достатньо лише знати куди дивитись. І знати, що вони віщують"[3; 44-45].

Сили зла несуть відчуття тривоги героям, які не знаючи, що трапиться, готуються до найгіршого, а підсвідомо, можливо, відчувають, що це йде смерть. Цей взаємозв'язок існує, не зважаючи на те, що між досліджуваними нами творами лежить велика часова межа. Але у М. Гоголя це показано на рівні підсвідомих психічних переживань (Хома Брут сам не може пояснити того дивного відчуття, але знає "что ждет его что-то недоброе"). Те ж саме стається і з Катериною ("Страшна помста"), коли Данило погрожує знищити чаклуна: "Знаю, что затеваешь ты. Ничего не предвещает доброго мне встреча с ним..."[1;143]. Знову ж таки, героїня чує серцем біду.

Герой Л. Дереша погані передчуття пов'язує із знаками, які, на його думку, і є вісниками лиха. Звичайно, спостережливий Юрко Банзай досить загадковим вважав народження двоголового теляти, появу великої кількості сов. Звернімо увагу на те, що сова справді в людських уявленнях відіграє негативну роль: "безшумний політ, очі, що світяться і моторошні крики сприяли тому, що сову пов'язують зі смертю, – зазначається в енциклопедії символів. Її вважали птахом смерті в Древньому Єгипті, Індії, Центральній Америці, Китаї, Японії, а в деяких традиціях сова є покровителем ночі і посланцем потойбічного світу, який проводить душі в царство мертвих. В християнстві сова, як доволі загадкова істота, що веде нічний спосіб життя, стала символом нечисті і чаклунства" [5;429].

Погані передчуття, які супроводжуються страхом, тепер переслідують і інших героїв роману. Зокрема, Дарця Борхес "відчувала невмотивований тваринний жах, приторне передчуття катастрофи, що трапиться з хвилини на хвилину" [3;214]. Здається, що містичним подіям у Мідним Буках нема кінця: "Ще ці дні були відзначенні суттєвим поменшенням кількості вуличних псів та котів. Суттєвим поменшенням. Також зникло безвісти троє дівчат" [3;129].

У творах М. Гоголя рушієм сюжету є демонічна істота: "Вищі сили відкрито втручаються в сюжет. У всіх випадках це образи, в яких персоніфіковано ірреальне зле начало: чорт чи люди, які вступили з ним в змову"[4;35].

Дуже яскраво це явище виражене в "Страшній помсті" М. Гоголя. Людськими і подіями керує особа, яка є втіленням зла (в "Страшній помсті це – чаклун – батько Катерини, в "Культі" – Роман Корій). Вони є посередниками між реальним та ірреальним світом. Отже, одна особа має таку надзвичайну силу, що здатна змінити хід подій, а тим самим і життя героїв.

У " Страшній помсті" М. Гоголь неодноразово наголошує на тому, що людина, яка є втіленням злої сили – чаклун: "Когда же есаул поднял иконы, вдруг все лицо его переменялось: нос вырос и наклонился на сторону, вместо карих, запригали зеленые очи, губы засинели, подбородок задрожал и заострился, как копье, изо рта выбежал клик, из-за головы поднялся горб и стал козак старик.

"Сто он! Это он!" кричали в толпе, тесно прижимаясь друг к другу.

"Колдун показался снова!" кричали матери, хватая на руки детей своих"[1;141].

Для зовнішності чаклуна характерні демонічні риси чи незвичайні ознаки, Він " видає себе дивним поглядом: у нього почервонілі, дикі очі" [5;328]. Звернімо увагу на те, що страшний блиск очей – типова ознака демонічних персонажів, яка спостерігається у героїв і Л. Дереша, і М. Гоголя. У " Страшній помсті" під час суперечки батька Катерини з Данилом: "Краска выступила на суровом лице тестя, и очи дико блеснули" [1;146]. І далі, коли дочка просить вибачити Данила, тесть відповідає: "Для тебя только, дочь моя, прощаю!" отвечал он, поцеловав ее и блеснув странно очами" [1;149]. Л. Дереш також робить акцент на очах, що доводить безпосередній зв'язок його героя (Романа Корія) із темними сил: " О сьомій тридцять чотири вечора Банзай ще спав, а тому не бачив, як на секунду ззовні до шиби його вікна припало чиесь бліде обличчя. Блискучі очі проглянули в кімнату і так само беззвучно, як і з'явилися, зникли у п'ятьмі ночі" [3;123]. Бачимо, що чаклун у страшній помсті причетний до всіх трагічних подій, які сталися: смерть Данила, його сина, Катерини. Крім того він володіє сновидіннями героїв. Літературознавець О. Стронецький називає його "неминучим учасником долі людства як у гожих так і негожих ситуаціях"[6;49]. Так само легко маніпулює життям і свідомістю героїв (Юрка Банзая і Дарці Борхес) Роман Корій, який наділений надзвичайною силою і їй важко протистояти: "Ха! Корій! Всі кажуть: " Корій – старий алкаш". Ніхто не знає, хто такий Корій насправді. Ніхто в житті і не побуває там, де я був. Навіть у сні не побачить того, що я бачив"[3;45]. Ми порівняли персонажів Гоголя і Л. Дереша лише з одної сторони, але вже бачимо, що між ними дуже багато спільного.

Досить важливим, на мою думку, у романі Л. Дереша "Культ" як і у творах М. Гоголя

("Вечір на Івана Купала", "Зачароване місце", "Вій") є мотив танцю. Танець творів М. Гоголя – гопак, у Дереша – це рок. Обидва танці вимагають надзвичайної енергії, майстерності, витримки. Дискотека у романі Л. Дереша перетворюється на масове дійство, де танець і музика є засобами звільнення від реальності. Саме тут добре виражена характерна риса народного танцю – перетворення глядачів на виконавців: "Прийшла рокотека, грізно погримуючи металевими латами... Було шумно й людно, і всі волохаті людиська махали патлами так, що аж гай гудів. Народ відривався по-чорному, музика голосно погрожувала вирвати бебехи і розмазати їх красивими альтернативно-авангардовими плямами по стінах спортзалу"[3;101]. Зауважмо те, що танці на дискотеці є наче втіленням злої сили і більше схожі на бісівські ігрища. Тому Дарця і Банзай, як носії добра, не могли довго залишатися там. Сила, яка поєднувала тих, що були на дискотеці, не прийняла до себе цих героїв.

Поряд з цим Л. Дереш показує нам ще один танець, зовсім протилежний дискотеці, згаданий вище, а тим більше гоголівському танцю. Те, що зявилося у видінні Дарці Борхес було таким невинним, як і вона сама: "вона бачила старого сивобородого чоловіка, одягнутого в поношений одяг з товстої тканини, розмальованої пістрявими узорами. Чоловік із довгим сивим волоссям та бородою танцював якийсь архаїчний танок, з притупуванням та підскакуванням, у руках він стискав велику волинку з червоної шкіри. Пританцьовуючи, він вигравав на козі дивні, чудесні мелодії, які, здавалося, затягували Дарцю у глибину порожнечі. Старий волинкар награвав, танцюючи по колу. Дарця танцювала разом з ним, вони кружляли у древньому танку по замкнутому колу"[3;150].

У М. Гоголя сцени танцю мають абсолютно протилежну символіку. У повісті "Вій" танцює, вірніше його ноги самі йдуть у танець: "не дождавшись музикантов пустился среди двора отплясывать трепака. Он танцевал до тех пор, пока не наступило время полдника, и дворня наконец плюнула и пошла прочь, сказавши: "Вот это как долго танцует человек!"[2;181]. Як зазначає Ю. Манн: "Перед нами знову стихія танцю, що навіює забуття і подібна до вина чи швидкої їзди. Хома Брут танцює один – в цьому є щось нереальне. Характерне для народного танцю послідовне перетворення глядачів у виконавців не знайшло тут свого вияву. Глядачі зібрались тільки подивитись наскільки вистачить людини. І ця стійка байдужість до танцю є вже вираженням тої страшної межі, яка лягла між Хомою Брутом, який потрапив під вплив смертоносних сил, і рештою світу" [4;25].

А танок волинкаря, до якого приєднується й Дарця – це танець життя. Щось схоже на шаманський танок, який зміг би урятувати героїв, якби продовжувався вічно. Він супроводжується музикою, і все це разом взяте є вагомою противагою злу. Зображення Л. Дерешем волинкаря напрошується на паралель із кобзарем або лірником, який у народі був досить шанованою людиною, і навіть більше – цю постать у традиційному українському селі вважали сакральною [7;37]. В образі волинкаря втілена досить позитивна енергетика, а те, що він танцює по замкнутому колу, набуває такого ж магічного значення, як і у повісті М. Гоголя "Вій". Щоб вберегтися від нечистої сили, Хома Брут малює навколо себе коло. Таким чином старий волинкар демонструє своїм танцем боротьбу зі злом.

Отже, гоголівські традиції є джерелом натхнення не одного покоління письменників. Тому докладніше проаналізувавши роман Л. Дереша "Культ", ми помітили досить тісний зв'язок з творчістю М. Гоголя. Спадщина великого письменника має своїх послідовників, що є цілком закономірним явищем у літературному процесі. Очевидно, вони є носіями одного типу ментальності, йдеться не про прямий вплив, а про спільне джерело творчості: фольклорно-міфологічна традиція українського народу.

Література

1. Гоголь Н.В. Собрание сочинений. Т.1. Вечера на хуторе близ Диканьки.- М.: Государственное издательство художественной литературы, 1950. – 324с.
2. Гоголь Н.В. Собрание сочинений. Т.2. Миргород. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1949. – 244 с.
3. Дереш Л. Культ. – Львів: "Кальварія", 2004. – 205с.
4. Манн Ю. Поетика Н. Гоголя. 2-е изд., доп. – М.: Художественная литература, 1988. – 413с.
5. Полная энциклопедия символов / Сост. В.М. Рощаль. – М.: Изд-во ЭКСМО, 2003. – 510с.
6. Стронецкий О. Гоголь. Дослідження стилю, філософії, методів та розвитку персонажів. – Львів: Видавництво "Світ", 1994. – 305с.
7. Хай М. Лірницька традиція як феномен української духовності // Родовід, – 1993. – № 6. – с. 37-43.

АВТОРСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ПОВІСТІ ЮЛІЯНА ОПІЛЬСЬКОГО "ІДУ НА ВАС"

В історичному романі, "де існують внутрішні стильові вимоги щодо типізації, індивідуалізації мовлення, особлива роль відводиться народнорозмовній фразеології" [2, 211]. Фразеологічні одиниці в мові історичної прози є виражальними засобами загальнонародної мови, засобами створення художнього світу відображуваної епохи, але багато словесних одиниць цього типу фактично є не фразеологізмами, а конструкціями, що побудовані за певними "фразеологічними законами". Видозміна фразеологічних зворотів відбувається різними способами: змінюється структура стійкої сполуки при збереженні її семантики (чи навпаки), поповнюється або зменшується компонентний склад фразеологізму тощо. Талант митця якраз і полягає у вмінні такої імітації, за якої "між справжніми, народженими в гущі усномовного спілкування фразеологізмами й фразеологічними конструкціями суто авторського походження важко, а часом і неможливо помітити межу, що їх розділяє". [1, 74].

У повісті Ю. Опільського "Іду на вас" знаходимо незначну кількість фразем, які не фіксуються словниками, а про їх семантику читач може здогадатись лише з контексту. Це є власне авторські фразеологізми.

Виділені словосполучення характеризують особливості ідеостилу письменника. Приміром, говорячи про відвагу, автор вживає словосполучку **лев (сидить) у серці**, а для характеристики підлості Юліян Опільський використовує **гадюка у мізку**: "Справді **лев сидить у серці** сього полянина"[4,116] або: " У кого лев у серці, у того не буває **гадюки у мізку**"[4,118]. Згадані стійкі сполуки створені на основі компаративного елемента, причому порівняння рис характеру людини із певними тваринами (відвага – лев, підлість – гадюка) є досить символічним. Варто згадати широковживані в сучасній українській мові фразеологічні сполуки **нагріти в пазусі гадюку, гадюче кодро, гадюку вигодувати коло серця** тощо та порівняння **хоробрий (дужий, сміливий), як лев** і мотивація вибору тварин у власне авторських фразеологізмах стане цілком зрозумілою.

В іншому випадку автор використовує фразеологізм **стяти кров** зі значенням "вразити, злякати", де архаїчне слово **стяти** означає виявлення певного фізичного відчуття: "Між тим слова Святослава **стяли кров** Калокира, мов зимовий, грудневий вітер воду"[4, 82]. Творячи цей фразеологізм, Юліян Опільський стилізує його під зображувану епоху. Семантику авторського виразу підсилює, чи швидше уточнює, порівняння **мов зимовий, грудневий вітер воду**, яке вказує на міру виявлення дії.

Інколи здається, що письменник не творить власний фразеологізм, а просто трансформує вже відомий. Наприклад, словник фіксує сполуку **солон'яна вдова** зі значенням "жінка, яка тимчасово залишилась без чоловіка, або не живе з ним" [5, 210], тобто несправжня вдова. У творі автор вживає фразеологізм **солон'яна смерть**: "Притім варязький гетеріарх помер на гнилу гарячку...О боги! **Солон'яною смертю!**" [4, 56]. Формально (беручи до уваги структуру, а не семантику фразеологічної одиниці) можна припустити, що автор провів певну аналогію і трансформував традиційну фразему. Проте Юліян Опільський подає примітку, де мотивує вибір фразеологізму та його семантику народними віруваннями. Виявляється, що поганські германці "солон'яною", тобто несправжньою, називали природну смерть і дуже її боялися. Вони вірили, хто помре "солон'яною" смертю, той потрапить не у рай, а у пекло. Тому германці старались гинути у бою, саме ця смерть уважалась "справжньою" і гарантувала їм рай після смерті.

Натрапляємо на випадки, коли автор творить фразеологічну одиницю на основі певних тропів: "...бо у греків також віднедавна не раз **кухарював голод.**"[4,116]. Словосполучка **кухарював голод** побудована на основі персоніфікації та оксиморону. Персоніфікація як вид метафори дає можливість олюднити неживі явища чи предмети (**голод кухарює**). Оксиморон – це різновид тропа, що полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого формується нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект[3, 517]. Як бачимо, наведений фразеологізм побудований на основі оксиморона, адже семантичне навантаження слів **кухарювати** і **голод** – зовсім протилежне, можна сказати, антонімічне.

Отже, незважаючи на незначну кількість авторських фразеологізмів у повісті "Іду на вас", вони несуть значне стилістичне навантаження, відображаючи колорит історичної епохи,

творючи художні образи, сприяючи емоційно-оцінній конкретизації персонажів та подій.

Література

1. Буда В.А. Лінгвостилістика сучасного історичного роману про добу козацтва (60-90рр.ХХст.) – К.: Рідна мова, 1998. – 164с.
2. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. – К.: Наукова думка, 1987. – 245с.
3. Літературознавчий словник-довідник/ Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 752с.
4. Опільський Ю. Твори: В 4-х т. – Львів: Каменяр, 1994. – т.1: Іду на вас. – С.25 -237.
5. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. – К.: Вища школа, 1984. – т.1-2.

Людмила Ценюх

наук. керівник – доц. Г. Ф. Ступінська

СВОЄРІДНІСТЬ ЖАНРУ БАЛАДИ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Балада здавна побутувала в українській народній творчості. Вона пройшла тривалий і складний шлях еволюції від народної танцювальної пісні до сюжетного поетичного твору переважно історичного або казково-легендарного змісту. В художній літературі до цього жанру зверталися такі відомі письменники як Шевченко, Боровиковський, Метлинський та інші. Особливо високі зразки балади створив Тарас Григорович, це: "Тополя", "Утоплена", "Лілея", "Причинна", "Коло гаю в чистім полі", "Русалка", "У тієї Катерини". Поетика балад Шевченка багато в чому справді виросла з фольклорної стихії, зберігши пісенну вільність, розкутість, грацію, ритміко-інтонаційне розмаїття. Однак не важко помітити, що порівняно балади Тараса Григоровича становлять нову мистецьку якість таких структурних елементів, як дросматично напружений сюжет і ліро-епічний характер розповіді.

Мабуть, аналізуючи балади Шевченка, потрібно уважніше прислухатись до думки М. Гоголя, який вважав, що в основі балади лежать "таємничі поетичні легенди, неясні явища, що хвилюють і лякають уяву". [1].

У баладі "Причинна" головна увага зосереджена на надзвичайній події, а не на персонажі. Змальовано не тільки любов і тугу дівчини за козаком, а й долю його в чужій стороні:

Та, мабуть, загинув!
Не китайкою покрились
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізеньки дівочі;
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Бім тіло вовки з'їли, –
Така його для.

Уява читача малює цю подію як реальну, яка вже сталася. А далі ніби зіставляє трагедію двох молодих осіб: з одного боку козака, а з другого – дівчини, акцентується увага на тому, що все на цьому світі вирішує доля, фатум, тобто щось вище, некероване:

...О Боже мій милий! Така твоя воля,
Така її щастя, така її доля.

Особливо вирізняється картина двосвітності, бо поет поєднує цей світ і потойбічний, боже і земле, реальність і вимисел. Важливого значення набувають гіперболічні описи природи, звернення до метафоричності, персоніфікації, пісенного епітета, прийому нагнітання загадкових, а то й страшних картин, обставин дії (ніч, буря, Дніпро, русалки, що залоскочуть дівчину) – все це підсилює похмурий тон, трагічний фінал.

Проте, драматизм зображуваного не відсуває на задній план високої моралі героїв, чогось світлого і доброго. Шевченко показує незрадливе кохання, вірність йому аж до смерті. Закінчення балади дуже емоційне та підкреслене суто українськими символами: явора, ялини, соловейка, зозулі, червоної калини.

Балада "Тополя" теж ґрунтується на мотивах народної творчості, уснопоетичній символіці.

Головна героїня закохана в козака, який гине:
Полюбила чорнобрива
Козака дівчина.

Полюбила – не спинила,
Пішов та й загинув...

Як і в "Причинній" значну роль відіграють загадкові, таємничі сили: ворожіння, надприродні дії зілля. Простежується мотив перетворення дівчини в тополю, в образі якої здавна втілювалася ідея невмирущості кохання. Доказом цього є переодягання дівчини в тополю на зелені свята.

Уявлення українського народу про ворожок ("бабусенька", як її називає головна героїня, є ніби втіленням двох світів, бо з одного боку вона жива, реальна особа, а з другого – має силу і владу в потойбічній, воду (яка б мала змити, очистити від цього злого), пісню (як підкреслення ментальності українців) мали детальніше і досконаліше подати образ події, яка відбулася:

Пішла, вмилась, напилася,
Мов не своя стала,
Вдруге, втретє, та, мов сонна,
В степу заспівала:
"Плавай, плавай лебедонько,
Рости, рости, тополенько,
Все вгору та вгору!"

І все це відбувається у звичайних, природних умовах, тобто не виходить за межі соціально-побутового життя народу. У цій баладі домінує драматизм почуттів, певний протест, прагнення до щастя, що підкреслюється глибоким ліризмом, психологізмом. Великого значення набуває діалогічна форма викладу. Шевченко змальовує образ матері, яка хоче видати дочку за багатія-нелюба. В цій баладі використовуються образи-символи: червоної калини, соловейка, чорних брів, карих очей, які роблять сюжет і мову більш доступними і зрозумілими українській душі.

Зовсім новаторською є балада "Утоплена", бо не можна вказати до неї аналогій не тільки в українській, а й в інших слов'янських літературах. Зображена подія викликає чимало роздумів про морально-етичні принципи і вчинки людей, адже вбивство дочки матір'ю із заздощів до її краси – це страхітливий випадок, який заслуговує на сувору кару. Образ матері тут різко протилежний до Шевченкових образів у багатьох інших творах (напр. "Наймичка", "Катерина"). Поет пише:

Отака-то мати!..

Породила дочку без сорому, в чужім селі покинула, пила й гуляла – поки старою не стала. А дочка Ганнуся росла, розцвітала. Тоді мати знайшла стару відьму і дочку трутою напувала, та не помогло. У кінці вона знаходить нелюдське рішення: топить дочку і сама топиться.

Більша частина розповіді зосереджена на думках і діях матері, а дочка – персонаж пасивний, хоча уся увага прикута до неї, її вроди. Також автор виводить ще образ рибалоньки, який кохає Ганнусю і стає свідком вбивства. Він теж губить свою душу. Фінал очевидний – вони всі троє потойбічні істоти (утопленики), які вночі випливають з води. Шевченко вводить образ кіс, як символ дівочої краси і чистоти.

Зосереджує увагу поет і на внутрішньому стані героїв, наголошує ще й на тому, що сім'я і любов – це у нашому суспільстві найголовніше, а їх не має:

Кляне мати
Той час і годину,
Коли на світ породила
Нелюбу дитину

Ідейна, класова позиція поета чітко вимальовується в баладі "Лілея". Доля маленької, скривдженої людини пов'язується із жорстокістю соціальних обставин і аморальності панства.

Як зазначає Г. Нудьга "Лілея – символ правди й краси, яких ще не зреклося суспільство. Чиста й прекрасна, як квітка скорботна й трагічна". [2]. У цій баладі Шевченко вже надає слово героїні, що й створює задушеву атмосферу. Вона оповідає історію свого життя, вже на тому світі, коли її душа переселилася в лілею, запитує за що її покарано:

За що мене, як росла я
Люди не любили?
За що мене, як виросла,
Молодую вбили?

Лілея робить власний висновок, намагається знайти співчуття у королевого цвіту. Її слова сприймаються як докір жорстокості, черствості і бездушності. У баладу Шевченко не випадково

вводить образ пана; він уособлює зло, нелюдський жорстокий світ.

Викликає захоплення балада "Русалка", в якій оповідь теж ведеться устами центральної героїні – колись була малою, невинною дівчинкою, а зараз русалка. Проте вона використовує й слова матері, які мають велике ідейно-сміслові навантаження як для характеристики події, так і для зображення самого образу матері. Бачимо, що мати теж зведена паном, але через тиждень вже забуває про доньку, байдужіє.

Шевченко взагалі відмовляється від безпосереднього виявлення свого ставлення до героїв і подій, а також від їх описів.

Поет використовує емоційно-забарвлену лексику:

Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали...
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
Не зареготалась.

Особливе смислове навантаження має слово регіт, яке ніби підкреслює іронічну ноту у висловленого. Видно, що дочка не осуджує матір, а скоріше навпаки – любить і співчуває їй. Такий мотив любові дітей до батьків є провідним у творчості Шевченка.

У баладі "Коло гаю в чистім полі" поет знову повертається до мотиву перетворення дівчини у тополь, змальовує історію нещасливого кохання. Вона написана в стилі епічної оповіді. Сюжет дуже схожий до народної пісні: любов двох дівчат до Івана, який не гонив жодної з них. За зраду і брехню кара одна – смерть. У народних уявленнях отруєння за такий вчинок не вважається як дуже негативний, а як щось належне, заслужене. Тому в баладі є повчальний елемент:

А бог людям на науку
Поставив їх в полі
На могилі тополями.

Любов – це сильне почуття, яке доводить навіть до божевілля. Видно, що сестри повністю віддалились йому, бо навіть після того як отруїли з розпачу свого коханого, поховали його і:

...Сестри ходили
Що день божий вранці-рано
Плакать над Іваном,
Поки самі потруїлись
Тим зіллям поганим.

Остання балада відрізняється від попередніх тим, що в її основі лежать різкі контрасти і гіперболи, перебільшення. Шевченко використовує певну недовомовленість, загадковість, що наштовхує на власні домисли і уявлення про фінал, а також – неймовірну точність, яка характерна для народної поезії. Для відтворення всього драматизму велику роль відіграє діалог. Причиною смерті стала її брехня:

Це не брат мій, це мій милий,
Я тебе дурила...

Для козаків чесність, дружба і віра понад усе, тому після таких слів Іван Ярошенко, який "з лютої неволі, із Бахчисараю, брата визволив", не міг з ними змиритися і кару виніс однозначну – смерть:

Одурила! – і Катрина
Додому скотилась
Головонька... – Ходім, брате,
З поганой хати.

Мабуть, Шевченко не був прихильником того, щоб неправдою рятували життя, тому у кінцевому результаті замість милої козак зустрів побратима.

Таким чином можемо з впевненістю сказати, що балади Т. Шевченка мають певні риси народнопоетичних балад, але за своїм змістом, спрямуванням і образно-стильовими прикметами є явищем якісно новим. В них на високому художньому рівні змальовано високі, світлі, благородні поривання народного духу, утвердження думки про важку боротьбу, яку доводиться вести в ім'я добра, правди і краси.

Література

1. Нудьга Г.А. Українська балада, с.127-128

2. Русские писатели о литературном труде. Л, 1954, Т.1.-С.481
3. Шевченко Т.Г. Повне збір. тв. у 6-ти т., Т.1.К.,1963-С346.

Марія Козяр
наук.керівник – проф. М.П. Ткачук

СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВЕЛ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Григор Тютюнник – один із яскравих представників прози шістдесятників (разом із Євгеном Гуцало, Валерієм Шевчуком, В.Дроздом та ін.), які творили високомистецькі твори, незважаючи на несприятливі умови тоталітарного суспільства.

Шістдесятники прагнули до оновлення української літератури, розширювали її проблематику, жанрово-стильову палітру, зокрема, по-суті, повернули українській прозі психологізм. "На шляху нового відродження української літератури явищем постала передусім реалістично-імпресіоністична новела Григора Тютюнника" [4;28], яка культивувала глибоке проникнення у внутрішній світ людини, моделювання найпотаємніших думок героя, його вразливість до антигуманних явищ тогочасного суспільства.

Джерелом творчості письменника є автобіографізм. Зокрема, автобіографічні риси простежуються у новелах "В сутінки", "Три зозулі з поклоном" та ін. Як зазначає Ніла Зборовська, "історія новели "В сутінки" – психологічна інтерпретація душевного конфлікту між дорослим сином і матір'ю, має глибоке коріння — гостро пережиту в дитинстві образу і зраду" [4;28].

Герої новел прозаїка взяті здебільшого із життя. Це, наприклад, новела "Поминали Маркіяна", про що свідчать слова Тютюнника у листі до перекладачки Н.Дангулової: "... бачив зайця, що пив воду із Псла і витирав вуса лапою точно так, як робив це покійний Маркіян, випивши чарку..." [3;101].

Сюжет письменник будує здебільшого навколо однієї події, але такої, яка розкриває сутність людини, мотивує її вчинки, життєву позицію (це простежуємо у новелах "Син приїхав", "Оддавали Катрю", "Кізонька" та ін.). Цій меті підпорядкований і своєрідний конфлікт у творах Тютюнника: переважно він чітко не виявлений, внутрішній. "Наші читачі врешті-решт навчаться розгадувати сюжетні ходи, і вони стануть такими ж банальними, як сентименталізм. Майбутнє за цікавими різними типами людей, характерами" — писав новеліст у своєму щоденнику (із записної книжки №3, 1961 р.). І ще: "Внутрішній сюжет заразливіший, від нього читачеві трудніше відчепитися, піти, забути, тобто сюжет- настрої" — вважає автор (щоденник №3; 28 листопада 1961 року) [5; 29]. Розкриття внутрішнього світу персонажа досягається за допомогою такого оповідного прийому, як внутрішня фокалізація (новели "Зав'язь", "В сутінки", "Тайна вечера", "Комета", "Сито, сито...", "Обнова" та ін.).

Основою побудови сюжету твору є художня деталь, слово, що неодмінно бере участь у творенні образу, характеру чи переростає у символ. Григор Тютюнник — майстер художньої деталі, яка рідко виступає як одноразова. Здебільшого використовується новелістом повторювана деталь, або ще її називає Тарас Аврахов кільцевою, бо вона "ніби обрамлює новелу, творить своєрідне ідейно-змістове кільце" [2;17]. Це спостерігаємо у новелах "Оддавали Катрю", "Дикий", "Холодна м'ята". У новелі "Кленовий пагін" це руки діда Христоні, "поскладувані одна на одній, мов дві пелюсточки", а також деталі-образи шашеля і павутини, які повторюються на початку і в кінці твору з метою доповнити образ діда Христоні, підкреслити його старість і немічність. Важливу естетичну роль відіграє фінальна деталь, оскільки у творі, невеликому за обсягом, композиція найчастіше представляє собою лінійний розвиток по висхідній, спрямований до фіналу, кінцівки, в якій і знаходиться точка найвищого напруження (новели "Комета", "Сміхота").

"Новела Гр. Тютюнника — це настрої, що пишеться фарбою, звуком, саханням душі, а тому гостро діє на "нерви читача", — відзначає Ніла Зборовська [4;30]. Це єднає письменника з імпресіоністами. На нюхових деталях побудована новела "Холодна м'ята", зорових- "Червоний морок", "Зав'язь", майже в кожній новелі зустрічаємо звуконаслідування як різновид слухової деталі.

Композиція новел Тютюнника здебільшого складна. Дуже часто автор вдається до анахронії, тобто порушує хронологічну послідовність подій. Найчастіше це спогади головного героя (новели "В сутінки", "На згарищі", "Холодна м'ята", "Іван Срібний").

Окремі твори прозаїка об'єднані у цикли. Як наприклад, цикл "Крайнебо", написаний

ліричною ритмізованою мовою, що надає цим творам поетичності. Цикл "Крайнебо" складається з чотирьох творів: "Прослідок", "Груші з копанки", "Людям на добро", "Колиска", які об'єднані образом-деталлю крайнеба, деякими спільними персонажами та місцем зображуваних подій.

Своєрідним триптихом виступають новели "Син приїхав", "Оддавали Катрю" та "Поминали Маркіяна", які об'єднані тим, що розповідають про найважливіші події в житті людини: народження, одруження, старість і смерть.

Важливим засобом характеротворення виступає пейзаж, а також портрет. Пейзаж у новелах використовується здебільшого для того, щоб підкреслити настрій та переживання персонажів, тобто він є психологічним. Портрет подається не повністю, як у новелах ХІХст., а окремими штрихами, деталями, які допомагають реципієнту уявити образ героя повністю.

З точки зору наратології (за типологією Ж.Женнета) виділяють чотири основні варіанти наративної структури: гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації; гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації; гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації.

Найчастіше письменником використовується наративна ситуація першого рівня (гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації). Це такі твори як: "На згарищі", "Іван Срібний", "Холодна м'ята", "Кленовий пагін", "Печена картопля", "Проти місяця" та ін. Тут розповідач не є персонажем твору і розповідає не про себе, за рахунок чого досягається об'єктивність розповіді.

Гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації присутній у новелах: "В сутінки", "Сито, сито...", "Тайна вечера", "Зав'язь", "Обнова" та ін. Тут розповідь подається через суб'єктивне бачення одного з персонажів (використовується оповідний прийом внутрішньої фокалізації).

Гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації виступає у творах "Комета", "Три зозулі з поклоном".

Має рацію Тарас Аврахов, який зазначає, що письменникові вдалося "стерти видиму грань між художнім твором, який будучи витвором людського розуму, є "штучним", та дійсністю. Складається враження, що життєва справжність мовби перенеслася на сторінки новел" [1;46].

Таким чином, можемо стверджувати, що для новелістики Григора Тютюнника характерне багатство сюжетно-композиційної структури новел, правдивість зображення характерів, ліризм, психологізм, які формують внутрішній сюжет, цікаві форми наративу, мистецтво портретних і пейзажних характеристик, мовлення персонажів, роль художніх деталей.

Література

1. Аврахов Т. Екзистенція в художньому слові Григора Тютюнника // Українська мова і література в школі. — 1992. — №9-10. — С.46-48.
2. Аврахов Т. Поліфункціональність художньої деталі у творчості Григора Тютюнника // Українська мова і література в школі. — 1989. — С.16-22.
3. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника. Спогади про письменника. — К., 1988. — 495с.
4. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятництва // Слово і час. — 2001. — №12. — С26-32.
5. Мороз Л.З. Григір Тютюнник: Нарис життя і творчості. — К.: Дніпро, 1991. — 207с.
6. Тютюнник Г.М. Вибрані твори: Оповідання, повісті.-Дніпропетровськ: Січ, 2000.— 449с.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Тамара Лаврієнко
наук. керівник – проф. Р.Т. Гром'як

ПУРИТАНСЬКИЙ АСПЕКТ ТРАКТУВАННЯ МОРАЛІ ОЧИМА Н. ГОТОРНА

Мабуть, однією з найважливіших складових американської культури були і залишаються пуритани, чий специфічний спосіб світосприйняття мали величезний вплив на формування американської ідентичності. Про це свідчать як масова культура, зокрема кінофільми та реклама, так і дослідження та викладання американської історії, літератури, різноманітні наукові дискусії.

Протягом останніх десятиліть, коли інтелектуали та науковці ведуть полеміку з приводу американської ідентичності, в остаточному підсумку все зводиться до одного питання: яку роль відіграло пуританство Нової Англії в еволюції американської ідентичності та які риси англійського кальвінізму стали невід'ємним елементом культури сучасної доби. Еморі Елліот, відомий професор Каліфорнійського університету стверджує, що ціла низка рис, з яких складається американська ідентичність, таки бере свій початок у Новій Англії XVII ст., елементи тієї доби міцно вкоренилися в певних релігійних віруваннях, політичних і соціальних інститутах, в ідеї сприйняття себе, самоствердженні, родини, громади, у психологічних настановах стосовно гріха та сорому, у розумінні власності, грошей, роботи, успіху та поразки, а також у поглядах на стать і расу [1, 241].

Достеменно відомо, що пуританізм – це вільно організований рух за реформу, що мав місце в 16-17 ст. під час Англійської реформації. Пуританізм, на думку Перрі Міллера, був "переконанням, що реформа повинна бути продовжена, що залишилось ще багато чого виправити, що ще досі ведуться інтриги з часу папізму, які треба припинити, що Англійська Церква має бути відновлена до чистоти ("purity") Церкви 1-го століття, встановленої самим Христом" [6, 45].

Подальша історія пуританства, яке протистояло англіканській церкві, була бурхливою, але недовгою. Вже у XVI ст. найвідданіші своїм переконанням пуритани змушені були тікати до Голландії, а далі заснували свої поселення в Новому Світі, де "вони могли відкрито сповідати давню християнську віру у сповненій любові громаді турботливих Святих" [1, 250].

Термін "пуритани" уперше був вжитий як глузування чи образа, застосована їхніми опонентами, традиційними Англіканами до тих, критикував та бажав "очистити" ("purify") Церкву Англії. Однак, взагалі кажучи, самі пуритани не вживали цього терміну, і це слово завжди було скоріше описом типу релігійного нововведення, ніж конкретної церкви. "Пуританізм був радше рухом, ніж найменуванням". Деякий час пізніше пуритан так називали через чистоту (purity) життя, яку вони підтримували і вимагали від інших.

Таким чином, є цілком справедливим твердження Перрі Міллера, що пуританізм є найбільш показним, найтривалішим і найпліднішим фактором в американському житті та американській думці. Він відіграв головну роль в багатьох сферах суспільного життя. Американський дослідник акцентує увагу на тому, що пуританізм надихнув розвиток певних рис особистості, які продовжували існувати ще довгий час після зникнення вихідного (первісного) віровчення. Передусім, кальвінізм посприяв розвитку в людині схильності до самоаналізу, самооцінки, пошуків прихованого символічного змісту в життєвих фактах і природних явищах. Міллер змалював пуритан як працелюбних, богобоязливих людей, які голими руками вибудували процвітаючу колонію, любило пиво та вино, любили своїх дітей і намагалися вирішувати складні теологічні, політичні та філософські питання, й зрештою, сформували майбутнє Америки. "Можна з впевненістю сказати, що без розуміння пуританізму нема розуміння Америки" [6, 41].

Проте пуританство здавна викликає чимало суперечностей, а вчені-пуританознавці в 80-х роках минулого століття розбилися на декілька таборів. Так Генрі Льюїс Менкен, американський письменник, член групи "Молодих інтелектуалів" Гарвардського коледжу, звинувачував "пуританських набобів" у всіх недоліках американської культури. Він послуговався образом пуритан XVII ст. як позбавлених почуття гумору священників, вузьколобих антиінтелектуалів та ненависників щасливого життя.

Ще іншу позицію щодо пуританства висловлює американський письменник-романтик Готорн: він засуджує не пуританську релігію, а вияви фанатизму її прибічників, які призвели до жадливого антигуманних вчинків.

Є сенс зазначити, що зв'язок з пуританською традицією Нової Англії для ідейного образу Готорна-письменника є надзвичайно важливим. Як відзначає Ю.В. Ковальов: "для Готорна Нова Англія була поняттям не тільки географічним і політичним, але, насамперед, історичним, втіленим у категоріях свідомості і моральності" [3, 7]. Саме ця тріада: історія – свідомість – моральність визначає магістральний напрямок творчості американського письменника. Натаніеля Готорна справедливо можна назвати "митцем-моралістом" (moral painter). Його творчість присвячена прагненню проникнути у глибини людського серця. Готорн виходив з того, що в цілому світі стосунки будуються на моралі, а якщо це справді так, то найголовнішим і першочерговим завданням людини є забезпечення достатньо високого рівня моральності. Кращим романом Готорна недаремно вважається "Червона літера", твір, в якому, за визначенням критиків, символічно вирішуються моральні проблеми. Дехто навіть називає цю книгу моральною параболою. Напружений інтерес до релігійно-естетичних питань, схильність до душевного самоаналізу, своєрідний містичний символізм мислення – усю цю пуританську "закваску" можна сміливо визначити як основний "ключ" "Червоної літери".

Слід зазначити, що ставлення автора до пуританства має двоякий характер. З одного боку, релігійна нетерпимість, суворість, навіть жорстокість його законів проти тих, хто відмовляється жити за їхніми принципами, не можуть знайти відгуку в Готорна. З іншого боку – вже сама наявність моральної проблематики, як основного критерію, що застосовується до світу і людини, якнайкраще відповідає моралізаторському складу його мислення. Заперечуючи ті практичні методи, за допомогою яких пуританство насаджувало і відстоювало свої принципи, письменник, тим не менше, цілком проймається духом моральної боротьби і морального законодавства, характерного для пуританської епохи.

Готорн відчував гостре незадоволення станом суспільства, знаходив протиріччя між демократичним ідеалом і реальною дійсністю і в пошуках джерел суспільного зла звертав свої погляди на людську особистість, її душу, на "таємниці людського серця". Такий підвищений психологізм та особлива зацікавленість етичними питаннями був властивий і мешканцям Нової Англії. Спілкуючись віч-на-віч з Богом, розкриваючи йому своє серце, пуританин зникав до самозанурення, до "копирсання" у власній душі. Істину ж, як вважали, пізнати раціонально неможливо, її відлуння можна осягти вірою, екзальтаційною молитвою та одкровенням. Водночас, новоанглієць твердо вірив: чим більшого успіху він досягав, тим більше Бог схвалював його дію, що уможливлювало очищення та спасіння людини в майбутньому. Звідси – оте обожнювання праці серед американців, їх семижильна працездатність.

Пуританська мораль вважала людину істотою гріховною. Досить поширеною є думка про те, що центральною проблемою творчості Готорна є також ідея "первородного гріха" і похідне звідси уявлення про споконвічну гріховність людської природи. Проте, насправді, Готорн вважав, що людині властиві як добро, так і зло, і що в неї було "не менше шансів виявитись дитиною сатани, ніж первістком Бога". Завдання самої людини – перемогти у собі зло, яке життя, як і добро, породжує в ній. Правильний висновок робить О. Ніколюкін: "Моральність, що переслідує зло і уподібнюється до нього, і злочин, "вада", яка міняє свою природу від усвідомлення своєї злочинності, – така готорнівська постановка питання про добро і зло, такий гуманізм Готорна" [4, 272].

Центральним віруванням, що відрізняло пуритан від інших християн, був пуританський догмат божественного визначення наперед (predestination), згідно з яким Бог ще до створення світу визначив долю одних людей до спасіння, а інших – до загибелі. Однак оскільки людина не може знати своєї долі, вона зобов'язана жити і трудитись таким чином, щоб довести, що саме їй визначено спасіння. Натаніель Готорн скептично ставився до такої ідеї божественної людської свідомості. В його уяві, як уже було зазначено, душа людини містила в собі таку собі діалектичну субстанцію добра-і-зла, де обидва компоненти так переплелись, що їх важко розрізнити, а спроба ліквідувати один з них веде до знищення життя.

В образі Естерн Прин, головної героїні "Червоної літери", обігрується ключова ідея пуританської міфології – self-reliance (упевненість в собі), згідно якої людина здатна подолати все в ім'я життя, суть якого – "не насолода чи печаль, а праця, яка буде сприяти просуванню вперед". Дійсно, Естер мужньо долає всі випробовування, ніколи не зраджує собі, залишається особистістю, яка до кінця бореться за своє щастя. Вже після трьох років, що пройшли після

осуду Естер, літера *A* в свідомості бостонців розшифровувалась як початкова буква слова *able* – "сильна", а не первісне *adulterous* (перелюбна). Наприкінці твору ми бачимо повне перетворення символу гріха на свою протилежність – символ чесноти: *A* трактується як початок слова *admirable* – "гідна поклоніння".

Таким чином, пильна увага до моральної проблематики, що була невід'ємною ознакою пуританства, мала значний вплив на творчість багатьох американських письменників-романтиків XIX століття, зокрема Натаніеля Готорна. Для нього духовна сутність Америки, її переконання та моральні принципи є множинною проекцією тієї внутрішньої реальності, яку ми називаємо моральною свідомістю особистості [2, 357]. Програма перетворення дійсності, за Готорном, повинна починатись з "очищення сердець" окремих людей. До такого ж розуміння поступово приходять Естер, хоча автор і не показує всього складного процесу духовного росту героїні, а лише обмежується зауваженням, що "...закон світла перестав бути законом для неї... Вона знайшла свободу... мислення". Отож, повчальними та справедливими є слова героя-оповідача однієї з новел Готорна: "...якщо ми будемо, не занурюючись в глибини серця, намагатися зрозуміти та виправити наші помилки лише недолугими засобами розуму, то все досягнуте нами виявиться примарним сном".

Література

1. Емори Елліот. Ці неупокорені пуритани, які вижили у канонічних війнах// Пуританська традиція в літературі США. – Київ, 2004.
2. История зарубежной литературы XIX века/ Под ред. Е.М. Аненко. – М., 2001. – С. 355-357.
3. Ковалёв Ю.В. Творчество Натаниеля Готорна // Готорн Н. Избранные произведения в двух томах. – Л.: Художественная литература, 1982. – Т.1.
4. Николокин А.Н. Американский романтизм и современность. – М., 1968.
5. Hawthorne, Nathaniel. *The Scarlet Letter and other Tales of the Puritans*. – Boston: Houghton Mifflin Co. 1961. – 404 p.
6. Perry Miller. *The Puritan Way of life // Readings in American Civilization*. A text book for students of English philology / Sel. by T. Pyzik. – Katowice: Univ. Slavski, 1984. – 418 p.

Анна Бабка
наук. керівник – доц. *Т.С. Олійник*

THE ILLUSION OF ARCHAIC PAST IN THE POEM OF S.T.COLERIDGE "THE RIME OF THE ANCIENT MARINER"

The purpose of the article is to investigate archaisms and study the peculiarities of their usage in modern literature.

Since the eighteenth century(with its attendant interest in antiquarianism), writers have sometimes added a flavour of the past with some old-looking spellings: adding an extra – *e* to the end of a word, for example, easily icons of the past. Scholars who discuss written archaisms employ this very device to describe the sort of falsely past world that is being evoked by most archaisms: they use expressions which rely for their meaning entirely on their spelling: Geoffrey Leech at one point refers to 'olde worlde quaintness', while W.N.Parker speaks of the 'merrie England' depicted in *Ivanhoe*. These expressions are used by a number of present day commentators in their descriptions of the 1798 'Ancient Mariner'. William Empson, for instance, sees Coleridge laughing at 'olde worlde sensationalism'.

Archaisms are actually metonyms for the past: by a small part of the past – a word, a grammatical formation, a spelling – we are meant to understand the invisible presence and influence of the whole. When a writer distributes archaic material throughout his work, the reader understands that the whole of that work is meant to seemingly belong to the time when such material was normally found. Metonyms work through a fairly simple system of associations(unlike symbols, for instance, where overt resemblance plays no part). The metonymy of archaism is mixed with something less straightforward, however, in that it is a stylistic device, involving the reader in a form of 'double perception' [2,257].

The paradigmatic example of a poem that is both(largely) associated with an 'inspired' bardic figure and set in the mysterious past is, without doubt, Samuel Taylor Coleridge's 'Rime of the Ancient Mariner'. In this poem, all the issues mentioned above are fully operative and given a specifically Coleridgean twist. His archaisms, by which we mean all the devices employed to make the work seem to belong to the past, are used for purposes beyond were association with the past. In fact, Coleridge's concerns with poetry in many ways run parallel to the theoretical issues arising from

archaisms as used in 'The Rime of the Ancient Mariner' [5]. It is the contention of this article that, far from eliminating archaisms, Coleridge's textual revisions encouraged and added archaic complexity to the poem in order to collapse the boundaries between past and present between inspiration, authority and text, and between poet and poem.

Metonyms for the past need not manifest themselves as forms of words only: anything very old-fashioned may be used and received as an archaism: the story, the details of life given within the story, the form in which the story is told, the look of the text on the page, and so on. Reading 'The Rime of the Ancient Mariner', one is conscious, from its title onwards, of its formal archaisms. It is, in fact, mostly through the effects of such associative devices that Coleridge creates the illusion of an archaic past in the poem. The content of the poem is only rarely used for this purpose, and never with any historical specificity: that is to say, while some historical practices are referred to, there are no direct references to datable events or personages.

Nevertheless, archaism covers a broad range of devices in this work, which include the language, the genre, the presentation of the printed texts (the look of the poem), and the content of the surrounding paraphernalia. There is also a scattering of to out – dated beliefs and practices [4].

It is not simply the mariner who is ancient in the poem, for if he is ancient, then his rhyme must be old too. The wedding guest of the tale may be a little younger, but whoever is meant to have written down this ballad did so a long time ago, when the language was noticeably different from that of the last years of the eighteenth century when it was first published [6]. From internal evidence we do not know the dates of creation of the various forms of this work, nor do we know who first told it, said it, or put it into written form; it seems in some ways to be one of those legends whose truths are all the more powerful for having origins lost in the mists of time, like ruins invested with vague aspirations towards infinity and the past'. External evidence may convince us that it is the production of one 'S.T. Coleridge', intent upon exciting our sympathies with elements of the supernatural, but the poem itself hides its origins. The concealment is effected mostly through multiple and contradictory time elements: the tale is distanced from its readers (and its real creator) by more than just an ancient bard-like figure: through a number of archaism features the text declares itself to be old.

It is not a short poem, so the spelling and morphological changes, plus the replacement or excision of certain words amount to a fair number of changes, but still only to a small proportion of the original verbal archaisms in the poem. Some of the most evident archaisms, including all the most frequently occurring group of verbs in the poem – the auxiliaries – retained their antique forms, as did all second-person singular pronouns (thee, thou, thy, thine), all affirmatory expressions such as *i wist* and all exclamations (e.g., gramercy, wel-aday). These were kept in the second and all subsequent versions of the poem, as were the old irregular verbal forms such as *clomb(e)*, for *climbed*, *uprist* for *uprose*, *whiles* for *whilst*, and the expressions *sterte* (in 'a gust of wind sterte up behind') and *gan* (as in 'gan work the ropes', 'she gan stir') [3].

In conclusion, we may say that pervasive and consistent archaism may be identical to a form of impersonation, so in order to be effective as a time-cruncher it needs to signal its own duplicity. Ensuring that the archaisms affect only some levels of parts of the text usually does this. In this sense archaism is genuinely superficial, but such superficiality need not imply lack of theoretical depth. Archaisms are in fact a very topical part of games texts play, acting as 'wormholes' through which the text-of-now and the text-of-then are fused or interlaced, read together but understood separately. It can have a startling effect on the perceived identity of a piece of writing, which may be seen as simultaneously the very latest literary experiment and an old, old tale from long ago.

References

1. Arnold I.V. The English Word.- M.: "Высшая школа", 1986.
2. Раєвська Н.М. English lexicology.- К.: "Вища школа", 1971.-№3.с.254 – 261.
3. <http://www.bartleby.com/211/1914.html>
4. <http://www.brainencyclopedia.com/encyclopedia/a/ar/archaism.html>
5. http://cf.ac.uk/encap/corvey/articles/cc09_n02.htm/
6. <http://nationmaster.com/encyclopedia/archaism>

LINGUA CULTURAL ASPECT OF AMERICAN REALIA INVESTIGATION

Each nation in the course of its historical development acquires a great number of features characteristic of the nation only and not pertained to any other, even to a genealogically related nation. The distinguishing features find their reflection in different aspects of material and spiritual life and are materialized in separate words and word-groups designating national customs, traditions, folk rites and feasts, administrative or political systems, etc. The need for students to develop sociocultural competence derives from the close relationship between culture and language.

The purpose of our work is the establishment of direct relationship between the historical past of American language and lingua-cultural aspect of modern American realia as well as the necessity of teaching American culture to the learners of English.

American English shows many influences from the different cultures and languages of the people who settled in North America. The nature of the influence depends on the time and the circumstances of contact between cultures.

As regards the interactions between British and American English, such scholars as Strevens and McArthur name three periods, or phases, the dates of which correspond to political and social events with important consequences for the language:

1 The Colonial Period (1607-1776). During this period Americans generally supported the linguistic bond between their language and prestigious British English, and felt a loyalty toward Britain for cultural, humanistic and literary reasons; above all, they wanted to maintain language solidarity. The direction of influence was from British to American English.

2 *The National Period (1776-1898). From the War of Independence American English underwent consolidation.* Noah Webster's writings on the language of America kept up the idea of a national language and led to a vision of a Standard American English. American English gained a reputation for creating new expressions while still being regarded a junior partner beside British English.

3 The International Period (from 1898). With the Spanish-American War the USA became internationally significant. American English has emerged as being of equal status and value with British English. At present British English is greatly influenced by American variant. [4; 87]

Although all Americans do not speak the same way, their speech has enough in common that American English can be recognized as a variety of English distinct from British English, Australian English, and other national varieties. It is understandable that when a group of people leaves their native country, the language they speak evolves differently than the one of their homeland, and this happens because of lack of contact between the tongues. The less contact is, the more different is the evolution, because the home dialect also continues to evolve. Thus, the language of the settlers developed into American English and gained some features which are found in it only. On the whole, differences between the two varieties reflect differences between British culture and American culture.

Most linguists note three phenomena which have contributed to the divergence of the two varieties. First, British English itself changed as a result of time and social changes in the British Isles. Second, the English used in America developed a character of its own, reflecting the growth of the American nation. Third, the interactions between Britain and America themselves changed, which also affected English.

All speakers of English share a common linguistic system and a basic set of words. Because British English and American English are the foremost varieties of the English language and serve as reference norms for other varieties, they have often been compared and contrasted in terms of spelling, pronunciation, grammar, and vocabulary. [2; 213]

The vocabulary of all the variants is characterized by a high percentage of borrowings from the language of the people who inhabited the land before the English colonizers came. Many of them denote some specific realia of the new country. Realia are concepts specific to a certain culture or language area and the terms used for these concepts. Such linguists as Vlahov and Florin distinguish ethnographic realia as words signifying notions of the discipline that studies everyday life and culture of peoples, forms of material and spiritual culture, customs, religion, art, folklore and so on. They are

further divided into:

everyday life: shchi, paprika, pie, spaghetti, empanadas, knedli, kumys, cider, trattoria, sauna, bistrot, drugstore; kimono, sari, sarong, toga, mocassin, lapti, jeans; izbà, yurt, igloo, wigwam, bungalow, fiacre, troika, cab, lando, gondola;

work: brigadeer, farmer, fellah; machete, rancho, latifundium, brigade, guild;

art and culture: kazachok, tarantella, coro, canzonetta, blues; balalaika, tam-tam, castanets, banjo; saga, bylina, chastushki; commedia dell'arte, petrushka; ikebana; bard, minstrel, geisha, carnival, Ramadan, May Day, Easter, Passover, Hanukah, Thanksgiving, taroc, pitcher; Santa Claus, Valkyrie, werewolf, vampire, baba yagà, flying carpet, lama, shaman, bonze; Mormon, Quaker, dervish, pagoda, synagogue, ides;

ethnic objects and slams: Bantu, Coptic, Cossack, totonaki, basque; cockney, Fritz, gringo, gorilla, yankee; carioca, kanaka; nip, gook, Jap; wetback, greaser, beaner.

measures and money: arshin, foot, mile, yard, li, pud, hectar, pertica, acre, quarter; dollar, kopek, lira, dinar, peseta, talent, grand, green. [1;118]

No less peculiar may also be the cultural or religious traditions of a nation often expressed through certain proper names or names of saints(cf. Ukrainian *Івана Купала*, *Маковія*, or Ireland's *St. Patrick*, Scottish *tartan*, American *Uncle Sam* or the British *John Bull*, the British *Lion*).

Nationally specific are often elements in governmental or election systems of a country (cf. the administration, secretaries and undersecretaries or primary elections in the U.S.A.).

Culturally biased are mostly the titles of address and the ways of conduct, and, at last but not at least, some articles of clothing / footwear (cf. the Scottish *kilt*, *tartan*, the Ukrainian *вишиванка*, *кенмар* or the American Indians' *moccasins*).

An Americanism may be defined as a word or phrase, old or new, employed by general or respectable usage in America in a way not sanctioned by the best standards of the English language. The most scientific and laborious of all collections of Americanisms is Thornton's. It presents an enormous mass of quotations, and they are all very carefully dated, and it corrects most of the more obvious errors in the work of earlier inquirers. He substituted the following:

Forms of speech now obsolete or provincial in England, which survive in the United States, such as *allow*, *bureau*, *fall*, *gotten*, *guess*, *likely*, *professor*, *shoat*.

Words and phrases of distinctly American origin, such as *belittle*, *lengthy*, *lightning-rod*, *to darken one's doors*, *to bark up the wrong tree*, *to come out at the little end of the horn*, *blind tiger*, *cold snap*, *gay Quaker*, *gone coon*, *long sauce*, *pay dirt*, *small potatoes*, *some pumpkins*.

Nouns which indicate quadrupeds, birds, trees, articles of food, etc., that are distinctively American, such as *ground-hog*, *hang-bird*, *hominy*, *live-oak*, *locust*, *opossum*, *persimmon*, *pone*, *succotash*, *wampum*, *wigwam*.

Names of persons and classes of persons, and of places, such as *Buckeye*, *Cracker*, *Greaser*, *Hoosier*, *Old Bullion*, *Old Hickory*, the *Little Giant*, *Dixie*, *Gotham*, the *Bay State*, the *Monumental City*.

Words which have assumed a new meaning, such as *card*, *clever*, *fork*, *help*, *penny*, *plunder*, *raise*, *rock*, *sack*, *ticket*, *windfall*. [5;92]

It is obvious that relationships, sometimes the balance of power between cultures, have an influence also on the translation strategy chosen for realia.

American English has grown up with the country. It began to diverge from British English during its colonial beginnings and acquired regional differences and ethnic flavor during the settlement of the continent. Today it influences other languages and other varieties of English because it is the medium by which the attractions of American culture – its literature, motion pictures, and television programs – are transmitted to the world. Most people around the world who learn English as a second language learn either American English or British English. The worldwide use of English began when Britain created a worldwide empire. Today, most people who learn English as a foreign language still learn British English. This happens because Britain has had a longstanding interest in teaching English and has publishers and institutions in place to promote it. American English is taught more and more, however, because of the worldwide success of American business and technology. This success also leads speakers of British English – even in England – to adopt many Americanisms. English has truly become a world language in science and business, and over time it will come to have more of an American English sound.

References

1. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Рус. Язык, 1980.

– 320 с.

2. Синько Л. В., Пахомова Г. В. Американский английский язык.- К.:Радуга, 1992.-336 с.
3. Anderson E. A. Communities and Their Needs. – Morris town, 1972. -208p.
4. Krai T. American Panorama. English Through Content: American History. -Washington, 1997.-253 p.
5. Lado R. Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. -Michigan, 1990. – 141 p.

Iryna Pukhalska

Research advisor - Associate Professor Tamara Lisiychuk

LANGUAGE ACQUISITION: INBORN OR SOCIALLY FOSTERED CAPACITY OF HUMANS

One of the most distinguishing human characteristics is that only humans use language to interact with each other. We use it as a tool, and a process to obtain something, a desirable result. If to dig deeper into where human language comes from and how it happens that humans possess such advantageous capacity, we come to the matter of language acquisition. There are various definitions of language, many of them either specify or expand on the general rule that language is a means of communication. However, there is no definition of language being explained through its acquisition, that is why we consider it to be of a great importance.

Language acquisition and the proportions of inborn and social input components in it is a complicated issue. For centuries there was an argument whether a language is a social product or not. Many socio-linguists state that language is a maturationally controlled behaviour. Therefore, children learn the language being in a positive adequate environment. There are various proofs of children learning proper language due to being in well-educated families, being taught well in kindergartens, schools, etc. Also depending on which society a child lives in, he/she will imitate the language of the surrounding he/she is exposed to: being born to a Ukrainian speaking family, but living in the US would make English his/her first language too.

On the contrary to the social approach there are nativist theories that reveal the innate prerequisites to language acquisition. In 1965 Noam Chomsky revolutionized all the studies about language acquisition, saying that children learn through their natural ability to organize the laws of language. He introduced his theory about Language Acquisition Device (LAD), an inborn mechanism that enables all children to guide their language learning [4, 57]. Chomsky has got a lot of adherents: – M. Baker, C. Snow, E. Lomberg and others,- who investigate some specific aspects of the theory: LAD, inborn capabilities or Universal Grammar idea (the idea proposed by Chomsky, stating that all languages have the same basic underlying structure that builds up each specific language's rule pattern [3, 6]). One thing all psycholinguists agree on is that the children are not only imitating language as if they were parrots, but the learning processes are much more complex. They became aware that language is rule-governed. Child language is never a haphazard conglomeration of random words. Instead every child at each stage possesses a grammar with rules of its own, of course, simpler of those of an adult [2, 127]. One of the most vivid studies proves that conclusion in the sphere of English grammar. This is the field where many norm-based rules and generalizations can be realized. A 1,5-4 year old age group of children can serve to be exemplary in our argument. Our own study that included observations and recording of children's language includes various cases of the following use of Past Simple Tense formation: " I had this game and I *losed* my batteries, so I *goed* to the store and *buyed* another one....", " I am crying because Nick *taked* my doll...", " ... don't know how it *breaked*...". Children know that people add *-ed* and thus form past relations. They don't care whether it is an ending or suffix, what lexico – grammatical role it plays or whether it is correct to use it in all contexts or not. Their own observations and imitations serve as assumptive rules for their own language and not until they are corrected on each example basis do they learn to speak properly. So children appear to be "small linguists" that rule-guide their own speech.

Even though it is not a question of innateness any more, but there is a discussion on what exactly is innate. *Content approach* supporters believe that children inherently contain a blueprint for language, that is they have a universal framework imprinted in their brains. *Process approach* followers think that children are geared to processing linguistic data, having a special cognitive ability to analyze and utilize it.

All of the scientific studies done in the recent decade prove about the innate component in language composition and we definitely agree on it being a core stem of the language acquisition process. Unlike some scholars, we don't want to diminish or deny the social influence in that process

either, implying that social factor directs the speed, way and effectiveness of child's language acquisition. Keeping this unified idea in mind, it is easier to look at the example of a Ukrainian child learning English in the English environment as another first language. The role of a surrounding puts a child into two-language exposition, with fluent English prevailing. At the same time, a child has inborn universal capacity to comprehend and rule-govern a language, no matter whether the actual codes.. are of English or Ukrainian language. *Code-switching* is a variation of some speech elements within one language or a couple of languages [2, 120; 1, 564]. The other proof of the social element being of a vital importance in language acquisition is a sequence of several milestones of language development and is coherent with the biological and psychological development spheres. That means that language acquisition doesn't end in childhood, it is an ongoing process that doesn't end, even though the foundation is established by puberty. This is at the same time the most productive time to learn a language, including a foreign language. This is the age period when the acquisitive functions of the brain work most effectively. We, as teachers of English as a foreign language, should always keep this in mind and use advice of psycholinguists on language acquisition as a guidance in the teaching.

Having analyzed numerous ideas and theories about various acquisition studies we came to a resolution that the way and stage when humans acquire language is one of the most important ones in individual's language study. Keeping in mind that personal language of each language bearer greatly depends on the acquisition process, we derived a conclusion that it should not be neglected in the definition of the language. Therefore, language definition through its acquisition is suggested to be the following: Language is a system of human communication, acquired through innate rule-governed processes, influenced and shaped by social, psychological and various external factors.

References

1. Clark V., Escholz P., Rosa A. Language: Readings in Language and Culture. – Boston: St. Martin's, 1998. – 788p.
2. Aitchison J. Linguistics. – Boston: McGraw Hill, 1999. – 245p.
3. Piker S., Language Acquisition//An Invitation to Cognitive Science. – 2004.- No 1. – P 2-14.
4. Villers J. Language Acquisition Device//Gale Encyclopedia of Childhood and Adolescence. – 2004.- P 54-58.
5. Davidoff L. Introduction to Psychology. – Boston: McGraw Hill Inc. – 1987. – 874p.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language.- NYC: Cambridge University Press. -1996.- 489 p.

*Анастасія Ятищук
наук. керівник – доц. М.П. Ревуцький*

ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК ГРАФІТІ

У статті авторка показує процес зародження, становлення та розвитку "вуличного" мистецтва – графіті

Важко повірити, що перші графіті – написи (від італійського *graffiare* – дряпати) в первинному значенні сатиричного і карикатурного характеру були виявлені на античних пам'ятках і стародавньому посуді. Як прояв "низької" творчості "графіті" зацікавило багатьох художників, котрі прагнули звільнитися від умовностей та стереотипів. Слово "рок" (в значенні "доля"), накреслене по-грецьки на стіні Собору Паризької Богоматері, підштовхнуло Віктора Гюґо на написання знаменитого роману.

Але сьогодні графіті асоціюється в першу чергу з альтернативною формою вуличної культури.

Термін "графіті" застосовується для класифікації, як правило, забороненого законом виду мистецтва, в рамках якого робляться спроби встановити різновид зв'язної композиції шляхом поєднання малюнків і надписів, котрі створюються індивідуально або групами на стінах чи інших поверхнях візуально доступних публіці.

Графіті можуть представляти собою найпростіші малюнки чи надписи, але зазвичай це доволі складні монохромні або мультикольорові композиції. Авторів графіті називають "письменниками". Чому не художниками? Справа в тому, що коріння графіті криються саме в написанні слів на поверхнях, тай не всі графіті виконані фарбами. Спочатку в хід йшли всі підручні засоби, починаючи від дорогих фарб і закінчуючи олівцями, крейдою, ножами і т.д. Навіть пальцем руки можна було написати графіті на брудному вікні.

Існує версія, що підтримали розвиток вуличних зображень підприємливі торговці наркотиками, котрі за допомогою малюнків і зашифрованих надписів, ні про що не говорячих поліції, ні випадковим перехожим, повідомляли підліткам місце продажу "трави", ціни та інше.

З часом, зі секретного виру зв'язку "графіті" перетворилося в звичайний спосіб спілкування підлітків. Зазвичай це об'ємна, переважно червоно-чорно-синя "соковита" графіка.

В більшості країн графіті заборонене законом, але тим паче, існує поняття "легальної" і "нелегальної" стін. До перших відносяться ті стіни, які міська влада надає на "бомбардування" райтерам графіті, керуючись намаганням прикрасити ту чи іншу частину міста і продемонструвати свою демократичність і терпимість по відношенню до вільного мистецтва (приклад – паркан на Жовтневому майдані в Мінську). Але заборонений плід завжди солодкий, і тому пізньої ночі або раннім ранком письменники виходять на "роботу" і повністю віддаються своїм фантазіям, розписуючи "нелегальні" стіни.

Другий різновид графіті – гангстерське графіті, яке зустрічається тільки у великих містах. За формою і змістом воно сильно відрізняється від інших і полягає в зашифрованих кодах, ініціалах, жорстко стилізованих за допомогою спеціальної каліграфії. Члени банд використовують графіті, щоб позначити кордони свого угруповання територіально та ідеологічно.

Третім, найбільш поширеним різновидом графіті, називають "Нью-Йоркським стилем" або "хіп-хопом". Походить він від традицій графіті, що виникли в Нью-Йоркському метро в 1970-му році. В принципі "хіп-хоп" – це рух, що з'явився на базі реп-музики, брейкдансу і графіті. Цими графіті покриті великі площі у містах США.

Створення одного малюнка – процес дуже трудомісткий. Спочатку необхідно вибрати стіну. Цей, здавалось би, нескладний етап містить в собі велику кількість тонкощів. По-перше, місце передбачуваної картини не повинне належати організації, що надто турбується про чистоту своїх володінь. Ідеальний варіант – яка-небудь із будівель промзони

Інший момент, який необхідно враховувати – активність міліції; поява у розпал роботи патрульної машини пригости як мінімум неприємні емоції, як максимум – проведення деякого часу у відділку або штраф.

Не поганою підмогою для художника є "розчин для змиття старої фарби", ним можна коректувати ваш малюнок чи видалити фарбу в потрібному місці.

Потім на заздалегідь намальованому чи звідкись-то зведеному скетчу робиться ескіз (зазвичай крейдою чи маркером), і тільки тоді графіті набуває свого правильного, яскравого виду. Великі поверхні заливаються за допомогою спеціальних насадок, що широко розпилюють струмінь з балончика, і наприкінці ще раз обводяться контури.

Важливим аспектом є сарси-насадки, ковпачки на балонах, за допомогою яких регулюється подача фарби. Різноманітними сарсами можна створити товсті, тонкі, спіральні, зигзагоподібні лінії; є сари, що випускають зразу два чи пару паралельні струмені.

Боротьба райтерів розвернулася наприкінці 60-х рр. ХХ ст., коли "письменники" відкрили для себе підземку Нью-Йорку. Місце було що треба. Розмальовані хитрими буквосплетіннями, поїзди мчали туди – сюди, несучи чиїсь імена.

Наступна революція у стилі пройшла, коли Дайм, вже бруклінський майстер, вперше намальовав ЗД. Робота складалася з власне самого імені у червоно-білому з блакитним обрамленні, що давало тривожний настрій. Письменники зі всього Нью-Йорку спливались, щоби оцінити цей рієсе. Місто жило мріями про повторення подвигу, але й думати не сміло про можливість виконання задуманого. Але через деякий час люди добилися свого. Кожен робив ЗД зі своїми штрихами. Розпочалися "стилеві війни". Як тільки культура заявила про себе на повен голос, був знятий фільм "Style Wars" (1984), написані книги.

Так, поїзди підземки стали ідеальними об'єктами для "шедеврів" нью-йоркських підлітків.

Особливою любов'ю у графітістів користувалися плоскі, вагони старого зразка і білі поїзди, а самими ж невідходящими вважалися бруклінські вагони з гофрованої сталі. Проте, для особливо впертих і це виявилось не перешкодою. Владі все це було не до душі. І справа не тільки у споконвічному начальницькому "не дозволено" – немало графітістів, і насправді, не стільки творили, скільки хуліганили, бравадою компенсуючи відсутність майстерності і смаку. В середині 80-х "начальство від метро" позбавилося – таки графітістів у своїх володіннях.

Нью-Йорк і надалі вважається "колисковою" графіті. Саме там зародився світ вуличного мистецтва -зі своїми технікою, стилем і сленгом. Взагалі – то, точніше було би сказати стилями. Адже графіті – це совокупність різноманітних напрямів і течій. Від застарілих уже сьогодні немодних "надувних" буквайстрів "старої школи" до незвичайно витонченого, потребуєчого чималої майстерності і вправності "Wild Style", в якому дивакуваті письменна

спліталися за при хіттю автора в неймовірно складні узори. Не говорячи уже про індивідуальну манеру. "Стиль, – зауважує Генрі Челфант, автор книги "Subway Art", що вважав свою раду маніфестом серед графітістів, для всякого "письменника" – поняття цілком конкретне. Визначається воно перш за все формою букв і тим, як вони з'єднуються". А технічна майстерність та індивідуальний стиль досягаються безконечними годинами наполегливих тренувань. "Не існує легких способів для засвоєння складного стилю, і час, що ти затрачаєш на навчання, не заміниш нічим, – пише Челфант – Краща наука тут – це повторення. Ти повинен ще раз пройти всю історію мистецтва графіті. Від простого до складного". Як між іншим, і "чернетка", куди вносяться і де потім до безконечності шліфуються все нові ідеї. Символічною є назва одного документального фільму, присвяченого графіті, – "Війна стилів". На зорі сучасного вуличного мистецтва засіб у цій війні був простим і не витіюватим: поверх роботи конкурента наносилася власна картина чи напис. Іноді через брак часу, засобів чи таланту діяли ще простіше: неугодне графіті перекреслювалося жирно хрест-навхрест. В один час у Нью-Йорку була навіть команда ТСО, а саме "the cross outs" (англ. "cross out" – "викреслювати"), котра, виходячи з назви, вирішила оголосити війну всім без виключення. Зараз подібна манера вважається дитячою забавкою, несолідною для справжнього майстра. Є два більш цивілізованих способи вияснення відносин. В одному випадку конфліктуючі сторони повинні за певний час (від декількох годин до цілого дня) "заповнити" частини стіни. Виграє той, чия робота буде визнана кращою. При другій формі вирішення суперечки вирішальним виявляється не якість, а кількість. Творцям відводиться певна ділянка в місті. Визначається час – зазвичай де-то від тижня до місяця. Хто думає "освоїти" більшу площу, оголошується переможцем. І у тому, і у другому випадку в якості арбітра запрошується третій графітіст чи "команда". Про винагороду домовляються заздалегідь. Частіше за все переможений розплачується з переможцем фарбами та іншими матеріалами. Іноді він позбавляється права писати своє ім'я чи піддається фізичному покаранню – майже символічному. Ритуал тут важливіше самого насилля.

Ще одне нагадування про споконвічну суперечку "хто-кого?" – назви – аббревіатури команд, котрі часто закінчуються "К" – "kings". Це можуть бути королі певного стилю чи жанру, міського району чи лінії метро і т.д.

Ще одне болоче питання – взаємовідносини з міською владою. Скільки існує графіті, стільки воно піддається гонінням. Ті, що стоять на сторожі закону та порядку стверджують одне: розпис муніципального майна – при всі й естетичній цінності цього самого розпису – являє собою серйозну суспільству. Нотаціями справа не обмежується. Чимало американських графітістів поплавилися за свою творчість солідними штрафами, дехто потрапив за ґрати. В багатьох мегаполісах графітістим в свій час відвели так звані "законні стіни і подвір'я". Але офіційно розвинених площ на всіх бажаних не вистачає. Влада Лос-Анджелеса, в кінці кінців, постановила, що непогано би проголосити і зони нетерпимості, їх приклад збираються наслідувати і в деяких інших містах. У цій боротьбі поліція Лос-Анджелесу сподівається не тільки на диво-техніку. Декілька років назад пере одіті "копи", під видом британської знімальної групи, знімаючи фільм про вуличне мистецтво, орендували студію і розклеїли скрізь оголошення, в яких запрошували графітістів до участі у зйомках. Відгукнулося більше шести десяти чоловік. Вони забезпечили поліцейських детальною інформацією про свої улюблені "об'єкти" і про постачальників фарби, також показали зразки власних творінь. Представники штату Нью-Гемпшир недавно виступили в Конгресі США з пропозицією карати замішаних у графіті "биттям дерев'яною палицею по голих сідницях". Але поки биття ніби-то призупинено. До певного часу призупинено. У Філадельфії вирішили накинутися на бунтівників всією громадою. Складений список "самих небезпечних" графітістів. В кампанію активно включилися і фірми – виробники різноманітних забарвників, стурбовані тим, що незаконне вуличне мистецтво підриває їх престиж. Престиж самого графіті в Америці помітно псує дві речі. По-перше, хіп-хоп в цілому, а значить, і графіті там сприймається як частина "гангстерської культури". По-друге, за підрахунками самих графітістів, приблизно до десятої частини вуличних "шедеврів" в буквальному розумінні приклали руку "круті" хлопці, котрі таким чином "мітять" свою територію – мета цього повністю відповідає і малохудожнім засобам. Почалося все у Південній Каліфорнії. Звідти прийшло і слівце "tagbangba" (похідне від "tagger" і "gangba nger" – так на Селензі обзивають учасників "груповухи"). Придумали це слівце самі графітісти, які мали намір відмежувати таким чином "овець від козлищ". Але ні офіційна влада, ні власні батьки у подібні тонкощі вникати не бажають (так, що юні таланти ні

тих, ні інших в свої справи особливо стараються не посвячувати). В тому ж, як вважають графітисти, криється і відповідь на часто задаване запитання: а чому серед вуличних художників не видно дівчат?

Зараз фарбуються Польща і Чехія. У Берліні – це своєрідний обряд дорослішання для підлітків: вони вибирають собі прізвисько, котре вважається дійсним лише тоді, коли воно буде увіковічено декілька раз на самих помітних і небезпечних місцях. В Берліні взагалі ця справа поставлена на широку ногу. Там є навіть спеціальний графіті-салон, куди можуть звернутися і потенційні замовники, і художники зі зразками своєї творчості. А будь-хто, хто проїжджає через територію Фінляндії чи Швеції може прямо з вікна вагона помилуватися на роботи місцевих графітістів, корті прикрашають скупий скандинавський пейзаж. В Японії графіті відрізняється дуже похмурими, фантастичними і деколи навіть жорсткими сюжетами.

Стиль і техніка графіті постійно розвиваються і вдосконалюються. Кожна країна вносила дещо нове і свіже в це мистецтво.

Графіті, в принципі, неможливо контролювати чи викоринити шляхом накладення заборон на нього. Тому як форма мистецтва і засіб вираження поглядів воно гнучке, всеохоплююче і вільне від цензури.

Тому щоби займатися написанням графіті, потрібно, в першу чергу подумати про засоби індивідуального захисту, з метою попередження важких захворювань.

Виходячи із вищесказаного, можна стверджувати, що графіті є культурним феноменом, котрий в тій чи іншій формі зустрічається у будь-якому суспільстві. На сьогоднішній день це є невід’ємна складова молодіжної субкультури, що все більше і більше відвойовує собі місце у традиційній культурі. Графіті можна розглядати як конкретний маніфест персональної і громадянської ідеології, який дуже ефективний в плані візуального впливу на людей.

Література

1. Медведева О.П. Искусство граффити. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 80с.: ил.
2. www.mogilevportal.com/mosaic/photo/graphiti.shtml – 26к – Коллекция могилевского граффити
3. www.mediacenter.kiev.ua/dosug/graffiti/history_graffiti.htm – Граффити. История Граффити. Краски. Сленг. Стили. Фестиваль.
4. www.graffiti-project.com/bg/Gallery.htm – Галерея граффити

Бабка Анна

наук. керівник – доц. В.В. Дребет

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ГОЛОСНИХ ГОТСЬКОЇ МОВИ

Готська мова як одна з давньогерманських мов є єдиною з мов східногерманського ареалу, яка збереглася досі, хоч тільки в писемній фіксації. Існують кілька писемних пам’яток готською мовою, з яких найбільш відомим є переклад Біблії. Цей переклад виявився початком германської літературної писемної традиції.

Готські тексти, що збереглися відносяться до різних історичних періодів із значною хронологічною дистанцією між ними. Найдавнішим є вищезгаданий переклад Біблії, який дійшов до нас у широковідомому рукописі *Codex Asganteus*, що датується V-VI століттям і місцем його написання вважається північ Італії. Він містить уривки із чотирьох готських Євангелій. Сюди ж відносять і *Codex Carolinus* і *Codices Ambrosiani* – священні послання [1,7].

Монументальні писемні джерела мертвої готської мови дійшли до нас написаними особливим алфавітом, який, на думку грецького історика Філосторгія та Сократа, був започаткований Улфілою – вестготським єпископом IV століття. Але Віммер I та інші вчені пояснили, що основою Улфіла взяв грецький алфавіт. Але останнього виявилось не достатньо, він використав також і латинський та рунічний алфавіти. Відповідність з грецьким першоджерелом спостерігається також і в системі чисел: X(гот.)-600-x (лат.), Y(гот.)-400-w(лат.), K(гот.)-20-k (лат.) [6].

Феномен готської мови у дискурсі германських мов досліджувався багатьма вченими-мовознавцями на різних мовних рівнях: В.В. Євченком, В.В. Левицьким, М.М. Гухман, Ю.О. Жлуктенко та ін. Готська мова відрізняється від інших германських мов на фонетичному, лексичному та інших рівнях. Але, на нашу думку, особливо цікавими є фонетичні відмінності, а зокрема фонетичні відмінності у системі голосних. Остання була представлена п’ятьма голосними: *a, e, i, o, u* та диграфами: *ei, iu, ai, au*. Довжина голосних позначалася на письмі діакритичним знаком – $\bar{}$. Голосні *e, o* – були завжди довгими; а *u, a* – мали властивість бути довгими і короткими, *i* – була короткою голосною.

Буква *a* у комбінації з *h* утворювала звук [a:] e.g. *fahan* охоплювати; *raho* глина. Але готське *a* *faða* (огорожа) у староанглійській стало *faethm* (відстань), гот. *fastubni* (дотримуватись) стало *faestnian* у староанглійській і *fasten* у сучасній англійській.

Буква *e* поступово дифтонізувалось у інших германських мовах e.g. гот. *her*, старовіхньонімецька *hair*, сучасна англійська *here* (тут). Часто спостерігається і у самих писемних джерелах готської мови дафтонізація *e* як *ei* e.d. *qeins* = *qens**; *jeir* = *jer* (пік); *sleipan* = *slepan* (спати).

Заслуговує на увагу у готській мові буква *i*, яка була короткою відкритою голосною. Спостерігаємо її перехід в *e* у давньоанглійській e.g. гот. *mizdo*(плата), да. *med*, а. *meed* (поетичне); буква *i* вживається у готській мові замість латинського *e* у ненаголошеній позиції e.g. лат. *ego* – гот. *ik*; лат. *est* – гот. *ist*. У готській мові *e* переходило в *i* в будь-якій позиції і співпало з індоєвропейським *i* e.g. гот. *giban*, днв. *geben*. У готській мові *i* переходило в *e* перд *h*, *r* e.g. днв. *hirti*, гот. *hairdeis* (звук [æ]) [3,75].

Буква *o* часто замінювалась *u*, там де вона мала знаходитися етимологічно і навпаки: *supuda* = *supoda*. У староанглійській вона перейшла в *e*, e.g. гот. *domjan*, да. *deman* (судити); гот. *fotus*, да. *fet* (ноги), гот. *mota* (податок), да. *maeth* (міра).

Щодо *u* e.g. *hus* (дім), *bruþs* (наречена), то слова з цією буквою зберігають її і в інших мовах e.g. гот. *skura* (шторм) днв. *scug*, германське *skuro* (шторм) [2,141], гот. *þugþjan* (здаватись), днв. *dunchen*.

Диграф *ai* утворював широкий звук [æ], і дифтом [ai] перед усіма буквами крім *r*, *h*, *hw*. Фонетичне значення готських диграфів *ai*, *au* і досі залишається предметом дискусій теоретиків, хоча більшість учених схиляється до думки, що неможливо остаточно вирішити фонетичний статус голосних, які позначаються цими диграфами. Більш-менш визначеним вважається фонетичне значення цих голосних у ненаголошеній позиції. Існує думка, що вже у спільно германському ареалі виявляється тенденція до монофтонізації дифтомів і втрати кількості довгих голосних у ненаголошеному стані. Через це більшість вчених вважає, що готські *ai*, *au* у ненаголошеній позиції були відповідно короткими відкритими голосними [ə], [o]. Щодо статусу *ai*, *au* внаголошеній позиції, то на основі результатів фонеморфологічного аналізу й досліджень раних рунічних написів визначено, що до початку писемності *ai*, *au* у спільно германському ареалі були біфонемними сполученнями, які монофтонізувались до IV ст. н.е., але встановити безперечну хронологію гіпотез, щодо фонетичного і фонематичного статусу *ai*, *au* у готській мові за часів Уфілі неможливо. Найбільш поширена є точка зору, яка була вперше висловлена Я. Гріммом, про двовалентність диграфів *ai*, *au* у готських рукописах. Згідно з "традиційною теорією" диграф *ai* може читатися 1) як дифтонг [ai]; 2) як коротке відкрите [ə] в позиції перед *r*, *h*, *hw* (готське переломлення) за винятком слів *air*, *haihw*, а також у редуплікації і в деяких випадках, в яких монофтонг відновлюється етимологічним шляхом (*airrau*, *waila*); 3) як довге відкрите [æ] перед голосними: *saian*, *waian*, *arþaio*. Диграф *au* може читатися: 1) як дифтонг [au]; 2) як довге відкрите [o] в позиції перед *r*, *h*, *hw*, за винятком слів *hauhs*, *gaur*, *tauþ* й у деяких випадках, в яких монофтонг відновлюється етимологічним шляхом (*aufþo*); 3) як довге відкрите [o:] перед голосними: *staua*, *tau*, *trauan*, *bauan* [1,13].

Отже, готська мова займає особливе місце серед германських та інших давніх індоєвропейських мов, так як ця мова у пам'ятках писемності зберегла значну кількість архаїчних форм, притаманних прагерманській мові [3,8].

Також ми розглянули спорідненість між звуко-буквенною системою германських мов і зробили певні висновки: більшість фонетичних і морфологічних явищ є спільними, фонетична система готської мови, а зокрема система голосних – є складною і багатогранною, але ми виділили деякі з фонетичних змін, які відбулися у германських мовах і зв'язок особливостей системи голосних готської мови з цими змінами. Готські голосні відіграли значну роль у становленні системи голосних багатьох германських мов, особливо таких як сучасна німецька та англійська. Ми систематизували наші знання про фонетичні закономірності не лише готської, а й інших германських мов. Опираючись на судження таких авторів як В.В. Левицький, В.В. Євченко, О. Ясперсон, Я. Грімм, О. Семеренья та ін., не можемо не зазначити, що готська мова є унікальним поєднанням різних мовних та культурних накопичень Європи IV століття і яскравим джерелом дослідження історії германських мов.

Література

1. Євченко В.В. Готська мова. Тексти. Коментар. Словник. – Житомир: ЖДПУ, 2002.
2. Левицький В.В. Этимологический словарь германских языков = An etymological dictionary of

- germanic languages: Т2., Т3., Т4.. – Черновцы: Руга, 2002.
3. Левицький В.В. Основи сравнительної фонетики германських мов. – Черновці: Руга, 2003.
 4. Левицький В.В. Семантика и фонетика. – Черновці, 1973.
 5. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наукових праць. Т.155: Германська філологія (Редкол.: В.В. Левицький, А.Д. Белова, Р.П. Зорівчак. – Чернівці: Руга, 2003.
 6. <http://www.bartleby.com/ht/211/1914.html>

Наталія Беднарчук
наук. керівник – доц. О.Р. Валігура

PHRASEOLOGICAL UNITS THAT INCLUDE NAMES OF ANIMALS

We have chosen exactly this theme for our investigation because phraseological units play an important role in any language. The vocabulary of a language is enriched not only by words but also by phraseological units. These units are word-groups that cannot be made in the process of speech, they exist in the language as ready-made units. They add colour to language, helping us to emphasise meaning and to make our observations, judgements, and explanations lively and interesting. Besides they are also very useful tools for communicating a great deal of meaning in just a few words.

The aim of this article is to make the classification of phraseological units, taking as an example a special group of phraseological units that have names of animals as their constituent part, the so-called "animal idioms".

Phraseological units may be defined as stable word-groups characterized by a completely or partially transferred meaning.

There are several different classifications of phraseological units which are based on different principles. They can be classified according to the ways they are formed, according to the degree of the motivation of their meaning, according to their structure, according to their functions in the acts of communication and according to their part-of-speech meaning.

In our article we shall take into consideration the classifications based on the semantic and syntactical principles.

According to the classification based on the semantic principle English phraseological units fall into the following classes:

- fusions ;
- half-fusions ;
- unities ;
- half-unities ;
- phraseological collocations ;
- phraseological expressions .

Fusions are completely non-motivated idiomatic word-groups, that's why we cannot guess the meaning of the whole from the meanings of its components. The example is *bull in a china shop* ("a person with no tact who upsets others or upsets plans"). *A white elephant* means "a gift you don't want and you don't know what to do with it". Other examples are the following: *cash cow* ("a good way to make money"), *cat gets one's tongue* ("can't speak because of shyness"), *dark horse* ("a candidate little known to the general public").

Half-fusions are stable word-groups in which the leading component is literal, while the rest of the group is idiomatically fused. The examples are *cock-and-bull story* that means "untrue story", *to rain cats and dogs* ("to rain heavily"), *to change horses in midstream* ("to make new plans or choose a new leader in the middle of an important activity").

In unities the meaning of the whole can be guessed from the meanings of its components, but it is transferred (metaphorical or metonymical). The meaning of the whole word combination is not the sum of the meanings of its components, but it is based on them and the meaning of the whole can be inferred from the image that underlies the whole expression. For example *to take the bull by the horns* ("to face and tackle a difficulty without shirking"), *in the dog house* ("in trouble"), *horse of a different colour* ("smth totally separate and different").

Half-unities are binary word-groups in which one of the components is literal, while the other is phraseologically bound. The examples are *working like ants* that means "working hard" and *to play cat and mouse* that means "to play with a person or animal in a cruel or teasing way".

Phraseological collocations are word-groups with the components whose combinative valency is strictly limited. One of their components (generally the component which is used figuratively) can be combined with different words. For example *to be as happy as a lark* that means "very happy".

Phraseological expressions are proverbs, sayings and aphoristic familiar quotations. For example *a barking dog never bites* ("someone who makes threats all the time, seldom carries out the threats"), *a bird in the hand is worth two in the bush* ("don't go after something if it means losing what you have"), *when the cat is away, the mice will play* ("without supervision, people misbehave"), *don't count your chickens before they are hatched* ("don't assume you have smth until you really have it"), *you cannot teach an old dog new tricks* ("smo who is used to doing things a certain way cannot change").

According to the syntactical classification phraseological units can be classified as parts of speech. Here we can define the following groups:

Phraseological units functioning like nouns :

N+N: *nest egg* "a fund of money kept in reserve, savings", *monkey business* "smth against the rules but not too serious"

N's + N: *cat's paw* "one who is used for the convenience of a cleverer and stronger person", *a snail's pace* "slow"

N+prep+N: *frog in throat* "scratchy voice"

N+A: *dog tired* "very tired"

N+and+N

A+N: *dead duck* "smo or smth that is certain to fail", *fat cat* "a person high in the business world with a lot of money"

N+subordinate clause: *a leopard that cannot change his spots* "a person who cannot change"

II. Phraseological units functioning like verbs:

V+N: *to talk turkey* "to talk straight or be honest", *to fly the nest* "children must eventually leave home", *to have kittens* "to throw a fit"

V+postpositive: *to wolf down* "to gulp"

V+and+V

V+(one's)+N+(prep): *to clip one's wings* "to restrict freedom", *to get one's goat* "to irritate smo"

V+one+N: *to give one the bird* 'to fire smb'.

V+subordinate clause: *to look what the cat dragged in* "a humorously derogatory comment on smo's arrival"

Phraseological units functioning like adjectives:

A+and+A

(as)+A+as+N: *as blind as a bat* "blind", *free as a bird* "free", *slippery as a snake* "tricky, unable to trust"

Phraseological units functioning like adverbs:

N+N

Prep+N

Adv+prep+A+N

Prep+N+or+N

Conj+clause

Phraseological units functioning like prepositions:

Prep+N+prep

Phraseological units like interjections.

These are often structured as imperative sentences.

From the above examples it is obvious that there are a lot of phraseological units that include names of animals as their constituents. In our article we tried to classify them according to the semantic and syntactical principles. The semantic classification defines the degree of meaning motivation of "animal idioms". The most complicated for our understanding are such groups of phraseological units as fusions and half-fusions. As far as they are completely non-motivated, it is not easy to guess the meaning from their components.

The syntactical classification shows how phraseological units may function in the English language, but it contains some patterns for which it is hard to provide examples of "animal idioms". The most widely used are phraseological units that function like nouns and verbs.

To draw a conclusion we may admit that the knowledge and the use of phraseological units in appropriate place and with the correct meaning make our language vivid and colourful.

Література

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1973. – 304 с.
2. Квеселевич Д. І., Сасіна В. П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови. Навч.

- посібник. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 126 с.
3. Longman Idioms Dictionary. – London: Longman, 1998. – 398 p.
 4. J. Seidl, W. McMordie. English idioms and how to use them. – London: Oxford University Press, 1978. – 268 p.
 5. <http://www.idiomconnection.com/animal.html>
 6. http://www.learn4good.com/languages/evrd_idioms/id-a.htm
 7. <http://www.xiangtan.co.uk/readinganimalidioms.htm>

Ольга Бородай
наук. керівник – доц. Б.І. Гінка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТІЙКИХ ПАР СЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Фразеологічні одиниці німецької мови неодноразово були предметом спеціального лінгвістичного аналізу у дослідженнях як українських, так і німецьких мовознавців. Проте дуже мало уваги у царині цих досліджень приділялось стійким парам слів, а саме, проблемі їх відмежування та класифікації, структурно-семантичному аналізу. Перші спроби виділити стійкі пари слів з-поміж інших фразеологічних утворень і дослідити їх зробили такі лінгвісти як: І. Чернишова, Р. Гескі, І. Хазанович, П. Дурчо, Р. Зігель, І. Ольшанський, В. Левицький, Й. Югац та ін. Вони дали свої визначення поняттю "стійкі пари слів". Найлаконічніше їх охарактеризувала І. Чернишова, визначивши стійкі пари як словосполучення з двох слів однієї і тієї ж частини мови, які поєднуються одні з одними сполучником **und** -, або – **oder**, рідше – прийменниками.

[8, 124] Наприклад: **gross und klein, Backen und Banken, Hand in Hand, über kurz oder lang**

(українською): **день і ніч, ні брат ні сват, хоч плач, хоч стій**

За Петером Дурчо фразеологічні сталі пари слів складаються з двох, рідше трьох лексем однієї частини мови. Вони поєднані за допомогою сполучників або прийменників та перебувають один з одним у семантичних зв'язках, а їх компоненти стоять в синонімічному або антонімічному відношенні одні до одних. Між компонентами існує також римований зв'язок.

Ще далі у своїх дослідженнях стійких пар слів пішов І. Ольшанський, дійшовши висновку, що семантична й структурна подібність слів можуть поєднуватись між собою [4,5].

Поглядів П. Дурчо та І. Ольшанського ми дотримуватимемось у своєму дослідженні, оскільки вони найповніше охарактеризували структуру та семантику стійких пар слів.

У своєму дослідженні ми аналізуватимемо стійкі пари слів за двома критеріями: за їх структурою, тобто будовою і формою, та семантикою, тобто за значенням, змістом.

Як і в будь-якому явищі лінгвістики можна виділити форму і зміст, так можливо це зробити і зі стійкими парами слів. Різниця полягає у тому, що не всі лінгвісти згодні з тим, щоб стійкі пари слів розбивати на форму та зміст. Деякі з них (Р. Зігель, І. Чернишова) стверджують, що у випадку стійких пар слів форма як така не відіграє важливої ролі, оскільки основне завдання цього виду фразеологічних одиниць – створити та відобразити цілісне поняття. І тому форма в даному випадку служить лише засобом реалізації змісту, повністю розчиняючись в ньому. Наприклад, у виразі: "Zufrieden jauchzet groß und klein: hier bin ich Mensch, hier darf ich's sein.(J. W. Goethe. Faust. S.134) Р. Зігель стверджує, що дієслово "jauchzen" краще було б поставити в множині. Але "gross und klein" позначають тут поняття "кожен" і тому Гете поєднав його з дієсловом в однині [4.56].

Проте ми у своїх дослідженнях дотримуємось думки інших вчених (П. Дурчо, Р. Гескі), які складові стійких пар слів розглядають окремо, не заперечуючи при цьому їхньої смислової єдності.

Саме тому у своєму дослідженні ми розглядаємо будову і зміст стійких пар слів як два окремих питання.

Структуру стійких пар слів ми досліджували на трьох мовних рівнях: фонетичному, морфологічному та синтаксичному. Фонетична подібність парних словосполучень у німецькій мові досягається з допомогою початкової рими алітерації. Із опрацьованих нами в даному дослідженні стійких пар слів(всього 130) у 21-ому випадках зафіксовано фонетичну алітерацію. Наприклад: *Biss bei Biss, alles in allem, Feuer und Flamme*. 35 пар слів утворені з допомогою кінцевої рими, наприклад: *mit Ach und Krach, mit Sack und Pack, segend und brennend*. 7 пар слів утворені з допомогою асонансу, тобто співзвучності: *seit eh und je, angst und bange*.

Важливе значення у римуванні стійких партселів відіграє також і наголос, що допомагає зрівноважити кількість складів: *hart aber gerecht*.

Морфолого-синтаксичний склад стійких пар слів ми охарактеризували, виділивши наступні пункти:

Обов'язковість та релятивність компонентів структури

Валентність

Кількісний склад компонентів

Характеристика за частинами мови.

У дослідженні ми відійшли дещо від стандартного твердження про те, що стійка пара слів складається лише з двох компонентів однієї частини мови, об'єднаних сполучником чи прийменником. Детально розглянувши будову стійких пар слів, ми дійшли висновку, що, окрім стандартних моделей:

S + K +S, V + K +V, A + K +A, стійкі пари слів можуть ще й при'єднувати інші крмпоненти, наприклад:

In blau und grün schlagen "надавати стусанів" (модель Adv + K + Adv + V), j-m ist (es) angst und bange "комусь страшно"(модель P + V + Adv +K + Adv). Таким чином, наведені у першому випадку пари слів ми позначили як головну модель, у другому- як похідну.

Опираючись на дослідження Петера Дурчо, ми характеризували стійкі пари слів як такі, що можуть з допомогою валентності приєднувати до себе, у факультативному чи обов'язковому порядку, інші слова та словосполучення,

наприклад: *Blitz, Donner und Hagel "сто чортів" та*

Donner und Blitz schleudern "метати грім і блискавку".

За типом зв'язку ми виділили стійкі пари, що поєднані сполучником та стійкі пари слів об'єднані прийменниковим та змішаним зв'язками, наприклад: *Grund und Boden,*

Biss bei Biss,

mit Ach und Weh,

Hals und Beinbruch,

über Berg und Tal.

Найбільше нами було зафіксовано стійких пар слів саме із змішаним зв'язком, тобто прийменниково-сполучниковим (всього 32):

bei aus und eingehen,

mit Ach und Weh

Аналізуючи досліджувані нами стійкі пари слів за частинами мови, можемо відзначити, що найбільш уживаними є ті одиниці, що містять у своєму складі іменникову конструкцію, наприклад:

von Anfang bis Ende

in Angst und Not

Далі йдуть дієслівні, прийменникові та прислівникові структури:

binden und lösen

blank und bloss

recht und billig

Зустрічаються також займенникові та прийменникові сполучення:

auf und ab

alle und jeder.

Структура сталих пар слів є безпосередньо пов'язана з їх семантичним складом. Тому будову їх ми розглядаємо у зв'язу з їхнім семантичним наповненням.

Характерною особливістю парних словосполучень є яскраво виражена семантична подібність слів, які їх складають. Тому не випадково такі словосполучення називають у німецькій лінгвістичній літературі **Zwillingsformeln "слова-близнюки"**. І якщо у будові стійких пар слів ми мали слова однієї частини мови поєднані сполучником чи прийменником, то, розглядаючи їх семантику, потрібно відзначити синонімічні та антонімічні зв'язки між ними. Досліджувані нами стійкі пари слів ми поділили на синонімічні, псевдосинонімічні та антонімічні, наприклад:

синонімічні: *in Angst und Schrecken halten, Grund und Boden, nach Sitte und Brauch, bitten und betteln;*

псевдосинонімічні: *Haus und Hof, j-d steht in Arbeit und Brot;*

антонімічні: *auf und ab, schlecht und recht.*

Проаналізувавши кількісний склад синонімічних та антонімічних пар ми дійшли висновку, що більшість з цих пар становлять синонімічні сполучення (всього 56). Отже, стійкі пари слів – це не тільки фонетична співзвучність, морфологічна подібність, це також і семантична, а саме синонімічна схожість.

Розкриваючи семантичне значення стійких пар слів, ми також розкриваємо перед собою і мовну картину народу, фраземи якого ми досліджуємо, тому семантична характеристика відіграє не менше значення аніж структурна.

Отже, розглянувши структурно-семантичну характеристику стійких пар слів, ми прийшли до висновку, що цей вид фразеологічних утворень відрізняється від інших єдністю, стабільністю, фонетичною подібністю своїх елементів, незалежно від того, структурний чи семантичний аспект ми маємо на увазі.

Література

1. Баран Я. В. Основні питання загальної та німецької фразеології.- Львів: Вища школа, 1980.- 156с.
2. Гаврись В. І. Сталі сполучення слів у сучасній німецькій мові(походження та вживання). К.: Рад.шк., 1971.- 246с.
3. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу: змістовий аспект// Мовознавство.- 1996.- №6 – С.39-46.
4. Ольшанський І.Г. Парные сочетания слов современного немецкого языка(семантика, структура, сочетаемость). Автореф. канд. дис. М., 1965.
5. Тодор О. Г. Порівняльні фраземи у психолінгвістичному сприйнятті// Мовознавство.- 1994.- №2. – С.64-69.
6. Durčo P. Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie. Am Beispiel Deutsch und Slowakisch.- Heidelberg: Gross, 1994.- 222S.
7. Hessky R. Phraseologie: Linguistische Grundfragen und kontrastives Modell deutsch-ungarisch.- Tübingen: Niemeyer, 1987.- 138S.
8. Stepanowa M. D. Černyschowa I.I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Moskau: Vysšaza Škola, 1986. – 246S.

Богдана Була
наук. керівник. – доц. Т. С. Олійник

SHORTENING OF WORDS AS PRODUCTIVE WAY OF WORD FORMATION IN MODERN ENGLISH

Language is the system that is constantly in the process of development because it reflects changes in life. New phenomena or things appear in every day life, so new words are created to denote them. But process of increasing of word stock is not chaotic. There are certain rules, patterns and ways of word formation.

As process of integration and globalization takes place in modern world community, different international organizations are created. In most cases abbreviated forms of the names of these organizations are used.

Practice points out that the meaning of the new shortened words is not always clear. This explains the necessity of investigation of the main ways and patterns of shortening, their arrangement and classification, application in teaching and correct usage in every-day speech.

We'll give more detailed analysis of shortening as one of the ways of word formation. Shortening is a productive and active way of word-formation in Modern English.

It may be defined as significant subtraction, in which part of the original word or word-group is taken away. It is subdivided into:

- clipping
- abbreviation
- blending

Clipping. Arnold I.V. says that shortening of spoken words (clipping or curtailment) consists in the reduction of a word to one of its parts (whether or not this part has previously been a morpheme), as a result of which the new form acquires some linguistic value of its own.

All linguists agree that most often it is either the first or the stressed part of the word that remains to represent the whole. Arnold I. V. refers to explanation by M.M. Segal, who quotes the results of several experimental investigations dealing with informativness of parts of words. These experiments carried out by psychologists have proved that the initial components of words are imprinted in the mind and memory more readily than the final parts.

As a rule, clipping follows the syllabic principle of word division. It produces new words in the same part of speech. The bulk of curtailed words is constituted of nouns. Verbs are rarely shortened: e.g. rev from to revolve. Shortened adjectives are very few and mostly reveal a combined effect of shortening and suffixation: e.g. comfy from comfortable, imposs from impossible. As an example of shortened interjection: Shun! from Attention, the word of command can be mentioned.

Another type of shortenings are blends or blendings, fusions, telescopic words or portmanteau words.

Zabotkina V.I. and Bortnichuk E.M. define them as telescopic words. The process of formation is also called telescoping, because the words seem to slide into one another like sections of a telescope. They may be defined as formations that combine two words and include the letters or sounds they have in common as a connecting element: e.g. binary digit > bit, slim gymnastics > slimmastics.

Depending upon the prototype phrases with which they can be correlated, two types of blends can be distinguished: additive, restrictive.

Both involve the sliding together not only of the sound but the meaning as well. Yet the semantic relations which are at work are different. The first, i.e. additive type, is transformable into a phrase consisting of the respective complete stems combined by the conjunction " and ": e.g. smog < smoke and fog.

The elements may be synonymous, belong to the same semantic field or at least be members of the same lexico-semantic class of words: e.g. French + English > Frenglish.

The restrictive type is transformable into an attributive phrase where the first element serves as modifier for the second: e.g. cinematographic panorama > cinerama, medical care > medicare.

As a rule, blendings are formed from two elements, but three-element structures also occur: e.g. Eurailpass < European + rail + pass, Bosnywash < Boston + New York + Washington, Benelux < Belgium + Netherlands + Luxemburg

The last group of shortenings constitute abbreviations. These are words formed from the initial letter or letters of each of the successive parts of a phrasal term. They have two possible types of orthoepic correlation between written and spoken forms.

1) If the abbreviated written forms lends itself to be read as though it were an ordinary English word and sounds like an English word, it will be read like one. The words thus formed are called acronyms. This way of forming new words is becoming more and more popular in almost all fields of human activity, and especially in political and technical vocabulary: e.g. UNO or U.N.O. – United Nations Organization, SALT -Strategic Arms Limitation). The last example shows that acronyms are often homonymous to ordinary words; sometimes internationally chosen so that to create certain associations. Thus, for example, NOW – the National Organization for Women, ASH – Action on Smoking and Health.

2) The other subgroup consists of initial abbreviations with the alphabetical reading retained, i.e. pronounced as a series of letters. They also retain correlation with prototypes: e.g. B.B.C.[bi: bi: si:] – The British Broadcasting Corporation, M.P. [e m pi:]– Member of Parliament.

3) The term abbreviation may be also used for a shortened form of a written word or phrase used in a text in place of a whole for economy of place and effort.

Sometimes it may be difficult to define whether the new word is an acronym or a blending, e.g. Linac < Linear Accelerator, Cogas < coal – oil – gas.

Sometimes it may be difficult to define whether the new word is an acronym or a blending, e.g. Linac < Linear Accelerator, Cogas < coal – oil – gas.

Peculiarities of usage of shortened words in modern English.

The problem of shortening attracts linguists because it has a great practical value for the development of language. They try to investigate what are the main reasons for such a rapid development of this way of word-formation and at the same time what are the problems, difficulties and peculiarities of their usage in speech.

The correlation of a curtailed word with its prototype is of great interest. The two possible developments should be noted:

1) The curtailed form may be regarded as a variant or synonym differing from the full form quantitatively, stylistically and sometimes emotionally, the prototype being stylistically and emotionally neutral: e.g. doc < doctor, exam < examination. Also in proper names: e.g. Becky < Rebecca, Japs < the Japanese.

2) On the opposite extreme case the connection can be established only etymologically. The

denotative or lexico-grammatical meaning or both may have changed so much that the clipping becomes a separate word. Consequently a pair of etymological doublets comes into being: e.g. fan – a devotee (enthusiastic) < fanatic. The relationship between curtailed forms and prototypes in this second group is irrelevant to the present-day vocabulary system. It is a matter of historic, i.e. diachronic study.

It is typically of the curtailed words to render only one of the secondary meanings of a polysemantic word. Between the two groups of well-defined – extreme cases, namely variants or synonyms or doublets, there exist numerous intermediate cases, where the classification is difficult. The appearance of a more complex semantic structure in a word is a step toward its acquiring greater independence and thus becoming not a variant but a doublet of the prototype.

The carried out study of the state of investigated problem, theoretical substantiations and practical research with linguistic analysis, the results of which have been generalized, allow us to make the following conclusions:

1. The problem of shortening as a productive way of word formation in the English language has been investigated by many linguists, but it still requires deeper study for teaching and learning purposes.

2. Shortening is a productive and active way of word-formation in the English language. There are three main types of shortened words: clippings, abbreviations and blendings, abbreviations being used most often.

3. The wide usage of shortened words can be explained by ever-increasing tempo of every-day life and by the law of economy of time and space that works at the present-day stage of language development.

4. Shortenings are characteristic to all spheres of human activity, but are best reflected in various types of slang, in mass media and in the language of science and technique.

References

1. Андрушина Г.Б., Морозова М.Н. Лексикология англ. языка: учеб. пособие для студентов.-2-е изд., М.: Дрофа, 2000.-288с
2. Арнольд И. В. Лексикология соврем. англ. языка. – М. : Высш. шк., 1986. – 295с.
3. Раевская Н. М. Лексикология английского языка. – М. : Высш. Шк., 1978. – 230с.

Ірина Бутова
наук. керівник – викл. Л.М. Давиденко

THE PECULIARITIES OF FEMINIST DISCOURSE IN LITERATURE

Among the hot issues in literature are the ones that deal with women's position, their existence and input into writing. The need for equal rights for women became part of the complex of new, revolutionary ideas. Generations of feminists incite women against the patriarchal order, or consciousness. That is why this topic is regarded to be of a valid importance in literature studies and analysis.

For many centuries women are asking the same question: "Why aren't we thought of as equal in intelligence to men and able to do many of the same tasks?"

During of a long period of time people argue, whether there is a difference between men and women, or the conditioning has made us think so.

Biologically, of course, there is – there has never yet been a man who bore a child – but the theory that there is a "male" character and a "female" character is not easy to prove. In Chinese philosophy there is the idea of Yin and Yang. Yin is earth, female, dark, passive and absorbing, while Yang is heaven, male, light, active and penetrating: the active male and the passive female [3,115].

The traditional attitudes of what is "masculine" and what is "feminine" have strongly influenced the behaviour of both men and women. Because women have had less physical strength than men, women were thought of as "the weaker sex".

But there have always been rebels – those who refused to accept their role and were determined pursue another course.

During the last decade our academic, literary and cultural life have all felt the impact of a feminist critical evolution. Feminist criticism has flourished in combination with every other critical approach from formalism to semiotics, and in the literary study of every period. Since the 1960s, when feminist criticism developed as a part of the international women's movement, the assumptions of literary study have been profoundly altered. Feminist criticism has shown that women readers and critics bring different perceptions and expectations to their literary experience, and has insisted that

women have also told important stories of our culture. Whether concerned with the literary representations of sexual difference, with the ways that literary genres have been shaped by male or female values, or with the exclusion of the female voice from the institution of literature, feminist criticism established gender as a fundamental category of literary analysis.

There are scores of names of leading feminist theorists in front of any reader who attempts to read through the literature available. Here is a sweeping list of some names that have contributed to the movement in various ways: Dale Spender, Dorothy Richardson, Elaine Showalter, Ivy Compton-Burnett, Jane Gallop, Juliet Mitchell, Kate Millet, Marry Ellmann, Simone de Bouvoir, Virginia Woolf. They draw distinct lines among the main elements that form feminist being and identity. At the beginning, there is the FEMALE who is a biological product of nature or being. Next, appears the FEMININE, who is a combination of culturally and socially mediated person. And lastly, there is the FEMINIST, who is heavily grounded in ideology, determined at undermining male supremacy [4].

On the basis of literature analyzed, we can place the movement in four basic categories:

1. Bourgeois feminism of Virginia Woolf. V. Woolf asserts that women have not been able to write because of the prevalent social conditions that acted as a barrier between them and writing. Their financial dependence on man and the absence of independent financial stability prevent women from writing.

2. Social feminism as advocated by Simone de Bouvoir. S. de Bouvoir believes that social equality between the sexes would result in empowering women and enabling them to produce literature of their own.

3. French feminism. This branch includes a group of feminists who believe that women writing should be radical in its nature. They should reinvent the language and writing so that they depart from the present masculine mode of expression.

4. American feminism. This movement includes another group of mainly women intellectuals who suspect the French feminist movement; and they, instead of reinventing the language, advocate a literary reading of textology against the grain of traditional male narratives [4].

American feminist criticism has always had its strongest institutional base in the academic community. They are concerned with the immediate impact of feminist ideas about literature on the classroom, canons.

The English contribution to international feminist criticism has been an analysis of the connection between gender and class, an emphasis on popular culture.

French feminist theory looks at the ways "the feminine" has been defined, represented or repressed in the symbolic system of the language, metaphysics, psychoanalysis.

One of the fundamental works for the development of American literary criticism Kate Millet's "Sexual politics"(1970) can be mentioned. And Kate Chopin's "Awakening"(1899) became one of the most popular feminist literary texts.

"A Room of One's Own" by V. Woolf represents English feminist criticism. It is considered to be one of the most essential works of world's feminist movement.

Postmodernist feminism, according to the authors of "Encyclopedia of postmodernism", is the movement, the first signal of which was publishing in post-war France in 1949 of the book "The second sex" by Simone de Bouvoir. The famous woman – philosopher asserts: "one may become a woman in society, but one can't be born a woman". The other example of organization of narrative discourse in literary text in the context of free interpretation is a novel by modern French woman – writer A. Erno "A thickened woman".

If to take into consideration the Ukrainian feminist discourse, according to Solomiya Pavlychko's point of view, it began to develop with the publication of Natalia Kobryns'ka and Olena Pchilka's first narratives and with their almanac "Persnyi vinok", during the 1880's. It didn't become truly interesting until a decade later, when Kobylians'ka published her feminist short stories and novels which by 1903 were all but condemned as pornography by Ukraine's chief populist critic and ideologist Serhii Iefremov. Lesia Ukrainka's feminist discourse is equally interesting too. Virginia Woolf once said that the reaction to a woman's voice is no less interesting than the voice itself. Accordingly, the reaction of such key figures as Franko or Stefanyk as well as the anti – feminism of Khvyi'ovyi, Pidmohyl'nyi, Semenko or Sosiura towards the movement played a great role in the development of feminist literature in Ukraine [1,215].

In the process of analysis of different sources of information, we came to the conclusion, that two main positions emerged in literature available: one was that feminism seemed natural and needed no supporting proof; the other, that the position of women was miserable and demanded struggle.

It doesn't matter what sort of feminist text you are reading, the main features they have in common. For example, the woman in the book is described as angel, mad, temptress, false. Such kind of text usually belittles women's achievement, pokes fun on them. The next feature to mention is deliberate omission of women from a narrative where they should be. If a person is a male reader, he should read against himself and against his impulses. If a person is a female reader, she should be able to see the male biases in the narrative so that she can expose their falsity. The next thing the reader should pay attention to is the language used in the text. In traditional feminist narrative, the language is used unconventionally, and thus associated with the female order. Marks of unconventionality include loss of multiplicity of voices in a text, parody, repetition, exaggeration, multiple viewpoints [4].

To conclude, the focus on women's writing led to massive recovery and rereading of literature by women from all nations and historical periods. Over the past fifteen years these efforts have succeeded in changing the atmosphere of literary response.

Література

1. Павличко С. Фемінізм. – К.: основи, 2002. – 322с.
2. Синько Л.В., Пахомова Г.В. Американский английский язык. – Киев, 1992. – 336с.
3. Lewis Levine, Lucinda S. Hughey. Changing Times. – Englewood Cliffs, New Jersey.: Prentice Hall, 1985. – 226p.
4. <http://www.cddc.vt.edu/feminism/lit.html>

*Олександра Бутрин
наук. керівник – доц. Г.М. Бубняк*

LA SITUATION ACTUELLE ET DEVENIR DE LA LANGUE BRETONNE

Quelle langue parle-t-on en France? Bien sûr le français! Du premier coup d'oeil, telle question semble un peu naïve. Mais, tout le monde sait que le français n'est pas la langue unique dont on parle en France. Il faut dire que les Français, eux – mêmes, le reconnaissent à contrecœur. Tout de même, dans ce pays on a parlé et on parle plusieurs langues. Ces langues s'appellent des langues regionales [5].

En se tournant vers des siècles sur le territoire de France moderne demeurent les peuples différents d'après leurs origines: les Provinciaux, les Basques, les Catalands et les Corses au Sud, les Alsaciens et les Flamands à l'Est, les Bretons à l'Ouest. Le dernier de ces peuples m'intéresse le plus avec son histoire, sa culture, sa langue.

L'histoire de la langue bretonne commence avec l'apparition des Bretons dans l'île de Bretagne au 6ème siècle avant J. C. Ces peuples celtes succédaient ainsi aux Goidels (ou Gaels) et aux Pictes. Après la vaine tentative d'invasion de la Bretagne par César en 56 avant J. C., c'est un siècle plus tard, en 60, que les Romains prirent pied dans l'île et soumirent les Bretons. Mais contrairement aux Celtes du continent (Gaulois) les Bretons surent conserver leur langue [1].

A la chute de l'empire romain des vagues successives de Bretons émigrèrent en Armorique et y fondèrent des royaumes qui bientôt s'unirent sous Nominoe contre l'ennemi frank (845 bataille de Ballon).

Dans l'île de Bretagne les royaumes Bretons s'écroulaient peu à peu sous la poussée saxonne et leurs combats donnèrent naissance à la légende arthurienne [2].

L'histoire de la langue bretonne se divise en 3 périodes:

Celle du vieux breton avant l'an 1000; de cette époque (fin du 8ème siècle) date le plus ancien manuscrit en langue bretonne, conservé à Leyde (Pays – Bas, antérieur de près d'un siècle au plus ancien texte répertorié en français;

Celle du moyen breton, de l'an 1000 au 7ème siècle, qui verra l'édition du Catholicon de Jehan Lagadeuc, premier dictionnaire breton – français – latin en 1499;

Celle du breton moderne, qu'illustrera au 19ème la parution du Barzaz Breiz de La Villemarqué (1849) [4].

En 1908 eu lieu la première unification orthographique, celle des 3 dialectes de Cornouaille, Leon et Tregor (KLT), alors que le Vannetais conservait sa graphie. [3].

Aux alentours de la première guerre mondiale, le Breton a cessé d'être la seule langue connue de la majorité de la population. Dans les décennies qui ont suivi la dernière guerre, l'apprentissage et la transmission de la langue bretonne par la transmission de la langue bretonne par la famille se sont quasiment arrêtés. Les conditions économiques et sociales vont accélérer le mouvement.

La politique française était cruelle pour la Bretagne et sa langue. Mais aujourd'hui, l'image symbolique de la Bretagne est inverse. Si parler Breton en 1958 était "plouc", en 1998, c'est devenu "branché". Denez Prigent: "être breton aujourd'hui, parler breton, ce n'est plus une marque de honte, c'est même une marque de culture, donc les choses ont beaucoup changé" [4].

Ainsi il est toujours bien vu de connaître quelques mots Bretons comme: Roazhon (Rennes), trugarez (merci), glav a ra (il pleut). Comment comprendre ce retournement? Il est pour partie le fruit de l'effort des militants de la langue et de la culture bretonne. Alors que le Breton avait été confiné à l'univers de la vie privée, ou il était menacé de mort rapide, ils ont réussi à l'installer sur la place publique: le Breton, désormais, est enseigné, affiché et médiatisé (radio breiz izel, France 3 Bretagne, TV Breizh). Les écoles Diwan (moyen de développer et de diffuser la pratique du Breton par l'immersion totale), où le Breton est enseigné dès la maternelle et le français à partir du CEI, apparaissent alors et sont aujourd'hui de plus en plus nombreuses.

Beaucoup d'écrivains s'intéressaient au destin de la Bretagne (J. Briard, J. – C. Cassard, J. J. Monnier, J. Y. Veillard, F. Pavereau...). Au premier rang de ceux – ci, il faut signaler l'équipe de chercheurs – pédagogues rassemblés depuis 1973 dans la commission histoire de Skol Vreizh. Un premier ouvrage de 134 pages avait été réalisé en 1970 par Per Honoré. Parmi nos chercheurs il faut indiquer O. Blok, M. Borodina, T. Zoubova, A. Mouradova...

Le combat pour la langue fait partie d'un mouvement beaucoup plus large, qui concerne l'ensemble de la culture bretonne et notamment la musique et la danse.

Littérature

1. Bouchart A. : Les grandes chroniques de Bretagne, Paris, CNRS, 1986.
2. Chédévile A., Croix A. : Histoire de la Bretagne, Paris, PUF, Que sais – je?, 1993.
3. Falc'hum F. ; Perspectives nouvelles sur l'histoire de la langue bretonne, Paris, UGE, 1981.
4. Favereau F. : Bretagne contemporaine, Morlaix, Skol Vreizh, 1993
5. Wolf L. : Le français regional. Essai d'une définition. – Tralili, 1972, № 1, p. 171.

*Наталія Васірук
наук. керівник – викл. Л.Ю. Борецька*

USAGE OF SYNTACTIC STYLISTIC DEVICES FOR RENDERING PECULIARITIES OF THE CHARACTERS IN V.NABOKOV'S "LOLITA"

The novel "Lolita" by Vladimir Nabokov is famous both for its innovative style and for its controversial subject. This story was a sensation in both American and Russian literature. The novel is interesting not only for its plot, but for the language and usage of different stylistic devices.

While investigating "Lolita", we noticed that the author used many syntactic stylistic devices. The most frequently found ones are repetition, enumeration, polysyndeton, nominative sentences and inversion. So, we'll analyse the way the author uses them in the text for rendering peculiarities of the characters and deeper understanding the novel's main idea.

As for repetition, it is used in the novel to emphasize a certain component of the utterance in order to draw reader's attention to it. Such varieties of repetition as anaphora, framing, consecutive contact repetition provide the reader with additional contextual information. Anaphora is used to stress the most important parts of the sentence and recreate the author's vision of the situation [3, p.77]. Such examples can prove this statement:

Parody of a hotel corridor. Parody of silence and death [5, p.126]. In this sentence the author shows situation which seems unnatural and unpleasant.

She wrote poetry. She was poetically superstitious. She said she knew she would die soon after my sixteenth birthday, and did [5, p.1].

She was Lo, plain Lo in the morning, standing four feet ten in one sock. She was Lola in the slacks. She was Dolly at school. She was Dolores on the dotted line. But in my arms she was always Lolita [5, p.9].

In the second and third examples anaphora is used to describe people and to show their significance to the narrator.

Framing is used in the text to make the information more convincing. In the novel we may find such examples of framing:

Did she have a precursor? She did, indeed she did [5, p.9].

Idiot, triple idiot! [5, p. 245]

Never in my life – not even when fondling my child-love France – never...
[5, p. 46].

In these sentences the author shows his confidence in some facts.

In "Lolita" the usage of consecutive contact repetition makes the language brighter and underlines importance of the chosen words.

It is obvious from such examples:

1. *They are beautiful, beautiful, beautiful* [5, p.41].

2. *Let her stay, let her stay* [5, p.63].

A poem, a poem, forsooth! [5, p.55]

Little Lo, I'm afraid, does not enter the picture at all, at all [5, p.87].

So, we can see that the author emphasizes not only single words, but also the whole phrases to show their significance. In the novel the stylistic device of repetition aims at logical stress necessary to fix the attention of the reader on the key-word of the utterance [1, p.211].

Enumeration is a syntactic device of naming objects so that there appears a chain of homogeneous parts of the sentence [1, p.78]. In the novel such sentence may be found:

1. *There was a double bed, a mirror, a double bed in the mirror, a closet door with mirror, a bathroom door ditto, a blue-dark window, a reflected bed there, the same in the closet mirror two chairs, a glass-topped table, two bed-tables, a double bed: a big panel bed to be exact...* [5, p.126].

Judging from this example, the narrator uses enumeration to create the effect of great quantity of objects.

Enumeration in "Lolita" is applied to depict emotions, features of character and appearance in more descriptive way. This stylistic device is used by the author to intensify the context of discourse. It enriches the language in the novel:

1. *All at once we were madly, clumsily, shemelessly, agonizingly in love with each other, hoplessly, I should add* [5, p.12]. In this example enumeration helps to depict the author's love.

2. *In my sanitary relations with women, I was practical, ironical and brisk*
[5, p.16]. Such sentence shows the narrator's attitude to women.

I learned, however, what they looked like, those lovely, maddening, thin-armed nymphets, when they grew up [5, p.22].

Another stylistic device which is also frequently used in the novel is polysyndeton, the stylistically motivated redundant repetition of conjunctions or prepositions [3, p.80].

The narrator used it for underlining the most important parts of information. With the help of polysyndeton the language in the novel is more poetical and rhythmical [2, p.146]:

1. *Everything between the two events was but a series of gropings and blunders, and false rudiments of joy* [5, p.42].

2. *The oddly prepubescent curve of her back, her ricey skin, her slow languorous columbine kisses kept me from mischief.* (p. 275)

3. *And another nurse whom I never identified, and the village idiot who carts cots and coffins into the elevator, and the idiotic green love birds in a cage in the waiting room – all were in the plot, the sordid plot* [5, p.259].

Having analysed these examples, we see that polysyndeton in the text causes each member of a string of facts to stand out conspicuously. It shows the things isolated. [1, p.227]

V.Nabokov also applies nominative sentences to make the dynamic description of events:

A shipwreck. An atoll [5, p. 21].

...so I placed a quarter. Added another. He withdrew. Click [5, p.126].

Sets of nominative sentences are used to expressively depict the time, the place, the attendant circumstances, the participants of the action [1, p.74]:

Poor Bluebeard. Those brutal brothers [5, p.258].

Couple of inches taller. Pink-rimmed glasses. New, heaped-up hairdo, nes ears. How simple!
[5, p.286].

A great guy. A full of fun [5, p.292].

By the usage of stylistic inversion Nabokov gives logical stress or emotional colouring to the language units placed in an unusual syntactic position.

Hardly had the car come to a standstill than Lolita positively flowed into my arms [5, p.119].

Never did she vibrate. [5, p.175].

Never in my life had I confessed so much or received so many confessions [5, p.84].

From these examples we can see that the narrator uses inversion also to emphasize the most important, to his mind, information.

So, the author's style is very bright and vivid. The most interesting thing in the novel is the fact that the author builds the story in such a way, that the reader can easily see the most important pieces of information. With the help of stylistic devices used here, Nabokov describes heroes, events in a descriptive and detailed way. That is why it is easy for the reader to imagine the situation and emotions caused by it. He emphasizes things that play an important role in deep understanding of the sense of "Lolita". Besides, the language sounds more poetical and rhythmical.

Література

1. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. Учебник. 3-е изд. – М.: Высш. школа, 1981. – 334с.
2. Мороховский А.Н., Воробьева О.П. Стилистика английского языка: Учебник. – К.: Высш. школа, 1991. – 272с.
3. Єфімов Л.П., Ясінецька О.А. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 240 с.
4. Кухаренко В.А. Практикум зі стилістики англійської мови. Підручник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 160 с.
5. Vladimir Nabokov. Lolita. – Everyman's Library, 1992. – 360p.

Наталія Васірук

наук. керівник -викл. Л.Ю. Борецька

USA GE OF SYNTACTIC STYLISTIC DEVICES FOR RENDERING PECULIARITIES OF THE CHARACTERS IN V.NABOKOV'S "LOLITA"

The novel "Lolita" by Vladimir Nabokov is famous both for its innovative style and for its controversial subject. This story was a sensation in both American and Russian literature. The novel is interesting not only for its plot, but for the language and usage of different stylistic devices.

While investigating "Lolita", we noticed that the author used many syntactic stylistic devices. The most frequently found ones are repetition, enumeration, polysyndeton, nominative sentences and inversion. So, we'll analyse the way the author uses them in the text for rendering peculiarities of the characters and deeper understanding the novel's main idea.

As for repetition, it is used in the novel to emphasize a certain component of the utterance in order to draw reader's attention to it. Such varieties of repetition as anaphora, framing, consecutive contact repetition provide the reader with additional contextual information. Anaphora is used to stress the most important parts of the sentence and recreate the author's vision of the situation [3, p.77]. Such examples can prove this statement:

Parody of a hotel corridor. Parody of silence and death [5, p.126]. In this sentence the author shows situation which seems unnatural and unpleasant.

She wrote poetry. She was poetically superstitious. She said she knew she would die soon after my sixteenth birthday, and did [5, p.1].

She was Lo, plain Lo in the morning, standing four feet ten in one sock. She was Lola in the slacks. She was Dolly at school. She was Dolores on the dotted line. But in my arms she was always Lolita [5, p.9].

In the second and third examples anaphora is used to describe people and to show their significance to the narrator.

Framing is used in the text to make the information more convincing. In the novel we may find such examples of framing:

Did she have a precursor? She did, indeed she did [5, p.9].

Idiot, triple idiot! [5, p. 245]

Never in my life – not even when fondling my child-love France – never... [5, p. 46].

In these sentences the author shows his confidence in some facts.

In "Lolita" the usage of consecutive contact repetition makes the language brighter and underlines importance of the chosen words.

It is obvious from such examples:

1. *They are beautiful, beautiful, beautiful* [5, p.41].

2. *Let her stay, let her stay* [5, p.63].

A poem, a poem, forsooth! [5, p.55]

Little Lo, I'm afraid, does not enter the picture at all, at all [5, p.87].

So, we can see that the author emphasizes not only single words, but also the whole phrases to show their significance. In the novel the stylistic device of repetition aims at logical stress necessary to fix the attention of the reader on the key-word of the utterance [1, p.211].

Enumeration is a syntactic device of naming objects so that there appears a chain of homogeneous parts of the sentence [1, p.78]. In the novel such sentence may be found:

1. *There was a double bed, a mirror, a double bed in the mirror, a closet door with mirror, a bathroom door ditto, a blue-dark window, a reflected bed there, the same in the closet mirror two chairs, a glass-topped table, two bed-tables, a double bed: a big panel bed to be exact...* [5, p.126].

Judging from this example, the narrator uses enumeration to create the effect of great quantity of objects.

Enumeration in "Lolita" is applied to depict emotions, features of character and appearance in more descriptive way. This stylistic device is used by the author to intensify the context of discourse. It enriches the language in the novel:

1. *All at once we were madly, clumsily, shamelessly, agonizingly in love with each other, hopelessly, I should add* [5, p.12]. In this example enumeration helps to depict the author's love.

2. *In my sanitary relations with women, I was practical, ironical and brisk*

[5, p.16]. Such sentence shows the narrator's attitude to women.

I learned, however, what they looked like, those lovely, maddening, thin-armed nymphets, when they grew up [5, p.22].

Another stylistic device which is also frequently used in the novel is polysyndeton, the stylistically motivated redundant repetition of conjunctions or prepositions [3, p.80].

The narrator used it for underlining the most important parts of information. With the help of polysyndeton the language in the novel is more poetical and rhythmical [2, p.146]:

1. *Everything between the two events was but a series of gropings and blunders, and false rudiments of joy* [5, p.42].

2. *The oddly prepubescent curve of her back, her ricey skin, her slow languorous columbine kisses kept me from mischief.* (p. 275)

3. *And another nurse whom I never identified, and the village idiot who carts cots and coffins into the elevator, and the idiotic green love birds in a cage in the waiting room – all were in the plot, the sordid plot* [5, p.259].

Having analysed these examples, we see that polysyndeton in the text causes each member of a string of facts to stand out conspicuously. It shows the things isolated. [1, p.227]

V.Nabokov also applies nominative sentences to make the dynamic description of events:

A shipwreck. An atoll [5, p. 21].

...so I placed a quarter. Added another. He withdrew. Click [5, p.126].

Sets of nominative sentences are used to expressively depict the time, the place, the attendant circumstances, the participants of the action [1, p.74]:

Poor Bluebeard. Those brutal brothers [5, p.258].

Couple of inches taller. Pink-rimmed glasses. New, heaped-up hairdo, nes ears. How simple! [5, p.286].

A great guy. A full of fun [5, p.292].

By the usage of stylistic inversion Nabokov gives logical stress or emotional colouring to the language units placed in an unusual syntactic position.

Hardly had the car come to a standstill than Lolita positively flowed into my arms [5, p.119].

Never did she vibrate. [5, p.175].

Never in my life had I confessed so much or received so many confessions [5, p.84].

From these examples we can see that the narrator uses inversion also to emphasize the most important, to his mind, information.

So, the author's style is very bright and vivid. The most interesting thing in the novel is the fact that the author builds the story in such a way, that the reader can easily see the most important pieces of information. With the help of stylistic devices used here, Nabokov describes heroes, events in a descriptive and detailed way. That is why it is easy for the reader to imagine the situation and

emotions caused by it. He emphasizes things that play an important role in deep understanding of the sense of "Lolita". Besides, the language sounds more poetical and rhythmical.

Література

1. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. Учебник. 3-е изд. – М.: Высш. школа, 1981. – 334с.
2. Мороховский А.Н., Воробьева О.П. Стилистика английского языка: Учебник. – К.: Высш. школа, 1991. – 272с.
3. Єфімов Л.П., Ясінецька О.А. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 240 с.
4. Кухаренко В.А. Практикум зі стилістики англійської мови. Підручник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 160 с.
5. Vladimir Nabokov. Lolita. – Everyman's Library, 1992. – 360p.

*Марія Гаврилук
наук. керівник – доц. О.Р. Валігура*

СПЕЦИФІКА МОВНИХ ЗАСОБІВ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ У РЕКЛАМНОМУ ТЕКСТІ

Реклама – складний вид людської діяльності. Мова реклами – мова підсвідомості. Вироблена в її результаті продукція сформована таким чином, щоб впливати на психіку людини. Реклама товару спрямовується у свідомість людини, викарбовуючи там символи та образи продукції. Саме тому, рекламний текст повинен бути насичений і гранично короткий [1,12].

Отже, об'єктом нашого дослідження ми обрали рекламний текст як особливий тип комунікації.

Предмет дослідження складають специфічні рекламні засоби мовної інтенсифікації.

Мета роботи полягає в дослідженні форм і засобів вираження інтенсивності в мові реклами, виявленні і описі специфічних одиниць експресивності, властивих рекламному тексту.

Аналіз номінальної інтенсифікації, проведений на прикладі стандартних рекламних тестів по каталогу форм і засобів вираження семантичної категорії інтенсивності англійської мови, показав, що рекламні тексти насичені інтенсифікаторами різних рівнів

Загальний ступінь інтенсифікації тексту демонструє перехід від номінальної шкали інтенсивності (суб'єктивна експресивність) і шкали градуальності (об'єктивна градація за ступенем наявності ознаки), показання яких відносно реальних референтів реклами свідчать про незбігання, нетотожність шкал.

Таке незбігання показників двох шкал отримало назву "ефекту зміщення ординара інтенсивності" вверх по шкалі позитивних значень, де ординар, згідно з І. І. Туранським, це звичайна міра кількості [4,15].

Ефект зміщення ординара має місце при якісній і кількісній характеристиці референта, також спостерігається в межах одного тексту у міру його розгортання. Прикметники інтенсифікованого змісту і форми: perfect, ideal, the best, – застосовуються для якісної характеристики рівноцінних за якістю предметів реклами і мають загальне значення "такий же гарний, як і інші".

Ефект зміщення ординара призводить до зниження експресивності, в деяких випадках до десемантизації і зміни значення найбільш частотних інтенсифікаторів. Зокрема, прикметник special використовується не тільки для означення ординара, але отримав й новий аспект значення: вираз on special означає on sale і позбавлений будь-якого інтенсифікованого змісту.

З іншого боку, для рекламної інтенсифікації характерними є специфічне прагнення до значень межі. Граничні і надмежні інтенсифікатори включають ті форми і засоби інтенсифікації, що використовуються для характеристики референтів за відсутності згадування про другий компонент порівняння, мають загальне значення межі (надмежі) якості і розташовуються на максимальній відстані від ординара по осі інтенсивності.

Значення межі досягається також за рахунок комбінованого використання безлічі інтенсифікаторів різного рівня в межах одного тексту. Найбільш прямим граматичним засобом вираження граничного ступеня інтенсивності є найвищий ступінь прикметників і прислівників [4,109]. Лексичні значення межі можуть бути контекстуально або комунікативно зумовленими.

Граничні інтенсифікатори зовнішньої форми – це засоби графічної репрезентації елементів змісту. До цієї категорії належать контрастні графічні ознаки (шрифти), графічні

метафори й натуралізація тексту [1,69].

До графічних метафор відносяться okazіональні включення в літерний ланцюг графічних знаків немовного характеру на підставі зовнішньої схожості і внутрішньої семантичної відповідності.

Е. g.: St r Night Stays (готель Best Western)
O%LIVETTI (Olivetti)

Натуралізація тексту – це імітація первинного вигляду будь-якого тесту при повторній його передачі.

Е. g.: Lodge – ically (logically) Lean – малокалорійне меню;
Uneeded Biscuit (you need) – найменування печива.

Всі натуралізовані і таким чином інтенсифіковані форми відносяться до предмету реклами, визначають його, повертаючи до нього увагу з метою формування позитивного відношення з боку одержувача.

Фонетична немаркованість деяких способів графічного виділення виносить їх за рамки рівневої структури мови, розміщуючи в периферійній області категорії інтенсивності, що межує з паралінгвістикою.

До фоносемантичних одиниць значення межі інтенсивності відносяться фонемі [k], [z], фонестема [ks], що визначаються графічними символами k, x, z. Єдність звукового образу і графічного символу пояснюється високим ступенем візуалізації рекламного тексту.

Експресивна фонема має значення межі інтенсивності завдяки характеру звуку, частотності в утворенні та участі в перетворенні і зміцненні рекламного імені.

Зразкові схеми зміцнення рекламних імен з підвищенням їх експресивності:

SO (Standard Oil) – ESSO – EXXON

Kennedy – Kennex

Цікавим є той факт, що фонестема [ks] здобула визнання морфемі і функціонує як специфічний рекламний словотворчий суфікс експресивного класу.

Підстави для виділення морфемі ex (x,cs) у якості суфікса ми сформулювали наступним чином:

1. Висока продуктивність морфемі в утворенні нових рекламних власних імен (зарєєстровано близько 100 одиниць).

2. Транспозиція префіксу ex – в суфікс при абрєвіації складних імен.

Е. g.: Tannimprexport – Tannimprex

3. Граматична категоризуюча роль суфікса -ex – утворення власних імен, що характеризуються унікальністю і чисельністю.

4. Значення інтенсивності межі, властиве фонестемі.

До морфологічних засобів вираження інтенсивності межі, окрім форми найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, належать форми вищого ступеня, що сигналізують як ординатор, так і межу інтенсивності за відсутності згадування про другий компонент порівняння. Форми вищого ступеня показують наближення якості до найвищого значення і таким чином набувають значення граничної інтенсивності.

Е. g.: More Choice. More Style. More You.

[than ever or anywhere]

У рамках афіксації і словоскладення використовуються афікси межі super -, hyper -, ultra -, over -. Значення випадковості передається також префіксами un -, out -, omni -.

Е. g.: Unbeatable, outperform, omnibyte, etc.

Лексичні значення межі охоплюють групу іменників-еквівалентів поняття "межа" в значенні "гранична лінія", "стрибок":

Е. g.: Edge, horizon, the bottom line, forefront;

Standard, excellence, perfection, sorce.

Граничний ступінь ознаки складних слів складається із семантики інтенсивності їхніх компонентів. Комунікативно зумовленим значенням межі можуть володіти прикметники, які не мають інших сфер вживання [2,134].

Е. g.: Fresh, hot, bright – в значенні "новітній";

Real, pure, right, true – в значенні "істинний, ідеальний";

Critical, dramatic – в значенні "гранично високий".

Носії динамічних параметрів інтенсивності – дієслова граничної семантики і фразеологічні єдності.

E. g.: To minimize, to cut, to set the pace, to surpass, to match, to beef up, to raise, etc.

Інтенсифікація серед прислівників властива максимайзерам – посилюючим прислівникам і прислівниковим сполученням [4,120].

E. g.: Especially, extremely, totally, far and away, in and out, etc.

Значення неозначено великої кількості людей, тривалого часу, необмеженого простору, граничної міри передають кванторні вирази межі.

E. g.: Millions, head to toe, in the world, every inch, 7 days a week, second to none, etc.

Одним з найбільш розповсюджених засобів вираження значень межі інтенсивності в мові реклами є номінативні пропозиції з імплікацією порівняння і еліптичні порівняльні пропозиції. Їх смислова структура включає затвердження якості, притаманної предмету реклами, за відсутності згадування про другий компонент порівняння.

E. g.: Tek's new logic analyzer: more accuracy for more productivity.

Відсутність згадування про другий компонент порівняння за наявності чисельних пресупозицій відносно можливого складається в формулу "краще взагалі", що підтверджується чисельними прикладами пропозицій такого роду в рекламних текстах.

E. g.: The new Montego is more than ever a car for the demanding driver.

Синтаксична роль рамкового повторення полягає в буквальному обмеженні повідомлення смисловими межами.

E. g.: Elegant ... Yet so practical.

Ask for the original WILTON RWP ARMETABLE Brand Product.

For Tabletop, For Soup and Salad Bar, For Buffet, Catering and Parties...

WILTON RWP ARMETABLE Brand Product Elegant... Yet so practical.

Як засіб досягнення максимальної виразності та граничної інтенсивності висловлювання, ступінь повторення у рекламному тексті може скласти 20% слів усього тексту.

Отже, можна зробити висновок, що реклама володіє особливим інтенсифікованим мовним кодом. На даний час, тактика інтенсифікації, завдяки специфічним мовним засобам, є найефективнішим способом впливу на отримувача реклами.

References

1. Аврасин В.М. Социальные и психолингвистические характеристики языка рекламы. – М.: Международные отношения, 1996. – 196с.
2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1973. – 351с.
3. Арнольд И.В. Основы лингвистических исследований. – М.: Высшая школа, 1991. – 140с.
4. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке. М. – Высшая школа, 1990. – 356с.

*Олена Кіндзерська
наук. керівник – асист. Л.Ю. Борецька*

PHONO-GRAPHICAL PECULIARITIES OF RENDERING EVENTS AND CHARACTERS OF THE NOVEL "THE LOST WORLD" BY SIR ARTHUR CONAN DOYLE

Sir Arthur Conan Doyle is considered to be one of the most remarkable English novelists. He is regarded as a master storyteller not only due to fascinating plots, but also due to skillful usage of different stylistic devices. Besides world-known Holmes and Watson, one of his most memorable creations was the maddening, fascinating and irascible character who thunders through adventure after adventure [4, p.xx], the memorable Professor George Edward Challenger, the main character of "The Lost World", the man who, with the help of his friends Edward Malone, Professor Summerlee and Lord John Roxton, is bringing back evidence of Pterodactyls in a lost world in South America.

Sir Arthur Conan Doyle made his creation picturesque and captivating using not only vivid lexical and syntactical devices, but also very specific graphical means.

One of the most frequent used devices is italicization of words which serves many functions. The reader often comes across italicized proper names, especially names of newspapers, journals and boats. Let us analyse the following examples:

Wasn't he the man who broke the skull of Blundell, of the *Telegraph*? [4, p.7]

I am the reporter of the *Daily Gazette* [4, p.39].

I shall be much tempted to take the next down-river boat and catch the *Bolivia* at Para [4, p.52].

In these cases italics are used to underline names, though some publishers consider it to be the

rule to print proper names in such manner.

To draw the reader's attention, add logical significance, and also intensify the message emotionally [3, p. 57], the author italicises other words among which we can distinguish several groups:

a) Latin and French borrowings:

1. And that telegony is still *sub judice*? [4, p.15]
2. An area, as large perhaps as Sussex, has been lifted up *en bloc* with all its living contents [4, p.28].

notional words (especially pronouns):

1. Besides, as you say, men ought to *make* their own chances, and not wait until they are given [4, p.5].
2. Well, of course, I am aware that there is not any what you might call *definite* evidence [4, p.14].
3. That's what *he* says [4, p.31].

auxiliary words:

1. He warned you off, but if you *will* come, by the Lord you do it at your own risk [4, p.15].
2. Where *did* you get that file? [4, p.32]
3. Why, young fellah, where *have* you lived? [4, p.42]

The words in the given sentences are emphasized by the author in order to draw the reader's attention to the time of the action.

Another graphical means used in the novel is hyphenation which occurs in quite different functions. Very often it is used to show the break of the speech act which conveys some insinuation:

1. *Well, if your conscience can stand it – [4, p.11]*

I'm not the man – [4, p.16]

Combining hyphenation with the extended repetition the author also makes the emphasis on definite words, as, for example, in such sentences:

1. *I must tell you that he is a perfectly impossible person – absolutely impossible [4, p.13].*

If you find him dangerous – really dangerous – ring the bell and hold him off until I come [4, p.13].

A ruffian – a common brawling ruffian – that's what you have become [4, p.18].

Besides, in some cases, he intends to show the speaker's hesitation and diffidence: *I said so- I said so warmly, for I felt that the professor was an ill-used man [4, p.18].*

In other examples, the effect is achieved even without repetition of the words.

1. *That's what I should like – to be envied for my man [4, p.4].*

2. *Anything – anywhere – I care nothing [4, p.6].*

Rational thinking and speech of Challenger is expressed in short sentences which often contain the break of thought in the middle of the utterance that is rendered by hyphens: *Nearly all of them were totally ruined – an irreparable loss [4, p.26].*

To create additional information about the characters Conan Doyle often employs graphons, especially concerning Lord John Roxton and Mr. McArdle. As to the first, we know he is a well educated person, but through the usage of graphons the author makes the emphasis on the carelessness of his pronunciation.

1. *Don't mind takin' a risk, do you? [4, p.42]*

2. *Oh, come, we must play the game accordin' to rules [4, p.51].*

Lord Roxton also uses *o'*, *an'*, *somethin'* in stead of *of*, *and* and *something* respectively. The final "g" is dropped almost in all participles and gerunds (*dry-nursin'*, *swervin'*, *learnin'*, *lookin'*, *runnin'*, *livin'*, *gettin'*, *huntin'*) and pronouns (*somethin'*, *anythin'*).

In the case with Mr. McArdle the purpose of the change of the accepted graphical representation is to show the Scotch accent, the most characteristic feature of which is the elongation of short sounds. So, he pronounces *rideeculous*, *seempathy*, *supposeetion*, *expedeetion* in stead of *ridiculous*, *sympathy*, *supposition*, *expedition* respectively. Let us look at the following sentences:

1. *You have the true descreeptive touch [4, p.6].*

2. *What sort of meesion had you in your mind, Mr. Malone? [4, p.6]*

3. *Went to South America on a solitary expedeetion two years ago [4, p.6].*

Judging from the examples, as a result of graphons, his speech sounds a little bit odd for people who are not accustomed to such pronunciation.

Summing up the options of the graphical arrangement of the novel "The Lost World" by Sir Arthur Conan Doyle, we see the varied application of italics, hyphenation and graphons for recreating the individual and social peculiarities of the characters and the atmosphere of the communication act itself [1, p.15]. So, we may conclude that Conan Doyle is a master of hints and hidden ideas which he achieves with the help of graphic means.

Література

1. Кухаренко В.А.. Практикум зі стилістики англійської мови. Підручник.- Вінниця: Нова книга, 2003. – 160с. – англ.
2. Єфімов Л.П., Ясінецька О.А. Стилістика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 240с.
3. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилістика англійського мови. Учебник. – К.: Высш. школа, – 1991. – 272с.
4. Sir Arthur Conan Doyle. The Lost World and other stories. – Worldworth Classics. – 1995.

Наталя Ктитор

наук. керівник – доц. Т. П. Лісійчук

ІГРОВІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

У методичній та психологічній літературі пропонується значна кількість ефективних методів та прийомів, які позитивно впливають на навчальний процес. Одним із них є ігрові форми роботи.

Ігрові форми роботи – це ефективний метод навчання іноземної мови, оскільки вони стимулюють процес мислення і спонукають до творчості, допомагають учням розвивати та застосовувати на практиці мовленнєві вміння, формують мотивацію до навчання. Вони підвищують інтерес учнів до занять, а головне – роблять навчання цікавим, змістовним і творчим.

Ігрова діяльність також сприяє реалізації виховних цілей, привчаючи учнів до відповідальності, а також формує в них, поряд з партнерськими відносинами, почуття внутрішньої свободи, відчуття дружньої підтримки і прагнення надати, у випадку потреби, допомогу своєму партнеру, що сприяє зближенню учасників гри, поглиблює їхні взаємовідносини, згуртовує учнівський колектив. Розширюючи межі міжособистісних стосунків, гра сприяє виникненню творчих зв'язків між учнями, а також робить більш об'єктивним процес самооцінки, підвищує об'єктивність в оцінюванні інших [2, 29].

Ігрові форми роботи є ефективним засобом активізації мовленнєвого спілкування. Гра заохочує активність учнів, дає можливість проявити себе в діяльності, сприяє більш швидкому запам'ятовуванню іноземних слів та речень, особливо, якщо знання цього матеріалу є обов'язковою умовою участі у грі. Гра дає можливість не тільки засвоїти вивчений матеріал, але й отримати нові знання, оскільки бажання виграти примушує інтенсивно думати, згадувати вже засвоєний матеріал і запам'ятовувати новий під час гри [3, 105].

Через гру і під час гри свідомість дитини поступово готується до складних умов життя, відносин з ровесниками та дорослими, формуються такі якості особистості, як самостійність, ініціативність, організованість, розвиваються творчі здібності, вміння працювати в команді.

Суть навчальної гри полягає в тому, що учні розв'язують розумові задачі, які пропонуються в захоплюючій ігровій формі, самостійно знаходять рішення, долаючи при цьому певні труднощі. Вони сприймають розумову задачу як практичну, ігрову; це підвищує розумову активність учнів.

Важливою ознакою ігрових форм роботи є можливість індивідуалізувати роботу на уроці, забезпечити завдання, доступні для кожного учня, з врахуванням його розумових можливостей і максимально розвивати здібності кожного учня [4, 35].

Використання гри під час навчання іноземної мови сприяє мимовільному запам'ятовуванню мовного матеріалу й формуванню міцних навичок усного мовлення. Вона, з одного боку, сприяє активізації емоцій та емоційної пам'яті, з іншого – містить необхідні для навчання одиниці монологічного та діалогічного мовлення. Гра може бути гарним матеріалом для введення, закріплення та подальшої активізації дій учнів з навчальним матеріалом.

Дослідження психологів показали, що діти дошкільного віку 80% знань, умінь та навичок опановують через гру, молодші школярі – 50%, підлітки -20%. Це свідчить про те, що ігрові форми роботи доцільно використовувати у навчанні як з молодшими школярами, так і з учнями старших класів [5, 80].

Так, з метою вдосконалення навичок монологічного мовлення та практики у вживанні модальних дієслів *may* та *can* можна використати наступну гру. Учитель заздалегідь готує два види карток: "особисті" і картки-"подарунки". "Особистих" карток має бути трохи більше, ніж учнів у класі. Кожна з них містить опис якої-небудь уявної особи (ім'я, вік, професія, улюблене заняття, звички тощо). Обсяг інформації визначається рівнем підготовки класу. Карток-"подарунків" має бути принаймні втричі більше, ніж "особистих". На кожній із них розміщується малюнок чого-небудь, що можна подарувати, або назва цього предмета, наприклад: *a book of fairy-tales, a bottle of perfumes, a fishing rod*.

На початку гри кожен учень витягує одну картку з купки "особистих" і уявляє собі, що це його гість, якому хочеться подарувати якнайбільше речей. Перший учень розповідає класу все про свого "гостя". Далі він вибирає картку-"подарунок" і намагається довести, що цей предмет цілком доречно подарувати "гостю". Якщо однокласники погоджуються, що їхній товариш довів це досить аргументовано, він отримує цю картку та право на наступну спробу. Якщо ж ні, він кладе картку-"подарунок" на стіл, і гру продовжує інший учень. Усі учні по черзі беруть участь у грі. Перемагає той, хто набере найбільше подарунків для свого "гостя".

Важливим чинником у процесі навчання є відсутність монотонності на уроці. Завжди повинен бути елемент несподіванки, сюрприз, новинка; урок не повинен бути передбачуваним. Основне завдання – це мотивація учнів до мовленнєвої діяльності, з використанням їхньої фантазії та уяви, реалізація прагнення кожної дитини до самовираження, підтримання інтересу учнів до предмета, за допомогою гри як продуктивної діяльності.

Цікавою і веселою є гра "Професія". Вона проводиться з метою активізації лексики до теми "Професія" та вживання мовленнєвих формул, що означають припущення (*I think, to my mind*). Учитель готує картки, на кожній з яких пише назву однієї професії (*book-keeper, engineer, worker, teacher, farmer, doctor, shop-assistant, postman, translator*). На початку гри учитель кладе картки на стіл. До столу підходить учень, бере верхню картку і уявляє собі, що це його професія. Завдання інших учнів – відгадати, що це за професія, ставлячи питання типу: *Do you often travel in your job? Do you work with people? Is it necessary to have higher education to get your job?*

Запитання типу: *Are you a teacher?* не можна ставити. Якщо після кількох запитань хтось із учнів готовий назвати цю професію, він говорить: *I think you are a ...*

Хто відгадає професію, отримує один бал і виходить до столу, щоб взяти наступну картку. Якщо ж після п'яти запитань учні не відгадують професію, бал зараховується ведучому. Він оголошує, яка це професія, і бере наступну картку. Виграє учень, який набере найбільшу кількість балів.

Ігрові форми роботи дають можливість здійснювати диференційований підхід до учнів, залучати кожного школяра до активної участі в навчальному процесі, враховувати його інтереси, здібності, рівень мовної підготовки. Вправи ігрового характеру збагачують учнів новими враженнями, надають відтінку емоційності їхньому мовленню, активізують словник.

Література

1. Близнюк О.І., Панова Л.С. Ігри у навчанні іноземних мов. – К.:Освіта, 1997.-64 с.
2. Бориско Н.Ф., Красовська Н.О. Ігрові вправи для навчання німецької мови// Іноземні мови.-1996 -№4. -С.26-33.
3. Василенко М. Граючись -виграємо//Іноземні мови в навчальних закладах. -2003.- №1.-С.104-106
4. Манилова Н.Я. Игры на английском языке в старших классах на страноведческом материале// Иностр. яз. в школе.-1999.-№1.-С.35-39.
5. Федосенко Ю. Пізнавати світ у грі// Іноземні мови в навчальних закладах. -2003.- №1.-С.78-84.

*Анна Кулиняк
наук. керівник – доц. О.Р. Валігура*

DOMINANT MOTIVES IN JOHN FOWLES' FICTION.

In English criticism John Fowles is considered to be a paradoxical, original writer, a master of surprises, and new literary techniques. But his philosophical and highly intellectual fiction is not separated from the world literary process and was undergone the influence of the philosophical

movements popular at that time.

John Fowles is often called to be an existential writer. It means that he is the writer who followed the ideas of existentialism and who extended this philosophical trend. Fowlesian existentialism reveals itself in his approach to the problem of freedom. John Fowles confirms the fundamental uncertainty of existence. It depends only on the man – to give sense to the situations, to choose himself in them, to be responsible for this choice.

N. Dolinin, studying the works by John Fowles wrote that almost all Fowlesian characters find themselves in the situation, when religion, money (as existential God) dies and their further lives depend only on their decision, their choice: to conduct the authentic existence, what means to be alien in the world of social conventions and to bear the burden of loneliness and freedom, or to subdue and to fulfill the social duties remaining the person lack of individuality [1,534].

But this outsider can't stand outside the principles of humanism. While making his choice he should confirm the high moral values to the authentic reality. So, the term "authenticity" is understood by Fowles in the light of the humanistic reality, what distinguishes Fowlesian existentialism from the unrestricted authenticity of the classical existentialism [2, 8].

Fowlesian existential protagonist must often confront their past, self-delusions, and illusions, in order to gain their personal freedom or peace of mind [7, 1]. His characters choosing freedom choose love responsibility for their actions [2, 34].

Speaking about Fowlesian existentialism P. Waugh remarked John Fowles was concerned to explore the gap between the incite weight of expectation built onto the interpersonal sphere and loss traditional obligations which, in the past, had ensured some means of stability and predictability in human relations [7, 65]. Characters in the novels by John Fowles might be depicted as heroic in their structure renegotiate familial expectations, marital ties, or social duties, freedom also raised new and often threatening questions about responsibility and existential meaning. As relationship became risky, insecurities and misunderstanding tried and much of the comedies of John Fowles was premised and on an exposure widespread and profound existential anxiety and confusion at location or derivation of personal significance and disappear in earlier theologies [5, 65]. Fowlesian extension of existential philosophy is found in "The Aristos", the collection of thoughts and aphorisms. It contains idea of art, aesthetics, literature, the writer. Here Fowles confirms the traditions and meaningfulness of literature. But the essence collection is his existential view upon the world. P. Waugh characterizing the book wrote that the existentialist Fowles saw the need to God as an illusory projection of human desire for comfort and only without such illusions may we embrace the painful corn freedom which alone confers full human responsibility. "The preached a doctrine of hazard: as long as we regard our reflective of some divine scheme, we can be neither free nor rest [7, 75].

We shall stop on the philosophical ideas of "The Magus" novel that caught the imagination of the mid-sixties. The novel is an existential labyrinth with no final significance" [6, 34]. Here the existential choice is made between betrayal and loss of human life. The character Nick D'Urfe turned from Conchis's Godgame (the original title of the novel) knowing he must not sacrifice others to selfishly romantic illusions. L. Trilling characterizes the novel in such way that Fowles' ethical position creates aesthetic difficulties. If your message is the goodness of mystery, contingency, and the need to avoid belief in redemptive orders, it would seem inconsistent to bow to an aesthetic requirement that moral paradoxes be resolved and hermeneutic endings neatly tied up. However, the open-endedness of "The Magus" seems obfuscator to a pointless degree. Fowles non-doctrinaire doctrine of mystery creates an aesthetic and ethical abyss: in relativizing every frame and position offered, it undermines even as it embodies the authority of its own ethics of hazard

[6, 59]. Fowles is an atheist who attempts to redeem a beleaguered humanism by fastening onto it the requirement that only by existential submission to the moment of extraordinary choice may we discover a sacred sense of who we are. Several critics of the time found assertion of moral education in "The Magus" unconvincing: it is undoubtedly, as its author subsequently admitted, an "adolescent novel". More positively, however, it can now be regarded as an important attempt to address postwar anxieties about the relations between Fascism and functionality, it did help to steer the British novel out of the complacency of a suburban realism and platitudinous Englishness [7,76-77].

No writer of the second half of the twentieth century could avoid the Freudian influence. The traces of psychoanalysis are found in every work of John Fowles. His characters meditate over their actions as signs of their unconscious; they seek the causes of the troubles in their inner worlds.

John Fowles uses Freudian theories to examine the creation. He wrote:

"I've always been interested in what goes in an author's he's writing fiction .And I think the

drive to write fiction is Freudian one. Male novelists are really all chasing a kind of i they're haunted by the idea of the unattainable female and, often. Prime unattainable female is always the mother. The attitudes (. male novelists toward their heroines, I think, practically always some sort of attitude toward the mother " [9, 1].

At once flirtatious and acrimonious, the relationship between hero and heroine of "Mantissa" also serves as a metaphor for the relationship with the unconscious sources of his art [7,1].

In John Fowles' fiction we can find Jungian impact more in the novel "The Magus" he acknowledged the influence of pass Carl Jung. It is seen in the creation of the character Conches - magic and hallucinations. He used Jungian psychoanalysis to D'Urfe to deeper self-understanding and re-birth. In critics Mauric called "Jungian Trickster"[7,76] and his magic – mumbo-junk. But actually this black magic allows Fowles to parody sixties' p while keeping the reader in the dark about Conchis' real motives any omniscient authorial glimpse into his inner life [7,76].

Philosophical concepts are expressed with the help of language we can find distinction between Freudianism, existential vocabulary. John Fowles was concerned with world express preserving word's sacred meaning. We can read that a sense of the word, but of the potential significance of that which inhabit' "where of one cannot speak", induced a turn to myth and tabulation of conveying what lay "under the net" of language in the work of [4, 43]. For J. Fowles the problem of presenting essential religion through conventionally secular forms was addressed in his transpose notions of good and evil into the vocabulary of existential, pre-Christian mythic, or modern psychoanalytic framework [7,112].

Counterculture also touched J. Fowles' creative world. But for him the counterculture simply provided. We reverse image of the worst aspects of state planning. Those who created literary fictional worlds for a living tended to be more cautious than the aesthetic manipulators of modern life-the therapists, managers, and planners-about the moral implications of acts which are analogous to Divine Creation. As John Fowles proclaimed in "The French Lieutenant's Woman":

"The novelist is still a god, since he creates (and not even the most elevator avant-garde modern novel has managed to extirpate its author completely), what has changed is that we are no longer the gods of the Victorian image, omniscient and decreeing, but in the new theological image, with freedom our first principle, not authority"[2,2].

Accordingly, J. Fowles didn't share wholeheartedly the headily vitality belief in creating a new heaven on earth through the revolutionary destruction of the repressive tolerance of the technocratic state. He reached maturity in the sixties, had grown up during the Second World War. Particularly after Nazism, it seemed evident to him that the projection of Promethean desire beyond the controlled realm of art had, as often as not, realized a hell of violence rather than a heaven of peace [7,82].

Critics distinguish several main philosophical motives that come through all John Fowles' works. They are formed under the influence of the philosophical movements popular at that time. The philosophical motives peculiar to J. Fowles is the opposition of "the few" (non-conformer) against "the many" (conformer) [64]. This theory about the division of the mankind is not new one. It was Heraclites who proposed it. In "The Aristos" we find the formulation of this idea. "The Collector" embodies the motive of imprisoning and final destruction of "the few" by" the many". "The Magus" symbolizes the idea of teaching and of "the few".

The reflection of the ideas of Buddhism is seen in the opposition of the teacher (the leader) and the follower (the Fowlesian world the leader puts the led in the situation where h make his choice. But at the same time the leader never encroaches personal freedom of the led. And though their statuses are different leader is also learning, while he leads. Because he doesn't know led will act, what choice he will make [3; 25].

John Fowles is known as a postmodern writer. His ideas reveals itself in his devices and techniques such as the creation postmodern narrator, the breaking of time relations, post understanding of mimetic ("The French Lieutenant's Woman with the reader, deliberate unplanned text creation ("Ma fragmentation, intertextuality ("The Magus", "The Collector French Lieutenant's Woman").

John Fowles is existential and postmodern writting existentialism reveals itself in his ideas about personal freed responsibility for the made choice. Postmodernism expresses devices and techniques used by the writer in his works. Freud Jungian psychoanalysis is used to show the unconscious source actions of his characters.

Thus, the two dominant motives are distinguished in John's fiction:

- the opposition of "the few" and "the many" which origin from Heraclites philosophy;
- the opposition which turns into dialectic unity of the novels and the led which is the reflection and of Buddhism. All these ideas can be found in the novel "The Collector".

References

1. Долинин А.О. О романе Дж. Фаулза // Дж. Фаулз. Женщина Французкого Лейтенанта. – Тула.: НТУ Арктоуз, 1993. – С. 34.
2. Павличко С.Д. Лабіринти мислення: Інтелектуальний роман сучасної Великобританії. – К.: Наук. Думка, 1993. – 104 с.
3. Adams R. M. Surface and Symbol. – London.- Norton @ Company, 1962. – P. 97.
1. 4. Arnold I. The English Word. – М.:Вища школа, 1986.- 60р.
4. Family Matters in the British and American Novel. – Bowling Green: Bowling Green State Univ.Pop.Press, 1997. – 294р.
5. Fowles J// The New Encyclopedia Britannica. – 15th ed. – Chicago.:En.Brit.Enc., 1993. – V4. – P. 999.
6. Solomakha E. The Brief Encyclopedia of Amerecan Literature. – К.: Alterpress, 1997. – 543р.
2. 8.The New Encyclopedia Britannica.Volume2 .- Encyclopedia Britannica, Inc., Chicago, 1993.- 980р.

Леся Купин
наук. керівник – доц. Т. С. Олійник

TRANSLATION: BASIC METHODS OF RENDERING THE MEANING

Usually, when people speak about translation or even write about it in a specific literature they are seldom specific about the meaning of this word. The presumption is quite natural: everybody understands the meaning of the word but to describe translation on the level of intuition is not sufficient. Translation means both the process and the result and when defining translation we are interested in both these aspects. First of all we are interested in the process but at the same time we need the result of the translation since alongside with the source text translated text is one of the two sets of observed events we have in our disposal. If we intend to describe the process we need to compare the original or the source text and the resulting text.

However, the information of the source and target texts is governed by the rules characteristic of the source and target languages. The system of these two languages is also included in the sphere of our interest. These systems consist of grammar units and rules, morphological and word building, elements and rules, stylistic variations and lexical distribution patterns.

Moreover, when describing a language one should never forget that language itself is a common model of thinking i.e. of mental concept we use when thinking.

In translation we deal with two languages, two concepts and to verify the information they give us about the extralinguistic objects we should consider extralinguistic situation and background information. Hence, translation is a complex interty consisting of the following interrelating components:

- elements and structures of the source text;
- elements and structures of the target language;
- translation rules to transform the elements and structures of the source text into those of the target text;
- systems of the languages involved in translation;
- conceptual content and organization of the source text;
- conceptual content and organization of the target text;
- interrelation of the conceptual contents of the source and target texts.

In short, translation is a functional interaction of languages and to study this process we should study both the interacting elements and the rules of interaction. Among the interacting elements we must distinguish between the observable and those deduced from the observable. The observable elements in translating are parts of words, words and word combinations of the source text. However, translation process involves parts of words, words and word combinations of the target language but not of the target text because when we start translating the target text is yet to be generated.

During translation we fulfill the following operations:

- deduce the target language elements and rules of equivalent selection and substitution on the bases of observed source text elements;
- build a model consisting of the target language elements selected for substitution;
- verify the model of the target text against context, situation and background information;
- generate the target text on the bases of the verified model.

Thus, the process of translation may be represented in three stages:

- analysis of the source text, situation and background information;
- synthesis of the translation model;

- verification of the model against the source and target context, situation and background information resulting in the generation of the final target text.

While translating a certain source text into the target language several translation devices can be used. They are:

Partitioning

Integration

Transposition

Replacement

Addition

Omission

Antonymous translation

Partitioning is either replacing of one or two source sentences by two or more target ones or changing a simple source sentence into a compound or complex target one. We have to distinguish between the inner partitioning-conversion of a simple sentence into a complex or compound one, and outer partitioning-division of a sentence into two or more. For example, inner partitioning is used when translating English verbal complexes into Ukrainian: Come along and see me play one evening.- Приходь коли-небудь у вечері-побачиш як я граю. When translating from English into Ukrainian outer partitioning unlike inner one is more the matter of personal translator's choice based on the proper account on stylistics genre peculiarities and communication intend of both the source text and the translation. Outer partitioning is out of question in case of translating official, legal, diplomatic documents.

Integration is the opposition of partitioning and implies combining two or seldom more sentences into one target sentence. In oral translation integration may be a text compression tool when the interpreter is to reduce the exuberant elements of the source text to keep the trace with the speaker. For example, "Вона любить усі свої ролі. Якщо якусь із них давно не танцює-починає сумувати". She loves all her roles and even misses them should to much time pass without performing them.

Transposition is a peculiar variety of inner partitioning in translation meaning a change in the order of the target sentence semantic elements as compared with that of the source sentence dictated by either the peculiarities of the target language system or by the communication intend.

For example, "The flight will be boarding at gate 17 in about 15 minutes" the girl announced with a smile.-"приблизно через 15 хвилин на цей рейс буде посадка біля виходу№17" - посміхаючись додала дівчина.

Replacement means any changes in the target text on the morphological, lexical, and syntactical level of the language when the elements of certain source paradigm are replaced by different elements of target paradigms.

For example, "He used to come to Italy every spring"- "За звичай він приїздив в Італію кожної весни".

Addition is a device intended for the compensation of structural elements present in the source text but missing in the target language paradigm.

For example, "green party federal election money-гроші партії зелених призначені на вибори на федеральному рівні".

Omission is reduction of the elements of the source text considered redundant from the point of view of the target language structural patterns and stylistics. Omission is the opposite of addition.

The above mentioned translation devices are closely connected with the notion of descriptive and antonymous translation. One must bear in mind that it is the notional meaning of the source text unit and not always the morphological structure that is to be rendered into the target language. As a result, the target language unit, which equivalently conveys the denotative/connotative meaning of the corresponding source language, may not necessarily belong to the same language stratification level. Depending on the notion expressed by the source language word/lexeme, it may be conveyed in the target language through a word combination or even through sentence.

Descriptive translation is very often employed to render the meaning of idioms/phraseologisms, which have no equivalents in the target language. No less often is descriptive translation employed when dealing with the notions of specific national lexicon. Alongside the literal translating some explications of the meaning of specific national notions becomes sometimes necessary: vareniky, дума, kobzar.

Descriptive translation is also used in foot-notes to explain obscure places in narration. E.g. midland (a dialect in the middle England).

Antonymous translation is employed for the sake of achieving faithfulness in conveying content or the necessary expressiveness of sense units. It represents a way of rendering when an affirmative in structure unit is conveyed via a negative in sense or structure but identical in content language unit, or vice versa: negative in sense or structure unit is translated via an affirmative sense unit. E.g. take it easy-не хвилюйся.

Summerizing, we can say that translation is a complex process that may be represented in three stages: 1) analysis of the source text, situation and background information; 2) synthesis of the translation model; 3) verification of the model against the source and target context, situation and background information. The following translation devices may be used while translating a text: partitioning, integration, transposition, replacement, addition, omission, descriptive translation and antonymous translation.

References

3. Амелина Т. А., Дьяконова Н. Я. Хрестоматия по английской литературе.-М.: Просвещение, 1985.
4. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 295.
5. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975.
6. Бровченко Т. О. Основы контрастного анализа мов. – К.; 1981.
7. Виноградов С. Введение в переводоведение. – М.: ИОСОРАО, 2001.
8. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів- університеті.
9. Карабан В. І. і ін. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі /Навчальний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 208.
10. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564.
11. Карабан В. І. Посібник-Довідник з перекладу англійської наукової та технічної літератури на українську мову. – К.: Політична думка, 1997, 1999.
12. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. – М.: "ЗТС", 2001.
13. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. – К.: Видавництво Київ, університету, 1982.

Тамара Лаврієнко
Наук.керівник – викл. Н.В. Радецька

PURITAN TRADITION AS PRODUCTIVE TENDENCY IN AMERICAN CULTURE

*Without some understanding of Puritanism,
it may be safely said, there is no understanding
of America
Perry Miller*

The theme of the article is "Puritan tradition as productive tendency in American culture".

The article is dedicated to the investigation of the history and traditions of Puritanism "as the most conspicuous, the most sustained, and the most fecund factor in American life and American thought "(5;41) and the influences that it has left in American culture.

We must admit that the theme is rather interesting and actual. In the last several decades many intellectuals and scholars have debated, sometimes quite bitterly, the significance of Puritanism to modern American culture. The United States is forever facing the great question posed in the eighteenth century by Crèvecoeur, a French-born essayist who portrayed rural life in colonial America, "What is an American?" It is a question that can never be answered with confidence. So the debates about the answer are still opinionated and contentious.

Although Americans often think of their country as a "new nation", its history and development largely untouched by the rest of the world, much that appears unique about American culture can be traced to the European heritage of the colonial settlers. For American political thought, the critical element of that heritage was the commitment of the settlers and their descendants to the particular form of Christianity that emerged from the Protestant Reformation.

But most Americans know little about the New England Puritans or recognize no cultural linkage between their present experiences and those of the early English colonists. The last thirty years have witnessed the largest influx of immigrants into the United States in history, about ten million new immigrants since 1990, and these new Americans are likely to see New England Calvinism as merely an episode in the early history of the country. Nevertheless the role of Puritanism in American thought

has been almost the dominant one and today one apparent contradiction in American culture is the continuing influence of many features of New England Calvinism upon millions of Americans who know nothing of the theology and little of that early history.

The main **purpose** of our research work is to present unquestioning arguments which can prove that "elements of that early culture do persist in certain religious beliefs, political and social constructions, attitudes toward guilt and shame, views about property, money, work, success and failure"(2;18) of American people.

Such connections between New England Puritanism and some certain shared assumptions and attitudes are often expressed through popular culture, such as film and advertising, but they are also present in serious literature and in scholarly discussions. Thus, our investigation is mostly based on the analysis of scientific works of Perry Miller ("The Puritan way of Life"), Thomas J. Osborne ("The Puritan Ethic in Postwar America") (6), modern professors Emory Elliot and S. Berkovitch(1).

Puritans was the name given in the 16th century to the more extreme Protestants within the Church of England who thought the English Reformation had not gone far enough in reforming the doctrines and structure of the church. At first they received the name Puritan because they wanted to purify their national church by eliminating every shred of Catholic influence. In later times they were called so because of the purity of life that they sought and "for their insistence on the returning to the pure forms of the early Christians (3;31).

However, Puritans did not, by and large, use the term for themselves, and the word was always a descriptor of a type of religious innovation, rather than a particular church.. The term "Puritan" first began as a taunt or insult applied by traditional Anglicans to those who criticized or wished to "purify" the Church of England. By the middle of the seventeenth century the group had become so divided that "Puritan" was most often used by opponents and detractors of the group, rather than by the practitioners themselves. The practitioners knew themselves as members of particular churches or movements, and not by the simple and nebulous term "Puritan."

Associated exclusively with no single theology or definition of the church (although many were Calvinists), the English Puritans were known at first for their extremely critical attitude regarding the religious compromises made during the reign of Elizabeth I. Many of them were graduates of Cambridge University, and they became Anglican priests to make changes in their local churches. They encouraged direct personal religious experience, sincere moral conduct, and simple worship services. Worship was the area in which Puritans tried to change things most; their efforts in that direction were sustained by intense theological convictions and definite expectations about how seriously Christianity should be taken as the focus of human existence.

The central tenet of Puritanism was God's supreme authority over human affairs, particularly in the church, and especially as expressed in the Bible. They believed, for example, that the worship of the church ought to be strictly regulated by what is clearly commanded in Scripture. Where their opponents defended many worship practices based on tradition alone, the Puritans considered these practices to be idolatry, regardless of their antiquity or how widespread they were among Christians. Thus, Puritan reforms were typified by a minimum of ritual and decoration, and an unambiguous emphasis on preaching.

Besides the worship and government of the church, the Puritans also emphasized that the individual should be reformed by the grace of God. Each person, upon whom God shows mercy, should have a sense of his own unworthiness and a confidence that the forgiveness which is in Christ has been particularly applied to him; so that out of gratitude, a humble and obedient life would arise.

Early in the 17th century some Puritan groups separated from the Church of England. Among these were the Pilgrims, who in 1620 founded Plymouth Colony. Ten years later, under the auspices of the Massachusetts Bay Company, the first major Puritan migration to New England took place. The Puritans brought strong religious impulses to bear in all colonies north of Virginia, but New England was their stronghold, and the Congregationalist churches established there were able to perpetuate their viewpoint about a Christian society for more than 200 years.

The famous puritans Richard Mather and John Cotton provided clerical leadership in the dominant Puritan colony planted on Massachusetts Bay. Thomas Hooker was an example of those who settled new areas farther west according to traditional Puritan standards. Even though he broke with the authorities of the Massachusetts colony over questions of religious freedom, Roger Williams was also a true Puritan in his zeal for personal godliness and doctrinal correctness. Most of these men held ideas in the mainstream of Calvinistic thought. In addition to believing in the absolute sovereignty of God, the total depravity of man, and the complete dependence of human beings on

divine grace for salvation, they stressed the importance of personal religious experience. These Puritans insisted that they, as God's elect, had the duty to direct national affairs according to God's will as revealed in the Bible. This union of church and state to form a holy commonwealth gave Puritanism direct and exclusive control over most colonial activity until commercial and political changes forced them to relinquish it at the end of the 17th century.

During the whole colonial period Puritanism had direct impact on both religious thought and cultural patterns in America. In the 19th century its influence was indirect, but it can still be seen at work stressing the importance of education in religious leadership and demanding that religious motivations be tested by applying them to practical situations.

To sum it up, we should note that the imprint of Puritanism on the era of the Founders and, through time, on contemporary U.S. political and social life is apparent in several respects. From the body of Puritan thought come three elements that proved especially important for subsequent American political and social practice: covenant theology, the emphasis on the total depravity of humankind, and the concept of a chosen people. Each of these doctrines was applied by the Puritan thinkers and their successors to the earthly realm of politics (4;43). Covenant theology helped Americans decide under what conditions governments required obedience. The Puritan image of human sinfulness provided clues about the best design for maintaining stable government. And the idea of "chosenness" encouraged Americans to think about their nation in missionary terms. Despite the passage of two centuries, these ideas continue to cast a long shadow over the conduct of American political and social life.

References

1. Bercovitch S. The Puritan Origins of the American Self.- Yale, UP, 1975
2. Emory Elliot. "Those Irrepressible Puritans: Canon War Survivors", in: Puritan Tradition in American Literature.-Kyiv, 2004
3. Emory Elliot. The Cambridge Introduction to Early American Literature.- Cambridge,UP, 2002
4. Kenneth D.Wald. Religion and Politics in the United States.- New York. Oxford, 2003
5. Perry Miller, "The Puritan Way of Life", in: Readings in American Civilization. A text-book for students of English philology/Sel. by T.Pyzik.-Katowice: Univ. Slavski, 1984.-418p.
6. Thomas J. Osborne, "The Puritan Ethic in Postwar America", in: Paths to the Present. Edited by T.J.Osborne, F.R.Mabbutt. New York,1974,pp.1-17

*Ольга Лазурко
наук. керівник – доц. А.А. Григорук*

МАЛИЙ БІЗНЕС: СУТЬ І ХАРАКТЕРНІ РИСИ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ.

Важливою складовою економічної діяльності населення в сучасному світі є мале підприємництво(МП). Воно стало невід'ємною та вагомою часткою життя економічно розвинутих країн, та тою ланкою, що дозволяє підійматися вгору та досягати успіху країнам третього світу. Серед цілого ряду різноманітних факторів економічного зростання найзначнішими вважають вмілу реалізацію підприємницького потенціалу громадян країни, ефективне використання в економічному механізмі самостійної господарської ініціативи людини.

Характерними рисами малих підприємств є: добровільність утворення; самоуправління; самофінансування; відповідальність за результати господарської діяльності; за своєю суттю саме малий бізнес в змозі активізувати економічне життя у кризовій ситуації, вирішивши при цьому першочергові соціально-економічні проблеми. Серед них такі, як створення конкурентного середовища; прискорення реструктуризації економіки, насичення ринку товарами та послугами, створення нових робочих місць.

У ході розпочатого нового етапу економічної реформи в Україні особливо важливим стає вишукування додаткових резервів підвищення ефективності господарського механізму, прийняття кардинальних заходів щодо створення умов для виходу країни з кризової ситуації. Пошук найбільш прийнятих для України методів оздоровлення економіки приводить до необхідності звернутися до світового досвіду вирішення цих проблем.

У розвинених країнах з ринковою системою господарювання дрібні, малі та середні підприємства за останніх 30-40 років становлять основу підприємництва. Високі темпи постійного зростання кількості малих підприємницьких організацій привертають увагу. Лише у США у 1960 р було створено близько 5 млн. дрібних і середніх компаній а вже у 1970 р їх число

сягнуло за 10 млн. у 1980 р. – за 14 млн. а й 1990 р досягло більше 20 млн. На частку підприємств із чисельністю до 500 чол. у цій країні припадає 53 загальної чисельності зайнятих, 35-величини сукупних активів, 45 – продажів, 34,9% – чистого доходу. За останніх 8 років у Великобританії щорічно реєструються близько 900 нових компаній, які належать до дрібного підприємства. На цих підприємствах зайнято до 1/3 робочої сили, вироблено близько 20% валового національного продукту. У країнах ЄС в середині 80-х років приблизно 50% працюючого населення було зайнято у малому бізнесі. В Японії на підприємства з кількістю працюючих до 300 чол. припадає 99,5% від їх загальної кількості, 77% – зайнятих 51,8%-продажів.

У розвинутих країнах запроваджено чітку і зрозумілу систему оподаткування. Мале підприємство поряд з іншими формами працює в правовому полі, яке регламентує санітарні умови праці, охорону довкілля, тривалість робочого дня, прийом та звільнення з роботи та ін. В них створено систему підтримки малого підприємництва. Виділяють такі основні її механізми : 1) гарантійні фонди; 2) пільгове кредитування; 3) спільне фінансування; 4) кредитні спілки; 5) центри підтримки малих підприємств; 6) реструктуризація промислових підприємств; 7) пільгове оподаткування.

Малі підприємства – це не просто додаток до великого виробництва, а важлива самостійна форма функціонування і розвитку сучасних продуктивних сил. За останніми оцінками спеціалістів в Україні налічується близько 100 тис. малих підприємств і 900 тис. господарських суб'єктів малого бізнесу. За офіційною статистикою до суб'єктів малого підприємництва відносять лише юридичних осіб. Але складовою частиною цього сектора є і фізичні особи. В такому разі показник на 1000 жителів зростає із 4,6 до 35 [3,с.7]. Тут зайнято близько 2,5 млн. працездатного населення. За кількістю малих підприємств, що припадають на 10 тис населення, Україна ще в кілька разів відстає від країн Балтії та Росії, у 10 разів – від Румунії та Словенії, у 50 разів – від Польщі, Угорщини, Чехії [5,с.49]. Попробуємо знайти відповіді на питання чому ланка, яка витягувала із економічних прірв цілий ряд країн, незважаючи на велику в ній суспільну потребу так кволо розвивається в Україні.

До основних чинників гальмування розвитку малого бізнесу належать: закостенілість економічного мислення заангажованого радянською ідеологією населення та керівників усіх рівнів в пострадянському періоді; неприйняття позитивної ролі підприємців у ринкових перетвореннях окремими верствами населення, складність психологічної адаптації суспільства до нового соціального інституту; невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу; психологічний неспокій та напруженість у підприємницькому середовищі; низький рівень функціональних можливостей ділової етики; нестача економічної обізнаності та кваліфікованих кадрів; відсутність розгалуженої мережі організаційних і управлінських організацій, інформаційного забезпечення чи послуг іншого роду малим підприємствам; донедавна діюча класична чиновницько-бюрократична корумпована система управління державою та економікою; надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання; недосконалість правового законодавства, нормативних актів, як її правових регуляторів; відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки малого бізнесу; наявність адміністративних бар'єрів реєстрація, ліцензування, сертифікація, система контролю та дозвільної практики, регулювання орендних відносин...; нескоординованість, хаотичність, фрагментарність державної політики підтримки малого бізнесу; невпорядкованість відносин власності та корпоративних прав; дефіцит виробничих площ та приміщень; складність одержання та високі процентні ставки за кредити, відсутність фінансової підтримки; відсутність внутрішніх мотивацій для інвестицій та впровадження нових технологій; надмірний податковий тиск і обтяжлива система обліку та статистичної звітності; нерозвиненість системи гарантій та страхування діяльності малих підприємств; нерозвиненість ринкової інфраструктури; відсутність належного захисту внутрішнього ринку зі сторони держави від контрабандних та контрафактних товарів; відсутність належного захисту зі сторони правоохоронних органів від тиску кримінальних структур та іллігитимної тіньової економіки.

За оцінкою керівників малих підприємств, серед проблем, які заважають розвиткові малого бізнесу в Україні, на першому місці – високі податки /95%/, на другому – їх велика кількість /82%/, далі – часті зміни законодавства /60%/ та звітності /70%/ а також складність отримання кредиту /16%/ та тиск з боку місцевої влади /9%/. Також слід зазначити велику кількість перевірок малих підприємств органами державної влади [5,с.49]. Опитувані

скаржаться на дії мафіозних структур і рекет (близько 80%), на обмеження торгівлі, за межами України (88%), на умови оренди та купівлі приміщень (78%), отримання банківських кредитів (89%), на податкову політику держави (87,3%). Стає очевидним, що саме державі належить провідна роль у формуванні сприятливого середовища для розвитку підприємництва та малого бізнесу[1, с.81].

Вирішенням проблеми фінансування малого бізнесу може стати застосування інтеграційних форм фінансової підтримки і відповідних їм фінансових технологій лізингу, франчайзингу, венчурного фінансування, кооперативного кредитування. Для їх запровадження в Україні необхідно здійснити низку заходів правового та організаційного характеру. Послаблення податкового тиску вимагає вдосконалення податкового законодавства. Ключовими напрямками розвитку і підтримки малого підприємництва мають бути, насамперед, такі: усвідомлення суспільством ролі та місця малого бізнесу як невід'ємної складової системи гарантій національної безпеки, оскільки розвинуте й ефективне мале підприємництво є потужною протигаю будь-яким соціально-політичним і економічним потрясінням; де бюрократизація діяльності органів, уповноважених здійснювати державну політику з розвитку підприємництва, підвищення їх моніторингової та аналітико-прогнозної ролі, якісне поліпшення координації зусиль щодо ресурсного, насамперед фінансового, забезпечення малого бізнесу; системна взаємодія законодавчої, виконавчої та судової гілок державної влади у здійсненні регуляторної політики, підвищення відповідальності органів державної влади і органів місцевого самоврядування за прийняті рішення та їх наслідки; дієвий захист малого бізнесу.

Настає час переходу від державної політики підтримки малого бізнесу до політики ділового партнерства. Експерти інституту конкурентного суспільства визначили два основних принципи, які забезпечать більш ефективний рівень співпраці влади та підприємців. Перший – принцип відповідності – полягає в тому, що державна політика щодо малого підприємництва повинна відповідати його потребам, інтересам і вимогам. Має бути зворотний зв'язок, щоб держава отримувала достовірну інформацію про реальні проблеми цього сектора, не керувала, а коригувала його діяльність. Другий – принцип тиску, згідно з яким підприємцям необхідно самим активно захищати свої права, переконувати політиків у тому, що завдяки реалізації інтересів сектора малого підприємництва держава матиме ті чи інші переваги.

Література

1. Арсеєнко А. та ін. Портрет без ретуші та поки що без рами: Цивілізований бізнес // Віче.-1994-№12 с.81-93.
2. Варналій З.С. Основи підприємницької діяльності К.: Знання України, 2003-407 с.678.
3. Габаченко О. Мале підприємництво в Україні та Росії відбулося. Урядовий кур'єр 05.09.2002 р.
4. Григоренко В. Як підтримати мале підприємництво. Юридичний вісник України. 2001 р. № 65.
5. Дьякон Ю. Ще раз про малий бізнес // Економіка України -2000-№7 с.47-51.

*Лілія Мамус
наук.керівник – доц. Т.С. Олійник*

THE FUNCTIONS AND USAGE OF COLLEGE SLANG

The aim of the article is to study the functions and usage of college slang, the peculiarities of its usage.

Much has been written on the subject of slang that is contradictory and at the same time very interesting. There are different interpretations of this notion.

The Oxford English Dictionary defines slang as "language of a highly colloquial style, considered as below the level of standard educated speech, and consisting either of new words or of current words employed in some special sense." [8]

A USA Today article says, "...Take words already in use, imbue them with new connotations that have meaning for you and a circle of like-minded or like-aged acquaintances, and you have codes that signal you are part of a group."

Slang is a complex and lively form of language, interesting to linguists not only for its forms but for the reactions people have in both embracing and rejecting slang. Slang often arises as a form of in-group communication, and attempt to identify with one's friends, family, social class, occupation, ethnic group, or age mates. It can be a kind of private language, devised to keep out the uninitiated or to test just who is a member of a particular group. It can also be a kind of shorthand, an informal style

of speaking (or writing) that evokes a feeling about how things are being said. Most slang is short-lived. As a term makes its way into the larger language, it loses its special slang flavor and may be replaced by a new term. But a few slang terms may persist for generations, though not in the original group. Boss is slang today only for very few speakers, booze for many more. [2]

The word "slang" refers to words and phrases peculiar to a particular group and often regarded as non-standard and inferior. [10]

"I find it incredibly ironic that parents in the 90's (who grew up in the 60's) would be complaining about the slang that kids speak nowadays, and that it is just another sign that their values are deteriorating. Ironic, since the parents of the teenagers in the 60's said exactly the same thing. Parents and teachers are trying to find a cure for slang--evidently to keep their kids from talking in a language other than what they can understand. But there is no "cure" for it. Language changes and people have been bemoaning the fact probably since people evolved to use language. Certainly the Sumerians complained about it in the first written documents five thousand years ago. It's like the weather – people complain bitterly about language change, but no one has ever been able to do anything about it." [7]

Although the phenomenon has frequently been discussed, the term "slang" has rarely been defined in a way that is useful to linguists. Annoyance and frustration await anyone who searches the professional literature for a definition or even a conception of "slang" that can stand up to scrutiny. Instead one finds impressionism, much of it of a dismaying kind. [3]

Slang consists basically of unconventional words and phrases that express either something new or something old in a new way. [5]

The actual definition of slang, according to the Encyclopedia Britannica is, "consisting basically of unconventional words and phrases that express either something new or something old in a new way." However, Munro [4] says that everyone has an idea of what slang is, but still it is difficult to define. She didn't want to reveal her definition, since that will be a future assignment for her students to discover on their own. New words come about in various ways, says Case Western Reserve University's Associate Professor Emeritus of English Prosanta Saha. There are a "dozen ways" slang words originate, he said. In the dictionary "Slang and Euphemism," by Northwestern University Associate Professor of Linguistics Richard A. Spears, he describes the increase of slang use as a product of the 60s free speech movement. But Munro is emphatic that slang use is not increasing. "Everybody always feels there is more slang," she said. "If that were the case, nobody would be using the standard English language now." In the first study done by her and her students in 1988, the terms that generated the most slang terms were the actions of throwing up, being drunk, and having sex. "Barfing, boozing and boffing," respectively, was what the media then referred to as the lifestyle of the students after the first publication of UCLA Slang, which was then turned into a commercial publication called "Slang U." The publication received media attention from Rolling Stone, Newsweek and USA Today. Despite some individual's sensitivity to slang, Munro thinks slang is only rude when hoarded to oneself. "It may be rude if it excludes the other person," she said. "If you were using terms that they couldn't understand, then it might be inappropriate."

Slang, when used as a noun, refers to non-standard terms or non-standard usages of standard terms. It is a kind of informal language that generally follows the grammatical patterns of the language from which it stems but that reflects an alternate lexicon with connotations of informality. Slang provides different symbols from which communication messages can be constructed. [4]

Slang is more than a noun though. Like communication in general, slang is a process. This means slang is also a verb. We slang as well as speak slang. The process of slanging involves the creation and use of slang. It may entail both nonverbal and verbal cues. For example, the intonation with which a term is spoken can transport it from Standard English to slang. Slanging characterizes a communication environment as casual and familiar.

What do we slang? As in any language, slang reflects the experiences, beliefs and values of its speakers. Yet, college slang is not a complete language. College slang doesn't contain terms for everything the student discusses. However, items that are frequently encountered by college students or are important to college life are often given slang symbols. There are many terms to say something is good or bad and to evaluate persons positively or negatively. College slang is also descriptive and contains many symbols for food or eating, money, effective or ineffective performance, relationships, intoxication and college places.

Why do students use slang? People who don't know how to answer this question obviously lack the quality that makes slang popular: It's cool!

This is a good question though and one we are currently exploring empirically in a study that examines speakers' reasons for slanging. The preliminary data indicate that students do slang because it's cool.

Slang is cool in several different ways. First, it's cool in the sense of being hip and in style. When we speak, we are communicating not only a message about the content of what we are saying but also a message about who we believe we are, our identity. Using slang artfully is a kind of performance and shows that the speaker is in tune with the times.

Second, slang is cool in the sense of being acceptable. Students don't slang all of the time. Rather, the use of slang is reserved for circumstances and communication partners that accept the use of slang. Students almost always deny that they use slang intentionally . . . but they do intentionally slang in the sense that they assess the circumstances and people involved in the communication and choose to use slang or not to do so. Typically, slang is used in informal environments and avoided in formal settings (like work or the classroom). This is because use of slang in such circumstances could result in the speaker being evaluated negatively and the desire to avoid negative evaluation is high among college slang speakers.

College slang speakers also consider their communication partners when choosing to use or avoid slang. Slang is usually not used to exclude people who don't understand it. However, slang is most often spoken only among friends and close social peers. To use slang with mere acquaintances or strangers could result in disapproval and so is avoided. Rapping like a hep cat won't win you a lot of friends. Excessive use of slang by non-friends is almost always viewed unfavourable.

Slang is also most effective when used among friends because it draws upon common social and emotional experiences to give meaning to the terms, something beyond what a mere dictionary definition can provide. Slang terms can be efficient shorthand ways to express concepts. To say, "That party was da bomb" is more than merely saying it was a very good party. It shares the emotional experience that might otherwise take several sentences to explain. Not only does this make their communication more efficient, but also it reinforces their friendship. Using slang sends the unstated message that we are friends, a kind of relational identity.

Third, slang is cool in the sense that it is fun. Slanging is creative and often humorous. Slanging can be a form of play. Slang may be entertaining and amusing to both the speaker and the listener.

So there are some reasons why people (students in particular) use slang. To be picturesque, arresting, striking and, above all, different from others. To avoid the tedium of outmoded hackneyed "common" words. To demonstrate one's spiritual independence and daring. To sound "modern" and "up-to-date".

It doesn't mean that all these aims are achieved by using slang. Nor do those using slang on the conscious level put them in so many words. But these are the main reasons for using slang as explained by modern psychologists and linguists.

References

1. Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. Лексикология англ.язька: Учеб.пособие для студунтовю – М., 2001.
2. Dennis Baron, in Ask a Linguist (linguist.org/~ask~ling/msg01021.html), 7/97
3. Dumas, Bethany K. and J. Lighter, "Is Slang a Word for Linguists?", *American Speech*, 1978, 1-2: 5
4. Eble, 1996 and Munro, 1997
5. Encyclopedia Britannica
6. Ginsburg R.S., Khidchel S.S., Knyazeva G.Y., Sankin A.A. A Course of Modern Lexicology.
7. John O'Neil, Harvard on Ask a Linguist, 7/97
8. McKnight G.H. English Words and Their Background. – N.Y.
9. Oxford Dictionary.
10. Todd&Hancock, International English Usage, 1986

*Мар`яна Марец
наук.керівник – доц. Т.П. Лісійчук*

ПОВТОРЮВАНІСТЬ ТА ВАРІАТИВНІСТЬ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Оптимальне поєднання повторюваності і варіативності мовного матеріалу – така, на наш погляд, одна із найважливіших умов ефективного навчання іноземної мови і, зокрема, навчання діалогічного мовлення. Якщо повторюваність сприяє міцності засвоєння іноземної мови, автоматизму у відтворенні мовних одиниць і структур, то варіативність забезпечує ситуативні висловлювання, уміння використовувати найбільш сприйнятний для даного конкретного випадку варіант висловлювання, іншими словами – свідоме використання мовних зразків [3, 36-37].

Отже, нашим завданням є проілюструвати можливості такого підходу при навчанні школярів діалогічного мовлення.

Повторюваність

При оволодінні ІМ ми зустрічаємося з різноманітними видами повторюваності: а) лексичних одиниць і словосполучень; б) синтаксичних структур; в) з тематичною повторюваністю і т.п. Наведемо приклади певних видів повторюваності.

1. Стійкі поєднання, кліше

Будь-хто з розмовляючих (як на рідній мові, так і на іноземній) періодично вдається до відомого набору стійких словосполучень для вираження різноманітних відтінків думки. Наприклад, наступні словосполучення вказують на нашу невпевненість в предметі висловлювання:

- якщо я не помиляюся if I am not mistaken
- якщо я правильно пам'ятаю if I remember right(ly)
- якщо пам'ять мені не зраджує if my memory serves me right(ly)
- наскільки мені відомо as far as I know

Інші словосполучення, навпаки, підкреслюють впевненість мовця в суті висловлювання:

- немає сумніву there is no doubt
- абсолютно очевидно it is quite obvious/ evident
- само собою зрозуміло it goes without saying
- всім відомо, що it is common knowledge that ...

Список подібних виразів, об'єднаних в певні тематичні групи, можна було б продовжити. Вкажемо лише, що зміст подібного списку залежить від мовної культури, мовних звичок та уподобань розмовляючого на рідній мові. Що стосується уроків іноземної мови, то зміст набору кліше такого роду визначається вибором педагога. При цьому звернемо увагу на наступні моменти. На нашу думку, тренуючи кліше, корисно вдаватися до аббревіатур. Наприклад:

ІМО = in my opinion AWA you? = and what about you?

TIND = there is no doubt. ISTM = it seems to me

TTTT = to tell the truth AFM = as for me, Etc.

З одного боку, такий підхід має мнемонічну цінність, оскільки він полегшує запам'ятовування словосполучень. З другого боку, він допомагає сприймати кліше саме як єдине ціле, монолітну лексичну одиницю, а не як набір окремих слів.

Одночасно можна провести паралель між кліше і так званими словами-паразитами ("ну", "так би мовити" і т. п.). Слова-паразити трапляються у мовленні тоді, коли у нас виникають труднощі в оформленні висловлюваних думок і ми змушені витрачати зусилля і час на пошук потрібних слів і виразів. В такій ситуації слова-паразити дозволяють заповнити пропуски в нашій мові, додати їй плавності і безперервності. Володіння достатньо широким набором кліше, по суті справи, служить для виконання тієї ж функції (зрозуміло за умови постійного контролю з боку вчителя).

2. Зустрічні запитання

Вже на початковому етапі навчання іноземної мови ми зустрічаємося з такими міні-діалогами:

Dialogue 1

Sasha, how old are you?

I am ten years old. AWA you? How old are you?

I am eleven years old.

Dialogue 2

Vira, what street do you live on?

I live on Sadova Street. AWA you? What street do you live on?

I live on Taras Shevchenko Street.

В даному випадку, як видно з наведених прикладів, повністю дублюються запитання, поставлені співрозмовнику, тоді як у відповідях на ці запитання дублюються (з варіаціями) відповідні конструкції.

У міру подальшого вивчення іноземної мови раз у раз виникають подібні ситуації для "зустрічних запитань" і відповідей на них:

Dialogue 3

Oleg, what kind of music do you like?

Most of all I like pop-music. AWA you? What kind of music do you like?

AFM, I like classical music.

Dialogue 4

Sergij, is your home town large or small?

Well, IMO, our town is neither large nor small. AWA your home town, John? Is your home town large or small?

I think, my home town is quite small.

Really? What is the population of your town?

As far as I know (= AFAIK), the population of our town is about ten thousand inhabitants. AWA the population of your home town?

If I am not mistaken (= ПАНМ), the population of our town is about one hundred thousand inhabitants.

3. "Шапка" діалогу

Неможливо переоцінити значення традиційного початку діалогу. Добре сформульований і виразно представлений початок діалогу, підвищує впевненість розмовляючих в своїх силах і з самого початку налаштовує їх на швидку та емоційну мову. Це сприяє ефективному "приєднанню" чергової теми до суми вже засвоєних школярем знань і навичок. Наведемо приклад однієї із можливих "шапок" діалогу:

Hello, Nazar. Nice to see you.

Hi, Artem. Glad to see you, too. How are you?

I am fine, thank you. AWA you? How are you?

I am fine, too.

I am glad to hear that.

The weather is rather pleasant today, isn't it?

Oh, yes. I quite agree with you. It is rather nice, indeed.

Artem, I'd like to ask you a couple of questions about

You are welcome. What would you like to ask me?

To begin with (= TBW)

Отже, початок діалогу встановлений. Діалог може торкатися сім'ї, квартири, школи, міста партнера, а також його інтересів і захоплень, улюбленого письменника, розкладу дня, здоров'я і т.д.

На наступному етапі уроку корисно запропонувати партнерам по діалогу приблизну канву очікуваної від них бесіди.

4. Схема бесіди

Діалоги, що стосуються найбільш розповсюджених розмовних тем (наприклад, "Школа", "Місто", "Сім'я", "Квартира" і т. п.), можуть будуватися по єдиній схемі, яка в самому загальному вигляді переходить від одного діалогу до іншого. При цьому кожний з діалогів на згадані вище теми міститиме в собі наступні стандартні підтеми: 1)місцезнаходження; 2)розмір; 3)кількість; 4)володіння.

Орієнтуючи школярів на використання такого роду схеми, ми полегшуємо їм побудову діалогу в цілому.

Щоб додати ситуації природності, можна вдатися до використання "візитних карток", при цьому один з школярів виступає як "зарубіжний гість".

На одній стороні картки наводяться дані стосовно гімназиста в його реальному житті:

Katya Semenova
born on April 3, 1990
form 9A
Philological Gymnasium
Brody, Lviv region, Ukraine

На зворотній стороні картки поміщається "легенда зарубіжного гостя" і виставлена у разі потреби з допомогою педагога:

Kate Simpson
born on June 26, 1989
grade 10
Abraham Lincoln High School
Springfield, Illinois, USA

Відповідно до вказівок вчителя один і той же гімназист може виступати як у ролі самого себе, так і в ролі "зарубіжного гостя" (при цьому "візитна картка" повертається відповідною стороною до глядачів). Творчий елемент подібного діалогу – ретельне продумування "легенди зарубіжного гостя", деталей, що стосуються його міста, сім'ї, школи, захоплень і т.п. У результаті можна побудувати цілу серію діалогів, у тому числі і тих, що далеко виходять за рамки тем, представлених вище. Загальним для всіх діалогів буде те, що обидва партнери ставлять один одному певний набір питань по темі, що їх цікавить. Варто також зазначити, що після отримання інформації, потрібно негайно поставити "зустрічне запитання" на ту ж тему. Саме звернення до "зустрічних запитань" і до ідентичних конструкцій при відповідях на ці запитання забезпечує добру основу для повторюваності [1,51-52].

Варіативність

Що стосується варіативності при організації діалогічного мовлення, то вона може виявлятися на інтонаційному і на лексичному рівнях.

1. Інтонаційна варіативність

Повернемося до міні-діалогу, вже наведеному нами в розділі "Зустрічні запитання", і знову проаналізуємо наявні в ньому репліки:

- Sasha, how old are you?
- I am ten years old. AWA you? How old are you?
- I am eleven years old.

На перший погляд, обидва питання, представлені в репліках (1) і (2) (*How old are you?*), абсолютно ідентичні. Але вони справляють враження повної ідентичності лише тоді, коли вони представлені у письмовому вигляді. В розмовній мові інтонація цих двох реплік істотно відрізняється за рахунок перенесення логічного наголосу на останнє слово (в другому випадку). Фактично зустрічне запитання повинно звучати таким чином:

And what about you? How old are you? (з підвищенням наголосу на *you*)

Саме ця інтонація варіативності може і повинна, на наш погляд, забезпечити більш глибоке і осмислене оволодіння не тільки лексичними, але й інтонаційними особливостями мови, що вивчається.

2. Лексична варіативність

Лексична варіативність в розмовних репліках може набувати різноманітних форм і, відповідно, по-різному відображатися при записі варіантів реплік діалогів.

Варіативність "Утвердження – заперечення"

При розробці матеріалів для діалогів варіативність такого роду відображається за допомогою дужок. Так, запис типу ІМО, *our flat is (not) very comfortable* має два варіанти розшифровки:

- (1) In my opinion, our flat is very comfortable.
- In my opinion, our flat is not very comfortable.

Порівняймо дану конструкцію із наступною:

I (don't) like this kind of book. AWA you?

Цей вираз також дає нам можливість зробити вибір між двома репліками:

- (1) I like this kind of book. And what about you?
- (2) I don't like this kind of book. And what about you?

Антонімічна варіативність

Варіативність такого роду зручно відображати як "Чисельник – знаменник":

AFAIK, our school building is quite old/new.

Дана діалогічна репліка пропонує наступні варіанти:

- (1) As far as I know, our school building is quite old.
- (2) As far as I know, our school building is quite new.

"Відкрита" варіативність

З цим видом варіативності ми зустрічаємося у висловах, які відкриті для великої кількості різних лексичних наповнювачів:

I am fond of ... music. AWA you? (Лексичні наповнювачі: *pop, classical modern, jazz, folk.*)

Порівняймо із наступним виразом:

I like to read stories about AWA you?

(Лексичні наповнювачі: *love, adventures, sports, school, etc.*)

Підводячи підсумки сказаному, підкреслимо, що поєднання повторюваності і варіативності при побудові діалогів дозволяє значно підвищити міцність запам'ятовування і різноманітність мовного матеріалу, що використовується в діалогічному мовленні. Практика використання даних прийомів підтверджує зростання можливостей побудови учнями різноманітних діалогів на основі розмовних тем, що вивчаються в середній школі. Так, крім тем, згаданих вище, можна використовувати в своїх діалогах і ряд інших тем: "Плани на майбутнє", "Мої батьки", "Здоров'я", "Мої літературно-музичні смаки", "Улюблена книга" та ін, закріплюючи таким чином вже здобуті учнями знання і підвищуючи їхню активність та вправність у веденні діалогу[4,21-23].

Література

1. Борисова Р.Г. О некоторых приемах обучения диалогической речи /
2. / Иностранные языки в школе. – 2001. – №3. – С. 51-54.

3. Перекас С.В. Повторяемость и вариативность в процессе обучения диалогической речи // Иностранные языки в школе. – 1997. – №3. – С. 21-25.
4. Перекас С.В. Учебный диалог на уроках английского языка // Иностранные языки в школе. – 2000. – №5. – С. 36-38.
5. Травкина Л.И. Использование тематического опорного диалога при обучении английскому языку // Иностранные языки в школе. – 1999. – №4. – С. 21-23.

Руслана Мацієвич
наук. керівник – доц. Т. С. Олійник

"THE NOTION OF SYMBOLIC PROPER NAMES IN MODERN LINGUISTICS"

The meaning of the word is the main problem which linguistics investigates. In every language there are a lot of words which have lost their primary meaning and are used symbolically. It often happens with proper names. Such words are spread all over the world, they penetrate from one language to another through literature, history and of course culture.

Our article deals with symbolically use of proper names in modern English. On the modern developmental stage of linguistics, investigation of its main trends in the historical discourse we can't but refer to the very sources, to the profoundly entire foundation on which the modern linguistics and country study are undoubtedly dependent. Thus the increasing interest towards such units as *toponyms* is quite obvious. The problem of investigation of cultural component of the word meaning, embodied in the very entity of toponyms-symbols is of actual importance nowadays.

Toponyms (the names for geographical objects) set the certain place in the studying of the background knowledge of the particular language speaker and cultural background. First of all they are the names of the country objects, while speaking about the particular speaker they reflect predominantly the places where the person lives. By the lingo-historical approach to the cultural heredity of the language speakers, the object of the investigation comprises only that particular field of the geographical names, which is an indivisible part of the so-called 'background' knowledge. And in this case the toponyms are investigated not only in their direct meaning (signaling the object), but also in complex with those culturally historical associations, which they have already undergo in this specific lingo-ethnic community.

The very information that the proper names carries, very often determines the national coloring of the language. As well it serves the source of the certain association, necessary for the comprehension of the object needed to mark. Toponyms serve as the illustrative example of the given information since they carry the portion of knowledge about the exact geographical position of the object and besides the random characteristic of the traditions, customs, individual points of the ethnical unity of the background knowledge, accumulated in the recess of the speaker's mind.

E.g.: **American Workhouse** – 1.the name given by the taxi drivers of London to the Park Lane Hotel, because of its great popularity among the American wealthy tourists.

Arcadia – 1.the country on the Peloponnesians, the middle mountainous part of Ancient Greece; 2. idyllic places for innocent enjoyment; 3. the peace coast; the happy life without troubles.

Atlantis – 1.the legendary island sunk to the bottom of the ocean; 2.the splendid dreamy country.

Looking-for Atlantis: 1. the searches of Atlantis; 2.hard attempts to make some discoveries.

Olympus – 1.the name for the mountain in Greece; 2.the placement of Gods (from the Greece myth) 3.carefree life.

Hell – the Kingdom of the underground (the place where live the souls of the people, who have died of natural death).

Gethsemane – the garden near the Jerusalem, where Jesus Christ was first arrested – the place of the great soul suffering.

Wall Street is the street in London where the famous stock exchange is located; as well it denotes the financial capital, financial oligarchy;

Samson- 1.a male name 2.from the Bible 3.strong man;

Boniface- kind-hearted man;

Canterbury – 1.a town in Great Britain 2. "Canterbury Tales" by Geoffrey Chaucer; 3 very long dull stories;

Romeo – 1. a male name; 2. young fellow in love 3. a kind of shoes.

It is interesting to note that in some occasions the initial and principal meaning of the toponyms (the signaling for the geographical object) reevaluates and the information concerning the psychological, social and some other characteristic sets the major place, thus toponyms acquires the symbolic meaning and becomes toponym-symbol. The comprehension of such toponyms-symbols forms the basic peculiarities of the understanding the very objects marked by such symbol. The background knowledge is the necessary condition of the adequate understanding of the text with the nationally cultural coloring. We can provide some vivid examples:

Cocaigne – the land of fairy tale, which is generally associated with the wealth and prosperity.

Golgotha – taken from the Bible – the name of the place served for the sufferings and tortures of the peoples.

The major criteria according to which we select the toponyms-symbol is their actually in the massive everyday conscious of the average language speaker. Only those toponyms are selected which are the indivisible part of the background knowledge.

The actuality of the toponym-symbol for the modern linguistic consciousness is conditioned not only the size of the object, but more its role throughout the discourse of the historical development and its place in the system of the background knowledge. Its employment in the modern life is of extreme importance for the toponym, for example the culture of the modern world often successfully interlaces with the reality of the past since it mirrors the main objects having undergone the specific culturally historical associations.

The actuality of the culturally valuable toponyms- symbols is tightly connected with the ability of the certain toponym-symbol to participate as reality, i.e. the facts, closely connected with the national character of the country, governmental peculiarities or its natural characteristics, history and culture of the given nation.

E.g.: **Shangri-La** – the kingdom of Paradise, the Heaven on the Earth.

The Big Smoke – the name of the big city, especially the name of the London.

New World – 1. The New World in general, America; 2. American Western hemisphere.

The usage of toponym is employed on the different levels and language spheres. Toponym is predominantly used in the geographic literature and in the materials, in which the strict localization of the events is needed. The frequency of the toponym usage depends on the social knowledge. The greatest part of all the geographical names still remains unknown even in terms of one and the same nation, the inhabitants of the of the country hardly know 3-5% of the street names, the names of squares, parks, etc., the toponymy of which exists but still preserves the large percent of the inexplicable ignorance among people.

Thus, for example the word **Panama** was transferred on the word, denoting the small cap, used in summer time, besides new word **Panama** came into usage, denoting 'Big Crime'; it also has one more meaning- the kind of material of the artificial silk. **Yorkshire** is the breed of the big swine, named after county Yorkshire in England where this breed was originated. **Madeira** is the sort of the wine as well. **Westminster** the district of London and the English Government at the same time.

Thus, as can be seen from the examples above the toponyms may undergo the symbolic meaning under the certain circumstances, at the same time preserving the major properties of the object proper name, or in other occasions turn into appellatives.

To sum up we must say that being the indivisible part of the background knowledge of the humanity, the toponyms-symbols, indisputably present the greatest interest for the linguistic researches, thus belonging to the vast sphere of the lexicology and linguistic called linguistic country study. They are so-called containers of the information based on the social and cultural experience of the humanity.

References

1. Англо-український словник власних назв та імен./ Уклад. Тетяни Олійник. – Тернопіль: підручники і посібники, 2000. – 208с.
2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.,1959. – 135с.
3. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.,1956. – 111с.
4. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М., 1973. – 267с.
5. Томахин Г.Д. США: Лингвострановедческий словарь. – М.: Русский язык, 1999. – 576с.

LINGUOCULTURAL PHENOMENON AS THE OUTER REALIZATION OF THE CULTURAL BACKGROUND KNOWLEDGE (ON THE BASIS OF THE EDUCATIONAL LEXICS)

The language is the unique phenomenon that presents a matter of high interest for everyone who's enrolled in a deep studying of this system. Clearly, the language being created by the humans, cannot but be separated from the reality that, like any stimulus triggers a reaction, conditions the birth of certain words, words brightly refracting it. The problem of the studying of the lingual phenomena is desirably regarded as the one that would bring up the best results if studied in the extralingual context which is, in point of fact, the very source of the lingual phenomenon.

Much research has been done on this point. Scholars stress the fact that we can easily see the cultural component of the meaning in a word since a word itself exposes the presence of the background knowledge that stands behind this word and to a great extent predetermines the essence of a word. This problem being of vital importance for us, learners of English, we chose it namely. Thus, a word is the designation, the sign of this or that object of reality and since the reality is another phenomenon but the one existing outside the language, we can find in its semantics some extralingual message that either directly or not reflects the culture that is serviced by the tongue. This issue has been greatly studied by such scholars as N.Y. Komlev, O.S. Achmanova, E.M. Vereshchagin, V.Y. Kostomarov and J.D. Tomachin. Thus, the deep knowledge of the language and the culture it presents is impossible without studying and complete understanding of the cultural component ingrained in a word's semantics, for it is indispensable part of the meaning. The above-mentioned scholars termed it background knowledge.

The task we set before ourselves is to show the linguistic nature of the background knowledge, i.e. to show that the semantic meaning does not exhaust itself and limit itself to the lexical meaning only: the background knowledge is no less important part of it. Since, basically we deal with the educational terminology; the aim of our research is displaying and studying the specific features of the background knowledge of the lexico-semantic field "Education in Great Britain" and the way the characteristic elements of the objects of reality and phenomena are reflected through the prism of the thematically-grouped words.

O.S. Achmanova worked over this problem much. A group of English students was asked (by her) to finish the following sentences:

1. Школярі в спекотний літній день...
2. Учні 5 а відрізняються від 5 б, тим, що ...
3. Під час перерви учень може...

The continuations were as follows:

study at school.

they're more intellectual and cleverer.

go home and have dinners.

The results prove the insufficient knowledge of the system of education in Russia (Achmanova was a Russian scholar) by the English students. This is an example of the interlingual transfer. School in Great Britain breaks up on July 27th; the forms are divided into streams in accordance with the capabilities and academic excellence of the pupils; a break can last for two hours, so it's quite clear why an English student thought it possible for a Russian one to go home and have dinner. [1, 4].

E. N. Vereshchagin and V.Y. Kostomarov working over the theoretical and methodological aspects of the problem "language and culture" put forth the theory according to which a word is divisible and far not confines itself to the lexical meaning, i.e. the conceptual one. It also includes the semantic shares (the authors' term) that don't directly refer to the concept but make the human mind picture a load of certain knowledge related to the concept it refers to and in such a way it forms the very lexical background that alongside with a lexeme and conceptual meaning builds up the meaning of structure of a word.

lexeme

a word {seme { conceptual meaning or lexical concept

lexical background. [2, 8]

Having analysed a lot of educational terms, we'll exemplify this theory.

The English term 'certificate' and the Ukrainian 'амесмам' both relating to the lexis concerning school can be regarded as equivalents conceptually as they both refer to the concept "an official document testifying the course of the secondary education. But these lexical units differ so much in the background knowledge that we may freely question the wisdom of their usage as equivalents while translating from one language to the other.

If in the Ukrainian culture 'амесмам' means an official document stating that you have completed the course of the secondary education and is solemnly given to school leavers, the English 'certificate' carries quite a different background meaning – 'document stating that you've passed one or several exams out from those that are necessary to be taken and are determined by the fact which of them were taught as core subjects by the senior pupils. Exams that involve getting this document usually are held outside the school as a rule by the special committees which are often formed at the University or college.

The Russian linguists divided all the words which have a cultural component into three main groups:

those that don't have an equipment. E.g. colours, granting = banding = streaming; tripartitism, long lie, the little go, great go;
connotative words. To play truant = to scive (colloq.) = to bunk = to skip a class = to cut a class = to play hookey (inf.);

to plough = to fail = to flunk out = to be pluck = to pip = to pill;

to copy from = to cheat;

a coach = a don = a private tutor;

c) Background units [1, 4]

A matter of great interest present the so-called background words which have the equivalents in the corresponding language but the realities denoted by them considerably differ from each other.

According to the vocabulary definitions the Ukrainian word 'школа' and English variant 'school' can be regarded as equivalent. But a more in-depth study of these words makes us doubt this fact: an abundance of the

of the examples in English proves that the notion ingrained in the semantic field of the English word 'school' is wider than that of Ukrainian one.

Having studied the list of words we found out that 'art school, drama school' is what the Ukrainian language renders as 'училище';

'medical school' is rendered already as 'інститут';

'language school', 'driving school' – a private institution that teaches a particular subject in Ukrainian that's simply 'курси (мовні; водіння)';

'school' can also stand for the university department or a college that teaches a certain subject like in the school of Chemistry consisting of Organic chemistry, Inorganic chemistry and Physical chemical Department in Leeds – 'факультет'

On the other hand there's a number of words which include the notion of 'school'. The notion under study has a variety of mediators, i.e. means of its expression. 'College, academy, kindergarten, department' do imply either a stage of school studying or a kind of school [6, 34].

Thus, we must beware of which words to use in order not to get mixed and to be misunderstood. Each word has a clearly ingrained in its semantics cultural grain that is impossible to cut and only a perfect knowledge of cultural elements will give a perfect reflection of the culture and the country where this word functions.

As we have seen, the cultural grain is of great importance for the language studies.

Література

1. О.С. Ахманова – "Лингвокультурологическая интерференция" – М :Руский язык, 1981. – С. 6-148
2. И.Н. Верещагин, В.Г. Костомаров, – "Культурологический аспект изучения иностранного языка", – Минск: Высшэйшая школа, 1990. – С. 46-151
3. English-Ukrainian Dictionary of Educational Lexicon; /Уклад. Лариси Вергун. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 184с.
4. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners / Managing editor – Michael Mayor/
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / edited by Sally Wehmeier; phonetics editor – Michael Ashby/
6. D/ Puffalt and V. Starko – "Speak Authentic English" – Вінниця: Нова книга, 2004. -192с.

THE YOUTH SLANG: A LITTER OR AN ESSENTIAL HELPER OF THE LITERARY LANGUAGE

As we know there is hardly any term that is as ambiguous and obscure as the term slang. Many use slang just because it is not standard or polite. Many use slang to show their rebellion. Intellectuals and politicians often use slang to create the "common touch". Sometimes slang is used to escape the dull familiarity of standard words, to suggest an escape from the established routine of everyday life. When slang is used, life seems a little fresher and a little more personal. So, the aim of our article is to find out whether slang is a real useful helper of the English language or it is simply "separate cool talk" of the youth.

The main and dominant feature of slang is that it never grows stale. If a slang word or phrase does become stale, it is replaced by a new slangism.

But more important is slang's reflection of the personality, the outward, clearly visible characteristics of the speaker. By a large, the man who uses slang is a forceful, pleasing, acceptable personality. Morality and intellect are overlooked in slang, and this has led to a type of reverse morality: many words, once standing for morally good things, are now critical. Also it need to be added that slang is likely to be created among individuals in group, a slang word may be substituted for a more formal word and still be understood. The more familiar any word is, the more rapidly and briefly it may be spoken. Slang is nothing but a deviation from the established norm at the level of the vocabulary of the language.

The beauty of student slang, like other areas of vocabulary, is that it is constantly renewing itself. Yesterday's slang is today's neologism and tomorrow's mainstream vocabulary item. Likewise, other items quickly become dated and fall into disuse. Speaking about student's slang as one of it's branches we should mention several examples which were originated in English and American schools, colleges and universities, like:

Eton College:

- scug – *an abuse*;
 - sock – *grub*;
 - sap – *to work hard; an abuse*;
 - fit – *to kick behind*;
 - slick – *to kick on the shins*;
 - cheek – *nerve*;
 - worked off – *a boy is caned by his fag-master or any other boy in authority*;
- Felsted School:

- bang-on or bash-on – recent importations, but rapidly passing into common speech;
- Billy boy/man – a house boy/man;
- blitch/blotch – blotting-paper;
- bog -a bicycle;
- bumming – a caning, a beating;
- butch – a sturdy fellow;
- cheery – excellent;
- cheese off – to annoy;
- chigger – to cheat;
- coffins – a particular set of deep and ancient baths in the main block;
- Confirmaggers – Confirmation;
- Confirmagger pragger – a confirmation class;
- debuggers – a debate;
- dip – a light, an electric bulb;
- Div – a Divinity period;
- docketts – cigarettes;
- duck – matron;
- under-duck – under-matron;
- fugs – a radiator;

- fug-pipes/ under-fugs – underpants;
 - grass – lettuce, watercress, any green salad;
 - Headman – Headmaster;
 - hook – to take-not necessarily to filch;
 - hot – halfpenny;
 - hot ice – an ice-cream costing a penny;
- Imperial Service College:

- crisch – cricket;
- foosch – football;
- hoosch – hockey.

Westminster (peculiar to the school):

- to be out of school – to be ill;
- up-school – detention;
- John – a college servant;
- ski – cad;
- muzz – to work;
- greeze – scrum or crowd;
- late play – a half-holiday;
- Chiswick – a study;
- bag – milk;

Speaking about slang as popular notion among the youth we come across the conflict between generations. Some elderly people consider slang to be rather vulgar. They suppose it litters the literary language, makes it sounding rough and obscene. But if move deeper in slang lexicon we can find such pearls of literary word which are really necessary in communication speaking about something specific. Besides, non-standard language is an inalienable element of emphatic and emotional speech. It is slang that gives exactly that shade of meaning which cannot be found out in a literary language. To prove slang's importance it is worth to mention, also, that it brings humour, irony and intellectual feature into language usage. It may express something in secret terms by using for example euphemisms, dysphemisms, metaphors, and word plays instead of the actual names. So, slang is not simple familiar talking but an essential helper of the literary language.

It is stated that non-standard English appears to be low in style, but it mustn't be understood as some negative linguistic notion. Slang is not accepted as vulgarisms but gives the speech some shade of familiarity. The slang function of high social value is that it brings people together, helps them to find mutual understanding, takes off the tense while making the acquaintance.

Comparing literary language and slang the second prevails in popularity. It is quite evident among teenagers and college students. They use it in their every day speech to be "cool" and to be that kind of guys that are supposed to be fashionable and up-to-date. Colourful, witty, sometimes crude and often outrageous – all that is about non-standard English which plays a unique role in our ever-evolving language. A lot of writers and poets use slang as a mean for attracting a reader and making their works vivid and impressive. All these essential proofs of slang importance mentioned above bring us to the conclusion: non-standard language is as important as literary language is, it makes our life colourful and language energetic and fresh.

References

1. Дубровина К. Н. Студенческий жаргон// ФН. 1980. №1.
2. Запесоцкий А. С., Файн А. П. Эта непонятная молодежь. – М.: Vyss. sk, 1990. – 267 с.
3. Пазуха Л. Джерела формування молодіжного сленгу// Студентський науковий вісник.-2002.- Випуск 5.- С.12-14.
4. A Dictionary of Slang and Unconventional English/ Ed. By Paul Beale.-London and New York, 1989.- 1400 p.
5. American Slang Dictionary/ Ed. by Dr.Robert Burchfield.-The Harper Collins Reference Library, USA, New York, 1999.- 499 p.

THE ROLE OF MEANING CHANGES IN MODERN ENGLISH FIGURATIVE SPEECH

Our article deals with various types of semantic changes. First of all let's define the difference between literal and figurative language. The Columbia Guide to Standard American English provides us with the following explanation: *literal* means "exactly according to letter" and hence "factual", while *figurative* means "suggesting or using a figure or figures of speech" and also "representing in a figurative or emblematic way".[1]

Meanings change when people attach a new significance to a word, i.e. earlier meaning (whether extinct or still in use) is supplemented by or changed into a new one. There are many causes for this process; some internal to do with nature of language itself; some external caused by changes in the culture and society of the speakers, and environment in which that culture is set. The rate of changes varies from language to language, and from time to time within the same language.

Change of meaning will be best described if we distinguish the following tendencies in the development of the vocabulary:

- Extension of meaning (or generalization);
- Narrowing of meaning (or specialization);
- Degradation of meaning (or pejoration);
- Elevation of meaning (or amelioration); [2]

Other figures of speech such as metaphor, metonymy, hyperbole, zoozemy, euphemism etc.[4]
Let's examine all these tendencies separately.

Extension of meaning: (some writers call it widening of meaning [3]) means extension of word-range. Most of words begin as specific names for things. Gradually they implement more and more new meanings, the range of the notions they denote grows wider. *Fly* originally meant "to move through the air with wings"; now it denotes any kind of movement in the air or outer space and also quick movement in any medium. *Manuscript* – this word now refers to any author's copy written by hand or typed, but originally meant only something handwritten.

Many of words were derived from proper names by the process known as *antonomasia* ("1) using common name instead of proper or vice versa; 2)figurative definition of a person"). *Judas* – a personage from Bible (now means traitor; *Judas kiss* -a kiss of the traitor; *Judas hair* – red hair); *Pygmalion* (from Ancient Greek myths) – a person who fell in love with his own creation; *Romeo* (from Shakespeare's play) – 1)young fellow in love; 2)a kind of shoes; *utopian* – from Sir Thomas More's book "Utopia"; *vandal* – from the Vandals, a Germanic tribe.

The development of contextual meanings determined by certain syntactical word relations is worth noticing. Compare the different meanings of the word "to stop" in the following sentences: *The horse stopped to drink. The horse stopped drinking.*

Narrowing of meaning. Sometimes a word of wide meaning acquires a narrower, specialized sense in which it is applicable only to some objects it had previously denoted, or a word of wide usage is restricted in its application and comes to be used only in a special sense. This phenomenon is termed "narrowing of meaning" or "specialization". Many authors emphasize the fact that this type of semantic change is particularly frequent in vocabulary of professional and trade groups. [3]

The examples of narrowing are: *meat* – originally meant food and drink in general (old meaning sometimes remains in the language, e.g. *at meat*; *after meat*; or *meat for thought* – used figuratively etc.); *girl* – once meant "a young person of either sex, a child, boy or girl"; *voyage* – meant "a trip or journey", as it still does in French. In English, *voyage* means "a journey by sea or water".

Degradation of meaning involves a lowering in social scale connected with the appearance of a derogatory or scornful emotive tone reflecting the disdain of the upper classes towards the lower ones. The process of pejoration means actually that the word, for one reason or another, falls into disrepute. Here are some common English words originally neutral but now used with an unfavourable implication: *boor* -originally meant "farmer", *vulgar* – "common", "ordinary"; *silly* – "not well"; *idiot* – "a private person" etc.

Elevation of meaning. The process known as elevation or amelioration is the opposite to degradation. Words happen to rise from humble beginnings to positions of greater importance. Such changes are not always easy to account for in detail. Still we may say that social changes are of the very first importance with words that acquire better meanings.

Some highly complimentary words were applied to things of comparatively slight importance, e.g. *fame* – originally meant only "report", "common talk", "rumour"; *splendid* goes back to the simple meaning "bright"; *minister* – now means an important public official, but in earlier times meant merely "servant"; *nice* – in earlier times meant "foolish", being derived through French from Latin *nescius*; *marshal* – a Germanic word meaning "horse-servant" derived through French from Old High German.

Metaphor is the comparison of things that are not alike. As the example we would like to suggest the poem "Metaphors" by Sylvia Plath:

I'm a riddle in nine syllables,
An elephant, a ponderous house,
A melon strolling on two tendrils.
O red fruit, ivory, fine timbers!
This loaf's big with its yeasty rising.
Money's new-minted in this fat purse.
I'm a means, a stage, a cow in calf.
I've eaten a bag of green apples,
Boarded the train there's no getting off.

Metonymy and Synecdoche: two common types of metaphor:

Metonymy: the use of something closely related for the thing actually meant. In the poem "Out, Out" by Robert Frost we find the example of metonymy when the author describes an injured boy holding up his cut hand "as if to keep / The life from spilling..." Literally he means to keep the blood from spilling.

Synecdoche: the whole is replaced by the part. Shakespeare uses synecdoche when he says that the cuckoo's song is unpleasing to a "married ear", for he really means a *married man*.

Overstatement (or hyperbole): statement containing exaggeration. The poem "Speed Adjustments" by John Ciardi uses hyperbole in a description of a young boy:

Why does a boy who's fast as a jet
Take all day – and sometimes two -
To get to school?

Other examples: "He's as big as a house!" or "I'm so hungry I could eat a horse!"

Simile: a figure of speech in which an explicit comparison is made between two things essentially unlike. We'd like to pay attention to the fact that while we're using simile the comparison is made explicit by the use of some such word or phrase as *like*, *as*, *than*, *similar to*, *resembles*, *appears*, or *seems* as in the following example: "The sun is *like* a yellow ball of fire in the sky." The example of such phenomenon we may also find in the poem "Simile" by Scott Momaday:

What did we say to each other
That we are *as* a deer
Who walk single file
With heads high
With ears forward
With eyes watchful
With hooves always placed on firm ground
In whose limbs there is latent flight.

Another good example is the poem by Frances Cornford:

"The Guitarist Tunes Up"
With what attentive courtesy he bent
Over his instrument;
Not *as* a lordly conqueror who could
Command both wire and a wood,
But *as* a man with a loved woman might,
Inquiring with delight
What slight essential things she had to say
Before they started, he and she, to play.

Personification: a figure of speech in which human attributes are given to an animal, an object, or a concept.

"The Wind"
The wind stood up and gave a shout.
He whistled on his fingers and

Kicked the withered leaves about
And thumped the branches with his hand
And said he'd kill and kill and kill
And so he will and so he will.

Another example: "The stuffed bear smiled as the little boy hugged him close".

Zoosemy. Names of animals are often used metaphorically to denote human qualities.

A few typical illustrations are the following: a cruel fellow may be called *a tiger*; a crafty person may be called *a fox*, or *a sly dog*; a lively child may be called *a chicken*, etc.

Euphemism: the act or an example of substituting a mild, indirect, or vague term for one considered harsh, blunt, or offensive. E.g.: *to lie – to distort the facts, mispresent the facts, to distort the truth; deaf – hard of hearing*. Sometimes euphemism is connected with the substitution of unpleasant words, e.g. *to die – to pass away, mellow or elevated for drunk* and so on.

To sum up we must say that the role of meaning changes in Modern English figurative speech is very important. Lack of the speaker's knowledge in this field causes misunderstanding in conversation and in reading literature, especially poetry.

References

1. The Columbia Guide to Standard American English., 1993 Columbia University Press
2. Rayevska N.M. English Lexicology. – Київ, 1971
3. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.,1973
4. www.westga.edu/~scater/Figurative_Language1.htm
5. Англо – український словник власних назв та імен./ Уклад. Тетяни Олійник. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000

Оксана Поточняк
наук. керівник – доц. О.Р. Валігура

F. SCOTT FITZGERALD'S STYLE IN THE NOVEL "TENDER IS THE NIGHT"

F.S.Fitzgerald is one of the most recognized figures in American literary and cultural history, not only as one of the major writers of twentieth century, but also as a man whose life story excites the fascination of a public that knows him primarily as the author of "Tender is the Night" and "The Great Gatsby". F.S.Fitzgerald is a marvelous creator who has been praised as a "writer of staggering talent"[3,136]. Any study of his career must trace its familiar trajectory: early success, then public oblivion, and finally posthumous resurrection. The literary works of the author have gained a great success in the world literature and modern linguostylistics and the central question about Fitzgerald's work is probably a question about its maturity of perception. The writer's life had a great influence on his literary activity. His philosophical outlook and ideas are reflected in his novels and that is why Fitzgerald's life and opinions cannot be wholly separated from his works; the connections are too intimate.[3,25]

Fitzgerald is an extremely language conscious writer. His novel "Tender is the Night" is a rich field to investigate from the linguo- stylistic point of view. Critics of F. Scott Fitzgerald have condemned his works for their unconventional aspects of style. However, on a closer look, one will discover that his use of diction, structure, and characterization are each carefully calculated. These aspects of Fitzgerald's style are brilliantly woven to provide meaning to his novel "Tender is the Night."

Of all of his aspects of style, most noticeable and important is Fitzgerald's use of diction. It is through it that he develops the distinctive tone or atmosphere through which he can best present themes that reveal truths about society. Fitzgerald uses descriptive phrases with words that evoke responses from the other senses. In reading the first paragraph of the novel, one can almost feel the hot sun and cool breeze of the French Riviera through Fitzgerald's masterful writing:

On the pleasant shores of the French Riviera, about half way between Marseilles and the Italian border, stands a large, proud, rose-colored hotel. Deferential palms cool its flushed facade and before it stretches a short dazzling beach. . . . a dozen old villas rot like water lilies among the massed pines. . . ."[4,3]

Through his diction, Fitzgerald is actually able to capture realistic images of his age and convey it to the reader, creating the tone that sets the stage for themes of moral messages of that age.

Another interesting thing is the structure of the work. There are few versions of the novel "Tender is the Night". One of the main differences here is its interesting composition. In one variant

the first part of the book is told from the point of view of an 18-year-old movie star, Rosemary Hoyt. It is through her young, perceptive eyes that many of the characters are first introduced to the reader and it is through her understanding that many of the critically important aspects of the plot are revealed. However, just as the reader is sure that Rosemary is the main character, the first section or book ends and the second one begins with an omnipresent view and then settles in Dick's point of view for most of the rest of the book. We have found this "trick" played on the reader as distracting and degrading to the novel. However, once one gets over the bitterness of being tricked, they will realize that it was for the best.

By utilizing Rosemary as an eyepiece, Fitzgerald accomplished several positive goals. First, by telling the story through Rosemary's eyes, the reader is able to see in greater depth into the minor characters as well as being able to see how other's perceive Dick, the protagonist, before the reader enters into his mind. It highlights the journey into understanding the horror behind the beautiful, loving relationship of Dick and Nicole. Secondly, the view enables the reader to understand Rosemary character so that they will understand her motivations later on in the story. Thirdly, the shift of point of view keeps the novel fresh, giving the reader a new angle of each character so that they might understand them better.

The last interesting aspect of Fitzgerald's novel is his characterization. Some people may find him to be too shallow in his characterization, creating historical studies rather than believable characters. However, in doing so Fitzgerald is still contributing to the overall tone of the novel.

Many of the minor characters seem to be studies of certain aspects of society rather than individuals. For example, Nicole seems to be a cold study of a psychologically disturbed individual. While Fitzgerald does a wonderful job in describing the person, he fails to reach the internal motivations of Nicole, causing her to seem vague and unconvincing. [5,28]. However, such was Fitzgerald's idea. He wished to reveal truths about the society of his day, that it was false, aesthetic, and immoral, and such was the way that he portrayed his minor characters. They are not individuals but representatives of their groups in real life.

There was one character in the novel, however, that did not seem shallow and false. The protagonist, Dick Diver, was as real as any human with heroic attributes that few can boast of. It is his fall from success and morality that makes up the tragedy that is this novel. Like all tragic heroes, Dick fell due to a couple of tragic flaws. Unlike the common tragic hero, however, the faults were not necessarily his. Before his marriage to Nicole, Dick was everything a man could dream of: famous, well off, and happy. However, once married he encountered the evil that would eventually bring him down: money. With his increase of wealth, Dick is thrust up into a new society and way of living that he just cannot handle. He remains idle for he has no inspiration and no need to work anyway. Soon the guilt begins to take complete hold of him as his life falls apart around him. He becomes an alcoholic, he has an affair, his wife has an affair, and soon he cannot even command his servants any more. Ruined by money, he is divorced and lives out the rest of his life as a failure. In doing so the writer is still contributing to the overall tone of the novel. The subcontext of Fitzgerald's work, which reveals itself through expressive means and stylistic devices on the all levels, proves that the writer is an original stylist.

We have come to the conclusions that the author has shown himself as an original and authentic stylist. The language he has chosen and the way he used it characterize his individual style in writing. He puts a great accent on the language of his work where the structure has become as much important as the way of conveying the theme. We may add that a work's value does not depend upon the complexity of its structure. It depends on the dynamics of its characters, the skill of its storytelling and the persuasive power of the author's vision of life.

Through F. Scott Fitzgerald's distinctive style he creates themes to take on the great evils of society: the love of money, pride, and the shallowness of morals, delivering his message with power to the reader. Even today, "Tender is the Night" makes the reader stop and analyze his or her motives in society, as well as the morals that seem to slip away each day. So, summing up our investigation, it should be mentioned that F.S. Fitzgerald is a brilliantly talented writer. He has created the good novel with interesting plot and unique style of depiction.

References

1. Задорнова В.Я. Восприятие и интерпретация художественного текста. - М.: Прогресс, 1984. - 210с.
2. Arnold I. The English Word. М.: Вища школа, 1986. - 60р.
3. Colum Mary M. The Psychoanalytical Novel. Critical essays on F.S. Fitzgerald's Tender is the Night. - Boston.: Stern, 1986. - 215p.

4. Fitzgerald F.S. *Tender is the Night*. - New York.: Schribner, 1962.- 392p.
5. The Norton Anthology of American Literature, W.W. Norton @ Company, Inc., 1993.- 1672p.
6. The New Encyclopedia Britannica. Volume 2. - Encyclopedia Britannica, Inc., Chicago, 1993.- 980p.

Ольга Рибак
наук.керівник – доц. Т.С. Олійник

FUNDAMENTALS OF RENDERING SYMBOLICAL PERSONAL NAMES (SPN)

The aim of our article is to establish the peculiarities of SPN rendering.

The process of translation presents in reality different forms of decoding or transformation which the source language units undergo at the phonetic, morphological or syntactic levels. No lingual, i.e. structural or semantic identity has in the target language many SPN, which are also to be decoded, i.e. transformed. A considerable number of the source SPN, however, may maintain their lingual form little changed or unchanged in the (TT) [4,369].

The kind of major and minor alterations in the structural form of SPN performed with the aim of achieving faithfulness in translation are referred to as **translator's transformations**.

The choice of this or that Ukrainian equivalent transform among the variants is also conditioned by the personal preference of this or that equivalent and by the context requiring correspondingly a more or less extended information of the reader about this or that SPN. [1-6] **Adequate translation** can be used. It is the case when the name of the word that exists in the target language is used instead of SPN which is translated. Adequate translation is such kind of translation, which provides the highest level of equivalency of the TT. It does not permit the violation of the norms of ST; it follows the stylistic characteristics of the text and traditional norms of translation. E.g. *Mrs. Crisp*, *Micic Хрумлі*; *Cinderella*, *Попелюшка*, *невтомна трудівниця*, etc.

Taking into account various peculiarities of meaning and form of SPN, the following methods of their rendering may be suggested:

1) Lexico – semantic transformations:

a) **Transcoding** (transcribing and transliteration exclusively). It may be used if the meaning of SPN is understandable from its sounding form and are world famous (taken from mythology, world famous literary work, etc.) In this case such methods of transcoding can be used:

- **transcribing** (the sound form of a word is given using the articulatory apparatus of the target language). E.g. *Judah*, *Юда*, *Faith*, *Фейс*, etc.;

- **transliteration** (rendering of a word using the alphabet of a target language). E.g. *Titan*, *Титан*; *Juliet*, *Джюльет*, etc.;

-**transliteration + transcribing**: e.g. *Ariadne*, *Аріадна*; *Artemis*, *Артеміда*, etc.

In order to transcode PN in a proper way we should take into consideration the methods of conveying English vowels and consonants in Ukrainian.

b) By **transcoding and explication of their specific meaning**. In many cases the lingual form of a SPN conveyed through transcription or transliteration can not provide a full expression of its figurative meaning. Then an additional explication of its sense becomes necessary. It happens when the SPN is introduced in the TT for the first time or when it is not yet known to the broad public of the target language readers/listeners. The explanation may be given either in the translated passage, where the SPN is used, or in a footnote – when a lengthy explication becomes necessary. [5, 77-83]

E.g. "... asked Miss Pinkerton herself, that majestic lady; the *Semiramis* of Hammersmith, the friend of Doctor Johnson, the correspondent of Mrs Chapone herself."

"...запитала її сестра, велична дама, геммерсмітська *Семіраміда*, приятелька доктора Джонсона й кореспондентка самої місіс Шапон."(Footnote: **Семіраміда** – легендарна цариця Ассирії, якій переписи приписують незвичайну мудрість і енергію.)[11;12]

It goes without saying that the transcribed or transliterated forms of *Semiramis* can not be sufficient for many foreign readers to obtain a fairly correct idea of what it really denotes. Hence, some explication of its specific connotative meaning in footnotes becomes inevitable.

c) **Descriptive explaining/ explication only** – it is such way of rendering of SPN of source text (ST), when a word is substituted by a combination of words in TT, which adequately conveys the meaning of this word. That happens mostly when the transcription/ transliteration can not be helpful in expressing the sense of SPN, or when it might bring about a necessary ambiguity in the TT.

E.g. *Jim Crow buses*, автобуси тільки для негрів. The Tommies were numbered...Рядових

солдатів порохували.

The meaning of SPN can be conveyed through different lexico-semantic substitutions:

d) **Generalization**, which means that the word from the ST is substituted by the word with generic meaning in the TT. E.g. *Don Giovanni*, донжуан, звабник; *Nimrod*, великий мисливець; *Zeus*, визнаний ватажок, etc.

e) **Contextual substitution** or **modulation** which means specifying the meaning of the word according to its contextual environment.

E.g. *Munoz* of private life, хатній попихач.

2) **Grammatical transformations** are also used. It is such kind of substitution when some grammatical unit of the ST is transformed to the source language unit with another grammatical meaning. [2, 10-23]

a) **Substitution of the word of one part of speech in the ST by the word of another part of speech in the TT.**

E.g. "So this *Macheavellian* captain of infantry cast about him for some happy means or strategies.

"Отож *хитрий* капітан піхоти, ніби *Макиавеллі*, почав шукати спритних стратегічних засобів..." [11;12]

b) **Substitution of SPN in singular in the ST by the word in plural form in the TT:** e.g. *John Bull*, англійці; *Fritz*, німці, etc. Sometimes SPN may be only transcoded with addition the ending -s.

3) In addition, the translators use sometimes **technical methods** in rendering SPN. They serve to keep the meaning and style of the TT close to the ST [1, 200-202]. They are:

Addition of the word, when in the TT appropriate words are added to the SPN in translation to convey the sense of the sentence from the ST in a proper way.

E.g. "The Princess Peribanou had fled into the inmost cavern with Prince Ahmed: *the Roc* had whisked away Sindbad the Sailor..."

"... фея Перібану разом з принцом Ахметом сховалася в найдаліший куток печери; *птах Рок* підхопив Сіндбада Мореплавця."

b) **Omission** of PN, when translator omits superfluous elements, in our case, it is SPN. They are SPN denoting the meaning which is already expressed in the text.

E.g. "*Jack*, my boy, go out and see if the evening holds..."

"Піди – но, синку, глянь, яка там погода..."

Summarizing, we should state that there are a lot of problems of rendering PN were viewed. The theory of translation doesn't have special rules for their rendering. The translator should be creative and has to choose the best variant for rendering SPN. Faithful translation of a large number of SPN can be achieved only by a thorough selection of variants having in the TL a similar to the original lexical meaning and also their picturesqueness and expressiveness.

References

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение. – М.: ИОСО РАС, 2001. -224с.
2. Карабан В.І. Посібник – довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. – К.: Кременчук, 1999. – 251с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – Учеб. для ин – тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2000. – 448с.
5. Любимов Н. Перевод – искусство. – М.: 1983. -250с.
6. Найда Ю.А. К науке переводить. Принципы соответствий. – М.: Международные отношения, 1978. – 325с.
7. Олійник Т. С. Англо -український словник власних назв та імен. -Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 208с.
8. Россельс В. Мастерство перевода. – М.: Наука, 1970. – 301с.
9. Швейцар А.Д. Теория перевода. – М.: Наука, 1988. – 273с.
10. Шуневич Б. Зауваги до перекладу на українську мову іноземних власних імен (на матеріалі англомовної літератури з дистанційного навчання)// Вісник Нац. ун-ту "Львів. політ.", №503, 2004. – с. 92-96
11. William Makepeace Thackeray. *Vanity Fair*. – London, England: Penguin Books Ltd., 2002.
12. Вільям Теккерей. Ярмарок Суєти, Кн. І. Перекл. з англійської О. Сенюк. – К.:Дніпро, 1979. – 404с.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE AND CULTURE ON THE BRITISH ISLES.

The purpose of the article is the presentation of the irregularity of the English spelling system from the point of view of historical linguistics, modern orthography and, methodology.

It is well known that English was not regularized before it was standardized. As a consequence, "(...) 20% of the words have irregular spelling and 10% do not fit any logical pattern whatsoever" [4:78]. The widespread impression that English spelling is 'chaotic' and 'unpredictable' is based on such famous sentences as "*though the rough cough and hiccough plough me through, I ought to cross the lough*".

It is difficult to arrive at a firm figure for the amount of spelling irregularity in a language, because people differ over which words to include in the study.

In one USA study, "a computer analysis of 17,000 English words showed that about 50% could be spelled correctly on a phonological basis and that 84% were spelled according to a regular pattern, and that only 3% were so unpredictable that they would have to be learned totally by writing"[2:68].

Languages, like cultures, are rarely sufficient into themselves. The necessities of intercourse bring the speakers of one language into direct or indirect contact with those of neighboring or culturally dominant languages. The intercourse may be friendly or hostile. Whatever the degree or nature of contact between neighboring peoples, "it is generally sufficient to lead to some kind of linguistic interinfluencing". Frequently the influence runs heavily in one direction. The language of a people that is looked upon as a center of culture is naturally far more likely to exert an appreciable influence on other languages spoken in its vicinity than to be influenced by them. English borrowed an immense number of words from the French of the Norman invaders, later also from the French of Isle de France, appropriated a certain number of affixed elements of derivational value (e.g., *-ess* of *princess*, *-ard* of *drunkard*, *-ty* of *royalty*), may have been somewhat stimulated in its general analytic drift by contact with French, and even allowed French to modify its phonetic pattern slightly (e.g., initial *v* and *j* in words like *veal* and *judge*; in words of Anglo-Saxon origin *v* and *j* can only occur after vowels, e.g., *over*, *hedge*). But English has exerted practically no influence on French.

The simplest kind of influence that one language may exert on another is the "borrowing" of words. When there is "cultural borrowing" there is always the likelihood that the associated words may be borrowed too. English language is enhanced with such words as: *bishop* and *priest*, from Latin; *sk-* words such as *skill*, *skirt* and *sky*, from Scandinavia; *piano*, *pizza* and *balcony* from Italy; *chair*, *government* and *towel*, from France; *fiesta* and *siesta*, from Spain; *orchestra*, from Greece; *boomerang*, from Australia; *vodka*, from Russia; and *igloo*, from the Arctic.

Standard English is what is agreed upon in history. At one time, double negatives were permissible but today they are unacceptable. Language emerges over the course of history.

The history of the English language is intriguing. Many long words were shortened when they entered the English language. *Fan* comes from the Latin word *fanatics*. The English have put words together to make "nonsense words" such as the word made famous in the Walt Disney Mary Poppins movie, *supercalifragillistcexpialladocious*" (5: www.bctf.bc.ca).

The history of the language provides many reasons for the irregularities of English spelling.

English was one of the first non-Latin / non-Greek languages to develop a writing system of its own. Early English spelling was very consistent and predictable. The basic fact is that, in the Anglo-Saxon period, an alphabet of 24 graphemes (the Latin alphabet, plus four new symbols) had to cope with a sound system of nearly 40 phonemes. Later *i/j* and *u/v* were distinguished, and *w* was added, but many sounds still had to be signaled by combinations of letters.

Continental Normandy was gradually conquered by France. In 1399 Henry IV was the first king after more than three centuries to claim the throne of England speaking English rather than Norman French. English then became the official language of England once more. English writing had to be rediscovered. During the intervening centuries the English language had changed. The peasants had done away with most of the Latin grammar rules which English had before the Conquest, and which many other languages still have. The language had also acquired many different words and sounds from Norman French. The clerks who had the job of re-inventing a writing system for English had only written in French or Latin before. They mostly continued to spell according to French rules

(*double, couple, route, sure, centre*).

In the late 16th and early 17th centuries, many new loan words entered English from such languages as French, Latin, Greek, Spanish, Italian and Portuguese.

A widely cited figure is that English is about 75-80% regular. On the other hand, the 400 or so irregular spellings are largely among the most frequently used words in the language, and this promotes a strong impression of irregularity, which in turn creates a huge problem for all dyslexics [3:43].

People will come to understand that the English system of spelling is basically logical, with rational and historical explanations for its differing patterns.

English often spells identical sounds in several different ways. Spellers have to learn and remember which alternative spelling is used in each one of them. There are no rules for deciding when use which. This takes many years of learning, practice and testing.

Most learners are not fully aware of all the problems with English spelling. They confuse the language with its traditional orthography and have a misplaced reverence for the antiquated spellings preserved in the dictionary. On having a spelling error pointed out, the linguist Andrew Jackson once remarked, "It is a poor mind that cannot think of more than one way to spell a word" [1:56]. Spelling is difficult, according to the linguist Harry Shaw [1:78] because "the correct spelling of many words does not even approximate the sounds being represented". Laubach [1:78] called English "the world's worst spelled language".

So, we may conclude that the irregularities of the English spelling system have been formed due to various conquests of different tribes and civilizations, which influenced both cultural and linguistic development of the citizens of the British Isles.

References

1. Dewey, Godfrey. *Frequency of Spelling*, New York, Teachers College, 1971
2. Hanna, Paul. *Spelling; Structure and Strategies*. University Press of America, 1992
3. Peer, Lindsey. *Winning with Dyslexia*. London: BDA, 2001
4. Scragg, D.G. *A History of English Spelling*, 1974, Manchester: Manchester University Press
5. Manchester University Press
6. www.bctf.bc.ca

*Алла Фенканін
наук. керівник – О.Ю. Борецька*

PHONETIC PECULIARITIES OF REFLECTING THE HARMONY OF THE MAN AND THE NATURE IN ROBERT FROST'S POETRY "ACQUAINTED WITH THE NIGHT".

Poetry is something very special that steals deeply into our hearts and stays inside our minds for a long time. Poets throughout the ages have defined their art, devised rules for its creation, have touched all possible topics and this perfect virtuosity seems to reach the top of its development. At the end of the 19th century, famous French poet Stephane Mallarme wrote: "Poetry is the purification of the language of the tribe"[5; 27].

Among different trends in literature, rather respectable place is given to the romantic poetry about the eternal connection of the personality and the nature. At the beginning of the 20th century, American poet William Carlos Williams mentioned, that those poems are written in a language so natural "that cats and dogs can understand them"[4; 37].

Poetry of Romanticism is somehow special. It's notable for tenderness, harmoniousness and perfection. It always awakes strong, deep and high feelings – those ones, which are considered to be the sense of human being's existence.

Robert Lee Frost, the outstanding American poet, is one of the most vivid representatives of the epoch of Romanticism.

Frost's poetry is closely connected with New England, which gave him deep inspiration for the creation of the immortal art. Nature and rural surroundings became for Frost a source for insights into deeper design of life. He once said: "Literature begins with geography" [4; 36].

Poetic works of Robert Lee Frost are noted for their plain language, conventional forms and graceful style. Frost is considered to be a direct and straightforward writer. While he is never obscure, he cannot always be read easily. His effects, even at their simplest, depend upon a certain slyness for which the reader must be prepared. While reading Frost's poems the influence of the nature on his personality is easily felt. All his works are very optimistic. They give the reader hope, strength and

support.

One of his best works is the verse "Acquainted with the night".

Acquainted with the night
I have been one acquainted with the night.
I have walked out in rain – and back in rain.
I have outwalked the furthest city light.
I have looked down the saddest city lane.
I have passed by the watchman on his beat
And dropped my eyes, unwilling to explain.
I have stood still and stopped the sound of feet
When far away an interrupted cry
Came over houses from another street,
But not to call me back or say good-bye;
And furthest still at an unearthly height,
One luminary clock against the sky
Proclaimed the time was neither wrong or right.
I have been one acquainted with the night. [2; 12]

The central idea of this work is the connection of human's inner world with the harmony of the nature. A lonely person, who is walking side-by-side with nature's wonders, is depicted in this poem.

This verse is the lyric representation of personality, nature, placid optimism and the beauty of the night. To express tranquillity and the harmony the author successfully uses different means of the versification.

Lyric and romantic atmosphere is achieved with the help of full cross rhyme. It is easily observed in the following examples: *I have been one acquainted with the night; I have walked out in rain – and back in rain; I have outwalked the furthest city light; I have looked down the saddest city lane* [2; 12].

As for the rhythmical patterns, they are strictly organized and mostly they are trimeters and dimeters:

*I have been one//acquainted// with the night.
Came over houses//from another street...*

Harmonic organization of the rhyme, which is complete or incomplete, and the rhythm, create the association of a regular and quiet flow of events.

The combination of different metrical patterns, such as anapaest, amphibrach and others, intensifies the association that the person is wandering:

Anapaest:
*...With the night;
...To explain;
...Against the sky...*

Amphibrach:
...Acquainted...

Means of instrumentation, used by the author, are also rather productive for rendering the theme of the poem, that is the harmony of the man and the nature. We can observe the frequent usage of the assonances [ei] and [ai]: the repetition of [ai] – intensifies the image of the night, which is present in the poem, and also this assonance underlines the positive atmosphere, despite of the night, because it associates with the light: *I have been one acquainted with the night; I have outwalked the furthest city light; Proclaimed the time was neither wrong or right* [2; 12].

With the help of the assonance [ei], the author wants to emphasize, that the night is rainy. Rain intensifies some sadness, and light, on the contrary, makes the emphasis of joy.

We can also notice some means of alliteration in this poem, for example the repetition of the consonant [s]: *I have stood still and stopped the sound of feet...* [2; 12]. With the help of this stylistic device, the author wants to tell us that the night was really silent and calm, because this particular repetition intensifies the presence of the image of silence.

So, Robert Lee Frost's poetry "Acquainted with the night", is a vivid picture of life, because with the help of different stylistic devices and expressive means on the phonetic level, he creates the connotation of life images and sounds. While reading this particular poem, everybody willingly or

unwillingly observes a very romantic picture: night, light rain, a lot of thoughts, a lot of dreams... So, as the conclusion we may say, that Robert Frost is a great master of the pen and a genius in the stylistic depiction. In his poems he reflects such features of Romanticism: decoration and ideal description of reality; the desire of the poet to recognize something unknown; dreaminess and mystique; close connection of nature and the human being.

The combination of the peculiarities of the Romanticism and his unique style show themselves in the following: by placing people and nature side by side, Robert Frost wants to emphasize that those two are interconnected, that is why without a contact between them the existence of the world is just impossible.

References

1. Мороховский А.Н. и др. Стилистика английского языка. – Киев: Вища школа, 1984. – С. 215.
2. "Дайджест". – К.: Тов. "Знання", 2000. – с. 24.
3. Galperin I.R. Stylistics. – М.: Higher School Publishing House, 1971. – P. 310.
4. "World Book". English Encyclopaedia. – London, 1976. -p.710.
5. [Http://www. Robert Frost.com](http://www.RobertFrost.com).

Мар'яна Хоміцька
наук. керівник – викл. Л. М. Давиденко

STRUCTURAL AND LEXICAL PECULIARITIES OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT THAT DENOTES "A PART OF THE HUMAN BODY"

Phraseological units, or idioms, as they are called by most western scholars, represent what can probably be described as the most picturesque, colourful and expressive part of the language's vocabulary. Phraseology is a kind of picture gallery in which are collected vivid and amusing sketches of the nation's customs, traditions and prejudices, recollections of its past history, scraps of folk songs and fairy-tales. It is not only the most colourful but probably the most democratic area of vocabulary and draws its resources mostly from the very depths of popular speech.

Phraseological unit is a stable word-group characterized by a completely or partially transferred meaning [3, 94]. It's a complex phenomenon with a number of important features, which can therefore be approached from different points of view. Hence, there exists a considerable number of different classification systems devised by different scholars and based on different principles.

Before we go into the problem of our investigation, it's important to emphasize that the traditional and oldest principle of classifying phraseological units is based on their original content and might be alluded as to "thematic". On this principle, idioms are classified according to their source of origin, "source" referring to the particular sphere of human activity, of life, of nature, of human phenomena, etc [1, 242]. L. P. Smith made a great impact to the development of this classification. He points out that word-groups associated with parts of the human body are especially numerous in English vocabulary. Our research is based on his assumption that most of them have long since developed figurative or metaphorical meanings which have no longer any association with human body parts and provide the inspiration for many idiomatic expressions, which are often called somatic idioms [5]. These human body parts acquired distinct figurative meanings according to their functions. For example, young couple are often said to be "*head over heels in love*". What's unusual about the arrangement? The head is usually over the heels. If the idea is to convey deliriously spinning love, "*heels over head*" would make more sense. If you're making a lot of money, you may say it's multiplying "*hand over fist*". But if you're going to pay for something, you agree to "*foot the bill*". Your generosity may be excessively costly, in which case you'll be "*paying through the nose*". Furthermore, you may have to wait on someone "*hand and foot*" – unless you're persuasive, in which case you'll have him eating "*out of your hand*" (which on second thought seems unappealing). "*To keep your head*" is to remain calm, but to lose it to panic and do something foolish. If "*something is over or about your head*", it's too difficult for you to understand.

Like other idioms, somatic idioms reflect the spiritual values of the nation. It is clear that some somatic idioms refer to the nation's old customs and beliefs. That's why there are a great number of idioms characteristic of the English language which are difficult for us to understand without special explanations: *to learn by heart (memorise)*, *sweet tooth (love of sweet food)*, *to travel on one's face (to live in debt, to borrow money all the time)*, *to face the music (to accept the unpleasant consequences)*,

especially of one's own actions), *butterflies in the stomach* (a feeling of fear and anxiety in the stomach), *to pay an arm and a leg* (to pay a very high price for something that isn't worth it), *neck and crop* (entirely, altogether, thoroughly), etc.

We can define that the most common idioms can have deep roots, traceable across many languages. Many of them have translations in other languages, some of which are direct. For example, in Ukrainian we have a lot of idioms which exist in English: *an eye for an eye*, (*око за око*), *two-faced* (*дволикий*), *to take something into one's head* (*брату до голови, перейматись чимось*), *to lose one's head* (*втрачати голову, нерозумно поводитися*), *to twist somebody round one's little finger* (*обвести когось навколо пальця, маніпулювати кимось*), *to poke one's nose into other's people business* (*сунути ніс не в свої справи*), *to be on the tip of the tongue* (*вертїтись на кінчику язика* (*слово, ім'я*)) etc.

Furthermore, somatic idioms containing archaic elements give the chance to conduct language research on a wider scale. Investigating the motifs of comparative somatic idioms, i.e. clarifying the hidden relationship between words' literal and figurative meanings, is of crucial importance to linguistic research.

We think it would be interesting now to look at human body idioms from a different angle, namely: how are all these treasures of the language approached by the linguistic science? It's well-known that a phraseological unit is a complex phenomenon with a number of important features, which can therefore be approached from different points of view. Phraseological units can be classified according to the ways they are formed, according to the degree of the motivation of the meaning, according to their structure and according to their part-of-speech meaning.

A. V. Koonin classified phraseological units according to the way they are formed. He pointed out primary and secondary ways of forming phraseological units [8]. Having analyzed his work we come to the conclusion that human body idioms are mostly formed by using some unreal image, e.g. *to have butterflies in the stomach*, *by the skin of your teeth*. How do butterflies get in your stomach? Well, those really aren't butterflies in there. "*Butterflies in the stomach*" is a way of describing those nervous, fluttery feelings you might get before a test or an important game. An imaginative writer created the phrase to describe the feeling, and people have been using it ever since. These tummy flutters are normal and happen to many people – even grown-ups. Some people believe having a few butterflies might even help you perform better by keeping you on your toes.

If you pass a test by just a few points or win a contest by a tiny bit, people might say you did so "*by the skin of your teeth*." In other words, you just barely did it. The only problem with this expression is that your teeth don't have skin! But sometimes they have a film on them, especially first thing in the morning. If you feel that sticky film, it's time to brush your teeth!

The second point I want to raise here has to do with the assumption that human body idioms may be formed on the basis of another phraseological unit: by means of conversion. E. g. *to vote with one's feet* – *vote with one's feet*; by shortening of proverbs or sayings E. g. *You can make a silk purse out of a sow's ear* – *to make a sow's ear*, etc. But it's not the topic of our primary importance. As far as we are interested in structural and lexical peculiarities of the phraseological units with the component that denotes "a part of the human body", we would like to pay special attention to the structural and semantic classification of these units.

The structural principle of classifying phraseological units is based on their ability to perform the same syntactical functions as words. So, according to their structure human body idioms may be:

Verbal. E. g. *to break one's neck*, *to get off one's back*, *to jump down one's throat*, *to keep one's head above water*, etc.

Substantive. E. g. *cold shoulder*, *flesh and blood*, *feet of clay*, *sticky fingers*, etc.

Adjectival. E. g. *armed to the teeth*, *two-faced*, *as far as the eye can see*, *as plain as the nose on your face*, etc.

Adverbial. E. g. *in cold blood*, *at the top of one's lungs*, *behind one's back*, *by the sweet of his brow*, etc.

Interjectional. E. g. *My eye!* *Hands off!* *Have a heart!*

However, we came to the conclusion that human body idioms are mostly represented by verbal and adverbial classes of idioms, substantive and adjectival ones can also be found, though they are not so numerous, and there are only several interjectional human body idioms.

The semantic classification is found on the degree of semantic cohesion between the components of a phraseological unit. Accordingly, Vinogradov V. V. classifies phraseological units into three classes: phraseological combinations, unities and fusions [1,246]. This classification may be

applied to the phraseological units with the component that denotes "a part of the human body". Thus, the following groups of human body idioms are distinguished:

Phraseological combinations – word-groups with a partially changed meaning. They may be said to be clearly motivated, that is, the meaning of the unit can be easily deduced from the meaning of its constituents. E. g. *to say something to someone's face, to shove something down one's throat, to be sharp-tongued, from the bottom of one's heart, etc.*

Phraseological unities – word-groups with a completely changed meaning – the meaning of the unit does not correspond to the meanings of its constituent parts. They are motivated units or, putting in another way, the meaning of the whole unit can be deduced from the meaning of its constituent parts; the metaphor, on which the shift of meaning is based, is clear and transparent. E. g. *to lose one's heart to somebody (to fall in love), to make one's blood boil (to make someone very angry), to give a hand with (to help with), to turn a deaf ear (not to listen to, ignore), etc.*

Phraseological fusions – word-groups with a completely changed meaning but, in contrast to the unities, they are demotivated, that is, their meaning cannot be deduced from the meanings of the constituent parts; the metaphor, on which the shift of meaning is based, has lost its clarity and is obscure. E. g. *to be at elbows (to be poorly dressed), to cut one's throat (to spoil one's chances, ruin a person), neck and neck (equal or nearly equal in a race or content, tied), to turn thumbs down (to disapprove or reject, to say no), etc.*

The investigation shows that the most numerous among these three classes is the second one. So, the phraseological units with the component that denotes "a part of the human body" are mostly unities. Many human body idioms appeared to be fusions and some – combinations. As we see the cohesion between the components of these phraseological units is very close and their meaning cannot easily be defined from the meanings of their constituent parts.

Summing up, it's necessary to say that human body idioms or somatic idioms are worth defining them into a separate group of phraseological units not only due to their number and spreading but also due to their structural and lexical peculiarities. Besides, in conversation, these memorized phrases flow from our lips and help us sound glib, permitting us to keep speaking even while we're composing other thoughts. They become ingrained in our speech patterns. Our language is infested with countless other odd little phrases. These expressions are used to assemble sentences much like a child dresses paper-doll figures with cut-out, ready-made articles of clothing. But just as creation of original art is so much more interesting than peel-and-paste paper doll figures, your personal observations stated in your own terms – rather than borrowed clichés – will help make your writing and conversation fresher and far more compelling. And if you wish, you'll have your audience eating out of your hand.

References

1. Антрушина Г. Б., Афанасьева О. В., Морозова Н. Н. Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов. – 3-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2001. – 288с.
2. Еккерсли К. Е. Английский для всех: В 4-х книгах. Кн. 3: Учебное пособие. – М.: "Дело", 1992. – 319с.
3. Квасилевич Д. І., Сасіна В. П. Практикум з лексикології сучасної англійської мови: Навч. посібник. – Вінниця: Видавництво "Нова Книга", 2001. – 126с.
4. <http://www.yesevi.edu.tr/biligEng/bilig 24/Abstract24. 7.htm>
5. <http://en.wikipedia.org/wiki/Idiom>
6. <http://esl.about.com/library/vocabulary/blbodydef.htm>
7. <http://dlieas.klte.hu/optional/phraseo/unit06.html>
8. <http://www.phrases.org.uk/meanings/body.html>
9. <http://www.idiomconnection.com>
10. <http://www.thefreedictionary.com/body%20part>

Наталія Яремків
наук.керівник – доц. А.А. Григорук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЙНЯТОСТІ ТА БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Однією з найактуальніших проблем економіки є зайнятість та безробіття населення в Україні. Ринок праці як сфера зайнятості в державі розвивався подібно до інших країн з перехідною економікою під поступово зростаючим впливом глобалізації. Дану проблему досліджували такі вчені-економісти, як В.П.Петюх, Д.П.Богиня, І.Маслова, Е.М.Лібанова та ін.

В економічній науці існує декілька визначень зайнятості, проте, на нашу думку найповніше подано в Законі України "Про зайнятість населення", де зайнятість населення

визначається як суспільно-корисна діяльність громадян, яка пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід в грошовій або іншій формі [3]. Ще у Конституції України стверджується, що кожен має право на працю, яке включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується [1, с. 5].

Оскільки досягнення повної зайнятості в абсолютному розумінні практично неможливе, в економічній літературі користуються поняттями раціональної зайнятості, оптимальної зайнятості, ефективної зайнятості, нормальної зайнятості. Проте, категорія зайнятості пов'язана з поняттям незайнятості та безробіття. Безробіття – це незайнятість певної частини економічно-активного населення внаслідок об'єктивних причин (процесів), притаманних ринковій економіці, таких як циклічність розвитку економіки, протирічний характер НТП, високі темпи модернізації виробництва і т. ін.[3] На відміну від законодавства більшості західних країн, закон України "Про зайнятість населення" визнає безробітними лише тих незайнятих громадян, які офіційно зареєстровані у якості безробітних у державних органах зайнятості. У сферу незайнятості слід зараховувати і тих осіб, які формально рахуються зайнятими, але вимушені працювати неповний робочий час (приховане безробіття). Саме такий вид безробіття найпопулярніший в Україні.

Нинішня політика зайнятості на ринку праці формується переважно стихійно. Державне регулювання ринку праці дедалі більше зводиться до пасивної політики, тобто лише до реєстрації безробітних та вільних робочих місць, виплати допомоги безробітним. Заходи активної політики часто нереальні за умов, які є несприятливими для інвестиційної діяльності, підприємництва.

Особливою формою зайнятості виступає самозайнятість, яка є актуальною для України. Це зайнятість громадян суспільно-корисною діяльністю, яка здійснюється не за наймом і дає працівникові дохід. Самозайнятість в Україні відіграє переважно роль тимчасової стратегії виживання. Нерідко самозайнятість може перерости у приховане безробіття. Імовірно, що вона поширюється і на зайнятих найманою працею, які в літньо-осінній період забезпечують собі та своїм родинам мінімально прийнятний добробут. Світовий досвід доводить, що після початку економічного похвалення самозайнятість поступово переходить у мікро підприємництво або у найману працю: поширення само зайнятості характерне переважно для етапів економічної кризи та неможливості працевлаштування в інших секторах економіки. Тому заходи щодо її підтримки треба жорстко пов'язувати з комплексом антикризових економічних рішень.

З категорією самозайнятість тісно пов'язана прихована зайнятість. По суті прихована зайнятість переростає у приховану зайнятість в тому випадку, коли наприклад індивідуальна трудова діяльність та доходи від неї не декларуються, тобто суб'єкти само зайнятості ухиляються від сплати податків та функціонують у сфері тіньової економіки. Часто, люди зайняті такою діяльністю, внаслідок слабого контролю реєструються у службі зайнятості та отримують статус безробітних.

В сучасних умовах прихована зайнятість набула досить широких масштабів. В тіньовій економіці за різними даними, які не можуть бути підтверджені офіційно, працює від 1.5 до 2 млн. чол. Це люди, які займаються поїздками за кордон, торгують на ринках, вокзалах, місцях масового скупчення людей та інші, які в основному не платять податків з одержаних доходів. [20, с.3]

На сучасному етапі в Україні самозайнятість має неформальну сутність. Це пов'язано як з відсутністю обов'язковості реєстрації одних видів діяльності, поширених серед самозайнятих (виробництво сільськогосподарської продукції в особистому підсобному господарстві, репетиторство), і складністю процедури реєстрації інших (ремонтні роботи, транспортні послуги, операції з нерухомістю тощо).

Неформальна зайнятість є одним з вирішальних компенсаторів соціальних негараздів економічної лібералізації в Україні. Саме вона є чи не найважливішим засобом економічного виживання, для тих, хто опинилися у найскрутнішому становищі, як найменш підготовлених під час переходу до ринкових відносин (пенсіонери, сім'ї з дітьми, молодь, яка вперше виходить на ринок праці тощо). Водночас неформальний сектор став важливою формою адаптації до нових відносин для більшості населення, а для багатьох – єдиним способом підвищення соціального статусу. [16, с.5]

Ринок робочої сили – це система економічних механізмів, норм та інститутів, що забезпечують відтворення робочої сили та її використання. Він відбиває досягнутий на даний

період баланс інтересів між підприємцями, найманими працівниками, державою та суспільними організаціями, які беруть участь на ринку праці. Механізми ринку праці складають попит на працю, пропозиція праці та заробітна плата. [4, с.275]

З погіршенням економічної ситуації в Україні відбувається зниження вартості робочої сили, спостерігається феномен бідності зайнятого населення. Навіть така зайнятість, яка потребує високої професійно-освітньої підготовки, не забезпечує за світовими стандартами рівня життя. І як наслідок більшість населення намагається забезпечити своє життя у неформальному секторі економіки. Спостерігаються негативні тенденції у міжгалузевій структурі зайнятості. Існує загроза зникнення кадрового потенціалу в галузях, що визначають науково-технічний прогрес. Погіршення ситуації на ринку праці об'єктивно загострює інші соціальні проблеми: збільшується кількість розлучень, самогубств, зростає злочинність, алкоголізм та наркоманія, підвищується рівень захворюваності тощо.

Становище молодих фахівців на сучасному ринку праці досить важке. Найголовніша проблема – стійке небажання роботодавця набирати співробітників без досвіду роботи. Ситуація ускладнюється і тим, що у функції державної служби зайнятості не входить працевлаштовувати випускників доти, поки вони не з'являться на ринку праці зі статусом безробітних. Воно призводить до численних випадків перекваліфікації молодих спеціалістів і навіть остаточної дискваліфікації, якщо людина протягом тривалого часу не може знайти роботу за фахом.

Одним з основних напрямків боротьби з безробіттям мають стати заходи щодо підвищення продуктивності праці. Це знизить ціни товарів та послуг, зробивши їх доступними більшості громадян та конкурентноспроможними на зовнішньому ринку та дасть можливість підвищити заробітну плату, пенсії, стипендії тощо.

Підвищення конкурентоспроможності робочої сили за рахунок підвищення її якості, а саме: зростання рівня загальної освіти, підвищення кваліфікації, розширення діапазону оволодіння працівниками професій та спеціальностей, розвитку необхідних складових відтворення якісної робочої сили, як медицина, культура, спорт. [8, с.107]

Одним з реальних та оптимальних шляхів розвитку та ефективного реформування ринку праці може стати розробка перспективних програм зайнятості населення, що базувалися б на врахуванні зарубіжного досвіду це дозволить значно підвищити ефективність активного впливу на ринок праці, збільшити фінансування для перенавчання та створення нових робочих місць, що дасть змогу швидше та високо якісніше вирішити чимало соціальних та економічних проблем.

Література

1. Конституція України. – К., 1996.
2. Закон України "Про зайнятість населення" від 1 березня 1991 року.
3. Базидевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка. Навчальний посібник. – К.: Атака, 2002. – 367 с.
4. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості. Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 267с.
5. Лібанова Е., Баланда А. Незареєстрована зайнятість в Україні: формування й можливості державного регулювання. // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 4. – с. 3-8.
6. Позняк О. Теоретико-методичні основи дослідження самозайнятості в Україні // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 8. – с. 3-7.

Студентський науковий вісник. – Випуск №10. – 2005 р. – 248 с.

***Випуск підготовлено студентами-науковцями факультетів:
історичного, підготовки вчителів початкових класів, психолого-
педагогічного, філологічного, факультету іноземних мов***

***Видрук оригінал-макету
у науковому відділу Тернопільського державного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка***

**ББК 74.480.278
С.88**

Здано до складання 18.05.2005. Підписано до друку 14.06.2005. Формат 60 x 84/18. Папір друкарський.
Умовних друкованих аркушів – 22,5. Обліково-видавничих аркушів – 31. Замовлення № 403.
Тираж 300 прим. Видавничий відділ ТДПУ 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
Свідоцтво про реєстрацію ТР №241, від 18.11.97.